

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย พุททวงค์

เล่มที่ ๕ ภาคที่ ๒

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

รัตนจังกมนกัณฑ์

ทรงเนรมิตรัตนจงกรม

[๑] ท้าวสหัมบดีพรหม เจ้าโลก ประคองอัญชลี
ทูลขอพรอันยอดเยี่ยมว่า หมู่สัตว์ในโลกนี้มีกิเลสดูจ
ฐลีในดวงตาน้อย ยังมีอยู่ ขอทรงเอ็นดูแสดงธรรม
โปรดหมู่สัตว์นี้ด้วยเถิด.

[พระผู้มีพระภาคเจ้า เจ้าโลก ผู้สูงสุดในนรชน
อันหมู่พรหมผู้ประคองอัญชลีทูลขอว่า หมู่ปราชญ์ใน
โลกนี้ ที่มีกิเลสดูจฐลีในดวงตาน้อยยังมีอยู่ ขอทรง
เอ็นดูแสดงธรรมโปรดหมู่สัตว์นี้ด้วยเถิด ข้าแต่พระ
ผู้นำ ขอพระสุคตโปรดแสดงธรรม โปรดแสดง
อมตบท โปรดแสดงธรรมเพื่ออนุเคราะห์โลกทั้งหลาย]

พระตถาคต ผู้มีวิชาและจรณะพร้อมแล้ว

ผู้คงที่ ผู้ทรงความรู้โรจน์ ทรงพระวรกายสุดท้าย

ไม่มีผู้เปรียบ ทรงเกิดพระกรุณาในสัตว์ทั้งปวง.

[พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พระศาสดาทรงสดับคำ
ของพรหมนั้นแล้ว จึงได้มีพระพุทธรูปดำรัสว่า]

ดูก่อนพรหม เราเปิดประตูแห่งอมตนครสำหรับ
ท่านแล้ว ขอสัตว์ที่มีโสตจงปล่อยศรัทธาออกมาเถิด
แต่ก่อนเราเข้าใจว่าจะลำบากเปล่า จึงไม่กล่าวธรรม
อันประณีตที่คล่องแคล่ว ในหมู่มนุษย์.

[สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจอมมุนี ผู้ทรง
อนุเคราะห์ไว้ในยสัตว์ทั้งหลาย ทรงออกจากคัน
อชปาลนิโครธ เสด็จพุทธรูปดำเนินโดยลำดับ ก็ถึงกรุง
พาราณสี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเหนือ
พุทธรูปอันประเสริฐนั้น ทรงประกาศพระธรรม-
จักรคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคอันอุดม แก่ภิกษุ
ปัญจวัคคีย์. พระผู้มีพระภาคเจ้าประกาศพระธรรม-
จักรนั้นแล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์ คือ โกณฑัญญะ
ภัททิยะ วัปปะ มหามะ และอัสสชิ ทั้งหมดเทวดา
พรหม ๑๘ โภก ในครั้งนั้น ก็ตรัสรู้ธรรมในการ
ประชุมครั้งแรก. ภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้งหมด อันพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงแนะนำโดยธรรมปริยาย
อันตามลำดับ พร้อมทั้งหมู่เทวดาพรหม ๑๘ โภก ใน

ครั้งนั้น โสดาปัตติผล ได้มีในการประชุมครั้งแรก
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จพุทธดำเนินถึงกรุงราชคฤห์.
พระจอมมุนีประทับ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร. พระเจ้า
พิมพิสารทรงสดับข่าว ก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ท้าวเธอมีบริวารมากถึง ๑๑ นหุต ทรงบูชาพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ด้วยเทียน รูป ของหอมและดอกไม้เป็นต้น.
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอนุบุพพิกขาประกอบด้วย
กามาทีนพินสวาคมนั้นนั้นแล จบเทศนาในครั้งนั้น
สัตว์ ๘๔,๐๐๐ มีพระราชาเป็นประธาน ก็ตรัสรู้ธรรม.

พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธรบิดา ทรงสดับข่าว ก็
ทรงส่งทูต ๕ คน พร้อมด้วยบริวาร ๕,๐๐๐ คน. ทูตทั้ง ๕
คน พร้อมด้วยบริวาร ๕,๐๐๐ คน ก็บรรลुพระอรหัต
ทูลขอบวชกะพระมุนี. ในที่สุด กาฬุทายีอำมาตย์
ก็ถือเพศภิกษุ พร้อมด้วยบริวาร ๑,๐๐๐ คน ท่านจึงทูล
อาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระจอมศากยมุนี ทรงรับอาราธนาแล้ว เสด็จ
เดินทางใหญ่ เสด็จพุทธดำเนินมาโดยลำดับพร้อมด้วย
ภิกษุ ๒๐,๐๐๐ รูป ก็ถึงกรุงกบิลพัสดุ์. พระองค์ทรง
ทำปาฏิหาริย์ ณ ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี. พระผู้มีพระภาค
เจ้า จอมศากยมุนี ประทับนั่งแสดงธรรมคือมหาเวส-
สันดรชาดกโปรดพระพุทธรบิดา ท่ามกลางบัลลังก์นั้น.
สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ก็ได้ตรัสรู้ธรรม]

พระประยูรญาติเหล่านี้ พร้อมทั้งเทวดา และ
มนุษย์ไม่รู้ว่ พระพุทธเจ้าผู้สูงสุดในนรชนนี้เป็น
เช่นไร กำลังฤทธิและกำลังปัญญาเป็นเช่นไร กำลัง
ของพระพุทธเจ้าเป็นประโยชน์เกื้อกูลแกโลก เป็น
เช่นไร.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระดำริว่

พระประยูรญาติเหล่านี้ พร้อมทั้งเทวดา และ
มนุษย์ไม่รู้ดอกว่ พระพุทธเจ้าผู้สูงสุดในนรชนนี้
เป็นเช่นนี้ กำลังฤทธิและกำลังปัญญาเป็นเช่นนี้ กำลัง
ของพระพุทธเจ้าเป็นประโยชน์เกื้อกูลแกโลก เป็น
เช่นนี้.

เอาเถิด จำเราจักแสดงกำลังของพระพุทธเจ้า
อันยอดเยี่ยม จักเนรมิตที่จงกรม ประดับด้วยรัตนะ
ในนภากาศ.

เทวดาภาคพื้นดิน เทวดาชั้นจาตุมหาราช ชั้น
ดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิม-
มิตวสวัตติ ทั้งเทวดาเนื่องในหมู่พรหม ก็รำเรียงพากัน
ทำเสียงกึกก้องอย่างเต็มที.

แผ่นดินมนุษย์โลก พร้อมทั้งเทวโลกก็สว่างจ้า
โลกันตริกนรกอันหนาก็ปิดกันไว้ไม่ได้ ความมืดมิด
ก็ได้ถูกขจัดออกไป. เทวดาและมนุษย์ทั้งสัตว์นรก
ต่างก็เห็นปาฏิหาริย์อันอัศจรรย์ ถึงปีติปราโมชอย่าง
ยิ่ง.

แสงสว่างอันโอฬารไพบูรณ์ได้เกิดในโลกนี้พร้อม

ทั้งเทวดา คนธรรพ์ มนุษย์ รากษส และในโลกอื่น
ทั้งสอง ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ ทั้งเบื้องขวางกว้าง
ออกไป.

พระศาสดา ผู้สูงสุดในสัตว์ ผู้ยอดเยี่ยม ผู้นำ
พิเศษ ได้เป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ผู้มี
อานุภาพมาก มีบุญลักษณะนักร้อย ทรงแสดงปาฏิ-
หารีย์อันน่าอัศจรรย์.

ในสมามณีนั้น พระชินพุทธเจ้าผู้พระศาสดา
เหาะขึ้นไปในพื้นนภากาศ ทรงเนรมิตลิเนรูบรรพต
อันน่ารื่นรมย์เป็นที่จอมกรม.

เทวดาในหมื่นโลกธาตุ ถิ่นอบน้อมพระตถาคต
ในสำนักพระชินเจ้า พากันทำพุทธบูชา]

พระองค์ผู้มีพระจักขุ สูงสุดในนรชนผู้นำโลก
อันเทวดาผู้ประเสริฐทูลวอนแล้ว ทรงพิจารณาเห็น
ประโยชน์ในครั้งนั้น จึงทรงเนรมิตที่จอมกรม อันประ-
ดับด้วยรัตนะทั้งหมดสำเร็จลงด้วยดี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้นำโลก เป็นผู้ชำนาญใน
ปาฏิหารีย์ ๓ คืออิทธิปาฏิหารีย์ อาเทศนาปาฏิหารีย์และ
อนุศาสนีปาฏิหารีย์ จึงทรงเนรมิตที่จอมกรม อันประ-
ดับด้วยรัตนะทั้งหมดสำเร็จลงด้วยดี.

ทรงแสดงยอดสิเนรุบรรพตในหมื่นโลกชาตุ เป็น
ประหนึ่งเสาซึ่งตั้งอยู่เรียงกันเป็นรัตนจงกรม ที่จงกรม
สำเร็จด้วยรัตนะ.

พระชินเจ้าทรงเนรมิต ที่จงกรมเหลื่อมล้ำหมื่น
โลกชาตุ ที่สองข้างพื้นที่เป็นทองทั้งหมด ณ รัตน-
จงกรมทรงเนรมิตไพโรททองล้วน ปูด้วยแผ่นกระดาน
ทอง เวียนไปตามจันทันคู่ทั้งสองข้าง.

รัตนจงกรมที่ทรงเนรมิต เคลื่อนกลาดด้วยทราย
แก้วมณี ทรายแก้วมุกดา ส่องแสงสว่างไปทุกทิศ
เหมือนดวงอาทิตย์ขึ้น.

ณ ที่จงกรมนั้น พระชินสัมพุทธเจ้าจอมปราชัญ
ผู้มีมหาบุริสลักษณะ ๓๒ รุ่งโรจน์อยู่ เสด็จจงกรม
เหนือที่จงกรม เทวดาทั้งหมดมาประชุมกัน โปรย
ดอกมณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตร อันเป็นทิพย์
ลง ณ ที่จงกรม.

หมู่เทพหมื่นโลกชาตุมาประชุมกัน เห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ยินดีรำเรงบันเทิงใจ หมอบ
ลงนมัสการ.

เทวดาชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต เทพชั้น
นิมมานรดี เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เห็นพระผู้นำโลก
ก็พากันดีใจ มีจิตเบิกบาน.

นาค สุบรรณ หรือแม่ กิณนร พร้อมทั้งเทวดา
คนธรรพ์ มนุษย์ และ รากษส พากันชมพระองค์
เหมือนชมดวงจันทร์ที่ขึ้นโคจรในท้องนภาภาศ.

พรหมชั้นอาภัสสระ ชั้นสุภกนิหะ ชั้นเวหัพผละ
และชั้นอนิภุชชะ พากันทรงผ้าขาวสะอาด ยืนประคอง
อัญชลีไปรยดอภมณฑารพ ๕ สี ผสมจूरณจันทนโปก
ผ้า ณ พื้นอัมพรในครั้งนั้น โดยเปล่งอุทานว่า โอ !
พระชินเจ้าผู้อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์แก่อุคโลก.

พระองค์เป็นพระศาสดา เป็นยอด เป็นธง
เป็นหลัก เป็นที่พัก ที่พึ่งพาอาศัย เป็นประทีป ของ
สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า.

เทวดาผู้มีมหิทธิฤทธิ์ในหมื่นโลกธาตุ ต่างยินดี
ร่าเริง บันเทิงใจ พากันห้อมล้อมนมัสการ.

เทพบุตร เทพธิดา เลื่อมใส มีใจยินดีแล้วก็พา
กันบูชาพระนราสภ ด้วยดอกไม้ ๕ สี.

หมู่เทพเห็นพระองค์ก็เลื่อมใส มีใจยินดีพากัน
บูชาพระนราสภ ด้วยดอกไม้ ๕ สี.

โอ ๑ ความอัศจรรย์ในโลก ไม่เคยมี นำขนลุก
ขนชัน ความอัศจรรย์นำขนลุกขนชันเช่นนี้ เราไม่
เคยเห็น.

เทวดาเหล่านั้น นั่งอยู่ในภพของตนๆ เห็น
อัศจรรย์ในท้องฟ้า ก็พากันยินดี ร่าเริงใหญ่.

เทวดาที่อยู่ในอากาศ อยู่ที่ภาคพื้นดิน อาศัย
อยู่ที่ภูเขาและดาวประกายพฤษ์ ก็ยินดีรำเรียงบันเทิง
ใจ พวกกันประคองอัญชลินมัสการ.

เหล่านาค ที่อายุยืน มีบุญ มีฤทธิ์มาก ก็พากัน
บันเทิงใจนมัสการ บูชาพระผู้สูงสุดในนรชน.

เพราะเห็นความอัศจรรย์ในท้องฟ้า สังกิตทั้ง
หลาย ก็พากันบรรเลง กลองหุ้มหนังทั้งหลาย ก็พา
กันประโคม ในอัมพรนภากาศ.

เพราะเห็นความอัศจรรย์ในท้องฟ้า สังข์ บัณ-
ฑะระวี และมโหระทึกทั้งหลาย ก็พากันบรรเลงใน
กลางหาวเปล่งอุทานว่า วันนี้ อากาศชนลูกชนชั้นที่ไม่
เคยมีก็เกิดขึ้นแล้วหนอ เราจะได้สำเร็จประโยชน์แน่
แล้ว เราได้ชณะกันแล้ว.

เพราะได้ยิน พุทฺโธ เทพเหล่านั้นก็เกิดปีติขึ้นใน
ทันที ต่างพากันยืนประคองอัญชลิ กล่าวว่ พุทฺโธ
พุทฺโธ.

หมู่เทพต่างๆ ในท้องฟ้า ก็พากันประคองอัญชลิ
เปล่งเสียง หี หี เสียงสาธุ เสียงโห่เอิกอิ่ง ลิงโลดใจ.

ขับกล่อม ประสานเสียง บรรเลง ประบมือและ
ฟ้อนรำ พลังโปรยดอกมณฑารพ ๕ สี ผสมด้วยจूरณ
จันท์ เปล่งวาจาว่า

ข้าแต่พระมหาวิระ ด้วยประการไรเล่า ลักษณะ
จักรที่พระยุคลบาทของพระองค์ ประดับด้วยขงชัย
วชิระ ธงประภูาก เครื่องแต่งพระองค์และขอช้าง
พระองค์ก็ไม่มีผู้เสมือนในพระรูปกาย ในศีล สมาธิ
ปัญญาและวิมุตติ ทรงเสมอกับพระพุทเจ้าผู้ที่ไม่ผู้
เสมอ ในการประกาศพระธรรมจักร.

กำลังพระยาช้าง ๑๐ ตระกูล เป็นกำลังปกติใน
พระกายของพระองค์ พระองค์ไม่มีผู้เสมอ ด้วยกำลัง
พระวรฤทธิ ในการประกาศพระธรรมจักร.

ท่านทั้งหลาย จงนมัสการพระเจ้าผู้เข้าถึงพระคุณ
ทุกอย่าง ผู้รักพร้อมด้วยองค์คุณครบถ้วน ผู้เป็น
พระมหามุนี มีพระกรุณาเป็นนาละของโลก.

พระองค์ควรซึ่งการ การชม การไหว้ การ
สรรเสริญ การนอบน้อม และการบูชาทุกอย่าง.

ข้าแต่พระมหาวิระ คนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง อัน
เขาควรไหว้ในโลก คนเหล่าใดควรการไหว้ พระองค์
ทรงเป็นผู้ประเสริฐสุด แห่งคนเหล่านั้นทั้งหมด ผู้
เสมือนพระองค์ ไม่มี.

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้ฉลาดใน
สมาธิและฌาน ยืนอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ก็เห็นพระผู้นำ
โลก.

เห็นพระนราสภ เหมือนต้นพญาสาธพฤษ์
ที่ออกดอกบานสะพรั่ง เหมือนดวงจันทร์ในท้องฟ้า
เหมือนดวงอาทิตย์ เวลาเที่ยงวัน.

เห็นพระผู้นำโลก เรื่องรองด้วยพระรัศมีวา
หนึ่ง เหมือนต้นประทีปที่ลูกโพลงอยู่ เหมือนดวง
อาทิตย์แสงอ่อนๆ ที่อุทัยขึ้น.

จึงเรียกประชุมภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้เสร็จกิจแล้ว ผู้
คงที่ เป็นพระชีณาสพไรร่มลทินทันที กล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ชื่อ
โลกปสาทนะ ทำโลกให้เลื่อมใส. แม้พวกเราก็จักไป
ถวายบังคม พระชินเจ้าในที่นั้น.

มาเถิด เราทั้งหมดจักไปทูลถามพระชินเจ้า เรา
พบพระผู้นำโลกแล้ว จักบรรเทาความสงสัย.

ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้มึปัญญา รักษาตน สำรวม
อินทรีย์ รับคำว่า สาธุ แล้วก็ถือบาตรจีวรรีบเข้าไป
หาพระเถระ.

พระสารีบุตร ผู้มึปัญญามาก กับพระชีณาสพ
ทั้งหลาย ผู้ไรร่มลทิน ผู้ฝึกแล้ว เพราะการฝึกสูงสุด
เข้าไปเฝ้าด้วยฤทธิ์.

พระสารีบุตร เจ้าคณะใหญ่ อันภิกษุเหล่านั้น
แวดล้อมแล้ว ลีลาถาม เข้าไปเฝ้าด้วยฤทธิ์ ณ ท้อง
นภากาศ เหมือนเทวดา.

ภิกษุเหล่านั้น มีมรรยาทงาม ไม้ไผ่ ไม้จาม มี
ความเคารพ มีความยำเกรง เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า
ครั้นเฝ้าแล้ว ก็ดูพระสยัมภูผู้นำโลก เหมือนดวง
อาทิตย์อุทัยในนภากาศ เหมือนดวงจันทร์ในท้องฟ้า
เห็นพระผู้นำโลก เหมือนต้นประทีปที่ลูกลูโพลง เหมือน
สายฟ้าแลบในท้องฟ้า เหมือนดวงอาทิตย์เวลาเที่ยงวัน.

ภิกษุหมดทั้ง ๕๐๐ รูป เห็นพระผู้นำโลก ผ่อง
ใสเหมือนห้วงน้ำ เหมือนดอกปทุมที่บ้านงาม ต่างยินดี
ร่าเริงบันเทิงใจ พวกนี้ประคองอัญชลีหมอบนมัสการ
ณ ลักษณะจักรของพระศาสดา.

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้เสมือนแผ่นดิน
ดอกหงอนไก่ ผู้ฉลาดในสมาธิและฌาน ถวายบังคม
พระผู้นำโลก.

ท่านพระโมคคัลลานะ ผู้มีฤทธิ์มาก ไม่มีเสมอ
ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ผู้เสมือนแผ่นดินดอกบัวขาว
เหมือนเมฆฤดูฝนที่ค้ำราม

แม้ท่านพระมหากัสสปเถระ ที่พระศาสดาทรง
ยกย่อง ชมเชยสถาปนาว่า เป็นเอตทัคคะ ทางธุดงค์
คุณ ก็เหมือนกับทองผุดขึ้น.

ท่านพระอนुरुทธะ เจ้าคณะใหญ่ เป็นผู้เลิศกว่า
ภิกษุผู้มีทิพยจักขุ พระญาติผู้ประเสริฐ ของพระผู้มี
พระภาคเจ้า ก็ยืนอยู่ไม่ไกล.

ท่านพระอุบาลี อันพระศาสดาทรงยกย่องสถา-
ปนาเป็นเอกทัศคะในวินัย ผู้ฉลาดในอาบัติ อนาบัติ
อาบัตินี้ยังแก้ไขได้.

ท่านผู้แสวงหาคุณ ปรากฏชื่อว่า ปุณณะ บุตร
พราหมณ์ชื่อมันตานี ผู้แทงตลอดอรรถะอันสุขุมลุ่มลึก
ผู้เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถึก พร้อมคณะ.

พระมหาวีระมุนี ผู้ฉลาดในข้ออุปมา ผู้ตัดความ
สงสัยได้ ทรงทราบจิตใจของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัส
คุณของพระองค์ว่า

อสงไขย ที่มีเบื้องปลายอันใคร ๆ ตามไปไม่รู้
มี ๔ คือ หมู่สัตว์ ๑ อากาศ ๑ จักรวาลที่ไม่มีที่สุด ๑
พระพุทธานุภาพ ที่ประมาณมิได้ อสงไขยเหล่านั้น
ใคร ๆ ก็ไม่อาจรู้ได้.

การทำอุทธีต่างๆ ของเราจะอัศจรรย์อะไรในโลก
ความอัศจรรย์อื่นๆ ที่ไม่เคยมี นำขนลุกขนชัน ยังมี
มาก.

กาลใด เรามีชื่อว่า ทำวสันตดุสิต ในหมู่เทพ
ชั้นดุสิต กาลนั้น เทวดาหมื่นโลกธาตุ ประชุมกัน
ประคองอัญชลีอ่อนวอนเราว่า ข้าแต่พระมหาวีระ นี้
เป็นกาลสมควรสำหรับพระองค์ ที่จะเสด็จไปอุบัติใน
พระครรภ์ของพระมารดา เมื่อจะยังโลกพร้อมทั้งเทว-
โลก ให้ข้ามโสมงสาร ขอโปรดจงตรัสรู้อมตบทเกิด.

กาลใด เราจุติจากหมู่เทพชั้นดุสิต ก้าวลงใน
พระครรภ์ กาลนั้น พระชนนีในหมื่นโลกธาตุก็ไหว.

กาลใด เรามีสัมปชัญญะ ออกจากพระครรรภ์
ของพระมารดา กาลนั้น เทวดาทั้งหลายก็ให้สาธุการ
หมั่นโลกชาติทุกี่ไหว.

ไม่มีผู้เสมอเรา ในการลงสู่พระครรรภ์ ในการ
ออกจากพระครรรภ์ เราเป็นผู้ประเสริฐสุด ในการตรัส
รู้ ในการประกาศพระธรรมจักร.

โอ! ความที่พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีพระ-
คุณมาก นำอัครรรยในโลกลหมั่นโลกชาติทุกี่ไหว ๖ ครั้ง
แสงสว่างใหญ่ก็เกิด นำอัครรรย นำชนลูกชนชั้น.

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเจริญที่สุด
ในโลก ประเสริฐที่สุดในรชน พระชินเจ้า เมื่อทรง
แสดงโลกพร้อมทั้งเทวโลก เสด็จจงกรมด้วยพระ-
วรฤทธิ.

พระผู้นำโลก เสด็จจงกรมพลาตวรรษธรรมกถา
ไปพลาต จะไม่เสด็จกลับในระหว่างเหมือนที่จงกรม
ระยะ ๔ สอก.

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้ฉลาดใน
สมาธิและฌาน ผู้บรรลุตสาวกบารมี ด้วยปัญญา จึงทูล
ถามพระผู้นำโลกว่า

ข้าแต่พระมหาวิระ ผู้สูงสุดในรชน อภินิหาร
ของพระองค์เป็นเช่นไร ข้าแต่พระผู้แก้ล้ากล้า พระ-
โพธิญาณอันสูงสุด พระองค์ทรงปรารถนา ในกาลไร.

ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญาและวิริยะเป็นเช่นไร
ขันติ ตัจจะ อธิฏฐานะ เมตตาและอุเบกขาเป็นเช่นไร.

ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้นำโลก บารมี ๑๐ เป็น
เช่นไร อุบารมีเป็นอย่างไร ปรมัตตบารมี เป็น
อย่างไร.

[อธิษฐานอย่างไร ความเป็นใหญ่เป็นเช่นไร
บารมีเป็นเช่นไร พระจอมปราชญ์ในโลก เป็นอย่างไร.

เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาเป็นอย่างไร
พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธธรรมทั้งหลาย บริบูรณ์สิ้น
เชิง อย่างไร]

พระองค์ผู้มีพระสุรเสียงไพเราะ ดังกกการะเวก
ทรงดับความร้อนใจ ปลอดประโลมโลกพร้อมทั้งเทว-
โลก อันข้าพระองค์ทูลถามแล้ว โปรดทรงพยากรณ์
ด้วยเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกาศธรรมกถา
พุทธจริตของอดีตชินพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่มาถึงโดย
สืบ ๆ กันมาของพระพุทธเจ้า เป็นพุทธวงศ์ที่เป็น
ประโยชน์แก่อุฎลแกโลก ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ด้วยพระปฐพีนิวาสนุสสติญาณ .

ท่านทั้งหลาย จงฟังพุทธวงศ์ ที่ให้เกิดปีติปรา-
โมข บรรเทาความโศกศัลย์ ให้ได้สมบัติทั้งปวงของ
เรา ใฝ่ใจไว้.

ท่านทั้งหลาย จงปฏิบัติดำเนินมรรคเป็นเครื่อง
บำบัดความเมา บรรเทาความโศกเปลื้องโคมสงสาร
โดยเคารพเถิด.

จบรัตนจังกมนกัณฑ์

มธรรตถวิลาสินี

อรรถกถาขุททกนิกาย พุททวงศ์

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

กถาปรารภคัมภีร์

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทเจ้า ผู้มีพระญาณ
อันหาที่สุดมิได้ มีพระกรุณาเป็นที่อาศัย ทรงทำลาย
มลทิน มีพระหฤทัยมั่นคง อำนวยประโยชน์แก่กุล.
ขอนอบน้อมพระธรรมอันประเสริฐ เครื่องป้องกัน
กัณภพ.

ขอนอบน้อมพระสงฆ์ ผู้ปราศจากมลทินและ
เป็นบ่อเกิดคุณความดี.

ท่านพระสารีบุตรผู้เป็นธรรมเสนาบดี แม่ทัพ
ธรรม ผู้เป็นเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าเหล่าพุทธสาวก
ทางปัญญา ได้ทูลถามพระศาสดาผู้เป็นพระธรรมราชา
จอมทัพธรรมผู้ทรงถึงฝั่ง ที่หาขอบเขตมิได้ ผู้ไร้มลทิน
ถึงพุททวงศ์ใด ท่ามกลางหมู่พระประยูรญาติ. พุทท-
วงศ์ใด อันพระตถาคต วงศ์ผู้ตรัสรู้ดี วงศ์พระผู้บริ-
สุทธิดี ผู้มีสมาธิเป็นธรรมเครื่องอยู่ ผู้เป็นนายกพิเศษ
ทรงเปิดโอกาสประกาศไว้แล้ว ณ ท่ามกลางหมู่พระ
ประยูรญาตินี้.

เหล่าโอรสพระสุต ไม่ทำลำดับบาป และอรรธ
แห่งบาปให้เสื่อมเสีย ช่วยกันรวบรวมตามที่ศึกษาดับ
ฟังสืบต่อเรื่องกันมา จนตราบเท่าปัจจุบันนี้.

เพราะเหตุที่การพรรณนาพุทธวงศ์นั้นนั้นแล อัน
ไม่ขาดสายแห่งพระสัมพุทธะผู้ประเสริฐ ซึ่งเป็นเรื่อง
ไม่ตาย ฟังกันได้ให้เกิดความเลื่อมใสและปัญญา แก่
ชนทั้งหลายทุกเมื่อ เป็นไปตามลำดับ. ฉะนั้น ข้าพเจ้า
อันท่านพุทธสีหะ ผู้ยินดีในพระสัทธรรมโดยเคารพ
อันคุณมีศีลเป็นต้นบันดาลใจ อ่อนน้อมแล้วจึงจักเริ่ม
พรรณนาพุทธวงศ์นั้น เพื่อกำจัดความชั่วร้าย ของชน
ทั้งหลายทุกเมื่อ เพื่อความตั้งมั่น แห่งพระพุทธศาสนา
เพื่อความเกิดและเจริญแห่งบุญ แม้ของข้าพเจ้าเอง
และเพื่อยังมหาชนให้เลื่อมใส.

ก็การพรรณนาพุทธวงศ์โดยสังเขปนี้ อาศัยทาง
บาปที่มาจากสำนักมหาวีร ละโทษคือการปะปนกัน
เสีย จักเป็นสาระ. แต่เพราะเหตุที่ในที่นี้ ไม่มีเรื่องที่
ควรฟัง ที่จะเป็นเครื่องยังผู้ยินดีในพระพุทธานุภาพให้
เลื่อมใส เป็นเครื่องลอยบาป ซึ่งเป็นมลทินใหญ่ นอก
จากเรื่องพุทธวงศ์ ฉะนั้นแล ขอท่านทั้งหลายจงเป็น
ผู้ประกอบอยู่ในสมาธิโดยเคารพ ละความฟุ้งซ่าน ไม่
มีจิตเป็นอื่น จงตั้งโสตประสาทดั่งภาชนะทองรองรับ
ลำดับมธุรสของข้าพเจ้า ผู้กำลังกล่าวพรรณนา.

กัถาพรรณนาพุทธวงศ์ ควรที่จะมัจจะคนที่

ต้องตาย เป็นผู้จะต้องละกิจอื่นเสียให้หมดแล้ว ฟัง
ก็ดี กล่าวกัถิ ในที่นี้ได้ตลอดกาลเป็นนิจ โดยเคารพ
ด้วยว่ากถานี้ แต่งได้แสนยากแล.

ควรกำหนดพุทธวงศ์ก่อน เพราะในคาถาปรารภนั้น ข้าพเจ้ากล่าว
ไว้ว่า กถาพรรณนาพุทธวงศ์ จักเป็นสาระดังนี้ ก็การกำหนดในพุทธวงศ์นั้น
มีดังนี้ การกล่าวประเพณีอย่างพิสดาร โดยปริเฉทมีกัปปปริเฉทเป็นต้น อันเกิด
ขึ้น แต่พระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ ซึ่งเสด็จอุบัติใน ๔ อสงไขยกำไรแสน
กัปป นับถอยหลังแต่กัปปนี้ไป ฟังทราบ ว่า ชื่อว่า พุทธวงศ์.

พุทธวงศ์กำหนดด้วยปริเฉท

ก็พุทธวงศ์นั้น ท่านกำหนดไว้เป็นปริเฉท ๒๒ ปริเฉท ที่มาตามบาลี
เหล่านี้คือ

๑. กัปปปริเฉท	ตอนว่าด้วย	กัปป
๒. นามปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระนาม
๓. โคตตปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระโคตร
๔. ชาติปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระชาติ
๕. นครปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระนคร
๖. ปิตุปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระพุทธบิดา
๗. มาตุปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระพุทธมารดา
๘. โพธิรุกขปริเฉท	ตอนว่าด้วย	ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้
๙. ชัมมจักกัปปวัตตนปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การประกาศพระธรรมจักร

๑๐. อภิสมยปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การตรัสรู้
๑๑. สวากสันนิบาตปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การประชุมพระสาวก
๑๒. อัคคสาวกปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระอัครสาวก
๑๓. อุปัฏฐากปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พุทธอุปัฏฐาก
๑๔. อัครสาวิกปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พุทธอัครสาวิกา
๑๕. ปริวารภิกขุปริเฉท	ตอนว่าด้วย	ภิกขุปริวาร
๑๖. รั้งลีปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พุทธรั้งลี
๑๗. สรีระปริมาณปริเฉท	ตอนว่าด้วย	ขนาดพระพุทธรูป
๑๘. โภชิตตตาริการปริเฉท	ตอนว่าด้วย	บารมีของพระโพธิสัตว์
๑๙. พยากรณ์ปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การพยากรณ์
๒๐. โภชิตตตปณิธานปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การตั้งความปรารถนา

ของพระโพธิสัตว์

๒๑. อายุปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระชนมายุ
๒๒. ปรีนิพพานปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การเสด็จปรีนิพพาน.

ก็แม้ว่าวาระมากวาระที่ท่านมิได้ยกไว้โดยบาลี ก็พึงนำมาไว้ในกถานี้
ด้วย. วาระนั้น เป็นอันท่านกำหนดไว้เป็นปริเฉท ๑๐ ปริเฉท คือ

๑. อคารวาสปริเฉท	ตอนว่าด้วย	การอยู่ครองเรือน
๒. ปาสาทตตยปริเฉท	ตอนว่าด้วย	ปราสาท ๓ ถุ
๓. นาฏกิตติปริเฉท	ตอนว่าด้วย	สตรีนักฟ้อน
๔. อัคคมเหสีปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระอัครมเหสี
๕. ปุตตปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระโอรส
๖. ยานปริเฉท	ตอนว่าด้วย	พระราชยาน

๗. อภินิขมนปริเฉท ตอนว่าด้วย อภินิษกรรมณ์

๘. ปธานปริเฉท ตอนว่าด้วย ทรงบำเพ็ญเพียร

๙. อุปัฏฐากปริเฉท ตอนว่าด้วย พุทธอุปัฏฐาก

๑๐. วิหารปริเฉท ตอนว่าด้วย พุทธวิหาร

แต่ครั้งแสดงวาระมากวาระ แม้นั้น ตามฐาน

แล้ว ก็จักกล่าวแต่โดยสังเขปในที่นั้น ๆ.

พุทธวงศ์นั้น ข้าพเจ้ากำหนดไว้ดังนี้ว่า

พุทธวงศ์นี้ใครแสดง แสดงที่ไหน แสดงเพื่อ

ประโยชน์แก่ใคร แสดงเพื่ออะไร แสดงเมื่อไร คำ

ของใคร ใครนำสืบมา.

ครั้งกล่าววิธีนี้โดยสังเขปหมดก่อนแล้วภายหลัง

จึงจักทำการพรรณนาความแห่งพุทธวงศ์.

ในคานานั้น บทว่า เหนาย เทลิต ได้แก่

ถามว่า พุทธวงศ์นี้ใครแสดง.

ตอบว่า พระตถาคตผู้สำรวจด้วยพระญาณ อันไม่ติดขัด ในธรรม
ทั้งปวง ทรงทศพลญาณ ทรงแก้กถาในเวสัชชาญาณ ๔ จอมทัพนคร
เจ้าของแห่งธรรม ผู้เป็นสัพพัญญู สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว.

ถามว่า ทรงแสดงที่ไหน.

ตอบว่า พระตถาคตเจ้า ซึ่งกำลังเสด็จจกรม เหนือรัตนจกรม
อันเป็นจุดที่ชุมนุมดวงตาของเทวดาและมนุษย์ งามน่าทอดทัศนายิ่งนัก ทรง
แสดง ณ นิโครธารามมหาวิหาร ใกล้กับวัดพุทธมณฑลนคร.

ถามว่า และทรงแสดงเพื่อประโยชน์แก่ใคร.

ตอบว่า ทรงแสดงเพื่อประโยชน์แก่พระประยูรญาติ ๘๒,๐๐๐ และ
แก่เทวดาและมนุษย์หลายโกฏิ.

ถามว่า ทรงแสดงเพื่ออะไร.

ตอบว่า ทรงแสดงเพื่อช่วยสัตว์โลกให้ข้ามโอฆะทั้ง ๔.

ถามว่า ทรงแสดงเมื่อไร.

ตอบว่า ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับไม่ประจำอยู่ ๒๐
พรรษา ในปฐมโพธิกาล ที่ใด ๆ เป็นที่ผาสุก ก็เสด็จไปประทับอยู่ ณ ที่นั้น ๆ
นั้นแหละ คือ

๑. พรรษาแรก ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนะ ให้
เหล่าพรหม ๑๘ โกฏิค้ำน้ำอมฤต ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน กรุง
พาราณสี.

๒. พรรษาที่ ๒ ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน มหาวิหาร กรุง-
ราชคฤห์.

๓. พรรษาที่ ๓ ที่ ๔ ก็ประทับอยู่ พระเวฬุวันมหาวิหารนั้น
เหมือนกัน.

๔. พรรษาที่ ๕ ประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลาป่ามหาวันกรุงเวสาลี.

๕. พรรษาที่ ๖ ประทับอยู่ ณ มกุฏบรพต.

๖. พรรษาที่ ๗ ประทับอยู่ ณ ดาวดึงส์พิภพ.

๗. พรรษาที่ ๘ ประทับอยู่ ณ เกสกพาวัน สูงสูमारคิริ แคว้น
ภักคะ.

๘. พระรथाที่ ๕ ประทับอยู่ ณ กรุงโกสัมพี.
๙. พระรथाที่ ๑๐ ประทับอยู่ ณ ราวป่าปาติเลยยะ.
๑๐. พระรथाที่ ๑๑ ประทับอยู่ ณ บ้านพราหมณ์ ชื่อนาพา.
๑๑. พระรथाที่ ๑๒ ประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา.
๑๒. พระรथाที่ ๑๓ ประทับอยู่ ณ จาติยบรรพต.
๑๓. พระรथाที่ ๑๔ ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร.
๑๔. พระรथाที่ ๑๕ ประทับอยู่ ณ กบิลพัศคัมหานคร.
๑๕. พระรथाที่ ๑๖ ทรงทรมาน อาพวกยัภย์ ให้สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ดัมน้ำอมฤต ประทับอยู่ ณ เมืองอาพี.
๑๖. พระรथाที่ ๑๗ ประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์.
๑๗. พระรथाที่ ๑๘ ประทับอยู่ ณ จาติยบรรพต.
๑๘. พระรथाที่ ๑๙ ก็ประทับอยู่ ณ จาติยบรรพตเหมือนกัน.
๑๙. พระรथाที่ ๒๐ ประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์นั่นเอง.

ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ไม่ประจำ ๒๐ พระรथाในปฐมโพธิกาล ที่ใด ๆ เป็นที่ผาสุก ก็เสด็จไปประทับอยู่ ณ ที่นั้น ๆ นั้นแล.

แต่นับตั้งแต่นั้นไป ก็ประทับอยู่เป็นประจำ ณ พระเชตวันมหาวิหาร และบุพพาราม ใกล้กรุงสาวัตถี.

ก็เมื่อใด พระศาสดาเป็นพระพุทธรเจ้า เสด็จจำพรรษาแรก ณ ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ออกพรรษา ปวารณาแล้ว เสด็จ

ไปยังตำบลอุรุเวลา จำพรรษาไตรมาส ณ ที่นั่น ทรงทราบณชฎิลสามพี่น้อง ทำกิจธุระจำนวนหนึ่งพันรูปเป็นบริวาร แล้วเสด็จไปกรุงราชคฤห์กลางเดือน ศุภสมมาส ประทับอยู่ ณ ที่นั่นสองเดือน เมื่อนั้น เมื่อพระองค์เสด็จออกจาก กรุงพาราณสี ก็กินเวลาเข้าไปห้าเดือน. ล่วงฤดูหนาวไปสิ้นทั้งฤดู นับแต่วัน ที่ท่านพระอุทายีเถระมาถึง ก็ล่วงไป ๗-๘ วัน. ก็ท่านพระอุทายีเถระนั้น ใน ราวกลางเดือนผัคน [เดือน ๘] ก็ดำริว่า ฤดูเหมันต์ล่วงไปทั้งฤดู ฤดูวสันต์ ก็มาถึงแล้ว เป็นสมัยควรที่พระตถาคตจะเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ได้ ท่านครั้นดำริ อย่างนี้แล้ว จึงกล่าวพรรณนาการเสด็จไปด้วยคาถา ๑๐ คาถา เพื่อประโยชน์ แก่องค์พระศาสดาจะเสด็จไปยังพระนครแห่งสกุล. ครั้งนั้น พระศาสดาทรง สดับคำของท่าน มีพระพุทธรูปประสงฆ์จะทรงทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติ จึงแวดล้อมด้วยพระชินาสพหมดด้วยกันสองหมื่นรูป คือ ที่เป็นกุลบุตรชาว อังคะและมคธะหมื่นรูป ที่เป็นกุลบุตรชาวกรุงกบิลพัสดุ์หมื่นรูป นับจากกรุง- ราชคฤห์ ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ ระยะทาง ๖๐ โยชน์ สองเดือนจึงถึง ได้ทรงทำ ยมกปาฏิหาริย์ เพื่อให้พระญาติทั้งหลายถวายบังคม ณ กรุงกบิลพัสดุ์นั้น ครั้ง นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพุทธวงศ์นี้.

ถามว่า คำของใคร.

ตอบว่า พระดำรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว ไม่ทั่วไป แก่พระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้า.

ถามว่า ใครนำมาเล่า.

ตอบว่า อาจารย์นำสืบ ๆ กันมา จริงอยู่ พุทธวงศ์นี้อันพระเถระ ทั้งหลายเป็นต้นอย่างนี้ คือ พระสารีบุตรเถระ พระภัททชิ พระติสสะ พระ

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 23

ลิกควะ พระโมคคัลลีสบุตร พระสุทัตตะ พระธัมมิกะ พระทาสกะ พระ-
โสณกะ พระเรวตะ นำสืบกัณมาถึงสังคายนาครั้งที่ ๓ แม้อัตถ์นั้นไป ศิษยานุ-
ศิษย์ของพระเถระเหล่านั้นนั้นแหละ ก็ช่วยกันนำมา เหตุนั้น จึงควรทราบว่
อาจารย์นำสืบ ๆ กัณมาทราบเท่าปัจจุบันนี้ อย่างนี้ก่อน.

กาลานี้

พุทธวงศ์นี้ใครแสดง แสดงที่ไหน แสดงเพื่อ

ประโยชน์แก่ใคร แสดงเพื่ออะไร แสดงเมื่อไร คำ

ของใคร และใครนำสืบกัณมา.

เป็นอันมีความตามที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว ด้วยกถามีประมาณเท่านี้.

นิทานกถา

พาหิรนิทาน

บัดนี้ จะพรรณาคความแห่งพุทธวงศันั้น ที่นำกันสืบมาอย่างนี้ ก็ เพราะเหตุที่การพรรณาคความนี้ จำต้องแสดงนิทาน ๓ เหล่านี้คือ ทูเรนิทาน อวิทูเรนิทาน และสันติเกนิทาน แล้วพรรณาค จึงชื่อว่าเป็นอันพรรณาคด้วย ดี และชื่อว่าเป็นผู้ฟังนิทานนั้นรู้เรื่องได้ เพราะรู้มาตั้งแต่ต้นเหตุที่เกิด ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักแสดงนิทานเหล่านั้นแล้ว จึงจักพรรณาค.

ในนิทานนั้น ฟังทราบปริเฉทตอนของนิทานเหล่านั้น เริ่มตั้งแต่ต้น ก่อน การแสดงคความโดยสังเขป ในนิทานนั้นดังนี้ ตั้งแต่พระมหาสัตว์ บำเพ็ญบารมี แทบเบื้องบาทของพระศพลพุทธเจ้าพระนามว่า ที่ปังกร จน จุติจากอฏฐากเป็นพระเวสสันดรแล้ว บังเกิดในภพคสุติ กถาที่เป็นไปเพียง เท่านั้นชื่อว่าเป็น **ทูเรนิทาน**.

ตั้งแต่จุติจากภพคสุติ จนเกิดพระสัตัพัญญุตญาณ ที่โพธิมณฑลสถาน กถาที่เป็นไปเพียงเท่านั้น ชื่อว่าเป็น **อวิทูเรนิทาน**.

ตั้งแต่ทรงบรรลुพระสัตัพัญญุตญาณ ณ มหาโพธิมณฑลสถาน จนถึง เติงเป็นที่ปรินิพพาน ในระหว่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ใด ๆ ที่ นั้น ๆ เช่นว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ พระเชตะวันวิหาร อารามของท่านอนาถปิณฑิกคฤหบดี กรุงสาวัตถี ว่าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน กรุงราชคฤห์ และว่าประทับอยู่ ณ กุฎาคารศาลา ป่า- มหาวัน กรุงเวสาลีดังนี้ ฟังทราบว่าเป็น ชื่อว่าเป็น **สันติเกนิทาน**.

การพรรณาคพาหิรนิทาน นิทานนอก ๓ นิทาน คือทูเรนิทาน อวิทูเรนิทานและสันติเกนิทาน โดยสังเขปนี้แล เป็นอันจบด้วยนิทานกถาเพียงเท่านั้น.

จบพาหิรนิทาน

อัภันตรนิทาน

พรรณนารัตนจกมณกัณฑ์

ก็บัดนี้ จะพรรณนาความแห่งอัภันตรนิทาน ที่เป็นไปโดยนัยเป็น
ต้นว่า

ท้าวสหัมบดีพรหม เจ้าโลก ประคองอัญชลีทูล
ขอพรอันยอดเยี่ยมว่า สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสจตุรสุใน
ดวงตาน้อย มีอยู่ในโลกนี้ ขอพระองค์ทรงเอ็นดูหมุ่-
สัตว์นี้แสดงธรรมโปรดเถิด.

ในข้อนี้ ผู้ทักท้วงกล่าวว่า เหตุไรท่านไม่กล่าวนิทานโดยนัยเป็นต้นว่า
สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้น
สักกะ. ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ได้ทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงพุทธวงศ์ดังนี้ แต่กล่าวนิทานโดยนัยเป็นต้นว่า ท้าว-
สหัมบดีพรหม เจ้าโลก ประคองอัญชลีทูลขอพรอันยอดเยี่ยม ดังนี้. ขอชี้แจง
ดังนี้ว่า ท่านกล่าวดังนั้น ก็เพื่อชี้ถึงการทูลขอให้ทรงแสดงธรรมของพรหม
อันเป็นเหตุแห่งการแสดงธรรมทั้งปวงของพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอชี้แจงปัญหา
นี้ที่ว่า

พระชินพุทธเจ้านี้ถูกพรหมอาราธนา เพื่อทรง
แสดงธรรมเมื่อไร ก็กาลานี้ ไครยกขึ้นกล่าว กล่าว
เมื่อไร และที่ไหน.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระพุทธรเจ้า เข้าสัปดาห์ที่ ๘ พระศาสดา
ก็ถูกพรหมทูตอาราธนาอ้อนวอน เพื่อทรงแสดงธรรม.

ในเรื่องนั้น กล่าวความตามลำดับ ดังนี้.

ได้ยินว่า ในวันเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ พระมหาบุรุษทรงเห็น
นางรำ นักสนมนอนผ้าผ่อนเปิดหน้าเกลียด ทรงสังเวชพระหฤทัยยิ่งนัก เรียก
นายฉันทะ ผู้ปิดกายด้วยผ้าส่วนหนึ่งตรัสว่า เจ้าจงนำผ้าฝ้ายทำดี ชื่อ กัณฐกะ
ที่ข่มขี้คักด้วยงได้ ให้นำมาแก้กัณฐกะมาแล้ว ทรงมีนายฉันทะเป็นสหาย เสด็จ
ขึ้นทรงม้า เมื่อเทวดาที่สิงสถิตอยู่ ณ ประตูพระนคร เปิดประตูพระนครแล้ว
ก็ออกจากพระนครไป ผ่าน ๓ ราชอาณาจักร โดยส่วนที่เหลือจากสมบัติที่
พระราชอาพระองค์นั้นทรงยินดีแล้ว ทรงเป็นสัตว์ที่ไม่ต่ำทราม ประทับยืน
ริมฝั่งแม่น้ำอโนมมา ตรัสกษณายฉันทะเท่านั้นว่า ฉันทะ เจ้าจงพาเครื่อง
อาภรณ์ที่ไม่ทัวไปกับคนอื่น ๆ เหล่านี้ และกัณฐกะผ้าฝ้ายทำดีของเรากลับไป
กรุงกบิลพัสดุ์นะ ทรงปล่อยนายฉันทะแล้ว ก็ทรงตัดมกุฎผ้าโพกพร้อมกับ
พระเกศา ด้วยดาบคือพระขรรค์อันคมกริบ เสมือนกลีบบัวขาบ แล้วเหวี่ยง
ไปในอากาศ ทรงถือบาตรจีวรที่เทวดาถวาย ทรงผนวชด้วยพระองค์เองเสด็จ
จาริกไปโดยลำดับ ทรงข้ามแม่น้ำคงคา ที่มีคลื่นหักโหมปั่นป่วนเพราะแรงลม
ได้ไม่ติดขัด เสด็จเข้าสู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ ที่มีราชนิเวศน์โชติช่วงด้วย
ชายรัศมีแห่งหมู่แก้วมณี ทรงไม่ติดขัดด้วยการเสด็จดำเนิน มีพระอินทรีย์
สงบ มีพระมนัสสงบ ทรงแลดูชั่วแอก ประหนึ่งทรงปลอบชนผู้มัวเมาเพราะ
ความเมาในความเป็นใหญ่ แห่งกรุงราชคฤห์นั้น ประหนึ่งทรงทำให้เกิดความ
ละอาย แก่ชนผู้มีเพศอันฟุ้งเฟ้อแล้ว ประหนึ่งทรงผูกหัวใจของชนชาวกรุงไว้
ในพระองค์ ด้วยความรักในวัย ประหนึ่งทรงแย่งดวงตาของชนทุกคนด้วย
พระสิริรูป ที่ส่องประกายด้วยพระมหาปฐิสถักยณะ ๓๒ ประการ ประหนึ่ง

กองบุญ และประหนึ่งบรรพตที่เดินได้ด้วยพระบาทที่มีรูปร่าง เสด็จเที่ยว
บิณฑบาตไปยังกรุงราชคฤห์ ทรงรับอาหารเพียงยังอัตภาพให้พอเป็นไปได้
เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ ประทับนั่ง ณ โอกาสสงฆ์ดำเนินธรรมอย่างยิ่ง เป็น
ภูมิภาคสะอาด พรั่งพร้อมด้วยร่มเงาและน้ำ ข้างปัจฉิมบรรพต เสวยอาหาร
ที่คลุกกัน อันพระเจ้าพิมพิสารมหาราช แห่งอาณาจักรมคธ เสด็จไปหาพระ-
มหาราช ตรีศตามพระนามและพระโคตรแล้ว มีพระราชหฤทัยบังเกิดกับ
พระองค์ ทรงเชื่อเชียวด้วยราชสมบัติว่า ขอทรงโปรดรับราชสมบัติส่วนหนึ่ง
ของหม่อมฉันเถิด ด้วยพระสุรเสียงไพเราะดังบัณเฑาะว์ตรีศตอบว่า อย่าเลย
พระมหาราชเจ้า หม่อมฉันไม่ประสงค์ด้วยราชสมบัติดอก หม่อมฉันละราช-
สมบัติมาประกอบความเพียร เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่โลก แล้วจักเป็นพระ-
พุทธเจ้า ผู้มีกิเลสจืดจางอันเปิดแล้วในโลก ดังนี้แล้วเสด็จออกไป อัน
พระเจ้าพิมพิสารพระองค์นั้นตรัสสอนว่า พระองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว
โปรดเสด็จมายังแคว้นของหม่อมฉันก่อนแคว้นอื่นทั้งหมด ทรงถวายปฏิญญา
คำรับรองแด่พระเจ้าพิมพิสารนั้นว่า สาธุ แล้วเสด็จเข้าไปหาอาหารดาบสและ
อุทกดาบส ไม่ทรงพบสาระแห่งธรรมเทศนาของดาบสทั้งสองท่านนั้น ก็ทรง
หลีกออกจากที่นั้น แม้ทรงทำทุกกรกิจมาถึง ๖ ปี ณ ตำบลอุรุเวลา ก็ไม่อาจ
บรรลุอมตธรรมได้ ทรงทำพระสรีระให้อิ่มหนาสำราญด้วยการเสวยพระกระยา-
หารอย่างหยาบ.

ครั้งนั้น หญิงรุ่นชื่อ สุชาดา ธิดาของกุฎุมพีเสนานิกม ในตำบล
อุรุเวลา เสนานิกม โดเป็นสาวแล้วทำความปรารถนา ณ ต้นไทรต้นหนึ่งว่า
ถ้าดิฉันไปเรือนสกุลที่มีชาติสมกัน [มีสามี] ได้ลูกชายในท้องแรกก็จักทำ
พลีกรรมสังเวช. ความปรารถนาของนางสำเร็จแล้ว ในวันเพ็ญเดือน ๖ นาง

ดำริว่า วันนี้จักทำพิธีกรรม พอเช้าตรู่จึงให้จัดข้าวปายาสที่ไม่แข็งแฉ่ง มีรสอร่อยอย่างยิ่ง. ในวันนั้นนั่นเอง แม้พระโพธิสัตว์ทรงทำเสร็จกิจแล้ว คอยเวลาภิกษาจาร เช้าตรู่ก็เสด็จไปประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้ไทรนั้น. ครั้งนั้น ทาสีชื่อ ปุณณา แม่นมของนางสุชาดาเดินไปหมายจะทำความสะอาดที่โคนต้นไม้ไทร ก็พบพระโพธิสัตว์ประทับนั่งสำรวจโสภณธาตุด้านทิศตะวันออกอยู่ ผู้มีพระสรีระงาม เสมือนยอดภูเขาทองซึ่งเรืองรองด้วยแสงสนธยา ผู้เป็นดวงอาทิตย์แห่งมุนี ผู้เข้าไปสู่ต้นไม้อันประเสริฐ เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์ผู้ทำการฝังตัวลงในกลุ่มมิด [กำจัดมิด] ผู้ทำความแยมผลแห่งดงบัว ผู้สอดเข้าสู่หีบเมฆ. เพราะเห็นต้นไม้ไม้นั้นมีสีเหมือนสีทองหมดทั้งต้น โดยรัศมีที่แผ่แ่นออกจากพระสรีระของพระโพธิสัตว์นั้น นางปุณณาทาสีจึงคิดว่า วันนี้เทวดาของเราลงจากต้นไม้ คงอยากจะได้รับเครื่องพิธีกรรมด้วยมือตนเอง จึงมานั่งคอย. นางจึงรีบไปบอกความเรื่องนั้นแก่นางสุชาดา.

จากนั้น นางสุชาดาเกิดศรัทธาขึ้นมาเอง ก็แต่งตัวด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง บรรจุถาดทองคำน้ำหนักแสนเต็มด้วยข้าวมธุปายาสมีรสอร่อยอย่างยิ่ง ปิดด้วยถาดทองอีกถาดหนึ่ง เทินศิระะ เดินมุ่งหน้าตรงต้นไม้ไทร. นางกำลังเดินไป เห็นพระโพธิสัตว์นั้นแต่ไกล ประทับนั่งงดงามเหมือนกองบุญ ทำต้นไม้ทั้งต้น มีสีเหมือนสีทองด้วยรัศมีแห่งพระสรีระ ประหนึ่งรุกขเทวดาก็เกิดปีติปราโมทย์ เดินน้อมตัวลงตั้งแต่ที่เห็นด้วยเข้าใจว่าเป็นรุกขเทวดา ปลงถาดทองนั้นลงจากศิระะ ประคองวางไว้ในพระหัตถ์ของพระมหาสัตว์ แล้วไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์กล่าวว่า มโนรถ ความปรารถนาของดิฉันสำเร็จแล้ว ฉันใด มโนรถแม่ของพระองค์ก็จงสำเร็จฉันนั้นเถิด แล้วก็กลับไป.

ครั้งนั้น แม้พระโพธิสัตว์ก็ทรงถือถาดทอง เสด็จไปยังริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงวางถาดทองไว้ที่ริมฝั่งใกล้ทำน้ำชื่อสุปปติภูลิตะ สรงสนานแล้ว

เสด็จขึ้น ทรงทำเป็นก้อนได้ ๔๕ ก้อน เสวยข้าวปายาสนั้นแล้วทรงลอยถาด
ทองนั้นลงไป พร้อมทรงอธิษฐานว่า ถ้าววันนี้เราจักเป็นพระพุทธเจ้าไซ้ร ขอ
ถาดทองนี้ จงลอยทวนน้ำ ถาดนั้นก็ลอยทวนน้ำ เข้าไปยังภพของพระยานาค
ชื่อว่า **กาพนาคราช** ยกถาดของพระพุทธเจ้าสามพระองค์ขึ้นแล้วตั้งอยู่ข้าง
ใต้ถาดเหล่านั้น.

พระมหาสัตว์ประทับพักกลางวัน ณ ราวปานนั้นนั่นแล เวลาเย็น ทรง
รับหญ้า ๘ กำ ที่คนหาหญ้าชื่อ **โสตถิยะ** ทราบอาการของพระมหาบุรุษ
ถวายเป็นแล้ว เสด็จขึ้นสู่โพธิมณฑลสถาน ประทับยืน ณ ทิศทักษิณ. ประเทศนั้น
ก็ไหวเหมือนหยาดน้ำบนใบบัว. พระมหาบุรุษทรงทราบว่า ประเทศตรงนี้
ไม่อาจทรงคุณของเราได้ ก็เสด็จไปทิศปัจจิม. แม้ประเทศตรงนั้นก็ไหวเหมือน
กัน จึงเสด็จไปทิศอุดรอีก แม้ประเทศตรงนั้นก็ไหวเหมือนกัน จึงเสด็จไป
ทิศบูรพาอีก ในทิศนั้น สถานที่ขนาดบัลลังก์ มิได้ไหวเลย พระมหาบุรุษ
ทรงสันนิษฐานว่า ที่นี่เป็นสถานที่กำจัดกิเลสแน่จึงทรงจับปลายหญ้าเหล่านั้น
สะบัด. หญ้าเหล่านั้น ได้เรียงเรียบเหมือนถูกกำหนดด้วยปลายแปรงทาสี
พระโพธิสัตว์ก็ทรงอธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ว่า เราไม่บรรลุปุริญาณแล้ว
จักไม่ทำลายบัลลังก์ แล้วทรงสูบล้างก้นักขัตสมาธิ ประทับนั่งให้ต้นโพธิ์อยู่
เบื้องพระปฤษฎางค์ หันพระพักตร์ออกสู่ทิศบูรพา.

ทันใดนั่นเอง มารผู้รั้งความโลกทั้งปวง ก็เนรมิตแขนพันแขนขึ้น
ชี้พระยาช้าง ผู้กำจัดศัตรูด้วย ชื่อ **คิริเมขละ** ขนาด ๑๕๐ โยชน์ เสมือน
ยอดเขาหิมวันตคิริ ถูกห้อมล้อมด้วยพลมารหนาแน่นยิ่งนัก มีพลธนู พลดาบ
พลขวาน พลศร พลหอกเป็นกำลัง ครอบห่มินโดยรอบคฤหาษา ยাত্র-
เบื้องเข้าหาพระมหาสัตว์ผู้เป็นประจักษ์ศัตรูใหญ่ พระมหาบุรุษ เมื่อดวงอาทิตย์

ตั้งอยู่นั้นแล ก็ทรงกำจัดพลมารจำนวนมากมายได้ ถูกบูชาด้วยดอกอ่อนโพธิที่
งดงามนำดูเสมือนหน่อแก้วประพาฬสีแดง ซึ่งร่วงตกลงบนจีวรที่มีสีเสมือนดอก
ชะบาแย้ม ประหนึ่งแทนปีติทีเดียว **ปฐมยาม** ก็ทรงได้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ
มัชฌิมยาม ก็ทรงชำระทิพยจักขุญาณ **ปัจฉิมยาม** ก็ทรงหยั่งพระญาณลง
ในปฏิจสมุปบาท ทรงพิจารณาวิภูษะและวิวิภูษะ พออรุณอุทัยก็ทรงเป็นพระ-
พุทธเจ้า ได้ทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

เราแสวงหาช่างผู้สร้างเรือนคืออัตภาพ เมื่อไม่
พบ ก็ท่องเที่ยวไปสิ้นสงสารนับด้วยชาติมิใช่น้อย
ความเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์. ดูก่อนช่างผู้สร้างเรือนคือ
อัตภาพ เราพบท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือนคืออัตภาพ
อีกไม่ได้ โครงเรือนของท่านเราหักเสียหายหมดแล้ว ยอด
เรือนคืออวิชา เราก็อธิเสียแล้ว จิตของเราถึง
พระนิพพานแล้ว เพราะเราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้น
ค้นหาทั้งหลายแล้ว.

ทรงยับยั้งอยู่ด้วยการเสวยวิมุตติสุข ๗ วัน วันที่ ๘ ทรงออกจากสมา-
บัติ ทรงทราบความสงสัยของเทวดาทั้งหลายทรงเหาะไปในอากาศ เพื่อกำจัด
ความสงสัยของเทวดาเหล่านั้น ครั้นทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์กำจัดความสงสัย
ของเทวดาเหล่านั้นแล้ว ประทับยืน ณ เบื้องทิศอุดร เชื้องทิศบูรพาจากบัลลังก์
ไปนิดหน่อย ทรงจ้องดูบัลลังก์และต้นโพธิ สถานที่บรรลุผลแห่งพระบารมี
ทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญมาถึงสี่สงขัยแสนกัป ด้วยดวงพระเนตรที่ไม่กระทบริบว่า
เราแทงตลอดสัพพัญญุตญาณ เหนือบัลลังก์นี้ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน สถานที่นั้น
จึงชื่อว่า **อนิมิตเจดีย์**.

ต่อจากนั้น เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรม ต่อจากทิสบูรพาและทิสปีศจิม ระหว่างบัลลังก์และสถานที่ประทับยืน ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน สถานที่นั้นจึงชื่อว่ารัตนจังกมเจดีย์.

เทวดาทั้งหลาย ช่วยกันเนรมิตรเรือนแก้วถวายในส่วนทิสปีศจิม ต่อจากนั้น ก็ประทับนั่งขัดสมาธิ ณ ที่นั้นทรงพิจารณาเฟ้นพระอภิธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์สมันตปิฎฐาน ที่มีนัยไม่มีที่สุด ณ ที่นั้น ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน สถานที่นั้น จึงชื่อว่า รัตนขมรเจดีย์.

พระพุทธเจ้าทรงยับยั้งอยู่ ใกล้ ๆ ต้นโพธิ ๔ สัปดาหฺ์อย่างนี้แล้ว ในสัปดาหฺ์ที่ ๕ จึงออกจากโคนต้นโพธิ์ เสด็จเข้าไปยังต้นอชปาลนิโครธ. แม้ในที่นั้นก็ทรงพิจารณาเฟ้นธรรม และเสวยวิมุตติสุข ทรงยับยั้งอยู่ ณ อชปาลนิโครธ ๗ วัน.

ประทับนั่ง ณ มุจลินท์ ต้นจิกด้วยอาการอย่างนี้อีก ๗ วัน พระผู้มีพระภาคเจ้า พอประทับนั่งในที่นั้นเท่านั้น มหาเมฆซึ่งมิใช่ฤดูกาลก็เกิดขึ้นเต็มทั่วห้องจักรวาล เมื่อมหาเมฆเกิดขึ้นแล้ว พระยานาคชื่อมุจลินท์ก็คิดว่า เมื่อพระศาสดาพอเสด็จเข้าสู่ภพของเรา มหาเมฆนี้ก็เกิดขึ้น ควรได้อาคารที่ประทับอยู่สำหรับพระศาสดานั้น พระยานาคนั้นแม้จะสามารถเนรมิตวิมานทิพย์ได้เหมือนวิมานเทพ อันสำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ ก็คิดว่า เมื่อเราสร้างวิมานอย่างนี้ จักไม่มีผลมากแก่เรา จำเราจักขวนขวายด้วยกายตนเองเพื่อพระทศพล จึงทำอศภาพให้ใหญ่ยิ่งล้อมพระศาสดาไว้ด้วยขนด ๗ ชั้น แผ่พังพานไว้ข้างบน. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ บัลลังก์มีด้ายิ่ง ที่สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ เพดานมีพวงดอกไม้หอมต่างชนิดห้อยอยู่เบื้องบน อดด้วยกลิ่นหอมต่างชนิด ในโอกาสใหญ่ภายในขนดล้อม เหมือนประทับอยู่ในพระคันธ-

กฤ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยับยั้งอยู่ที่ต้นมุจลินท์นั้นตลอด ๗ วันนั้นอย่างนี้ ต่อจากนั้น ก็ประทับนั่ง ณ ราชายตนะต้นเกิดอีก ๗ วัน เสวยวิมุตติสุขอยู่ในที่นั้นนั่นแล ด้วยอาการดังกล่าวมานี้ ก็ครบ ๗ สัปดาหบริบูรณ์ ในระหว่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยับยั้งอยู่ด้วยสุขในฌานและสุขในผล.

ครั้นล่วงไป ๗ สัปดาห พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ก็เกิดจิตคิดจะบ้วนพระโอษฐ์ ท้าวสักกะจอมทวยเทพก็นำผลสมอที่เป็นยาดวาย ครั้งนั้น ท้าวสักกะได้ถวายไม้สีฟันชื่อนาคลดา และน้ำบ้วนพระโอษฐ์แก่พระองค์ ต่อแต่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเกี่ยวไม้สีฟัน ทรงบ้วนพระโอษฐ์ด้วยน้ำในสระอนาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นราชายตนะ สมัยนั้น เมื่อท้าวจตุโลกบาล น้อมบาตรศิลามิกายิ่งเข้าไปถวาย ทรงรับข้าวสัตตมวงและสัตตคู้อนของพานิชชชื้อตปุตตะ และ ภัลลิกะ [ด้วยบาตรนั้น] เสวยเสร็จแล้วเสด็จกลับมาประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ. ลำดับนั้น พระองค์พอประทับนั่ง ณ ที่นั้นเท่านั้น ทรงพิจารณาทบทวนถึงภาวะแห่งธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุเป็นธรรมลุ่มลึก ก็ทรงเกิดปริวิตกที่พระพุทเจ้าทุกพระองค์ทรงประพฤติมา ถึงอาการคือความที่มีพระพุททประสงค์จะไม่ทรงแสดงธรรมโปรดผู้อื่นว่า ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ตรึกคาคคิดเอาไม่ได้ ละเอียด บัณฑิตพึงรู้.

ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมล่วงรู้ถึงจิตปริวิตกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยใจตนแล้ว ก็ปลงวาทว่า นานี้โลกจะพินาศละสิหนอ นานี้โลกจะพินาศละสิหนอ อันหมู่พรหมในหมื่นจักรวาลแวดล้อมแล้ว อันท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ ท้าวสันคูสิต ท้าวนิมมิต ท้าวปรนิมมิตวสวัตตีติดตามเสด็จมา ปรากฏอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท้าวสหัมบดีพรหมนั้น ทรงเนรมิต

ผืนแผ่นดิน เพื่อเป็นที่ประทับยืนของพระองค์เอง จึงทรงคุกชาณุมณฑล [เข้า] เบื้องขวาลงที่แผ่นดิน ทรงทำอัญชลี ประนมกรที่รุ่งเรื่องด้วยทศนขสโมธาน เสมือนบัวตูมเกิดในน้ำ ไร่่มลทินไม่วิกตขึ้นเหนือเศียร ทูลวอนพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อทรงแสดงธรรม ด้วยนัยมิใช่น้อยเป็นต้นอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงแสดงธรรม ขอพระสุคตเจ้าจงทรงแสดง ธรรมโปรดเกิด หมู่สัตว์ผู้มีกิเลสจุกฐลีในดวงตาน้อย ยังมีอยู่ เพราะไม่ได้ สดับธรรม ก็ย่อมเสื่อมเสียประโยชน์ไปเปล่า หมู่สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรม คงจักมี แน่แท้ ดังนี้

แต่ก่อนในแคว้นมคธ ปราภภูมิแต่ธรรมที่ไม่
บริสุทธิ อันมิผู้มีมลทินคิดแล้ว ประคองแห่งอมตนคร
ก็ยังมีได้เปิด ขอหมู่สัตว์จงสดับธรรมที่พระผู้ไร่่มลทิน
ตรัสรู้แล้วเกิด ชนผู้ยืนอยู่เหนือยอดภูผาหิน จะพึง
เห็นหมู่ชนได้โดยรอบแม้นันใด ข้าแต่พระผู้มีปัญญา
ดี มีพระสมันตจักขุ พระองค์ปราศจากโศกแล้วจง
เสด็จขึ้นสู่ปราสาท ที่สำเร็จด้วยธรรม โปรดพิจารณาดู
หมู่ชน ผู้ระงมด้วยโศก ถูกชาติชราครอบงำแล้ว ก็
อุปมาฉันนั้น ข้าแต่พระผู้แก้แค้นผู้ชนะสงคราม
แล้ว ผู้ประคองนายกองเกวียน ไม่เป็นหนี้ โปรดลุก
ขึ้นเสด็จจาริกไปในโลก ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจง
ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์เกิด หมู่สัตว์ที่รู้ทั่วถึงธรรม
คงจักมีเป็นแน่ ดังนี้.

พระองค์ตรัสธรรมที่ควรตรัสรู้แล้ว ทรงข้ามโอฆะที่พระองค์ควรข้ามแล้ว ทรงหลุดพ้นทุกข์ที่พระองค์ควรหลุดพ้นแล้ว มิใช่หรือ ดังนี้.

ทรงทำความปรารถนาไว้ว่า

ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยเพศที่ไม่มีใครรู้จัก

ด้วยการทำให้แจ้งธรรม ในโลกนี้ เราบรรลุสัพพัญญุต-

ญาณแล้ว จักยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้ข้ามโอฆสงสาร

ดังนี้.

ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้วทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว.

และว่า เมื่อพระองค์ไม่ทรงแสดงธรรม คนอื่นใครเล่า จักแสดงธรรม, สิ่งอื่นอะไรเล่า จะเป็นสรณะของโลก จะเป็นเครื่องช่วย เครื่องเร้น เครื่องนำไปเบื้องหน้า. ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระพุทธเจ้าเข้าสัปดาหที่ ๘ พระศาสดาก็ถูกพรหมทูลอันวอน เพื่อทรงแสดงธรรม.

บัดนี้ ถึงโอกาสตอบปัญหาเหล่านี้ที่ว่า คาถานี้ใครยกขึ้นกล่าวเมื่อไร และที่ไหน ในปัญหานั้นถามว่า คาถานี้ท่านกล่าวเมื่อไร ตอบว่า กล่าวครั้งแรก ทำสังคายนาใหญ่ครั้งแรก การสังคายนาใหญ่ครั้งแรกนี้ พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในสังคีติขันธกะ. ถามว่า ใครกล่าวที่ไหน. ตอบว่า ได้ยินว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว คาถานี้ว่า **พुरुหุมา จ โลกาธิปติ** เป็นต้น พึงทราบว่า ท่านพระอานนท์เถระ ผู้นั่งอยู่ ณ ธรรมาสน์ในมณฑปสารมณฑะ สถานที่ควรเห็นคล้ายดวงจันทร์เต็มดวง ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ชนะศัตรูทุกคน มหาราชแห่งแคว้นมคธ ทรงให้สร้างไว้ใกล้ประตูสัตตบรรณคูหาข้างภูเขาเวภาระ พระนครราชคฤห์ เพื่อสังคายนาธรรม กล่าวไว้แล้ว ความสัมพันธ์แห่งคาถา ในเรื่องนี้ มีดังนี้

แม่คานี่ว่า

พระชินพุทธเจ้านี้ อันพรหมอาราธนาเพื่อทรง
แสดงธรรมเมื่อไร ก็คานี่ไครยกขึ้นกล่าว กล่าวเมื่อ
ไร กล่าวที่ไหน

มีเนื้อความที่กล่าวไว้แล้ว แต่ข้าพเจ้าจักทำการพรรณนาบทที่ยาก
แห่งคานี่ที่กล่าวแล้ว โดยความสัมพันธ์นี้ ดังต่อไปนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุรุหุมา ความว่า ชื่อว่าพรหม เพราะ
เป็นผู้เจริญแล้วด้วยคุณวิเศษนั้น ๆ ก็พรหมศัพท์นี้ ปรากฏอยู่ในอรรถทั้งหลาย
มีมหาพรหม พราหมณ์ พระตถาคต มารดาบิดา และผู้ประเสริฐสุดเป็นต้น.
จริงอย่างนั้น พรหมศัพท์ ท่านหมายความว่ามหาพรหม ในประโยคเป็นต้นว่า
ทวิสหสุโส พุรุหุมา มหาพรหมสองพัน. ท่านหมายความว่าพราหมณ์ในคานี่ว่า

ตโมนุโท พุทุโธ สมนุดจกขุ
โลกนตุล สพพภวาทิวตุโต
อนาสโว สพพทุกขปโปหิโน
สจจวหโย พุรุหุเม อุปาสิตो เม.

คู่ก่อนพราหมณ์ พระพุทธเจ้า ผู้บรรเทาความ
มืด ผู้มีพระจักขุโดยรอบ ทรงถึงที่สุดโลก ทรงล่วง
ภพทั้งปวง ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์ได้หมด เรียก
กันว่า พระสัจจะ เราก็จ้างเข้าเฝ้าใกล้ชิด.

ท่านหมายความว่า พระตถาคต ในบาลีนี้ว่า พุรุหุมาติ โข ภิกขเว
ตถาคตสุเสตัง อธิวจนัง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายว่า พรหม นี้แลเป็นชื่อของ
ตถาคต.

ท่านหมายถึง มารดาบิดา ในบาลีนี้ว่า

พुरुหมาคี มาตาปิตโร ปุพฺพาวจรียาติ วุจฺเจร มารดาบิดาเรา

เราเรียกว่าพรหม เรียกว่าบุรพาจารย์.

ท่านหมายถึงประเสริฐสุด ในบาลีนี้ว่า พुरुหมจกฺกํ ปวตฺเตติ ทรง
ยังจักรอันประเสริฐสุดให้เป็นไป.

ส่วนในที่นี้ ท่านผู้เจริญปฐมฌานอันประณีตแล้วบังเกิดในภูมิแห่ง
ปฐมฌาน ท่านหมายถึงมหาพรหมมีอายุกับหนึ่ง. จศฺพทํ มีอรรถว่ารวมความ
อธิบายว่า พรหมและพรหมเหล่าอื่นใน همینจักรวาล. หรือว่า จ ศฺพทํ เป็นเพียง
ทำบทำให้เต็ม. โลก ๓ คือสังขารโลก สัตวโลก โอภาสโลก ชื่อว่าโลกในคำว่า
โลกาธิปัตตินี้. ในโลกทั้ง ๓ นั้น ในที่นี้ท่านประสงค์เอาสัตวโลก. ชื่อว่าโลกา-
ธิปติ เพราะเป็นใหญ่เป็นเจ้าแห่งสัตวโลกนั้น ผู้เป็นเจ้าของหนึ่งแห่งโลก
ท่านก็เรียกว่า โลกาธิปติ เหมือนทเวาธิปติ นราธิปติ.

บทว่า สหฺมฺปติ ความว่า เล่ากันมาว่า พรหมองค์นั้น เป็น
พระเถระ ชื่อว่า สหฺกะ ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปะ
ทำปฐมฌานให้เกิดแล้ว ฌานไม่เสื่อม จบชีวิต ก็บังเกิดเป็นมหาพรหมมีอายุ
หนึ่งกับ ในปฐมฌานภูมิ. แต่ในสมัยนั้น เขาก็จำพรหมองค์นั้นกันได้ว่า
ท้าวสหัมบดีพรหม ท่านกล่าวหมายถึงพรหมพระองค์นั้น คนทั้งหลาย
เมื่อควรจะกล่าววาทสหฺกปติ แต่ก็กล่าวเสียว่า สหฺมฺปติ โดยลงนิคคหิตอาคม
ขยายคำออกไป. บทว่า กตฺถุชฺฉลฺลํ แปลว่า มีอัญชลิอันทำแล้ว อธิบายว่า ทำ
กระพุ่มอัญชลิไว้เหนือเศียร. บทว่า อนธิวริ ความว่า พรที่ล่วงส่วน พรที่ยัง
ไม่มีแก่พรนั้น เหตุนั้น พรนั้น ชื่อว่าไม่มีพรที่ยัง หรือว่าชื่อว่าอนธิวริ เพราะ
ไม่มีพรที่ยังไปกว่านั้น อธิบายว่ายอดเยี่ยม พรอันยอดเยี่ยมนั้น. บทว่า อยาจจ
ได้แก่ ได้วอนขอ ได้เชื้อเชิญ.

บัดนี้ ท้าวสหัมบดีพรหมนั้น ทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์ใด เพื่อแสดงประโยชน์นั้นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สนฺติชฺช สตฺตา** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺติ** แปลว่า มีอยู่ อันเขาได้อยู่ อธิบายว่าสัตว์ทั้งหลายที่มาสู่คถองพุทธจักขุ [ปรากฏ] มีอยู่. ศัพท์ว่า **อิชฺช** นี้เป็นนิบาต ใช้ในการอ้างถึงถิ่นที่ ศัพท์ว่า **อิชฺชนันฺ** บางแห่งท่านกล่าวหมายถึงศาสนา เหมือนอย่างที่ตรัสว่า **อิเชว ภิกขเว สมโณ อิชฺช ทุตฺติโย สมโณ อิชฺช ตตฺติโย สมโณ อิชฺช จตุตฺถโย สมโณ สฺสญฺญา ปฺรปฺปวาทา สมณฺณิกิ อญฺเณหิ** คู่ก่อน ภิกขุทั้งหลาย สมณะที่ ๑ สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ สมณะที่ ๔ มีอยู่ในศาสนา นี้เท่านั้น ถัดอื่นวางเปล่าจากสมณะผู้รู้.

บางแห่งหมายถึง โอกาส เหมือนอย่างที่ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า

อิเชว ติฏฺฐมาณสฺส เทวญฺตสฺส เม สิโต

ปฺนฺราย จ เม ลทฺโธ เอวฺ ชานาหิ มาริส.

เมื่อเราเป็นเทพตั้งอยู่ในโอกาสนี้แล เราก็ได้

อายุต่อไปอีก โปรดทราบอย่างนี้เถิด ท่านผู้บริบูรณ์.

บางแห่ง ก็เป็นเพียงปทปุรณะ ทำบทให้เต็มเท่านั้น เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า **อิชาหิ ภิกขเว ญฺตฺตาวี อสฺส ปวาริตฺโต** คู่ก่อนภิกขุทั้งหลาย เราแลบริโภคอาหารเสร็จแล้ว ก็พึงห้าม ไม่ให้เขาถวายอีก [โดยชักพระหัตถ์ออกจากบาตร] บางแห่งหมายถึงโลก เหมือนอย่างที่ตรัสว่า **อิชฺช ตถาคโต โลเก อปฺปชฺชติ พหุชนฺหิตาย พหุชนฺสุขาย ตถาคตอุมฺมิตฺติ** ในโลกนี้ ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมาก แม้ในที่นี้ **อิชฺช** ศัพท์ ก็พึงทราบ ว่า ท่านกล่าวหมายถึงโลกเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงมีความว่าในสัตว์โลกนี้. บทว่า **สตฺตา** ความว่า ชนทั้งหลาย คิด ขัด ข้อง คลั่งง ่กัวย อยู่ในขั้นทั้งหลาย

มีรูปจันท์เป็นต้น ด้วยจันทรากะ เหตุนั้นจึงชื่อว่าสัตตะ สัตว์มีชีวิตทั้งหลาย ท่านเรียกว่าสัตตะ แต่เพราะศัพท์ขยายความ โวหารนี้ จึงใช้แม้ในท่านผู้ปราศจากรากะแล้วเท่านั้น.

บทว่า **อุปฺปรชฺชชชาติกา** ความว่า กิเลสคุณฐลือคือรากะ โทสะ และ โมหะ ในดวงตาที่สำเร็จด้วยปัญญาของสัตว์เหล่านั้น มีเล็กน้อย และสัตว์เหล่านั้น ก็มีสภาพอย่างนั้น เหตุนั้น สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่ามีกิเลสคุณฐลือในดวงตาน้อย หรือว่า กิเลสคุณฐลือมีรากะเป็นต้นของสัตว์เหล่าใดน้อย สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่ามีกิเลสคุณฐลือน้อย. พึงเห็นความในข้อนี้เป็นอย่างนี้ว่า สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า **อุปฺปรชฺชชชาติกา** เพราะมีกิเลสคุณฐลือในดวงตาน้อยเป็นสภาพ แก่ สัตว์ผู้มีกิเลสคุณฐลือในดวงตาน้อยเป็นสภาพเหล่านั้น พึงทำการเปลี่ยนวิภัตติว่า สุตตานัน แล้วทำการเชื่อมกับคำนี้ว่า **เทเสหิ ชมฺมํ** ก็เห็นความได้. คำว่า **เทเสหิ** นี้เป็นคำวอนขอ. อธิบายว่าโปรดแสดง กล่าว สอน. ในคำว่า **ชมฺมํ** นี้ **ชฺม-** **ศัพท์นี้** ใช้กันในอรรถทั้งหลายมีปริยัตติ สมาธิ ปัญญา ปกติ สภาวะ สุนทรียตา บุญ อาบัติ ญะยะ และจตุสัจธรรมเป็นต้น. จริงอย่างนั้น **ชฺมศัพท์** ใช้ในอรรถว่า **ปริยัตติ** ได้ในบาลีเป็นต้นว่า **อิธ ภิกฺขุ ชมฺมํ ปริยาปุณาติ** **สุตฺตํ** **เคยฺยํ** **เวยฺยากรณํ** **ฯเป** **ฯ** **เวทลฺลํ** **ภิกฺขุ** ในพระศาสนานี้ย่อมเรียนธรรมคือสุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ ฯลฯ เวทลละ ดังนี้.

ใช้ในอรรถว่า **ปัญญา** ได้ในบาลีเป็นต้นว่า

ยสุเสเต จตุโร ชมฺมา **วานรินฺท ยถา ตว**
สจฺจํ **ชมฺโม** **ธิติ** **จาโค** **ทิกฺขุจํ** **โส** **อติวตฺตติ.**

ท่านพระยาวานร ผู้ใดมีกรรม ๔ ประการคือ

สัจจะ ธรรมะ [ปัญญา] ธิติ จาคะ เหมือนอย่างท่าน

ผู้นั้น ย่อมล่วงศัตรูเสียได้.

ใช้ในอรรถว่า ปกติ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า ชาติธมฺมา ชราธมฺมา
อโธ มรณธมฺมิโน สัตว์ทั้งหลาย มีชาติเป็นปกติ มีชราเป็นปกติและ
มีมรณะเป็นปกติ.

ใช้ในอรรถว่า สภาวะ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า กุสลา ธมฺมา อกุสลา
ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา สภาวะธรรมฝ่ายกุศล สภาวะธรรมฝ่าย
อกุศล สภาวะธรรมฝ่ายอัพฺยากต.

ใช้ในอรรถว่า สุธมฺมุตตา ได้ในบาลีเป็นต้นว่า ตสฺมี โข ปน สมเย
ธมฺมา โหนฺติ ขนฺธา โหนฺติ สมัยนั้นก็มีแต่ความว่างเปล่า มีแต่
ขั้น.

ใช้ในอรรถว่า บุญ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า ธมฺโม สฺวจิณฺโณ สุขมา-
วหาติ บุญอันบุคคลสั่งสมไว้ ย่อมนำมาซึ่งความสุข.

ใช้ในอรรถว่า อาบัติ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า เทว อนียตา ธมฺมา
อาบัติอนียต มี ๒ ลักษณะ.

ใช้ในอรรถว่า เญยยะ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า สพฺเพ ธมฺมา สพฺพา-
กาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุขเ อาปาถิ อากฺขณฺติ เญยฺยธรรม
ทั้งหมด มาปรากฏใน मुख คือพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า โดยอาการ
ทั้งปวง.

ใช้ในอรรถว่า จตุสัจธรรม ได้ในบาลีว่า ทิฏฺฐธมฺโม ปตฺตธมฺโม
วิทฺตธมฺโม ผู้มีสัจธรรม ๔ อันเห็นแล้ว ผู้มีสัจธรรม ๔ อันบรรลุแล้ว ผู้มี

สังฆกรรม ๘ อันรู้แล้ว แม้ในที่นี้ ธรรมศัพท์ ก็พึงเห็นว่า ใช้ในอรรถว่า จตุสังฆกรรม. บทว่า ออนุมป ได้แก่ โปรคตทรงทำความกรุณาเอ็นดู ท่านกล่าว ชี้หมู่สัตว์ด้วยบทว่า อิม. บทว่า ปช ความว่า ชื่อว่า ปชา เพราะเป็นสัตว์ เกิดแล้ว ซึ่งหมู่สัตว์นั้น. อธิบายว่า ของจโปรดปลดปล่อยหมู่สัตว์จากสังสาร- ทุกข์ด้วยเถิด. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า

พระผู้เป็นใหญ่ในโลกคือพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้

สูงสูดในนรชน อันหมู่พรหมทำอัญชลีทูลวอนขอแล้ว.

กาลานี้ มีความที่กล่าวมาโดยประการทั้งปวง ด้วยกถาเพียงเท่านี้.

ครั้งนั้น พระมหากรุณาเกิดขึ้นโดยเพียงทำโอกาสในสัตว์ทั้งปวง แต่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีกำลังแห่งพระกรุณาสุดสิ้นในสมัยที่กำหนดไม่ได้ เพราะ ทรงสดับคำวอนขอของท้าวสหัมบดีพรหมนั้น ทรงมีพระกำลังสืบ ทรงสำรวจ ด้วยพระมตอันละเอียดในการทรงทำประโยชน์แก่ผู้อื่น. แต่ครั้งทำ สังคายนา ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย เมื่อแสดงความเกิดพระกรุณาของ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น จึงตั้งกาลานี้ว่า

ความมีพระกรุณาในสรรพสัตว์ เกิดขึ้นแต่พระ

ตถาคต ผู้มีวิชาและจรณะพร้อมแล้ว ผู้คงที่

ผู้ทรงความรู้โรจน์ ทรงพระกายครั้งสุดท้าย ไม่มี

บุคคลจะเปรียบปานได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมบุณฺหวิขาจรณสุต ความว่า ชื่อว่า สัมปันนะ มี ๓ คือ ปริบูรณ์สัมปันนะ สมังคสัมปันนะ และ มธฺรสัม- ปันนะ ในสัมปันนะนั้น สัมปันนะ นี้ว่า

สมฺปนฺนํ สาลิกทาร์ สุวา ภูณฺชนฺติ โกลิย
ปฏิวเทมิ เต พุรหุเม น นํ วาเรตฺมุสฺสเห.
คู่ออนโกลิยพราหมณ์ นกแขกเต้าทั้งหลายกิน
ข้าวสาลีในนาที่บริบูรณ์ คู่ออนพราหมณ์ เราขอแจ้งให้
ท่านทราบ ท่านจะไม่อุตสาหะป้องกันข้าวสาลีในนา
นั้นหรือ.

ชื่อว่า **ปริบูรณ์สัมปັນนะ**.

สัมปັນนะ นี้ว่า อิมินา ปาติโมกฺขสํวเรน อุเปโต โหติ สมฺเปโต
อุปกโต มุปกโต สมฺปนฺโน สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ย่อมเป็นผู้เข้าถึงแล้ว
เข้าถึงพร้อมแล้ว เข้าไปแล้ว เข้าไปพร้อมแล้ว พรั่งพร้อมแล้ว ประกอบ
ด้วยปาติโมกขสังวรนี้. ชื่อว่า **สมังคสัมปັນนะ**.

สัมปັນนะ นี้ว่า อิมิสฺสา ภาณฺเต มหาปฺฐวียา เหฏฺฐิมตลํ สมฺปนฺนํ
เสยฺยถาปี ขุทฺทมธฺ อณีลํ เอมฺสฺสาทํ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พื้นเบื้อง
ล่างของมหาปฐพีนี้ ถึงพร้อมแล้ว มีถ้วนดินอร่อย เปรียบเหมือนสิ่งเล็ก [มีม]
ที่ไม่มีตัวอ่อนฉะนั้น. ในที่นี้ ทั้งปริบูรณ์สัมปັນนะ ทั้งสมังคสัมปັນนะ ย่อม
ถูก.

บทว่า **วิชา** ความว่า ชื่อว่าวิชา เพราะอรรถว่าเจาะแทงธรรมที่เป็น
เป็นข้าศึก เพราะอรรถว่า ทำให้รู้ และเพราะอรรถว่า ควรได้ ก็วิชาเหล่านั้น
วิชา ๓ ก็มี วิชา ๘ ก็มี. วิชา ๓ ฟังทราบตามนัยที่มาในภยเกรวสูตรนั้นแล
วิชา ๘ ฟังทราบตามนัยที่มาในอัมพัฏฐสูตร. ความจริงในอัมพัฏฐสูตรนั้น
ท่านกำหนดคอกิณฺญา ๖ กับวิปัสสนาญาณและมโนยทธี เรียกว่าวิชา ๘.

บทว่า **จรณ** ความว่าฟังทราบ ธรรม ๑๕ เหล่านี้คือ ศีลสังวร, ความคุ้มครอง

ทวารในอินทรี, ความรู้จักประมาณในโภชนะ, ซาครยานุโยค, ศรัทธา, หิริ, โอตตัปปะ, พาหุสัจจะ, ความเป็นผู้ปรารถนาความเพียร. ความเป็นผู้มีสติตั้งมั่น, ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา รูปาวจรฉาน ๔, จริงอยู่ ธรรม ๑๕ เหล่านี้ นี้แหละ เพราะเหตุที่พระอริยสาวก ย่อมประพฤติ ย่อมไปสู่ทิศอมตะได้ด้วย ธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า **จรณะ** เหมือนอย่างที่เราได้กล่าวไว้ว่า คุณก่อน มหานาม อริยสาวกในพระศาสนานี้เป็นผู้มีศีล. จรณะทั้งหมดพึงทราบตามนัย ที่ท่านกล่าวไว้ในมัชฌิมปิณฑาสก. วิชาด้วย จรณะด้วย ชื่อว่า **วิชาและจรณะ**. วิชาและจรณะของผู้ใดถึงพร้อมแล้ว บริบูรณ์แล้ว ผู้นั้นนั่น ชื่อว่า ผู้มีวิชาและจรณะถึงพร้อมแล้ว ผู้ถึงพร้อมแล้ว ผู้พร้อมพร้อมแล้ว หรือผู้ ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยวิชาและจรณะทั้งหลาย ชื่อว่าผู้มีวิชาและจรณะ อันถึงพร้อมแล้ว. ความก็ถูกแม้ทั้งสองนัย. แต่พระตถาคตพระองค์นั้น ผู้มี วิชาและจรณะถึงพร้อมแล้ว.

บทว่า **ตาทิโน** ความว่า ผู้คงที่ ตามลักษณะของผู้คงที่มาในมหานิเทศ โดยนัยว่าเป็นผู้คงที่ทั้งในอภิวรรณ และคงที่ทั้งในอนิภิวรรณ ดังนี้เป็นต้น อธิบาย ว่า ผู้มีอาการไม่ผิดปกติในอภิวรรณและอนิภิวรรณ ชื่อว่าผู้คงที่. บทว่า **ชุตินุชรสุต** ได้แก่ ผู้รุ่งโรจน์. อธิบายว่าผู้ทรงไว้ซึ่งความเล่นชานออกแห่ง รัศมีของพระสรีระอันมีสิริเกินกว่าดวงอาทิตย์ในฤคสูรยท เหนือขุนเขาขุคนธร หรือจะกล่าวว่าเป็นผู้ทรงความรุ่งโรจน์ด้วยปัญญา ดังนี้ก็ควร. สมจริง ดังที่ท่าน กล่าวไว้ว่า

จตตารโ โลเก ปชฺโชตา ปญฺจเมตฺถ น วิชชติ

ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ

รตฺติมาภาติ จนฺทิมมา

อถ อคฺคิ ทิวารตุตี ตตฺถ ตตฺถ ปภาสติ
สมฺพุทฺโธ ตปตฺติ เสฏฺโฐ เอสา อาภา อนุตฺตรา.
แสงสว่างในโลกมี ๔ ไม่มีข้อที่ ๕ คือดวงอาทิตย์
ส่องสว่างกลางวัน ดวงจันทร์ส่องสว่างกลางคืน ส่วน
ไฟส่องสว่างในที่นั้น ๆ ทั้งกลางวันกลางคืน พระ-
สัมพุทธเจ้าทรงประเสริฐสุดแห่งแสงสว่าง แสงสว่าง
นี้ยอดเยี่ยม.

เพราะฉะนั้น จึงอธิบายว่า ผู้ทรงไว้ซึ่งความเด่นชัดแห่งพระรัศมี
ทางพระสรีระและทางพระปัญญาแม้ทั้งสองประการ. บทว่า อนุติมเทหหาริโน
ได้แก่ ผู้ทรงพระสรีระสุดท้ายที่สุด. อธิบายว่าไม่เกิดอีก.

จะวินิจฉัยในบทว่า ตถาคตฺต นี ดังนี้ :-

พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านเรียกว่า ตถาคต ด้วยเหตุ ๘ ประการ อะไร
บ้าง คือ

๑. ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น
๒. ชื่อว่า ตถาคต เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น
๓. ชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงถึงลักษณะที่แท้
๔. ชื่อว่า ตถาคต เพราะตรัสรู้ธรรมที่แท้ตามเป็นจริง
๕. ชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงเห็นแต่ความจริง
๖. ชื่อว่า ตถาคต เพราะตรัสแต่คำจริง
๗. ชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงทำจริง
๘. ชื่อว่า ตถาคต เพราะอรรกว่า ทรงครอบงำ.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น
เป็นอย่างไร.

ตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าเป็นต้น ทรงบำเพ็ญทานบารมี ทรงบำเพ็ญศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญา
บารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมีและอุเบก-
ขาบารมี ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทศ คือบารมี ๑๐ เหล่านี้ อุปปบารมี ๑๐ ประมัตถ-
บารมี ๑๐ ทรงสละมหาบริจาต ๕ เหล่านี้ คือบริจาตอวัยวะ บริจาตชีวิต
บริจาตทรัพย์ บริจาตราชสมบัติ บริจาตบุตรภรรยา เสด็จมาแล้วด้วยอภินิหาร
ใดอย่างใด พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่ของเราทั้งหลายก็เสด็จมาแล้ว ด้วยอภินิหาร
นั้น อย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าตถาคต เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ยถา โลกมุหิ วิปสฺสึอาทโย

สพฺพผลฺลภาวํ มุนโย อิธาคตา

ตถา อโย สกฺยมุนีปี อาคโต

ตถาคโต วุจฺจติ เตน จกฺขุมา.

พระมุนีทั้งหลาย มีพระวิปัสสีพุทธเจ้าเป็นต้น

เสด็จมาสู่พระสัพพัญญุตญาณในโลกนี้ อย่างไร แม้

พระสักยมุนีพระองค์นี้ก็เสด็จมาอย่างนั้น ด้วยเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคฯ ท่านจึงเรียกว่าตถาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะเสด็จไปแล้วอย่าง
นั้นเป็นอย่างไร.

ตอบว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระวิปัสสีพุทธเจ้าเป็นต้น ประสูติ
ได้ชั่วเดียวเดียว ก็ประทับยืนที่แผ่นดิน ด้วยพระบาทอันเสมอกัน บ่ายพระ-

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 45

พักตร์ทางทิศอุดร เสด็จไปด้วยอย่างพระบาท ๗ อย่างก้าว อย่างไม่ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าแม่ของเราทั้งหลาย ก็เสด็จไปอย่างนั้น เหตุนั้นจึงชื่อว่าตถาคต เหมือน
อย่างที่ท่านกล่าวว่า

มูหุตตชาโตว ความปติ ยถา

สเมหิ ปาเทหิ สุสี วสุนุชร์

โส วิกุมมี สตุตปทานิ โคตโม

เสตยจ ฉตุตติ อนุชารยุมฺม

คณุตวาน โส สตุตปทานิ โคตโม

ทิสสา วิโลเกสิ สมา สมมุตโต

อฏฺฐจฺจุเปตํ คิริมพฺภทึรยิ

สีโห ยถา ปพฺพตมฺมุทฺชนิฏฺฐโต.

โคจำฝูง เกิดได้ครู่เดียว ก็สัมผัสพื้นแผ่นดิน

ด้วยเท้าที่เสมอกัน ฉันทใด พระโคดมพระองค์นั้นก็ย่าง

พระบาท ๗ อย่างก้าว และทวยเทพก็กั้นเสวตฉัตร

ฉันทนั้น. พระโคดมพระองค์นั้น ครั้นเสด็จ ๗ อย่างก้าว

แล้ว ทรงเหลียวดูทิศเสมอกันโดยรอบ ทรงเปล่ง

อาสภิวาจา ประกอบด้วยองค์ ๘ เหมือนพระยาสีหะ

ยืนหยัดเหนือยอดขุนเขาฉันทนั้น.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะทรงถึงลักษณะที่แท้
เป็นอย่างไร.

ตอบว่า ชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงมาถึง บรรลุไม่ผิดพลาดรู้ตาม
ลักษณะของตนเอง และลักษณะที่เสมอทั่วไป อันถ่องแท้ แท้จริง ของรูปธรรม
และอรูปธรรมทั้งปวง ด้วยญาณคต.

สพฺเพสํ ปน ฌมฺมานํ สกสามญฺญลกฺขณํ

ตถเมวาคโต ยสฺมา ตสฺมา สตฺถา ตถาคโต.

เพราะเหตุที่ทรงบรรลุถึงลักษณะตนและลักษณะ

ทั่วไปอันแท้จริงของธรรมทั้งปวง ฉะนั้น พระศาสดา

จึงชื่อว่าตถาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะตรัสรู้ธรรมอันแท้
ตามความเป็นจริง เป็นอย่างไร.

ตอบว่า อริยสัจ ๔ ชื่อว่าธรรมแท้. เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ ๔ เหล่านี้เป็นของแท้เป็นของจริง ไม่เป็นอย่างอื่น
อริยสัจ มีอะไรบ้าง คืออริยสัจที่ว่า นี้ทุกข์ เป็นของแท้เป็นของจริง ไม่เป็น
อย่างอื่น ๆ ล ๆ ฟังทราบความพิสดาร. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ อริยสัจ ๔
เหล่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า ตถาคต เพราะตรัสรู้ธรรมอันแท้.
ความจริง คตศัพท์ในคำว่า ตถาคโต นี้มีอรรถว่า ตรัสรู้.

ตถนามานิ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌนิ นายโก

ตสฺมา ตถานํ สจฺจานํ สมฺพุชฺชตฺตา ตถาคโต.

พระผู้้นายกตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย ที่เป็นของแท้

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าตถาคต เพราะตรัสรู้สัจจะ

ทั้งหลายที่เป็นของแท้.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าตถาคต เพราะทรงเห็นแต่ความจริง เป็นอย่างไร

ตอบว่า แท้จริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ตถาคตย่อมทรงรู้ ทรงเห็น อารมณ์คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมะ ที่มาปรากฏในทวารคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ ในโลกธาตุที่ไม่มีประมาณโดยอาการทั้งปวง เหตุนั้น จึงชื่อว่า ตถาคต เพราะทรงเห็นแต่ความจริงอย่างนั้น. อีกนัยหนึ่ง ทรงแสดงแต่สิ่งที่แท้ในโลก แก่โลก. อย่างนั้นเท่านั้น แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงชื่อว่า ตถาคต ในที่นี้ พึงทราบความหมายแห่งบทว่า ตถาคต ในอรรถว่าทรงเห็นแต่ความจริงแท้.

ตถากาเรน โย ชมฺเม ชานาติ อนุปสฺสติ

ตถทสฺสีติ สมฺพุทฺโธ

ตสมฺมา วุคฺโค ตถาคโธ.

ท่านผู้ใด ย่อมรู้ย่อมเห็นธรรมทั้งหลายโดย
อาการที่แท้จริง ท่านผู้นั้น ชื่อว่าผู้เห็นแต่ความจริง
เพราะฉะนั้น ท่านผู้รู้จริงดังว่า จึงเรียกว่าตถาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ตถาคต เพราะตรัสแต่คำจริง เป็นอย่างไร

ตอบว่า ก็คำใดที่สงเคราะห์เป็นนวังคสัตถุศาสน์มีสุตตะเป็นต้น อันพระตถาคตภายิตคำรัสไว้ตลอดกาลประมาณ ๔๕ พรรษา ระหว่างตรัสรู้และปรินิพพาน คำนั้นทั้งหมดเป็นคำแท้ ไม่เท็จเลย คุณซึ่งได้ด้วยตาซึ่งอันเดียว. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ดูก่อนจนทะ ตถาคตตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิ-

ญาณ ณ ราตรีใด ปรีนิพพานด้วยอนุปาทีเสสนิพพาน-

ธาตุ ณ ราตรีใดในระหว่างนี้ตลาคตภยิตถล่าว ชี้แจง
คำใดไว้ คำนั้นทั้งหมด เป็นคำแท้จริงอย่างเดียว ไม่
เป็นอย่างอื่น เพราะฉะนั้นจึงเรียกกันว่า ตลาคต.

ก็ในคำว่า ตลาคต นี้ คตศัพท์มีอรรถวาทกล่าวชัดเจน. ชื่อว่าตลาคต
เพราะตรัสแต่คำจริงอย่างนี้ การกล่าวชัดเจน ชื่อว่า อากตะ อธิบายว่า
พระคำรัส. พระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นของแท้ไม่วิปริต
เหตุนี้จึงชื่อว่า ตลาคต ท่านกล่าวเอา ท เป็น ค.

ตลาควาที ชีโน ยสุมา ตลธมมุปปกาสโก

ตลามาตทณญจสุต ตสุมา พุทฺโธ ตลาคโต.

เพราะเหตุที่ พระชินพุทธเจ้า ตรัสแต่คำจริง

ทรงประกาศธรรมที่แท้จริง และพระคำรัสของพระ-

องค์ก็เป็นคำจริง ฉะนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าตลาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ตลาคต เพราะทรงทำจริง เป็น
อย่างไร.

ตอบว่า ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระวาจาใด ๆ ก็ทรง
ทำพระวาจานั้น ๆ ด้วยพระกาย คือพระกายก็อนุโลมตามพระวาจา ทั้งพระ-
วาก็อนุโลมตามพระกาย ด้วยเหตุนี้แน่แท้ จึงตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตลาคตกล่าวอย่างไร ก็ทำ

อย่างนั้น ตลาคตทำอย่างไร ก็กล่าวอย่างนั้น ฯลฯ

เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ตลาคต.

อนึ่ง พระวาจาไปอย่างไร แม้พระกายก็ไปอย่างนั้น พระกายไป
อย่างไร แม้พระวาก็ไปอย่างนั้น. ชื่อว่า ตลาคตเพราะทรงทำจริง ด้วย
ประการฉะนี้.

ยถา วาจา คตา ตสฺส ตถา กาโย คโต ยโต

ตถาวาทิตา สมุพฺพุโธ สตฺถา ตสฺมา ตถาคโต.

เพราะเหตุที่พระวาจาของพระองค์ไปอย่างไร

พระกายก็ไปอย่างนั้น เพราะตรัสแต่คำจริง ฉะนั้น

พระศาสดาผู้ตรัสรู้จริง จึงชื่อว่าตถาคต.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ตถาคตเพราะอรรถว่า ครอบงำ เป็นอย่างไร.

ตอบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงครอบงำสัตว์ทั้งปวง เบื้องบน ถึงภวักคพรหม. เบื้องขวาง ในโลกธาตุที่หาประมาณมิได้ เบื้องล่าง ก็มีเวฬุ มหานรกเป็นที่สุดด้วยศีลบ้าง สมาธิบ้าง ปัญญาบ้าง วิมุติบ้าง วิมุตติญาณ- ทักษณะบ้าง ไม่มีเครื่องชั่งหรือเครื่องนับสำหรับพระองค์ ที่แท้พระองค์ก็ชั่ง ไม่ได้ นับไม่ได้ ยอดเยี่ยม. ด้วยเหตุที่นั่นแหละ จึงตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้ครอบงำ ไม่มี

ใครครอบงำ เป็นผู้เห็นถ่องแท้ เป็นผู้มีอำนาจ ฯลฯ

ในโลกทั้งเทวโลก เพราะฉะนั้น จึงเรียกกันว่า ตถาคต.

พึงทราบความสำเร็จความแห่งบาท ในบทว่าตถาคตนี้ ดังกล่าวมาแล้ว ฉะนั้น อานุภาพ เปรียบเหมือนยา. ก็นั่นคืออะไรเล่า คือความมั่งคั่งแห่ง เทศนา และกองบุญ จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นแพทย์ ผู้มีอานุภาพมาก ทรงครอบงำผู้มีลัทธิตรงข้ามทั้งหมด และครอบงำโลกพร้อม ทั้งเทวโลก ด้วยอานุภาพนั้น เหมือนหมอครอบงำงูทั้งหลาย ด้วยยาพิษ ฉะนั้น ฉะนั้น อานุภาพ คือความมั่งคั่งแห่งเทศนาและกองบุญ ที่ไม่วิปริต เพราะครอบงำโลกได้หมดของพระองค์มีอยู่ เหตุฉะนั้น พระองค์จึงควรทราบ ว่า ตถาคต เพราะทำ ท อักษร เป็น ต อักษร. ชื่อว่าตถาคตเพราะอรรถว่าครอบงำ ด้วยประการฉะนี้.

ตโธ อวิปริโต จ อคโท ยสุส สตฺถุโน
วสวุตฺติ โส เตน โหติ สตฺถา ตถาคโต.

ศาสดาพระองค์ใด ทรงมีอานุภาพเท่าไม่วิปริต
ศาสดาพระองค์นั้น เป็นผู้มั่งอานาจ เพราะฉะนั้น
พระศาสดาพระองค์นั้น จึงชื่อว่า ตถาคต.

บทว่า อปฺปฺปฏิบุคคลสุส ได้แก่ปราศจากบุคคลที่จะเปรียบได้.
บุคคลอื่นใดเล่า ชื่อว่า สามารถให้คำปฏิญาณรับรองว่าเราเป็นพุทธะ ไม่มี
สำหรับพระตถาคตนั้นเหตุนี้ พระตถาคตนั้น จึงชื่อว่าไม่มีบุคคลเปรียบได้.
แก่พระตถาคต ผู้ไม่มีบุคคลเปรียบได้พระองค์นั้น.

บทว่า อูปฺปชฺชึ แปลว่า อุบัติแล้ว เกิดขึ้นแล้ว. บทว่า การุณฺยตา
ได้แก่ ความมีแห่งกรุณา ชื่อว่า การุณฺยตา. คำว่า สพฺพสตุเต เป็นคำกล่าว
ครอบคลุมถึงสัตว์ไม่เหลือเลย. อธิบายว่าหมู่สัตว์ทั้งสิ้น. คาถาเมื่อนี้ มีความที่
กล่าวมาด้วยกถามีประมาณเท่านี้.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า อันพรหมทูลอาราธนาเพื่อทรงแสดง
ธรรมแล้ว ทรงยังพระมหากรุณาให้เกิดในสัตว์ทั้งหลาย มีพุทธประสงค์จะทรง
แสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาแก่พรหมทั้งหลายว่า

ดูก่อนพรหม ประคองทั้งหลายแห่งอมตนคร เรา
เปิดสำหรับท่านแล้วละ ขอเหล่าสัตว์ที่มีโสตประสาท
จงปล่อยศรัทธาออกมาเถิด แต่ก่อนเราสำคัญว่าจะ
ลำบากเปล่าจึงไม่กล่าวธรรมอันประณีตที่ชำนาญใน
หมู่มนุษย์.

ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมรู้ว่าเราอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิด
โอกาสเพื่อทรงแสดงธรรมแล้ว จึงประคองอัญชลี อันรุ่งเรืองด้วยทศนักษโมธาน

ขึ้นเหนือเศียร ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทำประทักษิณ อันหมู่พรหม
แวดล้อมเสด็จกลับไป. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นประทานปฏิญาณแก่
พรหมนั้นแล้วทรงพระดำริว่า เราควรจะแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงเกิด
ความคิดว่า ออาหารดาบสเป็นบัณฑิต ท่านจรรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน ทรงสำ-
รวจทบทวนก็ทรงทราบว่าอาหารดาบสนั้น ทำกาละได้ ๗ วันแล้วและทรงทราบ
ว่าอุทกดาบสทำกาละแล้วตอนพลบค่ำ ก็ทรงนึกถึงปัญจวัคคีย์อีกว่า บัดนี้ ภิกษุ
ปัญจวัคคีย์อยู่ที่ไหนหนอ ก็ทรงทราบว่า อยู่ที่ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน กรุง
พาราณสี พอรাত্রีสว่างวันเพ็ญอาสาฬหะเช้าตรู่ ก็ทรงถือบาตรจีวร ทรงเดิน
ทาง ๑๘ โยชน์ ระหว่างทางทรงพบอาชีวกนักบวชชื่อว่า อุปกะ ทรงบอกแก่เขา
ว่า พระองค์เป็นพระพุทธรเจ้า ตอนเย็นวันนั้นนั่นเอง ก็ได้เสด็จถึงป่าอิสิปตนะ
ณ ที่นั้น ทรงประกาศแก่ปัญจวัคคีย์ว่าพระองค์เป็นพระพุทธรเจ้า เสด็จประทับ
บนพุทธอาสน์อันดีที่เขาจัดไว้แล้ว ตรัสเรียกภิกษุปัญจวัคคีย์ ทรงแสดงพระ
ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร.

บรรดาภิกษุปัญจวัคคีย์ ท่านพระอัญญาโกณฑัญญเถระ ส่งญาณไป
ตามกระแสเทศนา จบพระสูตรก็ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล พร้อมด้วยพรหม ๑๘
โกฏิ พระศาสดาทรงเข้าจำพรรษาในที่นั้นนั่นเอง วันรุ่งขึ้นทรงทำให้พระ-
วัปปเถระตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล ด้วยอุบายนี้แล ก็ทรงทำภิกษุเหล่านั้นให้ตั้ง
อยู่ในโศคาปัตติผลหมดทุกรูป รุ่งขึ้นวัน ๕ คำแห่งปิกษ์ ทรงประชุมพระเถระ
เหล่านั้นแล้ว ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร. จบเทศนา พระเถระทั้ง ๕ รูป ก็
ตั้งอยู่ในพระอรหัต.

ครั้งนั้น ในที่นั้นนั่นเอง พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของ ยสกุลบุตร
และเห็นเขาละเรือนออกไปแล้ว จึงตรัสเรียกว่า มานีแนะ ยสะ ทรงทำเขาให้

ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผลในตอนกลางคืนนั้นนั่นแล รุ่งขึ้นก็ให้เขาตั้งอยู่ในพระอรหัต
แม้ในวันอื่นอีก ก็ทรงให้ชน ๕๔ คนสหายของยสกุลบุตร บวชด้วยเอหิภิกขุ-
อุปสัมปทาแล้วให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต เมื่อเกิดพระอรหันต์ขึ้นในโลก จำนวน
๖๑ รูปอย่างนี้ พระศาสดาทรงออกพรรษาปวารณาแล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย
มาแล้วตรัสดังนี้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเมื่อบำเพ็ญประโยชน์
ตนและประโยชน์ผู้อื่น จงแยกกันไปเที่ยวธรรมจาริก
แก้มนุश्य์ทั้งหลายตลอดแผ่นดินผืนนี้.

เมื่อประกาศสังฆกรรมของเราแก่โลกเนื่องนิศย์
ก็จงอยู่เสียที่ป่าเขาอันสงัด.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเมื่อทำหน้าที่พระ-
ธรรมทูต ก็จงปฏิบัติด้วยดีซึ่งคำของเรา สั่งสอนเขา
เพื่อประโยชน์แก่สันติของสัตว์ทั้งหลาย.

พวกเธอไม่มีอาสวะ จงช่วยปิดประตูบាយทั้งสิ้น
เสียทุกประตู จงช่วยเปิดประตูสวรรค์ มรรค และ
ผล.

พวกเธอ จงมีคุณมีกรุณาเป็นต้น เป็นที่อยู่อาศัย
เพิ่มพูนความรู้และความเชื่อแก่ชาวโลกทุกประการด้วย
การเทศนาและการปฏิบัติ.

เมื่อพวกคฤหัสถ์ ทำการอุปการะด้วยอามิสทาน
เป็นนิศย์ พวกเธอ ก็จงตอบแทนพวกเขาด้วยธรรม-
ทานเถิด.

พวกเธอเมื่อจะแสดงธงชัยของพระฤๅษีผู้แสวงคุณ

ก็จงยกย่องพระสัตถธรรม เมื่อการงานที่พึงทำ ทำเสร็จ

แล้ว ก็จงบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ก็ทรงส่งภิกษุเหล่านั้นไปในทิศทั้งหลาย ส่วนพระองค์เองก็เสด็จไปยังอุรุเวลาประเทศ ระหว่างทาง ทรงแนะนำ ภัททวัคคิยกุมาร ๓๐ คน ที่ราวป่าฝ้าย บรรดา कुमार ทั้ง ๓๐ คนนั้น ผู้ใดอ่อนกว่าเขาหมด ผู้นั้นก็เป็นพระโศดาบัน ผู้ใดแก่กว่าเขาหมด ผู้นั้น ก็เป็นพระอนาคามี แต่แม่สักคนหนึ่งเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นปุลุชนไม่มีเลย ทรงยัง कुमारแม่เหล่านั้นให้บวชด้วยเอหิภิกขุหมดทุกคน แล้วทรงส่งไปในทิศทั้งหลาย พระองค์เองครั้นเสด็จถึงอุรุเวลาประเทศแล้ว ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๑,๒๕๐ อย่าง ทรมาณชกฺกิล ๓ ฟัน้อง มีอุเรเวลากัสสปเป็นต้นพร้อมด้วยบริวารชกฺกิลพันคน ทรงให้บวชด้วยเอหิภิกขุแล้ว ให้นั่งประชุมกันที่คยาสิสะประเทศ ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต ด้วยเทศนาชื่อว่า **อาทิตตปริยายสูตร** อันภิกษุอรหันต์พันรูปแวดล้อมแล้ว เสด็จไปยัง **ลัฏฐิวินอุทยาน** อันเป็นอุปจารแห่งกรุงราชคฤห์ด้วยพุทธ-ประสงคฺจะทรงเปลื้องปฏิกุญญาแก่พระเจ้าพิมพิสาร ต่อนั้น พนักงานเฝ้าพระราชอุทยานกราบทูลแด่พระราชา พระราชาทรงสดับว่าพระศาสดาเสด็จมาแล้ว อันพราหมณ์และคฤหบดี ๑๒ นหุตห้อมล้อม เข้าไปเฝ้าพระทศพล ผู้เป็นดวงอาทิตย์แห่งพระมุณีผู้ประเสริฐ ซึ่งเสด็จอยู่ในช่องแห่งวนะคูดวงทิพากรเข้าไปในช่องหลืบเมฆ ทรงชบพระเศียรซึ่งโชติช่วงด้วยประกายรุ่งแห่งมงกุฎมณีลงแทบเบื้องพระยุคลบาทของพระทศพล อันคารดาษด้วยโกมลดอกไม้้นำไรรีมลทินไม่วิกล ที่มีพื้นฝ่าพระบาทประดับด้วยจักร แล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่งพร้อมด้วยราชบริพาร.

ครั้งนั้น พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นก็คิดปริวิตกไปว่า พระมหาสมณะ ทรงประพาศิพรหมจรรย์ในท่านอุรุเวลกัสสป หรือท่านอุรุเวลกัสสป ประพาศิพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตกของพราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น จึงได้ตรัสกะพระเถระ ด้วยพระคาถาว่า

กิเมว ทิสฺวา อุรุเวลวาสิ

ปหาสิ อคฺคิ กิสโกวทาโน

ปุจฺฉามิ ตํ กสฺสสป เอตมตฺถํ

กถํ ปหิํ ทว อคฺคิหุตฺถํ.

ดูก่อนกัสสป ท่านอยู่อุรุเวลประเทศสั่งสอน

ศิษย์ชฎิลมานาน เห็นเหตุอะไรหรือจึงละการบูชาไฟ

เราถามความนี้กะท่าน ไฉนท่านจึงละการบูชาไฟ.

พระเถระทราบพระพุทธรประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกล่าวคาถา

นี้ว่า

รูปฺเป จ สทฺเทจ อโถ รเสจ

กามิตฺถิโย จาภิวทฺหติ ยถฺยถา

เอตํ มลนฺติ อฺปฺธิสฺส ลฺลทฺวา

ตสฺมา น ยิฎฺฐเจ น หุเต อรณฺชิ.

ยัญทั้งหลาย สรรเสริญรูป เสียง รส กามและ

สตรีทั้งหลาย. ข้าพระองค์รู้ว่า นั่นเป็นมลทินในอุปธิ

ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในยัญ

ในการบูชาไฟ ดังนี้.

แล้วชบสีระยะลงแทบเบื้องยุคลบาทของพระตถาคตเพื่อประกาศความที่ตนเป็นสาวก กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก แล้วก็โลดขึ้นสู่อากาศ ๗ ครั้ง ประมาณชั่วหนึ่งลำตาล ชั่วสองลำตาล ฯลฯ ชั่วเจ็ดลำตาล ทำปาฏิหาริย์แล้วก็ลงจากอากาศ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็นั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

ครั้งนั้น มหาชนเห็นปาฏิหาริย์ของพระเถระนั้นแล้วคิดกันว่า โอกรรมดาพระพุทธรเจ้าทั้งหลายมีอานุภาพมาก แม้ท่านอุรุเวลกัสสปมีทิฏฐิกล้าสำคัญตนว่า เป็นอรหันต์ ก็ถูกพระตถาคตทรงทำลายข้ายทิฏฐิทรมานแล้ว ก็พากันกล่าวสรรเสริญคุณของพระทศพล. พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้วตรัสว่า มิใช่เราทรมานอุรุเวลกัสสปผู้นี้ในชาตินี้เท่านั้นดอกนะ แม้ในอดีตชาติ อุรุเวลกัสสปนี้เราก็ทรมานมาแล้วเหมือนกัน. ครั้งนั้นมหาชนลุกขึ้นจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ประคองอัญชลีเหนือศีรษะ กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาตินี้ ท่านอุรุเวลกัสสปถูกทรมารพวกข้าพระองค์เห็นแล้ว ในอดีตชาติ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทรมานอย่างไร พระเจ้าข้า. แต่นั้น พระศาสดาอันมหาชนนั้นทูลวอนแล้ว จึงตรัสสมหานารทกัสสปชาคกซึ่งระหว่างภพปกปิดไว้แล้วทรงประกาศอริยสัจ ๔. พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับธรรมกถาของพระศาสดา ทรงดำรงอยู่ในโศดาปัตติผลพร้อมกับราชบริพาร ๑๑ นหุต. ๑ นหุตประกาศตนเป็นอุบาสก. พระราชาทรงถึงสรณะแล้วนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ทรงทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคเจ้าสามครั้ง แล้วถวายบังคมเสด็จกลับ.

วันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้า อันภิกษุพันรูปแวดล้อมแล้วเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์เสมือนท้าวสหัตถ์สนันสน์เทวราชอันหมู่เทพห้อมล้อมแล้ว เสมือน

ท้าวมหาพรหม อันหมู่พรหมห้อมล้อมแล้ว. พระราชาถวายทานแต่ภิกษุสงฆ์มี
พระพุทธเจ้าเป็นประธาน เสร็จเสวยแล้ว ก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่อาจจะอยู่เว้นพระไตรรัตน์ได้. ข้าพระองค์
จะมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าในเวลาบ้าง ไม่ใช่ในเวลาบ้าง ชื่อว่าอุทยานลัญจิวัน
ก็อยู่ไกลเกินไป. ส่วนอุทยานชื่อว่าเวฬุวันของข้าพระองค์นี้ สำหรับผู้ต้องการ
วิเวก ไม่ไกลนักไม่ใกล้นัก พรั่งพร้อมด้วยทางคมนาคม ไร้ผู้คนเบียดเสียด
สังคสุข พร้อมด้วยร่มเงาและน้ำ ประดับพื้นศิลาเย็น เป็นภูมิภาคน่ารื่นรมย์
อย่างยิ่งมีต้นไม้ยอดคิมิดอกหอมกรุ่นช้วนันรินครี ประดับประดาด้วยปราสาท
ยอดปราสาทโถ้น วิหาร อุทยานเรือนมุงแถบเดียว มณฑปเป็นต้น. ขอพระผู้มี
พระภาคเจ้า โปรดทรงรับอุทยานเวฬุวันนี้ของข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า
แล้วทรงถือน้ำมีสีดังแก้วมณีอันอบด้วยดอกไม้กลิ่นหอมด้วยพระเต้าทอง เสมือน
ถ่านร้อนใหม่ เมื่อทรงบริจจาคพระเวฬุวันาราม ก็ทรงหลั่งน้ำลงเหนือพระหัตถ์
ของพระทศพล. ในการรับพระอารามนั้น มหาปฐพีนี้ก็ตกสู่อำนาจปีติว่า ราก
ของพระพุทธศาสนา หยั่งลงแล้ว ก็ไหวรวากะพ็อนรำ. ธรรมดาเสนาสนะอื่น
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับแล้วทำให้แผ่นดินไหว เว้นพระเวฬุวันมหาวิหาร
เสียไม่มีเลยในชมพูทวีป. ครั้งนั้น พระศาสดาทรงรับพระเวฬุวันารามแล้วได้
ทรงทำอนุโมทนาวิหารทาน

อวาสทานสุต ปทานิสสัง

โก นาม วตถุ ปุริโส สมตฺโต

อณฺณตฺร พุทฺธา ปน โลกนาถา

ยฺตุโต มุขานํ นหฺนฺเตน จาปี.

นอกจากพระพุทธเจ้าผู้เป็นนาถะของโลก ปาก

คน ๑ นหุต บุรุษไรเล่าผู้สามารถจะกล่าวอานิสงส์ของ

การถวายที่อยู่อาศัยได้.

อายุญจ วณฺณญจ สุขํ พลญจ

วรํ ปสตุถํ ปฏิภาณเมว

ททาทิ นามาทิ ปวฺจเจเต โส

โย เทติ สงฺฆสฺส นโร วิหาริ.

นรชนใด ถวายที่อยู่แก่สงฆ์ นรชนนั้น ท่าน
กล่าวว่า ชื่อว่าให้อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิ-
ภาณอันประเสริฐ ที่พระพุทธรเจ้าทรงสรรเสริญแล้ว.

ทาทา นิवासสฺส นิวารณสฺส

สีตาทิโน ชีวิตุปรททวสฺส

ปาเลติ อายํ ปน ตสฺส ยสฺมา

อายุปรโปท โหติ ตมาหุ สนฺโต.

เพราะเหตุที่ผู้ถวายที่อยู่อาศัย อันป้องกันอุปัทวะ
แห่งชีวิตมีความเย็นเป็นต้น ย่อมรักษาอายุของเขาไว้
ได้ ฉะนั้น สัตบุรุษทั้งหลายจึงเรียกผู้นั้นว่า เป็นผู้
ให้อายุ.

อจฺจุณฺหสีเต วสฺโต นิวาเส

พลญจ วณฺโณ ปฏิภา น โหติ

ตสฺมา หิ โส เทติ วิหารทาทา

พลญจ วณฺณญจ ปฏิภาณเมว.

พละ วรรณะ และปฏิภาณย่อมจะไม่มีแก่ผู้อยู่ใน
ที่อยู่อาศัยอันร้อนจัดเย็นจัด เพราะฉะนั้นแล ผู้ถวาย
วิหารที่อยู่นั้นจึงชื่อว่าให้พละ วรรณะ และปฏิภาณ
ทีเดียว.

ทุกขสุต สัตถุณหสิริสปา จ

วาทาตปาทีปุปภวสุต โลเก

นิวารณาเนกวิชสุต นิจุจ

สุขุปโท โหติ วิหารทาทา.

ผู้ถวายวิหาร ย่อมชื่อว่าให้สุขเป็นนิตย์ เพราะ
ป้องกันทุกข์มากอย่างที่เกิดแต่เย็นร้อนสัตว์เลื้อยคลาน
ลม แดดเป็นต้นในโลก.

สัตถุณหวาทาตปาทำสวุจฺฉิ

สิริสปาวาพมิกาทีทุกุข

ยสุมา นิวาเรติ วิหารทาทา

ตสุมา สุขํ วิหุติ โส ปรตถ.

เพราะเหตุที่ผู้ถวายวิหาร ย่อมป้องกันทุกข์มีเย็น
ร้อน ลม แดด เหลือบฝน สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ร้าย
เป็นต้นได้ ฉะนั้น ผู้ที่นั้นจึงชื่อว่า ได้สุขในโลกหน้า.

ปสนุนจิตฺโต ภวโภคเหตุ

มโนภิรามํ มุทีโต วิหาร

โย เทติ สีลาทีคุโณทิตาน

สพฺพํ ทโท นาม ปวฺจฺเจเต โส.

ผู้ใดมีจิตเลื่อมใส บันเทิงแล้วถวายวิหารอันเหตุ
แห่งภพและโภคะที่น่ารื่นรมย์ยิ่งแห่งใจ แก่ท่านผู้มี
คุณมีศีลเป็นต้นอันเกิดแล้ว ผู้ที่นั้นท่านเรียกชื่อว่าผู้ให้
ทุกอย่าง.

ปหาย มจฺเจรมลฺลํ สโลภํ

คฺุณฺณายานํ นิลยํ ททาทิ

จิตฺโตว โส ตตฺถ ปเรหิ สกฺุเค

ยถาภตฺติ ชายติ วิตฺโสโก.

ผู้ใดละมละทินคือตระหนี่ พร้อมทั้งโลภะ ถวาย
วิหาร แก่เหล่าท่านผู้มีคุณเป็นที่อยู่อาศัย ผู้นั้น ก็เป็น
เหมือนถูกผู้อื่นโยนไปในสวรรค์นั้น ย่อมเกิดเป็นผู้
ปราศจากความเศร้าโศกถึงสมบัติที่รวบรวมไว้.

วเร จารุรูปे วิหารे อุพारे

นโร การเย วาสเย ตตฺถ ภิกฺุชฺุ

ทเทยฺยุณฺนปानญจ วตฺถญจ เนตฺติ

ปสฺนฺเนน จิตฺเตน สกฺุจฺุจฺุ นิจฺุจฺุ.

นรชนสร้างวิหารทองประเสริฐเลิศโอพารนิมนต์
ภิกษุทั้งหลายอยู่ในวิหารนั้น ฟังถวายข้าวน้ำและผ้า
แก่ภิกษุเหล่านั้นด้วยจิตที่เลื่อมใส โดยเคารพเป็นนิตย.

คสุมา มหาราช ภเวสุ โภเค

มโนรเม ปจฺุจฺุญฺุญฺุยฺุ ภิกฺุโย

วิหารทานสุสฺส ผลเนน สนฺตํ

สุขํ อโสภํ อธิคฺุจฺุจฺุ ปจฺุฉา.

ถวายพระพร เพราะฉะนั้น มหาบพิตรจะเสวย
โภคะที่นารัณรมย์ใจในภพทั้งหลายยิ่งขึ้นไป ด้วยผล
แห่งวิหารทาน ภายหลังจงทรงประสบธรรมอันสงบ
สุข ไม่เศร้าโศกแล.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้า ที่ 60

พระจอมมุนี ครั้นทรงทำอนุโมทนาวิหารทานแก่พระเจ้าพิมพิสาร
จอมนรชนประการดั่งนี้เรียบร้อยแล้ว เสด็จจากอาสนะอันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว
เมื่อทรงทำนุกรให้เป็นนวนิมานเป็นต้น ด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระ-
องค์ที่น่าทอศทศนาอย่างยิ่ง ประหนึ่งล้อมพรายที่เกิดแต่รดด้วยน้ำทอง เสด็จ
เข้าสู่พระเวฬุวันมหาวิหาร ด้วยพระพุทธรูปสี่หาที่เปรียบมิได้ด้วยพระพุทธรูป
ที่ไม่มีสิ้นสุดแล.

อภีพเน เวฬุวเน วิหาร

ตถาคต ตตฺถ มโนภิราม

นानาวิหารเน วิหาสิ ชีโร

เวเนยฺยกานํ สมฺมุทิกขมาโน.

พระตถาคตจอมปราชญ์ ประทับอยู่ ณ พระเวฬุ-
วันวิหาร ซึ่งมีใช่เป็นที่เล่น แต่นำรื่นรมย์ยิ่งแห่งใจนั้น
ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ต่าง ๆ ทรงคอยตรวจดูเวไนย-
สัตว์ทั้งหลาย.

พระพุทธรูปดาเชิญเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่พระเวฬุวันวิหารนั้น พระเจ้า
สุทโธทนะมหาราชทรงสดับว่า โอโรสรา ทำทุกกรกิริยา ๖ ปี บรรลุอุภิสัมโพธิ-
ญาณอย่างเยี่ยม ประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ เสด็จถึงกรุงราชคฤห์
ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร ทรงเรียกมาตยผู้หนึ่งมาตรัสสั่งว่า
พนายมานี้แน่ เจ้าพร้อมบุรุษพันหนึ่งเป็นบริวาร จงไปกรุงราชคฤห์ พุดตาม
คำของเราว่า พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชบิดาท่านมีประสงค์จะพบท่าน แล้วจง
พาโอโรสของเรามา.

มหาอมาตย์ผู้นั้น รับพระราชโองการแล้ว มีบุรุษพันหนึ่งเป็นบริวาร ก็เดินทาง ๖๐ โยชน์ เข้าไปยังวิหาร ในเวลาทรงแสดงธรรม มหาอมาตย์ผู้นั้น คิดว่าข่าวที่พระราชาทรงส่งมาพักไว้ก่อน ก็ยื่นท้ายบริษัท ฟังพระธรรมเทศนา ของพระศาสดา ทั้งที่ยืนอยู่ก็บรรลุพระอรหัตต์ พร้อมกับบุรุษพันหนึ่ง ทูลขอ บรรพชา. พระศาสดา ก็ทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า **เอต ภิกขโว** พวกเธอ จงเป็นภิกษุมาเถิด ชนเหล่านั้นทั้งหมดก็ทรงบาตรจีวรสำเร็จด้วยฤทธิ์ในทันใด ถึงพร้อมด้วยกิริยาที่เหมาะสม ประหนึ่งพระเถระ ๑๐๐ พรรษา แวดล้อม พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระราชาทรงพระดำริว่า คนที่ไปก็ยังไม่มา ข่าวก็ไม่ได้ยิน ทรงส่ง อมาตย์ไป ๕ ครั้ง โดยทำนองนี้แล บรรดาบุรุษ ๕,๐๐๐ คนนั้น ไม่ได้ กราบทูลพระราชาม้าแต่คนเดียว ทั้งไม่ส่งข่าวคราวด้วย บรรลุพระอรหัตต์แล้ว พากันบวชหมด.

ครั้งนั้น พระราชาทรงพระดำริว่า ใครหนอจักทำตามคำของเรา ทรง สำนวญดูกำลังส่วนของราชสำนักทั้งหมดก็ได้ทรงพบอุทายีอมาตย์ เล่ากันว่า อุทายีนั้นเป็นอมาตย์สำเร็จราชการทั้งหมดของพระราชา เป็นคนภายในมีความ สนิทสนมยิ่งนัก เกิดในวันเดียวกับพระโพธิสัตว์เป็นพระสหายเล่นฟุตบอลด้วยกัน มา. ครั้งนั้นพระราชาทรงเรียกอุทายีอมาตย์มาแล้วตรัสว่า อุทายีลูกเอ๋ย พ่อ ประสงค์จะพบโอรส จึงส่งบุรุษไปถึง ๕,๐๐๐ คน มากันแล้วจะบอกเพียงข่าว แม้แต่คนเดียวก็ไม่มี อันตรายแห่งชีวิตของพ่อ รู้ได้ยาก พ่ออยากจะพบโอรส แต่ยังมีชีวิตอยู่ ลูกจักพาโอรสมาแสดงแก่พ่อได้ไหมลูก.

อุทายีอมาตย์กราบทูลว่า ได้พระพุทธเจ้าข้า ถ้าข้าพระพุทธเจ้าได้ บวช.

พระราชารับสั่งว่า ลูกจะบวชหรือไม่บวชก็ตามที แต่ลูกต้องนำโอรส มาแสดงแก่พ่อ.

อุทายีอมตย์ รับพระราชดำรัสใส่เกล้าแล้ว ก็นำข่าวของพระราชฯ ไปถึงกรุงราชคฤห์. ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ก็บรรลुพระอรหัต พร้อมด้วยบุรุษพันหนึ่ง ตั้งอยู่ในเอหิภิกขุภาวะแล้วเพ็ญเดือนผัคคุนี [เดือน ๔] ก็ดำริดูหมันต์ก็ล่วงไปแล้ว ถึงฤดูวสันต์เข้านี้แล้ว ราวป่าก็มีดอกไม้บาน สะพรั่ง หนทางก็เหมาะที่จะเดิน เป็นกาลสมควรที่พระทศพลจะทรงทำการ สงเคราะห์พระประยูรญาติ ครั้นดำริแล้วก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พรรณนา คุณการเสด็จพุทธดำเนิน เพื่อเข้าไปยังพระนครแห่งพระสกุลด้วยคาถาประมาณ ๖๐ คาถา

๑. อังคาริโน ทานิ ทูมา ภทนต์

ผลลีนุ จทนํ วิปฺปหาย

เต อัจฉินฺโตว ปภาสนฺติ

สมโย มหาวิโร อังคีรณํ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ต้นไม้ทั้งหลาย สดใบ มีแต่ลำต้น เปรียมจะติดช่อติดผล ต้นไม้เหล่านั้น ส่องพระกายสว่าง ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒. ทูมา วิจิตฺตา สุวिरาฆมา

รตฺตงฺกุเรหฺว จ ปฺลลเวหิ

รตฺนุชฺชลมฺณฺทปสนฺนิภาสา

สมโย มหาวิโร อังคีรณํ.

ต้นไม้ทั้งหลาย งดงาม รุ่งเรืองด้วยหน่อสีแดง
และใบอ่อน ประหนึ่งมณฑปที่รุ่งเรืองด้วยรัตนะ ข้าแต่
พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๓. สุปุปิตคฤคา กุสุเมหิ ภูสิตา
มณฺญญญตา สุกิสาธุกนฺธา
รูกฺขา วิโรจนฺติ อุโภสุ ปสฺเสสุ
สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ.

ต้นไม้ทั้งหลาย บนยอดมีดอกบานงาม ประดับ
ด้วยดอกไม้ทั้งหลาย น่าชื่นใจ ดอกสะอาด สวย และ
มีกลิ่นหอม อร่ามไปทั้งสองข้างทาง ข้าแต่พระมหา-
วิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระ-
เจ้าข้า

๔. ผลเสนเกหิ สมิตฺธิภูตา
วิจิตฺตรูกฺขา อุภโตวกาเส
ขุทฺทํ ปิปาสมปิ วิโนทยนฺติ
สมโย มหาวิโร อังคีรสานํ.

ต้นไม้ที่งดงามทั้งหลาย ในโอกาสสองข้างทาง
ตกคืนด้วยผลเป็นอันมาก บรรเทาความยากไร้ ทั้ง
ความหิวระหายได้ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕. วิจิตตมาลา สัจฉิพลเวหิ
สุสชชิตา โมรกลาปสนุณีภา
รุกขา วิโรจนติ อุโกสุ ปสฺเสสุ
สมโย มหาวีร อังคีรธานี.

ต้นไม้ทั้งหลาย มีดอกงดงาม อันใบอ่อนที่สะอาด
ตกแต่งแล้ว เสมือนต้นหางนกยูง อร่ามไปทั้งสอง
ข้างทาง ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๖. วิโรจมานา ผลปลุพลเวหิ
สุสชชิตา วาสนิวาสฏฐตา
โตเสนฺติ อทุธานกิลนตสฺสฺเต
สมโย มหาวีร อังคีรธานี.

ต้นไม้ทั้งหลาย รุ่งโรจน์ อันผลและใบอ่อน
ตกแต่งแล้ว ประดับประดาด้วยน้ำหอม ย่อมปลอบ
ประโลมใจเหล่าสัตว์ที่เหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางไกล
ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๗. สุกุฬลิตคฺคา วนคฺมุพนิสฺสิตา
ลตา อนเภา สุวีราชมานา
โตเสนฺติ สฺสฺเต มณฺนิมฺณฑปาว
สมโย มหาวีร อังคีรธานี.

เถาว์ลัยเป็นอันมาก อาศัยพุ่มไม้ในป่า บนยอด
ออกดอกบานสวย สง่างาม ย่อมปลอบประโลมใจ
เหล่าสัตว์ เหมือนมณฑปมณี ข้าแต่พระมหาวิระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๘. ลดา อเนกา ทูมนิสุติดาว
ปิเยหิ สทุธิ สหิตา วฐูว
ปโลภยนุติ หิ สุกนุชคนุชา
สมโย มหาวิร อังคีรสานัน.

เถาว์ลัยเป็นอันมาก อาศัยตัดต้นไม้ ประหนึ่งหญิง
สาวไปกับชายที่รัก มีกลิ่นหอมอบอวลประโลมใจ
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๙. วิจิตุนีลาทิมนุญฉวนุฉนา
ทิวา สมนุตา อภิกุชมานา
โตเสนุติ มนุชสุสรตา รติหิ
สโย มหาวิร อังคีรสานัน.

ฝูงนก มีสีสรรสวยงามน่าชื่นใจ มีสีเขี้ยวเป็นต้น
ส่งเสียงร้องไพเราะโดยรอบ ด้วยความยินดี ปลอบ
ประโลม ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๐. มिका จ นานา สุวิราชมานา
อุตุตุงกณุฉนา จ มนุญฉเนตฺตา

ทิสา สมนฺตา มภิธาวนฺติ

สมโย มหาวิโร อังคีรณํ.

ฝูงเนื่อนานาชนิด เคลื่อนกราด ยกชูชู้ชัณ เบิ่งตา
นำชื่นใจ พากันวิ่งไปรอบทิศ ข้าแต่พระมหาวิโร เป็น
สมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๑. มนุญญภูตา จ มหิ สมนฺตา

วิราขมานา หริตา ว สทฺทลา

สุปฺปฺผิรฺกฺขา โมพินิวลฺกฺตา

สมโย มหาวิโร อังคีรณํ.

แผ่นปฐพีมีหญ้าแพรกขึ้นเขียวขจีส่องประกาย
โดยรอบนำชื่นใจ ต้นไม้ดอกบานงาม ก็ประดับดูจ
โมลี ข้าแต่พระมหาวิโร เป็นสมัยสมควรสำหรับพระ-
อังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า

๑๒. สุสฺสฺชิตา มุตฺตมยาว วาลูกา

สุสฺสฺฐิตา จารุสฺสฺสฺสฺทาทา

วิโรจนยนฺตฺว ทิสา สมนฺตา

สมโย มหาวิโร อังคีรณํ.

ทรายทั้งหลาย ดูตั้งมูกดาอันธรรมดาจัดแต่งไว้
ทรวดทรงงามให้สัมผัสดีดังทอง ส่องแสงสกา
วรอบทิศ ข้าแต่พระมหาวิโร เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๓. สมั สุผลสุตัส สุจิณฺมิภาคั

มฺหุญฺญปโปทยคฺคฺชวาลิตั

วิราชมานั สุจิณฺมฺจ โสภั

สมโย มหาวีร อังคีรสถานั.

พื้นแผ่นดินสะอาด ราบเรียบ สัมผัสดี กลิ่นเกิด
จากดอกไม้หอม ตลบอบอวลน่าชื่นใจ ส่องประกาย
สะอาดงาม ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๔. สุสขุชิตี นนฺทนกานนัว

วิจิตฺตนา นาทุมสณฺฑมณฺฑิตั

สุคนฺธภูตึ ปวนั สุรมฺมึ

สมโย มหาวีร อังคีรสถานั.

ป่าใหญ่อันธรรมชาติตกแต่งดีแล้ว ประดับด้วย
ต้นไม้พันธุ์ชนิดเรียงรายงามตระการ มีกลิ่นหอม น่า
รื่นรมย์อย่างดี ดังสวนนั้นทวัน ข้าแต่พระมหาวิระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๕. สรา วิจิตฺตา วิวิธา มโนรมา

สุสขุชิตา ปงฺกชปฺปญฺจทรีกา

ปสนฺนสีโตทกจารุปฺปญฺณา

สมโย มหาวีร อังคีรสถานั.

สระทั้งหลาย หลากชนิดวิจิตรน่ารื่นรมย์ใจ อัน
ธรรมชาติตกแต่งไว้ มีบัวบุณฑริก เต็มเปี่ยมด้วยน้ำเย็น

ใส่ตั้งทอง ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ

พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๖. สุกุศลนานาวิชปุกเขหิ

วิราชมานา สุกิณฺฐคณฺฐา

ปโมทยนฺตเว นรามรานํ

สมโย มหาวิร อังคีรสถานํ

สระทั้งหลาย อร่ามเหลืองด้วยบัวนานาชนิดดอก

บานงาม กลิ่นกรุ่นสะอาด ทำให้เหล่ามนุษย์ชาติแล

เทพดาบันเทิงใจ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร

สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๗. สุกุศลปงฺเกรฺฐสนฺนิสินฺนา

ทิวา สมฺนุตา มภินาทยนฺตา

โมทนฺติ ภรียาหิ สมฺจฺลิโน เต

สมโย มหาวิร อังคีรสถานํ.

ฝูงนกจับกอบัวที่ดอกบานร้องเจี๊ยะจับไปรอบ ๆ

นกเหล่านั้นบันเทิงพร้อมกับตัวเมีย ข้าแต่พระมหาวิระ

เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๑๘. สุกุศลปุปฺเภหิ รชํ คเหตุวา

อลี วิธาวนฺติ วิภูชมานา

มธฺมุหิ คนฺโธ วิทิสํ ปวายติ

สมโย มหาวิร อังคีรสถานํ.

ฝูงผึ้งเก็บละอองจากดอกไม้บานส่งเสียงร้องบิน

เวียนว่อน กลิ่นน้ำหวาน ก็กระจายไปทั่วทิศ ข้าแต่

พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๑๕. อภินุนาธา มทวารณา จ

คิริหิ ชาวนุติ จ วาริธารา

สวานุติ นชุโข สุวิราชิตาว

สมโย มหาวิร อังคีรสานัน.

โหลงข้างเมามัน ส่งเสียงแปร่แปร้นแล่นออก
จากชอกเขา และกระแสน้ำก็พร่าวพรายไหลจากลา
แม่น้ำ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๐. คิริ สมนุตาว ปทิสุสमानา

มยุรคิวา อิว นิลวณฺณา

ทิสา รชินุทาว วิโรจยฺนุติ

สมโย มหาวิร อังคีรสานัน.

ขุนเขาทั้งหลาย ปรากฏเห็นอยู่รอบๆ มีสีเขียว
ขาว เหมือนคอนกยูง รุ่งระมีน เหมือนเมฆ ข้าแต่
พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๒๑. มยุรสงฺฆา คิริมฺพุทฺชนสุมี

นจฺจนุติ นาริหิ สมงฺคิฏฺฐา

กุชฺนุติ นานามชฺฐรสฺสเรหิ

สมโย มหาวิร อังคีรสานัน.

ฝูงยุงผู้พร้อมด้วยตัวเมีย พากันฟ้อนรำเหนื่อยอด
คิริ กู้ก้องด้วยเสียงอันไพเราะต่างๆ ข้าแต่พระมหาวีระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๒. สุวาทิกา เนกทิวา มนุญญา

วิจิตตปตฺเตหิ วิราชมานา

คิริมฺหิ ฐตฺวา อภินาทยนฺติ

สมโย มหาวีร อังคีรสานํ.

ฝูงนกเป็นอันมาก มีเสียงเพราะ น่าชื่นใจ
เลื่อมพรายด้วยขนปีกอันงดงาม ยืนร้องก้องกังวาน
เหนือคิริ ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๓. สุผลุลปฺปฺมา กรมาภิกิณฺณา

สุคนฺธนาทาตลลฺงกตา จ

คิริ วิโรจนฺติ ทิสสา สมฺนฺตา

สมโย มหาวีร อังคีรสานํ.

ภูเขาทั้งหลาย มีดอกไม้บ้านงาม เกื่อนกลาด
ด้วยต้นเล็บเหยี่ยว ประดับด้วยกลีบดอกไม้บ้านาชนิด
มีกลิ่นหอม งามระยับไปรอบทิศ ข้าแต่พระมหาวีระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๔. ชลาสยา เนกสุคนฺธคฺนฺธา

สุรินฺทอฺยฺยานชลาสยา

ตวนฺติ นชฺโช สุวิราชมานา

สมโย มหาวีร อังคีรสานํ.

ชลาศัยลำนํ้ามีกลิ่นหอมกรุ่นเป็นอันมาก พรา้ง
พรายไหลมาแต่แม่นํ้า เหมือนชลาศัยในอุทยานของ
ท้าวสักกะจอมเทพ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๕. วิจิตตติตฺเถหิ อลงฺกตา จ
มณฺญญนนานามิกปกฺขิปาสา
นชฺโช วิโรจนฺติ สฺสูสนุทมานา
สมโย มหาวิโร องฺคีรสานํ.

แม่นํ้าทั้งหลาย ประดับด้วยทํานํ้าอันงาม เป็น
ที่ฝูงเนื้อและนกนานาชนิดลงดื่มกินน่าชื่นใจ ไหลอยู่
พรา้งพราย ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๖. อุโภสุ ปสฺเสสุ ชลาสเยสุ
สุปฺปฬิตา จารุสฺสูคนุชรุกฺขา
วิภูสิตคฺคา สฺสูสนุทรี จ
สมโย มหาวิโร องฺคีรสานํ.

กลุ่มต้นไม้งาม กลิ่นหอม ออกดอกบาน ณ
ชลาศัยทั้งสองฝั่ง ยอดมีดอกประดับ สวยงามสง่า
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๒๗. สฺสูคนุชนานาทุมชาลิกิณฺณํ
วนํ วิจิตฺตํ สฺสูสนุทนํ

มโนภิรามัม สัตติ คตินัม

สมโย มหาวีร อังคีรสถานัม.

ป่าเกลื่อนกลาดด้วยแนวไม้นานาชนิด มีกลิ่น
หอม งดงามดังสวนนันทวันของเทวดา เป็นที่รื่น-
รมย์ใจยิ่งของผู้ที่ไปเนื่อง ๆ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็น
สมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๘. สมปนุนานาสูจิอนุปนา

สพฺยณฺชนา สาธุรเสน ยุตฺตา

ปฺถเสถ คาเม สฺลภา มนุญฺญา

สมโย มหาวีร อังคีรสถานัม.

ข้าวน้ำอันสะอาดนานาชนิด สมบูรณ์พร้อมทั้ง
กับกลิ่น ประกอบด้วยรสอร่อย หาได้ง่ายในหมู่บ้าน
ใกล้ทาง น่าชื่นใจ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัย
สมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๒๙. วิราชิตา อาสิ มหิ สมนฺตา

วิจิตฺตวณฺณา กุตุมาสนสฺส

รตฺตินุทโกเปหิ อลงฺกตาว

มโย มหาวีร อังคีรสถานัม.

แผ่นดินแห่งที่ตั้งดอกไม้ ที่มีสีสรรงดงาม ก็
เรื่องอร่ามไปโดยรอบ ยามราตรีก็ประดับด้วยหิ่งห้อย
ทั้งหลาย ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๐. วิสุทฺธสทฺธาทีกุณฺเฬหิ ยุตฺตา

พฺุทฺธราชํ อภิปตฺถยฺนฺตฺตา

หิ ตตฺถเว ชนา สมฺนฺตฺตา

ย มหาวีร อยฺกัรฺสถานํ.

ชนทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยคุณมีศรัทธาเป็นต้น
อันบริสุทธิ์ ปราศรณายังนักซึ่งราชะคือภาวะเป็นพระ-
สัมพุทธเจ้า มีอยู่เป็นอันมากรอบๆ ณ แผ่นดินนั้น
นั้นแล ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรศแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๑. วิจิตฺรอารามสุโปกฺขรณฺโถ

วิจิตฺตนาเนาปทุเมหิ ฉนฺนา

ภิสฺสฺสึหิ ชีรฺว รลฺลํ ปวายติ

สมฺมโย มหาวีร อยฺกัรฺสถานํ.

สระโบกขรณีอันงามนำรีนรมย์ ปกคลุมด้วย
ปทุมนานาชนิดอันงาม ย่อมหลังรสดูจน้ำมัน โดย
เหง้าทั้งหลาย ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรศแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๒. วิจิตฺรนีลจฺฉตฺตเนนลงฺกตา

มนฺุญฺญฺรฺกฺขา อุกฺโถวกาเส

สมฺมุคฺคตา สตฺตตฺตสมฺมุทฺตา

สมฺมโย มหาวีร อยฺกัรฺสถานํ.

ต้นไม้น่าชื่นใจทั้งหลาย ประดับด้วยใบเขียวงาม
ขึ้นสลับ ฌ โอกาสสองข้างทาง เป็นที่ชุมนุมของสัตว์
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๓. วิจิตรนิตพุมิวายต์ วัน

สุรินทโลเก อิว นนุ ทนั วัน

สพฺโพตฺถกั ธาฐุสฺสคฺคฺชฺชุปฺปํ

สมโย มหาวิระ อังคีรสานั.

วนะที่ครี้มด้วยเมฆคือตัดต้นไม้อเขียวตระการ มีดอก
บานงามและหอมทุกฤดู ตั้งนั้นทวัน ในภพของ
องค์อัมรินทร์ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๔. สุภณฺชลั โยชนโยชนฺสุ

สุภิกฺขคามา สฺสลา มนฺุณฺณา

ชนาภิกิณฺณา สฺสลา นฺุณปานา

สมโย มหาวิระ อังคีรสานั.

หนทางดี ทุกๆ โยชนั หมู่บ้านมีอาหารดี หา
ได้ง่าย น่าชื่นใจ มีผู้คนหนาแน่น มีข้าวน้ำหาได้
สะดวก ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๕. ปहुตฉายุทกรมมภูตา

นิวาสินิ สพุพสุขปุปาทา

วิศาลศาลา จ สภา จ พหู

สมโย มหาวีร องคิรสถานิ.

ศาลากว้างและสภาที่ประชุม มีร่มเงาและน้ำ

มากพอนำรื่นรมย์ มอบความสุขทุกอย่างแก่ผู้อยู่อาศัย
ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคิร
แล้ว พระเจ้าข้า.

๓๖. วิจิตรนานาทุมสนุฑมณูฑิตา

มณุลลอุยฺยานสุโปกฺขรณฺโณ

สุมาปีตา สาธุสุคนฺธคนฺธา

สมโย มหาวีร องคิรสถานิ.

ระบอบกษัตริย์ในอุทยานที่น่าชื่นใจ ประดับด้วย
แนวต้นไม้ขนานชนิดอันงาม อันธรรมาศสร้างสรรค์ไว้
มีกลิ่นหอมกรุ่นสำเร็จประโยชน์ ข้าแต่พระมหาวีระ
เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคิรแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๗. วาโต มุฑูตีตลสาธุรูปุ

นภา จ อพุภา วิคตา สมนฺตา

ทิสา จ สพุพาว วิโรจยนฺติ

สมโย มหาวีร องคิรสถานิ.

ลมอ่อนเย็นให้สำเร็จประโยชน์ และท้องฟ้าก็
ปราศจากเมฆหมอกโดยรอบทิศทั้งหลายก็สว่างไสวไป

หมด ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๘. ปเถ รโชนุคฺคมนตรีเมว
รตุตี ปวสุสนฺติ จ มนุทวภูจฺ
นเถ จ สุโร มุฑุโกว ตาโป
สมโย มหาวิระ อังคีรสานํ.

ฝนตกน้อยๆ ในราตรีเพื่อไม่ให้ฝนละอองฟุ้งขึ้น
ที่หนทาง ดวงอาทิตย์ในท้องฟ้าก็มีแสงแดดอ่อนๆ
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสแล้ว พระเจ้าข้า.

๓๙. มทปฺปพาหา มทตฺตฺติสงฺฆา
กเรณฺุสงฺฆเมหิ สุกัิพฺพนฺติ
ทิสฺสา วิธาวนฺติ จ คชฺชยนฺตา
สมโย มหาวิระ อังคีรสานํ

ฝูงช้างพลายชุกชน มังวงชุกชน หยอกเล่นกับ
ฝูงช้างพังทั้งหลาย ร้องคำรณวิ้งแล่นไปรอบทิศ ข้า
แต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๔๐. วนํ สุนีลํ อภิตฺตฺสนิยํ
นีลพุกฺกุญฺญํ อิว รมฺมญฺตุํ
วิโลกิตานํ อติวิมฺหนิยํ
สมโย มหาวิระ อังคีรสานํ.

วณะเขียวสด นำพิศยั้งนัก นำรื่นรมย์ เป็น
ของนำประหลาดสำหรับคนที่มองดู เหมือนยอดเมฆ
สีคราม ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๑. วิสุทฺทมพุกุ คณัน สุรมุม

มณิเมยหิ สมลฺงกตาว

ทิสาจ สพุพา อติโรจยนฺติ

สมโย มหาวิโร อังคีรสานัน.

ท้องฟ้าปราศจากเมฆหมอก นำรื่นรมย์ดี ทิศ
ทุกทิศจะเป็นเหมือนประดับด้วยสิ่งที่ทำด้วยแก้วมณี
รุ่งโรจน์อยู่ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๒. คณฺฐพฺพิทฺชาทรกิณฺนรา จ

สุคฺคิตฺยนฺตวา มธฺฐรสฺสเรน

จรนฺติ ตสฺมี ปวเน สุรมฺเม

สมโย มหาวิโร อังคีรสานัน.

เหล่าคนธรรมดา พิทยาธร และกิณนรขับร้องเพลง
ด้วยเสียงอันไพเราะ พวกมันเที่ยวไปในป่าใหญ่ที่นำ
รื่นรมย์นั้น ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๓. กิเลตฺตงฺฆสฺส กิตาสเกหิ

ตปฺสฺสิตฺตงฺฆเมหิ นิเสวิตํ วัน

วิหารอารามสมิทุฎฐิต

สมโย มหาวีร อังคีรสถาน.

วณะอันหมู่ผู้มีตบะ ผู้กลัวแต่หมู่กิเลสของตนเอง
ช่องเสพแล้ว เป็นวิหาร เป็นอารามที่สำเร็จประโยชน์
ข้าแต่พระมหาวีระเป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๔๔. สมิทุฎฐิตานาผลิโน วนนุตตา

อนากุลา นิจุมโนภิรมมา

สมาธิปีตี อภิวฑฒยนุติ

สมโย มหาวีร อังคีรสถาน.

วณะให้สำเร็จผลต่าง ๆ ไม่อาภูลเป็นที่น่ารื่นรมย์
ยิ่งแห่งใจเป็นนิตย์ เพิ่มพูนสมาธิจิตและปีติ ข้าแต่
พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๔๕. นิเสวิตัง เนกทิวเซหิ นิจัจัง

คามน คามัง สตตัง วสนุตตา

ปุเร ปุเร คามวรา จ สนุติ

สมโย มหาวีร อังคีรสถาน.

วณะอันฝูงนกเป็นอนเนก ช่องเสพอยู่เป็นนิตย์
หมู่คนจากบ้านตำบลหนึ่ง ตำบลตำบลหนึ่ง ก็อยู่กัน
เป็นประจำ หมู่บ้านทั้งหลาย ก็กลายเป็นแต่ละเมืองๆ
ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรส
แล้ว พระเจ้าข้า.

๔๖. วตถุนนพานํ สยนาสนนฺจ

คนุชณฺจ มាលณฺจ วิเลปนณฺจ

ตทึ สมิทฺธา ชนตา พหู จ

สมโย มหาวีร อังคีรสถานํ.

ชุมชนเป็นอันมาก อาศัยผ้า ข้าวน้ำ ที่นั่งที่นอน
ของหอม ดอกไม้และเครื่องดูบได้ ก็สำเร็จประโยชน์
อยู่กันในเมืองนั้น ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๗. ปุณฺณทฺธิยา สพฺพยสคฺคปตฺตา

ชนา จ ตสฺมี สุจิตา สมิทฺธา

ปหฺุตโภกา วิวิธา วสนฺติ

สมโย มหาวีร อังคีรสถานํ.

ชนทั้งหลายถึงความเลิศแห่งศทุกอย่าง ด้วย
บุญฤทธิ์ มั่งคั่งมีโภคะต่างๆ อย่างเป็นอันมาก อยู่
กันเป็นสุขในเมืองนั้น ข้าแต่พระมหาวีระ เป็นสมัย
สมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๘. นภจ อพฺภา สุวิสุทฺทวณฺณา

นิสา จ จนฺโท สุวिरาชิโตว

รตฺตนิยฺจ วาโต มุทฺตีโต จ

สมโย มหาวีร อังคีรสถานํ.

เมฆหมอกในท้องฟ้า ก็มีสีหมดจด ดวงจันทร์
ก็ส่องแสงสว่างไปตลอดทิศ และยามราตรี ลมก็โชย

อ่อนๆ เย็นๆ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๔๕. จนุทคุคเม สพุพชนา ปหฐฐา

สกงฺกณฺณ จิตฺตรกถา วทนฺตา

ปิเยหิ สพุธิ อภิโมทยนฺติ

สมโย มหาวิโร องฺคีรสานํ.

พอดวงจันทร์โผล่ขึ้นมา ชนทั้งปวง ก็ร่าเริง
สนทนากันแต่เรื่องที่ดีงาม ณ ลานบ้านของตน บ้านเทิง
ยิ่งนักกับคนรักทั้งหลาย ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัย
สมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๐. จนุทสุต รัสสีหิ สภํ วิโรจิ

มเหสี จ สํสุทฺธมนุญฺฉวนุญฺฉา

ทิสสา จ สพุพา ปริสุทฺธรูปา

สมโย มหาวิโร องฺคีรสานํ.

รัศมีแห่งดวงจันทร์ สว่างตลอดท้องฟ้า พื้น
แผ่นดินพสุธา ก็มีสีสรรหมดจดน่าชื่นใจ และทิศทั้งหลาย
ก็บริสุทธีไปหมด ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๑. ทูเร จ ทิสฺวา วรจนุทฺธรัสสี

บุปฺปัสสู บุปฺปผานิ มหิตลสฺสุมี

สมนุตฺโต คณฺฐคฺคณฺตุถิกานํ

สมโย มหาวิโร องฺคีรสานํ.

เพราะต้องรัศมีแห่งดวงจันทร์อันประเสริฐแต่ไกล
ดอกไม้ทั้งหลาย บนผืนแผ่นดินโดยรอบ จึงแย้มบาน
สำหรับคนทั้งหลายที่ต้องการคุณคือความหอม ข้าแต่
พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๕๒. จนทสุส รัสีหิ วิลิมปีดาว

มหิ สมนุตา กุสุเมนลงกตา

วิโรจิ สพุพุกสุมาลินีว

สมโย มหาวิระ อังคีรสานัน.

พื้นแผ่นดินถูกลาบไว้ ด้วยรัศมีแห่งดวงจันทร์
ประดับดอกไม้โดยรอบก็สว่างาม ดังสตรีประดับมาลัย
งามทั่วสรรพางค์ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๓. กุจนุติ หตุธิปี มเทน มตุตา

วิจิตุติปัญญา จ ทิชา สมนุตา

กโรนุติ นาทิ ปวเน สุรมุเม

สมโย มหาวิระ อังคีรสานัน.

แม้ข้างทั้งหลาย เมามัน ก็ส่งเสียงโกลนจนาท
และเหล่านกที่มีขนหางงาม ก็ร้องลั่นรอบป่าใหญ่ ที่
นำรึนรมย์ดี ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับ
พระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๔. ปถนุจ สพุพฺ ปฏิปชฺชนกฺขมํ

อิทฺธํ จ รกฺขํ สฺชนํ สโภคํ

สพุพฺตฺตํ สพุพฺสุขปฺปทานํ

สมโย มหาวิโร อังคีรสถานํ.

อนึ่งหนทางทุกสายก็ควรแก่การเดิน ทั้งรัฐอาณา-
จักรก็มั่งคั่ง มีทรัพย์ มีโภคะ มีทุกสิ่ง ให้ความสุขทุก
อย่าง ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระ-
อังคีรสถแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๕. วณฺณจ สพุพฺ สุวิจิตฺตรูปํ

สุมาปิตํ นนฺทนกานนํ

ยติน ปิตํ สตตํ ชเนติ

สมโย มหาวิโร อังคีรสถานํ.

วนะทูกวนะ ล้วนแต่งงดงาม อันธรรมดาสร้าง
สรรไว้ ประดุจสวนนันทวัน ให้เกิดปิติแก่นักพรต
ทั้งหลายเนืองๆ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสถแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๖. อลงฺกตํ เทวปฺรูว รมฺมํ

กปิลวตฺถุํ อิติ นามเชยฺยํ

กฺลนฺครํ อิทฺ สสุสิริกํ

สมโย มหาวิโร อังคีรสถาน.

พระนครของพระสกุล มีนามว่า กรุงกบิลพัสดุ์
ประดับประดาน่ารื่นรมย์ ดุจเทพนคร เป็นพระนคร

มีสิริสง่าในโลกนี้ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๗. มนุญลอนุภูฏาวิจิตุรูป

สุมุลลปงฺเกรหฺสณฺทมณฺฑิตํ

วิจิตฺตปริขาหิ ปุริ สุรมมํ

สมโย มหาวิระ อังคีรสานํ.

พระนครงดงามด้วยหอ बनाขึ้นใจ ประดับด้วย
บัวบานสะพรั่ง นำรินรมย์อย่างดี ด้วยค่ายคูอันวิจิตร
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสแล้ว พระเจ้าข้า.

๕๘. วิจิตฺตปการณฺจ โตรณณฺจ

สุภงฺกณฺ์ เทวนิวาสณฺ์

มนุญญวิธิ สุรโลกสนฺนิภํ

สมโย มหาวิระ อังคีรสานํ.

ปราการอันวิจิตร เสาระเนียด และพระลานอัน
งาม เป็นที่ประทับขององค์สมมติเทพ [พระมหา-
กษัตริย์] ถนนที่น่าชื่นใจ ดูกดั่งเทวโลก ข้าแต่
พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรสแล้ว
พระเจ้าข้า.

๕๙. อลงฺกตา สากิยราชปุตฺตา

วิราชมานา วรณฺุสเนหิ

สุรินฺุทโลเก อิว เทวปุตฺตา

สมโย มหาวิระ อังคีรสานํ.

เหล่าศากยราชบุตรแต่งพระองค์ งามรุ่งเรือง
ด้วยเครื่องประดับอันประเสริฐ ประคองเหล่าเทพบุตร
ในภพอัมรินทร์ ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควร
สำหรับพระอังคีรสแล้ว พระเจ้าข้า.

๖๐. สุทฺโททโน มุนิวโร อภิสฺสฺสนาย
อมจฺจปฺตฺเต ทสฺธา อเปสฺยิ
พลน สทฺธิ มหตา มุนินฺท
สมโย มหาวีโร อังคิรสานํ.

ข้าแต่พระจอมมุนี พระเจ้าสุทฺโททนมหาราช มี
พระราชประสงค์จะทรงพบพระจอมมุนี จึงทรงส่งบุตร
อมาตย์ พร้อมด้วยกองกำลังขนาดใหญ่ ถึง ๑๐ ครั้ง
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสแล้ว พระเจ้าข้า.

๖๑. เนวาคตํ ปสฺสตี เนว วาจํ
โสกาภิกฺขุตํ นรวิโรเสฏฺฐจํ
โตเสตฺตุมิจฺฉามิ นราธิปตฺตํ
สมโย มหาวีโร วงฺคิรณานํ

พระเจ้าสุทฺโททนมหาราช ไม่ทรงเห็นพระองค์
เสด็จมา ไม่ทรงได้ยินพระวาจา ข้าพระองค์ประสงค์
จะปลอบพระองค์ผู้แก้วกล้าผู้ประเสริฐสุดในนรชน
ผู้เป็นเจ้าแห่งนรชน ซึ่งถูกความเศร้าโศกครองงำแล้ว
ข้าแต่พระมหาวิระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคี-
รสแล้ว พระเจ้าข้า.

๖๒. ต่ทสฺสเนนพฺภุตปีติราสี

อุทิกุขมานัน ทฺวิปทานมินุทฺ

โตเสหิ ตํ มุนินุทฺ กุณฺเสฏฺฐจฺ

สมโย มหาวีร องค์กรธานี.

ข้าแต่พระจอมมุนี ผู้มีกองปีตินำอัศจรรย์ เพราะ
การเห็นพระองค์ ขอพระองค์โปรดทรงปลอบ พระผู้
เป็นเจ้าของหมู่มนุษย์ ผู้มีพระคุณอันประเสริฐ ซึ่งตั้ง
พระเนตรรอยพระองค์นั้นด้วยเถิด ข้าแต่พระมหา
วีระ เป็นสมัยสมควรสำหรับพระอังคีรีแล้ว พระ-
เจ้าข้า.

๖๓. อาสาย กสฺสเต เขตฺตํ พิชฺช อาสาย วปฺปติ

อาสาย วาณิชา ยนฺตฺติ สมฺมทฺทำ ชนหารกา

ยาย อาสาย ติฏฺฐามิ สฺมา เม อาสา สมฺมิชฺชตฺต.

ชาวเนาไถนาก็ด้วยความหวัง หว่านพืชก็ด้วย

ความหวัง พ่อค่านำทรัพย์ไปทางทะเลก็ด้วยความหวัง
ข้าพระองค์ยืนหยัดอยู่ด้วยความหวังใด ขอความหวัง
นั้นจงสำเร็จแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด.

๖๔. นาตีสีตํ นาติอุณฺหํ นาติทฺพฺภิกฺขุจฺฉาตํ

สทฺทลา หริตา ภูมิ เอส กาโล มหามุนี.

ข้าแต่พระมหามุนี ไม่หนาวนัก ไม่ร้อนนัก

อาหารหาไม่ยากและไม่อดอยาก พื้นแผ่นดินเขียวขจี
ด้วยหญ้าแพรก นี่เป็นกาลอันสมควรแล้ว พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท่านว่า คุณก่อนอุทายี เธอสรรเสริญการเดินทาง ทำไมหนอ. ท่านพระอุทายีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระชนกของพระองค์ มีพระราชประสงค์จะพบพระองค์ ขอพระองค์โปรดทรงทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติเถิด พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า ดีละ อุทายี เราตถาคตจักทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติ ถ้าอย่างนั้น เธอจงบอกกล่าวแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจักบำเพ็ญกัมมียวัตร [ธรรมนิยมของภิกษุผู้จะเดินทาง]. พระเถระทูลรับพระพุทธดำรัสว่า ดีละ พระเจ้าข้า แล้วก็บอกกล่าวแก่ภิกษุสงฆ์.

พระศาสดาทรงแวดล้อมด้วยภิกษุชีนาสพร้อมทั้งหมดสองหมื่นรูป คือ กุลบุตรชาวอังคะและมคธะหมื่นรูป กุลบุตรชาวกรุงกบิลพัสดุ์หมื่นรูป เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ เดินทางวันละโยชน์ ๆ สองเดือนก็เสด็จถึงกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงแล้ว ฝ่ายเจ้าศากยะทั้งหลาย ก็ช่วยกันเลือกสถานที่ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยหมายพระทัยจักพบพระญาติผู้ประเสริฐสุดของตน จึงกำหนดแน่ชัดว่า อารามของนิโครธศากยะ นารีน-รมย์ ให้จัดทำวิธีปฏิบัติทุกวิธี จึงพากันถือของหอมและดอกไม้ออกไปปรับเสด็จ แต่งพระองค์ด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง บูชาด้วยของหอมดอกไม้และจूरณเป็นต้น ต้น นำเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไปยังนิโครธารามนั้นแล.

ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า อันพระชีนาสสองหมื่นรูปแวดล้อมแล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์อย่างดีที่เขาจัดไว้. ฝ่ายพวกเจ้าศากยะ เป็นชาติมีมานะ กระด้างเพราะมานะ ต่างคิดกันว่า สิทธิตถกumar หน่อมกว่าเรา เป็นกนิษฐภคินี เป็นบุตร เป็นภคินี เป็นนาคา จึงกล่าวกะเหล่าราชกุมารที่หน่อม ๆ ว่า พวกเจ้าจงไหว้ เราจักนั่งอยู่ข้างหลัง ๆ พวกเจ้า. เมื่อเจ้าศากยะ

เหล่านั้นนั่งแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจอุชยาศัยของเจ้าศากยะเหล่านั้นแล้ว ทรงพระดำริว่า พระญาติเหล่านี้ไม่ยอมไหว้เรา เพราะตนเป็นคนแก่เปล่า เพราะพระญาติเหล่านั้น ไม่รู้ว่า ธรรมดาของพระพุทธเจ้าเป็นเช่นไร ธรรมดากำล้างของพระพุทธเจ้าเป็นเช่นไร หรือว่าธรรมดาของพระพุทธเจ้าเป็นเช่นนี้ ธรรมดากำล้างของพระพุทธเจ้าเป็นเช่นนี้ ถ้ากระไร เราเมื่อจะแสดงกำล้างของพระพุทธเจ้าและกำล้างของฤทธิ ก็ควรทำปาฏิหาริย์ จำเราจะเนรมิตที่จงกรมแล้วด้วยรัตนะล้วน กว้างขนาดหมื่นจักรวาลในอากาศ เมื่อจงกรม ณ ที่จงกรมนั้น ตรวจอุชยาศัยของมหาชนแล้ว จึงจะแสดงธรรม. ด้วยเหตุนี้ เพื่อแสดงความปริวิตกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

เพราะพระญาติเหล่านั้น พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ไม่รู้ว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นยอดคนนี้เป็นเช่นไร กำล้างฤทธิและกำล้างปัญญาเป็นเช่นไร กำล้างของพระพุทธเจ้าเป็นประโยชน์เพื่อเกื้อกูลแก่โลกเป็นเช่นไร.

เพราะพระญาติเหล่านั้น พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ไม่รู้คอกว่า พระพุทธเจ้าผู้เป็นยอดคนเป็นเช่นนี้ กำล้างฤทธิและกำล้างปัญญาเป็นเช่นนี้ กำล้างของพระพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกเป็นเช่นนี้.

เอาเถิด จำเราจักแสดงกำล้างของพระพุทธเจ้าอันยอดเยี่ยม จักเนรมิตที่จงกรมประดับด้วยรัตนะ ในนภากาศ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น เหนต ชานนฺติ ความว่า เพราะว่า
พระญาติเหล่านั้น ไม่ทรงรู้. น อักษร มีอรธปฏิเสธ. หิ อักษร เป็น
นิบาตลงในอรธว่าเหตุ อธิบายว่า เพราะเหตุที่เทวดาและมนุษย์มีพระญาติ
เป็นต้นของเราเหล่านั้น เมื่อเราไม่ทำให้แจ่มแจ้งถึงกำลังของพระพุทธเจ้า และ
กำลังของฤทธิ ก็ย่อมไม่รู้ว่ พระพุทธเจ้าเป็นเช่นนี้ กำลังของฤทธิเป็นเช่นนี้
ฉะนั้น เราจะพึงแสดงกำลังของพระพุทธเจ้า และกำลังของฤทธิของเรา ดังนี้.
ท่านประสงคฺเอาอุปปีตติเทพว่ เทวดา ในคำว่า สทวมนุสุตา นี้. เป็นไป
กับเทวดาทั้งหลาย เหตุนั้น จึงว่ สทวา คนเหล่านั้นคือใคร คือมนุษย์.
มนุษย์ทั้งหลายพร้อมกับเทวดา ชื่อว่ สทวมานุสา. อีกนัยหนึ่ง พระเจ้า
สุทโธทนะ สมมติเทพ ท่านประสงคฺเอาว่ เทวดา. เป็นไปกับเทวดา คือ
พระเจ้าสุทโธทนะ เหตุนั้น จึงชื่อว่ สทวา. มนุษย์ที่เป็นพระญาติ ชื่อว่
มานุสา. มนุษย์ทั้งหลาย พร้อมด้วยเทวดา คือพร้อมด้วยพระเจ้าสุทโธทนะ
ชื่อว่ สทวมานุสา. อธิบายว่ หรือว่ มนุษย์ที่เป็นญาติของเราเหล่านี้
พร้อมด้วยพระราชา ย่อมไม่รู้กำลังของเรา. แม้เทวดาที่เหลือก็สงเคราะห์เข้าไว้
ด้วย. เทวดาทั้งหมด ท่านเรียกว่ เทวดา เพราะอรธว่ เล่น. ชื่อว่
เล่น เป็นอรธของธาตุมีกิพธาตุดีเป็นต้น. อีกนัยหนึ่ง เทวดาด้วย มนุษย์
ด้วย ชื่อว่ เทวดาและมนุษย์. เป็นไปกับด้วยเทวดาและมนุษย์ ชื่อว่ สทว-
มานุสา. เหล่านั้นคือใคร. พึงเห็นการเติมคำที่เหลือว่ โลกา โลกทั้งหลาย.
บทว่า พุทฺโธ ได้แก้ ชื่อว่ พุทธะ เพราะตรัสรู้ รู้ตามซึ่งสังขารมทั้ง ๔.
เหมือนอย่างทีตรัสไว้ว่

อภิณฺเณยฺย อภิณฺเณตํ ภาเวตพุพฺพจ ภาวิตํ

ปฺหตพุพฺ ปรึหิณฺ เม ตสุมา พุทฺโธสุมิ พุราหุมนฺ.

สิ่งที่ควรรู้อย่างเรารู้ยิ่งแล้ว สิ่งที่เราควรเจริญเราก็
เจริญแล้ว สิ่งที่เราควรละเราก็ละแล้ว เพราะฉะนั้น เรา

จึงเป็นพุทธะ นะพราหมณ์.

ก็ในที่นี้ ฟังเห็นว่า พุทธศัพท สำเร็จความในอรรถว่า เป็นกัตตุการก (ปฐมวิภักติ) ชื่อว่า พุทธะ เพราะเป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์ผู้บรรลุลุณวิเศษ ทราบกันอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ หนอ. ในที่นี้ ฟังเห็นว่า พุทธศัพทสำเร็จความในอรรถว่า เป็นกรรมการก. หรือว่า ความรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมีอยู่ เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า พุทธะ อธิบายว่า ผู้ทรงมีความรู้. คำนั้นทั้งหมดฟังทราบตามแนวศัพท- ศาสตร์. บทว่า กิทิสโก ความว่า เป็นเช่นไร น่าเห็นอย่างไร เสมือนอะไร มีผิวอย่างไร มีทรวดทรงอย่างไร ยาวหรือสั้น.

บทว่า นรุตตโม ได้แก่ ความสูงสุด ความล้ำเลิศ ความประเสริฐสุด แห่งนรชน หรือในนรชนทั้งหลาย เหตุนี้ จึงชื่อว่า นรุตตมะ.

ความสำเร็จ ชื่อว่า อิทธิ ในคำว่า อิทธิพล นี้. ชื่อว่า อิทธิ เพราะอรรถว่า สำเร็จผล เพราะอรรถว่าได้. อีกนัยหนึ่ง สัตว์ทั้งหลายสำเร็จ ได้ด้วยคุณชาตินั้น ก็เป็นผู้สำเร็จ จำเริญ ถึงความสูงยิ่ง เหตุนี้ คุณชาตินั้น จึงชื่อว่า อิทธิ คุณชาติเครื่องสำเร็จ.

ก็อิทธินั้นมี ๑๐ อย่าง เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวว่

บทว่า อิทธิโย ได้แก่ อิทธิ ๑๐ ๑อย่าง. อะไรบ้าง คือ อธิษฐานา-
อิทธิ ๑ วิภวพนาอิทธิ ๑ มโนมยาอิทธิ ๑ ญาณวิปผาราอิทธิ ๑
สมาธิวิปผาราอิทธิ ๑ อริยาอิทธิ ๑ กัมมวิปากชาอิทธิ ๑ ปุญญวโต-
อิทธิ ๑ วิชขามยาอิทธิ ๑ ชื่อว่า อิทธิ เพราะอรรถว่าสำเร็จ เพราะ
ประกอบโดยชอบในกิจกรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัย ๑

อิทธิเหล่านั้น ต่างกันดังนี้. โดยปกติคนเดียวย่อมนึกเป็นมากคน นึกเป็นร้อยคนหรือพันคนแล้วอิทธิฐานด้วยญาณว่า เราเป็นมากคน ฤทธิ์ที่แยกตัวแสดงอย่างนี้ ชื่อว่า **อิทธิฐานอิทธิ** เพราะสำเร็จด้วยอำนาจอิทธิฐาน. อิทธิฐานอิทธินั้น มีความดังนี้ ภิกษุเข้าจตุตถฌาน อันเป็นบาทแห่งอภิญาญ ออกจากจตุตถฌานนั้นแล้ว ถ้าปรารถนาเป็นร้อยคน ก็ทำบริกรรมด้วยบริกรรมจิตเป็นกามาวจรว่า เราเป็นร้อยคน เราเป็นร้อยคน แล้วเข้าฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญาญอีก ออกจากฌานนั้นแล้วนึกอิทธิฐานอีก ก็เป็นร้อยคน พร้อมกับจิตอิทธิฐานนั่นเอง. แม้ในกรณีพันคนเป็นต้นก็เช่นนี้เหมือนกัน. ในอิทธิฐานอิทธินั้น จิตที่ประกอบด้วยปาทกฌาน มีนิमितเป็นอารมณ์ บริกรรมจิตมีร้อยคนเป็นอารมณ์บ้าง มีพันคนเป็นต้นอย่างไรอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์บ้าง บริกรรมจิตเหล่านั้นแล เป็นไปโดยอำนาจแห่งสี มิได้เป็นไปโดยอำนาจแห่งบัญญัติ แม้อิทธิฐานจิต ก็มีร้อยคนเป็นอารมณ์อย่างเดียว. แต่อิทธิฐานจิตนั้น ก็เหมือนอัปนาจิต เกิดขึ้นในลำดับโคตรภูจิตเท่านั้น ประกอบด้วยจตุตถฌานฝ่ายรูปาวจร. แต่ผู้นั้น ละเพศปกติเสีย แสดงเพศกุมารบ้าง แสดงเพศนาคบ้าง แสดงเพศครุฑบ้าง ฯลฯ แสดงกระบวนทัพแม้ต่างๆ บ้าง ฤทธิ์ที่มาโดยอาการดังกล่าวมาอย่างนี้ ชื่อว่า **วิภูพณาอิทธิ** เพราะเป็นไป โดยละเพศปกติ ทำให้แปลกๆ ออกไป.

ฤทธิ์ที่มาโดยนัยนี้ว่า ภิกษุในพระศาสนานี้เนรมิตกายอื่นนอกจากกายนี้ มีรูป สำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่องเป็นต้น ชื่อว่า **มโนมยาอิทธิ** [มโนมยิทธิ] เพราะเป็นไปโดยสำเร็จแห่งสรีระที่สำเร็จมาแต่ใจ อันอื่น ในภายในสรีระนั่นเอง.

คุณวิเศษที่บังเกิดด้วยอานุภาพแห่งพระอรหัตตญาณ อันพึงได้ด้วย
อัตภาพนั้น ก่อนหรือหลังญาณเกิด หรือในขณะนั้นเอง ชื่อว่า **ญาณวิปหารา
อิทธิ**. ท่านพระพากุละ และท่านพระสังกัจจะ ก็มีญาณวิปหาราอิทธิ. เรื่อง
พระเถระทั้งสองนั้น พึงกล่าวไว้ในข้อนี้.

คุณวิเศษที่บังเกิดด้วยอานุภาพสมณะก่อนหรือหลังสมาธิ หรือในขณะ
นั้นเองชื่อว่า **สมาธิวิปหาราอิทธิ**. ท่านพระสารีบุตร ก็มีสมาธิวิปหาราอิทธิ.
ท่านพระสังขิยะ ก็มีสมาธิวิปหาราอิทธิ. อุตตราอุบาสิกา ก็มีสมาธิวิปหาราอิทธิ
สามาวดีอุบาสิกา ก็มีสมาธิวิปหาราอิทธิ เรื่องทั้งหลายของท่านเหล่านั้นดังกล่าว
มานี้ ก็พึงกล่าวในข้อนี้ แต่ข้าพเจ้าก็มิได้กล่าวไว้พิศดาร เพื่อบรรเทาโทษ
คือความยืดยาวของคัมภีร์.

อริยาอิทธิเป็นอย่างไร ภิกษุในพระศาสนานี้ ถ้าหวังว่า เรานั่งอยู่
มีความสำคัญในสิ่งปฏิบัติว่าไม่ปฏิบัติไฉไร ย่อมอยู่ มีความสำคัญว่าไม่ปฏิบัติอยู่
ในอารมณ์นั้น ถ้าหวังว่าเราพึงอยู่ มีความสำคัญว่าปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติไฉไร
ย่อมอยู่ มีความว่าปฏิบัติในอารมณ์นั้น ฯลฯ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ใน
อารมณ์นั้น. แม้อิทธินี้ก็ชื่อว่า **อริยาอิทธิ** เพราะเป็นแดนเกิดแห่งพระอริยะ
ทั้งหลายผู้ถึงความชำนาญทางใจ.

กัมมวิปាកาอิทธิเป็นอย่างไร ฤทธิ์มีการไปทางอากาศได้เป็นต้น
ของเหล่าคนทั้งหมด ของเทวดาทั้งหมด ของมนุษย์ต้นกัปและของวินิปาติกสัตว์
บางเหล่าชื่อว่า **กัมมวิปាកาอิทธิ**.

ปุญญวโถอิทธิเป็นอย่างไร. พระเจ้าจักรพรรดิเสด็จทางอากาศไป
กับกองทัพ ๔ เหล่า. ภูเขาทองขนาด ๘๐ ศอก บังเกิดแก่ชฎิลกคฤหบดี ฤทธิ์
นี้ชื่อว่า **ปุญญวโถอิทธิ**. โฆสกคฤหบดี แม้เมื่อถูกเขาพยายามฆ่าในที่ ๗ แห่ง

ก็ไม่เป็นไร ชื่อว่า **บุญญวโตอิทธิ**. ความปรากฏของแพะทั้งหลาย ที่ทำด้วย
รัตนะ ๗ ในประเทศประมาณ ๘ กรีสแก่เมณฑกเศรษฐี ชื่อว่า **บุญญวโตอิทธิ**.

วิชามยาอิทธิเป็นอย่างไร ฤทธิ์ที่เป็นไปโดยนัยเป็นคั้นว่า พวก
วิทธรร่ายวิทธาเหาะได้ แสดงข้างในอากาศบนท้องฟ้า โอกาสที่เห็นได้ใน
ระหว่างข้าง ฯลฯ แสดงกระบวนทัพต่างๆ บ้าง ชื่อว่า **วิชามยาอิทธิ**.

คุณวิเศษที่ทำกิจกรรมนั้นแล้วบังเกิด เป็นอิทธิ เพราะอรรถว่าสำเร็จ
ด้วยการประกอบโดยชอบเป็นปัจจัย คั้งนี้ **อิทธิ**นี้ จึงชื่อว่า **อิทธิ** เพราะ
อรรถว่า สำเร็จ ด้วยการประกอบโดยชอบในกิจกรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัย.
อธิบายว่า กำลังแห่งฤทธิ์ ๑๐ อย่างนี้ชื่อว่า อิทธิพละ กำลังแห่งฤทธิ์ พระญาติ
เหล่านี้ ไม่รู้จักกำลังแห่งฤทธิ์ของเรา.

กำลังแห่งปัญญาคือพระอรหันตมรรค อันให้คุณวิเศษที่เป็นโลกียะและ
โลกุตระทั้งหมด ท่านประสงค์ว่า **กำลังแห่งปัญญา**. พระญาติเหล่านี้ไม่รู้จัก
กำลังแห่งปัญญาเมื่อนั้น. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า คำว่ากำลังแห่งปัญญานี้
เป็นชื่อของญาณที่ไม่สาธารณะ ๖ ประการ. พุทธานุภาพหรือทศพลญาณ
ชื่อว่ากำลังแห่งพระพุทเจ้าในคำว่า กำลังแห่งพระพุทเจ้านี้. **ญาณ ๑๐** คือ

๑. **ฐานฐานญาณ** ญาณที่กำหนดรู้ฐานะเหตุที่ควรเป็นได้ และ
อฐานะ เหตุที่ไม่ควรเป็นได้.

๒. **อดีตอนาคตปัจจุปปันนัมมวิปากขานนญาณ** ปรินิชากำหนด
รู้ผลแห่งกรรมที่เป็นอดีตและปัจจุบัน.

๓. **สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ** ปรินิชาหนดรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง

๔. **อเนกชาตุนานาชาตูลอกขานนญาณ** ปรินิชาหนดรู้โลกคือ
รู้ธาตุเป็นอเนกและธาตุต่างๆ.

๕. นานาธิมุตติกญาณ ปรีชากำหนดรู้อริมุตติคืออริยาคัยของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นต่างๆ กัน.

๖. อาสยานุสยญาณ [อินทริยปโรปริยัตตญาณ] ปรีชากำหนดรู้ ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทริย์ของสัตว์ทั้งหลาย.

๗. ฌานวิโมกขสมาธิสมาบัติสังกิเลสโฆทานุฏฐานยถา-
ภูตญาณ ปรีชากำหนดรู้ตามเป็นจริงในความเศร้าหมองความบริสุทธิ์และ
ความออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิและสมาบัติ.

๘. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปรีชากำหนดรู้ระลึกชาติหนหลังได้.

๙. จุตูปปาตญาณ ปรีชากำหนดรู้จุดและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย.

๑๐. อาสวักขยญาณ ปรีชากำหนดรู้ทำอาสวะให้สิ้นไป.

คำว่า กำลังแห่งพระพุทธเจ้า เป็นชื่อของญาณ ๑๐ เหล่านี้. บทว่า
เอทลฺ แปลว่า เช่นนี้. หรือปาฐะ ก็อย่างนี้เหมือนกัน.

ศัพท์ว่า หนุต เป็นนิบาตสงในอรรถว่าร้องเชิญ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงชี้พระองค์ด้วยบทว่า อหิ. ทรงอธิบายว่าอย่างไร ทรงอธิบายว่า ก็เพราะ
เหตุที่ญาติทั้งหลายของเราไม่รู้กำลังแห่งพระพุทธเจ้าหรือพุทธคุณ อาศัยความ
ที่ตนเป็นคนแก่เปล่า ไม่ไหวเราผู้เจริญที่สุด ประเสริฐที่สุดในโลกทั้งปวง ด้วย
อำนาจมานะอย่างเดียว ฉะนั้น ชงคือมานะของพระญาติเหล่านั้นมีอยู่ เราจะ
รานมานะแล้วจึงพึงแสดงธรรมเพื่อพระญาติจะได้ไหวเรา. บทว่าทสฺสยิสฺสํ
ได้แก่ พึงแสดง. ปาฐะว่า ทสฺสยิสฺสํ ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือน
กัน. บทว่า พุทฺธพลฺ ได้แก่ พุทธานุภาพ หรือญาณพิเศษของพระพุทธเจ้า.
บทว่า อนุตฺตรํ แปลว่า ไม่มีอะไรอื่นยิ่งกว่า. สถานที่จงกรมท่านเรียกว่า
จกฺกมํ ที่จงกรม. บทว่า มาปยิสฺสํ ได้แก่ พึงนมรมิต. ปาฐะว่า จกฺกมํ

มาเปสุตตานิ ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน . บทว่า นเภ ได้แก่ ใน
อากาศ. บทว่า สพุพรัตนมณูฑิต์ ได้แก่ ตกแต่งประดับด้วยรัตนะ เพราะ
อรรถว่าให้เกิดความยินดีทั้งหมด อย่างละ ๑๐ ๆ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี
แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาพ เงินทองและแก้วลาย ชื่อว่าประดับด้วย
รัตนะทั้งปวง. ซึ่งที่จงกรมนั้นอันประดับด้วยรัตนะทั้งปวง อาจารย์บางพวก
กล่าวว่า นเภ รตนมณูฑิต์ ประดับด้วยรัตนะในนภากาศก็มี.

ครั้งนั้น พอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริอย่างนี้ เทวดาทั้งหลายมี
ภุมมเทวดาเป็นต้น ที่อยู่ในหมื่นจักรวาล ก็มีใจบังเหิง พากันถวายสาธุการ.
พึงทราบว่ พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย เมื่อจะประกาศความชื่อนั้น ก็ได้ตั้ง
คาถาเป็นต้นว่า

เหล่าเทวดาภาคพื้นดิน ชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาว-
ดึงส์ ชั้นยามา ชั้นคูลิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวส-
วัตติ และเหล่าเทวดาฝ่ายพรหม ก็พากันร่ำเรียงเปล่ง
เสียงดังถูกก้อง.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภุมมา ได้แก่ ที่ตั้งอยู่ภาคพื้นดิน เช่น
ตั้งอยู่ที่หิน ภูเขา ป่าและต้นไม้เป็นต้น. บทว่า มหาราชิกา ได้แก่ ผู้เป็น
ฝ่ายมหาราช. อธิบายว่า เทวดาที่อยู่ในอากาศได้ยินเสียงของเหล่าเทวดาที่อยู่
ภาคพื้นดิน ก็เปล่งเสียงดัง ต่อ นั้น เทวดาเมฆหมอก จากนั้นเทวดาเมฆร้อน
เทวดาเมฆเย็น เทวดาเมฆฝน เทวดาเมฆลม ต่อจากนั้น เทวดาชั้นจาตุ-
มหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นคูลิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวส-
วัตติ ต่อจากนั้นหมู่พรหม พรหมชั้นพรหมปุโรหิต ชั้นมหาพรหม ชั้น

ปริตตภา ฐานัปปมาณภา ฐานัอกัสสรา ฐานัปริตตสุภา ฐานัปปมาณสุภา
ฐานัสุภกัณหา ฐานัเวหัพผลา ฐานัอวิหา ฐานัอตัปปา ฐานัสุทัสสา ฐานัสุทัสสี
ต่อจากนั้น เทวดาชั้นนอกนิชฐา ได้ยินเสียงก็เปล่งเสียงดัง เทวดามนุษย์และนาค
เป็นต้นทั้งหมด ในสถานที่ ๆ โสตายตนะรับฟังได้ เว้นอสัญญีสัตว์และอรุปจรร-
สัตว์ มีใจตกอยู่ได้อ่านาจปีติ ก็พากันเปล่งเสียงดังก้องสูงลิบ. บทว่า อานนุ-
ทิตา ได้แก่ มีใจบันเทิงแล้ว อธิบายว่า เกิดปีติโสมนัสเอง. บทว่า วิปุล-
ได้แก่ หนาแน่น.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงเข้าสมาบัติที่มีโอทาทกถิณเป็นอารมณ์ใน
ลำดับที่ทรงพระพุทธานุชาตินั้นเอง ทรงอธิษฐานว่า ขอแสงสว่างจงมีทั้ง
หมื่นจักรวาล. พร้อมกับอธิษฐานจิตนั้น แสงสว่างก็ปรากฏ ตั้งแต่แผ่นดินไป
จนจรดอกนิชฐภพ. ด้วยเหตุนี้ พระสังคีตคณาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

แผ่นดินพร้อมทั้งเทวโลกก็สว่างจ้า โลกันตริก-

นรกอันหนาก็ปิดไว้ไม่ได้ ความมืดทึบก็ถูกขจัดใน

ครั้งนั้น เพราะพบปาฏิหาริย์ อันนามหัศจรรย์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอภาสิตา แปลว่า สว่างแจ้งแล้ว. ใน
คำว่า ปฐวีนี้ ปฐวีนี้มี ๔ อย่าง คือ กักขพปฐวี สัมภารปฐวี นิमितตปฐวี
สมมุติปฐวี.

ในปฐวี ๔ อย่างนั้น ปฐวีที่ท่านกล่าวไว้ในบาลีเป็นต้นว่า ผู้มีอายุ
ปฐวีธาตุภายในเป็นอย่างไร. ของหยาบ ของเข้น ภายใน จำเพาะตน อันใด
ดังนี้ อันนี้ชื่อว่า กักขพปฐวี.

ปฐวีที่ท่านกล่าวไว้ในบาลีเป็นต้นว่า อนึ่งภิกษุใด خودเองก็ดี ใช้ให้ خود
ก็ดีซึ่งแผ่นดินดังนี้ ชื่อว่า สัมภารปฐวี ปฐวีธาตุ ๒๐ ส่วน มีเกศา ผมเป็น
ต้น และส่วนภายนอกมีเหล็ก โลหะเป็นต้นอันใด ปฐวีเมื่อนั้น เป็นปฐวีพร้อม
ด้วยส่วนประกอบมีวรรณะ สีเป็นต้น เหตุนี้จึงชื่อว่า สัมภารปฐวี.

ปฐวีที่ท่านกล่าวไว้ในบาลีเป็นต้นว่า ภิกษุรูปหนึ่ง ย่อมจำได้ซึ่งปฐวี
กถิตถ์นี้ ชื่อว่า นิमितตปฐวี ท่านเรียกว่า อารัมมณปฐวี บ้าง.

ผู้ใดมีปฐวีกถิตถ์เป็นอารมณ์ บังเกิดในเทวโลกย่อมได้ชื่อว่าปฐวี-
เทพ โดยการบรรลุปฐวีกถิตถ์มาน สมจริง ดังที่ท่านกล่าวไว้ในบาลีเป็นต้นว่า
อาโปเทพและปฐวีเทพ ดังนี้ นี้ชื่อว่า สมมติปฐวี. พึงทราบว่าเป็นชื่อว่า ปัญญัตติ-
ปฐวี. แต่ในที่นี้ประสงค์เอาสัมภารปฐวี.

บทว่า สเทวกาแปลว่าพร้อมทั้งเทวโลก. ปาฐะว่า สเทวตา ก็มี
ถ้ำมีก็ดีกว่า. ความที่ว่า มนุษย์โลก พร้อมทั้งเทวโลกสว่างจ้าแล้ว. บทว่า ปฐ
แปลว่า มาก. คำว่า โลกนุตริกา นี้เป็นชื่อของสัตว์นรกจำพวกอสุรกาย ก็
โลกนุตริกนรกเหล่านั้น เป็นโลกนุตริกนรก นรกหนึ่ง ระหว่างจักรวาลทั้ง
สาม. โลกนุตริกนรก นรกหนึ่งๆ ก็เหมือนที่ว่างตรงกลางของล้อเกวียน ๓
ล้อ ซึ่งตั้งจดกันและกัน ว่าโดยขนาด ก็แปดพันโยชน์. บทว่า อุตสูตา
ได้แก่ ไม่ตั้งอยู่เบื้องต่ำ. บทว่า ตโม จ ได้แก่ ความมืด. บทว่า ติพุโพ
ได้แก่ หนาทึบ. เป็นความมืดเป็นนิตย์ เพราะไม่มีแสงสว่างของดวงจันทร์
และดวงอาทิตย์. บทว่า วิหโต ได้แก่ ถูกกำจัดแล้ว. บทว่า ตทา ความว่า
กาลใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย ทรงแผ่
แสงสว่างเพื่อทรงทำปาฏิหาริย์ กาลนั้นความมืดที่บังอับตั้งอยู่ในโลกนุตริกนรก
ทั้งหลายก็ถูกกำจัดให้หายไป.

บทว่า **อจุเรรก** ได้แก่ ควรแก่การปรบมือ. อธิบายว่าควรแก่การปรบด้วยนิ้วมือโดยความประหลาดใจ. บทว่า **ปาฏิหิร** ได้แก่ ชื่อว่าปาฏิหิระ เพราะนำไปปฏิบัติไป. หรือ ชื่อว่าปาฏิหิระ เพราะนำไปเฉพาะซึ่งดวงจิตที่เข้าถึงทิฏฐิและมานะของสัตว์ทั้งหลาย. หรือว่า ชื่อว่าปาฏิหิระ เพราะนำมาเฉพาะซึ่งความเลื่อมใสของสัตว์ทั้งหลายผู้ยังไม่เลื่อมใส. ปาฐะว่า ปาฏิหิระ ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน คำนี้เป็นชื่อของคุณวิเศษแห่งวิธีการจัดแสงสว่างในข้อนี้. ฟังนำคำนี้ว่า เทวดา มนุษย์และแม่สัตว์ที่บังเกิดในโลกันตริกนรกทั้งหลายแลเห็นปาฏิหาริย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็เข้าถึงปีติและโสมนัสอย่างยิ่ง ดังนี้แล้ว ก็พึงเห็นความในคำนี้ว่า เพราะเห็นปาฏิหาริย์อันมหัศจรรย์. นอกจากนี้จะเอาคำปลายมาไว้ต้นก็ไม่ถูก หรือจะเอาคำต้นมาไว้ปลาย ก็ไม่ถูก.

บัดนี้ เพื่อแสดงว่า มิใช่มีแสงสว่างในมนุษย์โลกอย่างเดียวเท่านั้น ในโลกกล่าวคือสังขารโลก สัตว์โลก และโอกาสโลก แม้ทั้งสาม ก็มีแสงสว่างทั้งหมดเหมือนกัน ท่านพระสังคีติกิจาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคานี้ว่า

แสงสว่างอันโอฬารไพบุลย์ก็เกิดในโลกนี้โลกอื่น

และโลกทั้งสองพร้อมด้วยเทพ คนธรรพ์ มนุษย์และ

รากษสขยไปทั้งเบื้องต่ำ เบื้องบนและเบื้องขวาง.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เทวา** ได้แก่ สมมติเทพ อุปปีติเทพ และวิสุทธิตเทพ รวมเทพทั้งหมดท่านสงเคราะห์ไว้ในบทนี้. เทวดาด้วยคนธรรพ์ด้วย มนุษย์ด้วย รากษสด้วย ชื่อว่าเทพ คนธรรพ์ มนุษย์และรากษส. เป็นไปกับด้วยเทพคนธรรพ์มนุษย์และรากษส ชื่อว่าพร้อมด้วยเทพ คนธรรพ์ มนุษย์และรากษส. นั่นคืออะไร. คือโลก ในโลกแห่งเทพ คนธรรพ์

มนุษย์และรากษสนั้น. บทว่า **อาภา** แปลว่า แสงสว่าง. **อุพาร ศัพทนี** ในคำว่า **อุพารา** นี้ ปรากฏในอรรถมีอรรอย ประเสริฐ และไพบูลย์เป็นต้น. จริงอย่างนั้น **อุพาร ศัพทนี** ปรากฏในอรรถว่า **อรรอย** ในบาลีเป็นต้นว่า **อุพารานิ ขาพนียโกชนียานิ ขาทนุติ ภูณชนุติ ภิภุททั้งหลาย** ย่อมเกี่ยว ย่อมพัน ของเกี่ยวของฉันอันอรรอย.

ปรากฏในอรรถว่า **ประเสริฐ** ในบาลีเป็นต้นว่า **อุพาราย โข ปน ภว วุจฉายโน ปลัสตาย สมณ โคตม ปลัสติ.** ก็ท่านวิจฉายนพราหมณ์ สรรเสริญพระสมณโคตม ด้วยการสรรเสริญอันประเสริฐแล.

ปรากฏในอรรถว่า **ไพบูลย์** ในบาลีเป็นต้นว่า **อติภุมม เทวานิ เทวานุภาว อปฺปมาโณ อุพารโ อภาโส** แสงสว่างไพบูลย์ไม่มีประมาณเกินเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย. **อุพาร ศัพทนี** นี้ พึงเห็นว่าปรากฏในอรรถว่า **ประเสริฐ** ในที่นี้.

บทว่า **วิปฺลา** ได้แก่ ไม่มีประมาณ. บทว่า **อชายถ** ได้แก่ อุบัติแล้ว เกิดขึ้นแล้ว เป็นไปแล้ว. บทว่า **อิมสฺมิ โลก** **ปรสฺมิญจ** ความว่า ในมนุษย์โลกนี้ และในโลกรอื่น คือเทวโลก. บทว่า **อุภยสฺมิ** ได้แก่ ในโลกทั้งสองนั้น. พึงเห็นเหมือนในโลกภายในและโลกภายนอกเป็นต้น. บทว่า **อโ จ** ได้แก่ ในนรกทั้งหลายมีอเวจีเป็นต้น. บทว่า **อุทฺธ** ได้แก่ แม้ในกลางหาวนับแต่ภวัคคพรหม. บทว่า **ติริยญจ** ได้แก่ ในหมื่นจักรวาลโดยเบื้องขวาง. บทว่า **วิตุตฺถ** ได้แก่ แผ่ซ่านไป. อธิบายว่า แสงสว่างกำจัดความมืด ครอบคลุมโลกและประเทศดังกล่าวแล้วเป็นไป. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ติริยญจ วิตุตฺถ** ได้แก่ แผ่ไปโดยเบื้องขวางคือใหญ่ อธิบายว่า แสงสว่างแผ่คลุมตลอดประเทศไม่มีประมาณ.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแผ่แสงสว่างไปในหมื่นจักรวาล ทรงเข้าจตุตถฌานอันเป็นบาทแห่งอภิญา ทรงออกจากฌานนั้นแล้วทรงเหาะ ขึ้นสู่อากาศ ด้วยอธิษฐานจิต ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ท่ามกลางเทว-บริษัทและมนุษย์บริษัทอันใหญ่ เหมือนทรงโปรยธูลิพระบาทลงเหนือเศียร ของพระประยูรญาติเหล่านั้น. ก็ยมกปาฏิหาริย์นั้น พึงทราบจากบาลีอย่างนี้

ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคตเป็นอย่าง-

ไรร. พระตถาคตทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในโลกนี้ ไม่ทั่ว ไปแก่พระสาวกทั้งหลาย คือลำไฟแลบออกจากพระกาย เบื้องบน ท่อน้ำไหลออกจากพระกายเบื้องล่าง, ลำไฟ แลบออกจากพระกายเบื้องล่าง ท่อน้ำไหลออกจาก พระกายเบื้องบน.

ลำไฟแลบออกจากพระกายเบื้องหน้า ท่อน้ำไหล ออกจากพระกายเบื้องหลัง, ลำไฟแลบออกจากพระ- กายเบื้องหลัง ท่อน้ำไหลออกจากพระกายเบื้องหน้า.

ลำไฟแลบออกจากพระเนตรเบื้องขวา ท่อน้ำ ไหลออกจากพระเนตรเบื้องซ้าย, ลำไฟแลบออกจาก พระเนตรเบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากพระเนตร เบื้องขวา.

ลำไฟแลบออกจากช่องพระกรรณเบื้องขวา ท่อ น้ำไหลออกจากช่องพระกรรณเบื้องซ้าย, ลำไฟแลบ ออกจากช่องพระกรรณเบื้องซ้าย. ท่อน้ำไหลออกจาก ช่องพระกรรณเบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากช่องพระนาสิกเบื้องขวา ท่อน้ำไหลจากช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย. ท่อน้ำไหลออกจากช่องพระนาสิกเบื้องขวา ถ้าไฟแลบออกจากช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย.

ถ้าไฟแลบออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องขวา ท่อน้ำไหลออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องซ้าย, ถ้าไฟแลบออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากจะงอยพระอังสาเบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากพระหัตถ์เบื้องขวา ท่อน้ำไหลออกจากพระหัตถ์เบื้องซ้าย, ถ้าไฟแลบออกจากพระหัตถ์เบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากพระหัตถ์เบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากพระปรัศว์เบื้องขวา ท่อน้ำไหลออกจากพระปรัศว์เบื้องซ้าย, ถ้าไฟแลบออกจากพระปรัศว์เบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากพระปรัศว์เบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากพระบาทเบื้องขวา ท่อน้ำไหลออกจากพระบาทเบื้องซ้าย, ถ้าไฟแลบออกจากพระบาทเบื้องซ้าย ท่อน้ำไหลออกจากพระบาทเบื้องขวา.

ถ้าไฟแลบออกจากทุกพระองค์ ท่อน้ำไหลออกจากระหว่างพระองค์, ถ้าไฟแลบออกจากระหว่างพระองค์ ท่อน้ำไหลออกจากทุกพระองค์.

ลำไฟแลบออกจากพระโลมาแต่ละเส้น ท่อน้ำ

ไหลออกจากพระโลมาแต่ละเส้น, ลำไฟแลบออกจาก
ขุมพระโลมาแต่ละขุม ท่อน้ำก็ไหลออกจากขุมพระ
โลมาแต่ละขุม มีวรรณะ ๖ คือ เขียว เหลือง แดง
ขาว แดงเข้ม เลื่อมพราย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำเนิน พระพุทธเนรมิต
ประทับยืนบ้าง ประทับนั่งบ้าง บรรทมบ้าง
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืน พระพุทธเนรมิต
ทรงดำเนินบ้าง ประทับนั่งบ้าง บรรทมบ้าง,
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง พระพุทธเนรมิต ทรง
ดำเนินบ้าง ประทับยืนบ้าง บรรทมบ้าง. พระผู้มี
พระภาคเจ้าบรรทม พระพุทธเนรมิต ทรงดำเนินบ้าง
ประทับยืนบ้าง ประทับนั่งบ้าง.

พระพุทธเนรมิต ทรงดำเนิน พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับยืนบ้าง ประทับนั่งบ้าง บรรทมบ้าง. พระ-
พุทธเนรมิตประทับยืน พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงดำ-
เนินบ้าง ประทับนั่งบ้าง บรรทมบ้าง พระพุทธเนรมิต
ประทับนั่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำเนินบ้างประทับ
ยืนบ้าง บรรทมบ้าง พระพุทธเนรมิตบรรทม พระผู้
มีพระภาคเจ้าก็ทรงดำเนินบ้าง ประทับยืนบ้าง ประทับ
นั่งบ้าง. นี้พึงทราบว่ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของ
พระตถาคต.

แต่พึงทราบว่่า ที่ท่านกล่าวว่่าลำไฟแลบออกจากพระกายเบื้องล่าง ท่อน้ำไหลออกจากพระกายเบื้องบน ดังนี้ ก็เพื่อแสดงว่่า ลำไฟแลบออกจากพระกายเบื้องบน ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ก็โดยเตโชกสิณสมาบัติ ท่อน้ำไหลออกจากพระกายเบื้องล่าง ก็โดยอาโปกสิณสมาบัติ เพื่อแสดงอีกว่่า ลำไฟย่อมแลบออกไปจากที่ ๆ ท่อน้ำไหลออกไป ท่อน้ำก็ไหลออกไปจากที่ ๆ ลำไฟแลบออกไป. แม้ในบทที่เหลื่อกันนี้เหมือนกัน. ในข้อนี้ลำไฟก็ไม่ปนกับท่อน้ำ ท่อน้ำก็ไม่ปนกับลำไฟเหมือนกัน. ส่วนบรรดาศักดิ์ทั้งหลาย รัศมีที่ส่อง ๆ ย่อมแล่นไปในขณะเดียวกัน เหมือนเป็นคู่กับรัศมีต้น ๆ. ก็ธรรมดาว่าจิตสองดวงจะเป็นไปในขณะเดียวกันย่อมไม่มี. แต่สำหรับพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย รัศมีเหล่านี้ ย่อมแลบออกไปเหมือนในขณะเดียวกัน เพราะทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญโดยอาการ ๕ เหตุการพิกแห่งภวังคจิตเป็นไปรวดเร็ว. แต่การนึกการบริกรรมและการอธิษฐานรัศมีนั้น เป็นคนละส่วนกันทีเดียว. จริงอยู่ เมื่อต้องการรัศมีเชี่ยวชาญ พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงเข้านิลกสิณสมาบัติ. เมื่อต้องการรัศมีสีเหลืองเป็นต้น ก็ย่อมทรงเข้าปีตกสิณสมาบัติเป็นต้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงทำยมกปาฏิหาริย์อยู่อย่างนี้ ก็ได้เป็นเหมือนกาลที่เทวดาในหมื่นจักรวาล แม้ทั้งสิ้น ทำการประด้บองค์ละนั้น. ด้วยเหตุ นั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่่า

พระศาสดา ผู้สูงสุดนในสัตว์ ผู้ยอดเยี่ยม ผู้เป็น
นายกพิเศษ ได้เป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว
เป็นผู้มีอานุภาพ มีลักษณะบุญน้บร้อย ก็ทรงแสดง
ปาฏิหาริย์มหัศจรรย์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สัตตัตตโม ได้แก่ ชื่อว่า สัตตัตตมะ เพราะเป็นผู้สูงสุด ถ้าเลิศ ประเสริฐสุด ในสัตว์ทั้งหลาย ด้วยพระคุณทั้งหลาย มีศีลเป็นต้นของพระองค์ หรือว่าเป็นผู้สูงสุดแห่งสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า สัตตัตตมะ ความจริง คำว่า สัตตะ เป็นชื่อของญาณ. ชื่อว่า สัตตัตตมะ เพราะทรง เป็นผู้ประเสริฐสุด สูงสุด ด้วยพระญาณ [สัตตะ] กล่าวคือทศพลญาณและ จตุเวสารัชชญาณ อันเป็นอสาธณญาณนั้น. หรือทรงเป็นสัตว์สูงสุด โดย ทรงทำยิ่งยวดด้วยพระญาณที่ทรงมีอยู่ ชื่อว่า สัตตัตตมะ. ถ้าเป็นดั่งนั้น ก็ควร กล่าวโดยปาฐะลง อุตตมะ ศัพท์ไว้ข้างต้นว่า อุตตมสตโต แต่ความต่างอันนี้ ไม่พึงเห็น โดยบาลีเป็นอันมากไม่นิยมเหมือนศัพท์ว่า นรุตตมะ ปริสุตตมะ และ นรวระ เป็นต้น. อีกนัยหนึ่ง ญาณ [สัตตะ] อันสูงสุด มีแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นชื่อว่า สัตตัตตมะ มีญาณอันสูงสุด. แม้ในที่นี้ ก็ลง อุตตมะ ศัพท์ไว้ข้างต้น โดยปาฐะลงวิเสสนะไว้ข้าง ต้นว่า อุตตมสตโต เหมือนในคำนี้ว่า จิตตญ ปทญญ เหตุนี้ ศัพท์นี้จึงไม่มีโทษ. หรือพึงเห็นโดยวิเสสนะทั้งสองศัพท์ เหมือนปาฐะมีว่า อาหิตคฺคิ เป็นต้น. บทว่า วินายโก ได้แก่ชื่อว่า วินายกะ เพราะทรง แนะนำ ทรงฝึกสัตว์ทั้งหลายด้วยอุบายเครื่องแนะนำเป็นอันมาก. บทว่า สตุถา ได้แก่ ชื่อว่า ศาสตรา เพราะทรงพร่ำสอนสัตว์ทั้งหลายตามความเหมาะสม ด้วย ประโยชน์ปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า. บทว่า อหุ แปลว่า ได้เป็นแล้ว. บทว่า เทวมนุสฺสปุชิตอ ความว่า ชื่อว่า เทพ เพราะระเริงเล่นด้วย กามคุณ ๕ อันเป็นทิพย์. ชื่อว่า มนุษย์ เพราะใจสูง. เทวดาด้วย มนุษย์ ด้วย ชื่อว่า เทวดาและมนุษย์ ผู้อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายบูชาแล้ว ชื่อว่า เทวมนุสฺสปุชิตะ อันเทวดาและมนุษย์บูชาด้วยการบูชาด้วยดอกไม้ เป็นต้น

และการบูชาด้วยปัจจัย [๔] อธิบายว่า ยำเกรงแล้ว. ถามว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงถือเอาแต่เทวดาและมนุษย์เท่านั้นเล่า สัตว์ทั้งหลายที่เป็นสัตว์เดียรัจฉาน เช่นช้างซื้ออารวปะ กาฬปาลละ ชนปาละ ปาลีเลยยกะ เป็นต้นก็มี ที่เป็น วิณีปาติกะเช่นยักษ์ซื้อสาตาคิระ อาพวกะ เหมวตะ สุกิโลมะ ขรโลมะเป็นต้น ก็บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งนั้น มิใช่หรือ. ตอบว่า ชื่อนั้นก็จริงคอก แต่ คำนี้พึงเห็นว่า ท่านกล่าวโดยกำหนดอย่างอุกฤษฏ์ และโดยกำหนดเฉพาะ กัปปบุคคล. บทว่า มหานุภาโว ได้แก่ ผู้ประกอบแล้วด้วยพระพุทธานุภาพ ยิ่งใหญ่. บทว่า สตปฺปญฺญลฺกฺขโณ ความว่า สัตว์ทั้งหมดในอนันตจักรวาล พึงทำบุญกรรมอย่างหนึ่งๆ ตั้งร้อยครั้ง พระโพธิสัตว์ลำพังพระองค์เอง ก็ทำ กรรมที่ชนทั้งหลายมีประมาณเท่านั้นทำแล้วเป็นร้อยเท่าจึงบังเกิด เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า สตปฺปญฺญลฺกฺขโณ ผู้มีลักษณะบุญนับร้อย. แต่อาจารย์บาง พวกกล่าวว่า ทรงมีลักษณะอย่างหนึ่งๆ ที่บังเกิดเพราะบุญกรรมเป็นร้อยๆ คำนั้นท่านคัดค้านไว้ในอรรถกถาว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งก็พึงเป็น พระพุทธเจ้าได้ละสิ. บทว่า ทสฺเสสิ ความว่า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่ทำให้ ความประหลาดใจยิ่ง แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งปวง.

ครั้งนั้น พระศาสดาครั้นทรงทำปาฏิหาริย์ในอากาศแล้ว ทรงตรวจดู อาจารย์ทางจิตของมหาชน มีพระพุทธประสงค์จะทรงจงกรมพลาง ตรัส ธรรมกถาพลาง ที่เกื้อกูลแก่อริยาคัยของมหาชนนั้น จึงทรงเนรมิต รัตนจ- กรรมที่สำเร็จด้วยรัตนะทั้งหมด กว้างเท่าหมื่นจักรวาลในอากาศ ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

พระศาสดาพระองค์นั้นเป็นผู้มีพระจักขุ สูงสุดใน
นรชน ผู้นำโลก อันเทวดาผู้ประเสริฐทูลอ่อนวอนแล้ว
ทรงพิจารณาถึงประโยชน์แล้ว ในครั้งนั้น จึงทรงเนร-
मितที่องกรม อันสร้างด้วยรัตนะทั้งหมดสำเร็จลงด้วยดี.

แก้orroล

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โส ได้แก่ พระศาสดาพระองค์นั้น. บทว่า
ยาจิต ความว่า ถูกทูลอ่อนวอนขอให้ทรงแสดงธรรมในสัปดาห์ที่แปด เป็น
ครั้งแรกทีเดียว. บทว่า เทวเรน ได้แก่ อันท้าวสหัมบดีพรหม. ในคำว่า
จกขุมา นี้. ชื่อว่าเป็นผู้มีพระจักขุ เพราะทรงเห็น อธิบายว่า ทรงเห็น
แจ่มแจ้งซึ่งที่เรียบและไม่เรียบ.

ก็จักขุนั้นมี ๒ อย่างคือ ญาณจักขุและมังสจักขุ. บรรดาจักขุทั้งสอง
นั้น ญาณจักขุมี ๕ อย่างคือ พุทธจักขุ ฌมจักขุ สมันตจักขุ ทิพพจักขุ
ปัญญจักขุ.

บรรดาจักขุทั้ง ๕ นั้น ญาณที่ยังรู้าสยะและอนุสยะ และญาณที่
ยังรู้ความหย่อนและยังแห่งอินทรีย์ ซึ่งมาในบาลีว่า ทรงตรวจดูโลกด้วย
พระพุทจักขุ ชื่อว่า พุทธจักขุ.

มรรค ๓ ผล ๓ เบื้องต่ำ ที่มาในบาลีว่า ธรรมจักขุที่ปราศจากกิเลส
ดุจฐิติ ปราศจากมลทินเกิดขึ้นแล้วชื่อว่า ฌมจักขุ. พระสัพพัญญุตญาณที่มา
ในบาลีว่า ข้าแต่พระผู้มีปัญญาดี ผู้มีจักขุโดยรอบ โปรดเสด็จขึ้นสู่ปราสาทที่
สำเร็จด้วยธรรม ก็อุปมาฉันนั้นเกิด ชื่อว่า สมันตจักขุ.

ญาณที่ประกอบพร้อมด้วยอภิญาจิตที่เกิดขึ้น ด้วยการเจริญอาโลก-
กสิณสมาบัติ ที่มาในบาลีว่า ด้วยทิพพจักขุอันบริสุทธิ์ ชื่อว่า ทิพพจักขุ.
ญาณที่มาแล้วว่า ปัญญจักขุ มีอุปเพนิวาสญาณเป็นต้นที่มาในบาลีนี้ว่า จักขุ
เกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่า ปัญญจักขุ.

มังสจักขุเป็นที่อาศัยของประสาท ที่มาในบาลีนี้ว่าอาศัยจักขุและรูปดังนี้
ชื่อว่า มังสจักขุ. ก็มังสจักขุนั้นมี ๒ คือ สัมภารจักขุ ปสาทจักขุ. บรรดา
จักขุทั้ง ๒ นั้น ขึ้นเนื้อนี้ใด อันชั้นตาทั้งหลายล้อมไว้ในเบ้าตา ในชั้น
เนื้อใด มีส่วนประกอบ ๑๓ ส่วนโดยสังเขป คือ ธาตุ ๔ สี กลิ่น รส โอชะ
สัมภวะ ชีวิต ภาวะ จักขุประสาท กายประสาท แต่โดยพิสดาร มีส่วน
ประกอบ คือ สมุฏฐาน ๔ ที่ชื่อว่า สัมภวะ สมุฏฐาน ๑๖ และกัมมสมุฏ-
ฐาน ๔ คือ ชีวิต ภาวะ จักขุประสาท กายประสาทอันนี้ ชื่อว่า สัมภาร-
จักขุ. จักขุใดตั้งอยู่ในวงกลม 'เห็น' [เส้นซ์] ซึ่งถูกวงกลมคำอันจำกัดด้วย
วงกลมขาวล้อมไว้ เป็นเพียงประสาทสามารถเห็นรูปได้ จักขุนี้ ชื่อว่าปสาท-
จักขุ.

ก็จักขุเหล่านั้นทั้งหมด มีอย่างเดียว โดยความไม่เที่ยง โดยมีปัจจัย
ปรุงแต่ง. มี ๒ อย่าง โดยเป็นไปกับอาสวะและไม่เป็นไปกับอาสวะ, โดย
โลกิยะและโลกุตระ. จักขุมี ๓ อย่าง โดย ภูมิ โดย อุปาทินนติกะ, มี ๔
อย่างโดย เอกันตารมณฺ์ ปริตตารมณฺ์ อัปปมาณารมณฺ์และอนิยตารมณฺ์. มี
๕ อย่าง คือ รูปารมณฺ์ นิพพานารมณฺ์ อรูปารมณฺ์ สัพพารมณฺ์และอนารัมม-
ณารมณฺ์. มี ๖ อย่าง ด้วยอำนาจพุทธจักขุเป็นต้น จักขุดังกล่าวมาเหล่านี้ มีอยู่
แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าท่านจึงเรียก
ว่า จักขุมา ผู้มีพระจักขุ.

บทว่า อตฺถํ สเมกฺขิตฺวา ความว่า ทรงเนรมิตที่จงกรม อธิบายว่า
ทรงพิจารณาใคร่ครวญถึงประโยชน์เกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อัน
เป็นนิमितแห่งการทรงแสดงธรรม. บทว่า มาปยิ แปลว่า ทรงเนรมิต. บทว่า
โลกนายโก ได้แก่ ทรงชื่อว่าผู้นำโลก เพราะทรงแนะนำสัตว์โลกมุ่งหน้าตรง

ต่อสวรรค์และนิพพาน. บทว่า **สุนิญฺจิตํ** แปลว่า สำเร็จด้วยดี อธิบายว่าจบสิ้นแล้ว. บทว่า **สพฺพพรตฺตนินฺมุมิตํ** ได้แก่ สำเร็จด้วยรตนะ ๑๐ อย่าง. บัดนี้ เพื่อแสดงความถึงพร้อมด้วยปาฏิหาริย์ ๓ อย่างของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพระสังคีติกาจารย์จึงกล่าวว่า

**พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้นำโลก ทรงเชี่ยวชาญใน
ปาฏิหาริย์ ๓ คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์
และอนุศาสนีปาฏิหาริย์ จึงทรงเนรมิตที่จงกรม อัน
สร้างสรรด้วยรตนะทั้งหมด สำเร็จลงด้วยดี.**

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิทธิ** ได้แก่ การแสดงฤทธิ์ ชื่อว่า **อิทธิปาฏิหาริย์**, **อิทธิปาฏิหาริย์** นั้น มาโดยนัยเป็นต้นว่า แม้คนเดียว ก็เป็นมากคนบ้าง แม้หลายคน ก็เป็นคนเดียวได้บ้าง. บทว่า **อาเทศนา** ได้แก่ การรู้อาการทางจิตของผู้อื่นแล้วกล่าว ชื่อว่า **อาเทศนาปาฏิหาริย์**. **อาเทศนาปาฏิหาริย์** นั้น ก็คือการแสดงธรรมเป็นประจําของพระสาวกทั้งหลาย และของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. บทว่า **อนุศาสนี** ก็คือ **อนุศาสนีปาฏิหาริย์** อธิบายว่า โอวาทอันเกื้อกูลแก่อริยาศัยของมหาชนนั้น ๆ. **ปาฏิหาริย์ ๓** เหล่านี้ มีดังกล่าวมาจะนี้. บรรดาปาฏิหาริย์ ๓ เหล่านี้ อนุศาสนีปาฏิหาริย์ด้วย **อิทธิปาฏิหาริย์** เป็นอาจิณปฏิบัติของท่านพระโมคคัลลานะ. **อนุศาสนีปาฏิหาริย์** ด้วย**อาเทศนาปาฏิหาริย์** เป็นอาจิณปฏิบัติของท่านพระธรรมเสนาบดี [สารีบุตร]. ส่วน**อนุศาสนีปาฏิหาริย์** เป็นการแสดงธรรมเป็นประจําของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. บทว่า **ติปาฏิหาริเร** ความว่า ในปาฏิหาริย์ ๓ เหล่านี้. คำว่า **ภควา** นี้

เป็นชื่อของท่านผู้ควรเคารวอย่างหนัก ผู้สูงสุดในสัตว์ ประเสริฐด้วยพระคุณ
สมจริงดังที่ท่านโบราณจารย์กล่าวไว้ว่า

ภควาติ วณฺ์ เสฏฺฐํ ภควาติ วณฺมุตฺตมํ
ครุการวฺยตุโต โส ภควา เตน วุจฺจติ.

คำว่า ภควา เป็นคำประเสริฐสุด คำว่า ภควา
เป็นคำสูงสุด ท่านผู้ควรแก่การระอย่างหนักพระองค์นั้น
ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า ภควา.

บทว่า วลี ได้แก่ ผู้ถึงความเป็นผู้ชำนาญในปาฏิหาริย์ ๓ อย่างนี้.
อธิบายว่า ความชำนาญที่สั่งสมไว้. วลี ๕ คือ อาวัชชนวลี สมาปชชนวลี
อริชฐานวลี วุฏฐานวลี และปัจจเวกขณวลี ชื่อว่า วลี.

บรรดาวลีเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนึกถึงฉานใด ๆ ตามความ
ปรารถนา ตามเวลาปรารถนา เท่าที่ปรารถนา ความเน้นซ้ำในการนึกไม่มีเลย
เหตุนี้ ความที่ทรงสามารถนึกได้เร็ว จึงชื่อว่า อาวัชชนวลี. ทรงเข้าฉาน
ใด ๆ ตามความปรารถนา ฯลฯ ก็เหมือนกัน ความเน้นซ้ำในการเข้าฉานไม่มี
เลย เหตุนี้ ความที่ทรงสามารถเข้าฉานได้เร็ว จึงชื่อว่า สมาปชชนวลี.
ความที่ทรงตั้งอยู่ได้ตลอดกาลนาน ชื่อว่า อริชฐานวลี. ความที่ทรงสามารถ
ออกจากฉานได้เร็วก็เหมือนกัน ชื่อว่า วุฏฐานวลี. ส่วนปัจจเวกขณวลี ย่อม
เป็นปัจจเวกขณชวณะจิตทั้งนั้น ปัจจเวกขณชวณะจิตเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นใน
ลำดับต่อจากอาวัชชนจิตนั้นแล เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้โดยอาวัชชนวลีเท่านั้น
ความที่ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในวลี ๕ เหล่านี้ ย่อมชื่อว่าทรงเป็นผู้ชำนาญ ด้วย
ประการฉะนี้ ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าววว่า พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้ชำนาญในปาฏิหาริย์ ๓ ดังนี้.

บัดนี้ เมื่อจะแสดงวิธีเนรมิตรัตนจงกรมนั้น ท่านจึงกล่าวคาถาเป็นต้น
ว่า

จึงทรงแสดงยอดติเนรुบรรพต ในหมื่นโลกธาตุ
เป็นประหนึ่งเสาดั่งเรียงรายกันเป็นรัตนจงกรม ที่จง-
กรมสำเร็จด้วยรัตนะ.

แก้อรุณ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสสหัสสีโลกธาตุยา ได้แก่ ในหมื่น
จักรวาล. บทว่า ติเนรुบรรพตตุตตะเม ได้แก่ ทรงทำภูเขาอันประเสริฐสุด
ที่เรียกกันว่ามหาเมรุ. บทว่า อมฺเภว ความว่า ทรงทำติเนรุบรรพตใน
หมื่นจักรวาล ให้เป็นประหนึ่งเสาดั่งอยู่เรียงรายเป็นระเบียบ ทรงทำให้เป็นดัง
เสาทองแล้วทรงเนรมิตที่จงกรมเบื้องบนเสาดังนั้นแสดงแล้ว. บทว่า รตนาม-
เย ก็คือ รตนมเย แปลว่า สำเร็จด้วยรัตนะ.

บทว่า ทสสหัสสี อติกุญฺจุม ความว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า
เมื่อทรงเนรมิตรัตนจงกรม ก็ทรงเนรมิต ทำปลายข้างหนึ่งของรัตนจงกรมนั้น
ตั้งลำขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันออกทำยสุดทั้งหมด ทำปลายอีกข้างหนึ่ง
ตั้งลำขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันตก. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์
ทั้งหลายจึงกล่าวว่

พระชินพุทธเจ้า ทรงเนรมิตรัตนจงกรมล้ำหมื่น
โลกธาตุ ตัวจงกรมเป็นรัตนะ พื้นที่สองข้างเป็นทอง
หมด.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชีโน ได้แก้ ชื่อว่า ชินะ เพราะทรงชนะข้าศึกคือกิเลส. บทว่า สพุพโสณฺณมยา ปสฺเส ความว่า ที่สองข้างของที่จักรงที่ทรงเนรมิตนั้น มีพื้นที่อันเป็นขอบคั่นเป็นทองนำรินรมย์อย่างยิ่ง. อธิบายว่า ตรงกลางเป็นแก้วมณี.

บทว่า ตฺลาสงฺฆา ใต้แก้ จันทันคู. จันทันคูนั้นพึงทราบว่าเป็นรัตนะต่าง ๆ. บทว่า อนุวคฺคา ใต้แก้ สมควร. บทว่า โสวณฺณผลกตฺตา แปลว่า ปู่ด้วยแผ่นกระดานที่เป็นทอง. อธิบายว่า หลังคาไม้เลียบที่เป็นทอง เบื้องบนจันทันขนาน. บทว่า เวทิกา สพุพโสณฺณา ความว่า ไพร่ [ชุกชี] ก็เป็นทองทั้งหมด ส่วนไพร่ที่ล้อมที่จักรง ก็มีไพร่ที่ทองอย่างเดียว ไม่ปนกับรัตนะอื่นๆ. บทว่า ทฺภโต ปสฺเสสุ นิรมิตา แปลว่า เนรมิตที่ทั้งสองข้าง. ท อักษรทำบทสนธิต่อบท.

บทว่า มณฺมุคฺตาวาลูกาภินฺนุมา แปลว่า เร็ยรายด้วยทรายที่เป็นแก้วมณีและแก้วมุกดา. อีกนัยหนึ่ง แก้วมณีด้วย แก้วมุกดาด้วย ทรายด้วย ชื่อว่า แก้วมณีแก้วมุกดาและทราย. เร็ยรายคือลาดด้วยแก้วมณีแก้วมุกดาและทรายเหล่านั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่าเร็ยรายด้วยแก้วมณีแก้วมุกดาและทราย. บทว่า นิรมิต ใต้แก้ เนรมิต คือทำด้วยอาการนี้. บทว่า รตนามโย ใต้แก้ สำเร็จด้วยรัตนะทั้งหมด. อธิบายว่าที่จักรง. บทว่า โสภาเสติ ทิสาสพุพา ความว่า ส่องสว่างกระจ่างตลอดทั่วทั้ง ๑๐ ทิศ. บทว่า สตรึสิว ใต้แก้ เหมือนดวงอาทิตย์พ้นแสงฉะนั้น . บทว่า อุกฺคโต แปลว่า อุทัยแล้ว อธิบายว่า ก็ดวงอาทิตย์ [พ้นแสง] อุทัยขึ้นแล้วย่อมส่องสว่างตลอดทั่วทั้ง ๑๐ ทิศฉันใด ที่จักรงที่เป็นรัตนะทั้งหมดแม้ นี้ ก็ส่องสว่างฉันนั้นเหมือนกัน.

บัดนี้ เมื่อที่จงกรมสำเร็จแล้ว เพื่อแสดงความเป็นไปของพระผู้มี-
พระภาคเจ้า ณ ที่จงกรมนั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวคาถาว่า

พระชินสัมพุทธเจ้าจอมปราชญ์ ผู้ทรงพระมหา-
ปรีสติลักษณะ ๓๒ ประการ เมื่อทรงรุ่งโรจน์ ณ ที่
จงกรมนั้น ก็เสด็จจงกรม ณ ที่จงกรม.

เทวดาทั้งหมดมาประชุมกัน พากันโปรยดอก
มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตตกะ อันเป็นของ
ทิพย์ลงเหนือที่จงกรม.

หมู่เทพในหมื่นโลกธาตุ ก็บันเทิง พากันชม
พระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ต่างยินดีรำเริงบันเทิงใจ
พากันมาชุมนุมนมัสการ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธีโร ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยชติปัญญา.
บทว่า ทุตตีสวรรลกฺขโณ ความว่า ผู้ทรงประกอบด้วยพระมหาปรีสติลักษณะ
๓๒ ประการ มีฝ่าพระบาทตั้งลงด้วยดี. บทว่า ทิพฺพํ ได้แก่ ดอกไม้ที่เกิดใน
เทวโลก ชื่อว่าของทิพย์. บทว่า ปาริฉัตตกะ ความว่า ต้นปาริฉัตตกะที่น่าชม
อย่างยิ่ง ขนาดร้อยโยชน์โดยรอบ บังเกิดเพราะผลบุญแห่งการถวายดินทองกลาง
ของทวยเทพชั้นดาวดึงส์. เมื่อปาริฉัตตกะต้นใดออกดอกบานแล้ว ทิวทั้งเทพ-
นครจะอบอวลด้วยกลิ่นหอมเป็นอย่างเดียวกัน. วิมานทองใหม่ทั้งหลาย ที่
กลาดเกลื่อนด้วยละอองดอกของปาริฉัตตกะต้นนั้น จะปรากฏเป็นสีแดงเรือ ๆ.
และดอกของต้นปาริฉัตตกะนี้ ท่านเรียกว่า ปาริฉัตตกะ. บทว่า จงฺกมฺเน
โอภิรฺนฺติ ความว่า ย่อมโปรยลง ณ ที่รัตนจงกรมนั้น บุษบาพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้า ซึ่งกำลังเสด็จจงกรม ณ ที่จงกรมนั้น ด้วยดอกไม้ดั่งกล่าวนั้น. บทว่า
สพฺเพ เทวา ได้แก่ เทวดาทั้งหลาย มีเทวดาที่เป็นกามาวจรเป็นต้น. ด้วย
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปสฺสนฺติ ตํ เทวสงฺฆมา หมู่เทพทั้งหลายก็พากัน
ชมพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น. อธิบายว่า หมู่เทพพากันชมพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งเสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรม แม้ในสุราลัยทั้งหลายของ
ตนเอง. บทว่า ทสฺสทสฺสี เป็นปฐมวิภักติ ลงในอรรถสัจตมวิภักติ.
อธิบายว่า หมู่เทพใน همینโลกธาตุ ชมพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น. บทว่า
ปโมทิตา แปลว่า บันเทิงแล้ว. บทว่า นิปตฺนฺติ ได้แก่ ประชุมกัน.
บทว่า ตุญฺจทฺตฺตฺตา ได้แก่ ยินดีร่าเริง .ด้วยอำนาจปีติ ฟังเห็นการเชื่อม
ความ บทว่า ปโมทิตา ว่า เบันเทิงกับเทวดาทั้งหลาย มีเทวดาชั้นดาว-
ดึงส์เป็นต้น ที่ฟังกล่าว ณ บัดนี้. การเชื่อมความนอกจากนี้ ก็ไม่พ้นโทษคือ
การกล่าวซ้ำ. อีกอย่างหนึ่ง ความว่า เทวดาทั้งหลายบันเทิงแล้ว ชมพระผู้-
มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ยินดีร่าเริงบันเทิงใจแล้ว ก็พากันประชุม ณ ที่
นั้น ๆ.

บัดนี้ เพื่อแสดงถึงเหล่าเทพที่ชมที่ประชุมกันโดยสรุป ท่านพระสังคี-
ติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

เหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ เทวดาชั้นยามา เทวดา
ชั้นดุสิต เทวดาชั้นนิมมานรดี เทวดาชั้นปรนิมมิต-
วสวัตดี มีจิตโสมนัสมีใจดีพากันชมพระผู้นำโลก.

เหล่านั้นาค สุบรรณและเหล่ากนิทรพร้อมทั้งเทพ
คนธรรพ์มนุษย์และรากษส พากันชมพระผู้มีพระภาค-
เจ้า ผู้ทรงเกือกูลและอนุเคราะห์โลกพระองค์นั้น
เหมือนชมดวงจันทร์ซึ่งโคจร ณ ท้องนภาอากาศนั้น.

เหล่าเทวดาชั้นอภัสสระ ชั้นสุภิกษณะ ชั้น
เวหฬผลา และชั้นอกนิฏฐะ ทรงครองผ้าขาวสะอาด
พากันยืนประคองอัญชลี.

พากันโปรย ดอกมณฑารพ ๕ ที ประสมกับ
จурณจันท์ โบกผ้าทั้งหลาย ณ ภาคพื้นอัมพรในครั้ง
นั้น อุทานว่า โอ! พระชินเจ้า ผู้เกื้อกูลและอนุเคราะห์
โลก.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุทกุกจิตฺตา ได้แก่ ผู้มีจิตเบิกบานด้วย
อำนาจปีติโสมนัส. บทว่า สุมณา ได้แก่ ผู้มีใจดี เพราะเป็นผู้มีจิตเบิกบาน.
บทว่า โลกहितานุกมฺปกํ ได้แก่ ผู้เกื้อกูลโลก และผู้อนุเคราะห์โลก หรือ
ผู้อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูลแก่โลก ชื่อว่าโลกहितานุกัมปกะ. บทว่า นเวว
อจฺจุกฺคตจนฺทมฺภทลํ ความว่า พากันชมพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รุ่งโรจน์
ด้วยพุทธสิริ ที่ทำความชื่นมื่นแก่ดวงตา เหมือนชมดวงจันทร์ในฤดูสารทที่
พ้นจากอุปทวะทั้งปวง เต็มดวง ซึ่งอุทัยใหม่ๆ ในอากาศนี้.

บทว่า อภสฺสรา ท่านกล่าวโดยกำหนดภูมิที่สูงสุด. เทพชั้น
ปริตตภา อัมปมาณาภาและอภัสสระ ที่บังเกิดด้วยเหตุเดียวกัน อันต่างโดย
กำลังน้อย ปานกลางและประณีต พึงทราบที่ท่านถือเอาหมด. บทว่า สุภิกษุหา
ท่านก็กล่าวไว้โดยกำหนดภูมิที่สูงสุดเหมือนกัน เพราะฉะนั้น เทพชั้น
ปริตตสุภา ชั้นอัมปมาณสุภา และชั้นสุภิกษณะ ที่บังเกิดด้วยเหตุเดียวกัน อัน
ต่างโดยกำลังน้อยเป็นต้น ก็พึงทราบที่ท่านถือเอาหมดเหมือนกัน. บทว่า
เวหฬผลา ได้แก่ ชื่อว่าเวหฬผลา เพราะมีผลไพบูลย์. เทพชั้นเวหฬผลา

เหล่านั้น อยู่ชั้นเดียวกับเทพที่เป็นอสังขยัตว์ทั้งหลายเพราะเกิดด้วยจตุตถฌาน. แต่เทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมเป็นต้นซึ่งบังเกิดด้วยปฐมฌานท่านแสดงไว้ใน ภูมิเบื้องต่ำ เพราะฉะนั้นท่านจึงไม่แสดงไว้ในที่นี่. อสังขยัตว์ และอรุปีสัตว์ ท่านมิได้ยกขึ้นแสดงในที่นี้ เพราะไม่มีจักขุและโสตะ. บทว่า **อกนิฏฐา จ เทวตา** ท่านกล่าวไว้แม้ในที่นี้ก็โดยกำหนดภูมิสูงสุดเหมือนกัน. เพราะ ฉะนั้นเทพชั้นสุทธาวาสทั้ง ๕ คืออวิหา อตีปปา สุตัสสา สุตัสสีและอกนิฏฐะ พึงทราบว่าเป็นที่ถือเอาด้วย. บทว่า **สุสุทฺธสุกฺกวัตถวสนา** ความว่า ผ้าทั้งหลายอันสะอาดด้วยดี คือหมุดจดีอันขาว คือฟองแฉ่ว ผ้าอันขาว สะอาดดี อันเทพเหล่าไฉนงและห่มแล้ว เทพเหล่านั้น ชื่อว่าผู้นุ่งห่มผ้าขาว อันสะอาดดี อธิบายว่าผู้ครองผ้าขาวบริสุทธิ์ ปาฐะว่า **สุสุทฺธสุกฺกวัตถวสนา** ดังนี้ก็มี. บทว่า **ปญฺชลิกฺตา** ความว่า ยืนประคองอัญชลี คือทำอัญชลีเสมือน ดอกบัวตูมไว้เหนือเศียร.

บทว่า **มฺลฺยจฺนฺติ** ได้แก่ โปรรย. บทว่า **ปฺปฬิ ปน** ได้แก่ ก็ดอกไม้ ปาฐะ ว่า **ปฺปฬานิ วา** ดังนี้ก็มี พึงเห็นว่าเป็นวจนะวิปลาสะ แต่ใจความของคำนั้นก็ อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **ปญฺจวณฺณิกิ** แปลว่า มีวรรณะ ๕. วรรณะ ๕ คือ สีเขียว เหลือง แดง ขาว และแดงเข้ม. บทว่า **จฺนฺทณฺจฺณณฺมิสฺสิตํ** แปลว่า ประสมด้วยจรรณจันท์. บทว่า **ภมฺนฺติ เจลาณี** แปลว่า โบกผ้าทั้งหลาย. บทว่า **อโห ชิโน โลกฺหิตานุกมฺปโต** ได้แก่ เปล่งคำสวดเป็นต้นอย่างนี้ว่า โอ! พระชินเจ้าผู้เกื้อกูลโลก โอ! พระผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์โลก โอ! พระผู้มี กรุณา. เชื่อมความว่าโปรรยดอกไม้ โบกผ้าทั้งหลาย.

บัดนี้ เพื่อจะแสดงคำสวดที่เทพเหล่านั้นประกอบแล้ว พระสังคีติกา-
จารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

พระองค์เป็นศาสดา เป็นที่ยำเกรง เป็นธง เป็น
หลัก เป็นที่พำนัก เป็นที่พึ่ง เป็นประทีปของสัตว์มี
ชีวิตทั้งหลาย เป็นผู้สูงสุดในสัตว์สองเท้า.

เทวดาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุผู้มีฤทธิ์ ผู้ยินดี
รำเรงบันเทิงใจ ห้อมล้อมนัมัสการ.

เทพบุตรและเทพธิดา ผู้เลื่อมใส ยินดีรำเรง
พากันบูชาพระนราสภ ด้วยดอกไม้ ๕ สี.

หมู่เทพเลื่อมใสยินดีรำเรงชมพระองค์พากันบูชา
พระนราสภ ด้วยดอกไม้ ๕ สี.

โอ ! นำปรบมือในโลก นำประหลาด นำขนชูชัน
อัศจรรย์ ขนลุก ขนชันเช่นนี้ เราไม่เคยพบ.

เทวดาเหล่านั้นนั่งอยู่ในภพของตน ๆ เห็นความ
อัศจรรย์ในนภากาศ ก็พากันหัวเราะด้วยเสียงดัง.

อากาศเทวดา ภูมมเทวดาและเทวดาผู้ประจำ
ยอดหญ้า และทางเปลี่ยว ก็ยินดีรำเรงบันเทิงใจ
ประคองอัญชลีนัมัสการ.

พวกนาคที่มีอายุยืน มีบุญ มีฤทธิ์ บันเทิงใจแล้ว
ก็พากันนมัสการบูชาพระนราสภ.

เพราะเห็นความอัศจรรย์ในนภากาศ เครื่องสังคีต
ดีดตีทั้งหลายก็บรรเลง เครื่องดนตรีหุ้มหนังก็ประโคม
ในอัมพรภาคไพเราะ.

เพราะเห็นความอัศจรรย์ในนภากาศ สังข์

บัณเฑาะว์และกลองน้อย ๆ เป็นอันมากก็พากันบรรเลง
ในท้องฟ้า.

ในวันนี้ ความที่ขมขื่น นำอัศจรรย์เกิดขึ้น
แล้วหนอ เราก็กได้ความสำเร็จ ประโยชน์แน่แท้ เรา
ได้ขณะกันแล้ว.

เพราะได้ยินว่า พุทฺโธ เทพเหล่านั้นก็เกิดปีติใน
ทันใด พากันยืนประคองอัญชลี กล่าววว่า พุทฺโธ
พุทฺโธ.

หมู่เทพต่างๆ ในท้องฟ้า พากันประคองอัญชลี
เปล่งเสียง หี หี เปล่งเสียงสาธุ โหร้องเอิกอึงลงโลด
ใจ.

เทพทั้งหลาย พากันขับกล่อมประสานเสียง
บรรเลง ปรบมือ และฟ้อนรำ โปรยดอกมณฑารพ
๕ สี ประสมกับจूरณจันท์.

ข้าแต่พระมหาวิระ ด้วยประการใดเล่า ลักษณะ
จักร ที่พระบาททั้งสองของพระองค์ จึงประดับด้วย
ธง วิหระ ประภูาก เครื่องแต่งพระองค์ ขอช้าง.

แก้อรธ

ในคานานัน ที่ชื่อว่าสตฺถาพระศาสดา เพราะทรงสอนประโยชน์
เกื้อกูลในโลกนี้และโลกหน้า. บทว่า เกตุ ได้แก้ ชื่อว่าเกตุ เพราะทรงเป็น
เหมือนธง เพราะอรธว่า ธงพึงเป็นของที่พึงยำเกรง. บทว่า ธฺโห ได้แก้

เป็นธงองค์อินทร์ พระองค์ทรงเป็นเหมือนธง เพราะอรรกว่ายกขึ้น และเพราะอรรกว่าน่าชม เหตุนั้นจึงชื่อว่าเป็น ธชะ ธง. อีกนัยหนึ่ง เหมือนอย่างว่าเข้าเห็นธงของผู้หนึ่งผู้ใด ก็รู้ว่า นี่ธงของผู้มีชื่อนี้ เหตุนั้นผู้หนึ่งชื่อว่ามีธง คือ ธชชี ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ธโซ ยูโป จ อธิบายว่า พระองค์ทรงเป็นหลัก ที่เขายกขึ้น เพื่อบูชาัญญทั้งหลายทั้งปวง ที่มีท่านเป็นต้นมีอัสวักขยญาณ เป็นที่สุด ดังที่ตรัสไว้ในกฎทันตสูตร. บทว่า ปรายโน ได้แก่ เป็นที่พำนัก. บทว่า ปติฏฐา ได้แก่ แม้พระองค์ก็ทรงเป็นที่พึ่ง เหมือนแผ่นมหาปฐพี เป็นที่พึ่งพาอาศัย เพราะเป็นที่รองรับสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงฉะนั้น.

บทว่า ทิปโป จ ได้แก่ เป็นประทีป. อธิบายว่าประทีปที่เขายกขึ้น สำหรับสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในความมืดมิดมีองค์ ๔ ย่อมส่องให้เห็นรูป ฉันทิ พระองค์ก็ทรงเป็นประทีปส่องให้เห็นปรมัตถธรรม สำหรับเหล่าสัตว์ที่อยู่ในความมืดคือ อวิชชาฉันทันั้น. อีกนัยหนึ่ง แม้พระองค์ก็ทรงเป็นเหมือนเกาะ ของสัตว์ทั้งหลายผู้จมลงในสาครคือสังสารวัฏอันเป็นที่พึ่งไม่ได้ เหมือนเกาะกลางสมุทร เป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ที่เรืออัปปางในมหาสมุทรฉะนั้น เหตุนี้จึงชื่อว่า ทิปปะ เป็นเกาะ.

บทว่า ทวิปทุตโตโม ได้แก่ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ชื่อว่า ทวิปทุตตมะ. ในคำนี้ ไม่คัดค้านัญญีสมาส เพราะไม่มีลักษณะแห่งนิทธารณะ จึงสำเร็จรูปเป็นสมาสแห่งัญญีวิภคิตที่มีนิทธารณะเป็นลักษณะ. ถ้าจะพึงมีคำถามว่า ก็พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้สูงสุดแห่งสัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา ที่มีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ แต่เพราะเหตุไร ในที่นี้ท่านจึงกล่าวว่าสูงสุดแห่งสัตว์สองเท้าเล่า พึงตอบว่า โดยเหตุที่ทรงเป็นผู้ประเสริฐกว่า. จริงอยู่

ธรรมดาผู้ประเสริฐสุดในโลกนี้เมื่อเกิด ย่อมไม่เกิดในประเทศของสัตว์ไม่มีเท้า และสัตว์สี่เท้า ท่านผู้นี้ย่อมเกิดในเหล่าสัตว์สองเท้าเท่านั้น ถ้ามว่า ในเหล่า สัตว์สองเท้าประเภทไร. ตอบว่าในเหล่ามนุษย์และเทวดาทั้งหลาย. เมื่อเกิดใน เหล่ามนุษย์ย่อมบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ผู้สามารถทำสามพันโลกธาตุ มากพัน โลกธาตุให้อยู่ในอำนาจได้ เมื่อเกิดในเหล่าเทวดาย่อมบังเกิดเป็นท้าวมหา- พรหม ซึ่งมีอำนาจในหมื่นโลกธาตุได้. ท้าวมหาพรหมนั้น ย่อมพร้อมที่จะ เป็นกัปปีการกหรืออารามิกของพระพุทธเจ้านั้น ดังนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึง เรียกว่าสูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า โดยเหตุที่ทรงเป็นผู้ประเสริฐกว่าท้าวมหาพรหม แม่นั้น.

บทว่า ทสสหัสสิโลกธาตุยา ได้แก่ โลกธาตุที่นับได้หมื่นหนึ่ง.
บทว่า มหิทฐิกา ได้แก่ ประกอบด้วยฤทธิ์อย่างใหญ่. อธิบายว่ามีอำนาจมาก.
บทว่า ปริวารตฺวา ได้แก่ ห้อมล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยรอบ. บทว่า ปสฺนฺนา ได้แก่ เกิดศรัทธา. บทว่า นราสภํ ได้แก่ ทรงเป็นผู้ประเสริฐสุด ในนรชน. ในบทว่า อโห อจฺจฺริยํ นี้ ชื่อว่า อัจฉริยะ เพราะไม่มีเป็นนิตย์ เหมือนอย่างคนตาบอดขึ้นเขา หรือชื่อว่า อัจฉริยะ เพราะควรแก่การปรบ มือ. อธิบายว่า ควรเพื่อปรบมือว่า โอ ! นี่น่าประหลาดจริง. บทว่า อพฺภุตฺตํ ได้แก่ ไม่เคยเป็น ไม่เป็นแล้ว เหตุนั้นจึงชื่อ อพฺภุตฺตะ. แม้สองคำนี้ก็ชื่อ ของความประหลาดใจ. บทว่า โลมฺหํสํ ได้แก่ ทำความที่โลมชาติมีปลาย ขึ้น [ชูชัน]. บทว่า น เมทิสฺส ภูตฺปฺพุทฺธํ ความว่า เรื่องที่ไม่เคยเป็น ไม่ เป็นเช่นนี้ เราไม่เคยเห็น. ฟังนำคำว่า ทิฏฺฐํ เห็น มาประกอบไว้ด้วย.
บทว่า อจฺจฺเรทํ แปลว่า อัจฉริยะ.

ขณะ ๘. บทว่า โน แปลว่า อันเราทั้งหลาย. บทว่า ปฏิปาทิต แปลว่า ได้แล้ว.

บทว่า พุทฺธิ เตสํ สุตฺวาน ความว่า ปิติ ๕ อย่างเกิดแก่เทพเหล่านั้น เพราะได้ยินคำนี้ว่า พุทฺธิ. บทว่า ดาวเท แปลว่า ในทันที. บทว่า หิงฺการา ได้แก่ เสียงที่ท้าว หีหี. ยักษ์เป็นต้นย่อมทำเสียงว่า หี หี ในเวลา ร่าเริง. บทว่า สาธุการา ได้แก่ เสียงท้าว สาธุ ก็เป็นไป. บทว่า อุกฺกุจฺจิ ได้แก่ เสียงโห่และเสียงกึกก้อง. เทวดาเป็นต้น ท่านประสงคว่าปชา. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ชงประภูกต่าง ๆ ก็เป็นไปในท้องฟ้า. บทว่า คายนฺติ ได้แก่ ขับร้องเพลงที่ประกอบพระพุทฺธคุณ.

บทว่า เสพนฺติ ได้แก่ ทำเสียงประสานด้วยปาก. บทว่า วาทยนฺติ ความว่า พิณมีพิณชื่อว่าวิญจิกาและมกร मुख เป็นต้นขนาดใหญ่ และดนตรีทั้งหลายก็บรรเลงประกอบขึ้น เพื่อบูชาพระตถาคต. บทว่า ภูษานิ โปถนฺติ แปลว่า ประบมือ. พึงเห็นว่าเป็นลึงควิปลาศ. บทว่า นจฺจนฺติ จ ได้แก่ ไซ้ให้ผู้อื่นพ้อนด้วย พ้อนเองด้วย.

ในคำว่า ยถา ตฺยหฺม มหาวิโร ปาเทสุ จกฺกลกฺขณํ นี้ ยถา แปลว่า โดยประการใดเล่า. ชื่อว่า มหาวิโร เพราะทรงประกอบด้วยความเพียรอย่างใหญ่. บทว่า ปาเทสุ จกฺกลกฺขณํ ความว่า ที่ฝ่าพระบาททั้งสองของพระองค์ มีลักษณะจักร [ล้อ] มีซี่ก้ามมีกงมีคมบริบูรณ์ด้วยอาการทุกอย่างงดงาม. ก็ จักกศัพท์นี้ ปรากฏใช้ในอรรถมีสมบัติ, ส่วนของรถ, อิริยาบถ, ทาน, รัตนจักร, ธรรมจักร, ชูรจักร, และลักษณะเป็นต้น. ที่ใช้ในอรรถว่าสมบัติ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า จตฺตาริมา นิ กฺกฺขเว จกฺกานิ เยหิ สมฺนฺนาคทานํ เทวมฺนุสฺสานํ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติ ๔ ที่เมื่อเทวดา

และมนุษย์ประกอบพร้อมแล้ว. ที่ใช้ในอรรถว่าส่วนแห่งรถได้ในบาลีเป็นต้นว่า จุกกั ว วทโต ปทึ เหมือนล้อเกวียนที่แล่นตามเท้าโคที่กำลังนำเกวียนไป. ที่ใช้ในอรรถว่า อิริยาบถ ได้ในบาลีเป็นต้นว่า จตุจุกกั นวทวาร มีอิริยาบถ ๔ มีทวาร ๕. ที่ใช้ในอรรถว่า ทาน ได้ในบาลีนี้ว่า ทท ภุญช จ มา จ ปมาโท จุกกั วตุตย สพุพปาณิน ทานเมื่อให้ทาน ก็จงใช้สอยอย่าประมาทจงบำเพ็ญทานแก่สัตว์ทั้งปวง. ที่ใช้ในอรรถว่า รัตนจักร ได้ในบาลีนี้ว่า ทิพพิ จกฺกรตนิ ปาตภูติ จกฺกรัตนะทิพยฺ ปรากฺกฺแล้ว. ที่ใช้ในอรรถว่า ธรรมจักร ได้ในบาลีนี้ว่า มยา ปวตุตติ จุกกั ธรรมจักร อันเราให้เป็นไปแล้ว. ที่ใช้ในอรรถว่า ขุรจักร อธิบายว่า จักรสำหรับประหาร ได้ในบาลีนี้ว่า อิจฺฉาหตฺตฺส โปสฺตฺส จุกกั ภมฺติ มตฺถเก จักรคมหมอนอยู่บนกระหม่อมของบุรุษผู้ที่ถูกความอยากครองงำแล้ว. ที่ใช้ในอรรถว่า ลักษณะ ได้ในบาลีนี้ว่า ปาทคฺเลสฺ จุกฺกาณิ ชาตานิ ลักษณะทั้งหลายเกิดแล้ว ที่ฝ่าพระบาททั้งสอง. แม้ในที่นี้ พึงเห็นว่า ใช้ในอรรถว่า จักรคือลักษณะ. บทว่า ธวฺวชิรปฺภวฺกา วทฺตฺมานงฺกุสฺสาจิติ ความว่า ลักษณะจักรที่พระบาททั้งสอง รวบรวม ประดับ ล้อมไว้ด้วยธชะ [ธงชาย] วชิระ [อาวุธพระอินทร์] ปภวฺก [ธงผ้า] วัฑตฺมานะ [เครื่องแต่งพระองค์] และอังกุส [ขอช้าง] เมื่อท่านถือเอาลักษณะจักรแล้ว ก็เป็นอันถือเอาลักษณะที่เหลื่อไว้ด้วย. พระอนุพยัญชนะ ๘๐ และพระรัศมี ๑ วา ก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้น พระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ประดับพร้อมด้วยพระมหาปฐิส-ลักษณะ ๓๒ พระอนุพยัญชนะ ๘๐ และพระรัศมี ๑ วา ก็เปล่งพระพุทธรัศมีมีพรรณณะ ๖ ซึ่งแล่นลวดเลวียนไป จึงงดงามอย่างเหลือเกิน เหมือนต้นปาริฉัตตคกคดอกบานสะพรั่งไปทั้งต้น เหมือนดงบัว ที่มีดอกบัวหลวงแซมแล้ว

เหมือนเสาระเนียดทองใหม่ สวยงามด้วยรัตนะต่างชนิด เหมือนท้องฟ้างาม
ระยับด้วยดวงดาว.

บัดนี้ เพื่อแสดงสมบัติคือรูปกายและธรรมกายของพระผู้มีพระภาค-
เจ้า ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคาถานี้ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มีผู้เสมอเหมือนในพระ
รูป ในศีล สมာธิ ปัญญาและวิมุตติ ทรงเสมอกับ
พระพุทธรูปที่ไม่มีใครเสมอในการประกาศพระธรรม-
จักร.

แก้อรรถ

รูปศัพท์นี้ว่า รูป ในคานานัน ปราภฏใช้ในอรรถมี ชั้น ๓ ภพ
นิमित ปัจจัย สรีระ วรรณะและทรวดทรงเป็นต้น. เหมือนอย่างที่ท่านกล่าว
ไว้ว่า รูป ศัพท์ที่ใช้ในอรรถว่า รูปชั้น ๓ ได้ในบาลีนี้ว่า ยงฺกิลฺลิจิ รูป
อดีตานาคตปจฺจุปฺปนํ รูปชั้นอย่างหนึ่งอย่างใด ที่เป็นอดีต อนาคต
ปัจจุบัน. ที่ใช้ในอรรถว่า รูปภพ ได้ในบาลีนี้ว่า รูปฺปตฺตติยา มลฺลํ
ภาเวติ ย่อมเจริญมรรค เพื่อเข้าถึงรูปภพ. ที่ใช้ในอรรถว่า กสิณนิमित ได้
ในบาลีนี้ว่า อหฺมตฺตํ อรูปสฺสณฺสี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ สำคัญรูป
ภายใน ย่อมเห็นกสิณนิमितภายนอก. ที่ใช้ในอรรถว่า ปัจจัย ได้ในบาลีนี้ว่า
สฺรฺฐปา ภิกฺขเว อุปฺปชฺชติ ปาปกฺกา อกฺกุสฺสา ฆมฺมา โน อรูปา
คูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุกุสลาปธรรมมีปัจจัยหรือไม่มีปัจจัยจึงเกิดขึ้น. ที่ใช้
ในอรรถว่า สรีระ ได้ในบาลีนี้ว่า อากาโส ปริวาริโต รูปฺนุเตวฺว สฺงฺข
คจฺจติ อากาศที่ห้อมล้อม ก็นับได้ว่าสรีระ. ที่ใช้ในอรรถว่า วรรณะ ได้ใน
บาลีนี้ว่า จกฺขุจฺจ ปฏฺฐิจฺจ รูปे จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณํ อาศฺย

จักขุและวรรณะ จักขุวิญญาณจึงเกิด. ที่ใช้ในอรรถว่า **ทรวดทรง** ได้ในบาลี
นี้ว่า **รูปปุปฺมาโณ รูปปุปฺสนฺโน** ถือทรวดทรงเป็นประมาณ เลื่อมใสใน
ทรวดทรง. แม้ในที่นี้ ก็พึงเห็นว่า ใช้ในอรรถว่า **ทรวดทรง**. บทว่า **ตีเล**
ได้แก่ ในศีล ๔ อย่าง. บทว่า **สมาธิมุหิ** ได้แก่ ในสมาธิ ๓ อย่าง. บทว่า
ปญฺญา ได้แก่ ในปัญญาที่เป็นโลกียะและโลกุตระ. บทว่า **อสาทิส** แปลว่า
ไม่มีใครเหมือน ไม่มีใครเปรียบ. บทว่า **วิมุตฺติยา** ได้แก่ ในผลวิมุตติ.
บทว่า **อสมสโม** ความว่า อดีตพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ไม่มีใครเสมอ พระ-
องค์ก็ทรงเสมอกับพระพุทธรเจ้าทั้งหลายที่ไม่มีใครเสมอเหล่านั้น โดยพระคุณ
ทั้งหลายมีศีลเป็นต้น เหตุนี้พระองค์จึงชื่อว่า ผู้เสมอกับพระพุทธรเจ้าที่ไม่มี
ใครเสมอ ท่านแสดงสมบัติคือพระรูปกาย ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยกถา
เพียงเท่านั้น.

บัดนี้ เพื่อแสดงกำลังพระกายเป็นต้นของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่าน
พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าววว่า

กำลังพระยาช้าง ๑๐ เชือก เป็นกำลังปกติใน

พระกายของพระองค์ พระองค์ไม่มีใครเสมอด้วยกำลัง

พระวรฤทธิ์ ในการประกาศพระธรรมจักร.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทสนาคพล** ได้แก่ กำลังพระยาช้าง
ฉัททันต์ ๑. เชือก. จริงอยู่กำลังของพระตถาคตมี ๒ คือ กำลังพระกาย ๑
กำลังพระญาณ ๑. บรรดากำลังทั้งสองนั้น กำลังพระกาย พึงทราบตามแนว
ตระกูลช้าง. คืออะไร พึงทราบช้าง ๑๐ ตระกูลเหล่านี้.

กาฬาวกณฺจ คงฺเคยฺยํ ปณฺฑริ ตมฺพปิงฺคลํ

คณฺธมฺกคฺลเหมสณฺจ อุโปสถณฺททฺนฺติเม ทส.

ช้าง ๑๐ ตระกูลเหล่านี้คือ กาฬาวกะ กังเคยยะ

ปณฺฑระ ตัมพะ ปิงคละ คันธะ มังคละ เหมะ

อุโปสเถ นัททันตะ.

กาฬาวกะได้แก่ ตระกูลช้างปกติ. กำลังกายของบุรุษ ๑๐ คน เป็นกำลัง

ของช้างตระกูลกาฬาวกะ ๑ เชือก. กำลังของช้างตระกูลกาฬาวกะ ๑๐ เชือก เป็นกำลังของช้างตระกูลกังเคยยะ ๑ เชือก ฟังนำกำลังของช้างตระกูลต่างๆ โดยอุบายดังกล่าวมานี้จนถึงกำลังของช้างตระกูลนัททันตะ กำลังของช้างตระกูล นัททันตะ ๑๐ เชือก เป็นกำลังของพระตถาคตพระองค์เดียว. กำลังของพระ- ตถาคตนี้แลเรียกกันว่า กำลังนารายณ์ กำลังวชิระ. กำลังของพระตถาคตนี้ นั้น เท่ากับกำลังช้างโกฏิพันเชือกโดยนับช้างตามปกติ เท่ากับกำลังของบุรุษ สิบโกฏิพันคน. กำลังพระวรกายปกติของพระตถาคตมีดังนี้ก่อน. ส่วนกำลัง พระญาณ หาประมาณมิได้ กำลังพระญาณมีเป็นต้นอย่างนี้คือ พระทศพล- ญาณ พระจตุเวสารัชญาณ พระอภิมปณญาณในบริษัท ๘ พระจตุโยนิปริ- เณทกญาณ พระปัญญาคติปริเนทกญาณ พระพุทธญาณ ๑๔. แต่ในที่นี้ ประสงค์ เอากำลังพระวรกาย. บทว่า กายะ ตฺยฺหํ ปากติกํ พลํ ความว่า กำลัง ตามปกติในพระวรกายของพระองค์นั้น เพราะฉะนั้น บทว่า ทสฺนาคพลํ จึงมีความว่า เท่ากับกำลังของพระยาช้างตระกูลนัททันต์ ๑๐ เชือก.

บัดนี้ เมื่อแสดงกำลังพระญาณ ท่านจึงกล่าวว่า พระองค์ไม่มีผู้เสมอ ด้วยกำลังพระวรฤทธิ์ในการประกาศพระธรรมจักร. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทธิพลเณ อสโม ได้แก่ ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เสมือน ไม่มีผู้เปรียบ. บทว่า ฐมฺมจกฺกปฺปวตฺตเณ ความว่า ไม่มีผู้เสมอแม้ในพระเทศนาญาณ.

บัดนี้ เพื่อแสดงการประกอบในการนอบน้อมพระตถาคตว่า พระ-
ศาสดาพระองค์ใดประกอบพร้อมด้วยพระคุณมีดังกล่าวนี้นี้เป็นต้น พระศาสดา
พระองค์นั้น ทรงเป็นนายกเอกของโลกทั้งปวง ขอท่านทั้งหลาย จงนมัสการ
พระศาสดาพระองค์นั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

**ท่านทั้งหลาย จงนมัสการพระศาสดา ผู้ประกอบ
ด้วยพระคุณทุกอย่าง ประกอบด้วยองค์คุณทั้งปวง เป็น
พระมหารุณี มีพระกรุณา เป็นนาถะของโลก.**

แก้orro

ในกาลนั้น ศัพท์ว่า เอว เป็นนิบาตลงในorroซึ่งแจ่มอย่างทีกล่าว
มาแล้ว. ศัพท์นี้ว่า สพุโพ ในคำว่า สพุพคุณุเปติ นี้ เป็นศัพท์กล่าวถึง
ไม่เหลือเลย. คุณ ศัพท์นี้ว่า กุโณ ปราภุใช้ในorroเป็นอันมาก.

จริงอย่างนั้น คุณ ศัพท์นี้ ใช้ในorroว่า ชัน ได้ในบาลีนี้ว่า
อนุขานามิ ภิกขเว อหทานัน วตุทานัน ทิคุณฺ สงฺฆาภูํ คุก่อนภิกษุทั้ง
หลาย เรานุญาตผ้าสังฆาภูิสองชั้นสำหรับผ้าทั้งหลายที่ใหม่. ที่ใช้ในorroว่า
กลุ่ม ได้ในบาลีนี้ว่า อญฺเจนฺติ กาลา ตฺรยฺหฺนฺติ รตฺติโย วโยคุณฺา
อนุพุพุ ชนฺนฺติ กาลกัถฺวํไป ราชรีกัถฺวํไป กลุ่มแห่งวัยก็ละลำดับไป.

ที่ใช้ในorroว่า อานิสงส์ ได้ในบาลีนี้ว่า สตคุณฺา ทกฺขินฺา
ปาฏิกงฺขิตพุพา พิงฺหวังทกฺขินฺา มีอานิสงส์เป็นร้อย. ที่ใช้ในorroว่า พวง
ได้ในบาลีนี้ว่า กยิรา มาลาคุณฺ พหุ พิงฺทำพวงมาลัยเป็นอันมาก. ที่ใช้
ในorroว่า สมบัติ ได้ในบาลีนี้ว่า อญฺฐ คุณฺ สมุเปติ อภินุณาพลมาหรี
นำมาซึ่งกำลังแห่งอภินุญา อันประกอบพร้อมด้วยสมบัติ ๘. แม้ในที่นี้ก็พึง

เห็นว่าใช้ในอรรถว่า สมบัติ เพราะฉะนั้น จึงมีความว่าเข้าถึงประกอบพร้อมแล้ว ด้วยคุณที่เป็นโลกิยะและโลกุตระทั้งปวงคือด้วยสมบัติทุกอย่าง. บทว่า สัพพบุคคลมุปากคิ ได้แก่ เข้ามาถึงแล้ว ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยพระพุทธรูปหรือด้วยองค์คุณทั้งปวง. บทว่า มหามุนิ ได้แก่ ชื่อว่า มุนิใหญ่เพราะยิ่งกว่ามุนิทั้งหลาย มีพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้นอื่นๆ เหตุนี้จึงเรียกว่า มหามุนิ. บทว่า การุณิกิ ได้แก่ ชื่อว่าผู้มีกรุณา เพราะประกอบด้วยกรุณาคุณ. บทว่า โลกนาถิ ได้แก่ เป็นนาถะเอกของโลกทั้งปวง. อธิบายว่า อันโลกทั้งปวงมุ่งหวังอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ เป็นผู้กำจัด เป็นผู้ระงับความเดือดร้อนคือทุกข์ของพวกเรา ดังนี้.

บัดนี้ เพื่อแสดงความที่พระทศพล ทรงเป็นผู้ควรแก่การเคารพนบนอบทุกอย่าง ท่านพระสังคีตติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่

พระองค์ควรกราบไหว้ การชมการสรรเสริญ
การนบนอบบูชา.

ข้าแต่พระมหาวิระ ชนเหล่าหนึ่งเหล่าใดเป็น ผู้
ควรแก่การไหว้ในโลก ชนเหล่าใด ควรซึ่งการไหว้
พระองค์เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าชนเหล่านั้นทั้งหมด ชน
เสมอเหมือนพระองค์ไม่มีเลย.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิวัตินิ ได้แก่ ให้ผู้อื่นทำการกราบ
ตน. บทว่า โทมณิ ได้แก่ ชมลับหลัง. บทว่า วนุทินิ ได้แก่ นอบน้อม.
บทว่า ปลิสสนิ ได้แก่ สรรเสริญต่อหน้า. บทว่า นมสุสนิ ได้แก่ ทำอัญชลี

หรืออ่อนนุ่มด้วยใจ. บทว่า ปุชนั ได้แก่ และการบูชาด้วยมาลัยของหอม และเครื่องลูบไล้ เป็นต้น. บทว่า สพุพ ความว่า พระองค์ทรงสมควรเหมาะสมสักการะพิเศษดังกล่าวแล้วนั้นทุกอย่าง. บทว่า เย เกจิ โลเก วนุทเนยยา ความว่าชนเหล่าหนึ่งเหล่าใด ควรกราบ ควรไหว้ ควรซึ่งการไหว้ในโลก. บทว่า เย ได้แก่ อนึ่งชนเหล่าใด ควรซึ่งการไหว้ในโลก. ก็บทนี้เป็นไวพจน์ของบทต้นนั้นแล. บทว่า สพุพเสฏโฐ ความว่า ข้าแต่พระมหาวิระ พระองค์เป็นผู้ประเสริฐสุด สูงสุดกว่าชนเหล่านั้นทั้งหมด ชนใครที่เสมอเหมือนพระองค์ ไม่มีในโลก.

ครั้งนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทรงเนรมิตรัตนจงกรมเสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมนั้นอยู่ ท่านพระสารีบุตรพร้อมด้วยภิกษุบริวาร ๕๐๐ รูป อยู่ ณ เขาคิณณภูฏ กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น พระเถระตรวจดูพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เห็นพระองค์เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมในอากาศ กรุงกบิลพัสดุ์. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคิตกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้ฉลาดใน
สมาธิและฌาน อยู่ที่เขาคิณณภูฏ ก็เห็นพระผู้เป็นนายก
ของโลก.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาริปุตุโต ได้แก่ ชื่อว่าสารีบุตร เพราะเป็นบุตรของพราหมณ์ชื่อว่า สารี. บทว่า มหาปญฺโฐ ได้แก่ ชื่อว่ามีปัญญามาก เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา ๑๖ อย่างใหญ่. ในคำว่า สมาธิชฺฌาน-

โกวิท นี้. บทว่า **สมาธิ** ได้แก่ ชื่อว่าสมาธิ เพราะบรรจงตั้ง คือวางจิตไว้สม่ำเสมอในอารมณ์. สมาธินั้น มี ๓ คือ ชนิดมีวิตกมีวิจารณ์ ชนิดไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์ ชนิดที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์. บทว่า **ฌาน** ได้แก่ปฐมฌานทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน แม้ฌานอื่นมีเมตตามานเป็นต้นก็เป็นอันทำนองเคราะห์ด้วยฌานที่กล่าวมาแล้วนี้ มีปฐมฌานเป็นต้น.

แม้ฌานก็มี ๒ อย่าง คือ **ลักขณุปนิชฌาน อารัมมณูปนิชฌาน**.

บรรดาฌานทั้ง ๒ นั้นวิปัสสนาญาณ เรียกว่า **ลักขณุปนิชฌาน** เพราะเข้าไปเพ่งลักษณะมีอนิจจลักษณะเป็นต้น ส่วนฌานมีปฐมฌานเป็นต้น เรียกว่า **ฌาน** เพราะเข้าไปเพ่งอารมณ์ หรือเผารธรรมที่เป็นข้าศึก. ผู้ฉลาดในสมาธิด้วย ในฌานด้วย เหตุนี้จึงชื่อว่า ผู้ฉลาดในสมาธิและฌาน. บทว่า **คิณหุญญ** ความว่า ยืนอยู่ที่ภูเขามีชื่ออย่างนี้แน่. บทว่า **ปสฺสตี** ได้แก่ เห็นแล้ว.

บทว่า **สุมุจฺฉิ** **สาธราชว** เชื่อมความกับบทว่า **อาโลก** อย่างนี้ว่า ท่านพระสารีบุตรตรวจดูพระทศพลผู้เป็นดังต้นพระยาสาธลพฤษ์ ซึ่งมีศีลเป็นราก มีสมาธิเป็นลำต้น มีปัญญาเป็นกิ่ง มีอภิปัญญาเป็นดอก มีวิมุตติเป็นผล เหมือนต้นพระยาสาธล มีลำต้นกลมกลึง มีกิ่งประดับด้วยตาตุ่มผลใบอ่อนและหน่อที่อวบขึ้นดก มีดอกบานสะพรั่งทั่วต้น. บทว่า **จนุทว** **คคเน** **ยถา** ความว่า ตรวจดูพระมุณีผู้ประเสริฐดังดวงจันทร์ ผู้ทำการกำจัดความมืดคือกิเลสทั้งปวง ผู้ทำความแยมแก่คงโกมุทคือเวไนยชน ดวงดวงจันทร์เต็มดวงในฤดูสารทอันหอมล้อมด้วยหมู่ดาว หลุดพ้นจากอุปสรรค คือ หมอก หิมะ ควัน ละออง และราหู. บทว่า **ยถา** เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **มชฺชนุทวิเกว** **สุริย** ความว่า รุ่งโรจน์อยู่ดวงอาทิตย์ ที่ส่องแสงเป็นช่อชั้น ด้วยสิริเวลาเที่ยงวัน. บทว่า **นราสภ** ได้แก่ ผู้สูงสุดในนรชน.

บทว่า **ขลนฺติ** แปลว่า รุ่งเรืองอยู่ อธิบายว่า พระวรสิริระประดับ
พร้อมด้วยพระมหาปฐิสลักษณะและพระอสีตอนุพยัญชนะ มีพระพักตร์ดั่งทอง
งาม มีสิริดั่งพระจันทร์เต็มดวงในกุดसारท รุ่งเรืองอยู่ด้วยพระพุทธรูปอย่างยิ่ง.
บทว่า **ทีปรุกฺขว** ได้แก่ ประคุดต้นประทีปที่เขายกประทีปไว้. บทว่า **ตรณ-**
สุรยฺว **อุคฺคต** ได้แก่ ประคุดดวงอาทิตย์อุทัยใหม่ ๆ อธิบายว่า รุ่งเรืองอยู่
โดยภาวะเรียบร้อย. ก็ท่านเรียกดวงอาทิตย์อ่อน ๆ เพราะเหตุอุทัยขึ้น. ไม่มี
ลดแสงหรือเพิ่มแสงเหมือนดวงจันทร์ [เพราะดวงอาทิตย์ไม่มีขึ้นแรม]. บทว่า
พฺยามปฺปภานุรณฺขิต ได้แก่ อันพระรัศมีวาหนึ่งเปล่งแสงจับแล้ว. บทว่า **ธี-**
ปฺสฺสตี **โลกนยํ** ความว่า เห็นพระผู้นำ ซึ่งเป็นปราชญ์เอกของโลกทั้งปวง.

ลำดับนั้น ท่านพระธรรมเสนาบดี ยืนอยู่ ณ เขาคิชฌกูฏ ซึ่งมียอด
จรดหมู่ธารน้ำเย็นสนิทมียอดอบอวลด้วยดอกของต้นไม้ที่มีกลิ่นหอมนานาชนิด
มียอดวิจิตรงามอย่างยิ่ง แลเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า อันหมู่เทวดาและพรหม
ซึ่งมาแต่ห่มันจักรวาลแวดล้อมแล้ว ซึ่งเสด็จจงกรม ณ ที่จงกรมเป็นรัตนะ
ล้วน ด้วยพระพุทธรูปอันยอดเยี่ยม ด้วยพระพุทธรูปอันหาที่เปรียบมิได้จึง
คิดว่า เออเถิด จำเราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลขอพระพุทธรูปเทสนา
อันแสดงพระพุทธรูป จึงประชุมภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งอยู่กับตน. ด้วยเหตุนี้
พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่

ท่านพระธรรมเสนาบดี จึงประชุมภิกษุ ๕๐๐ รูป

ซึ่งทำกิจเสร็จแล้ว ผู้คงที่ ลั่นอาสวะแล้ว ปราศจาก

มลทิน ทันทิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปญฺจนุํ ภิกขุสฺตานํ ได้แก่ ภิกขุ ๕๐๐ รูป. ฉฺฉฐีวิภคฺติ พึงเห็นว่าท่านใช้ในอรรถทุตติยาวิภคฺติ. บทว่า กตฺถิกุ-
จํ ความว่า ผู้บโสฬสกิจแล้ว คือ ปรีณญาภิก ปหานภิก สัจฉิกิริยาภิก
และภาวนาภิก ด้วยมรรค ๔ ในสังจะ ๔. บทว่า จีณาสวานํ ได้แก่ ผู้สิ้น
อาสวะ ๔. บทว่า วิมลนํ ได้แก่ ผู้ปราศจากมลทิน หรือชื่อว่า มีมลทินไป
ปราศแล้ว อธิบายว่า มีจิตสันดานอันบริสุทธิ์อย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้มีอาสวะสิ้น
แล้ว. บทว่า ขณน ได้แก่ ในทันใดนั่นเอง. บทว่า สนฺนิปาตยิ แปลว่า
ให้ประชุมกันแล้ว.

บัดนี้ เพื่อแสดงเหตุในการประชุมและในการไปของภิกขุเหล่านั้น
ท่านพระสังคีตติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคาถาเหล่านั้นว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ชื่อ
โลกปสาทนะทำโลกให้เลื่อมใส แม้พวกเราเข้าไปในที่
นั้น เราจักถวายบังคมพระชินพุทธเจ้า.
มาเถิด เราทั้งหมดจะพากันไป เราจักทูลถาม
พระพุทธชินเจ้า พบพระผู้นำโลกแล้ว ก็จักบรรเทา
ความสงสัยเสียได้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โลกปฺปสาทนํ นาม ความว่า ท่าน
เรียกปาฏิหาริย์ว่า โลกปสาทนะ เพราะทำความเลื่อมใสแก่สัตว์โลก. ปาฐะว่า
อฺลฺโลกปฺปสาทนํ ดังนี้ก็มี. ความว่า ชื่อปาฏิหาริย์ว่า พระพุทธเจ้าเปิดโลก.

ปาฏิหาริย์นั้นท่านกล่าวว่า อธิษฐานการทำสัตว์แม่ทั้งหมด เบื้องบนตั้งแต่
อกนิษฐภพ เบื้องต่ำถึงอเวจี ทำให้เป็นแสงสว่างอันเดียวกันในระหว่าง
นี้ให้เห็นซึ่งกันและกันในระหว่างนี้. บทว่า นิทสูติ แปลว่า แสดง
แล้ว. บทว่า อมุหิปี แปลว่า แม่เราทั้งหลาย. บทว่า ตตุถ ความว่า ไป
ในที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่. บทว่า วนุทิสูตาม ความว่า พวกเราจัก
ถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า. แต่ในคำว่า อมุหิปี
นี้พึงเห็นการเชื่อมความแห่งศัพท์ ๒ ศัพท์นี้ว่า มยฺห์ ศัพท์ต้น เชื่อมความกับ
กิริยาเดินไป มยฺห์ ศัพท์หลัง เชื่อมความกับกิริยาถวายบังคม. ความจริง ความ
นอกจากนี้ก็ไม่พ้นโทษคือการกล่าวซ้ำ.

บทว่า เถถ แปลว่า มาเถิด. ในคำว่า กงฺขํ วิโนทิสูตาม นี้
ผู้ทักท้วงกล่าวว่า ขึ้นชื่อว่า ความสงสัยแม้ใดๆ ของพระชีนาสพทั้งหลายไม่มี
เหตุไร พระเถระจึงกล่าวอย่างนี้. ตอบว่า ข้อนี้เป็นความจริงทีเดียว ความ
สงสัยขาดไปด้วยปฐมมรรคเท่านั้น เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ทสฺสเนนปหาตฺตพพฺพชฺช (ธรรมที่พึงประหาณด้วยโศดาปัตติมรรค)

คืออะไรบ้าง คือจิตตูปบาทที่สัมปยุตด้วยทิวฏฐิ ๔ ดวง จิตตูปบาทที่สหรรค
ด้วยวิจิกิจฉา ๑ ดวงและ โลกะ โทสะ โมหะ มานะที่พาไปอบาย และกิเลส
ทั้งหลาย ซึ่งตั้งอยู่ฐานเดียวกับจิตเหล่านั้น. แต่ความสงสัยนั้นไม่ใช่ ที่เรียกว่า
วิจิกิจฉา. ก็อะไรเล่าชื่อว่า การไม่รู้บัญญัติ. แต่พระเถระประสงค์จะทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงพุทธวงศ์ ด้วยว่าพุทธวงศ์นั้นเป็นวิสัยของพระพุทฺธ-
เจ้าทั้งหลายเท่านั้น มิใช่วิสัยของพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย
เพราะฉะนั้น จึงควรทราบว่ พระเถระกล่าวอย่างนี้ ก็เพราะพุทธวงศ์มิใช่
วิสัย. บทว่า วิโนทิสูตาม แปลว่า จักบรรเทา.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 132

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้น ฟังคำของพระเถระแล้วต่างก็ถือเอาบาตรจีวร
ของตน ๆ มีกิเลสอันทำลายแล้วมีเครื่องผูกขาดแล้ว เหมือนช้างใหญ่ สวม
เกราะดีแล้ว มั่นน้อย สันโดษ สงัด ไม่คลุกคลี ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ
ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ ก็พากันรีบมาประชุม. ด้วยเหตุ นั้น
ท่านพระสังคีติกจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

ภิกษุเหล่านั้น รับคำว่าสาธุแล้ว เป็นผู้ที่มีปัญญา
รักษาตัว ถำรวมอินทรีย์ ต่างถือเอาบาตรจีวร พากัน
รีบเข้าไปหาพระเถระ.

แก้อรรถ

ในคานานัน ศัพท์ว่า สาธุ นี้ ใช้ในอรรถทั้งหลายมี วอนขอ, รับ,
ปลอบใจ, และดีเป็นต้น. จริงอย่างนั้น สาธุ ศัพท์นี้ ใช้ในอรรถ วอนขอ
ได้ในประโยคเป็นต้นว่า สาธุ เม ภนุเต ภควา สงฺขิตฺเตน ฆมฺมํ
เทเสตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโดยย่อ
โปรดข้าพระองค์ด้วยเถิด. ใช้ในอรรถ รับ ได้ในประโยคเป็นต้นว่าสาธุ
ภนุเตติ โข โส ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนฺโมทิตฺวา
ภิกษุรูปนั้นยินดีอนุโมทนาภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ดีแล้วพระเจ้าข้า.
ใช้ในอรรถ ปลอบใจ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า สาธุ สาธุ สารีปุตฺต ดีละ
ดีละ สารีบุตร. ใช้ในอรรถ ดี ได้ในบาลีเป็นต้นว่า

สาธุ ฆมฺมรุจิ ราชสา สาธุ ปญฺญาณวา นโร
สาธุ มิตฺตทานมทฺตพฺโง ปาปสฺสากรณํ สุขํ.

พระราชารู้ชอบธรรม ดี, นรชนผู้มีปัญญา ดี, ผู้ไม่
ประทุษร้ายมิตร ดี, การไม่ทำบาป เป็นสุข.

แต่ในที่นี้ ประสงค์เอาที่ใช้ในอรรถ รับ เพราะฉะนั้นจึงมีความว่า ภิภุเหล่านั้นรับคำของพระเถระว่า สาธุ แปลว่า คีละ. บทว่า นิปลา ได้แก่ บัณฑิต ผู้มีปัญญา. บทว่า ลัฏฐินุทริยา ได้แก่ ผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย ทั้งหลาย อธิบายว่าผู้ประกอบด้วยอินทรียสังวร. บทว่า ตรมนา แปลว่า รับ บทว่า อุปาคมุ ได้แก่ เข้าไปหาพระเถระ.

บัดนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย เมื่อแสดงประวัติของท่านพระธรรมเสนาบดี จึงกล่าวคาถาว่า จินาสเวหิ วิมเลหิ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทนุเตหิ ได้แก่ ผู้ฝึกทางกาย ทางจิตแล้ว. บทว่า อุตตเมทเม ได้แก่ ในเพราะพระอรหันต์. ฟังเห็นสัตตมวิภักตติ ลงในอรรถนิมิตตัตถม. บทว่า เตหิ ภิกขุหิ ได้แก่ อภิภุ ๕๐๐ รูป. บอกว่า มหาคณิ ความว่า ชื่อว่ามหาคณิ เพราะท่านมีคณะใหญ่ ทั้งโดยศีลเป็นต้น และโดยนับจำนวน. หรือชื่อว่า มหาคณะ เพราะเป็นคณะใหญ่โดยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ด้วยสามารถแห่งบทต่างๆ ชื่อว่า มหาคณิเพราะคณะใหญ่ของท่านมีอยู่ เหตุฉะนั้นท่านจึงชื่อว่ามีคณะใหญ่. บทว่า สพนุโต เทโวว คคเน ความว่า งดงามด้วยอิทธิวิลาส เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ พื้นนภากาศ ราวกะเทพดา.

บัดนี้ เพื่อแสดงวิธีเข้าเฝ้าว่า เต อิตถมฏฐตา อุปสงกมิมิสฺส ภิกขุมีชื่ออย่างนี้เหล่านั้นเข้าเฝ้าแล้ว ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงเริ่มคำว่า อุกกาธิตถุจ จิปิตํ ดังนี้ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกกาธิตถุจ ความว่า ไม่ทำเสียงจาม บทว่า จิปิตถุจ ความว่า ไม่ทำเสียงไอ. บทว่า อหุญเปกฺขีย แปลว่า เฉย อธิบายว่าไม่ทำทั้งสองอย่าง [คือ สงบเสียบ]. บทว่า สุพพตา ได้แก่ ผู้มีรูปงดงามผุดผ่องดี. บทว่า สปปติสุตา ได้แก่ มีความยำเกรง อธิบายว่า ถ่อมตน.

บทว่า สยมภู ความว่า มีพุทธภาวะอันทรงบำเพ็ญพระบารมีทั้งหลาย บรรลุแล้วด้วยพระองค์เอง เว้นการอ้างถึงผู้อื่น. บทว่า อจฺจุคฺคตํ

ได้แก่ ขึ้นมาใหม่ ๆ. บทว่า **จันทว** แปลว่า เหมือนดวงจันทร์. พึงเชื่อมบท
อย่างนี้ว่า แลเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งรุ่งเรืองอยู่ ณ พื้นนภากาศ เหมือน
ดวงจันทร์ในท้องฟ้าฉะนั้น. แม้ในที่นี้ **ยถา ศัพท์** ก็เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น.

บทว่า **วิขุขุ** ได้แก่ เหมือนสายฟ้าทึบ อธิบายว่า เหมือนสายฟ้าแลบ
เช่นที่มีแสงชั่วขณะแต่ตั้งอยู่นานฉะนั้น. บทว่า **คคเน ยถา** แปลว่า เหมือน
ในอากาศแม้ในที่นี้ **ยถา ศัพท์** ก็เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น. นอกจากในที่เช่นนี้
ยถา ศัพท์ ในที่เช่นนี้ก็พึงเห็นว่าเป็นเพียงนิบาต.

บทว่า **รททมิว วิปฺปสนฺนํ** ความว่า น้ำไม่ขุ่นแต่ใส เหมือนห้วง
น้ำใหญ่ที่ลึกทั้งกว้างมากฉะนั้น. บทว่า **สุมุลฺลํ ปทุมํ ยถา** พึงเห็นความว่า
เหมือนห้วงน้ำที่มีดงปทุมดอกแย้มบาน. ปาฐะว่า **สุมุลฺลํ กมลํ ยถา** ดังนี้ก็มี
ความว่า เหมือนดงบัวที่ดอกบานสะพรั่ง เพราะดอกบัวนั้น นำปรารภณา.

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นมีท่านพระธรรมเสนาบดีเป็นหัวหน้า ทำอัญชลี
ไว้เหนือเศียร หมอบลงแทบฝ่าพระยุคลบาทที่มีจักรประดับ. ด้วยเหตุนี้ท่าน
พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า **อัญชลี ปคฺคเหตุวาน ตฺถุญฺหุญฺจา**
ปโมทิตา ประคองอัญชลียินดีร่าเริงบันเทิงใจ ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านี้
นั้น บทว่า **นิปฺตฺนฺติ** แปลว่า หมอบลง อธิบายว่าถวายเป็นบังคม. บทว่า **จกฺก-**
ลกฺขณ ความว่า พระบาทที่มีลักษณะจักร ชื่อว่า จักรลักษณะ. ที่พระบาท
อันมีจักรลักษณะนั้น ท่านกล่าวคำว่า **ปาเท** โดยอำนาจแห่งชาติ. อธิบายว่า
หมอบลงแทบฝ่าพระบาทของพระศาสดาที่มีจักรประดับ.

บัดนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายเมื่อแสดงนามของพระเถระเหล่านี้
นั้น บางท่านจึงกล่าวคาถาว่า **สาริปฺพุโต มหาปฺลฺโย โกรณฺทสมสา-**
ทิส เป็นต้น บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โกรณฺทสมสาทิส** แปลว่า ผู้มี

ผิวพรรณเสมือนดอกหงอนไก่. ถ้าจะพึงมีคำถามว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็ควร
กล่าวว่า โกรณฺฑโม หรือ โกรณฺฑทิส. ทำไม ท่านจึงกล่าวว่า
สมสทิส ๒ ครั้ง. ตอบว่า นี้ไม่ผิดดอก, ท่านเช่นนั้น ชื่อว่า เสมอเหมือน
กับดอกหงอนไก่ โดยเป็นเช่นเดียวกับดอกหงอนไก่ เพราะเท่ากับดอกหงอนไก่.
อธิบายว่า ไม่ใช่กล่าวโดยกล่าวเกินไป. ก่อนอื่นในคำว่า สมชัชฌานกุลโล
นี้ กุสล ศัพท์นี้ใช้ในอรรถทั้งหลายมีในอรรถว่า ไม่มีโรค ไม่มีโทษ ฉลาด
และมีสุขเป็นวิบาก เป็นต้น. จริงอยู่ กุสล ศัพท์นี้ ใช้ในอรรถว่า ไม่มีโรค
ได้ในประโยคเป็นต้นว่า กจฺจิ นุ โภโต อนามยฺ ยํ ท่านพราหมณ์
ไม่มีโรค ไม่มีการเจ็บไข้บ้างหรือหนอ. ใช้ในอรรถว่าไม่มีโทษ ได้ในประโยค
เป็นต้นว่า กตโม ปน ภูเต กายสมาจารโ กุสโล โย โข มหาราช
กายสมาจาร อนนฺวชฺโซ ท่านพระคุณเจ้าข้า กายสมาจารเป็นกุศลคืออะไร.
ถวายพระพรมหาบพิตรกายสมาจารเป็นกุศล คือไม่มีโทษ. ใช้ในอรรถว่าฉลาด
ได้ในประโยคเป็นต้นว่า กุสโล ตฺวํ รตฺตสฺส อํกุปจฺจจฺจนํ ท่านฉลาด
ในส่วนประกอบน้อยใหญ่ทั้งหลายของรถ. ใช้ในอรรถว่ามีสุขเป็นวิบาก ได้ใน
ประโยคเป็นต้นว่า กุสฺลสฺส กมฺมสฺส กตฺตฺตา อูปิตฺตฺตา เพราะทำการ
สร้างสมกรรมที่มีสุขเป็นวิบาก. แต่ในที่นี้พึงเห็นว่าใช้ในอรรถว่าฉลาด. บทว่า
วณฺฑเต แปลว่า ถวายบังคมแล้ว.

บทว่า คชฺชิตา ได้แก่ ชื่อว่า คชฺชิตา เพราะค้ำราม. บทว่า
กาลเมโฆว ได้แก่ ค้ำรามเหมือนอากาศที่ทรงน้ำสี่เชิงวความ [เมฆ] อธิบาย
ว่าในวิสัยแห่งฤทธิ์. บทว่า นิลุปลสมสทิส แปลว่า มีสีเหมือนดอก
บัวขาว. พึงทราบความในที่นี้ โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในหนหลัง. ท่านโกณฑิยะ
ที่ได้ नामตามโคตรอย่างนี้ว่า โมคคัลลานะ.

บทว่า มหากัสสปปิ จ ได้แก่ เทียบกับท่านพระอรุเวลกัสสป
ท่านพระนทีกัสสป ท่านพระคยากัสสป ท่านพระกุมารกัสสป ซึ่งเป็น
พระเถระเล็กพระเถระน้อย พระกัสสปรูปนี้เป็นมหา เพราะฉะนั้น ท่าน
จึงถูกเรียกว่า มหากัสสป. ศัพท์ว่า ปิ จ มีอรรถว่าชมเชยและรวบรวม.
บทว่า อุตตตตกนทสนุโณ แปลว่า มีผิวพรรณคล้ายทองที่ร้อนละลาย.
ในคำว่า ชุตตฺถุณ นี ธรรมชื่อว่า ชุตตะ เพราะกำจัดกิเลส, ธรรมกำจัด
กิเลส ชื่อว่า ชุตฺตฺถุณ. ก็ชุตฺตฺถุณคืออะไร คือธรรม ๕ ประการ บริวาร
ของชุตฺตฺถุณเจตนาเหล่านี้คือ อับปิจจตา ความมักน้อย, สันตุฏฐิตา
ความสันโดษ, สัลลเสขตา ความขัดเกลา, ปวิเวกตา ความสงัด, อิท-
มัฏฐิตา ความมีสิ่งนี้เป็นประโยชน์ ชื่อว่า ชุตฺตฺถุณ เพราะบาติเป็นต้นว่า
อปฺปิจฺจํ นิสุตฺถาย อาศัยความมักน้อยนั้นแล. อีกนัยหนึ่ง ญาณชื่อว่า ชุตตะ
เพราะกำจัดกิเลสทั้งหลาย. ในชุตฺตฺถุณนั้น. บาติว่า อคฺคฺคฺนิกฺขิตโต ได้แก่ ที่
ท่านสถาปนาว่า เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นยอด อธิบายว่า อันพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
มหากัสสป เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุสาวกของเราผู้สรรเสริญรุ่งรงค์. ก็ อคฺค ศัพท์นี้
ใช้ในอรรถทั้งหลายมีอรรถว่าเป็นต้น ปลาย ส่วน ประเสริฐสุดเป็นต้น.
จริงอย่างนั้น อคฺค ศัพท์ ใช้ในอรรถว่าเป็นต้น ได้ในบาติเป็นต้นว่า อชฺชตฺถุคฺค
สมฺม โทวาริก อวารามิ ทวารํ นิคฺคฺจฺจํ นิคฺคฺจฺจํ คู่ก่อนสหายนาย
ประคฺค ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เราปิดประคฺคสำหรับนิครนถ์และนิครนถีทั้งหลาย.
ใช้ในอรรถว่า ปลาย ได้ในประโยคเป็นต้นว่า เตเนว อํกุลฺลคฺคฺน ตํ
อํกุลฺลคฺคํ ปฺรามเสยฺย ภิกษุเอาปลายนี้วันนั้นนั้นแหละ ถูกต้องปลายนี้วันนั้น
และว่า อํกุลฺลคฺคํ เวพคฺคํ ปลายอ้อย ปลายไผ่. ใช้ในอรรถว่า ส่วน
ได้ในบาติเป็นต้นว่า อนุชานามิ ภิกษุเว วิหารคฺคฺน วา ปรีเวณคฺคฺน
ภาเชตุ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อแบ่งตามส่วนแห่งวิหาร หรือ

ตามส่วนแห่งบริเวณ. ใช้ในอรรถว่าประเสริฐสุด ได้ในบาลีเป็นต้นว่า ยาวตา

ภิกขเว สตฺตา อปทา วา ทูวิปทา วา ฯ เป ฯ ตถาคโธ เตถ

อคคมกฺขายติ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเท่าที่ดี มี ๒ เท่า

ก็ดี ฯลฯ พระตถาคต กล่าวกันว่าประเสริฐสุดแห่งสัตว์เหล่านั้น. อคฺค สัพพ

นีนัน ในที่นี้ ฟังเห็นว่าใช้ในอรรถว่า ประเสริฐสุด. ยังใช้ในอรรถว่า ยอด

ก็มี พระเถระดำรงอยู่ในตำแหน่งของท่านว่า เป็นผู้ประเสริฐและเป็นยอดด้วย

เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า บทว่า อคฺคนิกฺขิตฺโต ความว่า ได้แต่งตั้งว่าเป็นผู้เลิศ

ผู้ประเสริฐสุด เป็นยอด. บทว่า โฉมิโต ได้แก่ อันเทวดาและมนุษย์เป็นต้น

สรรเสริญแล้ว. บทว่า สตฺตุ วณฺณิโต ได้แก่ อันพระศาสดาทรงยกย่อง

ชมเชยแล้ว. อธิบายว่าอันพระศาสดาทรงยกย่องสรรเสริญโดยนัยที่มาในพระ-

สูตรเป็นอันมาก เป็นต้นอย่างนี้ว่า กตฺสโป ภิกฺขเว จนฺตฺตโป กุลานิ

อุปสงฺกมฺติ อปฺกตฺสเว กายํ อปฺกตฺส จิตฺตํ นิจฺจนวโก กุเลสุ

อปฺคพฺโง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กตฺสโปไม่กำเริบกายไม่กำเริบจิต เป็นนวกะ

ภิกษุใหม่อยู่เป็นนิตย์ ไม่คะนองในตระกูลทั้งหลาย เข้าไปสู่ตระกูล. แม้ท่าน

พระมหากตฺสโปนั้น ก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า.

บทว่า ทิพฺพจกฺขุ ความว่า ทิพยจักขุมิอยู่แก่ภิกษุเหล่าใด ภิกษุ

เหล่านั้น ชื่อว่ามีทิพยจักขุ ท่านพระอนรุทระเป็นเลิศประเสริฐสุดแห่งภิกษุ

ทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุเหล่านั้น เหมือนอย่างที่เราได้ไว้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย

อนรุทระเป็นยอดของภิกษุสาวกของเรา ผู้มีทิพยจักขุ ท่านพระอนรุทระเถระ

เป็นโอรสของพระเจ้าอมิตตนะสัฏกะ พระเจ้าอาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็น

พระกนิษฐภคินีของพระเจ้ามหานามสัฏกะ เป็นผู้มียุญาเป็นสุขุมลชาติอย่าง

ยิ่ง ท่านเป็นคนที่มี ๗ ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน. ลำดับการบรรพชาของท่าน

มาแล้วในสังฆเภทกัณฑ์. บทว่า อวิทุเรว ได้แก่ในสำนักของผู้มี-

พระภาคเจ้านั่นเอง.

บทว่า **อาปตุดิอนาปตุดิยา** ได้แก่ ฉลาดในอาบัติและอนาบัติ.

บทว่า **สเทกิจุฉาย** ได้แก่ ในอาบัติที่ทำคืนได้ก็มี ที่ทำคืนไม่ได้ก็มี. บรรดาอาบัติเหล่านั้นอาบัติที่ทำคืนได้นั้น มี ๖ อย่าง อาบัติที่ทำคืนไม่ได้ นั่น ก็คืออาบัติปาราชิก. ปาฐะว่า **อาปตุดิอนาปตุดิยา สเทกิจุฉาย โกวีโท** ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **วินเย** ได้แก่ ในวินัยปิฎก.

บทว่า **อคุณิกุชิตโต** ความว่า ท่านพระอุบาลีอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาลีเป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกของเราผู้ทรงวินัย. บทว่า **อุบาลี** ได้แก่ ท่านพระอุบาลีเถระ. บทว่า **สตุถฺวณฺณโต** ได้แก่ อันพระศาสดาทรงยกย่อง สรรเสริญ. เล่ากันว่า พระเถระเรียนวินัยปิฎกในสำนักพระตถาคตท่านั้น กล่าวเรื่องทั้ง ๓ คือ ภารุกัจฉกวัตตฺตุ. อัมชกวัตตฺตุ. กุมารกัสสปวัตตฺตุ เทียบกับพระสัพพัญญุตญาณ. เพราะฉะนั้น พระเถระ ท่านจึงกล่าวว่าอันพระศาสดาทรงยกย่อง โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า เป็นเลิศของภิกษุสาวกผู้ทรงวินัย.

บทว่า **สุขุมนปฺปนตฺตปฺปฏิวิทฺโธ** ได้แก่ ผู้รู้ตลอดซึ่งอรรถอันสุขุมละเอียดแล้ว อธิบายว่า ผู้รู้ตลอดซึ่งอรรถอันละเอียดเห็นได้ยากแล้ว. บทว่า **กถิกานํ ปวโร** ได้แก่ เป็นผู้ประเสริฐสุด กว่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถิก. ท่านสถาปนาไว้ในเอตทัคคะบาติว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุณณมันตานีบุตร เป็นเลิศกว่าภิกษุสาวกของเราผู้เป็นธรรมกถิก. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **กถิกานํ ปวโร** เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถิก. บทว่า **คณิ** ได้แก่ เป็นผู้มียมู่. เล่ากันว่า กุลบุตรที่บวชในสำนักพระเถระ มีถึง ๕๐๐ รูป ภิกษุเหล่านั้นทุกรูป เป็นชาวแคว้นที่เกิด อันเป็นชาติภูมิของพระทศพล.ทุกรูป เป็นพระจิมาสพ.ทุกรูปเป็นผู้ได้กถาวัตตฺตุ ๑๐ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **คณิ**

ผู้มีหมู่. บทว่า อีสี ได้แก่ ชื่อว่า อีสี เพราะเสาะแสวงหากุศลธรรม. บทว่า มนุทานิยา ปุตุโต ได้แก่ เป็นบุตรของพราหมณ์ชื่อมันตานี. คำว่า ปุณณะ เป็นชื่อของท่าน. บทว่า วิสุตุโต ได้แก่ มีชื่อเสียงทางคุณมีความเป็นผู้มักน้อยเป็นต้นของตนเอง.

ฝ่ายท่านพระอัญญาโกณฑัญญเถระ เมื่อพระศาสดาทรงบรรลुพระอภิ-
สัมโพธิญาณ ประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐแล้ว เสด็จมาตามลำดับ ทรง
อาศัยกรุงราชคฤห์ประทับอยู่. ท่านกลับมายังกรุงกบิลพัสดุ์ บวชมาณพชื่อ
ปุณณะ หลานชายของตน ถวายบังคมทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้า ตนเอง
ก็ไปยังสระฉัททันตะเพื่ออยู่ประจำ. ส่วนท่านปุณณะมาพร้อมกับพระเถระเพื่อ
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า คิดว่า เราจักทำกิจของผู้บวชให้เสร็จก่อนแล้วจึงจักไป
เฝ้าพระทศพล ถูกท่านพระอัญญาโกณฑัญญเถระปล่อยไว้ในกรุงกบิลพัสดุ์นั้น
เอง ท่านทำโยนิโสมนสิการ ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัตต์ เข้าเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้า. ก็บรรดาพระเถระเหล่านั้น พระเถระสองรูปเหล่านี้ คือท่านพระ-
อนรุทธเถระ ท่านพระอุบาลีเถระ ท่านแสดงเหมือนเข้าไปยังกรุงกบิลพัสดุ์
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วบวชในวันประชุมพระประยูรญาติ ฉะนั้นคำนั้นไม่
สมกับบาลีในชั้นชกะ และอรรคกถา. พึงสอบสวนแล้วถือเอาเถิด.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงทราบอาจารย์ทางจิตของภิกษุ ๕๐๐ รูป มี
พระสารีบุตรเถระเป็นต้นแล้ว ทรงเริ่มตรัสคุณทั้งหลายของพระองค์. ด้วย
เหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

**พระมหามุนี ผู้ฉลาดในข้ออุปมาทรงทราบจิต
ของภิกษุเหล่านั้น จะทรงตัดความสงสัย จึงตรัสคุณ
ของพระองค์.**

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอปมมุสโธ ได้แก่ ผู้ฉลาดในข้ออุปมา. กงฺขุเจโท ได้แก่ ทรงตัดความสงสัยของสัตว์ทั้งปวง.

บัดนี้ เพื่อทรงแสดงพระคุณทั้งหลายของพระองค์ ที่พระองค์ตรัสแล้ว จึงตรัสว่า

เบื้องต้นและเบื้องปลาย ของอสงฺไชยเหล่าใดอัน

ใครๆ รู้ไม่ได้ อสงฺไชยเหล่านั้น มี ๔ คือ สัตตนิกาย

๑ หมู่สัตว์ ๑ โอกาสจักรวาลอันไม่สิ้นสุด ๑ และพระ-

พุทธญาณที่นับไม่ได้ ๑ อสงฺไชยเหล่านั้น ใครๆ ไม่

อาจจะรู้ได้.

แก้อรธ

ในคานานัน สัพทว่า จตุตาโร กำหนดจำนวนที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงชี้ความที่พึงตรัส ณ บัดนี้ด้วยบทว่า เอเต. บทว่า อสงฺเขยฺยา ได้แก่ ชื่อว่าอสงฺไชย เพราะใครๆ ไม่อาจนับได้. อธิบายว่าเกินที่จะนับ. บทว่า โภฏฺฐิ ได้แก่ ขอบเขตเบื้องต้นหรือเบื้องปลาย. บทว่า เยสฺส ได้แก่ ของอสงฺไชย ๔ เหล่าใด. บทว่า น นายติ ได้แก่ ไม่ปรากฏ. บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงอสงฺไชย ๔ ดังกล่าวแล้วนั้น จึงตรัสคำว่าสตฺตกาโยเป็นต้น. บทว่า สตฺตกาโย แปลว่า หมู่สัตว์. หมู่สัตว์ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีปริมาณ นับไม่ได้. อากาสก็อย่างนั้น ที่สุดแม้ของอากาศไม่มี จักรวาลก็เหมือนกัน ไม่มีที่สุดเหมือนกัน พุทธญาณคือพระสัพพัญญุตญาณ ก็นับไม่ได้. บทว่า น สกฺกา เอเต วิชานิตฺตุ ความว่า เพราะเหตุที่อสงฺไชยเหล่านั้น ไม่มีที่สุด ฉะนั้น ใครๆ จึงไม่อาจจะรู้ได้.

บัดนี้ พระศาสดาเมื่อทรงขยายพระธรรมเทศนาว่า ในการทำฤทธิ์ต่างๆ ของพระองค์ นั้นจะอัศจรรย์อะไรสำหรับเทวดาและมนุษย์เป็นต้น ซึ่ง

เกิดความประหลาดอัศจรรย์ ความประหลาดอัศจรรย์ที่พิเศษยิ่งกว่านั้น ยังมีอยู่
ของท่านทั้งหลายจงฟังความอัศจรรย์นั้นของเรา จึงตรัสคำเป็นต้นว่า

การทำฤทธิ์ต่างๆ ของเรา จะอัศจรรย์อะไรใน
โลก ความอัศจรรย์ทั้งหลายอย่างอื่น ที่น่าประหลาด
น่าขนลุกชัน ยังมีเป็นอันมาก.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ก็ เป็นคำค้ำน. ตรัสคำว่า เอตฺ ทรง
หมายถึงการทำฤทธิ์ต่างๆ นี้. บทว่า ยํ ความว่า ศัพท์ว่า ยํ นี้ ใช้ในอรรถทูติยา
วิภคติได้ในประโยคเป็นต้นว่า ยํ ตํ อปฺจุฉิมฺห อกิตฺตฺยโณ อณฺณํ ตํ
ปฺจุฉาม ตทิงฺม พฺรหฺมิ ข้าพระองค์ทูลถามปัญหานั้นใด ก็ตรัสตอบแก่ข้าพระองค์
ข้าพระองค์จะทูลถามปัญหาอื่นนั้น ขอโปรดตอบปัญหานั้นด้วย, ใช้ในอรรถว่า
เหตุได้ในประโยคนี้ อฏฺฐานเมตฺ ภิกฺขเว อนวกาโส ยํ เอกิสฺสา โลกชาตฺตฺ-
ยา เทว อรหฺนโตะ สมฺมาสมฺพุทฺธา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุใด พระ-
อรหันตสัมมาสัมพุทธแห่งโลกชาตฺตฺเดเวว มี ๒ พระองค์ เหตุนั้น ไม่เป็นฐานะ
ไม่เป็นโอกาส, ใช้ในอรรถสัตตมวิภคติ ได้ในประโยคนี้ว่า ยํ วิปสฺสึ ภควา
กปฺเป อุตฺปาถิ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าวิปสฺสึ เสด็จอุบัติในกบปใด,
ใช้ในอรรถปฐฺมาวิภคติ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ยํ โข เม ภนฺเต เทวานํ
ดาวตฺตีสานํ สมฺมุขา สุตฺตํ สมฺมุขา ปฏฺฐิคฺคหิตฺ, อาโรเจมิ ตํ ภควโตะ
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องใด ข้าพระองค์ได้ยินมาต่อหน้ารับมาต่อหน้าทวย-
เทพชั้นดาวดึงส์ ข้าพระองค์จะทูลเรื่องนั้นแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า, แม้ในที่นี้
ก็พึงเห็นว่าใช้ในอรรถปฐฺมาวิภคติ. ทรงแสดงว่าความอัศจรรย์ทั้งหลายอย่างอื่น
ของเรา ที่แปลกประหลาดพิเศษยังมีเป็นอันมาก.

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงความอัศจรรย์เหล่านั้น จึงตรัสคำเป็นต้นว่า

ครั้งใด เราเชื่อว่าทำวสันตคติอยู่ในหมู่เทพชั้น
ดุสิต ครั้งนั้น หมื่นโลกธาตु ก็พากันประคองอัญชลี
อ้อนวอนเรา.

แก้เอรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยथा แปลว่า ในกาลใดพระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงชี้พระองค์เองด้วยบทว่า อหิ. บทว่า ตฺสึเต กาย ได้แก่ หมู่เทพที่
ชื่อว่าดุสิต. ก็ในกาลใดเราบำเพ็ญบารมี ๓๐ ถ้วน บริจาคมหาบริจาค ๕ ถึงที่
สุดแห่งญาติตถจริยา โลกัตถจริยาและพุทธจริยา ให้สัตตตสตกมหาทาน ทำ
แผ่นดินให้ไหว ๗ ครั้ง จุตจากอรรถภาพเป็นพระเวสสันดรแล้วก็บังเกิดในภพ
ดุสิต ในวาระจิตที่สอง แม้ในกาลนั้นเราก็ได้เป็นเทวราชชื่อทำวสันตคติ. บทว่า
ทสสหัสสุตี สมากมม ความว่า เทวดาในหมื่นจักรวาลมาประชุมกันแล้ว.
บทว่า ยาจนฺติ ปญฺชฺสี มมฺ ความว่า เทวดาหมื่นโลกธาตु เข้าไปหาเรา
อ้อนวอนเราว่า ข้าแต่ท่านผู้บริบูรณ์ พระองค์เมื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศ มิใช่
ปรารถนาสมบัติทำวสันตกะ มิใช่ปรารถนาสมบัติมาร มิใช่ปรารถนาสมบัติพรหม
มิใช่ปรารถนาสมบัติจักรพรรดิบำเพ็ญ แต่พระองค์ปรารถนาความเป็นพระพุทธ-
เจ้าบำเพ็ญเพื่อช่วยชนสัตว์ข้ามโอฆสงสาร. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์
ทั้งหลายจึงกล่าววว่า [เทวดาในหมื่นโลกธาตุทูลวอนว่า]

ข้าแต่พระมหาวีระ นี่เป็นกาลสมควรสำหรับ

พระองค์ ขอพระองค์โปรดอุบัติในครรภ์พระมารดา
ขอพระองค์ เมื่อจะทรงช่วยมนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลก
ให้ข้ามโอฆสงสาร โปรดจงตรัสรู้อมตบพเถิด.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาโล เต แปลว่า เป็นกาลสมควร
สำหรับพระองค์. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า อุปุပ္หุหิ ได้แก่
ถือปฏิสนธิ. ปาฐะว่า โอกุณฺม ก็มี. บทว่า สเทวกํ ความว่า โลกพร้อม
ทั้งเทวโลก ในบทว่า ตารณฺุโต นี้ แม้ทรงบำเพ็ญบารมีอยู่ที่ชื่อว่า ช่วยให้
ข้าม. แม้ทรงบำเพ็ญบารมีเสร็จ ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. แม้ทรงจุดจากอรรถภาพ
เป็นพระเวสสันดร ถือปฏิสนธิในภพกุสิดำรงอยู่ในภพกุสิดนั้น ตลอด ๕๗
โกฏิปีกับ ๖๐ แสนปี ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. ทรงถูกเทวดาทิ้งหลายทูลวอน ทรง
ตรวจมหาวิโลกนะ ๕ แล้ว ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางเจ้ามหา
มายาเทวีก็ดี ทรงอยู่ในพระครรภ์ถ้วนทศมาสก็ดี ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม แม้ทรง
อยู่ครองฆราวาสวิสัย ๒๘ พรรษา ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. ในวันประสูติพระราหุล
ภักทะ ทรงมีนายฉันทะเป็นสหาย ขึ้นทรงม้ากัณฐกะเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ
ก็ดี เสด็จเลย ๓ ราชอาณาจักรทรงผนวช ณ ริมฝั่งแม่น้ำอนิมา ก็ดี ก็ชื่อว่า
ทรงช่วยให้ข้าม. ทรงบำเพ็ญความเพียร ๖ ปีก็ดี ในวันวิสาขบูรณมีเพ็ญเดือน
วิสาขะ เสด็จขึ้นสู่มหาโพธิมณฑลสถาน [โคนโพธิพฤกษ์] ทรงกำจัดกองกำลัง
ของมาร ปฐมยาม ทรงระลึกได้ถึงขันธในบุรพชาติ มัชฌิมยามทรงชำระ
ทิพยจักขุ ปัจฉิมยามทรงพิจารณาปฏิจสมุปบาท ๑๒ องค์ ทั้งอนุโลมและ
ปฏิโลมทรงบรรลุโศคาปัตติมรรค ก็ดี ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. ในขณะที่โศคาปัตติ
ผลก็ดี ในขณะที่สกทาคามีมรรคก็ดี ในขณะที่สกทาคามีผลก็ดี ในขณะที่อนาคามี
มรรคก็ดี ในขณะที่อนาคามีผลก็ดี ในขณะที่อรหัตมรรคก็ดี ในขณะที่อรหัตผล
ก็ดี ก็ชื่อว่าช่วยให้ข้าม. ในกาลใด ได้ประทานน้ำอมฤตแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์
พร้อมด้วยเทวดาหมื่นแปดพันโกฏิ นับตั้งแต่กาลนั้น ท่านเรียกว่า ชื่อว่า
ทรงช่วยให้ข้ามแล้ว ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าววว่า

๑. ที่อื่นเป็น ๑๘ โกฏิ.

เมื่อทรงยังโลกพร้อมเทวโลกให้ข้ามโสมสงสาร

ขอโปรดจงบรรลุมตบต.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ แม้ถูกเทวดาทิ้งหลายทูลวอนขอ ก็มีได้
ประทานปฎิญาคุ้มครองแก่เทวดาทิ้งหลาย แต่ทรงตรวจดู มหาวิโลกนะ ๕
คือกำหนดกาล ทวีป ประเทศ ตระกูลพระชนมายุของพระชนนี บรรดา
มหาวิโลกนะ ๕ นั้น ทรงตรวจดูกาลก่อนว่า เป็นกาลสมควร หรือยังไม่เป็น
กาลสมควร. ในกาลนั้น อายุกาล [ของสัตว์] สูงกว่าแสนปีขึ้นไป ยังไม่ชื่อว่า
กาล. เพราะเหตุไร. เพราะทุกขมีชาติขรามณะเป็นต้นไม่ปรากฏ ก็กรรมคา
พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่ชื่อว่าพ้นจากไตรลักษณ์ ไม่มีเลย.
เมื่อพระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนี้ สัตว์ทั้งหลาย
ย่อมไม่เชื่อว่า พระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสเรื่องอะไร แต่นั้น การตรัสรู้ก็ไม่มี
เมื่อการตรัสรู้ไม่มี คำสั่งสอนก็ไม่เป็นนิยานิกะนำสัตว์ออกจากทุกข เพราะ
ฉะนั้น กาลนั้น จึงไม่เป็นกาลสมควร. แม้อายุกาล [ของสัตว์] ต่ำกว่าร้อยปี
ก็ยังไม่เป็นกาลสมควร เพราะเหตุไร เพราะกาลนั้น สัตว์ทั้งหลายมีกิเลส
หนาแน่น และโอวาทที่ประทานแก่สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสหนาแน่น ไม่อยู่ใน
ฐานะควรโอวาท เพราะฉะนั้นกาลเมื่อนั้น ก็ไม่เป็นกาลสมควร. อายุกาลอย่าง
ต่ำตั้งแต่แสนปีลงมา อย่างสูงตั้งแต่ร้อยปีขึ้นไป ชื่อว่า กาลสมควร. บัดนี้
มนุษย์ทั้งหลายมีอายุร้อยปี เพราะเหตุนั้น ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรงเห็นว่า
เป็นกาลที่ควรบังเกิด.

ต่อนั้น ทรงตรวจดู ทวีป ทรงเห็นทวีปว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ย่อมบังเกิดในชมพูทวีปเท่านั้น. ธรรมดาชมพูทวีป เป็นทวีปใหญ่มีเนื้อที่
ประมาณหมื่นโยชน์.

เมื่อทรงตรวจดู ประเทศ ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายบังเกิดในประเทศ
ไหนหนอ ก็ทรงเห็นมัชฌิมประเทศ.

ต่อจากนั้นก็ทรงตรวจดู **ตระกูล** ว่า ธรรมดาพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย บังเกิดในตระกูลที่โลกสมมติ. บัดนี้ ตระกูลกษัตริย์เป็นตระกูลที่โลกสมมติ จำเราจักบังเกิดในตระกูลกษัตริย์นั้น พระราชาพระนามว่าสุทโชนะจักเป็น พระชนกของเรา.

แต่นั้นก็ตรวจดู **พระชนนี** ว่า สตรีนักเลงสุราเหลวไหลจะเป็นพุทธร-
มารดาไม่ได้ จะต้องเป็นสตรีมีศีล ๕ ไม่ขาด ดังนั้นพระราชเทวีพระนามว่า
มหามายานี้ก็เป็นเช่นนี้ พระนางเจ้ามหายานี้จักเป็นชนนีของเรา. เมื่อทรง
นึกว่าพระนางเจ้าจะทรงมี **พระชนมายุ** ได้เท่าไร ก็ทรงเห็นว่าได้ต่อไปอีก
๗ วัน หลังครบเทศมาศแล้ว.

ครั้นทรงตรวจมหาวิโลกนะ ๕ ประการนี้ดังนี้แล้ว ก็ประทานปฎิญา
แก่เทวดาทั้งหลายว่า เป็นกาลสมควรที่เราจะเป็นพระพุทธรเจ้า ทรงดำรงอยู่ใน
ภพดุสิตนั้นตลอดชนมายุแล้วจุติจากภพดุสิตนั้น ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์
พระนางเจ้ามายาเทวีในราชสกุลศากยะ ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์
ทั้งหลาย จึงกล่าวเป็นต้นว่า

**พระโพธิสัตว์จุติจากหมู่เทพชั้นดุสิตแล้ว เสด็จ
ลงในพระครรภ์ ในกาลใดในกาลนั้น หมั่นโลกธาตु
ไหว แผ่นปฐพีก็ไหว.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โอภุมิ** ได้แก่ ก้าวลงเข้าไป. บทว่า
กุกุญฺย แปลว่า ในพระครรภ์ของพระพุทธรมารดา. บทว่า **ทสสหัสสีโลกธาตु
กมุปีตถ** ความว่า พระโพธิสัตว์ทรงมีสติสัมปชัญญะเมื่อลงสู่พระครรภ์ของ
พระพุทธรมารดา ทรงถือปฏิสนธิโดยนักษัตรฤกษ์เดือนอาสาฬหะหลัง ในคติ
เพ็ญอาสาฬหะ ด้วยมหาวิปากจิตที่เป็นเช่นเดียวกับกุศลจิตอสังขาริก ที่สหระค

ด้วยโสมนัสสัมปยุตด้วยญาณอันมีเมตตาเป็นบุรพภาค ในบรรดาปฏิสนธิจิต ๑๕ ดวง. ครั้งนั้น ท้าวทั้งหมื่นโลกธาตु ก็สะท้อนเลื่อนลั่นหวั่นไหว. ธรรมชาติใด ย่อมทรงไว้ซึ่งสภาพที่คงที่และเคลื่อนที่ได้ทั้งหมด เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าธรณี คือแผ่นดิน.

ในบทว่า **สมุปชาโน นิกุขมิ** นี้ มีอธิบายว่า ก็ในกาลใด เรามีสติสัมปชัญญะขึ้นเหยียดมือทั้งสองออกจากพระครรภ์ของพระชนนี เหมือนพระธรรมกถึกลงจากธรรมาสน์ และเหมือนบุรุษลงจากบันได อันของไม่ สะอาดใดๆ ที่เป็นสัมภาระในพระครรภ์ไม่แปดเปื้อนเลย. บทว่า **สาธุการี ปวตุเตนุติ** ได้แก่ เทวดาทั้งหลาย ยังสาธุการให้เป็นไป อธิบายว่า ถวายสาธุการ. บทว่า **ปกมุปีตุล** แปลว่า ไหวแล้ว อธิบายว่า หมื่นโลกธาตु ไหวทั้งขณะเสด็จลงสู่พระครรภ์ ทั้งขณะประสูติจากพระครรภ์ของพระชนนี.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงเห็นใครๆ ที่เสมอเหมือนพระองค์ ในการเสด็จลงสู่พระครรภ์เป็นต้นจึงตรัสทาดานี้ว่า **โอกุณฺติ เม สโม นคฺติ** เป็นต้นก็เพื่อทรงแสดงความอัศจรรย์ของพระองค์ในการเสด็จลงสู่พระครรภ์เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โอกุณฺติ** แปลว่า ในการเสด็จลงสู่พระครรภ์ ปฐมาวิกตติลงในอรรถสัทตมวิกตติ อธิบายว่าในการถือปฏิสนธิ. บทว่า **เม** แปลว่า ด้วยเรา. บทว่า **สโม** ได้แก่ ไม่มีใครเสมอน. ในบทว่า **ชาติโต** นี้ ความว่า ชนย่อมเกิดจากมารดานี้ เหตุนั้น มารดาท่านจึงเรียกว่า **ชาติ** อธิบายว่า จากมารดาผู้ให้กำเนิดนั้น. บทว่า **อภินิกุขเม** ได้แก่ เสด็จออก คือไหลออกจากพระครรภ์ของพระชนนี.

ในบทว่า **สมุโพธิย** นี้ ฟังทราบวินิจฉัยดังนี้ ความตรัสรู้อันดีอัน ท่านสรรเสริญแล้ว ชื่อสัมโพธิ. ก็ **โพธิ ศัพท**นี้ ใช้ในอรรถทั้งหลายมีต้นไม้มรรค นิพพาน ศัพัพัญญุตญาณเป็นต้น.

จริงอยู่ต้นไม้ท่านเรียกว่า โโพธิ์ ได้ในอาคตสถานว่า โโพธิ์รุกขมุเล
ปจฺมาภิสมฺพุทฺโธ ตรีสเป็นพระพุทธรเจ้าครั้งแรก ณ โคนต้นไม้โพธิ์ และว่า
อนุตฺรา จ คยฺ อนุตฺรา จ โโพธิ์ ระหว่างแม่น้ำคยา และโพธิ์พฤกษ์
มรรคเรียกว่า โโพธิ์ ได้ในอาคตสถานว่า โโพธิ์ วุจฺจติ จตุสฺ มคฺเชสุ
ญาณํ ญาณในมรรค ๔ เรียกว่า โโพธิ์.

นิพพานเรียกว่า โโพธิ์ ได้ในอาคตสถานว่า ปตฺวาน โโพธิ์ อมตํ
อสฺงขตํ บรรลุพระนิพพานอันเป็นอมตะ เป็นอสังขตะ. พระสัพพัญญุตญาณ
เรียกว่า โโพธิ์ ได้ในอาคตสถานว่า ปปฺโปติ โโพธิ์ วรฺภูริเมธโส พระผู้มี
ปัญญาประเสริฐกว้างดั่งแผ่นดิน ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ. แต่ในที่นี้
ท่านประสงค์พระอรหันตมรรคญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้า อาจารย์พวกอื่นๆ
กล่าวว่า สัพพัญญุตญาณ ดังนี้ก็มี. อธิบายว่า เราเป็นผู้ประเสริฐสุดในพระ
สัพพัญญุตญาณนั้น.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงอาศัยพระสัมโพธิ-
ญาณ สรรเสริญพระองค์เอง. ตอบว่า เพราะพระสัมโพธิญาณให้คุณทุกอย่าง
จริงอยู่ ความตรัสรู้พร้อมของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้คุณทุกอย่างย่อมให้
พระพุทธรคุณแม่ทั้งหมด ไม่เหลือเลย แต่ไม่ให้คุณแก่คนอื่น ๆ. ก็บรรดา
คนทั้งหลายอื่นพระอรหันตมรรค ย่อมให้อรหันตผลเท่านั้น แก่บางคน ให้
วิชา ๓ แก่บางคน ให้อภิญา ๖ แก่บางคน ให้ปฏิสัมภิตา ๔ แก่บางคน
ให้สาวกบารมีญาณแก่บางคน ให้ปัจเจกโพธิญาณเท่านั้นแก่พระปัจเจกพุทธะ
ทั้งหลาย แต่ให้คุณสมบัติทุกอย่างแก่พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระ
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงสรรเสริญพระองค์เองว่า เป็นผู้ประเสริฐสุดในพระสัมโพธิ-
ญาณ เพราะพระสัมโพธิญาณให้คุณทุกอย่าง. อนึ่ง ทรงทำพื้นแผ่นดินปฐพีให้
ไหวแล้วก็ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส

ว่าเราเป็นผู้ประเสริฐสุดในพระสัมโพธิญาณ. ในบทว่า **ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตเน** พึงทราบวินิจฉัยดังนี้. ก็ธรรมจักรมี ๒ คือ ปฏิเวธญาณ ๑ เทศนาญาณ ๑ ในธรรมจักร ๒ อย่างนั้น ธรรมจักรอันพระปัญญาอบรมแล้วนำมาซึ่งอริยผล แต่พระองค์ชื่อว่า **ปฏิเวธญาณ**. ธรรมจักรอันพระกรุณาอบรมแล้ว นำมาซึ่งอริยผลแก่สาวกทั้งหลายชื่อว่า **เทศนาญาณ**. ปฏิเวธญาณ เป็นโลกุตระ-กุศล สหระคด้วยอุเบกขา ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์. เทศนาญาณ เป็นโลกิยะ เป็นอพยากฤต. แม้ญาณทั้งสองนั้น ก็ไม่ทั่วไปกับคนอื่น ๆ แต่ในที่นี้ประสงค์เอาเทศนาญาณ.

บัดนี้เทวดาทั้งหลายพึงเรื่องราวมีแผ่นดินไหวเป็นต้น ในเพราะการเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็พากันกล่าวคาถานี้ว่า **อโห อจฺจริย โลก** เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พุทฺธานํ** คุณมหันตคา ความว่า โอ! พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระคุณมาก. โอ! พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีอานุภาพมาก.

บทว่า **ทสฺสทสฺสีโลกธาตุ จปฺปการํ ปกมฺพล** ความว่า มหาปฐพีในหมื่นจักรวาล หัว้นไหวด้วย ๖ อาการ คือ ยึดขึ้นข้างหน้า โน้มลงข้างหลัง ยึดขึ้นข้างหลัง โน้มลงข้างหน้า ยึดขึ้นข้างซ้าย โน้มลงข้างขวา ยึดขึ้นข้างขวา โน้มลงข้างซ้าย ยึดขึ้นตรงกลาง โน้มลงข้างซ้าย ยึดขึ้นข้างซ้าย โน้มลงตรงกลาง มหาปฐพีนี้หนาถึงสองแสนสี่หมื่นโยชน์ มีน้ำรองแผ่นดินอยู่รอบ ๆ เหมือนเรือที่ถูกขนานด้วยการหักของคลื่นแห่งน้ำที่ไหวเพราะแรงลม แม้ไม่มีใจก็เหมือนมีใจ ก็อาการไหวมี ๖ ประการ ดังกล่าวมานี้ เหมือนพ่อน้ำด้วยปีติ. บทว่า **โสภาโส จ มหา อาสิ** ความว่า ได้มีแสงสว่างล้ำเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย. บทว่า **อจฺจเรโร โลมหสฺนํ** ความว่า ได้มีความอัศจรรย์และขนลุกชัน.

บัดนี้ เมื่อความอัศจรรย์ทั้งหลาย มีแผ่นดินไหวและปรากฏแสงสว่าง เป็นต้น เป็นไปอยู่ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายกล่าวคาถาว่า ภควา ตมฺหิ สมเย เป็นต้น ก็เพื่อแสดงความเป็นไปของพระผู้มีพระภาคเจ้า. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โลกเชฏฺโฐ ได้แก่ เป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก. บทว่า สเทวํ ได้แก่ แห่งโลก พร้อมทั้งเทวโลก. พึงเห็นว่า ทุตฺติยาภักฺติใช้ในอรรถฉกฺขวิภักฺติ. บทว่า ทสฺสยนฺโต ได้แก่ เมื่อทรงแสดงปาฏิหาริย์.

บทว่า จงฺกมฺนฺโต ว ความว่า เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมน์ ที่ตั้งครอบหมื่นโลกธาตุดรฺส. บทว่า โลกนายนฺโถ ความว่า ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสธรรมกถาอันไพเราะ ที่ทรงชักมาด้วยไตรลักษณ์ประกอบด้วยสังขะ ๔ มีนัยวิจิตรต่างๆ ด้วยพระสุรเสียงดั่งเสียงพรหม น่านิ่ง น่ารัก ประกอบด้วยองค์ ๘ ประหนึ่งราชสีห์แผดสีหนาท เหนือพื้นแทนหินอ่อนสีแดง ประหนึ่งเมฆในฤดูฝน ค้ำรามอยู่ และประหนึ่งข้ามอากาศคงคา.

ในคำว่า อนุตฺรา น นินฺวตฺเตติ จตฺตหตฺเต จงฺกเม ยถา นี้ มีความว่า ที่จงกรมที่พระศาสดาทรงเนรมิตนั้น ปลายข้างหนึ่งอยู่ที่ขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันออก ข้างหนึ่งอยู่ที่ขอบปากจักรวาลด้านทิศตะวันตก พระศาสดา เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมน์ที่ตั้งอยู่ดังกล่าวนี้ เสด็จถึงปลายทั้งสองข้างจึงจะเสด็จกลับ ระหว่างยังเสด็จไม่ถึงปลายสองข้าง จะไม่เสด็จกลับพระศาสดา เมื่อเสด็จจงกรม ณ ที่จงกรมประมาณ ๔ สอก ถึงปลายสองข้างเร็ว จึงเสด็จกลับอย่างไร จะไม่เสด็จกลับในระหว่างอย่างนั้น. ทำไม พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ทรงย่นที่จงกรม ซึ่งยาวถึงประมาณหมื่นโยชน์ให้สั้น หรือทรงเนรมิตอศฺภาพให้ใหญ่ขนาดนั้น แต่ก็มีได้ทรงกระทำอย่างนั้น พุทธธานุภาพของพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายเป็นอนินฺไตย ไม่ควรคิด. หมื่นโลกธาตฺได้

เป็นลานอันเดียวกัน นับตั้งแต่ออกนิษฐภจนถึงอเวจินรก และโดยเบื้องขวาง
หมื่นจักวาลก็ได้เป็นลานอันเดียวกัน. เทวดาทั้งหลายเห็นมนุษย์ แม่มนุษย์
ทั้งหลายก็เห็นเทวดา เทวดาและมนุษย์ทั้งหมด จะเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จจงกรมโดยปกติได้โดยประการใด ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จ
จงกรม โดยประการนั้น. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จจงกรม ก็ทรงแสดง
ธรรม และทรงเข้าสมาบัติในระหว่าง ๆ.

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า อันหมู่เทพใน
หมื่นโลกธาตุห้อมล้อมแล้ว เสด็จจงกรมอยู่ด้วยพุทธสิริวิลาส อันหาที่เปรียบ
มิได้ ด้วยพระพุทธรูปอันไม่มีอะไรเปรียบ เหมือนภูเขาทองอันประเสริฐ
เคลื่อนที่ได้ มีพระพุทธรูปอันประเสริฐ งามด้วยพระวรลักษณ์ ๓๒ อัน
กำลังกุศลที่ทรงสร้างสมมาตลอดสมัยที่ประมาณมิได้ รุ่งเรืองด้วยพระอนุพยัญ-
ชนะ ๘๐ มีพระสิริแวดล้อมด้วยพระรัศมีวาหนึ่ง สูง ๑๘ ศอกเหมือนดวงจันทร์
เต็มดวงในฤดูสารท และเหมือนดอกปาริฉัตตกะ สูงร้อยโยชน์ ออกดอกบาน
สะพรั่งทั่วต้น. ครั้นเห็นแล้วก็ดำริว่า หมื่นโลกธาตุแม่ทั้งสิ้นนี้ประชุมกันแล้ว
ก็ในที่ประชุมนี้ ควรมีพระธรรมเทศนาอันยิ่งใหญ่. ก็พุทธวงศ์เทศนา จะมี
อุปการะมาก นำมาซึ่งความเลื่อมใส ถ้ากระไร เราพึงทูลถามพุทธวงศ์ จำเดิม
แต่อภิเนहारการบำเพ็ญบารมีของพระทศพล แล้วจึงทำจิรวรเจียงบำ เข้าเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้า ประคองอัญชลีที่รุ่งเรืองด้วยทศนขสโมธาน เสมอดอกบัว
ตูมเกิดอยู่ในน้ำ ไม่มีมลทิน ไม่วิกล ไว้เหนือเศียรแล้ว ทูลถามผู้มีพระ-
ภาคเจ้ามีว่า กิติโส เต มหาวีร เป็นต้น. ด้วยเหตุนั้น ท่านพระสังคิ-
ติกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวเป็นต้นว่า

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามากฉลาดในสมาธิ
และญาณ ผู้บรรลุมารมีด้วยปัญญา ทูลถามพระผู้นำ
โลกว่า

ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้เป็นยอดนรชน อภินิหาร
ของพระองค์เป็นเช่นไร.

ข้าแต่พระผู้แก้แค้นผู้กล้า พระองค์ทรงปรารภ
พระโพธิอันสูงสุดเมื่อกาลไร พระเจ้าข้า.

ถามว่า อนุสนธินี้ ชื่ออะไร ตอบว่า ชื่อว่าปุจฉาอนุสนธิ จริงอยู่ อนุ-
สนธิ มี ๓ คือ ปุจฉาอนุสนธิ อัชฌาสนาอนุสนธิ และ ยถาอนุสนธิ. ใน
อนุสนธิทั้ง ๓ นั้น พึงทราบ ปุจฉาอนุสนธิ โดยพระสูตรที่พระผู้มีพระภาค-
เจ้าทรงตอบปัญหาของผู้ถามอย่างนี้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว
ภิกษุรูปหนึ่งก็ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ฟังใน
เป็นอย่างไร ฟังนอกเป็นอย่างไร.

อัชฌาสนาอนุสนธิ พึงทราบตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอัช-
ชาศย์ของผู้อื่นแล้วตรัสอย่างนี้ว่า ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เกิดปริวิตกแห่งใจอย่าง
นี้ว่า ท่านผู้เจริญ เขาว่ารูปเป็นอนัตตา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ก็เป็นอนัตตา ดังนี้ กรรมที่อนัตตาทำแล้ว จักกระทบตนอย่างไร. ครั้งนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบ ปริวิตกแห่งใจของภิกษุรูปนั้น ด้วยพระหฤทัย
จึงทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อที่โมฆบุรุษบางคน
ในธรรมวินัยนี้ไม่รู้ อยู่ในอวิชา พึงสำคัญสัตตสุตตว่าพึงเสไปด้วยใจที่มี
ค้นหาเป็นอธิปไตย ว่า ท่านผู้เจริญ เขาว่ารูปเป็นอนัตตาอย่างนี้ เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา กรรมที่อนัตตาทำแล้ว จักกระทบตน
อย่างไร ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปเที่ยง หรือไม่เที่ยง.

อนึ่ง เทศนาในชั้นต้น ตั้งขึ้นโดยธรรมใด เทศนาชั้นสูงมาใน
พระสูตรเหล่าใด โดยธรรมสมควรแก่ธรรมนั้น หรือโดยคัคค่าน ยถานุสนธิ
ก็พึงทราบโดยอำนาจพระสูตรเหล่านั้น ด้วยเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่าเป็น
ปุจฉานุสนธิ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปลุณาย ปารมิปุตโต** ความว่า
ถึงที่สุดสาวกบารมีญาณ. บทว่า **ปุจฉติ** แปลว่า ได้ถามแล้ว. ในคำว่า
ปุจฉติ นั้น ชื่อว่าปุจฉา มี ๕ อย่าง คือ อทิฏฐุโชตนาปุจฉา ทิฏฐุสัง-
สันทนาปุจฉา วิมตฺติเจตนาปุจฉา อนุมติปุจฉา กถุคัมมตปุจฉา. ถ้าจะถาม
ว่า ในปุจฉาเหล่านั้น ปุจฉาของพระเถระนี้ ชื่อว่าปุจฉาอะไร. ตอบว่า เพราะ
เหตุที่พุททวงศ์นี้มีวิสัยของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้สร้างสมบุญสมการ
มาหนึ่งอสงไขยกำไรแสนกัป และของพระอัครสาวกทั้งสอง ผู้สร้างสมบุญ-
สมการมาหนึ่งอสงไขยกำไรแสนกัป หรือของพระมหาสาวกที่เหลือ ผู้สร้างสม
บุญสมการมาแสนกัป เป็นวิสัยของพระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น เพราะ
ฉะนั้น ปุจฉาของพระเถระพึงทราบว่าเป็นอทิฏฐุโชตนาปุจฉา.

ศัพทว่า **กิติโส** เป็นอาการถาม อธิบายว่ามีประการไร. บทว่า **เต**
แปลว่า ของพระองค์. บทว่า **อภินิหาร** ความว่า การผูกใจเพื่อเป็นพระ-
พุทธเจ้า นอนอธิษฐานความเพียรว่าเราไม่ได้คำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าจัก
ไม่ลุกขึ้นดังนี้ ชื่อว่าอภินิหาร. ด้วยเหตุนี้ ท่านพระสารีบุตรจึงกล่าวว่
ข้าแต่พระมหาวิระ ผู้เป็นยอดคนรชน อภินิหารของพระองค์เป็นเช่นไร.

บทว่า **กมฺหิ** กาลแปลว่าในกาลไร. บทว่า **ปตฺติตา** แปลว่าปรารถนา
แล้วหวังแล้ว. พระเถระทูลถามว่า ทรงทำการตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธ
เจ้าไว้เมื่อไร โดยนัยเป็นต้นว่า พึงตรัสรู้เป็นพระผู้ตรัสรู้ พึงพ้นเป็นพระผู้พ้น.

บทว่า โโพธิ ได้แก่ สัมมาสัมโพธิ คำนี้เป็นชื่อของพระอรหันตมรรคญาณ และ
พระสัมพัญญตญาณ. บทว่า อุตตมา ได้แก่ ท่านกล่าวว่าสูงสุด เพราะ
ประเสริฐกว่าสาวกโพธิและปัจเจกโพธิ. ม อักษรทำบทสนธิระหว่างศัพท์
ทั้งสอง

บัดนี้ พระเถระเมื่อจะทูลถามถึงธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า จึง
กล่าวว่า

ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ เป็นเช่นไร
ขันติ ตัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขาเป็นเช่นไร
ข้าแต่พระมหาวิระ ผู้นำโลก บารมี ๑๐ เป็น
เช่นไร อุปบารมี เป็นเช่นไร ปรมัตถบารมี เป็น
เช่นไร.

แก้อรรถ

บรรดาบารมีเหล่านั้น จะกล่าวทานบารมีก่อน การบริจาคสิ่งของ
ภายนอก ชื่อว่า บารมี. การบริจาคอวัยวะชื่อว่า อุปบารมี. การบริจาคชีวิต
ชื่อว่า ปรมัตถบารมี. แม้ในบารมีที่เหลือก็นัยนี้เหมือนกัน. บารมี ๑๐
อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ รวมเป็นบารมี ๓๐ ทิศ ด้วยประการฉะนี้.
ในบารมี ๓๐ ทิศนั้น อรรถาพของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญทานบารมีก็นับไม่
ถ้วน ในสप्तบัณฑิตชาดก ทานบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้ทำการเสียสละ
ชีวิตเป็นพรหิตประโยชน์อย่างนี้ว่า

ภิกุขาย อุปคตํ ทิสฺวา สกตฺตานํ ปริจฺจชิ
ทานเนน เม สโม นตฺถิ เอสา เม ทานปารมี.

เราเห็นภิกษุเข้าไปหาอาหาร ก็เสียดละตัวเอง

ผู้เสมอเราด้วยทานไม่มี นี่เป็น ทานบารมี ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี โดยส่วนเดียว.

อรรถภาพของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญศีลบารมีก็นับไม่ถ้วนเหมือนกัน
ในสังขปาลชาดก ศีลบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้ทำการเสียดละตัวเองนี้ว่า

สุเลหิ วินิวุชฌนุเต โภจญญนุเตปิ สตุติภิ

โภชปุตุเต น กุปุปามิ เอสา เม สีลปารมี.

ถึงบุตรนายบ้าน แทะด้วยหลาว ตอกด้วยหอก

เราก็ไม่โกรธ นี่เป็น ศีลบารมี ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี โดยส่วนเดียวเหมือนกัน.

อรรถภาพของพระโพธิสัตว์ ที่ทรงสละราชสมบัติใหญ่บำเพ็ญเนกขัมม-
บารมี ก็นับไม่ถ้วนเหมือนกัน ในจุลสูตรโสภชาดก เนกขัมมบารมีของพระ
โพธิสัตว์นั้น ผู้สละราชสมบัติ เพราะไม่มีความประสงค์แล้ว ออกทรงผนวช
อย่างนี้ว่า

มหาราชุหฺม หตุถคตฺติ เขพปีญฺทวฺ จจฺจทายี

จชฺโต น โหติ ลคฺคณฺเ อเสา เม เนกขมฺมปารมี.

เราสละราชสมบัติใหญ่ ที่อยู่ในเงื้อมมือเหมือน

ก้อนเขพะ เราผู้สละโดยไม่ติดข้องเลย นี่เป็นเนกขัมม-

บารมี ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี โดยส่วนเดียว.

อรรถภาพของพระโพธิสัตว์ ที่ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี ในครั้งเป็น
มโหศรบณฺฑิตเป็นต้นก็นับไม่ถ้วนเหมือนกัน. ครั้งเป็นสัตว์กัตตกบณฺฑิต
ปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้แสดงงูที่อยู่ในอุ้งหนังว่า

ปยุตถาย วิจินนุโตหํ พุราหุณฺณ โมจยี้ ทุกฺขา
ปยุตถาย เม สโม นุตถิ เอสา เม ปยุตถาปารมี.
เราเมื่อพิจารณาฟันด้วยปัญญา ก็เปลื้องทุกข์
ของพราหมณ์ได้ ผู้เสมอเราด้วยปัญญาไม่มี นี่เป็น
ปัญญาบารมีของเรา.

ชื่อว่า ปริมัตถบารมี โดยส่วนเดียว.

อรรถภาพของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี ก็นับไม่ถ้วนเหมือนกัน. ในมหาชนกชาดก วิริยบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้ข้ามมหาสมุทร
อย่างนี้ว่า

อติรทสฺสึ ชลมชฺเชน หตา สพุเพว มานุสา
จิตฺตสฺส อณฺณตา นตฺถิ เอสา เม วิริยปารมี.
ท่ามกลางทะเลลึกดำ มนุษย์ทั้งหมดถูกภัยกำจัด
แล้ว จิตก็ไม่เปลี่ยนไป นี่เป็น วิริยบารมี ของเรา.

ชื่อว่า ปริมัตถบารมี โดยส่วนเดียว

ในขันตีวาทีชาดกก็เหมือนกัน ขันตีบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้อด
กลั้นทุกข์ใหญ่ ประหนึ่งไม่มีจิตใจ อย่างนี้ว่า

อเจตนํว โภฏฺเฏนุเต ตินฺนฺนฺน ฝรตฺตนา มํ
กาสิราเช น กุปฺปามิ เอสา เม ขนฺติปารมี.
พระเจ้ากาตี จะทรงใช้ขวานคมกริบ ฟาดฟัน
เราผู้ประหนึ่งไม่มีจิตใจ เราก็อไม่โกรธ นี่เป็นขันตีบารมี
ของเรา.

ชื่อว่า ปริมัตถบารมี.

ในมหาสุตโตสมชาดกก็เหมือนกัน. สัจบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้
สละชีวิตรักษาสัจ อย่างนี้ว่า

สัจจวาจันุรทขุโตะ จชิตฺวา มม ชีวิทํ
โมเจสฺสึ เอกสฺตํ ขตฺติเย เอสา เม สจฺจปารมี.

เราเมื่อตามรักษาสัจจวาจา ก็ยอมสละชีวิตของ
เราเปลื้องทุกข์ภัยตรัยได้ ๑๐๑ พระองค์ นี้เป็นสัจบารมี
ของเรา.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี.

ในมุกปักขชาดกก็เหมือนกัน อธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้
ยอมสละชีวิตอธิษฐานวัตร อย่างนี้ว่า

มาตา ปิตาน เม เทสุตา อตฺตา เม น จ เทสุลฺลโย
สพฺพญญุตํ ปิยํ มยฺหํ ตสฺมา วตํ อธิฏฺฐหิ.

มารดาบิดาไม่เป็นที่เกลียดชังของเรา ตัวก็ไม่
เป็นที่เกลียดชังของเรา พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รัก
ของเรา เพราะฉะนั้นเราจึงอธิษฐานวัตร.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี.

ในสุวรรณสามชาดก ก็เหมือนกัน เมตตบารมีของพระโพธิสัตว์
ผู้ไม่อาลัยแม้แต่ชีวิต ประพฤติเมตตา อย่างนี้ว่า

น มํ โกจิ อุตฺตสฺติ นปี ภายามิ กสฺสจฺจิ
เมตฺตวาพเลนุปฺตฺถุทฺโท รมามิ ปวเน ตทา.

ใคร ๆ ทำเราให้หวาดสะดุ้งไม่ได้ แม้เราก็ไม่
กลัวต่อใคร ๆ เราอันกำลังเมตตาอุดหนุนแล้วจึงยินดี
อยู่ในป่าใหญ่ ในครั้งนั้น.

ชื่อว่า ปรมัตถบารมี.

ในโลมหังสชาติก็เหมือนกัน อุเบกขาปารมีของพระโพธิสัตว์
เมื่อเด็กชาวบ้านทั้งหลาย ก่อให้เกิดความสุขและความทุกข์ด้วยการถ่มน้ำลายรด
เป็นต้นและด้วยการตีด้วยพวงมาลัยและของหอมเป็นอาทิ ก็ไม่ละเมิดอุเบกขา
อย่างนี้ว่า

สุสาน เสยย์ กบปเปมิ จวฏจิกิ อุปนิชายห
คามณฺฑลา อุปคณฺฑวา รูปิ ทสฺเสนฺดินปฺปกิ.
เราจะวางซากกระดูกไว้แล้วนอนในป่าช้า พวก
เด็กชาวบ้าน เข้าไปลานบ้าน แสดงรูปหลอกมิใช่
น้อย.

ชื่อว่าปรมัตถบารมี. ความสังเขปในข้อนี้มีเท่านี้ ส่วนความพิศดาร ฟังถือเอา
จากคัมภีร์จรียาปิฎก.

บัดนี้ ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย เมื่อแสดงคำพยากรณ์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า อันพระเถระทูลถามแล้ว จึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า อันท่านพระธรรมเสนาบดี
สารีบุตรทูลถามแล้ว ผู้มีพระสุรเสียงไพเราะดั่งนก
การเวกทรงยังดวงใจให้ดับร้อน ปลอดภัยโลมโลก
ทั้งเทวโลก ทรงพยากรณ์แล้ว.

ทรงประกาศพระธรรมเทศนา คือ จริตของพระ-
พุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงมาแล้ว อันพระพุทธเจ้าทรงนำ
สืบๆ กันมา คือพุททวงศ์อันเป็นประโยชน์แก่อุฎ
โลก ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ด้วยความรู้อันติดตาม
ถึงขั้นที่ที่เคยอาศัยอยู่ในปางก่อน คือปุพเพนิวาสานุส-
สติญาณ.

แก้รรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตสฺส ปุณฺณโ** **วียากาสิ** ความว่า ทรงเป็นผู้อันพระธรรมเสนาบดีนั้นทูลถามแล้วทรงพยากรณ์แก่ท่าน คือตรัสพุทธวงศ์ทั้งหมดตั้งต้นแต่อภินิหารของพระองค์ มีการตรัสรู้เป็นที่สุด. บทว่า **กรวิกมธฺรฺกโร** ความว่า เสียงของผู้ใดไพเราะเหมือนเสียงของนกการเวก ผู้นั้น ชื่อว่า มีเสียงไพเราะเหมือนเสียงนกการเวก อธิบายว่า มีเสียงเสนาเพราะพริ้งเหมือนนกการเวก. ในข้อนี้ขอกล่าวดังนี้ นกการเวกทั้งหลาย มีเสียงไพเราะ. เล่ากันว่านกการเวกทั้งหลาย เอาจะงอยปากจิกผลมะม่วงสุก อันมีรสหวาน ดื่มน้ำผลมะม่วงที่ไหลออกมาก็เริ่มใช้ปีกให้จิ้งหะร้องเพลงระเริงเล่น เหมือนสัตว์สี่เท้ามาในเสียงเพลง. ผูกสัตว์สี่เท้าแม้จะงวนอยู่ด้วยการกินอาหาร ก็ทิ้งหญ้าคาปากเสียแล้วพากันฟังเสียงกังวาลนั้น. สัตว์ร้ายทั้งหลายกำลังไล่ติดตามเนื้อทรายเล็กๆ ก็ไม่วางเท้าที่ยกขึ้น หยุดยีน เหมือนตุ๊กตา แม้ผูกเนื้อที่ถูกไล่ติดตาม ก็เลิกกลัวตาย หยุดยีน แม้ผูกนกที่ล่องลอยอยู่ในอากาศ ก็เหยียดปีก ร่อนชลออยู่ แม้ผูกปลาในน้ำ ก็ไม่กระดิกแผ่นหู หยุดฟังเสียงนั้น นกการเวกมีเสียงไพเราะอย่างนี้. บทว่า **นิพฺพา-ปฺยนฺโต** **หทยํ** ความว่า ยังใจของชนทุกคนผู้เร่าร้อนด้วยไฟกิเลส ให้เกิดความเยือกเย็นด้วยธรรมกถาคังอมฤตธารา. บทว่า **หาสยฺนฺโต** **ได้แก่** ให้ยินดี. บทว่า **สเทวํ** **ได้แก่** โลกพร้อมทั้งเทวโลก.

บทว่า **อดีตพุทธานํ** แปลว่า ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้ว. ก่อนหน้าอภินิหารของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ในภพหนึ่งบังเกิดพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระพุทธเจ้าตัมหังกร พระพุทธเจ้าเมธังกร พระพุทธเจ้าสรณังกร พระพุทธเจ้าทีปังกร. ต่อมาภายหลังพระพุทธเจ้า ๔

พระองค์นั้น ก็มีพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์ มีพระโกณฑัญญะเป็นต้น
ดังนั้น พระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ มีพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกร
เป็นต้น ทุกพระองค์ ท่านประสงค์เอาว่า อดีตพระพุทธเจ้า ในที่นี้
ของอดีตพระพุทธเจ้าเหล่านั้น. บทว่า **ชินานัน** เป็นไวพจน์ของบทว่า **อดีต-**
พุทธชานัน นั้นนั่นแล. บทว่า **เทสิต** ได้แก่ คำตรัส คือธรรมกถาที่ประกอบ
ด้วยสัจจะ ๔ ของพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์. บทว่า **นิกิลิต** ได้แก่ จริต
ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น. ข้อที่กำหนดด้วยกัป ชาติ โคตร อายุ โภธิ สาวกสัน-
นิบาต อุปัฏฐาก มาตา บิดา บุตร ภรรยา เป็นต้น ชื่อว่า **นิกิลิตะ**. บทว่า
พุทธปรมฺปราคติ ความว่า เทศนา หรือ จริต ที่ตั้งต้นแต่พระทศพล
พระนามว่าทีปังกร สืบลำดับมาจนถึงพระกัสสปพระพุทธเจ้า. บทว่า **ปฺพุเพ**
นิวาसानุคตย พุทธิยา ความว่า ความรู้ที่ไปตามเข้าถึงชั้นที่อาศัยอยู่ปาง
ก่อน กล่าวคือ ชั้นขันธ์านที่อาศัยอยู่ปางก่อน อันจำแนกอย่างนี้ว่า ชาติหนึ่ง
บ้างสองชาติบ้างเป็นต้น. ด้วยความรู้ที่ไปตามชั้นที่อาศัยอยู่ปางก่อน คือด้วย
ปฺพุเพนิวาसानุสสติญาณ. บทว่า **ปกาสยิ** ได้แก่ ทรงพยากรณ์. บทว่า
โลกहित ได้แก่ พุทธวงศ์ อันเป็นประโยชน์แก่อุคโลก. บทว่า **สเทเวก**
ได้แก่ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกอบโลกพร้อมทั้งเทวโลกไว้
ในการฟัง ด้วยพระหฤทัยอันเยือกเย็นด้วยพระกรุณา จึงตรัสว่า **ปีติปาโมช-**
ชนน ได้แก่ อันทำปีติและปราโมช คือปราโมชอันเป็นส่วนเบื้องต้นของปีติ
อธิบายว่า ยังปีติ ๕ อย่างให้เกิด. บทว่า **โสกลลฺลวิโนทน** ได้แก่ บรรเทา
กำจัดลูกศรทั้งหลาย ที่เรียกว่า **โสกะ**. บทว่า **สพฺพสมฺปตฺติปฏิลาภ**
ความว่า ชนทั้งหลาย ย่อมได้สมบัติแม้ทุกอย่างมีเทวสมบัติและมนุษย์สมบัติ
เป็นต้น ด้วยพุทธวงศ์นั้น เหตุนั้น พุทธวงศ์นั้น ชื่อว่าเป็นเหตุให้ได้สมบัติทุก

อย่าง อธิบายว่า พุทธวังสเทศนา เป็นเหตุให้ได้สมบัติทุกอย่างนั้น. บทว่า จิตตีกตฺวา ได้แก่ ทำไว้ในจิต อธิบายว่าทำพุทธานุสสติไว้เบื้องหน้า. บทว่า สุธณฺณ ได้แก่จงตั้งใจ จงตั้ง. บทว่า เม แปลว่า ของข้าพเจ้า.

บทว่า นทนิมฺมทณฺ์ ได้แก่ ทำการบรรเทาความเมาทุกอย่างมีเมาในชาติเป็นต้น. บทว่า โสภนุทฺ ความว่า ความเร่าร้อนแห่งจิตของผู้ถูกความพิณาศแห่งญาติเป็นต้นกระทบแล้ว ชื่อว่า โสกะ โดยอรรถ ก็เป็นโหมนัส นั่นเองก็จริง แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ความโสภมีการเผาภายในเป็นลักษณะ มีความแห้งผากแห่งใจเป็นรส มีความเศร้าสร้อยเป็นเครื่องปรากฏ. พุททวงศ์ ย่อมบรรเทาความโสภนั้น เหตุนี้พุททวงศ์จึงชื่อว่าบรรเทาความโสภ. ซึ่ง พุททวงศ์อันบรรเทาความโสภนั้น. บทว่า อัสสารปริโมจณฺ์ ได้แก่ ทำการปลดเปลื้องจากเครื่องผูกมัดสังสาร. ปาฐะว่า อัสสารสมตฺกมฺ์ ดังนี้ก็มี ความของปาฐะนั้นว่า ทำการก้าวล่วงสังสาร.

ทุกข ศัพท์ในคำว่า สพฺพทุกฺขกฺขณฺ์ นี้ ใช้ในอรรถทั้งหลายมีทุกข-เวทนา ทุกขวัตถุ ทุกขารมณฺ์ ทุกขปัจจยฺ ทุกขฐาน เป็นต้น. จริงอยู่ ทุกข-ศัพท์นี้ใช้ในอรรถว่า ทุกขเวทนา ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ทุกฺขสฺส จ ปหณฺนา เพราะละทุกขเวทนา. ใช้ในอรรถว่า ทุกฺขวัตถุ [ที่ตั้งแห่งทุกฺข] ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ชาติปี ทุกฺขา ชราปี ทุกฺขา แม้ชาติก็เป็นที่ตั้งทุกฺข แม้ชราก็เป็นที่ตั้งทุกฺข. ใช้ในอรรถว่าทุกฺขารมณฺ์ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ยสฺมา จ โข มหาลิ รูปิ ทุกฺขํ ทุกฺขานุปตฺติํ ทุกฺขาวกฺกนฺตํ อุก่อนมหาลิ เพราะเหตุที่รูปเป็นทุกฺขตกไปตามทุกฺข ก้าวลงในทุกฺข. ใช้ในอรรถว่า ทุกฺขปัจจยฺ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ทุกฺโข ปาปสฺส อัจจโย การสั่งสมบาป เป็นทุกฺข. ใช้ในอรรถว่า ทุกฺขฐาน

ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ยาวณฺจิทฺถํ ภิกฺขเว น สุทฺธา อภฺยาเนน
ปาปฺปลิตฺตุํ ยาว ทฺถุขา นิรยาฯ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเรื่องนรกแม่
โดยอเนกปริยายเพียงเท่านี้ จะกล่าวให้ถึงกระท่งนรกเป็นทุกข์มิใช่ทำได้โดยง่าย.
แต่ในที่นี้ ทุกขศัพท์นี้ ฟังเห็นว่า ใช้ในอรรถ ทุกขวัตถุ ก็มี ในอรรถว่า
ทุกขปัจจัย ก็มี. เพราะฉะนั้นจึงมีความว่า อันกระทำความสิ้นทุกข์ทั้งปวง
มีชาติเป็นต้น. จะวินิจฉัยในคำว่า มคฺคํ นี้ ดังนี้. พุทธวงศ์เทศนา
เรียกว่า มรรค เพราะผู้ต้องการกุศลแสวงหากันหรือฆ่ากิเลสทั้งหลายไป.
ซึ่งพุทธวงศ์เทศนาอันเป็นทางแห่งพระนิพพานนั้น. บทว่า สตฺถุจฺจํ แปลว่า
เคารพ ทำความยำเกรง อธิบายว่า เป็นผู้ตั้งใจฟังพุทธวงศ์เทศนานั้น.
บทว่า ปฏิปชฺชตฺถํ ได้แก่ จงตั้งใจฟัง อธิบายว่า จงฟัง อีกอย่างหนึ่ง
พระเถระยังอุตสาหะตั้งความปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าให้เกิดแก่เทวดา
และมนุษย์ทั้งปวงว่า ท่านทั้งหลายฟังพุทธวงศ์เทศนาที่ให้เกิดปีติและ
ปราโมช บรรเทาความโศกศัลย์ อันเป็นเหตุให้ได้สมบัติทุกอย่างแล้ว
บัดนี้จงปฏิบัติทางแห่งความเป็นพระพุทธเจ้า อันเป็นที่สิ้นทุกข์ทั้งปวง นำมา
ซึ่งคุณวิเศษมีการย้ายีความมัวเมาเป็นต้น คำที่เหลือในข้อนี้ง่ายทั้งนั้นแล

จบกถาพรรณนารัตนจกมณกัณท์

แห่งมธุรัตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์

ด้วยประการฉะนี้

จบกถาพรรณนาความอัปภัทรนิทาน โดยอาการทั้งปวง

พรรณนา

เรื่องความปรารถนาของท่านสุเมธ

บัดนี้ ถึงโอกาสพรรณนาพุททวงศ์ ที่ดำเนินไปโดยนัยเป็นต้นว่า
ในที่สุดสื่อสงไขยแสนกัป มีนครชื่อว่าอมรวดี
งามน่าดู น่ารื่นรมย์.

ก็การพรรณนาพุททวงศ์นี้ เพราะเหตุที่จำต้องกล่าววิจารณ์ถึงเหตุ
ตั้งสูตรแล้วจึงจะปรากฏชัด ฉะนั้น จึงควรทราบการวิจารณ์เหตุตั้งสูตรก่อน.
เหตุตั้งสูตรมี ๔ คือ เนื่องด้วยอหิชาศัยของพระองค์ ๑ เนื่องด้วยอหิชาศัยของ
ผู้อื่น ๑ เนื่องด้วยมีการทูลถาม ๑ เนื่องด้วยมีเรื่องเกิดขึ้น ๑.

ในเหตุตั้งสูตรทั้ง ๔ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าอันผู้อื่นมิได้เชื่อเชิญ
ตรัสพระสูตรเหล่าใด โดยอหิชาศัยของพระองค์อย่างเดียว คือ อากังขะยสูตร
วัตตสูตร อย่างนี้เป็นต้น เหตุตั้งพระสูตรเหล่านั้น ชื่อว่า เนื่องด้วยอหิชาศัย
ของพระองค์.

อนึ่งเล่า พระสูตรเหล่าใด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูอหิชาศัย
ขันติ ใจ และความเป็นผู้จะตรัสรู้ของชนเหล่านั้น อย่างนี้ว่า ธรรมทั้งหลาย
ที่ช่วยบ่มวิมุตติของราหุลแก่กล้าแล้ว ถ้ากระไรพึงแนะนำราหุลยิ่งขึ้นไปใน
ธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะทั้งหลาย ดังนี้เป็นต้น แล้วตรัสโดยอหิชาศัยของผู้
อื่นคือ ราหุโลวาทสูตร รัมมจักกัปปวัตตนสูตรอย่างนี้เป็นอาทิ เหตุตั้งพระสูตร
เหล่านั้น ชื่อว่า เนื่องด้วยอหิชาศัยของผู้อื่น.

เทวดาและมนุษย์นั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลถามปัญหา.
ก็พระสูตรเหล่านี้อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเทวดาและมนุษย์ทูลถามแล้วตรัส
อย่างนี้ มีเทวดาสังยุตและโพชฌงคสังยุตเป็นต้น. เหตุตั้งสูตรเหล่านั้น ชื่อว่า
เนื่องด้วยมีการทูลถาม.

อนึ่งเล่า พระสูตรเหล่านี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงอาศัย
เหตุที่เกิดขึ้น มีธัมมทนายาสุตระและปุตตมังสุปมสูตรเป็นต้น เหตุตั้งสูตรเหล่านี้
นั้น ชื่อว่า เนื่องด้วยมีเรื่องเกิดขึ้น. บรรดาเหตุตั้งพระสูตรทั้ง ๔ อย่างนี้
เหตุตั้งพุทธวงศ์นี้เป็นเหตุที่เนื่องด้วยมีการทูลถาม. จริงอยู่ พุทธวงศ์นี้พระผู้มี
พระภาคเจ้ายกตั้งไว้ ก็โดยการถามของใคร. ของท่านพระสารีบุตรเถระ. สม
จริงดังที่ท่านพระสังกิติกาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ในนิทานนั้นว่า

ท่านพระสารีบุตร ผู้มีปัญญามาก ผู้ฉลาดใน

สมาธิและญาณ ผู้บรรลุสาวกบารมีด้วยปัญญา ทูลถาม

พระผู้นำโลกว่า ข้าแต่พระมหาวีระ ผู้สูงสุดแห่งนรชน

อภิเนहारของพระองค์เป็นเช่นไร

ดังนี้เป็นต้น. ด้วยเหตุนั้น พุทธวงศ์เทศนานี้ ฟังทราบว่าเป็น
เนื่องด้วยมีการทูลถาม.

ในคำว่า กปฺเป จ สตสหฺสุเส นี้ ในคานานั้น กปฺ สัพพนี้ ใช้ใน
อรรถทั้งหลายมีความเชื่อมั่น โวหาร กาล บัญญัติ ตัดแต่ง กำหนด เลศ
โดยรอบ อายุกับและมหากปฺเป็นต้น.

จริงอย่างนั้น กปฺ สัพพที่ใช้ในอรรถว่า เชื่อมั่น ได้ในประโยคทั้งหลาย
เป็นต้นว่า โอกปฺปนิยเมตฺ โภโต โคตมสุส ยถา ตํ อรหโต สมฺมา-
สมฺพุทฺธสุส ข้อนี้ฟังเชื่อมั่นต่อท่านพระโคตมเหมือนอย่างพระอรหันตสัมมา
สัมพุทธเจ้า.

ใช้ในอรรถว่า โวหาร ได้ในประโยคเป็นต้นว่า อนุชานามิ ภิกขเว ปญจติ สมณกปเปหิ ผลั ปริภุญชิตู คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ฉันผลไม้ด้วยสมณโวหาร ๕ อย่าง.

ใช้ในอรรถว่า กาล ได้ในประโยคเป็นต้นว่า เยน สุทํ นิจุจกปโป วิหรามิ เขาว่า เราจะอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ ด้วยเหตุใด.

ใช้ในอรรถว่า บัญญัติ ได้ในประโยคทั้งหลายเป็นต้นว่า อิจฺจายสุมา กปโป ท่านกัปปะและว่า นิโครธกปโป อิติ ตสฺส นามํ, ตยา ถลํ ภควา พุราหุณฺสฺส ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อของเข่าว่า นิโครธกัปปะ พระองค์ก็ทรงตั้งให้แก่พราหมณ์.

ใช้ในอรรถว่า ตัดแต่ง ได้ในประโยคเป็นต้นว่า อลงฺกโต กปปีต- เกสมสฺสุ แต่งตัวแล้ว ตัดแต่งผมและหนวดแล้ว.

ใช้ในอรรถว่า กำหนด ได้ในประโยคเป็นต้นว่า กปปีติ ทุวฺจกุล- กปโป กำหนดว่ากาลเดิมสองนิ้ว ย่อมควร.

ใช้ในอรรถว่า เลศ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า อตุลฺลิ กปโป นิปฺพชิตู มิเลศที่จะนอน.

ใช้ในอรรถว่า โดยรอบ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า เกวลกปปี เขตวนํ โอบาสตุวา ส่องสว่างรอบพระเชตะวันทั้งสิ้น.

ใช้ในอรรถว่า อายุกัปป ได้ในบาลีนี้ว่า ติฏฺฐตุ ฆนฺเต ภควา กปปี, ติฏฺฐตุ ฆนฺเต สุกโต กปปี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดทรงดำรงอยู่ตลอดอายุกัปป ขอพระสุคตโปรดทรงดำรงอยู่ตลอดอายุกัปปเถิด พระเจ้าข้า.

ใช้ในอรรถว่า มหาภัย ได้ในบาลีนี้ว่า กิว ทีโฆ นุ โข ฆนเต
กปโป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มหาภัยยาวเพียงไรหนอ. โดย อาทิสัพท กัป
สัพท ใช้ในอรรถว่า เทียบเคียง ได้ในบาลีนี้ว่า สตถุกปเปน วต กิร
โภ มยฺ สวเกน สทฺธิ มนุญฺชมานา น ชานิมฺห. ท่านผู้เจริญ เขาว่า
เมื่อเทียบเคียงกับพระศาสดา พวกเราปรึกษากับสาวกก็ไม่รู้.

ใช้ในอรรถว่า ควรแก่วินัย ได้ในบาลีนี้ว่า กปโป นฺนุโจ โหติ
กปฺป กโตกาโส ฆณฺโณ โหติ ความสมควรแก่วินัย ก็เสียไป โอกาสที่จะ
ทำให้สมควรแก่วินัย ก็เก่าไป. แต่ในที่นี้ ฟังเห็นว่าใช้ในอรรถว่า มหาภัย.
เพราะฉะนั้น. บทว่า กปฺเปจ สตสฺสเหตุ จึงมีความว่า แห่งแสนมหาภัย.

ในคำว่า จตุโร จ อสงฺขิเย ฟังเห็นว่าต้องเติมคำที่เหลือว่า จตฺนุนํ
อสงฺเขยฺยานํ มตฺถเก ความว่า ในที่สุดแห่งสี่อสงไขย กำไรแสนกัป.
บทว่า อมฺริ นาม นคฺริ ได้แก่ ได้เป็นนครอันได้นามว่า อมร และอมรวดี
แต่ในคำนี้ อาจารย์บางพวกพรรณนาเป็นประการอื่นไป, จะต้องการอะไรกับ
อาจารย์พวกนั้น. ก็คำนี้เป็นเพียงนามของนครนั้น. บทว่า ทสฺสเนยฺย ได้แก่
ชื่อว่างามนำดู เพราะประดับด้วยที่อยู่คือปราสาททิมแถวล้อมด้วยประการมีทาง
๔ แพร่ง ๓ แพร่ง มีประตุมีสนามงาม จัดแบ่งเป็นส่วนสกัดอย่างดี. บทว่า
มโนรมิ ได้แก่ ชื่อว่า นารีนรมย์ เพราะทำใจของเทวดาและมนุษย์เป็นต้นให้
รื่นรมย์ เพราะเป็นนครมีภูมิภาคที่เรียบสะอาดนารีนรมย์อย่างยิ่ง เพราะเป็น
นครที่พร้อมด้วยร่มเงาและน้ำ เพราะเป็นนครที่มีอาหารหาได้ง่าย เพราะ
เป็นนครที่ประกอบด้วยเครื่องอุปกรณ์ทุกอย่าง และเพราะเป็นนครที่มั่งคั่ง.

ทสฺสิ สทฺเทหิ อวิวิตฺตํ ความว่า พระนครไม่ว่างเว้นจากเสียง
๑๐ อย่าง คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียงสังข์ เสียงตะโพน

เสียงพิณ เสียงขับ เสียงดนตรีไม้ เสียงเชณบริโภคอาหารที่ครบ ๑๐. นัก
ฟ้อนรำงานฉลอง งานมหรสพหาที่เปรียบมิได้ ก็เล่นกันได้ทุกเวลา. บทว่า
อนุนปานสมายุต ได้แก่ ประกอบด้วยข้าวคืออาหาร ๔ อย่างและน้ำดีชื่อว่า
อันนปานสมายุต. ด้วยบทนี้ ท่านแสดงว่าครั้นนั้นหาอาหารได้สะดวก. อธิบาย
ว่า พรั่งพร้อมแล้วด้วยข้าวและน้ำเป็นอันมาก.

บัดนี้ เพื่อแสดงเสียงเหล่านั้น โดยวัตถุจึงตรัสว่า

อมรวดีนคร กีกก้องด้วยเสียงข้าง ม้า กลอง
สังข์ รด เสียงเชณบริโภคอาหารด้วยข้าวและน้ำ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หตุติสทฺท ได้แก่ ด้วยเสียงโกญจนาทของ
ข้างทั้งหลาย. คำนี้พึงเห็นว่าทุติยาวิภัตติลงในอรรถตติยาวิภัตติ. แม้ในบทที่
เหลือก็เช่นนี้. บทว่า เกริสงฺขรณานิ จ ความว่า ด้วยเสียงกลอง เสียงสังข์
และเสียงรด. ท่านกล่าวเป็นลึงควิปลาส. อธิบายว่า อีกทีกกีกก้องด้วยเสียงที่
เป็นไปอย่างนี้ว่า กินกันจ๊ะ คิมกันจ๊ะ เป็นต้น ประกอบพร้อมด้วยข้าวและน้ำ
ผู้ทักท้วงกล่าวในข้อนี้ว่า เสียงเหล่านั้น ท่านแสดงไว้แต่เอกเทศเท่านั้น ไม่
ได้แสดงไว้ทั้งหมด หรือ. ตอบว่า ไม่ใช่แสดงไว้แต่เอกเทศ แสดงไว้หมด
ทั้ง ๑๐ เสียงเลย. อย่างไรก็ตาม. ท่านแสดงไว้ ๑๐ เสียง คือ เสียงตะโพน
ท่านสงเคราะห์ด้วยเสียงกลอง เสียงพิณเสียงขับกล่อมและเสียงดนตรีไม้
สงเคราะห์ด้วยเสียงสังข์.

ครั้นทรงพรรณนาสมบัติของนครโดยปริยายหนึ่งอย่างนี้แล้ว เพื่อ
แสดงสมบัตินั้นอีก จึงตรัสว่า

นครพริ้งพร้อมด้วยส่วนประกอบทุกอย่างมีการ
งานทุกอย่างจัดไว้อย่างดี สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประ-
การ กลาดเกลื่อนด้วยหมู่ชนต่างๆ เจริญมั่งคั่ง เป็น
ที่อยู่ของผู้ทำบุญ เหมือนเทพนคร.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพมงคลสมฺปนฺนํ** ความว่า พริ้งพร้อม
ด้วยส่วนประกอบบนครทุกอย่างมีปรากฏ ชุ่มประคอง หอรับเป็นต้น หรือว่ามี
อุปกรณ์ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ ทรัพย์ ข้าวเปลือก หญ้าไม้และน้ำบริบูรณ์. บทว่า
สพฺพกมฺมมฺพาคตํ ได้แก่ ประกอบด้วยการงานทุกอย่าง อธิบายว่ามีการงาน
ทุกอย่างพริ้งพร้อม. บทว่า **สตุตฺรตนสมฺปนฺนํ** ได้แก่ มีรัตนะ ๗ มีแก้ว
มุกดาเป็นต้นบริบูรณ์ หรือว่าสมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ มีหัตถิรัตนะ จากภูมิภาค
อันเป็นที่ประทับอยู่ขององค์จักรพรรดิ. บทว่า **นानาชนสมากูลํ** ได้แก่
กลาดเกลื่อนด้วยชนทั้งหลายที่มีถิ่นและภาษาต่างๆ กัน. บทว่า **สมิทุชฺชํ** ได้แก่
สำเร็จแล้ว เจริญแล้ว ด้วยเครื่องอุปโภคและเครื่องอุปกรณ์ทุกอย่างของมนุษย์.
บทว่า **เทวนครํ** ว ท่านอธิบายว่า อมรวคินคร มั่งคั่งเจริญเหมือนนคร
ของเทพ เหมือนอาลกมันทาเทพธานี. บทว่า **อวาสิ ปุณฺณกมฺมินํ**
ความว่า ชนทั้งหลายผู้มีบุญกรรม ย่อมอยู่ในประเทศนั้น เหตุนี้ประเทศนั้น
จึงเชื่อว่าเป็นที่อยู่. พึงทราบว่เมื่อควรจะกล่าวว่ **อวาโส** แต่ก็ทำให้ต่าง
ถึงค้กล่าวว่ **อวาสิ**. ซึ่งว่าบุญ เพราะเป็นเครื่องปรากฏอธิบายว่า ปรากฏ
โดยตระกูล รูป มหาโภคะและความเป็นใหญ่. หรือว่ **เชื่อว่บุญ** เพราะชำระ.
อธิบายว่ บุญกรรมของชนเหล่าใดมีอยู่ เพราะลอยละอองมลทินของกุศลทั้ง
ปวง ชนเหล่านั้น **เชื่อว่มีบุญกรรม**. นครนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีบุญกรรม
เหล่านั้น.

พราหมณ์ชื่อ **สุเมธ** อาศัยอยู่ใน นครอมรวดี นั้น เขาเป็นอุกโต-
สุชาติ เกิดดีทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดาเป็นผู้ถือเอากรรมบริสุทธิ
มาตลอด ๗ ชั่วโมง ไม่มีผู้คัดค้านและรังเกียจด้วยเรื่องชาติ สะสวยน่าชมน่า
เลื่อมใสประกอบด้วยผิวพรรณงามอย่างยิ่ง เขาศึกษาจบไตรเพทพร้อมทั้งนิคม-
ทศาสตร์ เกฏศาสตร์ ทั้งอักษรประเภท ครอบ ๕ ทั้งอติहाสศาสตร์ ชำนาญ
บทกวี ชำนาญไวยากรณ์ ชำนาญในโลกายตศาสตร์และมหาปริสถักยณศาสตร์
แต่มารดาบิดาได้ตายเสียครั้งเขายังเป็นเด็กหนุ่ม. สหายผู้จัดการกองทัพของเขา
นำบัญชีทรัพย์สินมาแล้วเปิดห้องหลายห้อง ที่เต็มไปด้วยรัตนะต่างๆ มีทองเงิน
แก้วมณี แก้วมุกดา เป็นต้น บอกถึงทรัพย์สินว่า ข้าแต่ นายหนุ่ม นี่ทรัพย์สินส่วน
ของมารดา นี่ทรัพย์สินส่วนของบิดา นี่ทรัพย์สินส่วนของปู่ทวด จนตลอด
๗ ชั่วโมง แล้วมอบให้ว่า ท่านจงดำเนินการทรัพย์สินนี้เถิด. เขารับคำว่า ดิละ
ท่าน แล้วทำบุญทั้งหลายอยู่ครองเรือน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในนครอมรวดี มีพราหมณ์ชื่อว่า **สุเมธ** สะสม
ทรัพย์สินไว้หลายโกฏิ มีทรัพย์สินและข้าวเปลือกมาก.
เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำนต จบคัมภีร์ไตรเพท
ในลักษณะศาสตร์และอติहाสศาสตร์ ก็บรรลุดังฝั่งใน
พราหมณ์ธรรมของตน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นคเร อมรวดี** ได้แก่ ในนครที่
เรียกกันว่าอมรวดี. ในบทว่า **สุเมธ** นาม นี้ ปัญญาท่านเรียกว่า เมธา.
เมธานั้นของพราหมณ์นั้นดี อันปราษฎ์สรรเสริญแล้ว เหตุนี้ พราหมณ์นั้นเขา
จึงรู้จักว่า **สุเมธ** ผู้มีปัญญาคดี. บทว่า **พราหมโณ** ความว่า ชื่อว่าพราหมณ์

เพราะศึกษาซึ่งมนต์ของพรหม อธิบายว่า ท่องมนต์. ปราชญ์ทางอักษรศาสตร์
กล่าวว่าเหล่ากอของพรหม ชื่อว่า **พราหมณ์**. แต่ปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า
พระอริยะทั้งหลาย ชื่อว่า **พราหมณ์** เพราะเป็นผู้ลอยบาปได้. บทว่า **อเนก-**
โกฏิสนุนิโย ความว่า การสะสมแห่งทรัพย์หลายโกฏิ ชื่อว่าโกฏิสนุนิยะ.
การสะสมทรัพย์มากโกฏิของผู้ใดมีอยู่ ผู้นั้นนั้น ชื่ออเนกโกฏิสนุนิยะ
อธิบายว่าผู้สะสมทรัพย์มากหลายโกฏิ. บทว่า **ปชุตชนธฤตวา** แปลว่า ผู้มี
ทรัพย์และข้าวเปลือกมาก. คำตั้งฟังทราบว่าตรัสโดยเป็นทรัพย์และข้าวเปลือก
ที่อยู่ภาคพื้นดินและอยู่ในห้อง คำนี้ ฟังทราบว่า ตรัสโดยเป็นทรัพย์และข้าว
เปลือกที่กินที่ใช้อยู่ประจำ.

บทว่า **อชฌายโก** ความว่า ผู้ใดไม่เฟ่งฉาน เหตุนี้ผู้นั้นนั้น ชื่อว่า
อชฌายกะผู้ไม่เฟ่งฉาน อธิบายว่า ผู้เว้นจากการทำการเฟ่งฉาน สมจริงดังที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า **ดูก่อน วาเสฏฐะ บัดนี้พราหมณ์เหล่านี้ไม่เฟ่ง**
บัดนี้ พราหมณ์เหล่านี้ไม่เฟ่ง ดังนั้นแลอักษรที่ ๓ ว่า **อชฌายโก อชฌายกา**
ผู้ไม่เฟ่ง ผู้ไม่เฟ่งจึงเกิดขึ้น เพราะเหตุนี้ คำครหาพราหมณ์พวกที่เว้นจาก
การเฟ่งฉานจึงเกิดขึ้นครั้งมนุษย์ค้นกับด้วยประการฉะนี้ บัดนี้ชนใดเฟ่งมนต์
เหตุนี้ ชนนั้นจึงชื่อว่าผู้เฟ่งมนต์ พวกพราหมณ์ทั้งหลาย ทำการสรรเสริญ
กล่าวด้วยความนี้ว่าร้ายมนต์, ผู้ใดทรงจำมนต์ เหตุนี้ผู้นั้นชื่อว่าผู้ทรงจำมนต์
บทว่า **ติณณั เวทานั** ได้แก่คัมภีร์เวท ๓ [ไตรเพท] คืออิรุเวท ยชุเวท
และสามเวท. ก็เวท ศัพท์นี้ ใช้ในอรรถว่า **ญาณ โสมนัส และ คันถะ**.

จริงอย่างนั้น เวท ศัพท์นี้ ใช้ในอรรถว่า **ญาณ** ได้ในประโยคเป็นต้น
ว่า **ยัม พุราหมณัม เวทคุ อภิษณฺวา อภิณฺจนัม กามภเว อสตุตัม** เราเห็นผู้ใด
เป็นพราหมณ์ บรรลุ ญาณ มีความรู้ยิ่ง ไม่กังวลไม่ขัดข้องในกามภพ.

ใช้ในอรรถว่า โสมนัส ได้ในประโยคเป็นต้นว่า เย เวชชตา
วิจรนฺติ โลก ชนเหล่าใดเกิดโสมนัส เทียวไปในโลก.

ใช้ในอรรถว่า กัณเฑาะ ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ตินฺนํ เวทานํ ปารกฺก
สนิมณฺฑกุกฺกุณฺณํ ผู้บงกัณเฑาะไตรเพท พร้อมทั้งนิพนธ์ทศศาสตร์และเกฏุก-
ศาสตร์. แม้ในที่นี้ก็ใช้ในอรรถว่า กัณเฑาะ คัมภีร์. บทว่า ปารกฺก ได้แก่ ชื่อว่า-
ปารกฺกเพราะถึงฝั่งแห่งคัมภีร์ไตรเพท ด้วยเพียงทำให้คล่องปาก. บทว่า ลกฺข-
ณฺ ได้แก่ ในลักษณะศาสตร์ มีลักษณะสตรีลักษณะบุรุษและมหาปุริสลักษณะ.
บทว่า อิติหาเส ได้แก่ ในคัมภีร์พิเศษ กล่าวคือโบราณคดี อันประกอบ
ด้วยคำเช่นนี้ว่าเล่ากันว่าดังนี้ เล่ากันว่าดังนี้. บทว่า สทฺมมฺ ได้แก่ ในธรรม
ของตนหรือในอาจารย์ของตัวพราหมณ์ทั้งหลาย. บทว่า ปารมี คโต แปลว่า
ถึงฝั่ง อธิบายว่า ได้เป็นอาจารย์ศึกษาปาโมกข์.

ต่อมาวันหนึ่ง สุเมธบัณฑิต เป็นบัณฑิตผู้เพลินอยู่ด้วยกองคุณ ๑๐
ประการนั้น ก็อยู่ในที่ลับ ณ ปราสาทชั้นบน นั่งขัดสมาธิดำริว่า จินฺนชื่อว่า
การถือปฏิสนธิในภพหมู่เป็นทุกข์ การแตกดับแห่งสรีระในสถานที่เกิดแล้ว
เกิดเล่า ก็เหมือนกันคือเป็นทุกข์ ก็เรามีชาติ ชรา พยาธิ มรณะเป็นธรรมดา
เราเป็นอยู่อย่างนี้ ก็ควรแสวงหาพระนิพพาน อันไม่มีชาติ [ชรา] พยาธิ
มรณะ เป็นที่จำเริญสุข อันจะพ้นจากการท่องเที่ยวไปในภพ จะพึงมีได้ก็
ด้วยมรรคอย่างหนึ่ง ซึ่งจะให้ถึงพระนิพพานแน่แท้. ด้วยเหตุนี้ จิงตรัสว่า

ในครั้งนั้น เรานั่งคิดอยู่ในที่ลับอย่างนี้ว่า จินฺน
ชื่อว่าเกิดใหม่และการแตกดับแห่งสรีระเป็นทุกข์.

ครั้งนั้น เรามีชาติชราพยาธิเป็นธรรมดา จำเรา
จักแสวงหาพระนิพพาน ซึ่งไม่แก่ไม่ตาย แต่เกษม.

ถ้ากระไร เราผู้ไม่เชื่อใย ไม่ต้องการ จะพึงละ
กายอันเน่านี้ ซึ่งเต็มด้วยซากศพต่างๆ ไปเสีย.

มรรคใดมีอยู่ จักมี มรรคนั้นไม่เป็นเหตุหามีได้
จำเราจักแสวงหามรรคนั้น เพื่อหลุดพ้นจากภพ.

แก้orro

ก็ในกาลนั้น จำเราจักกล่าวเชื่อมความแห่งคาถา และความของบท
ที่ยากต่อไป. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รโหคโต แปลว่า ไปแล้วในที่ลับนั่ง
ในที่ลับ. บทว่า เอว จินุเตสหิ ตัดบทเป็น เอว จินุเตสสิ อหิ แปลว่า
เราคิดแล้วอย่างนี้ ทรงแสดงอาการคือคิดด้วย บทว่า เอว นี้. บทว่า ตทา
ได้แก่ ครั้งเป็นสุเมธบัณฑิตเป็นคนเดียวกันกับพระองค์ ด้วยบทว่า เอว
จินุเตสหิ นี้ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงประกาศว่า ครั้งนั้น
สุเมธบัณฑิตนั้น ก็คือเรานี้แล จึงตรัสโดยอุตตมบุรุษว่า เอว จินุเตสหิ
ตทา. บทว่า ชาติธมฺโม แปลว่า มีชาติเป็นสภาพ. แม้ในบทที่เหลือก็เช่น
นี้. บทว่า นิพฺพุตฺติ ได้แก่ พระนิพพาน.

ศัพท์ว่า ญญฺฮน เป็นนิบาตลงในอรรถว่าปริวิตก ความว่า ก็คิดว่า
เรา. บทว่า ปฺพุติกายฺ แปลว่า กายอันเน่า. บทว่า นานากุณฺปฺพุริตฺติ ได้แก่
เต็มไปด้วยซากศพเป็นอันมาก มีปีศาจจะ อูจจาระ หนอง เลือด เสมหะ น้ำลาย
น้ำมูก เป็นต้น. บทว่า อนเปกฺโข ได้แก่ ไม่อาลัย. บทว่า อตฺถิ ได้แก่
อันเขาข้อมได้แน่แท้. บทว่า เหหิติ แปลว่า จักมี คำนี้เป็นคำแสดงความ
ปริวิตก. บทว่า น โส สกฺกา น เหตุเย ความว่า ไม่อาจจะมิได้ด้วย
มรรคนั้นหามีได้ ก็มรรคนั้นเป็นเหตุมันเอง. บทว่า ภวโต ปริมุตฺติยา
ได้แก่ เพื่อหลุดพ้นจากเครื่องผูกคือภพ.

บัดนี้ เพื่อทรงทำความที่พระองค์ทรงปรารถนาให้สำเร็จผล จึงตรัสว่า
ยถาปิ เป็นต้น. เหมือนอย่างว่า ธรรมดาสุขอัน เป็นข้าศึกของทุกข์มีอยู่ จัน
ใด เมื่อความเกิดมีอยู่ ความไม่เกิดอันเป็นข้าศึกของความเกิดนั้นก็พึงมีจันนั้น
อนึ่ง เมื่อความร้อนมีอยู่ แม้ความเย็นอันระงับความร้อนนั้น ก็มีอยู่จันใด
นิพพานอันเครื่องระงับไฟคือกิเลสมีรากะ เป็นต้น ก็พึงมี จันนั้น อนึ่งแม้
ธรรมอันไม่มีโทษเป็นความดี ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมอันเป็นความชั่วลามก ก็
มีอยู่จันใด เมื่อความเกิดอันเป็นฝ่ายชั่วมีอยู่ แม้นิพพานที่นับได้ว่าความไม่เกิด
เพราะห้ามความเกิดได้ ก็พึงมีจันนั้นเหมือนกันแล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อทุกข์มีอยู่ แม้ธรรมดาสุขก็ย่อมมีจันใด เมื่อ
ภพมีอยู่ แม้ภาวะที่มีโทษภพ บุคคลก็พึงปรารถนา
จันนั้น.

เมื่อความร้อนมีอยู่ ความเย็นตรงกันข้ามก็มีอยู่
จันใด เมื่อไฟ ๓ กองมีอยู่ นิพพานเครื่องดับไฟ
บุคคลก็พึงปรารถนา จันนั้น.

เมื่อความชั่วมีอยู่ แม้ความดีก็ย่อมมีจันใด เมื่อ
ชาติมีอยู่ แม้ที่มีโทษชาติ บุคคลก็พึงปรารถนา จันนั้น.

แก้อรรถ

ในคานานั้น ศัพท์ว่า ยถาปิ เป็นนิบาตลงในอรรถข้ออุปมา. บทว่า
สุข ได้แก่ สุขทางกายและทางใจ. ที่ชื่อว่าสุข เพราะขุดทุกข์ด้วยดี. บทว่า
ภเว แปลว่า เมื่อความเกิด. บทว่า วิภโว แปลว่า ความไม่เกิด. เมื่อความ
เกิดมีอยู่ แม้ธรรมคือความไม่เกิด บุคคลก็พึงปรารถนา. บทว่า ติวิธคฺคิ

วิชขุเขต ความว่า เมื่อไฟ ๓ กอง มีรากะเป็นต้นมืออยู่. บทว่า **นิพพาน** ความว่า ก็พระนิพพาน อันเป็นเครื่องดับเครื่องระงับไฟมีรากะ เป็นต้นทั้ง ๓ กองนั้น บุคคลควรปรารถนา. บทว่า **ปาปกะ** ได้แก่ เมื่ออกุศลเลวทราม. บทว่า **กल्याณมฺปิ** ได้แก่ แม้อกุศล. บทว่า **เอวเมว** ได้แก่ เอวเมว อย่างนี้ก็ฉันทัน. บทว่า **ชาติ วิชขุเขต** ความว่า เมื่อความเกิดมีอยู่. ท่านกล่าวให้ต่างถึงและลบลวิภัตติ. บทว่า **อชาติปิ** ความว่า แม้นิพพานคือความไม่เกิด เป็นเครื่องห้ามกันความเกิด บุคคลก็พึงปรารถนา.

ครั้งนั้น เราก็คิดถึงแม้ประการอื่นว่า บุรุษผู้จมลงในกองอุจจาระ แลเห็นหนองน้ำที่มีน้ำใสประดับด้วยบัวหลวง บัวสาย และบัวขาว ก็ควรแสวงหาหนองน้ำ ด้วยความค้ำใจว่า ควรจะไปที่หนองน้ำนั้น โดยทางไหนหนอ. การไม่แสวงหาหนองน้ำนั้น ไม่ใช่ความผิดของหนองน้ำนั้น เป็นความผิดของบุรุษผู้จมผู้เดียว ฉันทันใด เมื่อหนองน้ำใหญ่ คืออ้อมธรรมซึ่งเป็นเครื่องชำระมลทินคือกิเลสมีอยู่ การไม่แสวงหาหนองน้ำใหญ่คืออ้อมธรรมนั้น นั่นไม่ใช่ความผิดของหนองน้ำใหญ่ คืออ้อมธรรม เป็นความผิดของบุรุษผู้เดียว ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน. อนึ่งบุรุษถูกพวกโจรสลัดจับไว้ เมื่อทางหนีแม่มีอยู่ ถ้าบุรุษนั้นไม่หนีไปเสีย นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของทางนั้น เป็นความผิดของบุรุษผู้จมผู้เดียว ฉันทันใด บุรุษที่ถูกพวกโจรคือกิเลสลัดจับไว้ เมื่อทางใหญ่อันรุ่งเรืองอันจะไปยังมหานครคือพระนิพพาน แม่มีอยู่ ก็ไม่แสวงหาทางนั้น ก็ไม่ใช่ความผิดของทาง เป็นความผิดของบุรุษแต่ผู้เดียว ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน. บุรุษถูกความเจ็บป่วยบีบคั้น เมื่อหมอที่จะเยียวยาความเจ็บป่วยมีอยู่ ถ้าไม่แสวงหาหมอนั้น ไม่ยอมให้หมอนั้นเยียวยาความเจ็บป่วย นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของหมอ เป็นความผิดของบุรุษนั้นแต่ผู้เดียว ฉันทันใด ก็ผู้ใดถูกความเจ็บป่วยคือ

กิเลสบีบคั้นหนัก ไม่แสวงหาอาจารย์ผู้ฉลาดในทางระงับกิเลสซึ่งมีอยู่ ก็เป็น
ความผิดของผู้นั้นผู้เดียว ไม่ใช่ความผิดของอาจารย์ผู้ขจัดความเจ็บป่วยคือกิเลส
ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บุรุษตกบ่ออุจจาระ เห็นหนองน้ำมีน้ำเต็ม ก็ไม่
ไปหาหนองน้ำนั้น นั่นไม่ใช่ความผิดของหนองน้ำ
ฉันทันใด.

เมื่อหนองน้ำคืออมตะ เป็นเครื่องชำระมลทินคือ
กิเลสมีอยู่ บุคคลไปไม่หาหนองน้ำนั้น ก็ไม่ใช่ความ
ผิดของหนองน้ำคืออมตะ ก็ฉันทันนั้น.

บุรุษถูกขี้ครุมล้อมไว้ เมื่อทางไปมีอยู่ บุรุษ
ผู้นั้นก็หนีไป นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของทาง ฉันทันใด.

บุคคลถูกกิเลสรุมล้อมไว้ เมื่อทางอันรุ่งเรืองมี
อยู่ ก็ไม่ไปหาทางนั้น นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของทาง
อันรุ่งเรือง ก็ฉันทันนั้น.

บุรุษถูกความเจ็บป่วยเบียดเบียนแล้ว เมื่อหมอที่
จะเยียวยา มีอยู่ ก็ไม่ยอมให้หมอนั้นเยียวยาความเจ็บ
ป่วยนั้น นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของหมอ แม้ฉันทันใด.

บุคคลถูกความเจ็บป่วยคือกิเลส บีบคั้นเป็นทุกข์
ก็ไม่ไปหาอาจารย์นั้น นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของอาจารย์
ฉันทันนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุถกโต ได้แก่ ตกลงสู่บ่ออุจจาระ หรือ ตกบ่ออุจจาระเปื้อน. บทว่า กิเลสมลโธว ได้แก่ เป็นที่ชำระมลทิน คือกิเลส. คำนี้เป็นปฐมวิภัติ ลงในอรรถสัตตมวิภัติ. บทว่า อมตบุตรเพ แปลว่า ของหนองน้ำกล่าวคืออมตะ. คำนี้เป็นสัตตมวิภัติ ฟังเห็นว่า ลงใน อรรถฉฐวิภัติ ท่านกล่าวไว้สนธิคหิตไว้. บทว่า อริหิ ได้แก่ อันปัจจามิตรทั้งหลาย. บทว่า ปริรุทโธ ได้แก่ ล้อมโดยรอบ. บทว่า คมนนปเถ คือ คมนนปเถ คือ เมื่อทางไป. คำนี้ท่านกล่าวลงนคคหิตอาคม เพื่อไม่ให้เสียฉันทลักษณะ. บทว่า น ปลายติ ได้แก่ ฝันไม่พึงหนีไป. บทว่า โส ปุโรโส ได้แก่ บุรุษที่ถูกพวกโจรล้อมไว้นั้น. บทว่า อณฺขสฺส แปลว่า ของทาง. จริงอยู่ทางมีชื่อเป็นอันมาก คือ

มคฺโค ปนฺโถ ปฺโถ ปหฺโห อณฺขลํ วฏฺฏมายนํ

นาวา อุตฺตรเสตุ จ กุลฺโล จ ภิสฺสิ สจฺกโม.

แปลว่า ทาง ทั้งหมด แต่ในที่นี้ ทางนั้น ท่านกล่าวโดยใช้ชื่อว่า อัญชเส. บทว่า สิว ได้แก่ ชื่อว่า สิวเพราะไม่มีอุปทวะทั้งปวง. บทว่า สิวมณฺชเส ความว่า ของทางที่ปลอดภัย. บทว่า ติกฺกจฺนเก ได้แก่ หมอ. บทว่า น ติกฺกจฺนเปติ ได้แก่ ไม่ยอมให้เหยียวยาว. บทว่า น โทโส โส ติกฺกจฺนเก ได้แก่ ไม่ใช่ความผิดของหมอ. อธิบายว่าเป็นความผิดของผู้ป่วยฝ่ายเดียว. บทว่า ทุกฺขิโต ได้แก่ มีทุกข์ทางกายทางใจที่เกิดเอง. บทว่า อจฺริยํ ได้แก่ อาจารย์ผู้บอกทางหลุดพ้น. บทว่า วินายเก แปลว่า ของอาจารย์.

ก็เรารันคิดดังกล่าวมานี้แล้ว จึงคิดอื่นๆ ขึ้นไปอย่างนี้ว่า บุรุษผู้ชอบ แต่งตัวสวยๆ ทั้งซากศพที่คล้องคอเสีย ก็พึงเป็นสุขไป แม้ฉันทใด แม้เราก็

ทั้งกายอันแน่นี้เสีย ไม่อาลัย ฟังเข้าไปยังมหานครคือนิพพาน ก็ฉันนั้น. อนึ่ง
บุรุษสตรีถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงที่พื้นดินอันเป็นอุจจาระปัสสาวะแล้ว ก็หาเอา
ใส่ชายพกหรือเอาชายผ้าห่ออุจจาระปัสสาวะนั้นพาไปไม่ ที่แท้ ก็พากันเกลียด
ไม่ยากแม้แต่จะดู ไม่อาลัยทิ้งไปเลย ฉันทใด แม้เราก็อาลัยกายอันแน่นี้
ควรที่จะละทิ้งเข้าไปยังอมตนครคือนิพพาน ก็ฉันนั้น. อนึ่ง ธรรมดานายเรือ
ทั้งหลาย ก็ละทิ้งเรือที่นำน้ำอันคร่ำคร่าไม่เชื่อโยไปเลย ฉันทใด แม้เราก็ละทิ้ง
กาย ที่ของโสโครกไหลออกจากปากแผลทั้ง ๕ แผลนี้ ไม่เชื่อโยจักเข้าไปยัง
มหานครคือนิพพาน ก็ฉันนั้น. อนึ่ง บุรุษบางคน พกพารัตนะมากอย่างมี
แก้วมุกดาแก้วมณีและแก้วไพฑูรย์เป็นต้น เดินทางไปกับหมู่โจร จำต้องละ
ทิ้งโจรเหล่านั้น เพราะกลัวสูญเสียรัตนะ เลือกถือเอาแต่ทางที่เกษมปลอดภัย
ฉันทใด กายอันแน่นี้ก็เสมือนโจรปล้นรัตนะ ถ้าเราจักทำความอยากในกาย
นี้ รัตนะคืออริยมรรคและกุศลธรรมของเราก็จักสูญเสียไป เพราะฉะนั้นจึง
ควรที่เราจำต้องละทิ้งภพที่เสมือนมหาโจรนี้ แล้วเข้าไปยังมหานครคือ
นิพพาน ก็ฉันนั้น. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บุรุษเกลียดซากศพที่ผูกคออยู่ ปลดออกไปเสีย

ก็มีสุข มีเสรี มีอิสระ ฉันทใด.

เราทั้งกายอันแน่นี้ ที่สะสมซากศพต่างๆ ไว้ไป

เสีย ไม่อาลัย ไม่ต้องการ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

บุรุษสตรีทิ้งอุจจาระไว้ในที่ถ่ายอุจจาระ ไปเสีย

ไม่อาลัย ไม่ต้องการ ฉันทใด.

เราทอดทิ้งกายนี้ ที่เต็มไปด้วยซากศพต่างๆ

เหมือนทิ้งส้วมไป ก็ฉันนั้น.

เจ้าของเรือ ทิ้งเรือลำเก่าชำรุด รั่วน้ำไป ไม่เชื่อใจ
ไม่ต้องการ ฉันทิ.

เราก็ทอดทิ้งกายนี้ ที่มี ๕ ช่อง เป็นที่ไหลออก
ของสิ่งโสโครกอยู่เป็นนิตย์ไป เหมือนเจ้าของเรือสละ
ทิ้งเรือลำเก่า ก็ฉันทิเหมือนกัน.

บุรุษพภพของมีค่าไปกับพวกโจร แลเห็นภัย
จากการเสียหายของๆ มีค่า จึงละทิ้งโจรไป ฉันทิ.

กายนี้ก็เปรียบเสมอด้วยมหาโจร เพราะกลัวการ
เสียหายแห่งกุศล เราจึงจำต้องละกายนี้ไป ก็ฉันทิ
เหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยถาปี กุณ்பุ ปุริโส ความว่า บุรุษ
วัยรุ่น ผู้รักสวรั้งงาม อิดอัศจรรย์า เกลียด ด้วยซากงู ซากสุนัข หรือซาก
มนุษย์ ที่ถูกผูกคอไว้ จึงปลดซากศพนั้นออกไปเสีย แม้ฉันทิ. บทว่า สุกิ
ได้แก่ ประสบสุข. บทว่า เสรี ได้แก่ อยู่ตามอำเภอใจ. บทว่า นานากุณปลลญย
ได้แก่ เป็นกองซากศพต่างๆ มากหลาย. ปาฐะว่า นานากุณปปริตติ ดังนี้
ก็มี.

บทว่า อัจจรรณานมฺหิ ความว่า คนทั้งหลายย่อมอุจจาระ คือถ่าย
อุจจาระในประเทศนั้น เหตุนั้นประเทศนั้น จึงชื่อว่า เป็นที่ถ่ายอุจจาระ.
ประเทศที่ถ่ายอุจจาระนั้นด้วย เป็นฐานด้วย เหตุนั้นจึงชื่อว่าฐานเป็นประเทศ
ถ่ายอุจจาระ อีกอย่างหนึ่ง ประเทศอันเขาถ่ายอุจจาระ เหตุนั้นจึงชื่อว่าประเทศ
ที่ถ่ายอุจจาระ คำนี้เป็นชื่อของอุจจาระ. ที่ของอุจจาระนั้น ชื่อว่าที่ของอุจจาระ

ในฐานแห่งอุจจาระ อธิบายว่า ในฐานที่เปื้อนด้วยของสกปรก. บทว่า **วจุจกตฺวา ยถา กุฎ्ฐิ** ความว่า เหมือนบุรุษสตรี ละทิ้งกุฎ्ฐิที่ถ่ายอุจจาระ คือส้วม ฉะนั้น.

บทว่า **ขชฺชริ** ได้แก่ เก่า. บทว่า **ปุลลคฺคิ** ได้แก่ ชำรุด อธิบายว่า กระจัดกระจาย. บทว่า **อุทฺทาคาหิณี** ได้แก่ ถือเอาน้ำ. บทว่า **สามิ** ได้แก่ เจ้าของเรือ. บทว่า **นวจฺฉิทฺทํ** ได้แก่ ชื่อว่ามี ๕ ช่อง เพราะประกอบด้วย ปากแผล ๕ แผล มีตา หู เป็นต้น ทั้งช่องเล็กช่องน้อย. บทว่า **ฐฺวุสฺสวํ** ได้แก่ เป็นที่ไหลออกเป็นประจำ. อธิบายว่า มีสิ่งไม่สะอาดไหลออกเป็นนิตย์.

บทว่า **ภณฺฑมมาทีย** ได้แก่ ถือเอาทรัพย์สินมีรัตนะเป็นต้นอย่างใด อย่างหนึ่ง. บทว่า **ภณฺฑจฺเจทฺถกฺขิ ทิสฺวา** ความว่า เห็นภัยแก่การชิง ทรัพย์สิน. บทว่า **เอวเมว** ความว่า เหมือนบุรุษพกพาทรัพย์สินเดินไปฉะนั้น. บทว่า **อัย กายิ** ความว่า สภาพนี้ เป็นบ่อเกิดแห่งสิ่งที่เขาเกลียดแล้วที่ น่าเกลียดอย่างยิ่ง เหตุฉนั้น จึงชื่อว่ากาย. คำว่า **อายะ** ได้แก่ ที่เกิด. อาการทั้งหลายย่อมมาแต่สภาพนั้น เหตุฉนั้น สภาพนั้น จึงชื่อว่า **อายะ** เป็นแดน มา. อาการทั้งหลายมีผมเป็นต้น อันเขาเกลียดแล้ว. สภาพเป็นแดนมาแห่ง อาการทั้งหลายมีผมเป็นต้นอันเขาเกลียดแล้ว ด้วยประการฉนั้น เหตุฉนั้น สภาพนั้น จึงชื่อว่า **กาย**. บทว่า **มหาโจรสโม วีย** ความว่า กายชื่อว่า **มหาโจรสมะ** เพราะเป็นโจรมีปาณาติบาตและอกินนาทานเป็นต้นคอยปล้น กุศลทุกอย่าง โดยอำนาจความยินดีเป็นต้นในปิยรูปทั้งหลาย มีรูปารมณฺ์เป็นต้น ด้วยจักขุเป็นอาทิ เพราะฉนั้น จึงควรทราบการเชื่อมความว่า บุรุษผู้ถือ ทรัพย์สินที่เป็นรัตนะ ไปกับหมู่โจรนั้นจำต้องละโจรเหล่านั้นไปเสีย ฉนั้นใด

แม้เราก็จำต้องละกายอันเสมอด้วยมหาโจรนี้ไปเพื่อแสวงหาทางที่ทำให้ความสวัสดิให้แก่นั่น ฉะนั้นเหมือนกัน. บทว่า กุสลเจตนาภยา ความว่า เพราะกลัวแต่การปลิ้นกุศลธรรม.

ครั้งนั้น สุเมธบัณฑิตครั้งครุ่นคิดถึงเหตุแห่งเนกขัมมะการออกบวช ด้วยอุปมานานาประการอย่างนี้แล้ว จึงคิดอีกว่า บิดาและปู่เป็นต้นของเรารวบรวมกองทัพใหญ่ไว้ เมื่อไปปรโลกก็พาเอาแม่แต่กหาปณะเดียวไปไม่ได้. ส่วนเราควรจะทำอะไรเพื่อทำเหตุไปปรโลก ดังนี้แล้วก็ไปกราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ข้าพระบาทมีหัวใจอุกขาติชราเป็นต้นรบกวน จำจกออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน ข้าพระบาทมีทรัพย์อยู่หลายแสนโกฏิ ขอพระองค์ผู้สมมติเทพโปรดทรงดำเนิการกะทรัพย์นั้นเถิด พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า เราไม่ต้องการทรัพย์ของท่านดอก ท่านนั้นเองจงทำตามปรารถนาเถิด.

สุเมธบัณฑิตนั้นทูลรับว่า ดิละพระเจ้าข้า แล้วให้ตีกลองร้องป่าวไปในพระนคร ให้ท่านแก่มหาชน ละวัตตุคามและกิเลสคามแล้ว ก็ออกจากอมรนครซึ่งเสมือนเทพนครอันประเสริฐไปแต่ลำพังผู้เดียว อาศัยธัมมิกบรรพต ในป่าหิมวันตประเทศที่มีฝูงเนื่อนานาชนิด ทำอาศรม สร้างบรรณศาลาลงในที่นั้น สร้างที่จงกรมที่เว้นโทษ ๕ ประการ ละทิ้งผ้าอันประกอบด้วยโทษ ๕ ประการแล้ว นุ่งห่มผ้าเปลือกไม้ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๒ ประการ เพื่อรวบรวมกำลังแห่งอภิญญาที่ประกอบด้วยคุณ ๘ ประการ บวชแล้ว.

เขาบวชอย่างนี้แล้ว ก็ละบรรณศาลาที่เคลื่อนด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าอาศัยโคนไม้ ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ ละธัญชาติหลากชนิดทุกอย่าง บริโภคแต่ผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ตั้งความเพียร โดยการนั่งยืนและเดิน ก็ได้สมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ ภายใน ๗ วันเท่านั้น. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

เราคิดอย่างนี้แล้ว ก็ให้ทรัพย์หลายร้อยโกฏิเป็นทาน แก่คนที่มีที่พึงและไม่มีที่พึง แล้วก็เข้าไปยังหิมวันตประเทศ.

ไม่ไกลหิมวันตประเทศ มีภูเขาชื่อว่าชัมมิกะ เราก็ทำอาศรม สร้างบรรณศาลา.

ณ ที่นั้น เราก็สร้างที่จงกรม อันเว้นโทษ ๕ ประการ รวบรวมกำลังแห่งอภิญา อันประกอบด้วยคุณ ๘ ประการ.

เราสละผ้า อันมีโทษ ๘ ประการไว้ ณ ที่นั้น นุ่งผ้าเปลือกไม้ อันมีคุณ ๑๒ ประการ.

เราสละบรรณศาลา อันเคลื่อนด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าอาศัยโคนไม้ อันประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ

เราสละธัญชาติ ที่หว่านที่ปลูก โดยมีได้เหลือเลย บริโภคแต่ผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อันพร้อมด้วยคุณเป็นอันมาก.

เราตั้งความเพียรในที่นั้น ด้วยการนั่งยืนและเดิน ก็ได้บรรลุกำลังแห่งอภิญาภายใน ๗ วัน เท่านั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอวาหิ ตตฺตฺวาทฺว เอว อหิ ความว่า เราคิดโดยประการที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง. บทว่า นาถานาถามิ ความว่า เราให้แก่คนที่มีที่พึงและคนที่ไม่มีความพึง คือทั้งคนมั่งมี ทั้งคนยากจน พร้อม

ทั้งซุ้มประตูและเรือน ด้วยกล่าวว่า ผู้ต้องการก็จงรับเอา. บทว่า **หิมวัตตสุสา-
วิทุเร** ได้แก่ ในที่ไม่ไกล คือใกล้ขุนเขาหิมวันต์. บทว่า **ธัมมิกโก นาม**
ปพฺพโต ได้แก่ ภูเขามีชื่ออย่างนี้. ตามว่า เพราะเหตุไร ภูเขาลูกนี้จึงมีชื่อว่า
ธัมมิกะ. ตอบว่า ก็พระโพธิสัตว์ทั้งหลายโดยมาก บวชเป็นฤาษี เข้าอาศัย
ภูเขาลูกนั้นทำอภิญญาให้เกิดแล้วทำสมณธรรม เพราะฉะนั้นภูเขาลูกนั้นจึงได้
ปรากฏชื่อว่า **ธัมมิกะ** เพราะเป็นที่อาศัยแห่งบุคคลผู้มีสมณธรรม. ด้วยคำว่า
อสุตฺโม สุกฺโต มยฺหํ เป็นต้น ตรัสไว้เหมือนว่าสุเมธบัณฑิต สร้างอาศรม
บรรณศาลาที่จงกรมด้วยฝีมือตนเอง แต่แท้จริง หาได้สร้างด้วยฝีมือตนเองไม่
ท้าวสักกเทวราชทรงส่งวิสสุกรรมเทพบุตรไปสร้าง มิใช่หรือ. แต่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงหมายถึงผลสำเร็จนั้น ซึ่งเกิดด้วยบุญญาญาภาพของพระองค์ในครั้งนั้น
จึงตรัสเป็นต้นว่า **คฺคฺก่อนสารีบุตร ฌ ภูเขานั้น**

เราทำอาศรม สร้างบรรณศาลา สร้างที่จงกรม

อันเว้นโทษ ๕ ประการ ไว้ ณ ที่นั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปณฺณศาลา** ได้แก่ ศาลามุงบังด้วย
ใบไม้. บทว่า **ตคฺคฺ** ได้แก่ ฌ อาศรมบทนั้น. บทว่า **ปญฺจโทสวฺวิชฺชิตํ**
ได้แก่ เว้นห่างไกลจากโทษแห่งที่จงกรม ๕ ประการ. ชื่อว่า โทษแห่งที่จงกรม
๕ ประการ อะไรบ้าง อันเว้นจากโทษ ๕ ประการเหล่านี้ คือ เป็นที่แข็ง
ขรุขระ ๑ อยู่ในต้นไม้ ๑ มีที่รกกำบัง ๑ แคนเกินไป ๑ กว้างเกินไป ๑
ด้วยการกำหนดอย่างสูง ท่านกล่าวว่า ที่จงกรมยาว ๖๐ ศอก กว้างศอกครึ่ง.

อีกนัยหนึ่ง บทว่า **ปญฺจโทสวฺวิชฺชิตํ** ได้แก่ เว้นห่างไกลจากโทษ
คือนิวรณ์ ๕ ประการ พึงเห็นว่า เชื่อมความกับบทหลังนี้ว่า **อภิณฺญาพลมา-
หริ** ดังนี้. บทว่า **อภฺภูจฺจคฺคฺสมุเปตํ** ความว่า ชักนำกำลังแห่งอภิญญา

อันประกอบด้วยคุณ ๘ ประการ คือ เมื่อจิตตั้งมั่นอย่างนี้ หมคจต สะอาด ไม่มีมลทิน ปราศจากอุปกิเลส อ่อน อดทน อดทน มั่นคง ไม่หวั่นไหว.

แต่อาจารย์บางพวก กล่าวเชื่อมความกับอาศรมว่า เราสร้างอาศรม อันประกอบด้วยสมณสุข ๘ ประการ คือ ประกอบพรักพร้อมด้วยสมณสุข ๘ ประการเหล่านี้ คือ ชื่อว่าสมณสุข ๘ ประการเหล่านี้คือ ไม่หวังทรัพย์และ ข้าวเปลือก แสวงแต่บิณฑบาตที่ไม่มีโทษ บริโภคแต่ก่อนข้าวเย็นแล้ว ไม่มี กิเลสเครื่องเบียดเบียนรัฐในเมื่อพวกราชบุรุษเอาแต่เบียดเบียนรัฐ ถือเอาทรัพย์ และข้าวเปลือกเป็นต้น ปราศจากฉันทราคะในเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลาย ไม่มีภัย เพราะการปล้นของโจร ไม่คลุกคลีกับพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชา ไม่ถูกกระทบกระทั่งใน ๔ ทิศ คำนั้นไม่สมกับบาลี.

บทว่า สาธุกั แปลว่า ผ้า. บทว่า ตตุถ ได้แก่ ในอาศรมนั้น. ด้วย บทว่า นวโทสมุปาคตฺตํ ทรงแสดงว่า คุณก่อนสารีบุตร เราเมื่ออยู่ในที่นั้น ก็เสียดเสียดผ้าที่มีค่ามากที่ตนนุ่งห่มเสียด ก็เมื่อจะละผ้า ได้เห็นโทษ ๘ ประการ ในผ้า นั้นจึงละเสียด. ความจริงประกาศโทษ ๘ ประการในผ้า แก่ผู้บวชเป็น คาบสทั้งหลาย. โทษ ๘ ประการคืออะไร ทรงแสดงว่า เราละผ้าที่ประกอบ ด้วยโทษ ๘ ประการเหล่านี้คือ ผ้าเป็นของมีค่า ชีวิตนักบวชอยู่ได้ด้วยผู้อื่น ผ้าหอมไปทีละน้อยด้วยการใช้ ผ้าที่หอมแล้วจำต้องซักต้องย้อม ผ้าเก่า ไปด้วยการใช้ ผ้าที่เก่าแล้วจำต้องทำการชุน ทำการปะ ผ้าเกิดได้ยากในการ แสวงหาใหม่ ไม่เหมาะแก่การบวชเป็นคาบส เป็นของสาธารณะทั่วไปแก่พวก โจร ต้องคุ้มครองโดยที่พวกโจรลักไปไม่ได้ เป็นฐานการแต่งตัวของผู้นุ่งห่ม ผู้ที่พาเที่ยวไปกลายเป็นคนมักมาก แล้วจึงนุ่งผ้าเปลือกไม้. บทว่า วากจิริ ความว่า เราถือเอาผ้าที่สำเร็จด้วยเปลือกไม้ ซึ่งกรองด้วยหุ้ญามุงกระด่ายเป็นเส้น ๆ

ทำแล้ว เพื่อใช้นุ่งห่ม. บทว่า ทวาทสคุณมุปาคติ ได้แก่ ประกอบด้วย
อานิสงส์ ๑๒ ประการ. ในบทนี้ คุณ ศัพท์มีอรรถว่า อานิสงส์ เหมือนใน
ประโยคเป็นต้นว่า สตคณา ทกฺขินา ปาฏิกงฺขิตพฺพา พิงฺหวังได้ทักษิ-
ณามีอานิสงส์ร้อยหนึ่ง. ม อักษรทำการตอบท ถึงพร้อมด้วยคุณ ๑๒ ประการ
เหล่านี้ คือ ผ้าเปลือกไม้มีอานิสงส์ ๑๒ ประการคือ มีค่าน้อย ๑ ไม้เนื้อ
ด้วยผู้อื่น ๑ อาจทำได้ด้วยมือตนเอง ๑ แม้เมื่อเก่าเพราะการใช้ก็ไม่ต้องเย็บ ๑
ไม่มีโรจภัย ๑ ผู้แสวงหาที่ทำได้ง่าย ๑ เหมาะแก่การบวชเป็นคาบส ๑ ไม่
เป็นฐานการแต่งตัวของผู้ใช้ ๑ มีความมักน้อยในปัจจัยคือจีวร ๑ ใช้สะดวก ๑
เปลือกไม้ที่เกิดก็หาได้ง่าย ๑ แม้เมื่อผ้าเปลือกไม้สูญหายก็ไม่เสียดาย ๑.

ครั้งนั้น **สุเมธบัณฑิต** อยู่ ณ บรรณศาลาอาศรมนั้น ตอนใกล้รุ่ง
ก็ลุกขึ้นพิจารณาถึงเหตุออกบวชของตน คิดอย่างนี้ว่า เราละบ้านเรือนซึ่งมี
อาการประหนึ่งที่อยู่อันประเสริฐของเทพยดา อังนงงามด้วยสมบัติอันโอฬาร
นารัณรมย์ของคฤหัสถ์ชนด้วยการสัมผัสกำไลมือกำไลเท้าทองใหม่เป็นต้นระคน
ด้วยเสียงและการหัวเราะการพูดที่ไพเราะเหมือนละก้อนเขพะ เข้าไปยังป่าโต-
วัน บำเพ็ญตบะเครื่องลอยบาปของชนทั้งปวง เพราะเป็นผู้เพลิดด้วยวิเวก
แต่การอยู่ที่บรรณศาลา ณ อาศรมนี้ของเรา ก็เป็นเหมือนการครองเรือนครั้ง
ที่สอง เอาเถิด เราจะอยู่เสียที่โคนไม้ ด้วยเหตุนี้ จิงตรัสว่า

เราละบรรณศาลา อันเคลื่อนด้วยโทษ ๘ ประ-

การ.

แก้อรรถ

บรรณศาลาเหล่านั้น บทว่า **อฏฺฐโทสสมากิณฺณ** ความว่า เคลื่อน
คือประกอบพร้อมด้วยโทษ ๘ ประการ. โทษ ๘ ประการอะไรบ้าง. พระมหา

สัตว์เห็นโทษ ๘ เหล่านี้คือ การที่สร้างให้สำเร็จจำต้องใช้เครื่องสัมภาระมาก ๑ จำต้องบำรุงอยู่เป็นนิศด้วยหญ้าใบไม้และดินเหนียวเป็นต้น ๑ จำต้องออกไป โดยเข้าใจว่า ไม่มีเอกัคคตาคิดสำหรับผู้จำต้องออกไปในเวลาไม่สมควร ด้วย คิดว่า ขึ้นชื่อว่าเสนาสนะ จักทรุดโทรมไป ๑ ต้องทนอุณหภูมิกาย เพราะกระทบเย็นร้อน ๑ ต้องปกปิดคำครหาที่ว่า ผู้เข้าไปบ้านเรือนอาจทำชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ๑ ต้องหวงเหนวนี่ของเรา ๑ ต้องนึกอยู่เสมอว่า นี้อันเรือน มีอยู่อย่างผู้มีเพื่อน ๑ ต้องเป็นของทั่วไปเป็นอันมาก เพราะต้องทั่วไปแก่สัตว์ทั้งหลายมีเดิน เลือด จึงจกเป็นต้น ๑ ดังนี้แล้วจึงละบรรณศาลาเสีย.

บทว่า คุณฺหิ ทสฺหุปกตฺติ ความว่า เราปฏิเสธที่กำบัง เข้าไปยัง โคนไม้อันประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ คุณ ๑๐ ประการอะไรบ้าง. ตรัสว่า เราเห็นคุณ ๑๐ เหล่านี้ คือ มีความริเริ่มชวนขวนขวายน้อย ๑ ได้ความไม่มีโทษ โดยง่ายว่าเพียงเข้าไปโคนไม้นั้นเท่านั้น ๑ ทำอนิจจสัญญาให้ตั้งขึ้นด้วยการเห็น ความแปรปรวนของต้นไม้และใบไม้ ๑ ไม่ตระหนี่เสนาสนะ ๑ เมื่อจะทำชั่ว ฌ โคนไม้นั้นย่อมละลาย เพราะฉะนั้น จึงไม่มีที่ลับทำชั่ว ๑ ไม่ทำความหวงแหน ๑ อยู่กับเทวดาทั้งหลาย ๑ ปฏิเสธที่กำบัง ๑ ใช้สอยสะดวก ๑ ไม่ห้วงใยเพราะเสนาสนะคือโคนไม้ หาได้ง่าย ในทุกสถานที่ไป ๑ แล้วจึงเข้าไปยังโคนไม้ และตรัสว่า

โคนไม้ พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสรรเสริญแล้ว
และตรัสว่า เป็นนิศสัย ที่อาศัย ที่อยู่ของผู้สัจจ เสมอ
ด้วยโคนไม้ จะมีแต่ไหน.

แท้จริง ผู้อยู่โคนไม้อันสัจจ อันกำจัดความ
ตระหนี่ที่อยู่ อันเทวดารักษาแล้ว ชื่อว่าผู้มีวัตรดี.

ผู้เห็นต้นไม้และใบไม้ ที่มีสีแดง เขียว เหลือง
อันหล่นแล้ว ย่อมบรรเทาใจจลัญญาเข้าใจว่าเที่ยงเสีย
ได้.

เพราะฉะนั้นแล ผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ ไม่
ควรดูหมิ่นโคนไม้อันสด ที่ป็นทรัพย์มรดกของ
พระพุทธเจ้า เป็นที่อยู่ของผู้ยินดียิ่งในภาวณา.

ครั้งนั้น **สุเมธบัณฑิต** เป็นผู้เห็นโทษของบรรณสาธา ได้อานิสงส์
ในเสนาสนะคือโคนไม้อยู่ จึงคิดยิ่งขึ้นไปว่า การที่เราเข้าไปยังหมู่บ้านเพื่อ
แสวงหาอาหาร เป็นทุกข์ในการแสวงหาอาหาร เรามิใช่เพราะสิ้นไร้อย่างไรจึง
ออกบวชด้วยความต้องการเพื่ออาหาร แต่ทุกข์มีการแสวงหาอาหารเป็นมูลไม่มี
ประมาณ ถ้ากระไรเราจะยังอัตภาพให้เป็นไป ด้วยผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ
แต่เมื่อจะทรงแสดงความที่พิเศษของประโยชน์นี้จึงตรัสคาถาเป็นต้นว่า

เราสละสัญชาติที่หว่านแล้ว ที่ปลูกแล้วโดยไม้
เหลือเลย บริโภคแต่ผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติอัน
พร้อมพร้อมด้วยคุณเป็นอันมาก.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วาปีต** ได้แก่ ที่หว่านเสร็จแล้ว. บทว่า
โรปีต ได้แก่ ที่ปลูกเสร็จแล้ว ข้าวกล้าจะสำเร็จผล มี ๒ วิธี คือ ด้วยการหว่าน
และการปลูก. เราก็ละเสียทั้ง ๒ วิธี ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยผลไม้ที่มีอยู่ตาม
ธรรมชาติ เพราะตัวเรามากน้อย. บทว่า **ปวตฺตผล** ได้แก่ ผลไม้ที่หล่นเอง.
บทว่า **อาทียี** ได้แก่ บริโภค.

บุคคลผู้สันโดษด้วยผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ
เลี้ยงชีพไม่เนื่องด้วยผู้อื่น ละความละโมภในอาหารเสีย
ย่อมเป็นมุนีใน ๔ ทิศ.

มุนีย่อมละความอยากในรส การเลี้ยงชีพของ
ท่านจึงบริสุทธิ์ เพราะฉะนั้นแล จึงไม่ควรดูหมิ่นการ
บริโภคผลที่ไม่มีอยู่ตามธรรมชาติ.

สุเมธบัณฑิต เมื่อประพฤติดูอย่างนี้ ไม่นานนักก็บรรลุสมาบัติ ๘
และอภิญา ๕ ภายใน ๗ วัน พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงประกาศความข้อ
นี้ จึงตรัสว่า ตตฺถปฺปชานํ ปทฺธี เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
ตตฺถ ได้แก่ ในอาศรมนั้น. บทว่า ปชานํ ได้แก่ความเพียร. จริงอยู่ความ
เพียรท่านเรียกว่า ปชานะ เพราะเป็นคุณควรตั้งไว้ หรือเพราะทำภาวะคือการ
ตั้งไว้. บทว่า ปทฺธี ได้แก่เริ่มความเพียร บทว่า นิสฺซชฺชฎฺธานจฺกม
แปลว่า ด้วยการนั่ง การยืน และการเดิน.

แต่สุเมธบัณฑิต ปฏิเสธการนอน ยังคืนและวันให้ล่วงไปด้วยการนั่ง
ยืนและเดินเท่านั้น จึงบรรลุกำลังแห่งอภิญาได้ภายใน ๗ วันเท่านั้น. ก็แล
เมื่อสุเมธดาบสครั้นบรรลุกำลังแห่งอภิญาอย่างนี้แล้ว ก็ยังอยู่ด้วยสุขใน
สมาบัติ. ครั้งนั้น พระศาสดาพระนามว่าที่ปึงกรผู้ทรงทำการสงเคราะห์ชนทั้ง
ปวงผู้ทรงทำภัยแก่พลแห่งมาร ทรงทำประทีปคือพระญาณเสด็จอุบัติในโลก.

เมื่อว่าโดยสังเขปเท่านั้น การกล่าวลำดับเรื่องพระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น
มีดังนี้ ได้ยินว่า พระมหาสัตว์พระนามว่าที่ปึงกรพระองค์นี้ ทรงบำเพ็ญ
พระบารมี ๓๐ ทัศ ทรงดำรงอยู่ ในอัทภาพเสมือนอัทภาพของพระเวสสันดร

ทรงให้มหาทาน เป็นเหตุให้แผ่นดินไหวเป็นต้น เมื่อสุดสิ้นพระชนมายุ ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ทรงดำรงอยู่ ณ ที่นั้น จนตลอดพระชนมายุ เมื่อเทวดาในหมื่นจกกาลประชุมกันทูลว่า

กาโลยฺ เต มหาวีร อุบุปฺพช มาตุกฺขณฺณิยฺ

สเทวํ คารยฺนุโต พุชฺฌสฺสุ อมตํ ปทํ.

ข้าแต่พระมหาวีระ นี่เป็นกาลอันสมควรสำหรับพระองค์ โปรดเสด็จอุบัติในครรภ์พระมารดาเถิด พระองค์เมื่อทรงยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามโสม-สงสาร ก็โปรดตรัสรู้อมตบทเถิด.

ดังนี้แล้ว แต่นั้น ทรงสดับคำของเทวดาทิ้งหลายแล้วทรงพิจารณาหาวิโลก-นะ ๕ ทรงจุดจากดุสิตสวรรค์นั้นแล้วทรงถือปฏิสนธิ โดยคาวนักษัตรในเดือนอาสาฬหะหลัง เพ็ญเดือนอาสาฬหะ ในพระครรภ์ของ พระนางสุเมธาเทวี ในสกุลของพระราชาพระนามว่า สุทวะ ผู้เป็นเทพแห่งนรชน ดังทำวาสุเทพ ผู้พิชิตด้วยความเจริญแห่งพระยศของพระองค์ ณ กรุงรัมมวดี มีราชบริพาร หมู่มากคอยบริหาร ไม่ทรงแปดเปื้อนด้วยของไม่สะอาดใดๆ ในพระครรภ์ของพระมหาเทวี เหมือนก้อนแก้วมณี อยู่ตลอดทสมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระนาง เหมือนดวงจันทร์ในฤดูสารทโคจรไปในหีบเมฆ.

บุพนิมิต ๓๒

ก็บุพนิมิต ๓๒ ประการ ปราภฏเป็นปาฏิหาริย์ของพระที่ปิงกรราชกุมาร พระองค์นั้น ทั้งขณะปฏิสนธิ ทั้งขณะประสูติ ปาฏิหาริย์ ๓๒ ประการ เป็นไปในฐานะ เหล่านี้คือ เมื่อพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ทุกพระองค์ เสด็จสู่

๑. ในที่บางแห่งเป็นกาโล โข

พระกรรม์ของพระมารดา ๑ ประสูติ ๑ ตรัสรู้ ๑ ประกาศพระธรรมจักร ๑ เพราะฉะนั้น เราจึงแสดงบุพนิมิต ๓๒ ในการประสูติของพระที่ปึงกราชกุมาร เพราะเป็นของปรากฏแล้ว ดังนี้ว่า

เมื่อพระที่ปึงกราชกุมาร ผู้ทำความงาม ผู้ทำ
ความเจริญ ผู้ทำความสงบ ประสูติแล้ว ในครั้งนั้น
หมื่นโลกธาตูก็สะท้อนสะท้อนหวั่นไหวโดยรอบ.

ครั้งนั้น เทวดาในหมื่นจักรวาล ก็พากันประชุม
ในจักรวาลหนึ่ง.

พอพระมหาสัตว์ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ประสูติ
เทวดาทั้งหลายก็รับก่อน ภายหลัง พวกมนุษย์จึงรับ
พระองค์.

ขณะนั้น กลองหุ้มหนังและกลองทั้งหลาย ช้อง
พิณและพิณทั้งหลาย อันใครๆ มีได้ประโคน เครื่อง
อาภรณ์ทั้งหลายที่ใครๆ มีได้แต่ต้อง ก็ส่งเสียงร้อง
อย่างไรเพราะไปรอบ ๆ.

เครื่องพันธนาการทั้งหลายทุกแห่ง ก็ขาดหลุด
ไป โรคภัยทั้งปวงก็หายไปเอง คนตาบอดแต่กำเนิด
ก็มองเห็นรูปทั้งหลาย คนหูหนวกก็ได้ยินเสียงรอบตัว.

คนใบ้แต่กำเนิด ก็ได้สติระลึกได้ คนขาพิการ
ก็ใช้เท้าเดินได้ เรือก็เดินไปต่างประเทศแล้วกลับทำ
เรือสุปัฏฐนะได้อย่างรวดเร็ว.

รัตนะทุกอย่าง ทั้งที่อยู่ในอากาศ ทั้งที่อยู่ภาค
พื้นดิน ก็เรืองแสงได้เองไปรอบ ๆ ไฟในนรกอันร้าย
กาจก็ดับ แม่น้ำในแม่น้ำทั้งหลายก็ไม่ไหล.

แสงสว่างอันโอฬารไพบุลย์ ก็ได้มีในโลกันตริก-
นรก แม้มีทุกขไม่ว่างเว้น ครั้งนั้น มหาสมุทรนี้ก็มี
เกลียวคลื่นละลอกสงบ ทั้งน้ำก็มีรสจืดอร่อยด้วย.

ลมที่พัดแรงหรือร้ายกาจ ก็ไม่พัด ต้นไม้ทั้งหลาย
ก็ออกดอกบานสะพรั่ง ดวงจันทร์พร้อมทั้งดวงดาว
ก็จรัสแสงยิ่ง แม้แต่ดวงอาทิตย์ก็ไม่ร้อนแรง.

ฝูงนก ก็รำเรียงลงจากฟากฟ้าและต้นไม้ มาอยู่
พื้นดินเบื้องล่าง เมฆฝนที่อยู่ใน ๔ มหาทวีป ก็หลัง
น้ำฝนรสอร่อยไปโดยรอบ.

เทวดาทั้งหลายอยู่ในภพทิพย์ของตน มีจิตเลื่อม
ใส ก็พากันฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคม โห่ร้อง สรวลเส
กันอิ่งมี.

เขาว่า ในขณะนั้น ประตูลึกบานประตูใหญ่ก็
เปิดได้เอง เขาว่า ความอดอยากหิวระหาย มิได้บีบบัง
มหาชน ไม่ว่าโลกใดๆ.

ส่วนหมู่สัตว์ที่เป็นเวรกันเป็นนิตย์ ก็ได้เมตตาจิต
เป็นอย่างดี ฝูงงาก็เที่ยวไปกับฝูงนกเค้าแมว ฝูง
หมาป่าก็ยิ้มแย้มกับฝูงหมู.

งูมีพิษ ทั้งงูไม่มีพิษ ก็เล่นหัวกับพังพอนทั้งหลาย
ฝูงหนูบ้าน มีใจคุ้นกันสนิทก็จับกลุ่มกันใกล้กับหัวของ
แมว.

ความระหายน้ำ ในโลกของปีศาจ ที่ไม่ได้นำมา
เป็นพุทธานุสรณ์ ก็หายไป คนค่อมก็มีกายงามสมส่วน
คนใบ้ก็พูดได้ไพเราะ.

ส่วนหมู่นักรบ ที่มีจิตเลื่อมใส ก็กล่าวปียวาจาแก่
กันและกัน ผูกม้ายี่มือร่าเริงก็ลำพองร้อง แม้ฝูงช้าง
ใหญ่เมามันก็ส่งเสียงโกลนโกลน.

รอบๆ หมื่นโลกธาตุ ก็เลื่อนกลาดด้วยจรรณ-
ฉันทน์หอมกรุ่น อบอวลหอมด้วยกลิ่นดอกไม้
หญ้าฝรั่นและธูป มีมาลัยเป็นธงใหญ่งามต่างๆ.
ก็ในบุญนิมิต ๓๒ นั้น

๑. ความไหวแห่งหมื่นโลกธาตุ เป็น บุญนิมิต แห่งการได้พระสัม-
ปัญญุตตญาณ ของพระองค์

๒. การประชุมเทวดาทั้งหลายในจักรวาลเดียว เป็น บุญนิมิต แห่ง
การประชุมพร้อมเพรียงกันรับธรรม ในกาลที่พระองค์ทรงแสดงพระธรรมจักร

๓. การรับของเทวดาทั้งหลายก่อน เป็น บุญนิมิต แห่งการได้
รูปาวจรฌาน ๔

๔. การรับของมนุษย์ทั้งหลายภายหลัง เป็น บุญนิมิต แห่งการได้
อรุปาวจรฌาน ๔

๕. การประคองของกลองหุ้มหนังและกลองทั้งหลายได้เอง เป็นบุญ-
นิมิต แห่งการยังมหาชนให้ได้ยินเสียงกลองธรรมขนาดใหญ่

๖. การบรรเลงเสียงเพลงได้เองของพิณและอาภรณ์เครื่องประดับเป็น
บุญนิมิต แห่งการได้อานุภาพวิหารสมบัติ.

๗. การที่เครื่องพันธนาการขาดหลุดได้เอง เป็น **บุญนิमित** แห่งการตัดอัสมิมานะ
๘. การปราศจากโรคทุกอย่างของมหาชนเป็น **บุญนิमित** แห่งการได้ผลแห่งสัจจะ ๔
๙. การเห็นรูปของคนตาบอดแต่กำเนิด เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้ทิพยจักขุ
๑๐. การได้ยินเสียงของคนหูหนวก เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้ทิพโสตรชาต
๑๑. การเกิดอนุสติของคนไข้แต่กำเนิด เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้สติปัญญา ๔
๑๒. การเดินไปได้ด้วยเท้าของคนขาพิการ เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้อธิปไตย ๔
๑๓. การกลับมาสู่ท่าเรือสุปฏิภูมณะได้เองของเรือที่ไปต่างประเทศ เป็น **บุญนิमित** แห่งการบรรลุปฏิบัติสัมภีตา ๔
๑๔. การรุ่งโรจน์ได้เองของรัตนะทั้งหลาย เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้แสงสว่างในธรรม
๑๕. การดับของไฟในนรก เป็น **บุญนิमित** แห่งการดับไฟ ๑๑ กอง
๑๖. การไม่ไหลแห่งน้ำในแม่น้ำทั้งหลาย เป็น **บุญนิमित** แห่งการได้จตุเวสารัชญาณ
๑๗. แสงสว่างในโลกันตริกนรก เป็น **บุญนิमित** แห่งการกำจัดความมืดคืออวิชชา แล้วเห็นแสงสว่างด้วยญาณ
๑๘. ความที่มหาสมุทรมีน้ำอโรย เป็น **บุญนิमित** แห่งความที่ธรรมวินัยมีรสเดียว คือรสพระนิพพาน

๑๕. ความไม่พัดแห่งลม เป็น **บุญนิมิต** แห่งการทำลายทิฏฐิ ๖๒

๒๐. ความที่ต้นไม้ทั้งหลายออกดอกบาน เป็น **บุญนิมิต** แห่งความที่ธรรมวินัยออกดอกบาน โดยดอกคือวิมุตติ

๒๑. ความจรัสแสงยิ่งของดวงจันทร์ เป็น **บุญนิมิต** แห่งความที่พระองค์เป็นที่รักใคร่ของคนเป็นอันมาก

๒๒. ความที่ดวงอาทิตย์สุกใสแต่ไม่ร้อนแรง เป็น **บุญนิมิต** แห่งความเกิดขึ้นแห่งความสุขกายสุขใจ

๒๓. การโผบินจากท้องฟ้าเป็นต้นสู่แผ่นดินของฝูงนก เป็น **บุญนิมิต** แห่งการฟังพระโอวาทแล้วถึงสรณะด้วยชีวิตของมหาชน

๒๔. การตกลงมาแห่งเมฆฝน ที่เป็นไปในทวีปทั้ง ๔ ห่าใหญ่ เป็น **บุญนิมิต** แห่งฝนคือธรรมขนาดใหญ่

๒๕. การอยู่ในภพของตนๆ ะเรริงเล่นด้วยการฟ้อนรำเป็นต้นของเทวดาทั้งหลาย เป็น **บุญนิมิต** แห่งการทรงบรรลुความเป็นพระพุทธรเจ้าแล้วทรงเปล่งพระอุทาน

๒๖. การเปิดได้เองของประตูเล็กและบานประตูใหญ่ เป็น **บุญนิมิต** แห่งการเปิดประตูคือมรรคมืองค์ ๘

๒๗. ความไม่มีความหิวบีบคั้น เป็น **บุญนิมิต** แห่งการได้อิ่มตะด้วยกายคตาสติ

๒๘. ความไม่มีความระหายบีบคั้น เป็น **บุญนิมิต** แห่งความมีความสุขโดยสุขในวิมุตติ

๒๙. ความได้เมตตาจิตของผู้มีเวรทั้งหลาย เป็น **บุญนิมิต** แห่งการได้พรหมวิหาร ๔

๓๐. ความที่หมิ่นโลกธาตุ มีรังคันหนึ่งเป็นมัลลย์ เป็น **บุพนิमित** แห่งความที่พระศาสนามีธงอรិยะเป็นมัลลย์

๓๑-๓๒. ส่วนคุณวิเศษที่เหลือ ฟังทราบว่าเป็น **บุพนิमित** แห่งการ ได้พุทธคุณที่เหลือ.

ครั้งนั้น พระที่ปึงกรราชกุมาร ถูกบำเรอด้วยสมบัติใหญ่ ทรงจำเรื้อว ้วยโดยลำดับ เสดยสิริราชย์บนปราสาท ๓ หลัง ที่เหมาะแก่ฤดูทั้ง ๓ ตั้งเสวย สิรินทเวทโลก สมัยเสด็จไปทรงกีฬาในพระราชอุทยาน ทรงเห็นเทวด ๓ คือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตาย ตามลำดับ ทรงเกิดความสลดพระหฤทัย เสด็จ กลับเข้าสู่กรุงรัมมวดี ครั้นเสด็จเข้าพระนครแล้ว ครั้งที่ ๔ รับสั่งเรียกนาย หัตถาจารย์ ตรัสกะเขาว่า พ่อเอ๋ย เราจักออกไปชมพระราชอุทยาน ท่านจง เตรียมยานคือช้างไว้ให้พร้อม เขาทูลรับว่า พระเจ้าข้าแล้ว ก็จัดเตรียมช้าง ๘๔,๐๐๐ เชือก ครั้งนั้น เทพบุตรชื่อวิสุกรรม ก็ช่วยประดับพระโพธิสัตว์ ผู้ทรงผ้าห่มผ้านุ่มย้อมสีต่างๆ สวมกำไลมุกดาหารต้นแขน ทรงกำไลพระกรทอง มงกุฎและกฤษณาลประดับด้วยรัตนะ ๕ อันงาม พระเมาลีประดับด้วยมัลลย์ดอกไม้ หอมอย่างยิ่ง ขณะนั้นพระที่ปึงกรราชกุมาร อันช้าง ๘๔,๐๐๐ เชือกแวดล้อมแล้ว เหมือนเทพกุมาร เสด็จขึ้นทรงคอช้างต้น อันหมู่พลหมู่ใหญ่ห้อมล้อมแล้ว เสด็จ เข้าพระราชอุทยานที่ให้เกิดความรื่นรมย์ ลงจากคอช้างแล้ว เสด็จตรวจพระราช อุทยานนั้น ประทับนั่งเหนือพื้นศิลา เป็นที่เย็นพระหฤทัยพระองค์เอง งาม น่าชมอย่างยิ่ง ทรงเกิดจิตคิดจะทรงผนวช ทันใดนั่นเอง ทำวมหาวพรหมผู้ เป็นพระจิณาสพในชั้นสุทธาวาส ถือสมณบริวาร ๘ มาปรากฏในคลองจักษุ ของพระมหาบุรุษ.

พระมหาบุรุษทรงเห็นมหาพรหมชีณาสพนัตรีถามว่า นี้อะไร ทรง
สดับว่า สมณบริวาร ก็ทรงเปลื้องเครื่องประดับ ประทานไว้ในมือพนักงาน
ผู้รักษาเรือนคลังเครื่องประดับ ทรงถือพระขรรค์มงคลทรงตัดพระเกศาพร้อม
ด้วยพระมงกุฏ ทรงเหวี่ยงไปในอากาศกลางหาว ขณะนั้น ท้าวสักกะเทวราช
ทรงเอาผอบทองรับพระเกศาและพระมงกุฏนั้นไว้ ทรงทำเป็นมงกุฏเจดีย์สำเร็จ
ด้วยแก้วมณีสีดอภินทนิล ขนาด ๓ โยชน์ เหนือยอดขุนเขาสิเนรุ ครั้งนั้น
พระมหาบุรุษทรงครองผ้ากาสาจะ ชงชัยแห่งพระอรหันต์ ที่เทวดาถวาย ทรง
เหวี่ยงคู่ผ้า [คือผ้าอุ่นผ้าห่ม] ไปในอากาศ พรหมก็ทรงรับผ้านั้น ทรงทำเป็น
เจดีย์ที่สำเร็จด้วยรัตนะทั้งหมด ขนาด ๑๒ โยชน์ ในพรหมโลก. ก็บุรุษ ๑
โกฏิ บวชตามเสด็จพระทีปังกรราชกุมาร ซึ่งกำลังทรงผนวช พระโพธิสัตว์
ซึ่งบริษัทนั้นห้อมล้อมแล้วได้ทรงบำเพ็ญประธานจริยา ประพฤติความเพียร ๑๐
เดือน ต่อมา เพ็ญกลางเดือนวิสาขะ เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ยังนครแห่งหนึ่ง.

เล่ากันว่า มนุษย์ทั้งหลายในนครนั้น หุงข้าวมธุปายาสไม่มีน้ำ เพื่อ
ทำสังเวทเวทนาในวันนั้น แต่มนุษย์ทั้งหลายได้ถวายแต่พระมหาสัตว์พระองค์
นั้นพร้อมทั้งบริษัท ที่เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ข้าวมธุปายาสไม่มีน้ำ ก็เพียง
พอแก้ภิกษุทั้งหมดนับโกฏิ แต่ในบาตรของพระมหาบุรุษ เทวดาทั้งหลายใส่
ทิพโอบชะลงไป พระมหาบุรุษ ครั้นเสวยมธุปายาสนั้นแล้ว ก็ทรงพักกลางวัน
ณ ป่าสาละ ในพระราชอุทยานนั่นเอง เวลาเย็นทรงออกจากที่เรือนแล้ว ก็ทรง
สละคณะ ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่ อาชีวก ชื่อ สุนันทะ ถวายแล้ว เสด็จไป
ยังโคนต้นไม้สำหรับตรัสรู้ ชื่อ ปิณฑล คือไม้เลียบ ทรงปลูกลดหญ้าประทับนั่ง
ขัดสมาธิเอาต้นไม้ตรัสรู้ขนาด ๕๐ ศอกไว้เบื้องพระปฤษฎางค์ ทรงอธิษฐานความ
เพียรมีองค์ ๔ ประทับนั่ง ณ โคนโพธิพฤกษ์ ต่อนั้น ก็ทรงกำจัดพลของมาร

ณ ราตรีปฐมยาม ทรงระลึกรูปเพนิวาสญาณ มัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักขุ
ปัจฉิมยาม ทรงพิจารณาปัจเจกการทั้งอนุโลมทั้งปฏิโลม ทรงเข้าจตุตถฌานมี
อานาปานสติเป็นอารมณ์ ออกจากจตุตถฌานนั้นแล้ว ทรงหยั่งลงในชั้น ๕
ทรงเห็นลักษณะ ๕๐ ถ้วน โดยอุท্থัพพญาณ ทรงเจริญวิปัสสนา จนถึง
โคตรภูญาณ เวลาอรุณอุท্থ ก็ทรงแทงตลอดพุทธคุณทั้งสิ้นด้วยอริยมรรค
ทรงบรรลุพุทธสีหนาท ทรงยับยั้งอยู่ใกล้ต้นโพธิ์พฤกษ์ตลอด ๗ สัปดาหฺ์ ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ณ สุนันทาราม ด้วยทรงปฏิญญารับอาราธนาแสดง
ธรรมของพรหม ทรงยังเทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม ทรงหลัง
ฝนคือธรรม เหมือนมหาเมฆทั้ง ๔ ทวีป เสด็จจาริกทั่วชนบท ปลอดภัย
มหาชนให้พ้นจากเครื่องพันธนาการ.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น **สุเมธบัณฑิต** ยับยั้งอยู่ด้วยสุขในสมบัติ ไม่
เห็นนิมิตเหล่านั้น ไม่เห็นนิมิตแห่งการไหวของแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

**เมื่อเราประสบความสำเร็จ เป็นผู้ชำนาญใน
ศาสนาอย่างนี้ พระชินเจ้าผู้นำโลก พระนามว่าที่พึงกร
ก็เสด็จอุบัติ.**

**เราแม้เฝ้าอิมด้วยความยินดีในฉานเสย จึงไม่
ได้เห็นนิมิต ๔ ในการเสด็จอุบัติ การประสูติ การ
ตรัสรู้ การแสดงธรรม.**

แก้อรรถ

ทรงแสดงคำที่พึงตรัส ณ บัดนี้ ด้วยบทว่า **เอว** ในคานานั้น. บทว่า
เม แปลว่า เมื่อเรา. บทว่า **สิทธิปุตตสุต** ได้แก่ ถึงความสำเร็จอภิญญา

๕. บพว่า วสิฏฺฐสฺส ได้แก่ เป็นผู้ชำนาญแล้ว อธิบายว่า ถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญ. บพว่า ฐาสน ได้แก่ ในศาสนาของดาบสผู้อาศัยความสงบ. ญฺฐิ วิภคฺติพึงเห็นว่าใช้ในลักษณะอนาถะ. บพว่า ชิน ได้แก่ ชื่อว่าชินะเพราะชนะข้าศึกคือกิเลส.

บพว่า อุปฺปชฺชนฺเต ได้แก่ ในการถือปฏิสนธิ. บพว่า ชายนฺเต ได้แก่ ในการประสูติจากพระครรภ์พระมารดา. บพว่า พุชฺฌนฺเต ได้แก่ ในการตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ. บพว่า ฐมฺมเทสเน ได้แก่ ในการประกาศพระธรรมจักร. บพว่า จตุโร นิมิตฺเต ได้แก่ นิมิต ๔. อธิบายว่า นิมิตมีหมื่นโลกธาตุไหวเป็นต้น ในฐานะ ๔ คือ ถือปฏิสนธิ ประสูติ ตรัสรู้ และประกาศพระธรรมจักร ผู้ทักท้วงในข้อนี้กล่าวว่า นิมิตเหล่านั้นมีมาก เหตุไรจึงตรัสว่านิมิต ๔ ไม่สมควรมิใช่หรือ. ตอบว่า ไม่สมควร หากว่า นิมิตเหล่านั้นมีมาก แต่ตรัสว่า นิมิต ๔ เพราะเป็นไปในฐานะ ๔. บพว่า นาทฺทถ ได้แก่ นาทฺทถิ แปลว่าไม่ได้เห็นแล้ว. บัดนี้เมื่อทรงแสดงเหตุในการไม่เห็นนิมิต ๔ นั้น จึงตรัสว่า มัวเฝ้ามองด้วยความยินดีในฉาน ดังนี้. คำว่า ฉานรติ นี้ เป็นชื่อของสุขในสมาบัติ อธิบายว่า ไม่ได้เห็นนิมิตเหล่านั้น เพราะเฝ้ามองอยู่ด้วยความยินดีในฉาน.

ก็สมัยนั้น พระทีปังกรทศพล อันพระชินาสพลีแสนรูปแวดล้อมแล้ว เสด็จจาริกไปตามลำดับ ก็ลุนครชื่อ รัมมะ ที่นารีนมัยอย่างยิ่ง ประทับอยู่ ณ พระสุทฺถสณฺมหาวิหาร ชาวรัมมนครฟังข่าวว่า ได้ยินว่า พระทีปังกรทศพลทรงบรรลुพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐแล้ว เสด็จจาริกมาโดยลำดับ ถึง รัมมนคร แล้วประทับอยู่ ณ พระสุทฺถสณฺมหาวิหาร ก็ถือเอาเกศขมิ้นเษเป็นต้น ฉันทอาหารเช้าแล้ว ก็

ห่มผ้าอันสะอาด ถี้อดอกไม้รูปและของหอม เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ครั้นเฝ้าแล้ว ก็ถวายบังคม บูชาด้วยดอกไม้เป็นต้น นิ่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง ฟังธรรมกถาอันไพเราะยิ่ง นิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น ลูกจากที่นิ่งแล้ว ทำประทักษิณพระทศพลแล้วกลับไป.

วันรุ่งขึ้น ชาวเมืองเหล่านั้น ก็จัด อสทิสมหาทาน สร้างมณฑป มุงบังด้วยดอกบัวขาว อันไร้มลทินและน้ำรัก ประพรมด้วยของหอม ๘ ชนิด โรยดอกไม้หอมครบ ๕ ทั้งข้าวตอก ตั้งหม้อน้ำ เต็มด้วยน้ำเย็นอร่อยไว้ ๔ มุม มณฑปปิดด้วยในทอง ผูกเพดานผ้า งามน่าชมอย่างยิ่ง เสมือนดอกชะบา ใว้บนมณฑป ประดับด้วยดาวทอง ดาวแก้วมณีและดาวเงิน ห้อยพวงของหอมพวงดอกไม้พวงใบไม้และพวงรัตนะ สะเดาะวันเคราะห์ร้ายด้วยรูปทั้งหลาย และทำรัมมณครที่นำรินรมย์นั้นให้สะอาดสะอาดอันทั่วทั้งนคร ตั้งต้นกล้วยพร้อมทั้งผลและหม้อเติมน้ำประดับด้วยดอกไม้ และยกธงประฎากทั้งหลาย หลากๆ สี ล้อมด้วยกำแพงผ้าม่านทั้งสองข้างถนนใหญ่ ตกแต่งทางเสด็จมาของพระที่ปึงกรทศพล ไล่คืนฝุ่นตรงที่น้ำชำระ ถมตรงที่เป็นตม ทำที่ขรุขระให้เรียบ โรยด้วยทรายที่เสมือนมุกดา โรยด้วยดอกไม้ครบ ๕ ทั้งข้าวตอก จัดหนทาง ที่มีต้นกล้วยต้นหมากพร้อมทั้งผลไว้.

สมัยนั้น สุเมธดาบสโสดขึ้นจากอาศรมของตนเหาะไปทางอากาศส่วนเบื้องบนของมนุษย์ชาวรัมมณครเหล่านั้น เห็นพวกเขากำลังเฝ้า์ถางทางและตกแต่งกัน ก็คิดว่า เหตุอะไรหนอ ลงจากอากาศทั้งที่คนเห็นกันหมด ยิน ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง ถามคนเหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญ พวกท่านเฝ้า์ถางทางนี้เพื่อประโยชน์อะไรดังนี้ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

มนุษย์ทั้งหลาย แลถีนปัจฉิมประเทศนิมนต์
พระตถาคตแล้ว มีใจเบิกบาน ช่วยกันแผ้วถางหนทาง
เสด็จมาของพระองค์.

สมัยนั้น เราออกจากอาศรมของตน สลัดผ้า
เปลือกไม้เหาะไปในบัดนั้น.

เห็นคนที่เกิดความโสมนัส ยินดีรำเรียงบันเทิง
ใจแล้ว ก็ลงจากท้องฟ้า ถามมนุษย์ทั้งหลายไปทันที.

มหาชนผู้เกิดความโสมนัส ยินดีรำเรียงบันเทิง
ใจแล้ว พวกท่านแผ้วถางหนทางเพื่อใคร.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปจฺจนฺตเทสฺวิสเย ได้แก่ ชนบทที่เข้าใจ
กันว่า ปัจฉิมประเทศอยู่ข้างหนึ่งของมัชฌิมประเทศนั่นเอง. บทว่า ตสฺส
อาคมนํ มคฺคํ ความว่า หนทางที่พระองค์พึงเสด็จมา. บทว่า อหํ เตน
สมเยน ได้แก่ ในสมัยนั้น เรา. คำนี้เป็นตติยาวิภัติพึงเห็นว่าลงในอรธ
สัตตมวิภัติ. บทว่า สกฺสุสฺมา ได้แก่ ออกจากอาศรมบทของตน. บทว่า
ธฺนฺนุโต แปลว่า สลัดทิ้ง. พึงทราบว่าเป็นสองบทนี้ว่า เตน สมเยน และ
ตทา เชื่อมความกับกิริยา ออกไป ของบทต้น และกิริยาไปของบทหลัง เพราะ
มีความอย่างเดียวกัน. นอกจากนี้ ก็ไม่พ้นโทษคือการกล่าวซ้ำ. บทว่า ตทา
แปลว่า ในสมัยนั้น.

บทว่า เวทชาตํ ได้แก่ เกิดโสมนัสเอง. ๓ บทนี้ว่า ตฺถุจฺจุหฺนุจฺ
ปโมทิตํ เป็นโวพจน์ของกันและกัน แสดงความของกันและกัน. อีกอย่าง

หนึ่ง ยินดีด้วยสุข ร่าเริงด้วยปีติ บันเทิงใจด้วยปราโมช. บทว่า โอโรหิตวาน แปลว่า ลงแล้ว. บทว่า มนุสฺเส ปุจฺฉิ แปลว่า ถามผู้คนทั้งหลาย. หรือว่า บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า ดาวเท แปลว่า ครั้งนั้น อธิบายว่าขณะนั้นนั่นเอง. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงความที่ถาม จึงตรัสคำว่า ยินดีร่าเริง บันเทิงใจ เป็นต้น ในคำนั้น ฟังนำศัพท์ว่า โสเชติ มาประกอบความอย่างนี้ว่า มหาชนนี้ยินดีร่าเริงแล้ว มีใจบันเทิงแล้ว ย่อมแผ้วถางทาง เพราะเหตุไรจึงแผ้วถางทาง หรือว่า แผ้วถางทาง เพื่อประโยชน์แก่ใคร ความนอกจากนี้ ไม่ถูก. บทว่า โสริยติ ได้แก่ ทำความสะอาด. คำเหล่านี้ว่า มคฺโค อณฺุชฺฐํ วฏฺฏมายนํ เป็นไวยากรณ์ของทางทั้งนั้น.

มนุษย์เหล่านั้นถูก สุเมธดาบส นั้นถามอย่างนี้แล้วจึงตอบว่า ท่านสุเมธเจ้าข้า ท่านไม่รู้อะไร พระพุทธเจ้า พระนามว่า ทีปังกร ทรงบรรลุนิพพานตรัสมาสัมผัสโพธิญาณประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ เสด็จจาริกไปในชนบทมาถึงนครของพวกเรา ประทับอยู่ ณ พระสุทฺถสณฺนมหาวิหาร พวกเรานิมนต์พระผู้มีภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงช่วยกันแผ้วถางทางเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระองค์นั้น. ลำดับนั้น สุเมธบัณฑิตสดับคำนั้นแล้วก็คิดว่า แม้คำโฆษณาว่า พุทฺโธ นี้ก็หาได้ยาก จะป่วยกล่าวไปใยถึงความเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า ถ้าอย่างนั้น แม้เราจะร่วมกับคนพวกนี้ช่วยกันแผ้วถางทางก็ควรแท้. ท่านจึงกล่าวกะมนุษย์พวกนั้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าพวกท่านแผ้วถางทางนี้เพื่อพระพุทธเจ้าไซ้ร้ ก็จงให้โอกาสแห่งหนึ่งแก่เราบ้าง แม้เราก็จักร่วมกับพวกท่าน ช่วยแผ้วถางทางเพื่อพระพุทธเจ้า พวกมนุษย์เหล่านั้นก็รับปากว่า ดีสิ เมื่อรู้อยู่ว่า ท่านสุเมธบัณฑิตผู้นี้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก จึงกำหนดโอกาสแห่งหนึ่ง ซึ่งแผ้วถางยังไม่ดี ถูกลงน้ำเซาะพังขรุขระอย่างเหลือ

เกิน มอบให้ด้วยกล่าวว่า ขอท่านจงแผ้วถางโอกาสตรงนี้ และตกแต่งด้วย
สุเมธบัณฑิตเกิดปีติมีพระพุทธรูปเป็นอารมณ์ จึงคิดว่า เราสามารถที่จะทำ
โอกาสแห่งนี้ให้น่าชมอย่างยิ่งได้ด้วยฤทธิ์ แต่เมื่อทำอย่างนั้นแล้วก็ยังไม่พอใจเรา
แต่วันนี้ เราจะช่วยชวนขวายเป็นด้วยกายจึงควร แล้วจึงนำดินฝุ่นมาถมประเทศแห่ง
นั้นให้เต็ม.

แต่เมื่อสุเมธบัณฑิตนั้น แผ้วถางประเทศแห่งนั้นยังไม่เสร็จ ทำค้าง
ไว้ มนุษย์ชาวรามนครก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงเวลาอาหารว่า อาหาร
เสร็จแล้วพระเจ้าข้า เมื่อมนุษย์เหล่านั้นกราบทูลเวลาอาหารอย่างนั้นแล้ว
พระทศพลทรงนั่งอันตราวาสกสองชั้นสีเหมือนดอกชะบา ปิคมณฑลทั้งสาม ทรง
คาดประคดเอว อันมีสิริดังสายฟ้าแลบเหนืออันตราวาสกนั้น เหมือนล้อมกอง
ดอกชะบาด้วยสายสร้อยทอง ทรงห่มบังสุกุลจีวรอันประเสริฐสีแดงเหมือนดอก
ทองกวาวที่ชุ่มด้วยน้ำค้าง ประหนึ่งรดน้ำค้างลงเหนือยอดเขาทอง ประหนึ่ง
ล้อมเจดีย์ทองด้วยตาข่ายแก้วประพาฬ ประหนึ่งสวมขอมมีค่าทำด้วยทองด้วยผ้า
กัมพลแดง และประหนึ่งปิดดวงจันทร์ในฤดูสารทด้วยพลาหกแดง เสด็จออก
จากประตูพระคันธกุฎี ประหนึ่งราชสีห์ออกจากถ้ำทอง ประทับยืนที่หน้าพระ
คันธกุฎี. ขณะนั้น ภิกษุทั้งหมด ถือบาตรจีวรของตนๆ แวดล้อมพระผู้มี
พระภาคเจ้า ภิกษุที่ยืนแวดล้อมเหล่านั้น ก็ได้เป็นอย่างนั้น.

ก็ภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้มักน้อย สันโดษผู้บอกกล่าว
ผู้อดทนต่อคำว่ากล่าว เป็นผู้สงัด ไม่คลุกคลี ถูกแนะนำแล้ว ผู้ติบาป.

ภิกษุแม้ทุกรูป ถึงพร้อมด้วยศีล ฉลาดในสมาธิ
และฌาน ถึงพร้อมด้วยปัญญาและวิมุตติ ผู้ประกอบ
ด้วยจรณะ ๑๕.

เป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว ถึงความชำนาญ มีฤทธิ์

มียศ มีอินทรีย์สงบ ถึงความฝึกแล้ว เป็นผู้หมดจด

แล้ว ถิ่นภพใหม่แล้ว.

ด้วยประการดังกล่าวมานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เอง ปราศ-
จากราคะ อันเหล่าภิกษุผู้ปราศจากราคะแวดล้อมแล้ว ทรงปราศจากโทสะ อัน
เหล่าภิกษุผู้ปราศจากโทสะแวดล้อมแล้ว ทรงปราศจากโมหะ อันเหล่าภิกษุผู้
ปราศจากโมหะแวดล้อมแล้ว ช่างงามรุ่งโรจน์อย่างเหลือเกิน. ครั้งนั้น พระ-
ศาสดา อันเหล่าภิกษุผู้มีอนุภาพมาก ผู้สิ้นอาสวะแล้ว ผู้ได้อภิญญา ๖
จำนวนสี่แสนรูปแวดล้อมแล้ว เสด็จพุทธดำเนินสู่ทางนั้นที่เขาประดับตกแต่ง
แล้ว ด้วยพุทธลีลาหาที่เปรียบมิได้ ซึ่งกำลังพระกุศลที่ทรงสะสมได้ตลอดสมัย
ที่นับไม่ได้บังกาลให้เกิดแล้ว ประหนึ่งท้าวสหัสสนันย์ ผู้มีพระเนตรพันดวงอัน
หมู่เทพแวดล้อมแล้ว ประหนึ่งท้าวหริตมหาพรหมอันหมู่พรหมแวดล้อมแล้ว
และประหนึ่งดวงจันทร์ในฤดูสารท อันหมู่ดวงดาวแวดล้อมแล้ว.

เขาวาดด้วยพระรัศมีมีสีดังทอง พระจอมปราษฎ์

ผู้มีวรรณะดังทอง ทรงทำต้นไม้ในหนทางให้มีสีดัง

ทอง ทรงทำดอกไม้ให้มีสีดังทอง เสด็จพระพุทธดำ-

เนินไปสู่ทาง

แม้สุเมธดาบส จ้องตาตรวจดูพระอัตถภาพของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ที่ปังกร ผู้เสด็จมาตามทางที่เขาประดับตกแต่งแล้วนั้น ซึ่งประดับด้วยมหาปริส-
ถลักษณะ ๓๒ ประการ ฉาบด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ ล้อมด้วยพระรัศมีวาหนึ่ง
มีสีริเหมือนแก้วมณีสีดอกอินทนิล กำลังเปล่งพระพุทธรัศมีมีพรรณ ๖ ประคอง
สายฟ้าแลบมีประการต่าง ๆ ในอากาศ มีพระรูปพระโคมงดงาม แล้วคิดว่า

วันนี้ เราละชีวิตเพื่อพระทศพลก็ควร ตกลงใจว่าขอพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่าทรงเหยียบที่ตมเลย ขอทรงเหยียบหลังเราเสด็จไปพร้อมกับพระจีณาสพลีแสนรูป เหมือนทรงเหยียบสะพานที่มีแผ่นกระดานเป็นแก้วผลึกเกิด ข้อนั้นก็จักเป็นประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน ดังนี้แล้วก็เปลื้องผมปลาดท่อนหนังชฎาและผ้าเปลือกไม้ลงที่ตม ซึ่งมีสีดำ แล้วทอดตัวนอนบนหลังตมในที่นั้นนั่นเอง. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

มनुषย์เหล่านั้นถูกเราถามแล้วก็ตอบว่า พระพุทธเจ้าพระนามว่า ทีปังกร ผู้ยอดเยี่ยม ผู้ชนะ ผู้นำโลกทรงอุบัติแล้วในโลก.

พวกเราแ้วถางหนทาง ที่ชื่อว่ามรรค อัญชระ วฏุมะ อายนะ ก็เพื่อพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

เพราะได้ยินคำว่า พุทโธ ก็เกิดปีติขึ้นทันที เราเมื่อกล่าววว่า พุทโธ พุทโธ ก็ซาบซึ่งโสมนัส.

เรายินดีปีติใจแล้ว ยืนคิดในที่นั้นว่า จำเราจักปลุกพืชทั้งหลายในพระพุทธเจ้าทีปังกรพระองค์นี้ ขอขณะอย่าล่วงไปเปล่าเลย.

เราจึงกล่าวว่า ผิดว่าพวกท่านแ้วถางหนทางเพื่อพระพุทธเจ้าไซริ ขอพวกท่านจงให้ออกาสแห่งหนึ่งแก่เราด้วย ถึงตัวเราก็จักแ้วถางหนทาง.

มनुषย์เหล่านั้น ได้ให้ออกาสแก่เรา เพื่อแ้วถางหนทางในครั้งนั้น เราคิดว่า พุทโธ พุทโธ ไปพลงแ้วถางหนทางไปพลงในครั้งนั้น.

เมื่อโอกาสของเรายังไม่ทันเสร็จ พระชินมหา
มุณีที่ปังกกร พร้อมด้วยภิกษุสี่แสนรูป ซึ่งเป็นผู้มี
อภิญญา ๖ ผู้คงที่ ผู้สิ้นอาสวะ ผู้ไร้มลทินก็เสด็จ
พุทธดำเนินไปยังหนทาง.

การรับเสร็จก็ดำเนินไป เกรีทั้งหลายก็ประโลม
มนุษย์และเทวดาทั้งหลายบันเทิงใจแล้ว ก็พากันแซ่
ซ้องสาธุการ.

พวกเทวดาก็เห็นพวกมนุษย์ แม่พวกมนุษย์
เห็นพวกเทวดา เทวดาและมนุษย์ทั้งสองพวก ก็ประ-
คองอัศจรรย์ ตามเสด็จพระตถาคต.

พวกเทวดาก็บรรเลงด้วยดนตรีทิพย์ พวกมนุษย์
ก็บรรเลงด้วยดนตรีมนุษย์ เทวดาและมนุษย์ทั้งสอง
พวกก็บรรเลงตามเสด็จพระตถาคต

ในอากาศ พวกเทวดา เหล่าเดินหน ก็โปรยดอก
มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตตกะอันเป็นของทิพย์
ไปทั่วทิศานุทิศ.

ในอากาศ พวกเทวดาเหล่าเดินหน ก็โปรยจूरณ
จันท์ และของหอมอย่างดี อันเป็นของทิพย์ไปสิ้น
ทั่วทิศานุทิศ.

พวกมนุษย์ ที่ไปตามภาคพื้นดิน ก็ชูดอกจำปา
ดอกข่าน้ำว ดอกกระทุ่ม ดอกกระถินพิมาน ดอก
บุณฑาค ดอกเกด ทั่วทิศานุทิศ.

เราเปลื้องผม ปูลาดผ้าเปลือกไม้และท่อนหนัง
ลงบนตมในที่นั่ง นอนกว่าหน้า.

ด้วยประสงค์ว่า ขอพระพุทธเจ้ากับศิษย์ทั้งหลาย
จงทรงเหยียบเราสัตว์ไป อย่าทรงเหยียบที่ตมเลย
ข้อนี้ จักเป็นประโยชน์แก่กุลแก่เรา.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิทยาंसุ แปลว่า พยากรณ์แล้ว. ปาฐะว่า
ทีปงฺกโร นาม ชินฺ ตสฺส โสธียตี ปโถ ดังนี้ก็มี. บทว่า โสมนสุตํ
ปเวทยี ความว่า เสวยโสมนัส. บทว่า ตตฺถ จตุวา ได้แก่ ยืนอยู่ในประ-
เทศที่ลงจากอากาศนั่นเอง. บทว่า ลํวิคฺคฺมานโส ได้แก่ มีใจประหลาด
เพราะปีติ. บทว่า อธิ ได้แก่ ในบุญเขตคือพระพุทธเจ้าที่ปิงกรพระองค์นี้. บทว่า
พีชานิ ได้แก่ พืชคือกุศล. บทว่า โรปีสุส ได้แก่ จักปลูก. บทว่า ขโณ
ได้แก่ ชุมนุมขณะที ๕ เว้นจากขณะ ๘ ขณะนั้นหาได้ยากเราก็ได้แล้ว. บทว่า
เว เป็นเพียงนิบาต. บทว่า มา อุปฺจฺจคา ความว่า ขณะนั้น อย่าได้เป็น
ไปล่วง คืออย่าล่วงเลยไป. บทว่า ททาถ แปลว่า จงให้. บทว่า เต ได้แก่
พวกมนุษย์ที่เราถาม. บทว่า โสธฺมฺหํ ตทา ตตฺถบทเป็น โสธฺม อหํ ตทา.
บทว่า อนิฏฺฐิต ได้แก่ ยังไม่เสร็จ ทำค้างไว้.

ในบทว่า ชินฺสาเวหิ นี้ อาสวะมี ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ
ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะ อาสวะ ๔ เหล่านี้ของภิกษุเหล่าใดสิ้นไปแล้ว ละแล้ว
ถอนแล้ว ระวังแล้ว ไม่ควรเกิด อันไฟคือญาณเผาแล้ว ภิกษุเหล่านั้น ชื่อ
ว่าชินาสพ ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ด้วยภิกษุชินาสพเหล่านั้น ชื่อว่าไม่มีมลทิน ก็
เพราะเป็นผู้สิ้นอาสวะนั่นเอง.

ในบทว่า เทวา มนุสฺเส ปสฺสนฺติ นี้ ไม่มีคำที่จะกล่าวในข้อที่ เทวดาทั้งหลายเห็นมนุษย์. ด้วยว่า โดยการเห็นอย่างปกติ แม้เทวดาทั้งหลาย ย่อมเห็นมนุษย์ทั้งหลายเหมือนอย่างที่มีมนุษย์ทั้งหลายยืนอยู่ในที่นี้เห็นอยู่. บทว่า เทวตา ได้แก่ เทพทั้งหลาย. บทว่า อุโภปี ได้แก่ เทวดาและมนุษย์ทั้งสอง พวก. บทว่า ปญฺชลิกา ได้แก่ ประคองอัญชลี อธิบายว่า เอามือทั้งสองตั้ง ไว้เหนือศีรษะ. บทว่า อนุยฺนฺติ ตถาคตํ ได้แก่ ไปข้างหลังของพระตถาคต. พึงทราบลักษณะว่า เมื่ออนุโยค [นิกคหิต] มีอยู่ ทูตยาวิภคฺติ ย่อมลงใน อรรถกถาวิภคฺติ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า อนุยฺนฺติ ตถาคตํ. บทว่า วชฺช- ยนฺตา แปลว่า บรรเลงอยู่.

บทว่า มนุทารวํ ได้แก่ ดอกมณฑารพ. บทว่า ทิโสทิสํ แปลว่า โดยทุกทิศ. บทว่า โอกิรฺนฺติ แปลว่า โปรย. บทว่า อาภาสนภคฺตา แปลว่า ไปในท้องฟ้าคืออากาศ อีกนัยหนึ่งไปสู่อากาศ คือไปสวรรค์นั่นเอง. จริงอยู่สวรรค์ท่านเรียกว่าท้องฟ้า. บทว่า มรฺฐ แปลว่า เทวดาทั้งหลาย. บทว่า สรลํ ได้แก่ ดอกสน. บทว่า นีปี ได้แก่ ดอกกะทุม. บทว่า นาคปฺนฺนาค- เกตกํ ได้แก่ ดอกกะถิน ดอกบุณนาค ดอกเกต. บทว่า ภูมิตลคฺตา ได้แก่ ไปที่แผ่นดิน.

บทว่า เกเส มุญฺจิจฺจุวหํ ความว่า เปลื้อง คือ สยายผมจากกลุ่ม และชฎาเกลียวที่มุ่นไว้. บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ในโอกาสที่ให้แก่เรา. บทว่า จมฺมกํ ได้แก่ ท่อนหนึ่ง. บทว่า กลเล ได้แก่ ในโคลนตม. บทว่า อวฺกุชฺ- โช แปลว่า คำหน้า. นิปชฺชหํ ตตฺถเป็น นิปชฺชี อหํ. ศัพท์ว่า มา ในบทว่า มา นํ เป็นนิบาตลงในอรรถปฏิเสธ. ศัพท์ว่า นํ เป็นนิบาตลง ในอรรถปทบูรณะทำบทให้เต็มความว่า ขอพระพุทธเจ้า อย่าทรงเหยียบที่ตมเลย. บทว่า หิตาย เม ภวิสฺสตี ความว่า การไม่ทรงเหยียบที่ตมนั้น

จักมีเพื่อประโยชน์แก่กุลแก่เรา ตลอดกาลนาน. ปาฐะว่า สุขาย เม ภวิส-
สตี ดังนี้ก็มี.

แต่นั้น สุขเมธบัณฑิตนอนบนหลังตมแล้วก็คิดอย่างนี้ว่า ถ้าเราพึง
ปรารถนาไซ้เราก็จึงเป็นสังฆนวกะ เผากิเลสทั้งหมดแล้วเข้าไปยังรัम्मนคร
แต่เราไม่มีกิจที่จะเผากิเลสแล้วบรรลุพระนิพพาน ด้วยเพศที่ไม่มีใครรู้จัก ถ้า
กระไร เราพึงเป็นเหมือนพระที่บังกรทศพล บรรลุปรมาภิสัมโพธิญาณ ขึ้น
สู่ธรรมนาวา ยังมหาชนให้ข้ามสังสารสาครแล้วจึงปรินิพพานในภายหลัง นี่เป็น
การสมควรแก่เรา. แต่มั่น จึงประชุมธรรม ๘ ประการ ลงนอนทำอภินิหาร
เพื่อเป็นพระพุทเจ้า. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

เรานอนเหนือแผ่นดินแล้ว ใจก็ปริวิตกอย่างนี้
ว่า วันนี้เราปรารถนา ก็จักพึงเผากิเลสทั้งหลายของ
เราได้.

แต่ประโยชน์อะไรของเราด้วยเพศที่ไม่มีใครรู้จัก
ด้วยการทำให้แจ้งธรรมในพระพุทเจ้าพระองค์นี้ เรา
จักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณเป็นพระพุทเจ้า ในโลก
พร้อมทั้งเทวโลก.

ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยบุรุษผู้เห็นกำลังจะ
ข้ามสังสารสาครแต่เพียงคนเดียว เขาจักบรรลุสัพพัญ-
ญุตญาณแล้ว ยังโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามสังสาร
สาคร.

ด้วยอธิการบารมีนี้ ที่เรามาเพ็ญในพระพุทเจ้า
ผู้เป็นบุรุษสูงสุด เราบรรลุสัพพัญญุตญาณแล้วจะยัง
หมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามสังสารสาคร.

เราตัดกระแสดแห่งสังสาร กำจัดภพ ๓ ได้แล้ว
ขึ้นสู่ธรรมนาวา จักยังโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้าม
สังสารสาคร.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปรัวีย นิปนุณสุส** แปลว่า นอนเหนือ
แผ่นดิน หรือว่าปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **เจตโส** ความว่า ใจก็ได้มี
ปรัวิตก. ปาฐะว่า **เอว เม อาสิ เจตนา** ดังนี้ก็มี. บทว่า **อิจฺจมาโน**
ได้แก่ หวังอยู่. บทว่า **กิเลส** ความว่า ธรรมชาติเหล่าใด ย่อมเศร้าหมอง
ย่อมทำให้เดือดร้อน เหตุฉะนั้น ธรรมชาติเหล่านั้นชื่อว่ากิเลส คือกิเลส ๑๐ กอง
มีรากะเป็นต้น. บทว่า **ฉาปเย** ได้แก่ ฟังให้ใหม่ อธิบายว่า เราฟังยังกิเลส
ทั้งหลายของเราให้ใหม่.

คำว่า **กี** เป็นคำปฏิเสธ. บทว่า **อญฺญาตกเวเสน** ได้แก่ ด้วยเพศ
ที่ไม่ปรากฏ ที่ไม่มีใครรู้จัก ที่ปกปิด อธิบายว่า ก็เราฟังทำอาสวะให้สิ้น
เหมือนภิกษุทั้งหลายในพระศาสนานี้ หรือฟังบำเพ็ญพุทธการกกรรม ทำมหา-
ปฐพีให้ไหวในสมัยถือปฏิสนธิ ประสูติ ตรัสรู้ และประกาศพระธรรมจักรเป็น
ผู้ตรัสรู้เองเป็นพระพุทธเจ้า ยังสัตว์ให้ตรัสรู้ฟังเป็นผู้ข้ามเอง ยังสัตว์ให้ข้าม
สังสารสาคร ฟังเป็นผู้หลุดพ้นเอง ยังสัตว์ให้หลุดพ้น. บทว่า **สเทวเก** ได้
แก่ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก.

บทว่า **ถามทสุลินา** ได้แก่ เห็นเร็วแรงกำลังของตน. บทว่า
สนฺตารesu ได้แก่ จักให้ข้าม. บทว่า **สเทวก** ได้แก่ ยังหมู่สัตว์พร้อมทั้ง
เทวดา หรือยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก. บทว่า **อิทฺทาเรน** ได้แก่ ด้วยการกระทำ
ที่วิเศษยิ่ง. อธิบายว่า ด้วยการเสียดสละชีวิตตนเพื่อพระพุทธเจ้า แล้วนอน
เหนือหลังตม ชื่อว่า **อิทฺทา**.

บทว่า **สังสารโศค** ความว่า การท่องเที่ยวไปทางโน้นทางนี้ในกำเนิด คติ วิญญาณฐิติ และสัตตาวาส ๕ ด้วยอำนาจกรรมและกิเลส ชื่อว่า สังสาร เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

ขุณฺหานํ ปฏิปาณฺธิ ชาติุอายตนาณ จ

อพฺโพจนินฺนํ วตฺตมาณา สํสาร์โถติ ปวฺจจติ.

เรียงลำดับแห่งชั้น ชาติุและอายตนะเป็นไปไม่

ขาดสาย ท่านเรียกว่าสังสาร.

สังสารนั้นด้วย กระแสด้วย เหตุนี้จึงชื่อว่าสังสารโศคะ ซึ่งสังสาร และกระแสนั้น. อีกนัยหนึ่ง กระแสแห่งสังสาระ ชื่อว่าสังสารโศคะ ความว่า ตัดกระแสคือตัดหาอันเป็นเหตุแห่งสังสาร. บทว่า **ตโย ภเว** ได้แก่แกมภพ รูปภพและอรุภพ. กรรมและกิเลสอันให้เกิดภพ ๓ ท่านประสงค์ว่า ภพ ๓. บทว่า **ธมฺมนาวั** ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘. จริงอยู่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น ท่านเรียกว่า ธรรมนาวา เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องข้ามโอฆะ ๔. บทว่า **สมารุยฺห** แปลว่า ขึ้น. บทว่า **สนฺตารสุตฺ** แปลว่า จักให้ข้าม.

แต่อภินิหารย่อสำเร็จแก่ท่านผู้ปรารถนาเป็นพระพุทเจ้า เพราะ ความประชุมพร้อมแห่งธรรม ๘ ประการ คือ ๑. ความเป็นมนุษย์ ๒. ความ สมบูรณ์ด้วยเพศ ๓. เหตุ ๔. การพบพระศาสดา ๕. การบรรพชา ๖. ความสมบูรณ์ด้วยคุณ ๗. ความมีอิการ ๘. ความมีฉันทะ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มนุสฺสสุตฺติ** ความว่า ความปรารถนา ย่อมสำเร็จ แก่ผู้ตั้งอยู่ในอติภาพเป็นมนุษย์เท่านั้น แล้วปรารถนาเป็นพระ- พุทเจ้า ย่อมไม่สำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในชาติินาคเป็นต้น. ถ้าถามว่า เพราะเหตุไร ก็ตอบได้ว่า เพราะชาติินาคเป็นต้น เป็นอเหตุกสัตว์.

บทว่า **ลึงคสมฺปตฺติ** ความว่า ความปรารถนాయ่อมสำเร็จแก่ผู้แม่ อยู่ในอัฐภาพเป็นมนุษย์ ก็ต้องตั้งอยู่ในเพศชายเท่านั้น ย่อมไม่สำเร็จแก่หญิง หรือบัณฑิตก็คนไม่มีเพศและคนสองเพศ. ถ้าถามว่าเพราะเหตุไร ก็ตอบได้ว่า เพราะลักษณะไม่บริบูรณ์ จริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ข้อที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสตรี ไม่เป็นฐานะ ไม่เป็นโอกาสพึงทราบความพิศดารเอาเองเถิด. เพราะฉะนั้น ความปรารถนాయ่อมไม่สำเร็จ แม่แก่ผู้มีชาติเป็นมนุษย์แต่ตั้งอยู่ในเพศสตรี.

บทว่า **เหตุ** ความว่า ความปรารถนాయ่อมสำเร็จแม่แก่บุรุษ ที่ถึงพร้อมด้วยเหตุ เพื่อบรรลุพระอรหันต์ในอัฐภาพนั้นได้เท่านั้น ไม่สำเร็จแก่บุรุษนอกจากนี้.

บทว่า **สตฺถารทสฺสนํ** ความว่า ถ้าบุรุษปรารถนาในสำนักของ พระพุทธเจ้าซึ่งยังทรงพระชนมชีพอยู่เท่านั้น ความปรารถนาจึงจะสำเร็จ ความปรารถนาในพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งเสด็จปรินิพพานแล้ว หรือ ที่สำนัก พระเจดีย์หรือที่โคณโฑธิพุกษย์ หรือที่พระพุทธปฏิมา หรือในสำนักของ พระปัจเจกพุทธเจ้าและพุทธสาวก ย่อมไม่สำเร็จ. เพราะเหตุไร เพราะพระปัจเจกพุทธเจ้าและพุทธสาวก ไม่สามารถที่จะรู้ถึงภัพสัตว์และ อภัพสัตว์แล้วกำหนดด้วยญาณเป็นเครื่องกำหนดกรรมและวิบากแล้วพยากรณ์ ได้. เพราะฉะนั้น ความปรารถนาจึงสำเร็จได้ในสำนักของพระพุทธเจ้าเท่านั้น.

บทว่า **ปพฺพชฺชา** ความว่า ความปรารถนา ย่อมสำเร็จแม่แก่ผู้ ปรารถนาในสำนักของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า หรือต้องบวชในดาบสทั้งหลาย จำพวกที่เป็นกัมมกิริยวาทีหรือในภิกษุทั้งหลายเท่านั้น. เพราะเหตุไร เพราะ

ว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ที่เป็นบรรพชิตเท่านั้นจึงบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ ที่เป็นคฤหัสถ์ บรรลุไม่ได้. เพราะฉะนั้น จึงต้องเป็นบรรพชิตเท่านั้น แม้ในกาลตั้งปณิธานความปรารถนามาแต่ต้น.

บทว่า **คุณสมบุตติ** ความว่า ปรารถนาย่อมสำเร็จ แม้แก่บรรพชิต ผู้ได้สมบัติ ๘ มีอภิญญา ๕ เท่านั้น แต่ไม่สำเร็จแก่ผู้เว้นจากคุณสมบัตินี้. เพราะเหตุไร เพราะคนไร้คุณสมบัตินี้ไม่มีโพธิญาณนั้น.

บทว่า **อธิกาโร** ความว่า ผู้ใดแม้ถึงพร้อมด้วยคุณ ก็ยังเสียดชีวิตตนเพื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ ความปรารถนาย่อมสำเร็จแก่ผู้นั้น ซึ่งพร้อมแล้วด้วยอธิการนี้เท่านั้น ไม่สำเร็จแก่คนนอกจากนี้.

บทว่า **ฉนุทธา** ความว่า ผู้ใดแม้ถึงพร้อมแล้วด้วยอภินิหาร ก็มีฉันทะ พยายาม อุตสาหะ แสวงหาอย่างใหญ่ เพื่อประโยชน์แก่พุทธการกธรรมทั้งหลาย ความปรารถนาย่อมสำเร็จแก่ผู้นั้นเท่านั้น ไม่สำเร็จแก่คนนอกจากนี้ ข้ออุปมาแห่งความเป็นผู้มีฉันทะเป็นใหญ่ ในข้อนี้ มีดังนี้. ถ้าบุคคลพึงคิดอย่างนี้ว่า ผู้ใดสามารถข้ามห้องจักรวาลทั้งสิ้น ซึ่งมีน้ำเป็นอันเดียวกันด้วยกำลังแขนของตนไปถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้. ส่วนผู้ใด ไม่สำคัญกิจนี้เป็นของทำได้ยากสำหรับตน ประกอบด้วยฉันทะอุตสาหะอย่างใหญ่อย่างนี้ว่า เราจักข้ามห้องจักรวาลนี้ไปถึงฝั่ง ความปรารถนาย่อมสำเร็จแก่ผู้นั้น ไม่สำเร็จแก่คนนอกจากนี้.

ก็สุเมธบัณฑิต รวบรวมธรรม ๘ ประการนี้ไว้แล้ว ทำอภินิหารเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า จึงนอนลง. ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร ประทับยืน ประชิตไกล่ศิระของสุเมธบัณฑิต เห็นสุเมธดาบสนอนอยู่เหนือหลังดม ทรงส่งอนาคตตั้งสัจจนามว่า ดาบสผู้นี้ ทำอภินิหารเพื่อเป็นพระพุทธเจ้านอนลงแล้ว

ความปรารถนาของเขาจักสำเร็จหรือไม่หนอ ทรงพิจารณาทบทวนดู ก็ทรงทราบ
ว่า ล่วงไปสี่สวายุกแล้ว ไฉนจะสำเร็จได้ นับแต่บัดนี้ไป เขาจักเป็นพระพุทธเจ้า
พระนามว่าโคตมะ ประทับยืนพยากรณ์ท่ามกลางบริษัทว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
พวกเธอเห็นดาบสผู้มีตบะสูงซึ่งนอนเหนือหลังตมผู้นี้ไหมหนอ. ภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลว่าเห็นพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดาบสผู้นี้ทำอภินิหารเพื่อเป็นพระ-
พุทธเจ้า จึงนอนลงแล้ว ความปรารถนาของดาบสผู้นี้จักสำเร็จ ในที่สุดสี่
สวายุกแล้ว ไฉนจะสำเร็จได้ นับแต่บัดนี้ไป ดาบสผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า
โคตมะ ในโลก ในอรรถภาพนั้นของดาบสนั้น นครชื่อว่า กบิลพัสดุ์ จักเป็น
ที่ประทับอยู่ จักมีพระชนนีพระนามว่า มหามายาเทวี พระชนก พระนามว่า
พระเจ้าสุทโธทนะ พระอัครสาวกทั้งสอง ชื่อว่า อุปติสสะ และ โกลิตะ
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า อานันทะ พระอัครสาวิกาสองชื่อว่า เขมา
และ อุบลวรรณา ดาบสผู้มีญาณกล้าจักเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ตั้งความ
เพียรอย่างใหญ่ รับข้ำวมรุธูปายาสที่นางสุชาดาถวายที่โคนต้นนิโครธ เสวยที่
ฝั่งแม่น้ำเนรัญจนา แล้วขึ้นสู่โพธิมณฑลสถาน จักตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิใบ
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธเจ้าพระนามว่าที่บังกร ผู้รู้โลก ทรง
รับทักษิณ ประทับยืนใกล้ ๆ ศีรษะ ได้มีพุทธดำรัส
กะเราดังนี้ว่า

ท่านทั้งหลายจงดูชฎิลดาบสผู้นี้ ซึ่งมีตบะสูงจัก
เป็นพระพุทธเจ้าในโลก ในกัปซึ่งนับไม่ได้ ตั้งแต่
กัปนี้ไป.

พระตถาคตเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ ที่นารีน
รมย์ ทรงตั้งความเพียร ทรงทำทุกกรกริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิ-
โครธ ทรงรับข้ามธูปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จสู่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ามธูปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วเสด็จเข้าสู่โคนโพธิพฤกษ์
ตามทางอันดีที่เขาจัดแต่งไว้แล้ว.

ต่อ่นั้น พระผู้ยอดเยี่ยม มีพระมหาศ ทรงทำ
ประตักขิณโพธิมณฑสถาน จักตรัสรู้ ณ โคนโพธิใบ.

พระชนนีพุทธมารดาของดาบสผู้นี้ จักมีพระนาม
ว่า ฌาปา พระพุทธบิดาจักมีพระนามว่า สุทโชนะ
ดาบสผู้นี้ จักมีพระนามว่าโคตมะ.

พระโกณฑิยะและพระอุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ
ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่นแล้ว จักเป็นพระอัคร-
สาวก พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าอานนท์ จักบำรุงพระชิน-
เจ้าผู้นี้.

พระเขมาและพระอุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ
มีจิตสงบ ตั้งมั่นแล้ว จักเป็นอัครสาวิกา ต้นไม้เป็น
ที่ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า
อัสสัถละ ต้นโพธิใบ.

จิตตะและหัตถาพวกะ จักเป็นยอดอุปัฏฐาก
อุตตราและนันทมารดา จักเป็นยอดอุปัฏฐายิกา.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โลกวิทู ได้แก่ ชื่อว่า โลกวิทู เพราะทรง
รู้จักโลกโดยประการทั้งปวง. ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรู้ ทรงรู้ทั่ว
ทรงแทงตลอดโลก แม้โดยประการทั้งปวง คือโดยสภาวะความจริง โดยสมุทัย
ความเกิด โดยนิโรธความดับ โดยนิโรธบายอุบายให้ถึงนิโรธ เพราะฉะนั้น
ท่านจึงเรียกว่า โลกวิทู เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

เพราะฉะนั้นแล ท่านสุเมธผู้รู้จักโลก ถึงที่สุดโลก

อยู่จบพรหมจรรย์ รู้ที่สุดโลก สงบแล้ว ย่อมไม่หวัง

โลกนี้และโลกอื่น.

อนึ่ง โลกมี ๓ คือ สังขารโลก สัตว์โลกและ โอกาสโลก บรรดา
โลกทั้ง ๓ นั้น ธรรมทั้งหลายมีปฏิวิเป็นต้น ที่อาศัยกันเกิดขึ้น ชื่อว่า สังขาร-
โลก. สัตว์ทั้งหลาย มีสัญญา ไม่มีสัญญา แลมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่
ใช่ ชื่อว่า สัตว์โลก. สถานที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า โอกาสโลก
ก็โลกทั้ง ๓ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรู้แล้วตามสภาพความเป็นจริง เพราะ
ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านจึงเรียกว่า โลกวิทู. บทว่า อาหุติ
ปฏิกุโห ได้แก่ ชื่อว่าผู้รับทักษิณาทาน เพราะเป็นผู้ควรรับทานทั้งหลาย
เพราะเป็นทักษิณยุคคล. บทว่า อุตฺตีสเก มํ จตุวาน ได้แก่ ประทับยืน
ใกล้ศิระษะเรา. ความว่า ได้ตรัสคำนี้คือคำที่ควรกล่าว ณ บัดนี้. บทว่า ชฎิล
ความว่า ชฎาของนักบวชนั้นมีอยู่ เหตุนั้น นักบวชนั้นชื่อว่าชฎิล ผู้มีชฎา, ชฎิล
นั้น. บทว่า อุกคตาปน ได้แก่ ผู้มีตบะสูง. บทว่า อหุ ได้แก่ ในวัน อธิบาย
ว่า ครั้งนั้น. หรือว่าปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า กปิลวฺหยา ได้แก่

เรียกว่า ชื่อว่า กบิลพัสดุ์. บทว่า รมมา ได้แก่ นารีนรมย์. บทว่า ปธาน ได้แก่ ความเพียร. บทว่า เอหิติ แปลว่า จักถึง จักไป. คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายง่ายทั้งนั้นแล.

ลำดับนั้น สุเมธบัณฑิต เกิดความโสมนัสว่า ได้ยินว่า ความปรารถนาของเราจักสำเร็จผล. มหาชนฟังพระดำรัสของพระที่ปึงกรทศพลแล้ว ก็พากันร่ำเรียงยินดีว่า ท่านสุเมธดาบสได้เป็นหน่อพืชพระพุทธรเจ้า. สุเมธบัณฑิตนั้นก็คิดอย่างนี้ จนทั้งหลายก็ได้ทำความปรารถนาว่าบุรุษกำลังจะข้ามแม่น้ำ เมื่อไม่อาจข้ามโดยทำตรงหน้าได้ก็ยอมข้ามโดยทำหลัง ฉันได พวกเราเมื่อไม่ได้มรรคผลในศาสนาของพระที่ปึงกรทศพล ในอนาคตกาล ก็พึงสามารถทำให้แจ้งมรรคผล ต่อหน้าท่าน ในสมัยที่ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้า ก็ฉันนั้นเหมือนกัน. แม้พระที่ปึงกรทศพลก็ทรงสรรเสริญพระมหาสัตว์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบูชาด้วยดอกไม้ ๘ กำ ทรงทำประทักษิณและเสด็จหลีกไป แม้พระชีนาสพลีแสนรูปนั้น ก็พากันบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยดอกไม้และของหอม ทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร ผู้ทรงทำประทีปคือความรู้โลก ทั้งปวง อันพระชีนาสพลีแสนรูปแวดล้อมแล้ว อันชาวรัมมนครบูชาอยู่ อันเทวดาทั้งหลายถวายบังคมอยู่ เสด็จพุทธานิน ประหนึ่งยอดภูเขาทองอันประเสริฐที่อาบแสงสนธยา เมื่อปาฏิหาริย์ทั้งหลายเป็นอันมากดำเนินไปอยู่ ก็เสด็จไปตามหนทางที่ชาวรัมมนครประดับประดาตกแต่งนั้น เสด็จเข้าไปยังรัมมนคร อันนำอภิรมย์ อบอุ่นด้วยกลิ่นดอกไม้หอมนานาชนิด กลิ่นจุกที่น่าชื่นชม ธงประภากรที่ยกขึ้นไสว มีหม่อมมรที่จิตใจในกลิ่น บินว่อนเป็นกลุ่มๆ มีดครีมี ด้วยควันธูป สง่างามดังเทพนคร พระทินกรทศพลก็ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์

ที่สมควรอย่างใหญ่ที่เขาบรรจงจัดไว้ เหมือนดวงจันทร์ทรงงามยามฤดูสารท เหนือยอดดुकนธร เหมือนดังดวงทिनกรำจัดกลุ่มความมืด ทำความแยมแ่ดง ปทุม. แม้ภิกษุสงฆ์ก็นั่งบนอาสนะที่ถึงแ่ดต่นๆ ตามลำดับ. ส่วนอุบาสกชาว รัมมนคร ผู้ร้งพร้อมแล้วด้วยคุณมีศรัทธาเป็นต้น ก็ช่วยกันถวายทานที่ประ- ดับพร้อมด้วยของเคี้ยวเป็นต้นชนิดต่าง ๆ สมบูรณ์ด้วยสีกลิ่นและรส ไม่มีทาน อื่นเสมอเหมือน เป็นต้นเหตุแห่งสุข แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ดับคำพยากรณ์ของพระทศพลก็สำคัญความ เป็นพระพุทธเจ้าประหนึ่งอยู่ในกำมือ ก็บังเท็งใจ เมื่อชาวรัมมนครกลับกัน หมดแล้ว ก็ลุกขึ้นจากที่นอนคิดว่าจักเลือกเฟ้นบารมีทั้งหลาย จึงนั่งขัดสมาธิ เหนือยอดคองคอกไม้ เมื่อพระมหาสัตว์นั่งอยู่อย่างนั้น เทวดาสิ้นทั้งหมื่น จักรวาล ก็ให้สาธุการ กล่าวว่ ท่านสุเมธดาบสเจ้าข้า ในเวลาที่ท่านนั่งขัด สมาธิ หมายจักเลือกเฟ้นบารมีของพระโพธิสัตว์องค์ก่อนๆ ธรรมดาบุพนิมิต เหล่าใดปรากฏ บุพนิมิตเหล่านั้นก็ปรากฏแล้วในวันนี้ทั้งหมด ท่านจักเป็น พระพุทธเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย พวกเรารู้ชื่อนี้ว่ บุพนิมิตเหล่านี้ปรากฏแก่ผู้ ใด ผู้นั้นจักเป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านจงประ- คองความเพียรของตนไว้ให้มั่น แล้วได้ชมพระโพธิสัตว์ด้วยสดุดีนานาประการ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่

มณุษย์และเทวดาทั้งหลาย สดับคำของพระที่ป้ง- กรทศพล ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ไม่มีผู้เสมอเหมือนนี้ แล้ว ก็พากันดีใจว่ ท่านผู้นี้เป็นหน่อพีชพระพุทธเจ้า เสียงโห้ร้องอึงมี เสียงปรบมือ เสียงหัวเราะ หมื่นโลกธาตุนเทวดาก็ทำอัญชลินมัสการกล่าวว่

ฉิว่าพวกเราจะพลาดคำสอน ของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อพระ-
พักตร์ของพระโลกนาถพระองค์นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำพลาดทำน้ำเฉพาะ
หน้าแล้ว ก็ถือเอาทำน้ำทำหลังข้ามแม่น้ำฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่าพ้นพระชินเจ้าพระองค์นี้
เสีย ในอนาคตกาล ก็จักอยู่ต่อพระพักตร์ของพระ
ชินเจ้าพระองค์นี้ ฉินั้นเหมือนกัน.

พระทีปังกรทศกุต ผู้รู้จักโลก ทรงเป็นปฏิคาหก
ผู้รับของบูชา ทรงประกาศกรรมของเราแล้ว ก็ทรง
ยกพระบาทเบื้องขวา.

พุทธชินอรสทั้งหมด ที่อยู่ ณ ที่นั้น ก็พากันทำ
ประทักษิณเรา เทวดา มนุษย์และอสูรทั้งหลายก็กราบ
ไหว้แล้วหลีกไป.

เมื่อพระโลกนาถพร้อมทั้งพระสงฆ์ เสด็จลับตา
เราไปแล้ว ครั้งนั้น เราก็ดูกขึ้นนั่งขัดสมาธิ.

เราประสพสุขโดยสุข เบิกบานโดยปราโมช อัน
ปีติสัมผัสซาบซ่านแล้ว นั่งขัดสมาธิในเวลานั้น.

ครั้นนั่งขัดสมาธิแล้ว เวลานั้น เราคิดอย่างนี้ว่า
เราเป็นผู้ชำนาญในฌาน ถึงฝั่งในอภิญญา ๕.

ในหมื่นโลกธาตุ ไม่มีฤาษีที่จะเสมอเรา ไม่มีผู้
เสมอในอิทธิธรรมทั้งหลาย เราได้ความสุขเช่นนี้.

ขณะที่เรานั่งขัดสมาธิ ทวยเทพในหมื่นโลกธาตุ
ก็เปล่งเสียงโห่ร้องว่า ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ขณะพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งขัดสมาธิ บุปผนิมิต
เหล่าใดปรากฏก่อน บุปผนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันใน
วันนี้.

ความหนาวก็หายไป และความร้อนก็สงบไป
บุปผนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่นอน.

หมื่นโลกธาตุ ก็ปราศเสียง ปราศจากความวุ่น
วาย บุปผนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน.

ลมขนาดใหญ่ก็ไม่พัด แม่น้ำทั้งหลายก็ไม่ไหล
บุปผนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่นอน.

ดอกไม้บนบก ดอกไม้ในน้ำ ก็บานหมดใน
ขณะนั้น ดอกไม้เหล่านั้นทั้งหมด ก็บานแล้วใน
วันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ผิวว่า ไม้เถาก็ดี ไม้ต้นก็ดี ก็มีผลในขณะนั้น
ต้นไม้เหล่านั้นทั้งหมด ก็ออกผลในวันนี้ ท่านจัก
เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

รัศมีทั้งหลาย ที่อยู่ในอากาศและที่อยู่ภาคพื้น
ดิน ก็ส่องแสงโชติช่วงในขณะนั้น รัศมีเหล่านั้น
ก็โชติช่วงในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ดนตรีทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ทั้งที่เป็น
ของทิพย์ ก็บรรเลงในขณะนั้น ดนตรีทั้งสองเมื่อนั้น
ส่งเสียงลั่นในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ฝนดอกไม้อันไพจิตร ก็หล่นลงมาจากท้องฟ้า
ในขณะนั้น ฝนดอกไม้แม่เหล่านั้น ก็หล่นลงมาในวัน
นี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

มหาสมุทรก็กระนอง หมื่นโลกธาตุก็ไหว แม้ทั้ง
สองนั้น ก็ส่งเสียงลั่นในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธ-
เจ้าแน่นอน.

ไฟหลายหมื่นในนรก ก็ดับในขณะนั้น ไฟแม่
เหล่านั้นก็ดับแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน.

ดวงอาทิตย์ทั้งใส่ไร้มลทิน ดวงดาวทั้งหลายก็
เห็นได้หมด ดวงดาวแม่เหล่านั้น ก็เห็นกันแล้วในวัน
นี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

เมื่อฝนไม่ตก น้ำก็พุ่งขึ้นมาจากแผ่นดิน ในขณะ
นั้น น้ำเมื่อนั้น ก็พุ่งขึ้นแล้วจากแผ่นดินในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

หมู่ดาวและดาวนักษัตรทั้งหลาย ก็แจ่มกระจ่าง
ตลอดมณฑลท้องฟ้า ดวงจันทร์ก็ประกอบด้วยดาวฤกษ์
วิสาขะ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโพรง ที่อยู่ในร่องน้ำก็ออก
จากที่อยู่ของตน สัตว์แม่เหล่านั้ก็ออกจากที่อยู่แล้ว
ในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ความไม่ยินดีทั้งหลายไม่มีแก่สัตว์ทั้งหลาย สัตว์
ทั้งหลายย่อมเป็นผู้สันโดษ ในขณะนั้นสัตว์แม่เหล่านั้
ก็เป็นผู้สันโดษแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน.

ในขณะนั้น โรคทั้งหลายก็สงบไป ความหิวก็
หายไป บุญนิมิตแม่เหล่านั้ ก็เห็นกันแล้วในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ในขณะนั้น ราคะก็เบาบาง โทสะ โมหะก็เสื่อม
หาย กิเลสแม่เหล่านั้ก็เลื่อนหายไปหมดในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ในขณะนั้นภัยก็ไม่มี ความไม่มีภัยนั้นก็เห็นแม่
ในวันนี้ พวกเรารู้กัน ด้วยเหตุนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน.

กิเลสจตุรฐีไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบน ความไม่ฟุ้งแห่ง
กิเลสจตุรฐีนั้นก็เห็นกันแม่ในวันนี้ พวกเรารู้กัน ด้วย
เหตุนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

กลิ่นที่ไม่น่าปรารถนาก็จางหายไป กลิ่นทิพย์ก็
โชยมา กลิ่นหอมแม่นั้ ก็โชยมาในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน.

เทวดาทั้งหมดเว้นอรุปรหมกัปรากฏ เทวดาแม่
เหล่านั้น ก็เห็นกันหมดในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธร-
เจ้าแน่นอน.

ขึ้นชื่อว่านรกมีประมาณเท่าใด ก็เห็นกันได้หมด
ในขณะนั้น นรกแม่เหล่านั้น ก็เห็นกันแล้วในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่นอน.

กำแพงบานประตู และภูเขาหิน ไม่เป็นที่กีด
ขวางในขณะนั้น กำแพงบานประตูและภูเขาหินแม่
เหล่านั้น ก็กลายเป็นอากาศไปในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธรเจ้าแน่นอน.

การจตุและปฏิสนธิ ย่อมไม่มีในขณะนั้น บุพ-
นิमितแม่เหล่านั้น ก็เห็นกันได้ในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธรเจ้าแน่นอน.

ขอท่านโปรดจงประทับประคอง ความเพียรไว้
ให้มั่น อย่าถอยกลับ โปรดก้าวไปข้างหน้าต่อไปเถิด
แม้พวกเราที่รู้เหตุข้อนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าเน่
นอน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทิ สุตวาน วจนั ความว่า ฟังคำ
พยากรณ์พระโพธิสัตว์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรนี้. บทว่า อสมสฺส
ได้แก่ ชื่อว่าไม่มีผู้เสมอ เพราะไม่มีผู้เสมอเหมือน เหมือนอย่างที่ตรัสว่า

น เม อาจารย์โย อตฺถิ สทิส เม น วิชฺชติ
สทเวกสุมี โลกสุมี นตฺถิ เม ปฏิปุคฺคโล.
เราไม่มีอาจารย์ ผู้เสมือนเราไม่มี ผู้เทียบเรา
ไม่มีในโลก พร้อมทั้งเทวโลก.

บพว่ มเหสีโน ความว่ ชื่อว่ามเหสี เพราะเสาะแสวงหาคุณคือศีล
สมาธิปัญญาใหญ่. ผู้แสวงหาคุณใหญ่พระองค์นั้น. บพว่ นรมฺรุ ได้แก่นุชฺชย
และเทวดาท้งหลาย กัศัพท้งนี้จ้เียงความอย่างสูง สัตว์แม่ท้งหมด แม่แต่่นาค
สุบรรณและยักษเป็นต้นในหมั้นโลกธาตุก็พากันดีใจ. บพว่ พุทฺธพิชั กิร
อัย ความว่ พากันดีใจว่ ได้ยินว่ หน่อเนื้อพุทฺธางกูรนี้เกิดขึ้นแล้ว.

บพว่ อุกฺกฏจิสฺสทา ความว่ เสียงโหร้องเป็นไปอยู่. บพว่
อปฺโฆฏฺเณติ ได้แก่ ยกแขนขึ้นปรบมือ. บพว่ ทสสทสฺสี แปลว่ หมั้นโลก
ธาตุ. บพว่ สทเวกา ความว่ หมั้นโลกธาตุกับเทวดาท้งหลายที่ชื่อว่ สทเวกะ
ย่อมนมัสการ. บพว่ ยทิมสฺส ดัดบพว่ ยทิ อิมสฺส หรือปาฐะ ก็อย่างนี้
เหมือนกัน. บพว่ วิชฺชณิสฺสาม ได้แก่ ผิว่าเราไม่บรรลู่. บพว่ อนาค-
ตมฺหิ อทฺธาน แปลว่ ในอนาคตกาล. บพว่ เหฺสฺสาม แปลว่ จักเป็น.

บพว่ สมฺมุขา แปลว่ ต่อหน้า. บพว่ อิมิ คือ อิมสฺส ทุติยาวิภัตติ
ลงในอรรถนัฏฐีวิภัตติ แปลว่ ของท่านผู้นี้.

บพว่ นทึ ตรนฺดา ได้แก่ ผู้ข้ามแม่น้ำ ปาฐะว่ นทิตรนฺดา
ดั่งนี้ก็มี. บพว่ ปฏิติคฺคั ได้แก่ ทำเรือเฉพาหน้า. บพว่ วิชฺชณิย แปลว่
พลาดแล้ว. บพว่ ยทิ มุญฺจาม ความว่ ผิว่า พวกเราจักพ้นพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นี้โดยไม่ได้ทำกิจไป. บพว่ มม กมฺม ปกิตฺเตตฺวา
ได้แก่ ทรงพยากรณ์ประโยชน์ที่เราเจริญแล้ว. บพว่ ทกฺขิณั ปาทมฺพุทฺธิ
แปลว่ ยกพระบาทเบื้องขวา. ปาฐะว่ กตปทฺกฺขิโณ ดั่งนี้ก็มี.

บทว่า **ชินปุตฺตา** ได้แก่ สาวกของพระศาสดาที่ปึงกร. บทว่า **เทวามนุสฺสา อสุรา จ อภิวัตฺตวาน ปกฺกมฺ** ความว่า ท่านเหล่านี้แม่ทั้งหมดมีเทวดาเป็นต้น ทำประทักษิณเรา ๓ ครั้ง บูชาด้วยดอกไม้เป็นต้น ตั้งอัญชลีไว้เป็นอย่างดี ไหว้แล้วก็กลับ แลดูบ่อย ๆ แล้วชมด้วยสคุดีนานาประการที่มีอรรณพัญชนะอันไพเราะแล้วหลีกไป. ปาฐะว่า **นรา นาคา จ คนฺธพฺพา อภิวัตฺตวาน ปกฺกมฺ** ดังนี้ก็มี.

บทว่า **ทสฺสนํ เม อติกฺกนฺเต** ความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าล่วงทัศนวิสัยของเราไปแล้ว. ปาฐะว่า **ชหิตฺเต ทสฺสนูปจาเร** ดังนี้ก็มี. บทว่า **สสงฺฆเม** ได้แก่ พร้อมกับพระสงฆ์ ชื่อว่า **สสังฆะ** พร้อมกับพระสงฆ์นั้น. บทว่า **สยนา วุฏฺฐหิตฺวา** ได้แก่ ลุกขึ้นจากตม อันเป็นที่ ๆ ตนนอนลงแล้ว. บทว่า **ปลฺลสงฺกํ อาภุชฺ** ความว่า ทำบัลลังก์คือขัดสมาธิ นั่งเหนือกองดอกไม้. ปาฐะว่า **หฺมฺโจ หฺมฺเจเน จิตฺเตเน อาสนา วุฏฺฐหิตฺตา** ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น มีอรรถง่าย.

บทว่า **ปีติยา จ อภิสฺสฺสนโน** ได้แก่ อันปีติสัมผัสซาบซ่านแล้ว. บทว่า **วสิฏฺโถ** ได้แก่ ถึงความเป็นผู้ชำนาญ. บทว่า **ฉานเ** ได้แก่ รูปาวจร ฉานและอรูปาจรฉาน. บทว่า **สทฺสฺสฺยมฺหิ** แปลว่า หมั่น. บทว่า **โลกมฺหิ** ได้แก่ ในโลกธาตุ. บทว่า **เม สมา** ได้แก่ เสมือนเรา. พระองค์ตรัสโดยไม่แปลกว่า ผู้ที่เสมอไม่มี บัดนี้เมื่อจะทรงกำหนดความนั้นนั่นแลจึงตรัสว่า ไม่มีผู้เสมอในอิทธิธรรมทั้งหลาย. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิทธิธมฺเมสุ** ความว่า ในอิทธิธรรม ๕. บทว่า **ลภิ** แปลว่า ได้แล้ว. บทว่า **อิทิสฺสํ สฺขํ** ได้แก่ โสมนัสเช่นนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงแสดงว่า ครั้งนั้น สุขเมธคาบส ฟังพยากรณ์ของพระทศพลแล้ว สำคัญความเป็นพระพุทฺธเจ้าประหนึ่งอยู่ในกำมือแล้วก็มี

หัวใจเบิกบาน มหาพรหมในชั้นสุทธาวาสทั้งหลาย ใน همینโลกธาตุ เคยเห็น
อดีตพระพุทธเจ้ามา เพื่อประกาศความเที่ยงแท้ไม่แปรผันแห่งพระดำรัสของ
พระตถาคต เพราะเห็นปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นในการพยากรณ์นิตพระโพธิสัตว์
เมื่อทรงแสดงคำที่เทวดาทั้งหลายแสดงความยินดีกะเรา ได้กล่าวคาถาเหล่านี้
จึงตรัสว่า **ปลุลุงกาภูชเน มยฺหํ** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปลุลุงกาภูชเน มยฺหํ** ได้แก่ ในการ
นั่งขัดสมาธิของเรา. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **ทตสทสุธาธิวา-**
สิโน ได้แก่ มหาพรหมทั้งหลายที่อยู่ใน همینโลกธาตุ. บทว่า **ยา ปุพฺเพ**
ได้แก่ ยานี **ปุพฺเพ** คำนี้พึงทราบที่ท่านกล่าวลบลวิภัตติ. บทว่า **ปลุลุงก-**
วรมานูเช ได้แก่ ในการนั่งขัดสมาธิอย่างดี. บทว่า **นิมิตฺตานิ ปทิสฺสนฺติ**
ความว่า นิมิตทั้งหลาย ปรากฏแล้ว เมื่อควรจะกล่าวคำเป็นอดีตกาล ก็กล่าว
คำเป็นปัจจุบันกาล ถึงคำที่กล่าวเป็นปัจจุบันกาลแต่ก็ควรถือความเป็นอดีตกาล.
บทว่า **ตานิ อชฺช ปทิสฺสเร** ความว่า นิมิตเหล่าใด เกิดขึ้นแล้วในการ
ที่นิตพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งขัดสมาธิแม้ในกาลก่อน นิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกัน
อยู่ในวันนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอนทีเดียว. แต่มิใช่
นิมิตเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้ว. คำว่า **นิมิตฺเหล่านั้นก็เห็นกันอยู่ในวันนี้** พึง
ทราบว่าเป็นเพราะเสมือนนิมิตที่เกิดขึ้นแล้วนั้น.

บทว่า **สีติ** แปลว่า ความเย็น. บทว่า **พฺยุปลติ** แปลว่า ไปแล้ว
ไปปราศแล้ว. บทว่า **ตานิ** ความว่า ความเย็นก็กลายเป็นความร้อนก็ผ่านไป
บทว่า **นิสฺสทฺทา** ได้แก่ ไม่มีเสียง ไม่อีกทีก. บทว่า **นิราวุธา**
แปลว่า ไม่วุ่นวาย. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **น สนฺทฺนฺติ**
ได้แก่ ไม่นำไป ไม่ไหลไป. บทว่า **สวฺนฺติโย** แปลว่า แม่น้ำทั้งหลาย. บทว่า
ตานิ ได้แก่ ไม่พัดไม่ไหล. บทว่า **ถลชา** ได้แก่ ดอกไม้ที่เกิดที่ต้นไม้น้ำตาม
พื้นดินและบนภูเขา. บทว่า **ทกฺชา** ได้แก่ ดอกไม้ที่เกิดในน้ำ. บทว่า **ปุพฺผนฺติ**

ได้แก่ บานแล้วแก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในกาลก่อน. คำเป็นปัจจุบันลงในอรรถ
อดีตกาล พึงทราบ โดยนัยที่กล่าวมาแล้วในหนหลังนั้นแล. บทว่า **เตปชช**
ปุปฺพิทานิ ความว่า ดอกไม้แม่เหล่านั้น บานแล้วในวันนี้.

บทว่า **ผลภารา** ได้แก่ ทรงผล. บทว่า **เตปชช** คัดบทว่า **เตปี**
อชช ท่านกล่าวว่า **เตปี** โดยลึงควิปลาส เพราะท่านกล่าวว่า **ลตา** **วา**
รูกฺขา **วา**. บทว่า **ผลิตา** แปลว่า เกิดผลแล้ว. บทว่า **อากาศฏฺฐา** **จ**
ภุมฺมฏฺฐา ได้แก่ ไปในอากาศ และที่ไปบนแผ่นดิน. บทว่า **รัตนานิ** ได้
แก่ รัตนะทั้งหลาย มีแก้วมุกดาเป็นต้น. บทว่า **โชตฺสูติ** แปลว่า ส่องแสงสว่าง.
บทว่า **มานุสฺสูตา** ได้แก่ เป็นของมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อว่ามานุสสกะของมนุษย์.
บทว่า **ทิพฺพา** ได้แก่ เป็นของเทวดาทั้งหลาย ชื่อว่าทิพพะของเทวดา.
บทว่า **ตฺริยา** ได้แก่ คนตรี ๕ คือ อาตตะ วิตตะ อาตตะวิตตะ สุตฺติระและ
ฉนะ. บรรดาคนตรีเหล่านั้น ในคนตรีมีกลองเป็นต้นที่หุ้มหนัง คนตรีที่หุ้ม
หนังหน้าเดียวชื่อว่าอาตตะ คนตรีที่หุ้มหนังสองหน้าชื่อว่าวิตตะ คนตรีที่มีพิน
ใหญ่เป็นต้นที่หุ้มหนังหมด ชื่อว่าอาตตะวิตตะ คนตรีมีปี่เป็นต้น ชื่อว่าสุตฺติระ.
คนตรีมีสัมมतालเป็นต้น ชื่อว่าฉนะ. บทว่า **วชฺชนฺติ** ได้แก่ บรรเลงแล้ว
โดยนัยที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง คำที่เป็นปัจจุบันกาล พึงทราบว่าใช้ในอรรถ
อดีตกาล แม้ในคำเช่นนี้ต่อไป ก็นัยนี้. บทว่า **อภีรวนฺติ** ความว่า ร้องดัง
บันลือลั่นเหมือนคนตรีที่ผู้ฉลาดบรรเลงแล้ว ประโคมแล้ว จับร้องแล้ว.

บทว่า **วิจิตฺตปฺปฺพา** ได้แก่ ดอกไม้ทั้งหลาย มีกลิ่นและสีต่าง ๆ อัน
งดงาม. บทว่า **อภิวสฺสนฺติ** แปลว่า ตกลงแล้ว อธิบายว่าหล่นแล้ว. บทว่า
เตปี ความว่า ดอกไม้อันงดงามแม่เหล่านั้น ตกลงอยู่ก็เห็นกันในวันนี้ อธิบาย
ว่าอันหมู่เทวดาและพรหมโปรยลงมาอยู่. บทว่า **อภีรวนฺติ** ได้แก่ บันลือลั่น.
บทว่า **นิรเย** ได้แก่ ในนรกทั้งหลาย. บทว่า **ทสฺสทฺสูเส** ได้แก่ หลายหมื่น.
บทว่า **นิพฺพนฺติ** ได้แก่ สงบ อธิบายว่าถึงความสงบ. บทว่า **ตารา** ได้แก่

ดาวฤกษ์ทั้งหลาย. บทว่า **เตปิ อชฺช ปทิสฺสนฺติ** ความว่า ดวงดาวแม่
เหล่านั้น ก็เห็นกันกลางวันวันนี้ เพราะดวงอาทิตย์สุกใสไร้มลทิน.

บทว่า **อโนวฏฺเฐน** ได้แก่ คำว่า **อโนวฏฺเฐ** นี้เป็นตติยาวิภัตติลงใน
อรรถสัทตมวิภัตติ. อีกนัยหนึ่ง บทว่า **อโนวฏฺเฐ** ได้แก่ ไม่มีอะไรแม้ปิด
กัน. คำว่า **น** เป็นเพียงนิบาตเหมือนในประโยคเป็นต้นว่า **สุตฺวา น ทฺววจนํ**
ฟังคำของทูตครั้งนี้. บทว่า **ตมฺปชฺชูปุทฺธิชฺชเต** ความว่า น้ำแม่น้ำนั้นก็พุ่งขึ้นใน
วันนี้ อธิบายว่าแทรกพุ่งขึ้น. บทว่า **มฺหิยา** ได้แก่ แผ่นดิน เป็นปัญจมีวิภัตติ.
บทว่า **ตาราคณา** ได้แก่ หมู่ดาวทั้งหมด มีดาวเคราะห์และดาวนักษัตร
เป็นต้น. บทว่า **นกุชฺตุตา** ได้แก่ ดาวฤกษ์ทั้งหลาย. บทว่า **คณมณฺฑล**
ความว่า ส่องสว่างทั่วมณฑลท้องฟ้า. บทว่า **พิลาสยา** ได้แก่ สัตว์ที่อยู่ใน
ปล่องมีงู ฟังพอน จรเข้และเหี้ย เป็นต้น. บทว่า **ทริสยา** ได้แก่ สัตว์ที่อยู่ใน
แอ่งน้ำ หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **นิกุชฺมนฺติ** ได้แก่ ออกไป
แล้ว. บทว่า **สกาสยา** แปลว่า จากที่อยู่ของตณฺฑล ปาฐะว่า **ตทาสยา** ดังนี้ก็มี
ปาฐะนั้นมีความว่า ในครั้งนั้นคือในกาลนั้น จากที่อยู่คือปล่อง. บทว่า **จฺจุทฺธา**
ได้แก่ อันเขาซัดไปแล้ว ขึ้นไปแล้ว คือออกไป.

บทว่า **อรตี** ได้แก่ ความกระสัน. บทว่า **สนฺตุฏฺฐา** ได้แก่ สัน-
โศโดยด้วยสันโศโดยอย่างยิ่ง. บทว่า **วินฺตฺตติ** ได้แก่ ไปปราศ. บทว่า **ราโค**
ได้แก่ กามราคะ. บทว่า **ตทา ตฺนุ โหติ** ได้แก่ มีประมาณน้อย ทรงแสดง
ปริยฐานกิเลสด้วยบทนี้. บทว่า **วิคตา** ได้แก่ สูญหาย. บทว่า **ตทา** ได้แก่
ครั้งก่อน อธิบายว่า ครั้งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งขัดสมาธิ. บทว่า **น ภวติ**
แปลว่า ไม่มี. บทว่า **อชฺชเปตํ** ความว่า แม้ครั้งท่านนั่งขัดสมาธิในวันนี้
ก็ยั้งก็ไม่มี. บทว่า **เตน ลิงฺเคน ชานาม** ความว่า พวกเราทุกคนย่อม
รู้ด้วยเหตุที่ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า.

บพว่า **อนุทฺธสติ** ได้แก่ ไม่ฟุ้งขึ้น. บพว่า **อนิฏฺฐคนุโธ** ได้แก่ กลิ่นเหม็น. บพว่า **ปกฺกมติ** แปลว่า หลีกไปแล้ว ปราศไปแล้ว. บพว่า **ปวายติ** แปลว่า พัดไปแล้ว. บพว่า **โสปชฺช** ได้แก่ กลิ่นทิพย์เมื่อนั้น ในวันนี้. บพว่า **ปทิสฺสนฺติ** ได้แก่ เห็นกันแล้ว. บพว่า **เตปชฺช** ได้แก่ เทวดา ทั้งหมดเมื่อนั้นในวันนี้. ศัพท์ว่า ยาวตาเป็นนิบาตลงในอรรถว่ากำหนด ความว่ามีประมาณเท่าใด. บพว่า **กุกฺกทา** แปลว่า กำแพง. บพว่า **น โหนุตาวรรณา** ได้แก่ ทำการขวางกั้นไม่ได้. บพว่า **ตทา** ได้แก่ ครั้งก่อน. บพว่า **อากาสญฺจตา** ได้แก่ กำแพงบานประตูและภูเขาเหล่านั้น ไม่อาจทำการขวางกั้นทำไว้ข้างนอกได้ อธิบายว่าอากาศกลางหา. บพว่า **จฺจติ** ได้แก่ มรณะ. บพว่า **อุปฺปตฺติ** ได้แก่ ถือปฏิสนธิ. บพว่า **ขณ** ได้แก่ ในขณะที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั่งขัดสมาธิในกาลก่อน. บพว่า **น วิชฺชติ** แปลว่า ไม่มีแล้ว. บพว่า **ตานิปชฺช** ความว่า การจฺจติปฏิสนธิ ในวันนี้แม้เหล่านั้น. บพว่า **มา นินฺวตฺติ** ได้แก่ จงอย่าถอยหลัง. บพว่า **อภิภฺกม** ได้แก่ จงก้าวไปข้างหน้า คำที่เหลือในเรื่องนี้ ง่ายทั้งนั้นแล.

ต่อจากนั้น **สุเมธบัตฺตติ** สดับคำของพระที่ปึงกรทศพล และของ เทวดาทั้งหลายในหมื่นจักรวาล ก็เกิดอุตสาหะ อย่างยิ่งยวด คิดว่า ธรรมดาพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายมีพระวจาไม่โมฆะเปล่าประโยชน์ พระวจาของพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายไม่เปลี่ยนเป็นอื่น. เหมือนอย่างว่า ก้อนดินที่เหวี่ยงไปในอากาศก็ตกแน่นอน สัตว์ที่เกิดมาแล้วก็ตาย เมื่ออรุณขึ้นดวงอาทิตย์ก็ขึ้นสู่ท้องฟ้า ราชสีห์ออกจากที่อยู่ ก็บันลือสีหนาท สตรีมีครรภ์หนักก็ปลงภาระแน่นอน เป็นอย่างนี้โดยแท้ฉันใด ธรรมดาพระคำรัสของพระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย ก็แน่นอนไม่โมฆะเปล่าประโยชน์ ฉะนั้นเหมือนกัน เราจักเป็นพระพุทฺธเจ้าแน่นอน ด้วยเหตุนี้ จิงตรัสว่า

เราสดับพระดำรัสของพระพุทธเจ้า และคำของ
เทวดาในหมื่นโลกธาตุ ทั้งสองแล้ว ก็ยินดีรำเริงเบิก
บานใจ ในครั้งนั้น จึงคิดอย่างนี้ว่า

พระชินพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระดำรัสไม่เป็นสอง
มีพระดำรัสไม่เป็นโมฆะ คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้ง
หลายไม่มี เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ก่อนดินถูกเหวี่ยงไปในอากาศ ย่อมตกที่พื้นดิน
แน่นอน ฉันทิด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ก็เที่ยงแท้แน่นอน ฉันทัน คำเท็จของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายไม่มี เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ความตายของสัตว์ทั้งหมด เที่ยงแท้แน่นอน
ฉันทิด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ก็เที่ยง
แท้แน่นอน ฉันทัน คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ไม่มี เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

เมื่อสิ้นราตรี ดวงอาทิตย์ก็ขึ้นแน่นอน ฉันทิด
พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ก็เที่ยงแท้แน่
นอน ฉันทัน คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี
เราจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

ราชสีห์ออกจากที่นอน ก็บันลือสีหนาทแน่นอน
ฉันทิด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐก็ฉันทัน
คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี เราจะเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน.

สัตว์มีครรภ์หนัก ก็ปลงภาระแน่นอน จันใด

พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ก็เที่ยงแท้แน่

นอน จันนั้น คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี

เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุทฺธสุต วจนํ สุตฺวา ทสฺสทสฺสึน

อูภยํ ความว่า สดับพระดำรัสของพระที่ปึงกรสัมมาสัมพุทธเจ้า และของ
เทวดาในหมื่นจักวาล. บทว่า อูภยํ ได้แก่ อูเยสฺส คำนี้เป็นปฐมวิภัติ
ลงในอรรถนัจฉิวิภัติ หรือ คำทั้งสอง. บทว่า เอวํ จินฺเตสฺสํ ได้แก่
เราคิดอย่างนี้.

บทว่า อเทฺวชฺฌวจนํ ได้แก่ มีพระดำรัสไม่เป็นสองอย่าง อธิบาย
ว่า มีพระดำรัสเป็นอย่างเดียว. ปาฐะว่า อจฺฉิทฺทวจนํ ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้น
มีความว่าไม่มีโทษ. บทว่า อโมฆวจนํ ได้แก่ มีพระดำรัสไม่เท็จ. บทว่า
วิตถํ ความว่า คำเท็จไม่มี. บทว่า ชฺฐวํ พุทฺโธ ภวามหํ พึงทราบที่ท่าน
ทำเป็นคำปัจจุบันกาล โดยเป็นเรื่องแน่นอนและเป็นเรื่องมีโดยแท้ว่า เราจัก
เป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนเดียว.

บทว่า สุริยฺยคฺคฺคณํ ได้แก่ การอุทัยของดวงอาทิตย์หรือปาฐะก็อย่างนี้
เหมือนกัน. บทว่า ชฺฐวสฺสสฺสํ ได้แก่ มีความเป็นโดยส่วนเดียว และเที่ยง
แท้. บทว่า นิภฺขณฺตสฺยนฺตฺสํ ได้แก่ ผู้ออกไปจากที่นอน. บทว่า
อาปนฺนฺตฺตฺตํ ได้แก่ สัตว์ผู้มีครรภ์หนัก อธิบายว่าผู้มีครรภ์. บทว่า
ภารโหมโรปนํ ได้แก่ ภารโหโรปนํ อธิบายว่า การปลงลงซึ่งครรภ์. ม
อักษรทำการสนธิบท คำที่เหลือแม่ในข้อนี้ ก็ง่ายทั้งนั้นแล.

สุเมธบัณฑิต ทำการตกลงใจอย่างนี้ว่า เรานั้นจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่แท้ เพื่อใคร่ครวญถึงพุทธการกกรรมทั้งหลาย จึงเลือกเฟ้นธรรมชาติทั้งสิ้น
โดยลำดับว่า พุทธการกกรรมทั้งหลาย อยู่ที่ไหนหนอ เบื้องบน เบื้องล่าง
ในทิศใหญ่ทิศน้อยทั้งหลาย ก็เห็นทานบารมีอันดับแรก ที่พระโพธิสัตว์ทั้ง
หลายเก่าๆ ในกาลก่อนช่งเสพเป็นประจำกันมา จึงสอนพระองค์เองอย่างนี้ว่า
ดูก่อนสุเมธบัณฑิต นับตั้งแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญทานบารมีก่อน เหมือนอย่าง
ว่า หม้อน้ำที่เขาคว่าปากลง ย่อมหลังน้ำออกไม่เหลือเลย ไม่นำน้ำกลับเข้าไป
ฉันใด ท่านก็ไม่พึงเสียดายทรัพย์หรือยศ บุตรภรรยาหรืออวัยวะใหญ่
น้อย เมื่อให้ทุกอย่างที่ขาดต้องการๆ กันไม่เหลือไว้เลยในที่ทั้งปวง ก็จักนั่งเป็น
พระพุทธเจ้าที่โคณโพธิพฤกษ์ ดังนี้แล้วอธิษฐานทานบารมีไว้มั่นเป็นอันดับ
แรก ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เอาเถิด เราจักเลือกเฟ้นพุทธการกกรรม ทางโน้น
ทางนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง ทั้งสิบทิศ トラบเท่าที่
ธรรมชาติยังเป็นไป.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นทานบารมีเป็น
อันดับแรก เป็นทางใหญ่ ที่พระผู้แสวงคุณใหญ่
หลายพระองค์ก่อนๆ ประพฤติตามกันมาแล้ว.

ท่านจงสมาทาน ทานบารมีนี้ไว้มั่นเป็นอันดับ
แรกก่อน จงบำเพ็ญทานบารมี ฌีว่าท่านต้องการจะ
บรรลุพระโพธิญาณ.

หม้อที่เต็มด้วยน้ำอย่างใดอย่างหนึ่งวางคว่ำปาก
ลงก็ล้ารอกน้ำออกไม่เหลือเลย ไม่รักษาน้ำไว้ในหม้อ
นั้น แม้ฉันใด.

ท่านเห็นยาก ทั้งชั้นต่ำชั้นกลางและชั้นสูง แล้ว
จงให้ท่านไม่เหลือเลย เหมือนหมอน้ำที่คว่ำปาก จัน
นั้นเหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **หนุท** เป็นนิบาตลงในอรธว่าเชื่อเชิญ.
บทว่า **พุทฺธกร ฐมฺเม** ได้แก่ ธรรมที่ทำความเป็นพระพุทฺธเจ้า ธรรม
๑๐ ประการมี **ทานปารมิตา** เป็นต้น ชื่อว่าธรรมทำความเป็นพระพุทฺธเจ้า.
บทว่า **วิจิณฺมิ** ได้แก่ จักเลือกเฟ้น อธิบายว่า จักทดสอบ จักสอบสวน.
บทว่า **อิโต จิโต** ได้แก่ ช้างโน้น ช้างนี้. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน
ความว่า จะเลือกเฟ้นในที่นั้นๆ. บทว่า **อุทฺธ** ได้แก่ ในเทวโลก. บทว่า
อโธ ได้แก่ ในมนุษยโลก. บทว่า **ทสทิสฺสา** ได้แก่ ในสัพทิส อธิบายว่า
พุทฺธการกธรรมเหล่านั้นอยู่ที่ไหนหนอ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ในทิส
ใหญ่ทิสน้อย. คำว่า **ยวตา** ในคำว่า **ยวตา ฐมฺมชาตฺถยา** นี้ เป็นคำกล่าว
กำหนด. บทว่า **ฐมฺมชาตฺถยา** ได้แก่ แห่งสภาวะธรรม ฟังเห็นว่าเดิมคำที่เหลือ
ว่า **ปวตฺตนิ** แปลว่า ความเป็นไปแห่งสภาวะธรรม ท่านอธิบายไว้อย่างไร
ท่านอธิบายไว้ว่า จักเลือกเฟ้นเพียงเท่าที่สภาวะธรรม คือธรรมส่วนกามาจร
รูปาวจรเป็นไป.

บทว่า **วิจิณฺนโต** ได้แก่ ทดสอบ สอบสวน. บทว่า **ปฺพุทฺทเกหิ**
ได้แก่ อันพระโพธิสัตว์ทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ. บทว่า **อนฺุจฺฉินฺ** ได้แก่
สะสม ช้องเสพ. บทว่า **สมาทฺธิ** ได้แก่ จงทำการสมาทาน อธิบายว่า จง
สมาทานอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้ เราควรบำเพ็ญทานบารมีนี้ก่อน. บทว่า **ทาน-**
ปารมิตํ คจฺฉ ได้แก่ ถึงทานบารมี. อธิบายว่าทำให้เต็ม. บทว่า **ยทิ โพรธี**

ปตฺตุมิจฺฉลฺลิตฺติ ความว่า ถ้าท่านปรารถนาจะเข้าไปโคนโพธิ์แล้วบรรลุ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิ. บทว่า **ยสุสฺส กสฺสจฺจ** ความว่า เต็มด้วยน้ำหรือน้ำนมอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อประกอบ **สัมปยุณฺณ** ศัพท์ ปราชญ์ทางศัพทศาสตร์ ประสงค์นักฎฐีวิภคฺติ หรือนักฎฐีวิภคฺติลงในอรรถตติยาวิภคฺติ. ความว่า ด้วยน้ำอย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า **อโรกโต** ได้แก่ อันเขาคว่าปากลง. บทว่า **นตฺตฺถ** ปริรกฺขติ ได้แก่ รักษาไว้ไม่ได้ในการไหลของน้ำนั้น อธิบายว่าหลังน้ำออกไม่เหลือเลย. บทว่า **หีนมฺกุกฺกุณฺณมฺขุณฺนิเม** ได้แก่ ชั้นต่ำชั้นกลางและชั้นประณีต **ม** อักษรทำบทสนธิ. บทว่า **กฺุมฺโถ วีย อโรกโต** ได้แก่ เหมือนหม้อที่วางคว่ำปาก. สุเมธบัณฑิตสอนตนด้วยตนเองอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุเมธ ท่านพบคนยากที่เข้าไปหา จึงบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคทรัพย์ทั้งหมดของตนไม่ให้เหลือ อุปบารมีด้วยการบริจาคอวัยวะ และปรมัตถปารมีด้วยการบริจาคชีวิต.

ลำดับนั้น สุเมธบัณฑิตนั้นใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า ไม่ควรมีแต่พุทธการกธรรมเพียงเท่านี้ ก็เห็นศีลบารมีเป็นอันดับสอง จึงสอนตนเองอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุเมธบัณฑิตตั้งแต่นี้ไป ท่านควรบำเพ็ญศีลบารมี ขึ้นชื่อว่าเนื้อจามรีไม่อาลัยแม้แต่ชีวิต ย่อมรักษาขนหางของตนอย่างเดียว ฉนั้นใด ตั้งแต่นี้ไป ท่านไม่อาลัยแม้แต่ชีวิต รักษาศีล อย่างเดียว ฉนั้นนั้น แล้วจักเป็นพระพุทธเจ้า จึงอธิษฐานศีลบารมีอันดับสองไว้มั่น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธชฺรรมฺหฺล่านันฺ ไม่ใช่จักมีแต่เพียงเท่านี้
เท่านันฺ เราจึงเลือกเฟ้นพุทธชฺรรมแม้อื่นๆ ที่ช่วย
อบรมบ่มโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นศีลขันธ์อันดับ
สอง ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ พา
กันช่งเสพออยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานศีลขันธ์อันดับสองนี้ไว้มั่นก่อน
จงบำเพ็ญศีลขันธ์ มีว่า ท่านต้องการจะบรรลุพระ-
โพธิญาณ.

เมื่อจามรี รักษาขนหางที่ติดอยู่ในที่บางแห่ง
ยอมตายอยู่ที่นั่น ไม่ยอมให้ขนหางกระจุก ฉันทิด

ท่านจงทำศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์ในฐานะ ๔ จง
บริรักษศีลทุกเมื่อ เหมือนจามรีรักษาขนหาง ฉันทิด
เหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น เหน็ด ได้แก่ น หิ เอเตยว มิใช่
พุทธธรรมเหล่านั้นเท่านั้น. บทว่า โพธิปาจนา ได้แก่ บ่มมรรค หรือ
อบรมบ่มพระสัพพัญญุตญาณ. บทว่า ทุตติย สีสปารมี ความว่า ธรรมดาศีล
เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทุกอย่าง ผู้ตั้งอยู่ในศีล ย่อมไม่เสื่อมจากกุศลธรรม
ทั้งหลาย ทั้งย่อมได้คุณส่วนโลกียะและโลกุตระทุกอย่าง เพราะฉะนั้น เราจึง
เห็นศีลขันธ์เป็นอันดับสองว่า ควรบำเพ็ญศีลขันธ์.

บทว่า อาเสวิตนิเสวิต ได้แก่ เจริญแล้วและทำให้มากแล้ว. บทว่า
จมรี ได้แก่ เนื้อจามรี. บทว่า กสมิณฺจ ได้แก่ ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง คือ
ในต้นไม้เถาวัลย์และริ้วหนามเป็นต้นแห่งใดแห่งหนึ่ง. บทว่า ปฏิลลคฺคิต्त
แปลว่า ติดอยู่. บทว่า ตตฺถ ความว่า ขนหางติดอยู่ในที่ใด มันก็ยื่นยอมตาย

ในทีนั้น. บทว่า น วิโกเปติ ได้แก่ ไม่ตัด. บทว่า วาลธี ได้แก่ ไม่ตัด
จนหางไป อธิบายว่า ยอมตายในทีนั้นนั่นแหละ.

บทว่า จตุสุ ภูมิสุ สีลานิ ความว่า คีลทั้งหลายแจกเป็น ๔
ฐานะ คือปาติโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวาปาริสุทธิศีล และปัจเจก-
สันนิสสิตศีล. แต่เมื่อว่าโดยภูมิ คีล ๔ แม้นั้นนั่นแล นับเนื่องในภูมิ ๒
นั่นแล. บทว่า ปริปุรย ได้แก่ จงให้บริบูรณ์ โดยไม่มีขาดเป็นท่อน เป็นช่อง
ต่างพร้อยเป็นต้น. บทว่า สพุพทา ได้แก่ ทุกเวลา. บทว่า จมรี วีย
ได้แก่ เหมือนเนื้อจามรี. คำที่เหลือแม่ในข้อนี้ ก็มีความง่ายทั้งนั้นแล.

ลำดับนั้น สุขเมธบัณฑิตนั้น ไคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่าพุทธานุการกรรม
มิใช่มีเพียงเท่านี้ ก็เห็นเนกขัมมบารมีเป็นอันดับสาม จึงสอนตนเองอย่างนี้ว่า
ดูก่อนสุขเมธบัณฑิต ตั้งแต่ไป ท่านพึงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี บารมีที่อยู่ใน
เรือนจำมานาน ย่อมไม่รักเรือนจำนั้น ที่แท้ก็เอือมระอา ไม่อยากอยู่ แม้
ฉันใด แม้ตัวท่านก็จึงเห็นภพทั้งปวงเป็นเสมือนเรือนจำ จงเอือมระอาอยากพ้น
ไปจากภพทั้งปวง มุ่งหน้าต่อเนกขัมมอย่างเดียว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อ
เป็นดังนี้ ท่านก็จักเป็นพระพุทธานุเจ้าได้. แล้วอริยฐานเนกขัมมบารมีอันดับ
สามไว้มั่น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธานุกรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีเพียงเท่านี้เท่านั้น
เราจึงเลือกเฟ้นพุทธานุกรรมแม้อื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม
โพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นเนกขัมมบารมี
อันดับสาม ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ
ชองเสพกั้นอยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานเนกขัมมบารมีอันดับสามนี้ไว้ให้
มั่นก่อน จงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ผิดว่า ท่านต้องการ
จะบรรลुพระโพธิญาณ.

บุรุษอยู่ในเรือนจำมานาน ระทมทุกข์ ย่อมไม่
เกิดความรักในเรือนจำนั้น แสวงหาทางพ้นอย่างเดียว
ฉันใด.

ท่านจงเห็นภพทั้งปวงเหมือนเรือนจำ มุ่งหน้า
ต่อเนกขัมมะ เพื่อหลุดพ้นจากภพ ฉะนั้นเหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนนุทุมเร แปลว่า เรือนจำ. บทว่า
จิรวุฏฺโฐ แปลว่า อยู่มาตลอดกาลนาน. บทว่า ทูขุฏฺฐิตไถ ได้แก่ ถูกทุกข์บีบ
คั้น. บทว่า น ตตฺถ ราคํ ชเนติ ความว่า ไม่ยังความคิด ความรักให้เกิด
ให้อุบัติในเรือนจำนั้นได้ อธิบายว่า ไม่ยังความรักให้เกิดในเรือนจำนั้นอย่างนี้
ว่า เราพ้นเรือนจำนี้แล้วจักไม่ไปในที่อื่น บุรุษผู้นั้นจะแสวงหาความหลุดความ
พ้นไปทำไมเล่า. บทว่า เนกขมฺมภามิมุโข ได้แก่ จงมุ่งหน้าต่อการออกบวช.
บทว่า ภวโต ได้แก่ จากภพทั้งปวง. บทว่า ปริมุตฺติยา ได้แก่ เมื่อหลุดพ้น
ปาฐะว่า เนกขมฺมภามิมุโข หุตฺวา สมฺโพธิ ปาปฺปณิสฺสตี ดังนี้ก็มีคำที่
เหลือในข้อนั้น มีความง่ายทั้งนั้นแล.

ลำดับนั้น สุขเมธบัณฑิตนั้นใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการกธรรม
มิใช่มีเพียงเท่านี้เท่านั้น ก็เห็นปัญญาบารมีอันดับสี่ แล้วสอนตนเองอย่างนี้ว่า

ดูก่อนสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่ไป ท่านพึงบำเพ็ญแม่ปัญญาบารมี ท่านไม่พึงเว้น
คนชั้นต่ำชั้นกลางและชั้นสูงใดๆ เข้าไปหาบัณฑิตทุกท่าน แล้วถามปัญหา
ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ไม่เว้นตระกูลทั้งหลายมีตระกูลต่ำเป็นต้นไร ๆ
เที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับ ย่อมได้อาหารพอยังอัตภาพให้เป็นไปได้เร็วฉันท
แม้ท่านก็จงเข้าไปหาบัณฑิตทุกท่านถามปัญหา ก็จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ฉันท
เหมือนกัน แล้วอธิษฐานปัญญาบารมีอันดับสี่ไว้มั่น ด้วยเหตุนี้ จิตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีเพียงเท่านั้นเท่านั้น

จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม
พระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นปัญญาบารมี
อันดับสี่ ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ
ชองเสพกัณอยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานปัญญาบารมี อันดับสี่ไว้ให้มั่น
จงบำเพ็ญปัญญาบารมี ฅิว่า ท่านต้องการจะบรรลุ
พระโพธิญาณ.

เหมือนอย่างว่า ภิกษุเมื่อขอก็ขอทั้งตระกูลชั้นต่ำ
ตระกูลชั้นกลางและตระกูลชั้นสูง ไม่เว้นตระกูลทั้ง
หลายเลย ดังนั้นจึงได้อาหารพอยังอัตภาพให้เป็นไป
ได้ ฉันท.

ท่านสอบถามชนผู้รู้ทุกเวลา ถึงฝั่งปัญญาบารมี
แล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ฉันทเหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภิกขุขุโต ได้แก่ ผู้เที่ยวไปบิณฑบาต.
บทว่า หีนมุกกฏฐมขุณิเม ความว่า ตระกูลทั้งชั้นต่ำ ชั้นสูง และชั้นกลาง
ท่านทำเป็นลิงควิปลาส. บทว่า น วิชฺชุนุโต ได้แก่ ไม่บริหาร อธิบายว่า
ภิกษุละลำดับเรือนเที่ยวบิณฑบาต ชื่อว่าเว้นไม่ทำอย่างนั้น. บทว่า ปริปุ-
จนุโต ความว่า เข้าไปหาบัณฑิต ผู้มีชื่อเสียงในที่นั้น ๆ สอบถามโดยนัย
เป็นต้นว่า ท่านเจ้าข้า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มี
โทษดังนี้. บทว่า พุชฺช ชน ได้แก่ คนผู้เป็นบัณฑิต. ปาฐะว่า พุชฺช ชน
ดังนี้ก็มี. บทว่า ปญฺญา ปารมมิ ได้แก่ ฝั่งแห่งปัญญาบารมี. ปาฐะว่า
ปญฺญาปารมิตํ คนุตฺวา ดังนี้ก็มี คำที่เหลือในข้อนี้ ก็มีความง่ายเหมือน
กันแล.

ลำดับนั้น สุตเมธบัณฑิต นั้น ใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการก-
กรรมทั้งหลาย มิใช่เพียงเท่านั้นเท่านั้น ก็เห็นวิริยบารมีอันดับห้า ฟังสอนตน
เองอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านต้องบำเพ็ญแม้แต่วิริยบารมี
ราชสีห์ พระยามฤค มีความเพียรมั่นคงในอิริยาบถทั้งหมดแม้ฉันทใด แม้ตัว
ท่านก็ต้องมีความเพียรมั่นคง มีความเพียรไม่ทอดทิ้งในอิริยาบถทั้งปวง ในภพ
ทั้งปวงอยู่ฉันทนั้น จึงจักเป็นพระพุทธเจ้าได้ อธิษฐานวิริยบารมีอันดับห้าไว้
อย่างมั่นคง ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านั้นเท่านั้นก็หาไม่
จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม
โพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลิกเฟิ่นก็เห็นวิริยบารมีอันดับ
ห้ำ ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ
ช่องเสพกั้นเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทาน วิริยบารมีอันดับห้ำนี้ไว้ให้มั่น
ก่อน จงบำเพ็ญวิริยบารมี ฝึกว่า ท่านต้องการจะบรรลุ
พระโพธิญาณ.

ราชสีห์พระยามฤค มีความเพียรไม่ทอดอยู่ใน
อิริยาบถนอน ยืน เดิน ประคองใจทุกเมื่อ ฉันท.

ท่านจงประคองความเพียรไว้ให้มั่นในภพทั้งปวง
ถึงฝั่งแห่งวิริยบารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ
ฉันทนั้นเหมือนกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลินวิริโย แปลว่า มีความเพียรไม่ย่อ
หย่อน. บทว่า สพุททเว ได้แก่ ในภพที่เกิดแล้วเกิดอีก. อธิบายว่า ในภพ
ทั้งปวง, ปาฐะว่า อารทวิริโย หุตฺวา สมุโพธิ ปาปุณิสฺสุติ ดังนี้ก็มี
คำที่เหลือแม้ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

ลำดับนั้น สุเมธบัณฑิตนั้นใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธานุการกรรม
ทั้งหลาย มิใช่พึงมีเพียงเท่านี้เท่านั้น ก็เห็นขันติบารมีอันดับห้ำจึงสอนตนเอง
อย่างนี้ว่า คู่ก่อนสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่บัดนี้ไป ท่านต้องบำเพ็ญขันติบารมี ต้อง
อดทนทั้งในการยกย่อง ทั้งในการดูหมิ่น เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายย่อมทิ้ง
ของสะอาดบ้าง ของไม่สะอาดบ้าง ลงบนแผ่นดิน แผ่นดินก็ไม่ทำความรัก
หรือความขัดเคือง ด้วยเหตุนี้ ย่อมอดทนอดกลั้นได้ทั้งนั้น ฉันท แม้ตัวท่าน

ก็ต้องอดทนในการยกย่องและดูหมิ่นของคนทั้งปวงได้ ก็ฉันนั้นเหมือนกันจึง
จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ ก็อริยฐานชั้นติบารมีอันดับหกไว้มั่นคง ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านี้เท่านั้นก็หาไม่
จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่นๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม
พระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นชั้นติบารมีอันดับ
หก ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ
ช่องเสพกั้นมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานชั้นติบารมี อันดับหกนี้ไว้ให้มั่น
ก่อน ท่านจงมีใจไม่ปองในชั้นติบารมีนั้น ก็จัก
บรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมทนสิ่งของที่เขาทิ้งลงมา
สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้างทุกอย่าง ไม่ทำความยินดี
ยินร้าย ฉันท.

แม้ตัวท่าน ก็ต้องอดทนการยกย่องและการดู
หมิ่นของคนทั้งปวง ฉันทนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่งแห่ง
ชั้นติบารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตุถ ได้แก่ ในชั้นติบารมีนั้น. บทว่า
อเทวชฌมานโส ได้แก่ มีใจส่วนเดียว. บทว่า สุจิมฺปิ ได้แก่ ของสะอาด

มีจันทน์ห้าฝร้งของหอมดอกไม้เป็นต้นบ้าง. บทว่า **อสุจิมีปี** ได้แก่ ของ
ไม่สะอาดมีซากงู สุนัข คนและบุตร น้ำลาย น้ำมูกเป็นต้นบ้าง บทว่า **สทติ**
ได้แก่ อุดกถัน. บทว่า **นิกุเขปี** ได้แก่ **นิกุจิตต์** อันเขาทิ้งแล้ว. บทว่า
ปฏินัม ได้แก่ ความโกรธ. บทว่า **ตยา** คือ เพราะพฤติกรรมนั้น หรือ
เพราะเหตุที่ทิ้งของนั้น. ปาฐะว่า **ปฏินัม ทย** ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้น มีความว่า
ไม่ทำความยินดีในร้ายเพราะการทิ้งของนั้น. บทว่า **สมุมานาวมานกุขโม**
ความว่า แม้ตัวท่านก็จงทนการยกย่องและการดูหมิ่นของคนทั้งปวง. พุทธบริษัท
ทั้งหลาย สวดกันว่า **ตเลว ตุมปิ สมภเว สมมานนวิมานกุขโม**
ดังนี้ก็มี ปาฐะว่า **ขนุตยา ปารมี คนุตวา** ดังนี้ก็มี ความว่า ถึงโดย
บำเพ็ญขันดินนั้นให้เป็นบารมี. คำที่เหลือแม่ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล. ต่อแต่
นี้ไป จักไม่กล่าวความมีประมาณเท่านี้ กล่าวแต่ที่แปลกกัน แสดงปาฐะอื่น
ไป.

ลำดับนั้น **สุเมธบัณฑิต** ไคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการกธรรม
ทั้งหลายมิใช่มีแต่เพียงเท่านั้นเท่านั้น ก็เห็นสังขารมีอันดับเจ็ด จึงสอนตนเอง
อย่างนี้ว่า ลูกก่อนสุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญแม่แต่สังขารมี
เมื่อสายฟ้าแมตตกลงตรงกระหม่อม ท่านก็อย่าพูดเท็จทั้งรู้ โดยอคติมีฉันทาคติ
เป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ทรัพย์เป็นอาทิ ธรรมคาคาวประกายพริก ถึงละทาง
โคจรของตนในฤดูทุกฤดู ก็ไม่โคจรไปทางอื่น โคจรอยู่ในทางของตนเท่านั้น
แม้ฉันทใด ถึงตัวท่านละสังขารจะไม่พูดเท็จฉันทนั้นเหมือนกัน ก็จักเป็นพระพุทธ-
เจ้าได้ แล้วอธิฐานสังขารมีอันดับเจ็ดไว้มั่น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านี้เท่านั้นก็หา

**ไม่ จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรม
ปมพระโพธิญาณ.**

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นสักขารมีอันดับ
เจ็ด ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ ช้อง
เสพกันเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานสักขารมีอันดับเจ็ดนี้ไว้มาก่อน
ท่านมีวาจาไม่เป็นสองในสักขารมีนั้น ก็จักบรรลु
พระสัมโพธิญาณ.

ธรรมดาวประกายพริก เป็นดังตาชั่งของ
โลกพร้อมทั้งเทวโลก ไม่ว่าในฤดูฝนฤดูหนาวฤดูร้อน
ไม่โคจรออกนอกวิถีโคจรเลย แม้ฉันใด.

ถึงตัวท่าน ก็อย่าเดินออกนอกวิถีทางในสักจะทั้ง
หลาย ฉันนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่งสักขารมีแล้วก็จัก
บรรลุพระสัมโพธิญาณ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ในสักขารมี. บทว่า
อเทฺวหุณฺวโน แปลว่า มีวาจาไม่เท็จ. บทว่า โอสธิ นาม แปลว่า ดาวประกาย-
พริก. ในการถือเอาขา ชนทั้งหลายแลเห็นดาวประกายพริกขึ้นจึงถือเอาขา
เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่าดาวประกายพริก. บทว่า ตฺถาญฺตา ได้แก่ เป็น
เครื่องวัด. บทว่า สเทวเก แปลว่า ของโลกพร้อมทั้งเทวโลก. บทว่า สมเย
ได้แก่ ในฤดูฝน. บทว่า อุตฺตวสุเต ได้แก่ ในฤดูหนาวฤดูร้อน. ปาฐะว่า สมเย
อุตฺตวสุญฺญํ ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้นมีความว่า บทว่า สมเย ได้แก่ ฤดูร้อน. บทว่า
อุตฺตวสุญฺญํ ได้แก่ ฤดูหนาวและฤดูฝน. ได้แก่ ฤดูหนาวและฤดูฝน. บทว่า
น โอภุคฺคตํ วิถีโต ดาวประกายพริก ย่อมไม่โคจรออกจากวิถี คือ ไม่

โคจรไปนอกวิถีโคจรของตนในฤดูนั้น ๆ คือ โคจรไปทิศปัจฉิม ๖ เดือน
โคจรไปทิศบูรพา ๖ เดือน. อีกนัยหนึ่ง ยา มีขิง ดีปลี พริกเป็นต้น ชื่อว่า
โอสถี. บทว่า น โวภุคฺมติ ความว่า ยานานใด ๆ สามารถให้ผล ยา
ขนานนั้น ๆ ให้ผลแล้ว ไม่ให้ผลของตัวเองก็ไม่สูญหายไป. บทว่า วิถีโต
ได้แก่ จากทางไป. อธิบายว่า ยาแก้ดีก็รักษาดี แก้ลมก็รักษาลม แก้เสมหะ
ก็รักษาเสมหะ. คำที่เหลือแม่ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

ลำดับนั้น สุขุมธบัตถิต นั้น ใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการก-
กรรมทั้งหลาย มีเท่านี้เท่านั้นก็หาไม่ ก็เห็นอริยฐานบารมีอันดับแปด จึง
สอนตนเองอย่างนี้ว่า คู่ก่อนสุขุมธบัตถิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านต้องบำเพ็ญแม้แต่
อริยฐานบารมี ตั้งอริยฐานใดไว้ ก็เป็นผู้ไม่คลอนแคลนในอริยฐานนั้น
ชื่อว่ากุเภา เมื่อลมพัดมากระทบทุกทิศก็ไม่หวั่นไม่ไหว นิ่งอยู่ในที่ของตน
เท่านั้น ฉันทใด ถึงตัวท่านเมื่อไม่คลอนแคลนในอริยฐานของตน ก็จักเป็น
พระพุทธเจ้า ฉันทนั้นเหมือนกัน ก็อริยฐาน อริยฐานบารมีอันดับแปดไว้มั่น
และด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีแต่เพียงเท่านี้เท่านั้นก็
หาไม่ จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นอริยฐานบารมี
อันดับแปด ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ
ช่องเสพกันเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานอธิษฐานบารมีอันดับแปดนี้ไว้ให้
มั่นก่อน ท่านเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในอธิษฐานบารมีนั้น
แล้ว ก็จักบรรลुพระโพธิญาณได้.

ภูเขาหิน ที่ไม่หวั่นไหว ตั้งมั่นดีแล้ว ย่อมไม่
ไหวด้วยลมแรงกล้า ย่อมตั้งอยู่ในฐานของตน ฉนใด.

ถึงตัวท่าน ก็จงไม่หวั่นไหว ในอธิษฐานบารมี
ทุกเมื่อ ฉนนั้นเหมือนกัน ท่านถึงฝั่งแห่งอธิษฐาน-
บารมีแล้ว จึงจักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เสโล ได้แก่ ที่สำเร็จด้วยหิน. บทว่า
อจโล ได้แก่ ไม่คลอนแคลน. บทว่า สุปปติฏฐิตो ได้แก่ ชื่อว่าตั้งมั่นด้วยดี
เพราะไม่คลอนแคลนนั่นแล. ปาฐะว่า ยถาปี ปพฺพโต อจโล นิชาโต
สุปฺปติฏฐิตो ดังนี้ก็มี. บทว่า กุสวาเตหิ ได้แก่ ด้วยลมมีกำลัง. บทว่า
สกุฏฺฐานเว ได้แก่ ในฐานของตนนั้นแหละ อธิบายว่า ในฐานตามที่ตั้งอยู่
นั้นแล คำที่เหลือแม้ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

ลำดับนั้น สุขเมธบัณฑิตนั้น ก็ใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่าอันพุทธการก-
กรรมทั้งหลาย จะพึงมีเพียงเท่านี้เท่านั้น ก็หาไม่ เห็นเมตตบารมีอันดับเก้า
แล้ว ก็สอนตนเองอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุขเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านต้อง
บำเพ็ญเมตตบารมี ท่านพึงมีจิตเป็นอย่างเดียวกัน ทั้งในผู้มีประโยชน์
เกื้อกูล ทั้งในผู้ไม่มีประโยชน์เกื้อกูล เปรียบเหมือนน้ำย่อมเอิบอาบ
ทำความเย็นเป็นอย่างเดียวกัน ทั้งบาปชน ทั้งกัลยาณชน แม้ฉนใด
ถึงตัวท่าน มีจิตเป็นอย่างเดียวกันด้วยเมตตาคติ ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ก็จัก

เป็นพระพุทธรเจ้า ฉะนั้นเหมือนกัน อธิษฐานเมตตาบารมีอันดับเก้าไว้นั้นแล ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธรธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านี้เท่านั้นก็หา
มิได้ จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธรธรรมอื่นๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นเมตตาบารมีอัน
ดับเก้า ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระองค์
ก่อนๆ ซ่องเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานเมตตาบารมี อันดับเก้านี้ไว้มัน
ก่อน จงเป็นผู้ไม่มีผู้เสมอด้วยเมตตา ติว่า ท่านต้อง
การบรรลุพระโพธิญาณ.

ธรรมดาน้ำ ย่อมแผ่ความเย็นไปเสมอกัน ทั้งใน
คนดีและคนชั่ว ย่อมพัดพาซึ่งมลทินคือ ธุลีไป แม้
จันใด.

ท่านจงแผ่เมตตาไปสม่ำเสมอ ในคนที่เป็นประ-
โยชน์เกื้อกูล และชนที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลฉนั้น
เหมือนกัน ท่านถึงฝั่งแห่งเมตตาบารมีแล้ว ก็จักบรรลุ
พระสัมโพธิญาณได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสโม โหหิ ได้แก่ จงเป็นผู้ไม่มีผู้
เสมียดด้วยเมตตาภาวนา. ในคำนั้น ปาฐะว่า ตวุ สมสโม โหหิ ดังนี้ก็มี.

ปาฐะนั้น มีความง่ายแล. บทว่า สมนิ ได้แก่ ชั่งได้. บทว่า ฆริติ ได้แก่ ถูกต้อง. บทว่า ปวาหติ ได้แก่ ชำระ. บทว่า รโห ได้แก่ ฐลิตที่จรมมา. บทว่า มล ได้แก่ มลทินมีมลทินคือเหงื่อเป็นต้น ซึ่งเกิดขึ้นที่ศีรษะ ปาฐะว่า รหมล ดังนี้ก็มีความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า หิตาหิต ได้แก่ ผู้มีประโยชน์ และผู้ไม่มีประโยชน์ อธิบายว่ามิตรและอมิตร. บทว่า เมตตตาย ภาย ได้แก่ แก่งเจริญเพิ่มพูนเมตตา คำที่เหลือแม้ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

ลำดับนั้น สุขุเมธบัณฑิตนั้นใคร่ครวญยิ่งขึ้นไปว่า อันพุทธการกกรรมทั้งหลายจะพึงมีเพียงเท่านี้เท่านั้นหามิได้ เห็นอุเบกขาบารมีอันดับสิบ จึงสอนตนเองอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุขุเมธบัณฑิต ตั้งแต่นี้ไป ท่านต้องบำเพ็ญอุเบกขาบารมีพึงวางตัวเป็นกลาง ทั้งในสุข ทั้งในทุกข์ ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมเป็นกลางในผู้ใส่ของสะอาดบ้างแม้ฉันทใด ถึงตัวท่าน เมื่อวางตัวเป็นกลางได้ในสุขและทุกข์ก็จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ฉันทนั้น ก็อธิษฐานอุเบกขาบารมีอันดับสิบไว้มั่นด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พุทธธรรมเหล่านั้น จักมีเพียงเท่านี้เท่านั้นก็หา
มิได้ จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เมื่อเราเลือกเฟ้น ก็เห็นอุเบกขาบารมี
ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ ช้อง
เสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานอุเบกขาบารมี อันดับสิบนี้ไว้ให้
มั่นก่อน ท่านจงเป็นผู้มั่นคงตั้งตาชั่ง ก็จักบรรลुพระ-
โพธิญาณได้.

ธรรมดาแผ่นดิน ย่อมวางเฉยต่อสิ่งของที่เขาทิ้ง
ลงไม่ว่าสะอาดไม่สะอาด แม้ทั้งสองอย่างเว้นความ
ยินดียินร้าย แม้ฉันใด.

ท่านจงเป็นดังตาชั่งในสุขและทุกข์ทุกเมื่อฉันนั้น
เหมือนกัน ท่านถึงฝั่งแห่งอุเบกขาบารมีแล้ว ก็จัก
บรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตูลาภูโต ได้แก่ ตั้งอยู่ในความเป็นกลาง
กันตาชั่งที่เขาชั่งเท่ากัน ก็ตั้งอยู่เท่ากันไม่หกลง ไม่กระดกขึ้น ฉันใด แม้
ตัวท่านก็ต้องเป็นเสมือนตาชั่งในสุขและทุกข์ทั้งหลาย จึงจักบรรลุพระสัมโพธิ-
ญาณได้ ฉันนั้นเหมือนกัน. บทว่า โกปानุญยวชฺชิตา ได้แก่ เว้นความ
ยินดียินร้าย. ปาฐะว่า ทยาโกปวิวชฺชิตา ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือน
กัน คำที่เหลือพึงทราบตามนัยที่กล่าวมาแล้วในขันติบารมีนั้นแล.

แต่นั้น สุมะรบัณฑิต ครั้นเลือกเฟ้นบารมีธรรม ๑๐ นี้แล้ว ต่อจาก
นั้น ก็คิดว่า ธรรมที่ทำให้ความเป็นพระพุทธรเจ้าอันช่วยอบรมบ่มพระโพธิญาณ
อันพระโพธิสัตว์ทั้งหลายพึงบำเพ็ญในโลกนี้ มีเพียงเท่านี้เท่านั้น ไม่มียิ่งไป
กว่า แต่ว่าบารมีเหล่านี้ ไม่มีอยู่แม้ในอากาศเบื้องบน ไม่มีอยู่แม้ในทิศทั้งหลาย
มีทิศบูรพาเป็นต้น แต่ว่าตั้งอยู่ในระหว่างเนื้อหัวใจของเราเท่านั้น เห็นว่า
บารมีเหล่านั้นตั้งอยู่ในหัวใจตนอย่างนี้แล้ว ก็อริยฐานบารมีเหล่านั้นทั้งหมด
ไว้มั่น เมื่อพิจารณาบ่อยๆ ก็พิจารณาทั้งอนุโลม ทั้งปฏิโลม จับปลายเอามา
ชนต้น จับต้นเอามาชนปลาย จับกลางเอามาชนทั้งสองข้าง จับปลายทั้งสองข้าง
เอามาชนกลาง บริจาคสิ่งของภายนอกชื่อ บารมี บริจาคอวัยวะ ชื่อ อุปบารมี

บริจาชีวิต ชื่อปรมัตถบารมี รวมเป็นบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ รวมบารมี ๓๐ ทิศ พิจารณาเหมือนหมูนกลีบน้ำมันในยন্ত্র เมื่อสุขเมธบัณฑิตนั้นพิจารณาบารมี ๑๐ อยู่ ด้วยเดชแห่งธรรม มหาปฐพีอันกว้างหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็ส่งเสียงร้องก้องกัมปนาทสะท้อนสะท้านหวั่นไหว ประหนึ่งกำอ้อที่ถูกช่างเหยียบ และประหนึ่งเครื่องยন্ত্রหีบอ้อยที่บีบคั้นปั่นหมุนประหนึ่งล้อเป็นท่าภาชนะดินและล้อยন্ত্রบีบคั้นน้ำมันฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ธรรมซึ่งช่วยอบรมปมพระโพธิญาณ ในโลกมี
เพียงเท่านี้เท่านั้น ที่สูงนอกลงจากนั้นไม่มี ท่านจง
ตั้งอยู่ในธรรมเหล่านี้อย่างมั่นคง.

เมื่อเรากำลังพิจารณาธรรมเหล่านี้ โดยลักษณะ
แห่งกิจคือสภาวะ หมิ่นแผ่นดินพสุธาที่หวาดไหวเพราะ
เดชแห่งธรรม.

ปฐพีไหวส่งเสียงร้อง เหมือนยন্ত্রหีบอ้อยบีบ
อ้อย แผ่นดินก็ไหวเหมือนลูกล้อในยন্ত্রบีบน้ำมันงา
ฉะนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เหตุตถาเยว ท่านกล่าวเพื่อแสดงว่า
บารมี ๑๐ ที่ยกแสดงไม่ขาดไม่เกิน. บทว่า ตตฺถุ ความว่า ที่สูงไปกว่า
บารมี ๑๐ นั้นไม่มี. บทว่า อญฺญตฺร แปลว่าอื่น ลักษณะศัพท์ฟังถือตาม
คัมภีร์ศัพท์ศาสตร์ ความว่า พุทธการกธรรมอื่นจากบารมี ๑๐ นั้น ไม่มี.
บทว่า ตตฺถ ได้แก่บารมี ๑๐ เหล่านั้น. บทว่า ปติฏฺฐห แปลว่า จงตั้งอยู่
ความว่า จงทำให้บริบูรณ์ตั้งอยู่.

บทว่า **อิเม ชมฺเม** ได้แก่ บารมีธรรม. บทว่า **สมฺมสโต** ได้แก่ ทรงสอบสวน พึงเห็นกฎวิวัฏฏ์ลงในอรรถนาทระ. บทว่า **สภาวสสาธุ-
ขณ** ความว่า ทรงพิจารณาโดยลักษณะที่มีกิจคือหน้าที่กล่าวคือสภาวะความ
จริง. บทว่า **ชมฺมเตเชน** ได้แก่ ด้วยเดชคืออำนาจแห่งการรู้จักเลือกเฟ้น
บารมี. รัตนะเรียกว่า **วสุ** ในบทว่า **วสุธา**. ธรรมชาติใดทรงไว้ซึ่งรัตนะนั้น
หรือรัตนะทรงอยู่ในธรรมชาตินั้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า **วสุธา** ทรง
ไว้ซึ่งรัตนะหรือเป็นที่ทรงรัตนะ. ธรรมชาตินั้นคืออะไร คือเมทนีแผ่นดิน.
บทว่า **ปกฺมฺปล** แปลว่าไหวแล้ว อธิบายว่าก็เมื่อสุเมธบัณฑิตกำลังเลือกเฟ้น
บารมีทั้งหลาย ด้วยเดชแห่งญาณของสุเมธบัณฑิตนั้น หมิ่นแผ่นดินปฐพีก็กัมป-
นาท.

บทว่า **จลติ** ได้แก่ ไหว มี ๖ ประการ. บทว่า **รวติ** ได้แก่ บันลือ
ส่งเสียงร้อง. บทว่า **อุจฺจฺยนฺตฺว ปิพิตฺ** แปลว่า เหมือนยন্ত্রที่บีบอ้อย
บีบอ้อย. ปาฐะว่า **อุพฺพนฺตฺว ปิพิตฺ** ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน.
บทว่า **เตลยฺนฺเต** แปลว่าในยন্ত্রที่คั้นน้ำมัน. บทว่า **ยถา จกฺก** ได้แก่
เหมือนยন্ত্রที่มีล้อใหญ่ของผู้ใช้ยานมีล้อ [ล้อรถ-เกวียน]. บทว่า **เอว**
ความว่า ยंत्रที่ใช้ลูกกลมคั้นน้ำมัน ย่อมหมุน ย่อมสั่น ฉันทใด เมทนีคือแผ่น
ดินนี้ก็สั่น ฉันทนั้น. คำที่เหลือแม้ในข้อนี้ ก็ง่ายเหมือนกันแล.

เมื่อมหาปฐพีไหวอยู่อย่างนี้ มนุษย์ชาวรัมมนครที่เข้าเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้า ไม่อาจยืนอยู่ได้ ก็ล้มสลบเหมือนต้นสาละใหญ่ ถูกยุคน้ชวาตะ
พัดกระหน่ำ ภาชนะดินมีหม้อเป็นต้น ก็หมุนกระทบกันและกันแหลกเป็นจूरณ
ไป. มหาชนหวาดกลัว ก็เข้าไปหาพระศาสดา ทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า พวกข้าพระองค์ไม่รู้เหตุนี้ว่า นี่เป็นอาการหมุนตัวของนาค หรือของ

ภูต ยักษ์ เทวดาพวกหนึ่งหรือพระเจ้าข้า อนึ่งเล่ามาหาชนนี้ทั้งหมดถูกภัยรบกวน
จักเป็นความชั่วของโลกนี้ หรือเป็นความดีพระเจ้าข้า ขอโปรดตรัสบอกเหตุนี้
ด้วยเถิด.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงสดับคำของชนเหล่านั้น แล้วตรัสว่า พวก
ท่านอย่ากลัวกันเลย อย่าคิดอะไรเลย ไม่มีภัยที่เกิดจากเหตุการณ์นี้แก่พวก
ท่านดอก. ผู้ใดเราพยากรณ์ว่า วันนี้ สุเมธบัณฑิตจักเป็นพระพุทธานาม
ว่า โคตมะ ในอนาคตกาล ผู้นั้นกำลังพิจารณาบารมีทั้งหลายในบัดนี้ ด้วย
เดชแห่งธรรมของท่านผู้กำลังพิจารณานั้น ทว่าหมิ่นโลกธาตุจึงไหวและสง่เสียง
ร้องพร้อมๆ กัน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บริษัทที่อยู่ในที่เฝ้าพระพุทธเจ้า ก็ตัวล้วนนั่งกอยู่
ในที่นั้น พวกนั้นนอนสลบอยู่เหนือพื้นดิน.

หม้อเป็นอันมากหลายร้อยหลายพัน กระทับกัน
และกัน แผลกเป็นจuronอยู่ในที่นั้น.

มหาชนทั้งหลาย หวาดสะดุ้งกลัวหมุนวนมีใจ
ถูกบีบ พวกนั้นมาประชุมเข้าเฝ้าพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้า
ทูลถามว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระจักขุ เหตุใดเหตุชั่วจักมีแก่
โลกหรือ โลกถูกเหตุนี้รบกวนทั้งโลกหรือ ขอพระ-
องค์โปรดทรงบรรเทาความกลัวนั้นด้วยเถิด.

ครั้งนั้นพระมหรามุนีที่ปึงกร ทรงยังมหาชนเหล่า
นั้นให้เข้าใจแล้วตรัสว่า พวกท่านจงวางใจ อย่ากลัว
ในการที่แผ่นดินไหวทั้งนี้เลย.

วันนี้ เราพยากรณ์ผู้ใดว่า จักเป็นพระพุทเจ้า
ผู้นั้นกำลังพิจารณาธรรมก่อนๆ ที่พระชินเจ้าทรงเสพ
แล้ว.

เมื่อท่านผู้นั้นกำลังพิจารณาธรรมคือพุททภูมิไม่
เหลือเลย ด้วยเหตุนี้ หมึนแผ่นดินปฐพีในโลกพร้อม
ทั้งเทวโลกจึงไหว.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา แปลว่า มีประมาณเท่าใด. บทว่า
อาสิ แปลว่า ได้มีแล้ว. ปาฐะว่า ยา ตทา ปริสา อาสิ ดังนี้ก็มี ปาฐะ
นั้นมีความว่า บริษัทใดตั้งอยู่ในที่นั้น. บทว่า ปเวธมานา แปลว่า ไหว
อยู่. บทว่า ตา ได้แก่ บริษัทนั้น. บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ในที่เข้าเฝ้านั้น.
บทว่า เสติ แปลว่า นอนแล้ว.

บทว่า ฆฎา แปลว่า แห่งหม้อทั้งหลาย คำนี้เป็นปฐมาวีภัตติ ลงใน
อรธจัญญีภัตติ ความว่า หลายพันแห่งหม้อทั้งหลาย. บทว่า สยฺจฺจฺญม-
ติตา แปลว่า เป็นจรรณด้วย แผลกด้วย ความว่า แผลกเป็นจรรณ. บทว่า
อญฺญมฺมฺมฺยํ ปณฺณฺณิตา แปลว่า กระทบซึ่งกันและกัน. บทว่า อุพฺพิคฺคา
ได้แก่ มีใจหวาด. บทว่า ตสิตา ได้แก่ เกิดสะดุ้ง. บทว่า ภิตา ได้แก่ กลัว
ภัย. บทว่า ฆนฺตา ได้แก่ มีใจแปรปรวน อธิบายว่า มีใจหมุนไปผิดแล้ว
คำเหล่านี้ทั้งหมดเป็นไวพจน์ของกันและกัน. บทว่า สมากมฺม ได้แก่ มา
ประชุมกัน หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน.

บทว่า อุปฺทฺทฺโต ได้แก่ ถูกยำยี. บทว่า ตํ วิโนเทหิ ได้แก่ จง
บรรเทา อธิบายว่า จงกำจัดภัยที่คุกคามนั้น. บทว่า จกฺขุม ได้แก่ ข้าแต่

พระองค์ผู้มีพระจักขุ ด้วยจักขุ ๕. บทว่า เตสํ ตทา ได้แก่ ครั้งนั้น ยัง
ชนเหล่านั้น คำนี้เป็นนัจฐีวิภคตติลงในอรรถกถาวิภคตติ. บทว่า สยญาเปสิ
ได้แก่ ให้รู้ให้ตื่น. บทว่า วิสุตตถา ได้แก่ มีจิตสนิทสนม. บทว่า มา ภาค
แปลว่า อย่างกลัว. บทว่า ยมมํ ตคฺคบทเป็น ยํ อหํ หมายถึงสุขเมธบัณฑิต.
บทว่า ชมมํ ได้แก่ บารมีธรรม. บทว่า ปุพฺพกํ ได้แก่ ของเก่า. บทว่า
ชินเสวตํ ความว่า อันพระชินเจ้าทั้งหลายเสพแล้ว ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์.
บทว่า พุทฺธภูมึ ได้แก่ บารมีธรรม. บทว่า เตน ได้แก่ ด้วยเหตุที่พิจารณา
นั้น. บทว่า กมฺปิตา ได้แก่ ไหวแล้ว. บทว่า สเทวเก ได้แก่ ในโลกพร้อม
ทั้งเทวโลก.

ต่อนั้น มหาชนฟังพระดำรัสของพระตถาคตแล้วก็ร่าเริงยินดี พวกกัน
ถือดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้เป็นต้นออกจากรัมมนคร เข้าไปหาพระ-
โพธิสัตว์ บูชาด้วยดอกไม้ของหอมเป็นต้น ไหว้แล้ว ทำประทักษิณแล้ว
กลับเข้าไปยังรัมมนคร ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรงพิจารณาบารมี ๑๐ กระทำ
อชยฐานวิริยะให้มั่น แล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า

เพราะฟังพระพุทฺธดำรัส ใจของมหาชนก็สงบ
เย็นในทันที ทุกคนจึงเข้ามาหาเรา พวกกันกราบไหว้
เราอีก.

ครั้งนั้น เรายึดถือพระพุทฺธคุณ ทำใจไว้มั่น น้อม
นมนัสการพระที่ปึงกรพุทฺธเจ้าแล้วจึงลุกขึ้นจากอาสนะ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มโน นิพฺพายิ ความว่า ใจของมหาชน
ผู้มีใจหวาด เพราะแผ่นดินไหว ก็สงบเย็น อธิบายว่า ถึงความสงบ เพราะฟัง

เหตุที่แผ่นดินไหวนั้น. ปาฐะว่า ชโน นิพพายี ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้น ง่าย
เหมือนกัน. บทว่า สมามิยิตฺวา ได้แก่ ถือเอาโดยชอบ อธิบายว่า สมทาน.
บทว่า พุทฺธคุณฺ ได้แก่ บารมีทั้งหลาย. คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ ผู้เอ็นดูสรรพสัตว์กำลังลุกขึ้นจากอาสนะ
เทวดาลิ้นทั้งหมื่นจักรวาล ก็ประชุมกันบูชาด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้น
อันเป็นทิพย์ ก็เปล่งสกุติมงคลเป็นต้นว่า ข้าแต่ท่านสุเมธดาบสผู้เป็นเจ้า วันนี้
ท่านปรารถนาความปรารถนาอันยิ่งใหญ่ แทบบาทมูลของพระที่ปึงกรทศพล ขอ
ความปรารถนานั้นจงสำเร็จแก่ท่านโดยไม่มีอันตรายเกิด ภัยหรือความหวาดกลัวใน
ความปรารถนานั้นอย่าได้มีแก่ท่านเลย โรคแม้จำนวนเล็กน้อย ก็จงอย่าเกิดใน
สรีระของท่าน ท่านจงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้วแทงตลอดพระสัมมาสัมโพธิ-
ญาณโดยเร็ว ต้นไม้ดอกต้นไม้มผลย่อมออกดอก ออกผลตามฤดูกาล ฉันท
แม้ตัวท่านก็อย่าล่วงเลยฤดูสมันนั้นเสีย จงสัมผัสพระโพธิญาณโดยพลันเทอญ.
ครั้นเปล่งสกุติอย่างนี้แล้ว ก็พากันกราบไหว้แล้วกลับไปยังเทวสถานของตนๆ
ฝ่ายพระโพธิสัตว์อันเทวดาทั้งหลายสกุติแล้ว ดำริว่า เราจักบำเพ็ญบารมี ๑๐
แล้วจักเป็นพระพุทธเจ้า ในที่สุดสี่อสงไขย กำไรแสนกัป แล้วอธิษฐานความ
เพียรไว้มั่นคง โลดขึ้นสู่อากาศ ไปยังหิมวันตประเทศที่มีคณะฤษี. ด้วยเหตุ
นั้น จึงตรัสว่า

เทวดาถือดอกไม้ทิพย์ มนุษย์ถือดอกไม้มนุษย์
เทวดาและมนุษย์ทั้งสองไปรดดอกไม้ทั้งหลาย แก่เรา
ผู้กำลังลุกขึ้นจากอาสนะ.

ก็เทวดาและมนุษย์ทั้งสองนั้น พากันแซ่ซ้อง
สวัสดีว่า ความปรารถนาของท่านยิ่งใหญ่ ท่านจงได้
ความปรารถนานั้น สมปรารถนาเถิด.

ขอเสียดัจฉัยไร จงปราศไป ความโศก โรค
จงพินาศไป อันตรายทั้งหลายจงอย่ามีแก่ท่าน ขอท่าน
จงสัมผัสพระโพธิญาณอันสูงสุดโดยเร็วเถิด.

ต้นไม้ดอก ย่อมออกดอกบานเมื่อถึงฤดูกาล ฉนั้น
ใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงบานด้วยพุทธญาณ
ฉนั้นนั้นเหมือนกันเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงบำเพ็ญบารมี
๑๐ ฉนั้นใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ท่านก็จงบำเพ็ญบารมี
๑๐ ฉนั้นนั้นเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ตรัสรู้ที่โพธิมณฑล-
สถาน ฉนั้นใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงตรัสรู้
ที่โพธิมณฑลสถานของพระชินเจ้าฉนั้นนั้นเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักร ฉนั้นใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจง
ประกาศพระธรรมจักร ฉนั้นนั้นเถิด.

ดวงจันทร์ในราตรีเพ็ญเต็มดวง รุ่งโรจน์ ฉนั้นใด
ท่านมีมโนรถเต็มแล้ว จงรุ่งโรจน์ในหมื่นโลกธาตุ
ฉนั้นนั้นเถิด.

ดวงอาทิตย์พ้นจากราหูแล้ว ย่อมรุ่งโรจน์ ฉันทิ
ท่านพ้นจากโลกแล้ว ก็จรัสโรจน์ด้วยสิริ ฉันทิ
เหมือนกันเถิด.

แม่น้ำทุกสาย ย่อมไหลลงสู่มหาสมุทร ฉันทิ
โลกพร้อมทั้งเทวโลก ของจอมมุนย์ยังสำนักของท่าน
ฉันทิเถิด.

ครั้งนั้น เรานั้นอันเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น
สดุดีสรรเสริญแล้ว ก็สมาทานบารมีธรรม ๑๐ ประการ
เมื่อจะยังธรรมเหล่านั้นให้บริบูรณ์จึงเข้าไปในป่าใหญ่.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทิพฺพ ความว่า เทวดาทั้งหลายถือดอกไม้
ทิพย์มีดอกมณฑารพ ดอกปาริฉัตตกะ ดอกไม้กัลปพฤกษ์ ดอกบัว เป็นต้น
มนุษย์ทั้งหลายก็ถือดอกไม้มนุษย์. บทว่า สโมกฺริณฺหิติ ความว่า โปรยปราย
ลงบนตัวเรา. บทว่า วุฏฺฐนฺหตฺสฺส ได้แก่ กำลังลุกขึ้น. บทว่า เวทฺยนฺหิติ
ได้แก่ ให้ทรงรู้แล้ว ให้ทรงเข้าใจแล้ว. บทว่า โสตุถิ แปลว่า ความสวัสดิ
บัดนี้ เพื่อแสดงอาการที่ให้ทรงรู้ จึงกล่าวว่า ความปรารถนาของท่านยิ่งใหญ่
เป็นต้น อธิบายว่า ข้าแต่ท่านสุเมธบัณฑิต ท่านปรารถนาตำแหน่งอันยิ่งใหญ่
ท่านจงได้ตำแหน่งนั้น สมปรารถนาเถิด.

บทว่า สพฺพิตฺติโย ความว่า ชื่อ อิติ เพราะเป็นที่มาของอันตราย,
อันตรายทั้งปวง ชื่อว่า สัพพิติยะ ได้แก่ อุปัทวะ. บทว่า วิวชฺชนฺหตฺ
ได้แก่ อย่ามีเลย. บทว่า โสโก โรโค วินฺสฺสตุ ความว่า โสก
กล่าวคือความเศร้า และโรคกล่าวคือความเสียดแทง จงพินาศไป. บทว่า
เต ได้แก่ ตว แก่ท่าน. บทว่า มา ภวนฺตฺวณฺตฺรํชาเย ได้แก่

อันตรายทั้งหลายจงอย่ามี. บทว่า **ผุส** ได้แก่ จงถึง จงบรรลु. บทว่า **โพธิ** ได้แก่ พระอรหันตมรรคญาณ ถึงพระสัพพัญญุตญาณก็ควร. บทว่า **อุตุตม** ได้แก่ ประเสริฐสุด พระอรหันตมรรคญาณ ท่านกล่าวสูงสุด เพราะให้พระพุทฺธ-
คุณทั้งปวง.

บทว่า **สมเย** ความว่า เมื่อถึงสมัยออกดอกบานของต้นไม้ นั่น ๆ.
บทว่า **ปุปฺพิโน** ได้แก่ ต้นไม้ดอก. บทว่า **พุทฺธญาเนหิ** ได้แก่ ด้วยพุทฺธ-
ญาณ ๑๘. บทว่า **ปุปฺผลุ** ได้แก่ จงออกดอก. บทว่า **ปุรยฺ** ได้แก่
บำเพ็ญแล้ว. บทว่า **พุชฺฌเร** ได้แก่ ตรัสรู้แล้ว. บทว่า **ชินโพธิย**
ได้แก่ ในความตรัสรู้ของพระชินเจ้าคือของพระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย อธิบายว่า
ที่โคนต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ. บทว่า **ปฺนุณฺมาเย** ได้แก่
ในราตรีเพ็ญ. บทว่า **ปฺนุณฺมโน** ได้แก่ มีมโนรถเต็มแล้ว.

บทว่า **ราหุมุโต** ได้แก่ พ้นจากราหุ คือโสฬสภานุ. บทว่า **ตาปน**
ได้แก่ ด้วยแสงร้อนแรง แสงสว่าง. บทว่า **โลกา มุจฺจิตฺวา** ความว่า เป็น
ผู้อันโลกธรรมฉาบทาไม่ได้แล้ว. บทว่า **วิโรจ** ได้แก่ จงรุ่งเรือง. บทว่า
สิริยา ได้แก่ ด้วยพุทฺธสิริ. บทว่า **โอสรมฺหิติ** ได้แก่ ย่อมเข้าไปสู่มหาสมุทร.
บทว่า **โอสรมฺหตุ** ได้แก่ จงเข้าไป. บทว่า **ตวนฺตฺติเก** ความว่า
คู่สำนักของท่าน. บทว่า **เตหิ** ได้แก่ อันเทวดาทั้งหลาย. บทว่า
อุตฺตปฺปสฺสฺสโต ได้แก่ ชมแล้วและสรรเสริญแล้ว หรืออันพระที่ปึงกรพุทฺธเจ้า
เป็นต้นที่เทวดามนุษย์ชมแล้ว ทรงสรรเสริญแล้ว เหตุนี้จึงชื่อว่า ผู้อันพระ-
พุทฺธเจ้าที่เทวดามนุษย์ชมแล้วทรงสรรเสริญแล้ว. บทว่า **ทส ฌมฺเม** ได้แก่
บารมีธรรม ๑๐. บทว่า **ปวนํ** แปลว่า ป่าใหญ่ อธิบายว่า เข้าไปป่าใหญ่ใกล้
ัมมิกบรรพต. คาถาที่เหลือ ง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาเรื่องความปรารถนาของท่านสุเมธ
แห่งอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อ มฐรตถวิลาสินี

๑. วงศ์พระที่ปึงกรพุทธเจ้าที่ ๑

ว่าด้วยพระประวัติของพระที่ปึงกรพุทธเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าเรื่องอดีตแก่พระสารีบุตรว่า

[๒] เมื่อสี่สงไขยแสนกัป มีนครชื่อ อมรนคร
นำชมขึ้นรั้นรมย์.

ไม่วางเว้นจากเสียง ๑๐ เสียง พรั่งพร้อมด้วย
ข้าวน้ำ มีเสียงข้าง เสียงม้า เสียงกลอง เสียงสังข์
เสียงรถ.

เสียงอีกทีกด้วยเสียงร้องเชิญบริโภคอาหารว่าเชิญ
กินข้าว เชิญดื่มน้ำ เป็นนครเพียบพร้อมด้วยองค์
ประกอบทุกอย่าง ประกอบด้วย کارงานทุกอย่าง.

สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ คลาคล้ำ ด้วยชนต่างๆ
มั่งคั่ง เป็นที่อยู่ของคนมีบุญ เหมือนเทพนคร.

ในนครอมรวดี มีพราหมณ์ชื่อสุเมธมีกองทัพ
หลายโกฏิ มีทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นอันมาก.

เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพทถึงฝั่ง
[สำเร็จ] ในลักขณศาสตร์ อติหาสศาสตร์ ในศาสนา
ของตน.

ครั้งนั้น เรานั่งอยู่ในที่ลับ จึงคิดอย่างนี้ว่า ขึ้น
ชื่อว่าเกิดอีก ความแตกสลายแห่งสรีระ เป็น
ทุกข์ ถูกขร่าย่ายีหลงตายก็เป็นทุกข์.

ครั้งนั้น เรามีชาติชราพยาธิเป็นสภาพ จำเราจัก
แสวงหาพระนิพพานที่ไม่แก่ ไม่ตาย แต่เกษม.

ถ้ากระไร เราเมื่อไม่ไยดี ไม่ต้องการ ก็ควร
ละทิ้งกายอันเน่านี้ ที่เต็มไปด้วยซากศพต่างๆ ไปเสีย.

ทางนั้น คงมีแน่ ทางนั้น จักไม่มีไม่ได้ จำเรา
จักแสวงหาทางนั้น เพื่อหลุดพ้นจากภพ.

เมื่อทุกข์มี แม้ชื่อว่าสุข ก็ย่อมมีฉันทิ เมื่อภพ
มี สภาพะที่ไม่ใช่ภพ ก็พึงปรารถนาฉันทิ.

เมื่อความร้อนมี ความเย็นก็ย่อมมีฉันทิ เมื่อ
ไฟ ๓ กองมี ความดับไฟ ก็พึงปรารถนาฉันทิ
เหมือนกัน.

เมื่อความชั่วมี แม้ความดี ก็ย่อมมีฉันทิ เมื่อ
ความเกิดมี ความไม่เกิด ก็พึงปรารถนาฉันทิ
เหมือนกัน.

บุรุษตกบ่ออุจจาระ เห็นหนองน้ำ มีน้ำเต็ม ไม่
แสวงหาหนองน้ำ ฉันทิ.

เมื่อหนองน้ำคืออมตะ สำหรับชำระล้างมลทิน
คือกิเลส มีอยู่ แต่คนไม่แสวงหาหนองน้ำ ก็ไม่ใช่ความ
ผู้ต้องหนองน้ำคืออมตะก็ฉันทิ.

บุรุษถูกศัตรูทั้งหลายล้อมรอบ เมื่อทางไปมีอยู่
บุรุษนั้นไม่หนีไป นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของทาง ฉันทิ.

บุรุษถูกกิเลสคลุมล้อม เมื่อทางอันรุ่งเรืองมีอยู่
เขาไม่แสวงหาทางนั้น ก็ไม่ใช่ความผิดของทางอันรุ่ง-
เรือง ก็ฉนั้นนั้น.

บุรุษเจ็บป่วย เมื่อหมอมีอยู่ ไม่ยอมให้หมอ
เยียวยาความเจ็บป่วย นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของหมอ
ฉนั้นใด.

บุรุษถูกความเจ็บป่วยคือกิเลสบีบคั้นประสบทุกข์
ยังไม่แสวงหาอาจารย์ นั่นก็ไม่ใช่ความผิดของอาจารย์
ฉนั้นนั้น.

[ถ้ากระไร เราพึงละทิ้งกายอันเน่านี้ ที่เต็มไปด้วย
ซากศพไปเสีย ไม่ไยดี ไม่ต้องการ]

บุรุษ ปลอดซากศพอันน่าเกลียดที่ผูกคอไปเสีย
มีความสบาย มีเสรี มีอำนาจในตัวเอง แม้ฉนั้นใด.

เราก็พึงละทิ้งกายอันเน่านี้ เป็นที่สะสมซากศพ
ต่างๆ ไปเสีย ไม่ไยดี ไม่ต้องการฉนั้นนั้น.

บุรุษสตรี ละทิ้งอุจจาระไว้ในส้วมไปไม่ไยดีไม่
ต้องการ ฉนั้นใด.

เราละทิ้งกายอันเน่านี้ ที่เต็มไปด้วยซากศพไปเสีย
เหมือนทิ้งส้วม ฉนั้นนั้นเหมือนกัน.

เจ้าของเรือ ละทิ้งเรือร่วน้ำลำเก่าที่ชำรุดไปไม่
ไยดี ไม่ต้องการ ฉนั้นใด.

เราละทิ้งกายอันเน่านี้ ที่มี ๕ ช่อง มีของไม่

สะอาดไหลออกอยู่เป็นนิตย์ไปเสีย เหมือนเจ้าของเรือ
ทิ้งเรือดำเก่าจั้นนั้น.

บุรุษเดินทางไปกับพวกโจร นำสินค้าไปด้วย
เห็นภัยคือความเสียหายแห่งสินค้า จึงละทิ้งพวกโจร
ไปเสีย จันใด.

กายอันนี้ ก็เปรียบเสมอด้วยมหาโจร จำเราจัก
ละกายนี้ไป เพราะกลัวเสียหายแห่งกุศล จันนั้นเหมือน
กัน.

เราครั้นคิดอย่างนี้แล้ว ก็ให้ทรัพย์หลายร้อยโกฏิ
แก่คนมีที่พึ่งและคนไม่มีที่พึ่ง เข้าไปหิมวันตประเทศ.

ในที่ไม้อกลหิมวันตประเทศ มีภูเขา ชื่อชัมมิกะ
เราก็ทำอาศรม สร้างบรรณศาลา.

ในอาศรมนั้น เราสร้างที่จงกรมอันเว้นจากโทษ
๕ ประการ ประกอบด้วยคุณ ๘ ประการ นำมาซึ่งกำลัง
แห่งอภิิญญา.

ในอาศรมนั้น เราทิ้งผ้าอันประกอบด้วยโทษ ๕
ประการ นุ่งผ้าเปลือกไม้ ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๒
ประการ.

เราละบรรณศาลา อันเคลื่อนด้วยโทษ ๘ ประการ
เข้าไปอาศัยโคนไม้ อันประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ.

เราละรัชชาติ ที่หว่าน ที่ปลูกไว้ ไม่เหลือ
เลย บริโภคแต่ผลไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อันประกอบ
ด้วยคุณเป็นอันมาก.

เราตั้งความเพียร ณ โคนไม้ นั้น ได้แก่ นั่ง ยืน
และเดิน ภายใน ๗ วัน ก็บรรลุกำลังแห่งอภิญญา.

เมื่อเราประสบความสำเร็จ ชำนาญในพระ-
ศาสนานี้ พระชินเจ้าผู้นำโลก พระนามว่า
ที่ปึงกรก็เสด็จอุบัติ.

เรามัวเปี่ยมด้วยความยินดีในฉาน จึงไม่เห็นนิมิต
๔ คือ ในการเสด็จอุบัติ ในการประสูติ ในการตรัสรู้
และในการแสดงธรรม.

ในถิ่นแถบปัจฉิมประเทศ ชาวรัมมนคร มีใจ
ยินดีแล้ว นิมนต์พระตถาคต ช่วยกันแผ้วถางหนทาง
เสด็จมาของพระองค์.

สมัยนั้น เราออกจากอาศรมของตนสะบัดผ้า
เปลือกไม้ เหาะไปในอัมพร ขณะนั้น.

เราเห็นชนที่เกิดโสมนัส ยินดีรำเรงบันเทิงใจ
แล้ว ก็ลงจากท้องฟ้า ถามคนทั้งหลายในทันที.

มหาชนเกิดโสมนัส ยินดีรำเรงบันเทิงใจกัน
พวกท่านแผ้วถางหนทาง เพื่อใครกัน.

คนเหล่านั้นถูกเราตามแล้วจึงตอบว่า พระพุทธ-
เจ้าผู้ยอดเยี่ยมพระนามว่าที่ปึงกร ผู้ชนะผู้นำโลก เกิด
ขึ้นแล้วในโลก เราแผ้วถางหนทางเพื่อพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น.

เพราะได้ยินว่า พุทโธ ปิตักิ์เกิดแก่เราในทันที
เราเมื่อกล่าววว่า พุทโธ พุทโธ ก็ซาบซึ้งโสมนัส.

เรายินดีประหลาดใจแล้ว ก็ยื่นคิด ณ ที่ตรงนั้น
ว่า จำเราจักปลุกผีในพระพุทธรูปองค์นี้ ขณะ
อย่าได้ล่วงไปเปล่าเลย.

จึงกล่าวว่า ผีว่า พวกท่านแผ้วถางเพื่อพระพุทธรูป
เจ้า ก็ขอพวกท่านจงให้โอกาสแห่งหนึ่งแก่เรา ถึงเรา
ก็จักแผ้วถางหนทาง.

คนเหล่านั้น ได้ให้โอกาสทั้งหลายแก่เรา เพื่อ
แผ้วถางทางในขณะนั้น.

เมื่อโอกาสของเรายังไม่เสร็จ พระชินเจ้าที่ปึงกร
มหามุนี ก็เสด็จพุทธดำเนินทาง พร้อมด้วยภิกษุสี่แสน
รูป ผู้มีอภิญญา ผู้คงที่ เป็นจิณาสพ ไร่่มลทิน.

การรับเสด็จก็ดำเนินไป กลองเป็นอันมากก็
ประโคมขึ้นเอง มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ก็ปลื้มปรา
โมช แซ่ซ้องสาธุการ.

พวกเทวดาก็เห็นพวกมนุษย์ พวกมนุษย์ก็เห็น
พวกเทวดา แม้ทั้งสองพวกก็ประคองอัญชลีตามเสด็จ
พระตถาคต.

พวกเทวดาก็บรรเลงด้วยดนตรีของทิพย์ พวก
มนุษย์ก็บรรเลงด้วยดนตรีของมนุษย์ แม้ทั้งสองพวก
ก็บรรเลงตามเสด็จพระตถาคต.

ในอากาศ พวกเทวดาเหล่าเดินหน ก็โปรยดอก
มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตรของทิพย์ ตลอด
ทิศานุทิศ.

ในอากาศ พวกเทวดาเหล่าเดินหน ก็ไปจรจร
จันท์ ของหอมอย่างดี ของทิพย์ ล้วนทั้งทีศานุกิต.

พวกมนุษย์ที่ไปตามพื้นดิน ก็ชูดอกจำปา ดอก
ข้างน้ำว ดอกกระทุ่ม ดอกกะถินพิมาน ดอกบุญนาค
และดอกเกด ทั่วทีศานุกิต.

ในที่นั้น เราเปลื้องผม ผ้าเปลือกไม้และแผ่น
หนังปลาตกลงที่ตมแล้วก็นอนคิดว่าด้วยความปรารถนาว่า
ขอพระพุทธเจ้ากับศิษย์สาวกทั้งหลาย จงเหยียบ
เราเสด็จไป อย่าทรงเหยียบตมเลย การอันนี้จักเป็น
ประโยชน์เกื้อกูลแก่เรา.

เรานอนเหนือแผ่นดิน ก็คิดอย่างนี้ว่า เรา
ปรารถนา ก็จะมีพิเภกเลิศทั้งหลายของเราได้ในวันนี้.

ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยเพศที่ไม่มีใครรู้จัก
ด้วยการกระทำให้แจ้งธรรม ในพระพุทธเจ้าพระองค์นี้
เราบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้วก็จะเป็นผู้พ้นเอง จะ
ยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้พ้นด้วย.

ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยบุรุษผู้แสดงกำลัง
จะข้ามไปแต่ผู้เดียว เราบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว
ก็จักยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามด้วย.

ด้วยอธิการบารมีนี้ ที่เราทำในพระพุทธเจ้าผู้เป็น
บุรุษสูงสุด เราบรรลุพระสัพพัญญุตญาณก็จะยังหมู่ชน
เป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

เราจักตัดกระแสสังสารวัฏ กำจัดภพ ๓ แล้วขึ้น
สู่ธรรมนาวา ยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามโสม-
ตงสาร

พระที่บึงกรพุทธเจ้าผู้ทรงรู้แจ้งโลก ผู้รับของบงา
ประทับยืนใกล้สระเรา ได้ตรัสดังนี้ว่า

ท่านทั้งหลายจงดูชฎิลดาบส ผู้มีตบะสูงผู้นี้ ใน
กัปที่นับไม่ได้แต่กัปนี้ไป เขาจักเป็นพระพุทธเจ้าใน
โลก.

ตลาคดอกอภิเนษกรรมณ์จากนครอันนำรินรมย์
ชื่อว่ากบิลพัสดุ์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

ตลาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นขอपालนิโครธ
ประคองรับมธูปายาส ณ ที่นั้นแล้วจักเข้าไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินเจ้านั้น เสวยมธูปายาส ที่ริมฝั่งแม่น้ำ
เนรัญชราแล้วจักเข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์ ตามทางอัน
ดีที่เขาจัดตบแต่งไว้แล้ว.

แต่นั้น พระผู้มียศใหญ่ก็กระทำประทักษิณโพธิ-
มณฑสถาน จักแทงตลอดพระอนุตรสัมมาสัมโพธิ-
ญาณ ที่โคนอัสสัตถพฤกษ์ต้นโพธิใบ.

พระชนนีของท่านดาบสผู้นี้ จักมีพระนามว่า
มายา พระชนกพระนามว่าสุทโธทนะ ดาบสผู้นี้จักมี
พระนามว่า โคตมะ.

พระโกณฑิยะ และพระอุปลิสสะ จักเป็นอัครสาวก
ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่นอุปปัฏฐาก
ชื่ออานนทะ จักบำรุงท่านชินะผู้นี้.

พระเขมาและพระอุบลวรรณา จักเป็นอัครสาวิกา
ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น.

โพธิ์ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
นั้น เรียกกันว่าอัสสัตตพุกขั โพธิ์ใบ ท่านจิตตะ
และท่านหัตถอาพวกะ จักเป็นอัครอุบาสิก.

นันทมาตา และ อุตตรา จักเป็นอัครอุบาสิกา
พระชนมายุของพระโคตมุนั้นประมาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดา ฟังพระดำรัสนี้ ของพระผู้
แสวงคุณยิ่งใหญ่ ผู้ไม่มีผู้เสมอแล้ว ก็ดีใจว่าท่านผู้นี้
เป็นหน่อพืชพระพุทธรเจ้า.

หมื่นโลกธาตุดพร้อมทั้งเทวดา พวกมันส่งเสียงโห่
ร้อง ประบมือ หัวเราะ ประคองอัญชลินมัสการกล่าว
ว่า

ผิว่า พวกเราจักพลาดคำสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เปรียบเหมือนมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ
พลาดทำน้ำท่าตรงหน้า ก็ยังยึดทำน้ำท่าหลังข้ามแม่น้ำ
ใหญ่ได้ ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด ผิดว่า พันพระชินเจ้าพระองค์นี้
ไป ในอนาคตกาล ก็จักอยู่ต่อหน้าท่านผู้นี้ ฉะนั้น.

พระที่บึงกร ผู้รู้โลก ผู้ทรงรับของบูชา ทรง
ประกาศกรรมของเราแล้ว ก็ทรงยกพระบาทเบื้องขวา.

พระพุทธรชินอรสทุกองค์ซึ่งอยู่ ณ ที่นั้น ก็ได้ทำ
ประทักษิณเรา พวกเทวดา มนุษย์ อสูร ยักษ์ก็ไหว
แล้ว ต่างหลีกไป.

เมื่อพระผู้นำโลกพร้อมทั้งพระสงฆ์ลับสายตาเรา
ไปแล้ว เราก็ลุกจากที่นอน นั่งขัดสมาธิในทันที.

เราประสพสุขโดยสุข บันเทิงใจโดยความปราโมช
ผ่องใสยิ่งโดยปีติ นั่งขัดสมาธิในขณะนั้น.

เรานั่งขัดสมาธิแล้ว ก็คิดอย่างนี้ในขณะนั้นว่า
เราชำนาญในฌาน ถึงฝั่งอภิญา ฤๅษีทั้งหลายในหมื่น
โลกธาตุ ที่เสมอเราไม่มี ไม่มีผู้เสมอในอิทธิธรรม
ทั้งหลาย เราก็ได้ความสุขเช่นนี้.

ในการนั่งขัดสมาธิของเรา เทวดาที่สถิตอยู่ใน
หมื่นโลกธาตุ ก็ส่งเสียงเอิกเกริกอึงมี่ว่า เราเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่.

นิมิตเหล่านี้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายแต่
ก่อนในการนั่งขัดสมาธิ นิมิตเหล่านั้นก็ปรากฏแล้วใน
วันนี้.

ความเย็นก็ปราศไป ความร้อนก็ระงับไป นิมิต
เหล่านั้น ปรากฏแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธร-
เจ้าแน่.

หมื่นโลกธาตุ ก็ปราศจากเสียง ปราศจากความ
วุ่นวาย บุญนิมิตเหล่านั้น ก็เห็นกันแล้วในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

มหาวาตะก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล นิมิตเหล่านั้น
ปรากฏแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ดอกไม้บนบก ดอกไม้ในน้ำทั้งหมดก็บานใน
ขณะนั้น ดอกไม้เหล่านั้นก็บานหมดในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ไม้เถาหรือต้นไม้ ก็ติดผลในขณะนั้น ต้นไม้
เหล่านั้น ก็ออกผลหมดในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ
พุทธรเจ้าแน่.

รัศมีทั้งหลายที่อยู่ในอากาศและอยู่ในพื้นดิน ก็
เรืองแสงในขณะนั้น รัศมีเหล่านั้นก็เรืองแสงแล้วใน
วันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

ดนตรีมนุษย์และดนตรีทิพย์ บรรเลงขึ้นในขณะ
นั้น ดนตรีแม่ทั้งสองนั้นก็ส่งเสียงแล้วในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธรเจ้าแน่.

มหาสมุทร ก็คะนอง หมื่นโลกธาตุก็ไหว แม่
ทั้งสองนั้น ก็ส่งเสียงร้องแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธรเจ้าแน่.

ไฟหลายหมื่นในนรกทั้งหลาย ก็ดับในขณะนั้น
ไฟนรกแม่เหล่านั้ก็ดับแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ
พุทธเจ้าแน่.

ดวงอาทิตย์จ้าไร้มลทิน ดาวทุกดวงก็เห็นได้ชัด
ดาวแม่เหล่านั้ ก็เห็นกันแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

เมื่อฝนไม่ตก น้ำก็พุ่งขึ้นจากแผ่นดินในขณะนั้น
น้ำแม่นั้ ก็พุ่งจากแผ่นดินแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

หมู่ดาวและดาวนักษัตรทั้งหลาย ก็แจ่มกระจ่าง
ตลอดมณฑลท้องฟ้า ดวงจันทร์ก็ประกอบด้วยดาวฤกษ์
วิสาชะ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

สัตว์ทั้งหลาย ที่อยู่ในโพรง ที่อยู่ในร่องน้ำก็
ออกจากที่อยู่ของตน สัตว์แม่เหล่านั้ ก็ออกจากที่อยู่
แล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

ความไม่ยินดีไม่มีแก่สัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย
ย่อมเป็นผู้สันโดษในขณะนั้น สัตว์แม่เหล่านั้ ก็เป็น
ผู้สันโดษแล้วในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่

ในขณะนั้น โรคทั้งหลายก็สงบไป ความหิวก็
หายไป บุญนิमितแม่เหล่านั้ ก็เห็นกันแล้วในวันนี้
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

ในขณะนั้น ภัยก็ไม่มี ความไม่มีภัยนั้น ก็เห็น
กันแล้วในวันนี้ พวกเรารู้กันด้วยเหตุนั้น ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

กิเลสจตุรฐีไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบน ความไม่ฟุ้งแห่ง
กิเลสจตุรฐีนั้น ก็เห็นกันแล้วในวันนี้ พวกเรารู้กัน
ด้วยเหตุนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

กลิ่นที่ไม่น่าปรารถนาก็จางหายไป กลิ่นทิพย์ก็
โชยมา กลิ่นหอมเมื่อนั้น ก็โชยมาแล้วในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

เทวดาทั้งหมด เว้นอรุณภพก็ปรากฏ เทวดาแม่
เหล่านั้น ก็เห็นกันหมดในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธร-
เจ้าแน่.

ขึ้นชื่อว่า นรกมีประมาณเท่าใด ก็เห็นกันได้
หมดในขณะนั้น นรกแม่เหล่านั้น ก็เห็นกันแล้วใน
วันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

กำแพง บานประตู และภูเขาหิน ไม่เป็นที่กีด
ขวางในขณะนั้น กำแพงบานประตูและภูเขาหิน แม่
เหล่านั้น ก็กลายเป็นอากาศไปในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

การจูดิและปฏิสนธิ ย่อมไม่มีในขณะนั้น บุพ-
นิमितแม่เหล่านั้น ก็เห็นกันได้ในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่.

[นิมิตเหล่านี้ ย่อมปรากฏเพื่อความตรัสรู้ของ
สัตว์ทั้งหลาย]

ขอท่านโปรดประทับระคองความเพียรไว้ให้มั่น
อย่าถอยกลับ โปรดก้าวไปข้างหน้าต่อไปเถิด แม้
พวกเรารู้เหตุข้อนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

เราดับพระดำรัสของพระพุทธเจ้า และคำของ
เทวดาในหมื่นโลกธาตุทั้งสองแล้ว ก็ยินดีรำเรงบันเทิง
ใจ ในขณะนั้น จึงคิดอย่างนี้ว่า

พระชินพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระดำรัสไม่เป็น
สอง มีพระดำรัสไม่เป็นโมฆะ คำเท็จของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายไม่มี เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่.

ก่อนดินถูกเหวี่ยงไปในอากาศ ย่อมตกลงที่พื้น
ดินแน่นอน ฉันทิด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้
ประเสริฐสุดทั้งหลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอนฉันทัน.

[คำเท็จของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี เราจะเป็น
พระพุทธเจ้าแน่]

ความตายของสรรพสัตว์ เที่ยงแท้แน่นอน แม้
ฉันทิด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดทั้ง
หลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอนฉันทัน.

เมื่อถึงเวลาสิ้นราตรี ดวงอาทิตย์ก็ขึ้นแน่นอน
ฉันทิด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด
ทั้งหลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอน ฉันทันเหมือนกัน.

ราชสีห์ออกจากที่นอน ก็บินลือสีหนาท แน่นอน
ฉันไค พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดทั้ง
หลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอนฉันนั้นเหมือนกัน.

สัตว์มีครรภ์หนัก ก็ปลงภาระ [คลอดลูก] แน่
นอน ฉันไค พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
สุดทั้งหลาย ก็เที่ยงแท้แน่นอนฉันนั้น เหมือนกัน.

เอาเถิด เราเลือกเฟ้นพุทธการกกรรม ทางโน้น
ทางนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง ทั้งสัพพิต トラบเท่าที่
ธรรมชาติเป็นไป.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นทานบารมีเป็น
อันดับแรก เป็นทางใหญ่ ที่พระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ ประพฤติตามกันมาแล้ว.

ท่านจงสมาทาน ทานบารมี นี้ไว้นั้นเป็นอันดับ
แรกก่อน จงบำเพ็ญทานบารมี ด้ว่าท่านต้องการบรรลุ
โพธิญาณ.

หม้อที่เต็มด้วยน้ำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่วางคว่ำ
ปากลง ก็ด้ารอกน้ำออกไม่เหลือเลย ไม่รักษาน้ำไว้
ในหม้อนั้น แม้ฉันไค.

ท่านเห็นยาจกทั้งหลาย ทั้งชั้นต่ำ ชั้นกลาง และ
ชั้นสูงแล้ว จงให้ทานไม่เหลือเลย เหมือนหม้อที่คว่ำ
ปาก ฉันนั้นเหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นทำ
นั้น เราจึงเลือกเฟ้นพุทธธรรมแม้อื่นๆ ที่ช่วยอบรม
บ่มโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นศีลขันธ์มีอันดับสอง ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ พากันช่องเสพอยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานศีลขันธ์มีอันดับสองนี้ไว้มั่นคงก่อน จงบำเพ็ญศีลขันธ์มี คิว่า ท่านต้องการบรรลุพระโพธิญาณ.

เนื้อจามรี รักษาขนหางที่ติดอยู่ ในที่บางแห่ง ยอมตายอยู่ในที่นั้น ไม่ยอมให้ขนหางกระจุย ฉันทใด

ท่านจงทำศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์ในภพ ๔ จงบริรักษ์ศีลทุกเมื่อ เหมือนจามรีรักษาขนหาง ฉันทนั้นเหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่านั้น เราจึงเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมปมพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เมื่อเราเลือกเฟ้น ก็เห็นเนกขัมมขันธ์มีอันดับสาม ซึ่งพระผู้แสวงคุณทั้งหลายพระองค์ก่อนๆ ช่องเสพอยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานเนกขัมมขันธ์มีอันดับสามนี้ไว้ให้มั่นคงก่อน จงบำเพ็ญเนกขัมมขันธ์มี คิว่า ท่านต้องการบรรลุพระโพธิญาณ.

บุรุษอยู่ในเรือนจำมานาน ระทมทุกข์ย่อมไม่เกิดความรักในเรือนจำนั้น แสวงทาทางหลุดพ้นอย่างเดียว ฉันทใด.

ท่านจงเห็นภพทั้งปวงเหมือนเรือนจำ มุ่งหน้า
ต่อเนกขัมมะ เพื่อหลุดพ้นจากภพฉันทนั้นเหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นปัญญาบารมีอัน
ดับสี่ ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระองค์
ก่อน ๆ ช่งเสพออยู่เป็นประจำ.

ท่านจงสมาทาน บุษาบารมีอันดับสี่นี้ไว้ให้มัน
ก่อน จงบำเพ็ญปัญญาบารมี ฝึกว่า ท่านต้องการบรรลุ
พระโพธิญาณ.

เหมือนอย่างว่า ภิกษุเมื่อขอ ก็ขอทั้งตระกูล
ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ไปเว้นตระกูลทั้งหลายเลย
ดังนั้น จึงได้อาหารพอยังอัตภาพให้เป็นไปได้ ฉันทใด

ท่านสอบถามท่านผู้รู้ทุกเวลา ถึงฝั่งแห่งปัญญา
บารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้ ฉันทนั้น
เหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรม
บ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้น ก็เห็นวิริยบารมีอัน
ดับห้า ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์
ก่อน ๆ ช่งเสพกันเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานวิริยบารมี อันดับห้า นี้ไว้ให้มั่น

ก่อน จงบำเพ็ญวิริยบารมี ฝึกว่า ท่านต้องการบรรลุ
พระโพธิญาณ.

ราชสีห์พระยามฤค มีความเพียรไม่ทอดอยู่ใน
อิริยาบถนอน ยืน เดิน ประคองใจอยู่ทุกเมื่อ ฉันท.

ท่านจงประคองความเพียรไว้ให้มั่นในภพทั้งปวง
ถึงฝั่งแห่งวิริยบารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ
ฉันทนั้นเหมือนกัน.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่มีแต่เพียงท่านนี้เท่านั้น
จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยอบรมบ่ม
พระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นชั้นติบารมีอันดับ
หก ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์ก่อน ๆ
ช่องเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานชั้นติบารมีอันดับหกนี้ ไว้ให้มั่น
ก่อน จงมีใจไม่ปองในชั้นติบารมีนั้น ก็จักบรรลุ
พระสัมโพธิญาณ.

ขึ้นชื่อว่าแผ่นดิน ย่อมทนสิ่งของที่เขาทิ้งลงมา
สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ทุกอย่าง ไม่ทำความยินดี
ยินร้ายฉันท.

แม้ตัวท่าน ก็ต้องเป็นผู้อดทนต่อการยกย่องและ
การดูหมิ่น ของชนทั้งปวง ฉันทนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่ง
แห่งชั้นติบารมีแล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นสังขารมีอันดับ
เจ็ด ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ช่งเสพกัน
มาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานสังขารมี อันดับเจ็ดนี้ไว้ให้มัน
ก่อน มิว่าจาไม่เป็นสองในสังขารมีนั้น ก็จักบรรลु
พระสัมโพธิญาณได้.

ธรรมดาวประกายพริก เป็นดังตาชั่งของโลก
พร้อมทั้งเทวโลก ไม่ว่าฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อนไม้
โคจรออกนอกวิถีโคจรเลย ฉันใด.

ถึงตัวท่าน ก็อย่าเดินออกนอกวิถีทางในสังขะ
ทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่งแห่งสังขารมีแล้ว
ก็จักบรรลुพระสัมโพธิญาณได้.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นอธิษฐานบารมี
อันดับแปด ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระ-
องค์ก่อน ๆ ช่งเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานอธิษฐานบารมีอันดับแปดนี้ไว้ให้
มั่นก่อน เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในอธิษฐานบารมีนั้นแล้ว
จักบรรลुพระสัมโพธิญาณได้.

กุขาหิณ ไม่หวั่นไหว ตั้งมั่นดีแล้ว ย่อมไม่
ไหวด้วยลมแรงกล้า ย่อมตั้งอยู่ในฐานของตนนั้นเอง
ฉันใด

ถึงตัวท่าน ก็จงไม่หวั่นไหว ในอธิษฐานบารมี
ทุกเมื่อ ฉันนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่งแห่งอธิษฐานบารมี
แล้ว ก็จักบรรลุพระสัมโพธิญาณได้.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมก่อน ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นเมตตาบารมีอัน
ดับแก้ ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลาย พระองค์
ก่อน ๆ ช้องเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานเมตตาบารมีอันดับเก้านี้ไว้ให้มั่น
ก่อน จงเป็นผู้ไม่มีผู้เสมอด้วยเมตตา ฝิว่า ท่านต้อง
การบรรลุพระโพธิญาณ.

ธรรมดาน้ำ ย่อมแผ่ความเย็นไปเสมอกัน ทั้ง
ในคนดีคนชั่ว ย่อมชำระล้างมลทินคือธุลีไป ฉันใด.

ท่านจงแผ่เมตตาไปสม่ำเสมอ ในคนที่เป็นประ-
โยชน์แก่กุศลและคนที่ไม่เป็นประโยชน์แก่กุศล ฉันนั้น
เหมือนกัน ถึงฝั่งแห่งเมตตาบารมีแล้ว ก็จักบรรลु
พระสัมโพธิญาณได้.

พุทธธรรมเหล่านั้น มิใช่จักมีแต่เพียงเท่านั้นเท่า
นั้น จำเราจักเลือกเฟ้นพุทธธรรมอื่น ๆ ซึ่งจะช่วย
อบรมบ่มพระโพธิญาณ.

ครั้งนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นก็เห็นอุเบกขาบารมีอัน
ดับสลิบ ซึ่งพระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทั้งหลายพระองค์
ก่อน ๆ ช้องเสพกันมาเป็นประจำ.

ท่านจงสมาทานอุเบกขาบารมี อันดับสลิบนี้ไว้ให้
มันก่อน ท่านจงเป็นผู้มันคงดังตาชั่ง ก็จักบรรลुพระ
สัมโพธิญาณได้.

ธรรมดาแผ่นดิน ย่อมวางเฉยต่อสิ่งที่เขาทิ้งลง
ไม่ว่าสะอาด ไม่สะอาด แม้ทั้งสองอย่าง เว้นความ
ยินดียินร้าย แม้ฉันใด.

ถึงตัวท่านก็จงเป็นดังตาชั่งในสุขและทุกข์ทุกเมื่อ
ฉันนั้นเหมือนกัน ถึงฝั่งแห่งอุเบกขาบารมีแล้ว ก็จัก
บรรลुพระสัมโพธิญาณได้.

ธรรมซึ่งช่วยอบรมบ่มพระโพธิญาณในโลก มิ
เพียงเท่านั้นเท่านั้น ที่สูงนอกลงจากนั้น ไม่มี ท่านจง
ตั้งอยู่ในธรรมเหล่านั้นอย่างมันคง.

เมื่อเรากำลังพิจารณาธรรมเหล่านั้น โดยลักษณะ
แห่งกิจคือสถานะ แผ่นปฐุธาในหมื่นโลกธาตุก็หวาด
ไหว เพราะเดชแห่งธรรม.

แผ่นดินไหว สั่นเสียงร้อง เหมือนนยนตร์หีบอ้อย
บิบอ้อย แผ่นดินไหวเหมือนลูกล้อในนยนตร์ คั้นน้ำมัน
งาฉะนั้น.

บริษัทที่อยู่ในที่เฝ้าพระพุทธเจ้า ก็สั่งงกอยู่ใน
ที่นั่น พวกนั้นนอนสลบไสลอยู่เหนือพื้นดิน.

หม้อเป็นอันมากหลายร้อยหลายพัน ก็กระทบ
กันและกัน แหกเป็นจuronอยู่ในที่นั่น.

มหาชนทั้งหลาย หวาด สะดุ้ง กลัว กลัวลาน
กลัวยิ่ง ก็พากันมาประชุมเข้าเฝ้าพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้า
ทูลถามว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระจักขุ เหตุดี เหตุร้ายจักมี
แก่โลกหรือ โลกถูกเหตุนั้นรบกวนทั้งโลก ขอพระ-
องค์ทรงบรรเทาความกลัวนั้นด้วยเถิด.

ครั้งนั้น พระมหามุนีที่ปึงกร ทรงยังมหาชน
เหล่านั้นให้เข้าใจแล้วตรัสว่า พวกท่านจงวางใจ อย่า
กลัวในการที่แผ่นดินไหวทั้งนี้เลย.

วันนี้ เราพยากรณ์ท่านผู้ใดว่าจักเป็นพระพุท-
ธเจ้า ท่านผู้นั้นกำลังพิจารณาธรรมก่อน ๆ ที่พระชินเจ้า
ทรงเสพแล้ว.

เมื่อท่านผู้นั้น กำลังพิจารณาธรรมคือ พุทธภูมิ
โดยไม่เหลือเลย ด้วยเหตุนั้น แผ่นปฐพีนี้ ในหมื่น
โลกธาตุพร้อมทั้งเทวโลกจึงไหว.

เพราะฟังพระพุทธดำรัส ใจของมหาชนก็ดับร้อน
เย็นใจทันที ทุกคนจึงเข้ามาหาเรา พวกนั้นกราบไหว้
เราอีก.

ครั้งนั้น เรายึดถือพระพุทธคุณทำใจไว้มั่น น้อม
นมัสการพระที่ปึงกรพระพุทธเจ้าแล้วจึงลุกขึ้นจากอาสนะ.

พวกเทวดาลือดอกไม้ทิพย์ พวกมนุษย์ก็ลือ
ดอกไม้มนุษย์ ทั้งสองพวกก็เอาดอกไม้ทั้งหลายไปรย
ปรายเราผู้กำลังลุกขึ้นจากอาสนะ.

เทวดาและมนุษย์ทั้งสองพวกนั้นก็พากันแซ่ซ้อง
สวัสดีว่า ความปรารถนาของท่านยิ่งใหญ่ ขอท่านจง
ได้ความปรารถนานั้นสมปรารถนาเถิด.

ขอเสียดัญญุไรจงปราศไป ความโศก โกรจง
พินาศไป อันตรายทั้งหลายจงอย่ามีแก่ท่าน ขอท่าน
จงสัมผัสพระโพธิญาณโดยเร็วเถิด.

ต้นไม้ดอก ย่อมออกดอกบาน เมื่อถึงฤดูกาล
ฉันใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงบานด้วยพุทธ-
ญาณ ฉะนั้นเหมือนกันเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐
ฉันใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงบำเพ็ญบารมี
๑๐ ฉะนั้นเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ตรัสรู้ที่โพธิมณฑล
สถานฉันใด ข้าแต่มหาวิระ ขอท่านจงตรัสรู้ที่โพธิ-
มณฑลสถานของพระชินเจ้า ฉะนั้นเถิด.

พระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักรฉันใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงประกาศ
พระธรรมจักร ฉะนั้นเถิด.

ดวงจันทร์ในราตรีเพ็ญ เต็มดวงรุ่งโรจน์ ฉันใด
ท่านมีมโนรถเต็มแล้ว จงรุ่งโรจน์ในหมื่นโลกธาตุ
ฉะนั้นเถิด.

ดวงอาทิตย์พ้นจากราหุลแล้ว ย่อมรุ่งโรจน์ด้วย
แสง ฉันทิด ท่านพ้นจากโลกแล้ว ก็รุ่งโรจน์ด้วย
สิริ ฉันทันเหมือนกันเถิด.

แม่น้ำทุกสาย ย่อมชุมนุมไหลสู่มหาสมุทร ฉันท
ิด โลกพร้อมทั้งเทวโลกของชุมนุมกันยังสำนักของ
ท่าน ฉันทันเถิด.

ครั้งนั้น อุบาสกชาวรัมมนครเหล่านั้นให้พระ
โลกนาถพร้อมทั้งพระสงฆ์เสวยแล้ว ก็ถึงพระที่ปึงกร
ศาสดาพระองค์นั้นเป็นสละ.

พระตถาคตทรงยังบางคนให้ตั้งอยู่ ในสละคณ
บางคนตั้งอยู่ในศีล ๕ บางคนตั้งอยู่ในศีล ๑๐.

พระองค์ประทานสามัญผลอันสูงสุด แก่บางคน
ประทานปฏิสัมภิตา ในธรรมที่ไม่มีธรรมอื่นเสมอแก่
บางคน.

พระนราสภ ปะธานสมบัติ ๘ อันประเสริฐแก่
บางคน ทรงประทานวิชา ๓ อภิญญา ๖ แก่บางคน.

พระมหามุนี ทรงสั่งสอนหมู่ชน โดยนัยนั้น
เพราะพระโอวาทนั้น ศาสนาของพระโลกนาถจึงได้
แผ่ไปอย่างกว้างขวาง.

พระพุทธเจ้ามีพระนามว่าที่ปึงกร ผู้มีพระหนุ
ใหญ่ มีพระวรกายงาม ทรงยังชนเป็นอันมากให้ข้าม
โอฆสงสาร ทรงเปลื้องมหาชนเสียจากทุกติ.

พระมหามุนี ทรงเห็นชนผู้ควรจะตรัสรู้ได้ไกล
ถึงแสนโยชน์ ในทันใด ก็เสด็จเข้าไปหา ทรงยังเขา
ให้ตรัสรู้.

ในอภิสัมัยครั้งแรก พระพุทธเจ้าทรงยังเทวดา และมนุษย์ให้ตรัสรู้ร้อยโกฏิ ในอภิสัมัยครั้งที่สอง พระโลกนาถ ทรงยังเทวดาและมนุษย์ให้ตรัสรู้เก้าสิบโกฏิ.

ในสมัยใด พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในภพ เทวดา โปรตเทวดาเก้าหมื่นโกฏิ สมัยนั้น เป็นอภิสัมัยครั้งที่สาม.

สาวกสันนิบาตของพระที่ปึงกรศาสดา มี ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ ประชุมสาวกแสนโกฏิ.

เมื่อพระชินเจ้า ประทับสงัด ณ ภูเขานารทภูฏ อีก ภิกษุร้อยโกฏิเป็นพระชีนาสพปราศจากมลทิน ก็ประชุมกัน

สมัยใด พระมหาวิระมหามุนีทรงปวารณาพรรษา พร้อมด้วยภิกษุเก้าหมื่นโกฏิ ณ ภูเขาสุทัตสนะ.

สมัยนั้น เราเป็นชฎิลมีตบะสูง จงฝิ่งอภิญญา ๕ จาริกไปในอากาศ.

ธรรมาภิสัมัยการตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่เทวดาและมนุษย์หนึ่งหมื่น สองหมื่น ไม่นับการตรัสรู้โดยจำนวนหนึ่งคน สองคน.

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร อันบริสุทธิดีแล้ว แผ่ไปกว้างขวาง คนเป็นอันมากบรรลุสำเร็จแล้ว เจริญแล้วในครั้งนั้น.

ภิกษุสี่แสนรูป มีอภิญญา ๖ มีฤทธิ์มากแวดล้อม พระทศพลที่ปึงกร ผู้รู้แจ้งโลก ทุกเมื่อ.

สมัยนั้น ภิกษุเหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นเสขะยังไม่
บรรลुพระอรหัต ละภพมนุษย์ไป ภิกษุเหล่านั้น ย่อม
ถูกครหา.

ปาพจน์คือพระศาสนา อันพระอรหันต์ผู้คงที่ ผู้
เป็นจีณาสพ ไร้มลทิน ทำให้บานเต็มที่แล้ว ย่อม
งดงามทุกเมื่อ.

พระที่ปึงกรศาสดา ทรงมีพระนครชื่อว่ารัมมวดี
พระชนกเป็นกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าสุเทวะ พระ-
ชนนีพระนามว่า พระนางสุเมธา.

พระชินเจ้า ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่หมื่น
ปี ทรงมีปราสาท ๓ หลัง คือ หังสา โกญจา และมยุรา
ทรงมีพระสนมhari สามแสน ล้วนประดับกาย
สวยงามพระมเหสีนั้นพระนามว่าปทุมมา พระราชโอรส
พระนามว่า อุตภขันธกุมาร.

พระองค์ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ ประการแล้ว
เสด็จออกทรงผนวชด้วยพระยานคือ พระยาช้างต้น
ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือนเต็ม จึงทรงเป็นพระชิน-
เจ้า.

ครั้งทรงประพฤติปธานจริยา ได้ตรัสรู้พระสัม-
โพธิญาณเป็นพระมหามุนีที่ปึงกรพุทธเจ้าสมพระทัย
แล้ว ผู้อันพระพรหมทรงอาราธนาแล้ว.

พระมหาวีระ ชินพุทธเจ้า ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักรแล้ว ประทับอยู่ ณ นันทาราม ประทับนั่ง
ที่ควงไม้ซีก ทรงการทำกรทรมานเดียริทธิ์แล้ว.

พระที่ปึงกรศาสดา ทรงมีพระอัครสาวชื่อว่า
สุมังคะละ และติสสะ มีพุทธอุปัฏฐากชื่อว่าสาเกตะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่านันทาและสุนันทา ต้นไม้
เป็นที่ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
กันว่า ต้นเลียบ.

พระที่ปึงกรศาสดา มีอัครอุปัฏฐากชื่อว่า ตปุสสะ
และภัลลิกะ มีอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่าสิริมาและโสณา.

พระที่ปึงกรมหามุนี สูง ๘๐ สอก สง่างาม
เหมือนต้นไม้ประจำทวีป เหมือนต้นพระยาสาละ ดอก
บานเต็มต้นฉะนั้น.

พระองค์มีพระรัศมี แผ่ไป ๘๐ โยชน์ โดยรอบ
พระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น ทรงมีพระชนมายุ
แสนปี.

พระองค์ทรงพระชนนีอยู่ถึงเพียงนั้น ทรงยัง
สัตธรรมให้รุ่งโรจน์ ยังมหาชนให้ข้ามโอฆสงสาร
ชื่อว่าทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆสงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก รุ่งโรจน์แล้ว ก็เสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน เหมือนกองไฟโพลงแล้วก็ดับไป.

พระวรอุทธีด้วย พระยศด้วย จักรรัตนะที่พระ
ยุคลบาทด้วย ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทุก
อย่างก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระชินศาสดาที่ปึงกร ดับขันธปรินิพพาน ณ
พระวิหารนันทาราม.

พระชินสตูปของพระองค์ ณ นันทารามนั้นนั้น

แล สูง ๓๖ โยชน์.

พระสตูปบรรจุ บาตร จีวร บริหาร และเครื่อง
บริโภคของพระศาสดา ตั้งอยู่ ณ โคนโพธิพฤกษ์ใน
ครั้งนั้น สูง ๓ โยชน์.

จบวงศ์พระที่ปึงกรพุทธเจ้าที่ ๑

พรรณนางศ์พระที่ปึงกรพุทธเจ้าที่ ๑

อุบาสกชาวรัมมนครเหล่านั้น ถวายมหาทานแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูป
เจ้าเป็นประธานแล้ว ก็บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเสวยเสร็จชักพระหัตถ์
ออกจากบาตรแล้ว ด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้นอีก ถวายบังคมแล้วอยาก
จะฟังอนุโมทนาทาน จึงเข้าไปนั่งใกล้ๆ ลำดับนั้น พระศาสดาได้ทรงทำ
อนุโมทนาทานไพละอย่างยิ่ง จับใจของอุบาสกเหล่านั้นว่า

ธรรมดาทาน ท่านกล่าวว่าเป็นต้นเหตุสำคัญของ
สุขเป็นต้น ยังกล่าวว่าเป็นที่ตั้งแห่งบันไดทั้งหลายที่
ไปสู่พระนิพพาน.

ทานเป็นเครื่องป้องกันของมนุษย์ ทานเป็นผ้า
พันธุ้เป็นเครื่องนำหน้า ทานเป็นคติสำคัญของสัตว์ที่
ถึงความทุกข์.

ทาน ท่านแสดงว่าเป็นนาวา เพราะอรรถว่าเป็น
เครื่องช่วยข้ามทุกข์ และทานท่านสรรเสริญว่าเป็น
นคร เพราะป้องกันภัย.

ทาน ท่านกล่าวว่าเป็นอสรพิษ เพราะอรรถว่า
เข้าใกล้ได้ยาก ทานเป็นดังดอกปทุม เพราะมลทินคือ
โลภะเป็นต้นฉาบไม่ได้.

ที่พึงพาอาศัยของบุรุษ เสมอด้วยทานไม่มีในโลก
เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลาย จงบำเพ็ญทาน ด้วยการ
ทำตามอัยยาศัย.

นรชนคนไรเล่า ผู้มีปัญญาในโลกนี้ ผู้ยินดีใน
ประโยชน์เกื้อกูล จะไม่พึงให้ทานทั้งหลาย ที่เป็นเหตุ
แห่งโลกสวรรค์.

นรชนคนไรเล่า ได้ยินว่าทานเป็นแดนเกิดสมบัติ
ในเทวดาทั้งหลาย จะไม่พึงให้ทานอันให้ถึงซึ่งความ
สุข ทานเป็นเครื่องยังจิตใจให้ร่าเริง.

นรชนบำเพ็ญทานแล้ว ก็เป็นผู้อันเทพอัปสร
ห้อมล้อม อภิรมย์ในนั้นทนวัน แผลงสำเร็จตำราญ.
ของเทวดาตลอดกาลนาน.

ผู้ให้ย่อมได้ปีติอันโอฬาร ย่อมประสบความสำเร็จ
เคารพในโลกนี้ ผู้ให้ย่อมประสบเกียรติเป็นอันมาก
ผู้ให้ย่อมเป็นผู้อันมหาชนไว้วางใจ.

นรชนนั้นให้ทานแล้ว ย่อมถึงความมั่งคั่งแห่ง
โภคะ และมีอายุยืน ย่อมได้ความมีเสียงไพเราะและ
รูปสวยอยู่ในวิมานทั้งหลายที่นถุญอันน่าชื่นชมนานา
ชนิดร้องระงม เล่นกับเทวดาทั้งหลายในสวรรค์.

ทานเป็นทรัพย์ไม่ทั่วไปแก่ภัยทั้งหลายคือโจรภัย
อริภัย ราชภัย อุทกภัย และอัคคีภัย ทานนั้น ย่อม
ให้สาวกญาณภูมิ ปัจเจกพุทธภูมิ ตลอดถึงพุทธภูมิ.

ครั้น ทรงทำอนุโมทนาทาน ประกาศอานิสงส์แห่งทาน โดยนัยดัง
กล่าวมาอย่างนี้เป็นต้นแล้ว ก็ตรัสศัลลภา ในลำดับต่อจากทานนั้น ธรรมดา
ศีลนั้นเป็นมูลแห่งสมบัติในโลกนี้และโลกหน้า

ศีลเป็นต้นเหตุสำคัญของสุขทั้งหลาย ผู้มีศีล
ย่อมไปไต่ตรพิพัสสวรรคด้วยศีล ศีลเป็นเครื่องป้องกัน
เครื่องเร้น เครื่องนำหน้าของผู้เข้าถึงสังสารวัฏ.

ก็ที่พักพาอาศัยของชนทั้งหลายในโลกนี้ หรือใน
โลกหน้าอย่างอื่น ที่เสมอด้วยศีลจะมีแต่ไหน ศีลเป็น
ที่ตั้งสำคัญของคุณทั้งหลาย เหมือนแผ่นดิน เป็นที่ตั้ง
แห่งสิ่งที่อยู่กับที่และสิ่งเคลื่อนที่ได้ ฉะนั้น.

เขาว่า ศีลเท่านั้นเป็นกรรมดี ศีลยอดเยี่ยมใน
โลก ผู้ประพฤติชอบในธรรมจริยาของพระอริยะท่าน
เรียกว่า ผู้มีศีล.

เครื่องประดับเสมอด้วยเครื่องประดับคือศีลไม่มี, กลิ่นเสมอด้วยกลิ่นคือ
ศีลไม่มี, เครื่องชำระมลทินคือกิเลสเสมอด้วยศีลไม่มี เครื่องระงับความเร่าร้อน

เสมอด้วยศีลไม่มี. เครื่องให้เกิดเกียรติเสมอด้วยศีลไม่มี, บันไดขึ้นสู่สวรรค์
เสมอด้วยศีลไม่มี, ประตู่ในการเข้าไปยังนครคือพระนิพพาน เสมอด้วยศีลไม่มี
เหมือนอย่างที่เราได้เห็นว่า

พระราชาทรงหลาย ทรงประดับด้วยแก้วมุกดา
และแก้วมณี ยังงามไม่เหมือนนักพรตทั้งหลาย ผู้
ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล ย่อมงามสง่า.

กลิ่นที่หอมไปทั้งตามลมทั้งทวนลมเสมอ ที่เสมอ
ด้วยกลิ่นคือศีล จักมีแต่ไหนเล่า.

กลิ่นดอกไม้ไม่หอมทวนลม หรือกลิ่นจันทน์
กฤษณามะลิ ก็ไม่หอมทวนลม ส่วนกลิ่นของสัตบุรุษ
ย่อมหอมทวนลม สัตบุรุษย่อมหอมไปทุกทิศ.

กลิ่นคือศีล เป็นยอดของคันธชาติเหล่านี้ คือ
จันทน์ กฤษณา อูบล มะลิ.

มหานที คือ คงคา ยมูนา สรภู รัสสวดี
นินนคา อจิรวดี มหิ ไม่สามารถชำระมลทินของสัตว์
ทั้งหลายในโลกนี้ แต่น้ำคือศีล ชำระมลทินของสัตว์
ทั้งหลายได้.

อริยศีลนี้ ที่รักษาดีแล้ว เยือกเย็นอย่างยิ่งระงับ
ความเร่าร้อนอันใดได้ ส่วนจันทน์เหลือง สร้อยคอ
แก้วมณีและช่อรัศมีจันทร์ ระงับความเร่าร้อนไม่ได้.

ศีลของผู้มีศีล ย่อมกำจัดภัยมีการติดตนเองเป็นต้น
ได้ทุกเมื่อ และให้เกิดเกียรติและความร่ำรวยทุกเมื่อ.

สิ่งอื่นซึ่งเป็นบันไดขึ้นสวรรค์ที่เสมอด้วยศีลจะมี

แต่ไหน ก็หรือว่าศีลเป็นประตูเข้าไปยังนครคือพระ-
นิพพาน,

ท่านทั้งหลาย จงรู้อนิสงส์อันยอดเยี่ยมของศีล
ซึ่งเป็นมูลแห่งคุณทั้งหลาย กำจัดกำลังแห่งโทษทั้ง
หลาย ดังกล่าวมาจะนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงอนิสงส์แห่งศีลอย่างนี้แล้ว เพื่อ
ทรงแสดงว่า อาศัยศีลนี้ย่อมได้สวรรค์นี้ จึงตรัสสักกถาในลำดับต่อจาก
ศีลนั้น ธรรมดาสวรรค์นี้ นำปรารถนา นำใคร่ นำชอบใจ มีแต่สุขส่วนเดียว
เทวดาทั้งหลายย่อมได้การเล่นในสวรรค์นั้นเป็นนิตย์ ได้สมบัติทั้งหลายเป็น
นิตย์ เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช ย่อมได้สุขทิพย์ สมบัติทิพย์ตลอดเก้าล้าน
ปี เทวดาชั้นดาวดึงส์ได้สามโกฏิหกล้านปี ตรีสกถาประกอบด้วยคุณแห่งสวรรค์
ดังกล่าวมานี้เป็นต้น ครั้นทรงประเล้าประโลมด้วยสักกถาอย่างนี้แล้ว ก็ทรง
ประกาศโทษดำทราวม ความเศร้าหมองแห่งกามทั้งหลาย และอนิสงส์ในเนก-
ขัมมะว่า สวรรค์แม้นี้ก็ไม่ใช่ขัง ไม่ยั่งยืน ไม่ควรทำความยินดีด้วยอำนาจ
ความพอใจในสวรรค์นั้น แล้วตรัสธรรมกถาที่จบลงด้วยอมตธรรม ครั้นทรง
แสดงธรรมแก่มหาชนนั้นอย่างนี้แล้ว ให้บางพวกตั้งอยู่ในสภาวะ บางพวกใน
ศีล ๕ บางพวกในโศดาปัตติผล บางพวกในสกทาคามีผล บางพวกในอนา-
คามิผล บางพวกในผลแม่ทั้ง ๔ บางพวกในวิชา ๓ บางพวกในอภิญญา ๖
บางพวกในสมาบัติ ๘ ลุกจากอาสนะแล้ว เสด็จออกจากรั้วมณคร เข้าไปยัง
สุทฺถสสนะมหาวิหารนั้นแล ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น อุบาสกชาวรัมมนครเหล่านั้น ให้พระ
โลกนาถพร้อมทั้งพระสงฆ์เสวยแล้ว ก็ถึงพระที่ปึงกร
ศาสดาพระองค์นั้นเป็นสรณะ.

พระตถาคตทรงยังบางคนให้ตั้งอยู่ในสรณคมน์
บางคนในศีล ๕ บางคนในศีล ๑๐.

พระองค์ประทานสามัญผล ๔ อันสูงสุดแก่บาง
คน ประทานปฏิสัมภิตา ในธรรมที่ไม่มีธรรมอื่นเสมอ
แก่บางคน.

พระนราศกประทานสมาบัติ ๘ อันประเสริฐแก่
บางคน ทรงประทานวิชา ๓ อภิญญา ๖ แก่บางคน.

พระมหามุนี ทรงตั้งสอนหมู่ชน ด้วยนัยนั้น
เพราะพระโอวาทนั้น ศาสนาของพระโลกนาถจึงได้
แผ่ไปอย่างกว้างขวาง.

พระพุทธเจ้ามีพระนามว่าที่ปึงกร ผู้มีพระหนุ
ใหญ่ มีพระวรกายงาม ทรงยังชนเป็นอันมากให้ข้าม
โสมสงสาร ทรงเปลื้องมหาชนเสียจากทุกข์.

พระมหามุนี ทรงเห็นชนผู้ควรตรัสรู้ได้ไกลถึง
แสนโยชน์ ก็เสด็จเข้าไปหาในทันใด ทำเขาให้ตรัสรู้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เต ได้แก่ อุบาสกชาวรัมมนครเหล่า
นั้น. ฟังทราบสรณะ สรณคมน์ และผู้ถึงสรณะในคำว่า สรณ นี้ คุณชาติใด
ระลึก เบียดเบียนกำจัด เหตุนั้นคุณชาตินั้น จึงชื่อว่า สรณะ. สรณะนั้นคืออะไร

คือพระรัตนตรัย ก็พระรัตนตรัยนั้น ท่านกล่าวว่าสรณะ เพราะ ตัด เบียดเบียน
กำจัด ภัย ความหวาดกลัว ทุกข์ ทุกคติ ความเศร้าหมอง ด้วยสรณคมนั้น
นั้นนั่นแหละของเหล่าผู้ถึงสรณะ สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ
ชนเหล่านั้น จักไม่ไปอบายภูมิ ละกายมนุษย์ไปแล้ว
จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระธรรมเป็นสรณะ
ชนเหล่านั้น จักไม่ไปอบายภูมิ ละกายมนุษย์ไปแล้ว
จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ
ชนเหล่านั้น จักไม่ไปอบายภูมิ ละกายมนุษย์ไปแล้ว
จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

จิตอุปบาท ที่เป็นไปโดยอาการมีพระรัตนตรัยเป็นเบื้องหน้า ชื่อว่า
สรณคมนั้น บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยสรณคมนั้นนั้น ชื่อว่า ผู้ถึงสรณะ. ๓ หมวด
นี้ คือ สรณะ สรณคมนั้น ผู้ถึงสรณะ ฟังทราบดังกล่าวมานี้ก่อน. บทว่า
ตสฺส ได้แก่ พระที่ปึงกรนั้น. ฟังทราบว่าฉันทวิภักตติลงในอรรถทุกขวิภักตติ.
ปาฐะว่า อุปคจฺจํ สรณํ ตตฺถ ดังนี้ก็มี. บทว่า สตฺถุโน ได้แก่
ซึ่งพระศาสดา. บทว่า สรณาคมนเ กณฺจิจิ ความว่า ยังบุคคลบางคนให้ตั้งอยู่
ในสรณคมนั้น. ตรัสเป็นปัจจุบันกาลก็จริง ถึงอย่างนั้นก็พึงถือเอาความเป็นอดีต
กาล แม้ในบทที่เหลือ ถิ่นนี้ ปาฐะว่า กตฺถจิจิ สรณาคมนเ ดังนี้ก็มี.
แม้ปาฐะนั้น ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า กณฺจิจิ ปณฺจสุ ตีเสสุ

ความว่า ยังบุคคลบางคนให้ตั้งอยู่ในวิรติศีล ๕. ปาฐะว่า กสฺสจฺจิ ปญฺจสุ
ธึเสสฺส ความก็อย่างนั้นแหละ. บทว่า สีเส ทสฺวิเช ปรี ความว่า ยัง
บุคคลอื่นอีกให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ ข้อ. ปาฐะว่า กสฺสจฺจิ กุสฺเส ทสฺ ดังนี้ก็
มี ปาฐะนั้นความว่า ยังบุคคลบางคนให้สมาทานกุศลธรรม ๑๐ โดยปรมัตถ์
มรรคท่านเรียกว่าสามัญญะ ในคำนี้ว่า กสฺสจฺจิ เทติ สามญฺญํ เหมือน
อย่างที่ตรัสไว้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สามัญญะคืออะไร อริยมรรคมีองค์ ๘
นี่คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่า สามัญญะ.

บทว่า จตุโร ผลมุตฺตเม ความว่า ผลสูงสุด ๔. ม อักษร
ทำบทสนธิ ท่านกล่าวเป็นลึงควิปลาส ความว่า ได้ประธานมรรค ๔ และ
สามัญญผล ๔ แก่บางคน ตามอุปนิสัย. บทว่า กสฺสจฺจิ อสฺเม ชฺมฺเม
ความว่า ได้ประธานธรรมคือปฏิสัมภิทา ๔ ที่ไม่มีธรรมอื่นเหมือน แก่บางคน.

บทว่า กสฺสจฺจิ วรฺสฺมาปฺตฺติโย ความว่า อนึ่งได้ประธานสมบัติ ๘
ที่เป็นประธาน เพราะปราศจากนิเวรณ์แก่บางคน. บทว่า ติสฺโส กสฺสจฺจิ
วิขฺชาโย ความว่า วิชชา ๓ คือ ทิพยจักขุญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
และอัสวักขยญาณ โดยเป็นอุปนิสัยแก่บุคคลบางคน. บทว่า จพฺปิกฺขณฺญา
ปเวจฺจติ ความว่า ได้ประธานอภิญญา ๖ แก่บางคน.

บทว่า เตน โยเคน ได้แก่ โดยนัยนั้นและโดยลำดับนั้น. บทว่า
ชนกยฺ ได้แก่ ประชุมชน. บทว่า โววตฺติ แปลว่า สั่งสอนแล้ว ฟังเห็นว่า
ท่านกล่าวเป็นกาลวิปลาส ในคำเช่นนี้ต่อแต่นี้ไป ก็ฟังถึงความ เป็นอดีตกาล
ทั้งนั้น. บทว่า เตน วิตุถาริกํ อาสิ ความว่า เพราะโอวาทคำพราสอน
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรพระองค์นั้น พระศาสนาก็แผ่ไป แพร่ไปกว้าง
ขวาง.

บทว่า มหาหนุ ความว่า เล่ากันว่า พระมหานุรุชทั้งหลายมีพระ
หนุ [นาง] ๒ บริบูรณ์ มีอาการเสมือนดวงจันทร์ขึ้น ๑๒ ค่ำ เหตุนี้มหา-
บุรุชพระองค์ใดมีพระหนุใหญ่ มหาบุรุชพระองค์นั้น ชื่อว่ามีพระหนุใหญ่
ท่านอธิบายว่า มีพระหนุดังราชสีห์. บทว่า อุตกกุขนุโธ ความว่า มหา
บุรุชพระองค์ใดมีลำพระศอกเหมือนโคอุศก อธิบายว่า มีลำพระศอกงามเหมือน
แท่งทองกลมกลา มีลำพระศอกงามกลมเสมอกัน. บทว่า ทีปงฺกรสนามโก
ได้แก่ พระนามว่าทีปงฺกร. บทว่า พหุ ชเน ตารยติ ความว่า ยัง
ชนที่เป็นพุทธเวไนยเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร. บทว่า ปรีโมจติ ได้แก่
เปลื้องแล้ว. บทว่า ทุกคตี แปลว่า จากทุกติ ทุกติยาวิภัตติ ลงในอรรถ
ปัญจมีวิภัตติ.

บัดนี้ เพื่อแสดงอาการคือทรงทำให้สัตว์ ข้ามโสมสงสารและเปลื้อง
จากทุกติ จึงตรัสคาถาว่า โพรเนยฺย ชนฺ. ในคานานั้น บทว่า โพรเนยฺย
ชนฺ ได้แก่ หมู่สัตว์ที่ควรตรัสรู้ หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า ทิสฺวา
ได้แก่ เห็นด้วยพุทธจักขุหรือสมันตจักขุ. บทว่า สตสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
ได้แก่ ซึ่งอยู่ไกลหลายแสนโยชน์. ก็คำนี้ ฟังทราบว่าเป็นท่านกล่าวหมายถึง همین
โลกธาตุนั้นเอง.

ได้ยินว่า พระศาสดาที่ปิงกรทรงบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว
ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาหฺ ฌ โคนโพธิพฤกษฺ ในสัปดาหฺที่ ๘ ก็ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ฌ สุนันทาราม ตามปฎิญาที่ทรงรับอาราธนาแสดงธรรมของ
ท้าวมหาพรหม ทรงยังเทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏิให้ตั้งอมฤตธรรม นี้เป็น
อภิสมัย คือการตรัสรู้ธรรมครั้งแรก.

ต่อมา พระศาสดาทรงทราบว่า พระโอรส ผู้มีล้าพระองค์กลมเสมอ กัน พระนามว่าอุสภักขันธะ มีญาณแก่กล้าจึงทรงทำพระโอรสนั้นให้เป็นหัวหน้า ทรงแสดงธรรมเช่นเดียวกับราหูโลวาทสูตร ทรงยังเทวดาและมนุษย์ถึงเก้าสิบ โภกฏให้ดื่มอมฤตธรรม นี่เป็นอภิสมัย คือการตรัสรู้ธรรมครั้งที่สอง.

ต่อมา พระศาสดาทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ โคนต้นช่อใหญ่ใกล้ประตู พระนครอมรวดี ทรงทำการเปลื้องมหาชนจากเครื่องผูกพัน อันหมู่เทพห้อม ล้อมแล้ว ประทับนั่งเหนือพื้นบัณฑุกัมพลศิลา ซึ่งเย็นอย่างยิ่ง ใกล้โคนต้น ปาริฉัตตกะ ในภพดาวดึงส์ อันเป็นภพแผ่ฐานแห่งความโชติช่วงเหลือเกินดัง ดวงอาทิตย์ ทรงทำพระนางสุเมธาเทวีพระชนนีของพระองค์ ผู้ให้เกิดปีติแก่ หมู่เทพทั้งปวงเป็นหัวหน้า ทรงเป็นวิสุทธิเทพที่ทรงรู้โลกทั้งปวง เป็นเทพ ยิ่งกว่าเทพ ทรงทำดวงประทีป ทรงจำแนกธรรม ทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎก ๗ ปกรณ์ อันทำความบริสุทธิ์แห่งความรู้ อันสุขุมลุ่มลึกอย่างยิ่ง กระทำ ประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวง ยังเทวดาเก้าหมื่น โภกฏให้ดื่มอมฤตธรรม นี่ เป็นอภิสมัยคือการตรัสรู้ธรรมครั้งที่สาม ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในอภิสมัยครั้งแรก พระพุทธเจ้าทรงยังเทวดา
และมนุษย์ให้ตรัสรู้ร้อยโภกฏ ในอภิสมัยครั้งที่สอง พระ
โลกนาถทรงยังเทวดาและมนุษย์ให้ตรัสรู้เก้าสิบโภกฏ.

ในสมัยใด พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในภพ
เทวดา แก่เทวดาเก้าหมื่นโภกฏ สมัยนั้นเป็นอภิสมัย
ครั้งที่สาม.

การประชุมสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรมี ๓ ครั้ง ใน ๓
ครั้งนั้น ครั้งแรกประชุมเทวดาและมนุษย์แสนโภกฏ ณ สุนันทาราม ด้วยเหตุ
นั้นจึงตรัสว่า

สาวกสันนิบาตของพระที่ปึงกรศาสดามี ๓ ครั้ง

ครั้งที่หนึ่งประชุมสัตว์แสนโกฏิ.

สมัยต่อ ๆ มา พระทศพล อันภิกษุสี่แสนรูปแวดล้อม ทรงทำการอนุเคราะห์ห่มหาชน ตามลำดับ ตามนิคมและนคร เสด็จจาริก มาโดยลำดับ ก็ลุถึงภูเขาลูกที่น่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง ชื่อนารทภูฏ มียอดสูงจรดเมฆ มียอดคอบอวลด้วยไม้ต้นไม้ออกส่งกลิ่นหอมนานาชนิด มียอดที่ฝูงมฤคนานาพันธุ์ท่องเที่ยวกันอันอมนุษย์หวงแหน นำกล้วอย่างยิ่ง เลื่องลือไปในโลกทั้งปวง ที่มหาชนเช่นสักการะในประเทศแห่งหนึ่ง เขาว่าภูเขาลูกนั้น ยักษ์มีชื่อนารทะหวงแหน ณ ที่นั้นมหาชนนำมนุษย์มาทำพลีสังเวยแก่ยักษ์ตนนั้น ทุกๆ ปี.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของมหาชน แต่นั้นก็ทรงส่งภิกษุไปสี่ทิศ ไม่มีเพื่อน ไม่มีสหาย มีพระหฤทัยอันมหากรุณามีกำลังเข้ากำกับแล้ว เสด็จขึ้นภูเขานารทะลูกนั้น เพื่อทรงแนะนำยักษ์ตนนั้น. ลำดับนั้น ยักษ์ที่มีมนุษย์เป็นภักษา ไม่เล็งประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ขยันแต่ฆ่าผู้อื่นตนนั้น ทนการลบล้างไม่ได้ มีใจอันความโกรธครอบงำแล้ว ประสงค์จะให้พระทศพลกล้วแล้วหนีไปเสีย จึงเขย่าภูเขาลูกนั้น เล่ากันว่า ภูเขาลูกนั้น ถูกยักษ์ตนนั้นเขย่า ก็มีอาการเหมือนจะหล่นทับบนกระหม่อมยักษ์ตนนั้นนั่นแหละ เพราะอำนาจของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

แต่นั้น ยักษ์คนนั้นก็กลัว คิดว่า เอาเถิด เราจะใช้ไฟเผาสมณะนั้น แล้วก็บันดาลกองไฟที่ดูน่ากลัวยิ่งกองใหญ่ ไฟกองนั้นกลับทวนลมก่อทุกข์แก่ตนเอง แต่ไม่สามารถจะไหม้แม้เพียงชายจิวรของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ฝ่ายยักษ์ตรวจดูว่า ไฟไหม้สมณะหรือไม่ไหม้ ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า

ทศพล เหมือนประทับนั่งเหนือกลีบบัว ที่อยู่บนผิวน้ำเย็นคจดวงจันทร์ ล่อง
แสงนวลในฤดูสารททำความยินดีแก่ชนทั้งปวง จึงคิดได้ว่า โอ! พระสมณะ
ท่านนี้มีอานุภาพมาก เราทำความพินาสใด ๆ แก่พระสมณะท่านนี้ ความพินาส
นั้น ๆ กลับตกลงเหนือเราผู้เดียว แต่ปล่อยพระสมณะท่านนี้ไปเสีย เราก็ไม่มี
ที่พึ่งที่ซัดกน้ออย่างอื่น คนทั้งหลายที่ปลั่งพลาตบนแผ่นดิน ยังต้องยันแผ่นดิน
เท่านั้นจึงลุกขึ้นได้ เอาเถิด จ้เราจักถึงพระสมณะท่านนี้แหละเป็นสรณะ.

ดังนั้น ยักษ์ตนนั้นครั้นคิดอย่างนี้แล้ว จึงหมอบสรีระลงแทบเบื้อง
ยุคลบาท ที่ฝ่าพระบาทประดับด้วยจักรของพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สำนึกผิดในความล่วงเกิน ขออุกะโทษพระ-
เจ้าข้า แล้วได้ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสรณะ. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ก็ตรัสอนุบุพพิกธาโปรดยักษ์ตนนั้น จบเทศนา ยักษ์ตนนั้นก็ตั้งอยู่ในโศคา-
ปัตติผล พร้อมด้วยยักษ์หนึ่งหมื่น. ได้ยินว่าในวันนั้น มนุษย์สิ้นทั้งชมพูทวีป
ทำบุญแต่ละหมู่บ้านๆ ละคนมาเพื่อพลีสั่งเวียยักษ์ตนนั้น และนำสิ่งอื่น ๆ มี
งา ข้าวสาร ถั่วพู ถั่วเขียว และถั่วเหลืองเป็นต้นเป็นอันมาก และมีเนยใส
เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้งและน้ำอ้อย เป็นต้น. ขณะนั้น ยักษ์ตนนั้นก็ให้ของทั้ง
หมดที่นำมาวันนั้นคืนแก่ชนเหล่านั้น แล้วมอบมนุษย์ที่เขานำมาเพื่อพลีสั่งเวีย
เหล่านั้นถวายพระทศพล.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงให้มนุษย์เหล่านั้นบวชด้วยเอหิภิกขุอุป-
สัมปทา ภายใน ๗ วันเท่านั้น ก็ทรงให้เขาตั้งอยู่ในพระอรหัตต์ทั้งหมด ประทับ
ท่ามกลางภิกษุร้อยโกฏิ ทรงยกโอวาทปาติโมกข์ขึ้นแสดงในที่ประชุมอันประ-
กอบด้วยองค์ ๔ วันเพ็ญมาฆบูรณมี องค์ ๔ เหล่านั้นคือ ทุกรูปเป็นเอหิ-

ภิกขุ, ทุกรูปได้อภิญญา ๖, ทุกรูปมิได้นัดหมายกัน มาเอง, และเป็นวัน
อุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ ชื่อว่ามีองค์ ๔. นี่เป็นสันนิบาต การประชุมครั้งที่ ๒. ด้วย
เหตุ นั้น จึงตรัสว่า

เมื่อพระชินเจ้า ประทับสัจด์ ณ ภูเขานารทภูฏ
อีก ภิกษุร้อยโกฏิเป็นพระชีณาสพ ปราศจากมลทิน
ก็ประชุมกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปวิเวกคเต ได้แก้ ละหมุ่ไป. บทว่า
สมีสฺส แปลว่า ประชุมกันแล้ว.

ก็ครั้งใด พระทีปังกรผู้นำโลก เสด็จจำพรรษา ณ ภูเขาช็อสุทฺตสนะ
ได้ยินว่า ครั้งนั้น มนุษย์ชาวชมพูทวีปจัดงานมหรสพกัน ณ ยอดเขา ทุก ๆ ปี
เล่ากันว่า มนุษย์ที่ประชุมในงานมหรสพนั้น พบพระทศพลแล้วก็ฟังธรรม-
กถา เลื่อมใสในธรรมกถานั้น ก็พากันบวช ในวันมหาปวารณา พระศาสดา
ตรัสวิปัสสนากถา ที่อนุกุลแก่อัธยาศัยของภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นฟังวิปัส-
สนากถานั้นแล้ว พิจารณาสังขารแล้วบรรลุพระอรหัต โดยลำดับวิปัสสนาและ
โดยลำดับมรรคทุกรูป. ครั้งนั้น พระศาสดาทรงปวารณาพร้อมด้วยภิกษุเก้า
หมื่นโกฏิ. นี่เป็นการประชุม ครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

สมัยใด พระมหาวิระผู้เป็นมหามุนี ทรงปวารณา
พร้อมด้วยภิกษุเก้าหมื่นโกฏิ ณ ภูเขาช็อสุทฺตสนะ.

สมัยนั้น เราเป็นชฎิล มีตบะสูง ถึงฝั่งใน
อภิญญา ๕ จาริกไปในอากาศ.

กาลานี้ ท่านเขียนไว้ในที่ปึงกรพุททวงศ์ กถาพรรณานิทานของ
อรรถกถาธรรมสังคหะชื่ออัญญาสาลินี แต่ในพุททวงศ์นี้ไม่มี ก็การที่กาลานั้นไม่
มีนั้นแหละเหมาะกว่า ถ้าถามว่า เพราะเหตุไร ก็ตอบได้ว่า เพราะกล่าว
มาแล้วในสุเมธกถาแต่หนหลัง.

ได้ยินว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกรทรงแสดงธรรม ธรรมมาภิ-
สมัย การตรัสรู้ธรรมก็ได้มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่นและสองหมื่น แต่ที่สุดแห่งการตรัสรู้
มิได้มีโดยจำนวนหนึ่งคน สองคน สาม และสี่คนเป็นต้น เพราะฉะนั้น
ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร จึงแผ่ไปกว้างขวาง มีคนรู้จักมาก
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ธรรมมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่น สองหมื่น
ไม่นับการตรัสรู้ของสัตว์ โดยจำนวนหนึ่งคน สองคน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสวีสสทสุตานํ ได้แก่ หนึ่งหมื่นและ
สองหมื่น. บทว่า ธมฺมาภิสมัย ได้แก่ ทางตลอดธรรม คือสัจจะ ๔. บทว่า
เอกทฺวินฺนํ ความว่า ไม่นับโดยนัยเป็นต้นว่า หนึ่งคนและสองคน สามคน
สี่คน ฯลฯ สิบคน. ศาสนาชื่อว่าแผ่ไปกว้างขวาง ถึงความเป็นจำนวนมาก
เพราะการตรัสรู้ นับไม่ถ้วนอย่างนี้ อันเทวดาและมนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตเป็นอันมาก
รู้ ฟังรู้ว่าเป็นนิยานิกธรรม อันเป็นความสำเร็จแล้วด้วยอริศีลสิกขาเป็นต้น
และเจริญแล้วด้วยสมาธิเป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร อันพระ-
องค์ทรงชำระบริสุทธิ์ดีแล้ว แผ่ไปกว้างขวาง คนเป็น
อันมากรู้จัก สำเร็จแล้ว เจริญแล้วในครั้งนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุวิโสธิต์ ได้แก่ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชำระแล้ว ทำให้หมดจดด้วยดี ได้ยินว่า ภิกษุผู้มีภิญญา ๖ มีฤทธิ์มาก สีสันรูป แวดล้อมพระที่ปึงกรศาสดาอยู่ตลอดเวลา อธิบายว่า สมัยนั้น ภิกษุเหล่าใดเป็นเสกขะ ทำกาลกิริยา [มรณภาพ] ภิกษุเหล่านั้นย่อมถูกรหา ภิกษุทั้งหมดจึงเป็นพระชีนาสพ ปรีนิพพาน เพราะฉะนั้นแล ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงบานเต็มที สำเร็จด้วยดี งดงามเหลือเกิน ด้วยภิกษุชีนาสพทั้งหลาย ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า

ภิกษุสี่แสนรูป มีภิญญา ๖ มีฤทธิ์มากย่อม
แวดล้อม พระทศพลที่ปึงกร ผู้รู้แจ้งโลกทุกเมื่อ.

สมัยนั้น ภิกษุเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็นเสกขะยังไม่
บรรลुพระอรหัต ละภพมนุษย์ไป ภิกษุเหล่านั้นย่อม
ถูกรหา.

ปาพจน์คือพระศาสนา อันพระอรหันต์ผู้คงที่
เป็นชีนาสพ ไร่มลทิน ทำให้บานเต็มทีแล้ว ย่อม
งดงามทุกเมื่อ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุตารี สดสหัสฐานิ พึงถือความ
อย่างนี้ว่า ท่านกล่าววว่า จพภิญญา มหิทธิกา ดังนี้ก็เพื่อแสดงว่า ภิกษุ
เหล่านี้ ที่ท่านแสดงด้วยการนับแล้วมีจำนวนที่แสดงได้ดังนี้. อีกนัยหนึ่ง
คำว่า จพภิญญา มหิทธิกา พึงทราบว่าเป็นปฐมาวิภัตติ ลงในอรธ
นัญฐีวิภัตติว่า จพภิญญานัน มหิทธิกานัน. บทว่า ปรีวารนุติ สพพทา

ได้แก่ แวดล้อมพระทศพลตลอดกาลเป็นนิตย์ อธิบายว่า ไม่ละพระผู้มีพระภาคเจ้าไปเสียในที่ไหน ๆ. บทว่า **เตน สมเยน** แปลว่า ในสมัยนั้น ก็ สมยศัพท์นี้ ใช้กันในอรรถ ๕ อรรถ มีอรรถว่า สมวาเย เป็นต้น เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

สมยศัพท์ ใช้ในอรรถว่า สมวาเย ขณะ กาล สมุหะ

เหตุ ทิฎฐิ ปฏิลาภะ ปหานะ และปฏิเวธะ.

แต่ในที่นี้ สมยศัพท์นั้น พึงเห็นว่าใช้ในอรรถว่า กาล ความว่า ในกาลนั้น. บทว่า **มานุสฺสํ ภวํ** ได้แก่ ภาวะมนุษย์. บทว่า **อปฺปุตฺตมานสา** ความว่า พระอรหันต์ อันพระเสขะเหล่าใด ยังไม่ถึงแล้วไม่บรรลุแล้ว. คำว่า **มานุสฺสํ** เป็นชื่อของราคะ ของจิต และของพระอรหันต์. ถึราคะท่านเรียกว่า มานสะ ได้ในบาลีนี้ว่า **อนุตฺถิกขจโร ปาโส ยวายํ จรติ มานโส** ราคะนั้นใด เป็นบ่วง เทียว อยู่กลางหาว ย่อมเที่ยวไป. จิตท่านก็เรียกว่า มานสะ ได้ในบาลีนี้ว่า **จิตฺตมโน มานุสฺสํ หทฺยํ ปญฺฑริ** แปลว่า **จิต** ทั้งหมด. พระอรหันต์ ท่านเรียกว่า **มานสะ** ได้ในบาลีนี้ว่า **อปฺปุตฺตมานโส เสโข กาลิ กยิรา ชเนสุต** พระเสขะมีพระอรหันต์อันยังไม่บรรลุแล้วจะพึงทำกาละเสย พระชเนสุตะเจ้าข้า. แม้ในที่นี้ก็ประสงค์เอาพระอรหันต์ เพราะฉะนั้น จึงมีความว่า ผู้มีพระอรหันต์ผลอันยังไม่บรรลุแล้ว. บทว่า **เสขา** ได้แก่ ชื่อว่าเสขะ เพราะอรรถว่าอะไร. ชื่อว่าเสขะ เพราะอรรถว่าได้เสขธรรม. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุเป็นเสขะด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า. ตรัสตอบว่า **คูก่อนภิกษุ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยสัมมาทิฎฐิที่เป็นเสขะ ฯลฯ ประกอบด้วยสัมมาสมาธิที่เป็นเสขะ ภิกษุเป็นเสขะ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยังศึกษาอยู่ เหตุนั้นจึงชื่อว่าเสขะ. สมจริงดัง**

ที่ตรัสไว้ว่า คุณก่อนภิกษุ ภิกษุยังศึกษาอยู่ ภิกษุยังศึกษาอยู่ ดังนี้แล เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าเสขะ ภิกษุศึกษาอะไรเล่า ภิกษุศึกษาอิศิลบ้าง ศึกษาอิจิตบ้าง ศึกษาอิปัญญาบ้าง ดังนี้แล ภิกษุ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าเสขะ. บทว่า **สุปปิณี** ได้แก่ แยมด้วยดีแล้ว. บทว่า **ปาวจน** ได้แก่ คำอันบัณฑิตสรรเสริญแล้ว หรือคำที่ถึงความเจริญแล้ว ชื่อว่าปาวจนะ. คำเป็นประธานนั้นแล ชื่อว่า ปาวจนะ อธิบายว่า พระศาสนา. บทว่า **อุปโสกตี** ได้แก่ เรื่องรองยิ่ง รุ่งโรจน์ยิ่ง. บทว่า **สพพทา** ได้แก่ ทุกกาล. ปาฐะว่า **อุปโสกตี สเทเวเก** ดังนี้ก็มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าที่พึงกรพระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่ารัมมวดี มีพระชนกเป็นกษัตริย์ พระนามว่าพระเจ้าสุเทวะ พระชนนีเป็นพระเทวีพระนามว่า **พระนางสุเมธา** มีพระอัครสาวกคู่ ชื่อสุมังคละ และ ติสสะ มีพระอุปัฏฐากชื่อสาครตะ มีพระอัครสาวิกาคู่ ชื่อนันทา และสุนันทา ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น คือ **ต้นเลียบ**. พระองค์สูง ๘๐ ศอก พระชนมายุแสนปี.

ถ้าจะถามว่า ในการแสดงนครเกิดเป็นต้นเหล่านี้มีประโยชน์อะไร. ขอชี้แจงดังนี้ ฅิว่าพระพุทธรเจ้าพระองค์ใด ไม่พึงปรากฏพระนครเกิดไม่พึงปรากฏพระชนก ไม่พึงปรากฏพระชนนีไซ้ พระพุทธรเจ้าพระองค์นี้ ก็ย่อมไม่ปรากฏพระนครเกิด พระชนก พระชนนี. ชนทั้งหลาย เมื่อสำคัญว่าผู้นี้เห็นจะเป็นเทพ สักกะ ยักษ์ มาร หรือพรหม ปาฏิหาริย์เช่นนี้แม่ของเทวดาทั้งหลายไม่อัศจรรย์ ก็จะไม่พึงสำคัญพระดำรัสว่าควรฟังควรเชื่อถือ แต่นั้น การตรัสรู้ก็ไม่มี ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธรเจ้าก็ไร้ประโยชน์ พระศาสนาก็จะไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงควรแสดงปริเฉทขั้นตอน มีนครเกิดเป็นต้นของพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระทีปังกรศาสดา ทรงมีพระนครชื่อว่ารัมมวดี

พระชนกพระนามพระเจ้าสุทโธวะ พระชนนีพระนาม
พระนางสุเมธา.

พระพิชิตมารทรงครอบครองอาคารสถานอยู่
หมื่นปี ทรงมีปราสาทอันอุดม ๓ หลัง ชื่อว่า หังสา
ปราสาท โกลุจาปราสาท และมยุราปราสาท.

มีสนมনারี ๓ แสนนาง ล้วนประดับประดาสวย
งาม พระมเหสีพระนามว่า ปทุมมา พระโอรสพระนาม
ว่า อุตถักขันธกุมาร.

พระชินเจ้าทรงเห็นนิมิต ๔ ประการแล้ว ออก
ผนวชด้วยคชยานคือ พระยาช้างต้น ทรงบำเพ็ญเพียร
อยู่ ๑๐ เดือนเต็ม.

ครั้งทรงบำเพ็ญเพียรแล้ว ก็ได้ตรัสรู้พระสัม-
โพธิญาณ พระมหามุนีที่ปังกร มหาวีรเจ้าอันพรหม
ทูลอาราชนแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ประทับ
อยู่ที่นันทาราม ประทับนั่งที่ควงไม้ซีก ทรงปราบปราม
เดียรฉัตร.

พระทีปังกรศาสดา ทรงมีพระอัครสาวก ชื่อว่า
สุมังคละ และติสสะ มีพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า สาคตะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่านันทาและสุนันทา ต้นไม้
ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกกัน
ว่าต้นเลียบ.

พระที่ปึงกรมหามุนี สูง ๘๐ ศอก สร้างาม
เหมือนต้นไม้ประจำทวีป เหมือนต้นพระยาสาละออก
ดอกบานเต็มต้น.

พระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น มีพระชน-
มายุแสนปี พระองค์พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรง
ยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสารแล้ว ก็เสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน ทั้งพระสาวก เหมือนกองไฟลุก
โพลงแล้วก็ดับไป.

พระวรฤทธิ์ด้วย พระยศด้วย จักรรัตนที่พระ
ยุคลบาทด้วย ทั้งนั้นก็อันตรายกันไปสิ้น สัจจารทุกอย่าง
ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระที่ปึงกรชินศาสดา เสด็จนิพพาน ณ นันทา-
ราม พระสถูปของพระชินเจ้าพระองค์นั้น ที่นันทาราม
สูง ๓๖ โยชน์.

พระสถูปบรรจุมิตร จีวร บริหารและเครื่อง
บริโภคของพระศาสดาประดิษฐานอยู่ที่โคนโพธิพฤกษ์
ในกาลนั้นสูง ๓ โยชน์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุเทโว นาม ขตุติโย ความว่า พระ-
องค์มีพระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุเทวะ. บทว่า ชนิกา ได้แก่ พระชนนี.
บทว่า ปิปลลิต ได้แก่ ต้นเลียบหรือต้นมะกอกเป็นต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้. บทว่า
อลิติตหตุมฺพฺโพโซ แปลว่าพระองค์สูง ๘๐ ศอก. บทว่า ทิปฺรฺกฺโขว ความว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นยังทรงพระชนม์อยู่มีพระสรีระประดับด้วยพระวรลักษณ์ ๓๒ ประการและพระอนุพยัญชนะ พร้อมบริบูรณ์ด้วยพระสัณฐานสูงและใหญ่ ประคุดต้นไม้ประจำทวีป ที่ประดับด้วยประทีปมาลาอันรุ่งเรือง ทรงสง่างาม เหมือนพื้นนภากาศ ที่รุ่งเรืองด้วยหมู่ดาวที่เปล่งแสงเป็นข่ายรัศมีล้อมประกาย. บทว่า โสภติ แปลว่า งามแล้ว. บทว่า สาตราชาว ผุสุลิโต ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าสูง ๘๐ ศอก สง่างามอย่างยิ่ง เหมือนต้นพระยาสาละ ที่ออก ดอกบานสะพรั่งทั่วทั้งต้น และเหมือนต้นปาริฉัตตกะสูงร้อยโยชน์ ดอกบาน เต็มต้น.

บทว่า สตสทสุตฺตทานิ ความว่า พระองค์ทรงมีพระชนมายุ แสนปี. บทว่า ตาวตา ติฏฐมาโน ได้แก่ ทรงมีพระชนม์ยืนอยู่เพียง เท่านั้น. บทว่า ชนตฺ ได้แก่ ประชุมชน. บทว่า สนฺตารตฺวา มหาชน แปลว่า ยังมหาชนให้ข้ามโอฆสงสาร ปาฐะว่า สนฺตารตฺวา สทวํ กํ ดังนี้ ก็มี ปาฐะนั้น มีความว่า ทรงยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ข้ามโอฆสงสาร. บทว่า ตา จ อิทฺธิ ความว่า สมบัตินั้น และอานุภาพด้วย. บทว่า โส จ ยโส ความว่า บริวารยศนั้นด้วย. บทว่า สพฺพํ ตมนฺตรหิตํ ความว่า มีประการดังกล่าวมานั้นทั้งหมด เกิดเป็นสมบัติ ก็อันตรายปราศไป. บทว่า นนฺ ฤษฺตา สพฺพสงฺขารา ความว่า ก็สังขตธรรมทั้งหมด ก็ว่างเปล่า แน่แท้ คือเว้นจากสาระว่าเที่ยงเป็นต้น.

กัในพุททวงศ์นี้ ปริเฉทตอนที่ว่าด้วยนครเป็นต้นมาในบาลี. ส่วน วาระมากวาระ ไม่ได้มา วาระนั้นควรนำมาแสดง. อะไรบ้าง คือ

๑. ปุตตปริเฉท ตอนว่าด้วย พระโอรส
๒. ภริยาปริเฉท ตอนว่าด้วย พระชายา

๓. ปาสาทปริเฉท ตอนว่าด้วย ปราสาท
๔. อคารวาสปริเฉท ตอนว่าด้วย การอยู่ครองเรือน
๕. นาฏกัตติปริเฉท ตอนว่าด้วย สตรีพื่อนรำ
๖. อภินิขมณปริเฉท ตอนว่าด้วย อภินิษกรรมณ์
๗. ปธานปริเฉท ตอนว่าด้วย การบำเพ็ญเพียร
๘. วิหารปริเฉท ตอนว่าด้วย พระวิหาร
๙. อุปัฐฐากปริเฉท ตอนว่าด้วย พุทธอุปัฐฐาก.

เหตุในการแสดงปริเฉทเหล่านั้น กล่าวไว้แล้วแต่หนหลัง ก็พระที่ปึงกรพระองค์
นั้น มีพระสนมสามแสนนาง มีพระอัครมเหสีพระนามว่า ปทุมมา พระโอรส
พระนามว่า อุตถักขันธะ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระชินศาสดาที่ปึงกร มีพระมเหสี พระนามว่า
ปทุมมา งามปานปทุมบาน พระโอรสพระนามว่าอุตถัก-
ขันธะ.

มีปราสาท ๓ หลงชื่อ หังสา โกลญา มยุรา
ทรงครองเรือนอยู่หมื่นปี.

พระชินเจ้าเสด็จอภินิษกรรมณ์ด้วยคชยาน คือ
พระยาช้างต้น ประทับอยู่ ณ พระวิหาร ชื่อนันทา-
ราม พระองค์มีพุทธอุปัฐฐาก ชื่อนันทะ ทรงทำ
ความร่ำเริงแก่โลก

ก็พระพุทธเจ้าทุกพระองค์มี เวมัตตะ คือความแตกต่างกัน ๕ อย่าง
คือ ๑. อายุเวมัตตะ ๒. ปมาณเวมัตตะ ๓. กุลเวมัตตะ ๔. ปธานเวมัตตะ
๕. รัศมิเวมัตตะ.

๑. บาลีเป็น สาคตะ.

บรรดาเวมัตตะ ๕ นั้น ชื่อว่า อายุเวมัตตะ ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์มีพระชนมายุยืน บางพระองค์มีพระชนมายน้อย จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร มีพระชนมายุประมาณแสนปี พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา มีพระชนมายุประมาณร้อยปี.

ชื่อว่า ปมาณเวมัตตะ ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์สูง บางพระองค์ต่ำ จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าที่ปึงกรมีขนาดสูงประมาณ ๘๐ ศอก ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราสูงประมาณ ๑๘ ศอก.

ชื่อว่า กุลเวมัตตะ ได้แก่ บางพระองค์เกิดในตระกูลกษัตริย์ บางพระองค์เกิดในตระกูลพราหมณ์ จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าที่ปึงกรเป็นต้นเกิดในตระกูลกษัตริย์ พระพุทธเจ้ากุกสันธะและพระโกนาคมะเป็นต้นเกิดในตระกูลพราหมณ์.

ชื่อว่า ปธานเวมัตตะ ได้แก่ บางพระองค์ ทรงบำเพ็ญเพียรชั่วเวลานิดหน่อยเท่านั้นเช่นพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ บางพระองค์ทรงบำเพ็ญเพียรเป็นเวลานาน เช่นพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา.

ชื่อว่า รัศมิเวมัตตะ ได้แก่ รัศมีพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า มังคละแผ่ไปตลอดหมื่นโลกธาตุ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราเพียงวาเดียว.

บรรดาเวมัตตะ ๕ นั้น รัศมิเวมัตตะ ย่อมเนื่องด้วยพระอริยาศัย พระองค์ใดปรารถนาเท่าใด รัศมีพระสรีระของพระองค์นั้น ก็แผ่ไปเท่านั้น. ส่วนพระอริยาศัยของพระมงคลพุทธเจ้าได้มีแล้วว่า ขอรัศมีจงแผ่ไปตลอดหมื่นโลกธาตุ. แต่ไม่มีความแตกต่างกันในการแทงตลอดคุณทั้งหลายของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์.

อนึ่ง มีสถานที่ ๔ แห่งที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละเว้น. โภทิบัลลังก์เป็นสถานที่ไม่ทรงละ ย่อมมีในที่แห่งเดียวกันแน่นอน. สถานที่ประกาศพระธรรมจักรก็ไม่ทรงละ อยู่ในป่าอิสิปตนะ มิคทายวันเท่านั้น. ในเวลาเสด็จ

ลงจากเทวโลก โกล้ประตู่สังกัสสนครอย่างพระบาทแรก ก็ไม่ทรงละ. สถานที่
เท่าเดียวทั้งสี่ตั้งอยู่ ที่พระคันธกุฎีในพระเชตะวันวิหารก็ไม่ทรงละเหมือนกัน.
แม้พระวิหารก็ไม่ทรงละ แต่พระวิหารนั้นเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง.

อนึ่ง ข้ออื่นอีก ของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา มีสหชาติปริเฉท
ตอนว่าด้วยสหชาติ และนักขัตตปริเฉทตอนว่าด้วยนักขัตต มีเป็นพิเศษ. เล่า
กันว่าสหชาติ คือสิ่งที่เกิดร่วมกับพระสัมพันธุโพธิสัตว์ของเรา มี ๗ คือ พระ-
มารดาของพระราहुล พระอนันตเถระ นายฉันทะ พระยาม้ากัณฐกะ ขุมทรัพย์
มหาโพธิพฤกษ์ พระกาฬุทายี. ได้ยินว่า โดยคาวนักขัตตในเดือนอาสาฬหะหลัง
นั้นแล พระมหาบุรุษ ก็เสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดา เสด็จออกมหาภิเนษ-
กรรมณ์ ประกาศพระธรรมจักร ทรงทำยมกปาฏิหาริย์, โดยคาวนักขัตตใน
เดือนวิสาขะ ก็ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน โดยคาวนักขัตตในเดือน
มาฆะ พระองค์ก็ประชุมพระสาวก และทรงปลงอายุสังขาร, โดยคาวนักขัตต
ในเดือนอัสสขุชะ (ราวกลางเดือน ๑๑) เสด็จลงจากเทวโลก. ความพิเศษ
ดังกล่าวมานี้ ควรนำมาแสดง นี้เป็นปริเฉท ตอนว่าด้วยวาระมากวาระ คาลา
ที่เหลือ ง่ายคายทั้งนั้นแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปึงกร ดำรงอยู่จนตลอดพระชนมายุ ทรงทำ
พุทธกิจทุกอย่าง เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิสถนิพพานธาตุ ตาม
ลำดับ.

ได้ยินว่า ในกัปใด ที่พระที่ปึงกรทศพลเสด็จอุบัติ ในกัปนั้นได้มีแม่
พระพุทธรเจ้าพระองค์อื่น ๆ อีก ๓ พระองค์คือ พระตัมปังกร พระเมธังกร พระ
สรณังกร การพยากรณ์พระโพธิสัตว์ในสำนักของพระพุทธรเจ้าเหล่านั้นไม่มี
เพราะฉะนั้นพระพุทธรเจ้าเหล่านั้น จึงไม่แสดงไว้ในที่นี้. แต่เพื่อแสดงพระ-
พุทธรเจ้าทุกพระองค์ ที่เสด็จอุบัติแล้วอุบัติแล้ว ตั้งแต่ต้นกัปนั้น ในอรรถกถา
ท่านจึงกล่าวคำนี้ไว้ว่า

พระสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดของสัตว์สองเท้า คือ
พระคันหังกร พระเมธังกร พระสรณังกร พระทีปังกร
พระโกณฑัญญะ.

พระมุณี คือพระมังคละ พระสุমনะ พระเรวตะ
พระโสภิตะ พระอินมทัสสี พระปทุมะ พระนารทะ
พระปทุมุตตระ.

พระผู้มีศใหญ่ ผู้นำโลก คือ พระสุเมธะ
พระสุชาตะ พระปิยทัสสี พระอถตทัสสี พระธัมม-
ทัสสี พระสิทธิทัตตะ.

พระสัมพุทธเจ้าผู้นำ คือพระติสสะ พระมุสสะ
พระวิปัสสี พระสิจี พระเวสภู พระกกุสันธะ
พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ.

พระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นได้มีมาแล้ว ทรงปราศ-
จากราคะ มีพระหฤทัยมั่นคง เสด็จอุบัติแล้ว ก็ทรง
บรรเทาความมีคอย่างยิ่ง ดังดวงอาทิตย์ พระองค์
กับทั้งพระสาวก ก็เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว
ดังกองไฟลุกลิงแล้วก็ดับไปฉะนั้น.

จบ พรรณนาวงศ์พระทีปังกรพุทธเจ้า

แห่งอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อมธุรัตถวิลาสินีที่แต่ง
ไม่สังเขปนัก ไม่พิศดารนัก ดังกล่าวมาจะนี้

๒. วงศ์พระโกณฑัญญะพุทธเจ้าที่ ๒

ว่าด้วยพระประวัติของพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า

[๑] ต่อจากสมัยพระที่ปึงกรพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกณฑัญญะ ผู้นำโลก ผู้มีพระเดชไม่มีที่สุด มีพระยศนับไม่ได้ ผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ยากที่จะเข้าเฝ้า.

พระองค์ทรงมีพระขันธ์เปรียบด้วยแผ่นธรณี ทรงมีศีล เปรียบด้วยสาคร ทรงมีสมาธิเปรียบด้วยขุนเขา พระเมรุ ทรงมีพระญาณเปรียบด้วยท้องนภากาศ.

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าทรงประกาศอินทรีย์ พละโพชฌงค์และมรรคสัง เพื่อประโยชน์แก่อุฎุแก่สัตว์ทั้งปวง.

เมื่อพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงประกาศพระธรรมจักร ธรรมาสัมมัยการตรัสรู้ธรรมครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

เมื่อทรงแสดงธรรมต่อ ๆ จากนั้น ในสมาคมของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ธรรมาสัมมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ.

สมัยเมื่อทรงข่มพวกเดียรฉิย์แสดงธรรม ธรรมาสัมมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทรง
มีสันนิบาต ประชุมพระชีนาสพ ผู้ไร้มลทิน ผู้คงที่
๓ ครั้ง.

คือครั้งที่ ๑ เป็นการประชุมพระชีนาสพจำนวน
แสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ จำนวนเก้าหมื่นโกฏิ ครั้งที่ ๓
จำนวนแปดหมื่นโกฏิ.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า วิชิตาวิ ครอบ
ครองอิสราธิปัตย์เหนือปฐพี มีมหาสมุทรเป็นขอบเขต.

เราเลี้ยงพระชีนาสพจำนวนแสนโกฏิ ผู้ไร้มลทิน
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ พร้อมด้วยพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า
ผู้เป็นนาถะเลิศแห่งโลก ให้อิมหันตาราญด้วยอาหาร
อันประณีต.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้นำโลกพระองค์นั้น
ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่หา
ประมาณมิได้นับแต่กัปนี้.

ตถาคตจักออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์ที่
นำรีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกริยา นัง ฌ โคน
อัชปาลนิโครธ รับข้ำวมรูปายาส ณ ที่นั้นแล้ว จักเข้า
ไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้า เสวยข้ำวมรูปายาส ณ ริมฝั่งแม่น้ำ
เนรัญชรา จักเดินตามทางที่เขาตกแต่งดีแล้วเข้าไปที่
โคนโพธิพฤกษ์.

ต่อแต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ จักทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม จักตรัสรู้ที่โคนโพธิพฤกษ์
ชื่ออัสดตตะ ต้นโพธิใบ.

พระชนนีของท่านผู้นี้ จักมีพระนามว่าพระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้
นี้จักมีพระนามว่า โคดม.

คู่พระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะและพระอุป-
ติสสะ เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า อานันทะ จักบำรุงพระชินะ
เจ้าพระองค์นี้.

มีคู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมาและพระอุบล-
วรรณา เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น.

ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ-
องค์นั้น เรียกกันว่า อัสดตตะ ต้นโพธิใบ.

มีอัครอุปัฏฐากชื่อ จิตตะ และหัตถอาพวกะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อ นันทมาตา และอุตตรา.

พระชนมายุของพระโคดมผู้มีพระยศพระองค์นั้น
ประมาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสของ
พระผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้ว ก็ปรา-
โมชปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อเนื้อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตฺพร้อมทั้งเทวดา ก็พากันให้ร้อง
ปรบมือ ห้าวร่ำ ปรคองอัญชลินมัสการกล่าวว่
ฝ่ายพวกเราจักพลาดคำสั่งสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
เฉพาหน้า ก็ไปถือเอาทำน้ำทำหลัง ข้ามแม่น้ำ
ฉันใด

พวกเราทุกคน ผิดว่ จะผ่านพ้นพระชินเจ้าพระ-
องค์นี้ไป ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของ
ท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราสดับพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังจิตให้
เลื่อมใสยิ่งขึ้น เมื่อจะยังประโยชน์นั้นนั้นแลให้สำเร็จ
จึงได้ถวายราชสมบัติอันยิ่งใหญ่ แต่พระชินเจ้า ครั้น
ถวายราชสมบัติอันยิ่งใหญ่แล้ว ก็บวชในสำนักของ
พระองค์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวัคสัตตสุ-
ศาสน์ทั้งหมดทำพระศาสนาของพระชินเจ้าให้ดังงาม.

เราอยู่ในพระศาสนานั้น ไม่ประมาทในอิริยาบถ
นั่ง ยืน และ เดิน ถึงฝั่งแห่งอภิญญาแล้ว ก็ไปสู่
พรหมโลก.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มี
พระนคร ชื่อว่า รัมมวดี พระชนกพระนามว่าพระเจ้า
สุฉันทะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุชาดา.

พระองค์ทรงครองขรรษาวิสัยอยู่หมื่นปี ทรงมี
ปราสาทอย่างยอดเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า รุจิปราสาท
สุรุจิปราสาท สุกุปราสาท มีพระสนมনারีสามแสน
นาง มีพระอัคมรเหสี พระนามว่า รุจิเทวี มีพระ
โอรสพระนามว่า วิชิตเสนะ.

ทรงเห็นนิมิตทั้ง ๔ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วย
ยานคือรถทรง พระชินเจ้าทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือน
เต็ม.

พระมหาวิระโกณฑัญญะ ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์
สองเท้าผู้สงบ อันพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักรแก่เทพดาทั้งหลาย ณ มหาวัน.

ทรงมีคู่อัครสาวก ชื่อพระภักทะและพระสุภักทะ
พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า อนุรุทธะ.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีคู่
อัครสาวิกา ชื่อพระติสสาและพระอุปติสสา. พระ-
โกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีต้นไม้เป็นที่
ตรัสรู้ ชื่อ สาละกัลยาณี [ต้นขานาง]

ทรงมีอัครอปฏิภูฏาก ชื่อโธณะ และอุโปโธณะ มี
อัครอปฏิภูฏายิกา ชื่อ นันทา และสิริมา.

พระมหามุนีพระองค์นั้น สั่ง ๘๘ ศอก ทรงสง่า
งามเหมือนดวงจันทร์ ประหนึ่งดวงอาทิตย์เที่ยงวัน.

ในยุคนั้น ทรงมีพระชนมายุแสนปี พระองค์
เมื่อทรงพระชนมอยู่เพียงนั้น ก็ทรงยังหนุ่มเป็นอัน
มากให้ข้ามโสมสงสาร.

แผ่นดินกึ่งดงามด้วยพระจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน
เหมือนท้องนภาดงามด้วยหมู่ดาว พระองค์กึ่งดงาม
เหมือนอย่างนั้น.

พระอรหันต์เหล่านั้น ทาประมาณมิได้ ไม่หวั่น
ไหวด้วยโลกธรรม ยากที่จะมีผู้เข้าไปหา พระผู้มียศ
ใหญ่เหล่านั้น แสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้วก็นิพพาน
เหมือนสายฟ้าแลบ.

พระวรฤทธิ์ของพระชินเจ้าไม่มีอะไรเทียบได้
พระสมาธิอันญาณอบรมแล้ว ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น
สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่าโดยแน่แท้.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้ทรงพระสิริเสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารนันทารามพระเจดีย์ของ
พระองค์ในพระวิหารนั้น สูง ๗ โยชน์.

จบวงศ์พระโกณฑัญญะพุทธเจ้าที่ ๒

พรรณนางค์พระโกณฑัญญะพุทธรเจ้าที่ ๒

ดังได้สดับมา เมื่อพระผู้มีพระเจ้าที่ปังกรเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่แสนปี. เพราะอันตรธานแห่งพระสาวกทั้งหลาย ของพระพุทธรและอนุพุทธรแม่ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธาน. ต่อมาภายหลัง ศาสนาของพระองค์ ล่วงไปอสงไขยหนึ่ง พระศาสดาพระนามว่าโกณฑัญญะ ก็อุบัติในกัปหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญบารมีมาสิบหก อสงไขยแสนกัป อบรมบ่มพระญาณแก่กล้าแล้ว ทรงดำรงอยู่ในอรรถภาพเช่นเดียวกับอรรถภาพเป็นพระเวสสันดร จุตจากอรรถภาพนั้นแล้ว บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ดำรงอยู่ในดุสิตนั้น จนตลอดพระชนมายุ ประทานปฏิญาณแก่เทวดาทั้งหลาย จุตจากดุสิต ถีอปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสุชาดาเทวี ในราชสกุลของ พระเจ้าสุทนต์ กุรุงรัมมวดี. ในขณะที่พระองค์ทรงถือปฏิสนธิ ก็บังเกิด พระปาฏิหาริย์ ๓๒ ประการดังกล่าวไว้ในวงศ์ของพระที่ปังกรพุทธรเจ้า. พระองค์ มีเหล่าเทวดาถวายอารักขา ถ้วนทศมาสก็ประสูติจากพระครรภ์พระมารดา ทรง เป็นยอดของสรรพสัตว์ บำยพระพักตร์ทางทิศอุดร เสด็จย่างพระบาทได้ ๗ ก้าว ทรงแลดูทุกทิศ ทรงเปล่งอาสภิวาจาว่า เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก เรา เป็นผู้เจริญที่สุดแห่งโลก เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุดแห่งโลก ชาตินี้ เป็นชาติสุดท้าย ตั้งแต่บัดนี้ ไม่มีการเกิดอีก.

ต่อนั้น ในวันขนานพระนามของพระโพธิสัตว์นั้น พระประยูรญาติ ทั้งหลาย ก็ขนานพระนามว่า โกณฑัญญะ ความจริงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงมีพระโคตร เป็นโกณฑัญญโคตร. เขาว่า พระองค์มีปราสาท ๓ หลังนำรึนรมย์อย่างยิ่ง ชื่อว่า รามะปราสาท สุรามะปราสาท* สุกะปราสาท. ทั้ง

๑. บาลีเป็น รุจิ สุรุจิ และสุกะปราสาท.

๓ หลังจากนั้นก็มีสตรีฝ่ายนาฏกะ ผู้ชำนาญการฟ้อนรำ การขับร้องและการบรรเลง
ประจำอยู่ถึงสามแสนนาง. พระองค์มีพระมเหสีพระนามว่า รุจิเทวี มีพระโอรส
พระนามว่า วิชิตเสนะ ทรงครองฉรราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี.

พระโพธิสัตว์นั้น ทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตายและนักบวช เสด็จ
ออกอภิเษกกรรมณ์ด้วยรถทรงเทียมม้า ทรงผนวชแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐
เดือน โภชน์ทัณฺฑกุญฺจารกำลังผนวชอยู่ คนสิบโกฏิก็บวชตามเสด็จ โภชน์ทัณฺฑ-
กุญฺจารนั้น อันคนเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ก็ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๑๐ เดือน ณ
คิณีเพ็ญเดือนวิสาขะเสวยข้าวมธุปายาสรสอร่อยอย่างยิ่ง ซึ่งธิดาเศรษฐีชื่อว่า
ยโสธรา ผู้มีเต้าถันอวบอิมเท่ากัน ณ บ้าน **สุนันทคาม** ถวายแล้ว ทรงยับยั้ง
พักกลางวัน ณ ป่าต้นสาละ ที่ประดับด้วยผลใบอ่อนและหน่อ เวลาเย็น
ทรงละหมู่แล้วทรงรับหญ้า ๘ กำที่ **สุนันทะอาชีวก** ถวาย มาแล้ว ทรงทำ
ประทักษิณต้นสาละกัลยาณี [ต้นขานาง] ๓ ครั้ง ทรงสำรวจคูทิสบูรพา ทรงทำ
ต้นไม้ที่ตรัสรู้ไว้เบื้องพระปฤษฎางค์ ทรงปลูกาดหญ้ากว้าง ๕๘ ศอก ทรงนั่ง
ขัดสมาธิ อธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกองกำลังของมาร ในราตรี
ปฐมยาม ทรงชำระปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ในมัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักขุ
ในปัจฉิมยาม ทรงพิจารณาปัจจยาการ ทรงออกจากจตุตถฌานที่มีอานาปานสติ
เป็นอารมณ์ ทรงหยั่งสำรวจในปัญจขันธ์ ก็ทรงเห็นลักษณะทั้งหลายด้วยปัญญา
อันสม่าเสมอ โดยอุทฺทยัพพญาณ ทรงเจริญวิปัสสนาจนถึงโคตรภูญาณ ทรงแหง
ตลอดมรรคญาณ ๔ ผลญาณ ๔ ปฏิสัมภिता ๔ ญาณกำหนดกำเนิด ๔ ญาณ
กำหนดคติ ๕ อสารถณญาณ ๖ และพระพุทฺธคุณทั้งสิ้น ทรงมีความดำริบริบูรณ์
แล้ว ประทับนั่ง ณ โคนไม้ที่ตรัสรู้ ทรงเปล่งอุทานอย่างนี้ว่า

เราแสวงหาตัณหานายช่างผู้สร้างเรือน เมื่อไม่พบ จึงต้องท่องเที่ยวไปตลอดชาติสงสารเป็นอันมาก ชาติความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ ดูก่อนตัณหานายช่างผู้สร้างเรือน เราเห็นท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือนอีกไม่ได้ โครงสร้างเรือนของท่านเราหักหมดแล้ว ยอดเรือนเราก็รื้อออกแล้ว จิตของเราถึงธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแล้ว.

คติแห่งไฟที่ลุกลโพลง ที่ภาชนะสัมฤทธิ์ที่นายช่างตีด้วยพะเนินเหล็กกำจัดแล้วก็สงบเย็นลงโดยลำดับ ไม่มีใครรู้จักความไปของมันได้ ฉันทิ. คติของพระจิณาสพผู้หลุดพ้นโดยชอบ ข้ามเครื่องผูกคือกามโอมะ บรรลุสุขอันไม่หวั่นไหว ก็ไม่มีใครจะรู้จักของท่านได้ ฉันทัน.

ทรงยับยั้งอยู่ด้วยสุขในผลสมาบัติ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาหฺ์ใน สัปดาหฺ์ที่ ๘ ทรงอาศัยการอาราธนาของพรหม ทรงใคร่ครวญว่า เราจะแสดงธรรมครั้งแรกแก่ใครเล่าหนอ ก็ได้ทรงเห็นภิกษุ ๑๐ โกฏิ ซึ่งบวชกับพระองค์ว่า กุลบุตรพวกนี้สะสมกุศลมูลไว้ จึงบวชตามเรา ซึ่งกำลังบวช บำเพ็ญเพียรกับเรา บำรุงเรา เอาเถิด เราจะพึงแสดงธรรมแก่กุลบุตรพวกนี้ก่อนใครหมด ครั้นทรงใคร่ครวญอย่างนี้แล้ว ก็ทรงตรวจดูว่า ภิกษุเหล่านั้น บัดนี้อยู่ที่ไหน ก็ทรงเห็นว่าอยู่กันที่เทวะวัน กรุงอรุณชวดีระยะทาง ๑๘ โยชน์แต่ที่นี่ จึงทรงอันตรธานจากโคนโพธิพฤกษ์ไปปรากฏที่เทวะวันเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขน ที่คู หรือคูเขนที่เหยียดฉะนั้น.

สมัยนั้น ภิกษุสิบโกฏิเหล่านั้นอาศัยกรุงอรุณชวดีอยู่ที่ทเววัน. ก็แลเห็นพระทศพลทรงพุทธดำเนินมาแต่ไกล พวกเขามีใจผ่องใสรับเสด็จ รับบาตรจีวรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปลูกาดพุทธอาสน์ ทำความเคารพ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่งแวดล้อม ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง. ณ ที่นั้นพระโกณฑัญญทศพลอันหมู่มีแวดล้อมแล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์อันรุ่งโรจน์ ประคองทำวสหัสสนัยอันหมู่เทพชั้นไตรทศแวดล้อม ประคองดวงรัชนีกรในอุคสูรทที่โคจร ณ พื้นนภากาศอันไร้มลทิน ประคองดวงจันทร์เพ็ญ อันหมู่ดาวแวดล้อม. ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร มีปริวัฏ ๓ อากาโร ๑๒ อันยอดเยี่ยม ซึ่งพระพุทเจ้าทุกพระองค์ทรงช่องเสพแล้ว แก่ภิกษุเหล่านั้น ทรงยังเทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ มีภิกษุสิบโกฏิเป็นประธานให้ดื่มอมฤตธรรม. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ภายหลังสมัยพระที่ปึงกรพุทเจ้า พระพุทเจ้าพระนามว่าโกณฑัญญะผู้นำโลก ผู้มีพระเดชไม่มีที่สุด ผู้มีบริวารยศกำหนดไม่ได้ มีพระคุณประมาณมิได้ ยากที่ผู้ใดจะเข้าเฝ้า มีพระชันติอุปมาดังแผ่นดินธรณี มีพระศีลคุณอุปมาดังสาคร มีพระสมาธิอุปมาดังเขาเมรุ มีพระญาณอุปมาดังท้องนภากาศ.

พระพุทเจ้า ทรงประกาศอินทรีย์ พละ โภชนงค์และมรรคสัง เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่สรรพสัตว์ทุกเมื่อ.

เมื่อพระโกณฑัญญะพุทเจ้า ผู้นำโลกทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสัมภการตรัสรู้ธรรมครั้งแรกก็ได้มีแก่เทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทีปฺงฺกรสุส อปฺเรน** ความว่า ในสมัย
ต่อจากสมัยของพระทีปิงกรศาสดา. บทว่า **โลณฺหฺตฺถุโล** นาม ได้แก่ เป็น
พระนามาภิไธยที่ทรงได้รับโดยพระโคตรของพระองค์. บทว่า **นายโก** ได้แก่
เป็นผู้นำพิเศษ. บทว่า **อนนฺตเตโ** ได้แก่ มีพระเดชไม่มีที่สุด ด้วยเดช
แห่งพระศีลคุณพระญาณและบุญ. เมืองต่ำแต่เอเวจิ เมืองบนถึงภวัคคพรหม
เมืองขวาง โลกธาตอันไม่มีที่สุด ในระหว่างนี้ แม้บุคคลผู้หนึ่ง ชื่อว่าเป็นผู้
สามารถที่จะยื่นมองพระพักตร์ของพระองค์ไม่มีเลย ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า
อนนฺตเตโ. บทว่า **อมิตฺยโส** ได้แก่ มีบริวารยศไม่มีที่สุด. จริงอยู่ แสน
ปีของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ตลอดจนถึงสมัยเสด็จดับขันธปรินิพพาน
ในระหว่างนี้ จำนวนภิกษุบริษัทกำหนดไม่ได้เลย. เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่า
อมิตฺยโส แม้ผู้มีเกียรติคุณที่กำหนดมิได้ ก็ตรัสว่า **อมิตฺยโส**. บทว่า
อปฺปเมยฺโย ได้แก่ ผู้ประมาณมิได้ โดยปริมาณหมู่แห่งคุณ เหตุนี้จึงชื่อว่า
อปฺปเมยฺโย มีพระคุณหาประมาณมิได้ เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

พุทฺโธปี พุทฺธสุส ภณฺเอย วณฺณ

กปฺปมฺปี เจ อณฺณมภาสฺมาโน

จีเยถ กปฺโป จิรทีฆมนฺตเร

วณฺโณ น จีเยถ ตถาคตฺตส.

ถ้าแม้ว่าพระพุทธเจ้า ฟังตรัสสรรเสริญพระคุณ
ของพระพุทธเจ้า โดยไม่ตรัสเรื่องอื่นเลย แม้ตลอด
ทั้งกัป. กัปที่มีในระหว่างกาลอันยาวนาน ก็ฟังสิ้นไป
แต่การสรรเสริญพระคุณของพระตถาคต ยังหาสิ้นไป
ไม่.

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงเรียกว่าอัปปเมยยะ เพราะทรงมีหมู่พระคุณ
ประมาณมิได้. บทว่า **ทุราสโท** ได้แก่ เป็นผู้อันใครๆ เข้าเฝ้าได้ยาก
อธิบายว่า ความเป็นผู้อันใครๆ ไม่อาจเบียดเสียดกันเข้าไปเฝ้า ชื่อว่า**ทุราสทะ**
คือเป็นผู้อันใครๆ ไม่มีอำนาจเทียบเคียงได้.

บทว่า **ธรรูปโม** ได้แก่ ผู้เสมอด้วยแผ่นดิน. บทว่า **ขมเนน**
ได้แก่ เพราะพระขันติ พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า ผู้อุปมาด้วยแผ่นดิน
เพราะไม่ทรงหวั่นไหวด้วยอิฐารมณฺ์และอนิฐารมณฺ์ มีลาภและไม่มีลาภ
เป็นต้น เหมือนมหาปฐพีอันหนาถึงสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ไม่ไหวด้วยลมปกติ
ฉะนั้น. บทว่า **สีเลน สาครูปโม** ได้แก่ ทรงเสมอด้วยสาคร เพราะไม่
ทรงละเมิดขอบเขตด้วยศีลสังวร จริ่งดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทร ตั้งอยู่เป็นปกติ ไม่ล่วงขอบเขต ดังนี้.

บทว่า **สมาธินา เมรูปโม** ได้แก่ ทรงเป็นผู้เสมอคือเสมือน
ด้วยขุนเขาเมรุ เพราะไม่มีความหวั่นไหวอันจะเกิดแต่ธรรมที่เป็นข้าศึกต่อ
สมาธิ หรือว่ามีพระสรีระมันคง เหมือนขุนเขาเมรุ. ในบทว่า
ลาเณน คครูปโม นี้ ท่านทำอุปมาด้วยอากาศที่ไม่มีที่สุด เพราะพระญาณ
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีที่สุด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส อนันตะ ไม่มีที่สุด
ไว้ ๔ อย่าง เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า

สตุตกาโย จ อากาโส จกุกวาพา จนนุตกา

พุทธญาณํ อปฺปเมยฺยํ น สกฺกา เอเต วิชานิตฺตุ.

หฺมุตฺตวํ ๑ อากาส ๑ จักรวาล ไม่มีที่สุด ๑

พระพุทธญาณ หาประมาณมิได้ ๑ ทั้ง ๔ นี้อันใครๆ

ไม่อาจรู้ได้.

เพราะฉะนั้น จึงทรงทำอุปมาญาณอันไม่มีที่สุด ด้วยอากาศที่ไม่มีที่สุดแล.

บทว่า อินุทริยพลโพชฌงค์มคฺคสจฺจอุปฺกาสํ ความว่า แม้สติปัญญา สัมมัปปธาน และอิทธิบาท ก็เป็นอันทรงถือเอาด้วย ด้วยการถือเอาอินทรีย์ พละ โพชฌงค์และมรรคสังคหะนี้ เพราะฉะนั้น จึงทรงประกาศแสดง ธรรมเป็นเครื่องประกาศโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ โดยสังเขป ๔ มีอินทรีย์เป็นต้น. บทว่า หิตาย แปลว่า เพื่อประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺตฺตฺตํ ได้แก่ เมื่อทรงให้เทศนาญาณเป็นไปอยู่.

ต่อจากนั้น ในมหามงคฺคสมามม เทวดาในหมื่นจักรวาล เนรมิตอภินิหารอันละเอียด ประชุมกันในจักรวาลนี้แล. เล่ากันว่าในมหามงคฺคสมามมนั้น เทพบุตรองค์หนึ่ง ทูลถามมงคลปัญหา กะพระโกณฑัญญุตสพฺพ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสมงคลทั้งหลายโปรดเทพบุตรองค์นั้น. ในมหามงคฺคสมามมนั้น เทวดาเก้าหมื่นโกฏิบรรลฺพพระอรหัต. จำนวนพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้นกำหนดไม่ได้เลย ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมออกไป
จากนั้น โปรดมนุษย์และเทวดาทั้งหลายในสมามม
อภิสมัยการตรัสธรรมครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่เทวดาเก้า
หมื่นโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตโต ปรมฺปิ ได้แก่ แม้ในส่วนอื่น
อีก จากนั้น. บทว่า เทสนฺเต ได้แก่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
ธรรม. บทว่า นรมฺรณฺนิ ได้แก่ แก่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย. ครั้งใด

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ย่ำยีมานะของเดียรฉัตร ทรงแสดง
ธรรม ณ ภาคพื้นนภากาศ ครั้งนั้น มนุษย์และเทวดาแปดหมื่นโกฏิ บรรลุ
พระอรหัต ผู้ที่ตั้งอยู่ในผล ๓ เกินที่จะนับได้ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งใด พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงย่ำยีพวก
เดียรฉัตร จึงทรงแสดงธรรมโปรด ครั้งนั้น อภิสมัย
การตรัสรู้ธรรมครั้งที่ ๓ จึงได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

แก้อรรถ

พินฺงนำ ตทา ศัพท์ มาจึงจะเห็นความในคานานี้ว่า ครั้งใด พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงธรรม ครั้งนั้น ธรรมภิกษุทั้งหลายจึงได้มีแก่สัตว์แปดหมื่น
โกฏิ.

ได้ยินว่า พระโกณฑัญญศาสดา ตรัสรู้พระอภิสัมโพธิญาณแล้ว
พรรษาแรก ทรงอาศัย กรุงจันทวดี ประทับอยู่ ณ พระวิหาร จันทาราม
ในที่นั้น ภัททมาณพ บุตรของพราหมณ์มหาศาล ชื่อ สุจินชระ และ
สุภัททมาณพ บุตรของ ยโสธรพราหมณ์ พึงพระธรรมเทศนาเฉพาะ
พระพักตร์ของพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า มีใจเลื่อมใส ก็บวชในสำนักของพระองค์
พร้อมกับมาณพหมื่นหนึ่งแล้วบรรลุพระอรหัต.

ครั้งนั้น พระโกณฑัญญศาสดา อันภิกษุแสนโกฏิมีพระสุกัถเทระ
เป็นประธานแวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ณ เพ็ญเดือนเชษฐ
(เดือน ๗) นั้นเป็นการประชุมครั้งที่ ๑. ต่อจากนั้น เมื่อพระโอรสของพระ-
โกณฑัญญศาสดา พระนามว่าวิจิตเสนะ ทรงบรรลุพระอรหัต พระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ณ ท่ามกลางภิกษุพันโกฏิมีพระวิจิต-
เสนะนั้นเป็นประธาน นั้นเป็นการประชุมครั้งที่ ๒. สมัยต่อมา พระทศพล

เสด็จจาริก ณ ชนบท ทรงยัง พระเจ้าอุเทน ซึ่งมีชนเก้าสิบโกฏิเป็นบริวาร ให้ทรงผนวชพร้อมด้วยบริษัถ์ เมื่อพระเจ้าอุเทนนั้น ทรงบรรลุพระอรหัตแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า อันพระอรหันต์เก้าสิบโกฏิมีพระเจ้าอุเทนนั้นเป็นประธาน แวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็นการประชุมครั้งที่ ๑ ด้วย เหตุนั้น จึงตรัสว่า

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่

ทรงมีการประชุมภิกษุ ผู้เป็นพระชีณาสพ ไร่่มลทิน

ผู้มีจิตสงบผู้ครั้งที่ ๑ ครั้ง ครั้งที่ ๑ ประชุมภิกษุแสน

โกฏิ ครั้งที่ ๒ ประชุมภิกษุพันโกฏิ ครั้งที่ ๓ ประ-

ชุมภิกษุเก้าสิบโกฏิ.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

พระนามว่า วิชิตาวี ประทับอยู่ ณ กรุงจันทวดี เล่ากันว่า พระองค์อันคน ชื่นดีเป็นอันมากแวดล้อมแล้ว ทรงปกครองแผ่นดิน อันเป็นที่อยู่แห่งน้ำและ ขุมทรัพย์ พร้อมทั้งขุนเขาสุมเรรุและยุดันธร ทรงไว้ซึ่งรัตนะหาประมาณมิได้ โดยธรรม ไม่ใช่อาชญา ไม่ใช่ศัสตรา ครั้งนั้น พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า อัน พระชีณาสพแสนโกฏิแวดล้อมแล้ว เสด็จจาริก ณ ชนบท เสด็จถึงกรุงจันทวดี โดยลำดับ.

เล่ากันว่า พระเจ้าวิชิตาวี ทรงสดับข่าวว่า เขาว่า พระสัมมาสัม- พุทธเจ้า เสด็จถึงนครของเราแล้ว จึงออกไปรับเสด็จ จัดแจงสถานที่ประทับ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า นิมนต์เพื่อเสวยภัตตาหาร ณ วันรุ่งขึ้นพร้อมด้วยภิกษุ สงฆ์ วันรุ่งขึ้น ก็ทรงให้เขาจัดภัตตาหารเป็นอย่างดีแล้ว ได้ถวายมหาทาน แก่ภิกษุสงฆ์นับได้แสนโกฏิ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน. พระโพธิสัตว์ ทรง

ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยแล้ว จบอนุโมทนา ทรงทูลขอว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ พระองค์เมื่อจะทรงทำการสงเคราะห์มหาชน ขอโปรดประทับอยู่ในนคร นี้แหละตลอดไตรมาส ได้ทรงถวายอสทิสทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น ประธาน เป็นนิตย์ ตลอดไตรมาส.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์ว่าจักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ ในอนาคตกาล แล้วทรงแสดงธรรมแก่พระองค์ ท้าวเธอทรงสดับธรรมกถาของพระศาสดาแล้ว ทรงมอบราชสมบัติ ออกทรง ผนวช ทรงเล่าเรียนพระไตรปิฎก ทำสมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ ให้เกิดแล้ว มีฌานไม่เสื่อม ก็บังเกิดในพรหมโลก ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่าวิจิตาวิ เป็นใหญ่
เหนือปฐพี มีสมุทรสาครเป็นที่สุด.

เรายังพระจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน ผู้แสวงคุณอันยิ่ง
ใหญ่แสนโกฏิ พร้อมด้วยพระผู้ทรงเป็นนาถะเลิศแห่ง
โลก ให้อำหนาด้วยข้าวนำอันประณีต.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้นำโลก แม้พระองค์
นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าผู้มีคุณ
ที่ประมาณมิได้ในโลก ในกัปต่อจากกัปนี้.

พระตถาคต จักออกทรงผนวช จากกรุงกบิล-
พัสดุ์อันรื่นรมย์ ทรงกระทำความเพียร คือ กระทำ
ทุกกรกิริยา.

พระตถาคต จักประทับนั่งที่โคนต้นอชปาลนิ-
โครธ รับมธุปายาส ณ ที่นั้น แล้วเสด็จไปสู่ฝั่งแห่ง
แม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้า พระองค์นั้น ครั้นเสวยมธุปายาส
ที่ฝั่งเนรัญชรานั้นแล้ว ก็เสด็จไปที่ควงโพธิพฤกษ์
ตามเส้นทางที่มีผู้จัดแจงไว้.

ลำดับนั้น พระองค์ผู้ทรงพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณโพธิมณฑล
อันประเสริฐสุด จักตรัสรู้ (พระสัมมาสัมโพธิญาณ) ณ ควงไม้อัสดตพฤกษ์.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพุทธมารดา พระนามว่า
มายา มีพระชนกพุทธบิดา พระนามว่า สุทโชนะ
ท่านผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ

จักมีอัครสาวก ชื่อว่า โกณฑิยะและอุปลิสสะ
ผู้ไม่มีอาสวะ ผู้ปราศจากราคะ ผู้มีจิตสงบและมั่นคง
จักมีพุทธอุปัฏฐากชื่อ อานันทะ บำรุงพระชินะนั้น.

จักมีอัครสาวิกา ชื่อว่าเขมา และอุบลวรรณา
ผู้ไม่มีอาสวะ ผู้ปราศจากราคะ ผู้มีจิตสงบและมั่นคง.
ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเรียก
ว่า อัสดตตะ ต้นโพธิใบ.

จักมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตตะและอาฬวกะ
จักมีอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และอุตตรา
พระชนมายุของพระโคตมะผู้มียศพระองค์นั้น ประ-
มาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลายฟังพระดำรัสของพระ
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ไม่มีผู้เสมอนี้แล้ว ก็พากันปลื้มใจ
ว่า ผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

เทวดาในหมื่นโลกธาตุ พากันโห่ร้องปรบมือ
หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

ฉิวว่า พวกเราพลาดคำสอน ของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซ้ริ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ท่านผู้นี้.

มनुญ์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ตรงหน้า ก็ถือทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทุกคน ฉิวว่า พันพระชินเจ้าพระองค์นี้
ไป ในอนาคตกาล ก็จักอยู่ต่อหน้าท่านผู้นี้ ฉันนั้น.

เราได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังจิตให้
เลื่อมใสยิ่งๆ ขึ้นไป เมื่อจะให้สำเร็จประโยชน์นั้น นั้น
แล จึงถวายมหाराชสมบัติแด่พระชินเจ้า ครั้นถวาย
มหाराชสมบัติแล้ว ก็บวชในสำนักของพระองค์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย นวัคสัตตสุตตาสัน
ทุกอย่าง ยังศาสนาของพระชินเจ้าให้คงงาม.

เราอยู่อย่างไม่ประมาท ในพระศาสนานั้น ใน
อิริยาบถนั่งนอนและเดิน ก็ถึงฝั่งแห่งอภิญญาเข้าถึง
พรหมโลก.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหิ เตน สมเยน ได้แก่ เราใน
สมัยนั้น. บทว่า วิชิตาวิ นาม ได้แก่ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนาม
อย่างนี้. ในบทว่า สมุทฺทํ อนุตมนฺเตน นี้ ความว่าเราเป็นใหญ่ ตลอด
ปฐพีที่ตั้งจักรวาลบรรพต ทำจักรวาลบรรพตเป็นเขตแดน ทำสมุทรสาครเป็น
ที่สุด ความเป็นใหญ่มิใช่ปรากฏด้วยเหตุมีประมาณเพียงเท่านี้.

เล่ากันว่า ด้วยอานุภาพแห่งจักรรัตนะ พระเจ้าจักรพรรดิ เสด็จไป
ยังบุพพิเททวิป ซึ่งมีขนาดแปดพันโยชน์ ทางส่วนบนสมุทร มีเขาสีเนรุ
อยู่เบื้องซ้าย ในที่นั้น พระเจ้าจักรพรรดิ จะประทานโอวาทว่า ไม่ควรฆ่า
สัตว์มีชีวิต ไม่ควรถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้. ไม่ควรประพฤติดินกาม
ทั้งหลาย ไม่ควรพูดเท็จ ไม่ควรดื่มน้ำเมา จงบริโภคน้ำตามบริโภคได้.
เมื่อประทานโอวาทอย่างนี้แล้ว จักรรัตนะนั้นก็เหาะสู่อากาศยังลงสมุทรด้าน
ทิศบูรพา หยั่งโดยประการใดๆ คลื่นที่หัดตัวก็แตกกระจาย เมื่อเดินลงก็เดิน
ลงสู่น้ำในมหาสมุทร ชั่วโยชน์เดียว ตั้งอยู่น้ำคูอย่างยิ่ง เหมือนฝาแก้วไพฑูรย์
แก้วมณี ทั้งสองข้างภายในสมุทร โดยประการนั้นๆ จักรรัตนะนั้นไปตลอด
ที่มีสาครด้านทิศบูรพาเป็นที่สุดอย่างนั้นก็หมุนกลับ เมื่อจักรรัตนะนั้นหมุน
กลับ บริษัทนั้นก็อยู่ทางปลาย พระเจ้าจักรพรรดิอยู่ตรงกลาง ตัวจักรรัตนะ
อยู่ท้าย จักรรัตนะนั้น กระบวน้ำมีมณฑลค้ำเป็นที่สุดเท่านั้น เหมือนไม้
ยอมพรากรายน้ำ จึงเข้าสู่ริมฝั่ง.

พระเจ้าจักรพรรดิ ทรงชนะบุพพิเททวิป ซึ่งมีสมุทรด้านทิศบูรพา
เป็นที่สุดอย่างนี้แล้ว มีพระราชประสงค์จะทรงชนะชมพูทวีป ซึ่งมีสมุทรด้าน
ทิศทักษิณเป็นที่สุดจึงมุ่งพระพักตร์ไปทางทิศทักษิณ เสด็จไปตามทางที่จักร
รัตนะแสดง จักรรัตนะนั้น ครั้นชนะชมพูทวีป ซึ่งมีขนาดหมื่นโยชน์แล้ว
ก็ขึ้นจากสมุทรด้านทิศทักษิณ ก็ไปโดยนัยที่กล่าวแล้วแต่หนหลัง เพื่อชนะ
อปรโคยานทวีป ซึ่งมีขนาดเจ็ดพันโยชน์ ครั้นชนะอปรโคยานทวีปนั้น ซึ่ง
มีสาครเป็นที่สุดแล้ว ก็ขึ้นจากสมุทรด้านทิศปัจฉิมไปอย่างนั้นเหมือนกัน เพื่อ
ชนะอุตตรกฐทวีป ซึ่งมีขนาดแปดพันโยชน์ ก็ชนะอย่างนั้นเหมือนกัน ทำ
อุตตรกฐทวีปนั้น มีสมุทรเป็นที่สุด ก็ขึ้นแม้จากสมุทรด้านทิศอุดร. ความ
เป็นใหญ่ เป็นอันพระเจ้าจักรพรรดิทรงประสบแล้วเหนือปฐพี ที่มีสาครเป็น
ที่สุด ด้วยเหตุมีประมาณเพียงเท่านี้ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า เราเป็นใหญ่
เหนือปฐพีมีสมุทรเป็นที่สุด.

บทว่า โภกิสตตหสุธานัน ได้แก่ แสนโกฏิ. หรือปาฐะก็อย่างนี้ เหมือนกัน. บทว่า วิมลानัน ได้แก่ พระจินาสพทั้งหลาย. บทว่า สหโลกคฺคณาถน ความว่า แสนโกฏิก็ด้วยพระทศพล. บทว่า ปรมนุเนน แปลว่า ด้วยข้าวอันประณีต. บทว่า ตปฺปหี แปลว่า ให้อิ่มแล้ว. บทว่า อปริเมยฺยิต กปฺเป ความว่า ล่วงไปสามอสงไขยกำไรแสนกัปนับตั้งแต่กัปนนี้ คือในภัทรกัปนนี้.

บทว่า ปธานัน แปลว่า ความเพียร. บทว่า ตเมว อตุถํ สาธนูโต ความว่า บำเพ็ญประโยชน์คือทานบารมีอันทำความเป็นพระพุทธานันนั้นนั่นแล ให้สำเร็จ ให้เป็นผล. บทว่า มหารชฺชํ ได้แก่ ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. บทว่า ชิน ได้แก่ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือพึงเห็นสัตตมวิวิกตติลงใน อรรถจตุตถวิวิกตติ. บทว่า อหํ แปลว่า ได้ให้แล้ว. พึงเห็นการเชื่อมความด้วยบทนี้ว่า เอวมตุถํ สาธนูโต อาจารย์บางพวกสวดว่า มหารชฺชํ ชิน ทถิ คังนี้ก็มี. บทว่า ททิตฺวาน ได้แก่ สละ. บทว่า สุตฺตุนตํ ได้แก่ สุตตันตปิฎก. บทว่า วินยํ ได้แก่ วินัยปิฎก. บทว่า นวฺจํ ได้แก่ นวังสัตตคฺคณาสนันมีสุตตะ เคยยะเป็นต้น. บทว่า โสภยิ ชินสาสนัน ได้แก่ ประดับพร้อมด้วยอาคมและอริคมอันเป็นโลกิยะ. บทว่า ตตุถ ได้แก่ ในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น. บทว่า อปฺปมตุโต ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยสติ. บทว่า พุรฺหมโลกมคฺคณฺหํ ตตฺตบพเป็น พุรฺหมโลกํ อคฺคณฺหิ อหํ.

พระโกณฑัญญะพุทธานันพระองค์นี้ มีพระนครชื่อว่า รัมมวดี พระชนกทรงพระนามว่า พระเจ้าสุนันทะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุชาดาเทวี. คู่พระอัครสาวกคือ พระภักททะ และ พระสุภักททะ พระอุปัฏฐากชื่อว่า อนรุททะ คู่พระอัครสาวิกา คือ พระติสสา และ พระสุอุปติสสา ต้นไม้ที่ตรัสรู้ คือต้น ตาลกัลยาณี [ขานาง] พระศรีระสูง ๘๘

ศอก พระชนมายุประมาณแสนปี พระองค์มีพระมเหสีพระนามว่า รุจิเทวี มีพระโอรสพระนามว่า วิชิตเสนะ มีอุปัฏฐาก พระนามว่า เจ้าจันทะ ประทับอยู่ ณ พระวิหารจันทารามแล ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้ทรงแสงคุณยิ่งใหญ่ มีพระนครชื่อว่ารัมมวดี มีพระชนกพระนามว่า พระ

เจ้าสุหนัตะ มีพระชนนีพระนามว่า พระนางสุชาดา.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสงคุณยิ่งใหญ่ มีคู่ พระอัครสาวก ชื่อว่า พระภักตะ และ พระสุภักตะ

พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอนรุทธะ.

พระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ผู้แสงคุณยิ่งใหญ่ มีคู่ พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระติสสา และ พระอุปติสสา มีตัดต้นไม้ที่ตรัสรู้ ชื่อว่าต้นสาละกัลยาณี.

พระมหามุนีพระองค์นั้น สูง ๘๘ ศอก สง่างาม เหมือนดวงจันทร์ เหมือนดวงอาทิตย์เที่ยงวัน ฉะนั้น.

ในยุคนั้น ทรงมีพระชนมายุแสนปี พระองค์มี พระชนม์มัยถึงเพียงนั้น ก็ยังหนุ่มเป็นอันมากให้ข้าม โอมสงสาร.

แผ่นเมฆนี้ งดงาม ด้วยพระฉิณาสพทั้งหลาย ผู้ไร้มลทิน ก็เหมือนท้องนภากาศ งดงามด้วยเหล่า ดวงดาวทั้งหลาย พระโกณฑัญญะพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงงดงามอย่างนั้น.

พระจีณาสพแม่เหล่านั้ หาประมาณมิได้ อัน
โลกธรรมให้ไหวมิได้ ยากที่สัตว์จะเข้าไปหา พระผู้มี
ยศใหญ่เหล่านั้ แสดงตัวเหมือนสายฟ้าแลบแล้วต่าง
ก็ดับขันธุ์ปรินิพพาน.

พระวราฤทธิ์ของพระชินเจ้า ที่ไม่มีผู้เทียบได้นั้
และพระสมาธิที่พระญาณอบรมแล้ว ทั้งนั้ก็อันตร-
ธานไปหมดสิ้น สังขารทุกอย่างก็ว่างเปล่าโดยแน่แท้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้ บทว่า สาลกฺลฺยาณิกอ ได้แก้ ต้นสาลกฺลฺยาณิ
ต้นสาลกฺลฺยาณินั้ เกิดในสมัยมีพระพุทธเจ้า และสมัยมีพระเจ้าจักรพรรดิ
เท่านั้น ไม่เกิดในสมัยอื่น. เล่ากันว่า ต้นสาลกฺลฺยาณินั้ ผุดขึ้นวันเดียว
เท่านั้น. บทว่า จีณาสเวหิ วิมเลหิ วิจิตฺตา อาสิ เมทนี ความว่า
แผ่นดินนี้รุ่งเรืองด้วยฟ้ากาสาวะ งดงามด้วยพระจีณาสพทั้งหลายน่าดูอย่างย้ง
ศัพท์ว่า ยถา หิ เป็นนิบาตลงในอรธอุปมา. บทว่า อพฺุภฺติ แปลว่า ด้วย
ดวงดาวทั้งหลาย อธิบายว่าแผ่นดินนี้ งดงามด้วยพระจีณาสพทั้งหลาย ชื่อ
ว่าสง่างามเหมือนท้องนภาทงดงามด้วยหมู่ดาวทั้งหลาย.

บทว่า อสฺุโขพฺุภา ได้แก้ ไม่กำเริบ ไม่วิกาด้วยโลกธรรม ๘
ประการ. บทว่า วิหฺุขุปาตฺว ทลฺุเสตฺวา แปลว่า แสดงตัวเหมือนสายฟ้า
แลบ. ปาฐะว่า วิหฺุขุปาตฺว ว ดั่งนี้ก็มี. ความจริง ครั้งพระโกณฑัญญ-
พุทธเจ้า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อปรินิพพานก็โลดขึ้นสู่อากาศชั่ว ๗ ต้นตาล รุ่งโรจน์

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 328

ไปรอบๆ เหมือนสายฟ้าแลบตลอดหีบเมฆสีน้ำเงินแก่ เข้าเตโชธาตุแล้วก็
ปรินิพพาน เหมือนไฟหมดเชื้อ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า แสดงตัวเหมือน
สายฟ้าแลบ. บทว่า อตุลียา แปลว่า ชั่งไม่ได้ ไม่มีผู้เสมียน. บทว่า
ฉาณปริภาวิโต แปลว่า อันญาณให้เจริญแล้ว คากาที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น
เพราะมีนัยที่กล่าวมาแต่หนหลังแล.

พระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพ-
พาน ณ พระวิหารจันทาราม ที่นารีนรมย์ เขาสร้าง
พระเจดีย์สำหรับพระองค์ เจ็ดโยชน์.

พระธาตุทั้งหลาย ของพระศาสดาพระองค์นั้นไม่
กระจัดกระจาย คงดำรงอยู่เป็นแท่งเดียว เหมือนรูป
ปฏิมาทอง.

มนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ช่วยกันเอาหินอ่อนสีเหลืองก่อ
แทนดิน ใช้น้ำมันและเนยแทนน้ำสร้างจนแล้วเสร็จแล.

จบ พรรณนาวงศ์พระโกณฑัญญสัมพุทธเจ้า

๓. วงศ์พระมงคลพุทธเจ้าที่ ๓

ว่าด้วยพระประวัติของพระมงคลพุทธเจ้า

[๔] ต่อมาจากสมัย ของพระโกณฑัญญ์พุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า มงคล ผู้นำโลก ทรงกำจัด ความมืดในโลก ทรงชูประทีปธรรม.

รัศมีของพระองค์ไม่มีใครเทียบ ยิ่งกว่าพระชิน- พุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ ชมรัศมีของดวงจันทร์และดวง อาทิตย์ ทำหมื่นโลกธาตุให้สว่างจ้า.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงประกาศสั่งจะ ๔ อันประเสริฐสูงสุด. สัตว์นั้น ๆ ก็ดีมรสสั่งจะบรรเทา ความมืดใหญ่ลงได้,

ในการที่ทรงบรรลุพระโพธิญาณ อันหาที่เทียบ มิได้ แล้วทรงแสดงธรรมครั้งแรก ธรรมาสัสมัย ครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมโปรด ในภพของ ท้าวสักกะเทวราชจอมเทพ ครั้งนั้น ธรรมาสัสมัย ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่เทวดาแสนโกฏิ.

ครั้ง พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิราช เข้าเฝ้าพระ- สัมพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้า ก็ทรงสั่งธรรมเถรีอัน ประเสริฐสูงสุด.

ครั้งนั้น ข้าราชการบริวารตามเสด็จพระเจ้าสุชนท-
จักรพรรดิราช มีจำนวนเก้าสิบโกฏิ คนเหล่านั้น ก็ได้
เป็นผู้บวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทั้งหมด ไม่เหลือ
เลย.

สมัยพระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มี
สันนิบาตการประชุม ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการประ-
ชุมสาวกแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ ก็เป็นการประชุมสาวก
แสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ เป็นการประชุมสาวกเก้าสิบโกฏิ
ครั้งนั้น เป็นการประชุมสาวกผู้เป็นพระชีณาสพ ผู้ไร้
มลทิน.

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ชื่อสุรุจิ เป็นผู้คงแก่
เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท เราเข้าเฝ้า ถึงพระศาสดา
เป็นสวณะ บุษยาพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน
ด้วยของหอมและดอกไม้ ครั้นบูชาด้วยของหอมและ
ดอกไม้แล้ว ก็เล็งใจให้อัมหน้าสำราญด้วยควพานะ
ขนมแป้งผสมน้ำนมโค.

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า
พระองค์นั้น ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระ-
พุทธเจ้าในภพที่นับไม่ได้ นับแต่ภพนี้ไป.

พระตถาคตเสด็จออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุง-
กบิลพัสดุ์ที่นารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับ ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับขี้วามธุปายาส เสด็จเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสด็จขี้วามธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
ตกแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มียศใหญ่ทรงทำประทักษิณโพธิ-
มณฑสถานอันยอดเยี่ยมแล้วตรัสรู้ ณ โคนต้นโพธิ-
พฤกษ์ ชื่อว่าอัสสัถะ ต้นโพธิใบ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า มายา พระ-
ชนกพระนามว่า สุทโธทนะ ท่านผู้นี้จักมีนามว่าพระ
โคตมะ.

จักมีคู่อัครสาวก ชื่อว่าพระโกลิตะและพระอุป-
ติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น พุทธอุปภูฏาก ชื่อว่าอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้า
ผู้นี้.

จักมีคู่อัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น ต้นโพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เรียกว่าอัสสัถพฤกษ์.

จักมีอัครอุปภูฏาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตตะ
อาพวกะ จักมีอัครอุปภูฏายิกา ชื่อว่า นันทมาตาและ

อุตตรา พระโคตมพุทธเจ้าผู้มียศพระองค์นั้น จักมี
พระชนมายุ ประมาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย สดับพระดำรัสของ
พระมงคลพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
นี้แล้ว ก็พากันปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อ
พุทธชาตบุตร.

หมื่นโลกธาตु พร้อมทั้งเทวโลก ก็ส่งเสียงโห่
ร้อง ประบมือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ
กล่าวว่า

พิว่ พวกเราจักพลาดคำสั่งสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
เฉพาหน้า ก็ถือเอาทำน้ำทางหลัง ข้ามมหานทีฉันใด.

พวกเราทั้งหมด พิว่จะสะพานพระชินเจ้าพระ-
องค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของ
ท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระมงคลพุทธเจ้า พระองค์
นั้นแล้ว ก็ยังจิตให้เลื่อมใสมากขึ้น อธิฐานวัตรยิ่ง
ยวดขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้เต็มบริบูรณ์.

ครั้งนั้น เราเพิ่มพูนปีติ เพื่อบรรลुพระสัมโพธิญาณอันประเสริฐ จึงถวายเคหสมบัติของเรา แต่พระมงคลพุทธเจ้า แล้วก็บวชในสำนักของพระองค์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัยและนวัคคัตถุศาสน์ได้หมด ยังศาสนาของพระชินเจ้าในหังดงาม.

เราเมื่ออยู่ในพระศาสนานั้น ไม่ประมาท เจริญพรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งในอภิญญา ๕ ก็ไปพรหมโลก.

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทรงมีพระนคร ชื่อว่าอุตตระ มีพระชนกพระนามว่า พระเจ้าอุตตระ พระชนนีพระนามว่า พระนางอุตตรา.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี ทรงมีปราสาทเยี่ยมยอด ๓ หลัง ชื่อ ยสวา สุจิม่า สิริมา ทรงมีพระสนมনারีสามหมื่นถ้วน มีพระอัक्रमเหสี พระนามว่ายสวดี พระโอรสพระนามว่า สีวละ.

พระชินเจ้าทรงเห็นนิमित ๔ เสด็จออกอภิเนษกรรมด้วยยานคือม้า ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือนเต็ม.

พระมหาวิระมงคลพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้สงบ อันพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรเสด็จจาริกไป.

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีอัครสาวกชื่อว่า พระสุเทวะ พระธรรมเสนะ มีพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระปาติตะ.

ทรงมีอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสีวลีและพระ-
อโสกั โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นนาคะ คือต้นกาะทิง.

ทรงมีอัครอุปัฐาก ชื่อว่า นันทะ และวิสาชะ มี
อัครอุปัฐายิกา ชื่อว่า อนุพา และ สุมณา.

พระมหามุนี สูง ๘๘ ศอก พระรัศมีหลายแสน
แผ่นออกจากพระสรีระนั้น.

สมัยนั้น ทรงมีพระชนมายุเก้าหมื่นปี พระองค์
ทรงพระชนม์อยู่ถึงเพียงนั้น ก็ทรงยังหมู่ชนเป็นอัน
มากให้ข้ามโอฆสงสาร.

คลื่นทั้งหลายในมหาสมุทร ไครๆ ก็ไม่อาจนับ
คลื่นเหล่านั้นได้ ฉันทิใด สวาททั้งหลายของพระมงคล-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น ไครๆ ก็ไม่อาจนับสวาทเหล่า
นั้นได้ ฉันทินั้น.

พระมงคลสัมพุทธเจ้า ผู้นำโลก ยังดำรงอยู่
ตราบไค ในศาสนาของพระองค์ ก็ไม่มีการตายของ
สวาทผู้ยังมีกิเลส ตราบนั้น.

พระผู้มียศใหญ่พระองค์นั้น ทรงชูประทีปธรรม
ยังมหาชนให้ข้ามโอฆสงสาร ทรงรุ่งเรืองแล้ว ก็เสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน เหมือนดวงไฟ.

ทรงแสดงความที่สังขารทั้งหลายเป็นสภาวะธรรม
แก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก รุ่งเรืองแล้วก็เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน เหมือนกองไฟดับ ประคุดดวงอาทิตย์
อัสดงคต ฉะนั้น.

พระมงคลพุทธเจ้า ปรีนิพพาน ณ อุทยาน ชื่อ
เวสสระ ชินสถูปของพระองค์ ณ อุทยานนั้น สูงสาม
สิบโยชน์.

จบวงศ์พระมงคลพุทธเจ้าที่ ๓

พรรณาวงศ์พระมงคลพุทธเจ้าที่ ๓

ดังได้สดับมา เมื่อพระโกณฑัญญศาสดา เสด็จดับขันธปรินิพพาน
แล้ว ศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่แสนปี เพราะพระสาวกของพระพุทธะและ
อนุพุทธะอันตรธาน ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธาน. ต่อจากสมัยของพระ-
โกณฑัญญะพุทธเจ้า ล่วงไปสองโยชน์หนึ่ง ในกัปเดียวกันนี้แล ก็บังเกิดพระ
พุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระมังกละ พระสุนนะ พระเรวตะ พระโสภิตะ
ใน ๔ พระองค์นั้น พระมงคลพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงบำเพ็ญบารมีสิบหก
อสงไขยกัณเฑาะก์ ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ทรงดำรงตลอดอายุในสวรรค์
ชั้นนั้น เมื่อบุพนิมิต ๕ ประการ เกิดขึ้นแล้ว ก็เกิดพุทธโกลาหลขึ้น ครั้งนั้น
เทวดาในหมื่นจักรวาลก็ประชุมกันในจักรวาลนั้น จึงพากันอ้อนวอนว่า

กาลิย์ เต มหาวีร อุปุปฺช มาตุ กุจฺฉิย

สเทวกํ ตารยฺหุโต พุชฺฌสฺสุ อมตํ ปทํ.

ข้าแต่ท่านมหาวีระ นี่เป็นกาลอันสมควรสำหรับ

พระองค์ โปรดเสด็จอุบัติในพระครรภ์ของพระมารดา

เถิด พระองค์เมื่อทรงยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้าม

โอบสงสาร โปรดตรัสรู้อมตบทเถิด เจ้าข้า.

ทรงถูกเวทดาทั้งหลายอ่อนวอนอย่างนี้แล้ว ทรงพิจารณาวิโลกนะ ๕ ประการก็จู่ติจากสวรรค์ชั้นดุสิต ถีอปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนาง-
อุตตราเทวี ราชสกุลของ พระเจ้าอุตตระ ผู้ยอดเยี่ยม ใน อุตตระนคร ซึ่งเป็นนครสูงสุดเหมือนนครทุกนคร ครั้งนั้นได้ปรากฏปาฏิหาริย์เป็นอันมาก ปาฏิหาริย์เหล่านั้น ฟังทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้ว ในวงศ์ของพระที่พึงกร พุทธเจ้านั้นแล.

นับตั้งแต่พระมงคลมหาสัตว์ ผู้เป็นมงคลของโลกทั้งปวง ทรงถือ ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางอุตตระมหาเทวีพระองค์นั้น พระรัศมีแห่ง พระสรีระก็แผ่ไปตลอดเนื้อที่ประมาณ ๘๐ ศอก ทั้งกลางคืนกลางวัน แสง จันทร์และแสงอาทิตย์สู้ไม่ได้ พระรัศมีนั้น กำจัดความมืดได้โดยที่พระรัศมี แห่งพระสรีระของพระองค์เกิดขึ้น ไม่ต้องใช้แสงสว่างอย่างอื่น พระที่เลี้ยง พระนม ๖๘ นางคอยปรนนิบัติอยู่.

เล่ากันว่า พระนางอุตตราเทวีนั้น มีเทวดาถวายอารักขา ครบทศมาส ก็ประสูติพระมงคลมหาบุรุษ ณ มงคลราชอุทยาน ชื่อว่า อุตตรมรุธอุทยานอัน มีไม้ดอกหอมอบอวล ไม้ต้นติดผลมีกิ่งและค่าคบ ประดับด้วยดอกบัวต้นและ

บัวสาย มีเนื้อกวาง ราชสีห์ เสือ ช้าง โคลาน ควาย เนื้อฟาน และฝูงเนื้อ นานาชนิดเที่ยวกันไป นารีนรมย์อย่างยิ่ง พระมหาสัตว์พระองค์นั้นพอประสูติ เท่านั้น ก็ทรงแลดูทุกทิศ หันพระพักตร์สู่ทิศอุดร ทรงย่างพระบาท ๗ ก้าว ทรงเปล่งอาสภิวาจาขณะนั้น เทวดาสิ้นทั้งหมื่น โลกธาตุ ก็ปรากฏกาย ประดับองค์ด้วย ทิพยมาลัยเป็นต้น ยืนอยู่ในที่นั้น ๆ แซ่ช่องถวายสดุดีชัยมงคล ปาฏิหาริย์ทั้งหลายมีนัยที่กล่าวแล้วทั้งนั้น ในวันขนานพระนามพระมหาบุรุษนั้น โหระพานายลักษณะขนานพระนามว่า มงคลกุมาร เพราะประสูติด้วยมงคลสมบัติทุกอย่าง.

ได้ยินว่า พระมหาบุรุษนั้นมีปราสาท ๓ หลัง คือ ยสวา รุจิมา สิริมา สตรีเหล่านาฎกะ [พื่อน, ขับ, บรรเลง] จำนวนสามหมื่น มีพระนาง ยสวดีเป็นประธาน ณ ปราสาทนั้นพระมหาสัตว์เสวยสุขเสมือนทิพยสุข เก้าพันปี ทรงได้พระโอรสพระนามว่า สีลวา ในพระครรภ์ของพระนางยสวดี พระอัครมเหสี ทรงมีตัวงามนามว่า ปันฑระ ที่ตกแต่งตัวแล้ว เสด็จออกมหาภิเนษกรรม์ทรงผนวช มนุษย์สามโกฏิ ก็พากันบวชตามเสด็จพระมหาสัตว์ที่ทรงผนวชพระองค์นั้น พระมหาบุรุษ อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้วทรงบำเพ็ญความเพียรอยู่ ๘ เดือน.

แต่นั้น ก็เสวยข้าวมธุปายาส มีโอชะทิพย์ที่เทวดาใส่ไว้ อันนาง อุตตรา ธิดาของ อุตตรเศรษฐี ในหมู่บ้านอุตตรคามถวายแล้ว ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ ศาลาวัน ซึ่งประดับด้วยไม้ดอกหอมกรุ่น มีแสงสีเชียว นารีนรมย์ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่อุตตระอาชีวกถวาย เสด็จเข้าไปยังต้นไม้มืดที่ตรัสรู้ ชื่อ นาคะ [กาละทิง] มีร่มเงาเย็นคล้ายอัญชันคิริ สีครามแก่ ประหนึ่งมียอด มี

ตาข่ายทองคำม้วน เว้นจากการชุมนุมของฝูงมฤคนานาพันธุ์ ประดับด้วยกิ่งหนาทึบ ที่ต้องลมอ่อน ๆ แกว่งไกวคล้ายพ็อนรำ ถึงต้นนาคะโพธิที่น่าชื่นชม ก็ทรงทำประทักษิณต้นนาคะโพธิ ประทับยืนข้างทิศอีสาน [ตะวันออกเฉียงเหนือ ทรงลาดสันถัดหญ้า ๕๘ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิเหนือสันถัดหญ้านั้น ทรงอธิษฐานความเพียรอันประกอบด้วยองค์ ๔ ทรงทำการพิจารณาปัจฉยาการหยั่งลงโดยอำนาจอนิจจลักษณะเป็นต้นในขั้นทั้งหลาย ก็ทรงบรรลุประอนุตรตรสมมาสัมโพธิญาณโดยลำดับ ทรงเปล่งอุทานว่า

อนนทชาติสังสาร	สนุทวิสุตฺตํ อนินุพฺพตํ
คหการี กวสนุโต	ทุกุขา ชาติ ปุณฺนปฺปุนํ
คหการก ทิฏฺฐโจสิ	ปุณฺน เณหํ น กาทสิ
สพฺพทา เต ผาสูกา	ภคฺคา คหณฺณํ วิสฺสงฺขตํ
วิสฺสงฺขารคตํ จิตฺตํ	ตณฺหนํ ขยมชฺฌคา.

เราแสวงหาตัณหานายช่างผู้สร้างเรือนเมื่อไม่พบ ก็ท่องเที่ยวไปตลอดชาติสังสารเป็นอันมาก การเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ ดูก่อนตัณหานายช่างผู้สร้างเรือน ตัวท่านเราพบแล้ว ท่านจักสร้างเรือนไม่ได้อีกแล้ว โครงสร้างเรือนของท่านเราหักเสียหมดแล้ว ยอดเรือนท่านเราก็อธิษฐานแล้ว จิตเราถึงธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ เพราะเราบรรลุธรรมที่สิ้นตัณหาแล้ว.

ส่วนรัศมีแห่งพระสรีระ พระมงคลพุทธเจ้า มีเกินยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ รัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์ ไม่เหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระองค์อื่นๆ ซึ่งมีรัศมีพระสรีระ ประมาณ ๘๐ ศอกบ้าง วาหนึ่งบ้างโดยรอบ ส่วนรัศมีแห่งพระสรีระของพระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้น แผ่ไปตลอดหมื่นโลกธาตุเป็นนิจนิรันดร์ ต้นไม้ ภูเขา เรือน กำแพง หม้อน้ำ บานประตู เป็นต้น ได้เป็นเหมือนหุ้มไว้ด้วยแผ่นทอง พระองค์มีพระชนมายุถึงเก้าหมื่นปี. รัศมีของดวงจันทร์ดวงอาทิตย์และดวงดาวเป็นต้น ไม่มีตลอดเวลาถึงเท่านั้น การกำหนดเวลากลางคืนกลางวันไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายทำงานกันทุกอย่างด้วยแสงสว่างของพระพุทธรเจ้าเท่านั้น เหมือนทำงานด้วยแสงสว่างของดวงอาทิตย์เวลากลางวัน โลกกำหนดเวลาตอนกลางคืนกลางวัน โดยดอกไม้บานยามเย็นและนกร้องยามเช้า.

ถามว่า อานุภาพนี้ของพระพุทธรเจ้าพระองค์อื่น ๆ ไม่มีหรือ. ตอบว่า ไม่มี หามิได้ ความจริง พระพุทธรเจ้าแม่เหล่านั้น เมื่อทรงประสงค์ ก็ทรงแผ่พระรัศมีไปได้ตลอดหมื่นโลกธาตุ หรือยิ่งกว่านั้น แต่รัศมีแห่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้ามงคล แผ่ไปตลอดหมื่นโลกธาตุเป็นนิจนิรันดร์ เหมือนรัศมีวาหนึ่งของพระพุทธรเจ้าพระองค์อื่น ๆ ก็ด้วยอำนาจความปรารถนาแต่เบื้องต้น. เขาว่า ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ พระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงมีพระโอรสและพระชายา ในอัทภาพเช่นเดียวกับอัทภาพเป็นพระเวสสันดร ประทับอยู่ ณ ภูเขาเช่นเดียวกับเขาวงกต. ครั้งนั้น ยักษ์ผู้มีศักดิ์ใหญ่ตนหนึ่งกินมนุษย์เป็นอาหาร ชอบเบียดเบียนคนทุกคน ชื่อ**ขรทาลูกะ** ได้ข่าวว่า พระมหาบุรุษชอบให้ทาน จึงแปลงกายเป็นพราหมณ์เข้าไปหา ทูลขอทากรสองพระองค์กะพระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์ทรงดีพระทัยว่า เราจะให้ลูกน้อยสองคนแก่พราหมณ์ดังนี้ ได้ทรงประทานพระราชบุตรทั้งสองพระองค์แล้ว ทำให้แผ่นดินหวั่นไหวจนถึงน้ำ ขณะนั้น ทั้งที่พระมหาสัตว์ทรงเห็นอยู่ ยักษ์ละเพศเป็น

พราหมณ์นั้นเสีย มีดวงตากลมเหลือกเหลืองดังเปลวไฟ มีเขี้ยวโง้งไม่เสมอกัน
น่าเกลียดน่ากลัว มีจมูกบี้แบน มีผมแดงหยาบยาว มีเรื้อนร่างเสมือนต้นตาล
ไหม้ไฟใหม่ๆ จับทารกสองพระองค์ เหมือนกำแหง้าบัวเคี้ยวกิน พระมหาบุรุษ
มองดูยักษ์ พอยักษ์อ้าปาก ก็เห็นปากยักษ์นั้น มีสายเลือดไหลออกเหมือน
เปลวไฟ ก็ไม่เกิดโทมนัสแม้เท่าปลายผม เมื่อคิดว่าเราให้ทานดีแล้ว ก็เกิดปีติ
โสมนัสมากในสรีระ. พระมหาสัตว์นั้นทรงทำความปรารถนาว่า ด้วยผลแห่งทาน
ของเราในอนาคตกาล ขอรัศมีทั้งหลายจงเด่นออกโดยทำนองนี้ เมื่อพระ-
องค์อาศัยความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว รัศมีทั้งหลายจึงเปล่งออกจาก
สรีระ แผลไปตลอดสถานที่ที่มีประมาณเท่านั้น.

บุพจริยาอย่างอื่นของพระองค์ยังมีอีก. เล่ากันว่า ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์
พระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นี้เห็นเจดีย์ของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง คิดว่า
ควรที่จะสละชีวิตของเราเพื่อพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ให้เขาพ้นทั่วทั้งสรีระโดย
ทำนองพันประทีปด้าม ให้บรรจุธาตุทองคำน้ำหนักแสนซึ่งมีช่อดอกไม้ตูมขนาด
ศอกหนึ่ง เต็มด้วยของหอมและเนยใส จุดไส้เทียนพันไส้ไว้ในธาตุทองนั้น
ใช้ศิระตะเทินธาตุทองนั้นแล้วให้จุดไฟทั่วทั้งตัว ทำประทักษิณพระเจดีย์ของ
พระชินเจ้าให้เวลาล่วงไปตลอดทั้งคืน เมื่อพระโพธิสัตว์พยายามอยู่จนอรุณขึ้น
อย่างนี้ ใ้อุ่นก็ไม่จับแม้เพียงขุมขน ได้เป็นเหมือนเวลาเข้าไปสู่ห้องดอกปทุม
จริงทีเดียว ชื่อว่าธรรมเนียมย่อมรักษาบุคคลผู้รักษาดน ด้วยเหตุนี้ พระผู้มี
พระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี

ธมฺโม สุฉินฺโณ สุขมาวหาติ

เอตานิถัสโส ธมฺเม สุฉินฺณ

น ทุกฺคตี กจฺฉติ ธมฺมจารี.

ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่
ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ นี่เป็นอันสงฆ์ใน
ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ผู้ประพฤติธรรม ย่อมไม่ไป
ทุกติ ดังนี้.

ด้วยผลแห่งกรรมแม้นี้ แสงสว่างแห่งพระสรีระของพระองค์จึงแผ่ไป
ตลอดหมื่นโลกธาตุ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า พระ-
พุทธเจ้า ผู้นำโลก พระนามว่ามงคล ก็ทรงกำจัด
ความมืดในโลก ทรงชูประทีปธรรม.

รัศมีของพระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้น ไม่มีผู้
เทียบ ยิ่งกว่าพระชินเจ้าพระองค์อื่น ๆ ครอบงำแสง
สว่างของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ หมื่นโลกธาตุก็
สว่างจ้า.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตมฺ ได้แก่ ความมืดในโลกและความมืด
ในดวงใจ. บทว่า นิหนุตฺวาน ได้แก่ ครอบงำ. ในคำว่า ฐมฺโมกฺกํ นี้
อุกุกา ศัพท์นี้ ใช้ในอรธเป็นอันมาก มีเข้าของช่างทองเป็นต้น. จริงอย่าง
นั้น เข้าของช่างทองทั้งหลาย ฟังทราบว่ อุกุกา ในอากาศสถานว่
สณฺฑาเสณ ชาตฺรुปี คเหตุว อุกุกามฺเข ปกฺขิเปยฺย ใช้คิมคิบทองใส่ลง
ในปากเข้า. ภาชนะถ่านไฟของช่างทองทั้งหลาย ก็ฟังทราบว่ อุกุกา ในอากาศ-
สถานว่ อุกุกํ พนฺเชยฺย อุกุกํ พนฺชิตฺวา อุกุกามฺขํ อาลิมฺเปยฺย ฟังผูก

ภษณะถ่านไฟ ครั้นผูกภษณะถ่านไฟแล้ว พึงฉาบปากภษณะถ่านไฟ. เตาไฟของช่างทอง ก็พึงทราบว่ อุกกา ในอาคตสถานว่ กมุมารานั ยถา อุกกา อนุโต ฉายติ โน พหิ เปรียบเหมือนเตาของช่างทองทั้งหลาย ย่อมไหม้แต่ภายใน ไม่ไหม้ภายนอก. ความเร็วของพายุ พึงทราบว่ อุกกา ในอาคตสถานว่ เอวิปาโก อุกกาปาโต ภวิสสุติ มีอุกกาบาด จักมีผลเป็นอย่างนี้. คบเพลิง ท่านเรียกว่ อุกกา ในอาคตสถานว่ อุกกาสุธาริยานาสู เมื่อคบเพลิงทั้งหลายอันเขาชอยู่. แม้ในที่นี้คบเพลิงท่านประสงค์ว่ อุกกา. เพราะฉะนั้นในที่นี้จึงมีความว่ ทรงชคบเพลิงที่สำเร็จด้วยธรรม พระองค์ทรงชคบเพลิงอันสำเร็จด้วยธรรมแก่โลก ซึ่งถูกความมืดคืออวิชาปกปิดไว้ อันความมืดคืออวิชาครอบงำไว้.

บทว่ อตุลลสิ ได้แก่ ไม่มีรัศมีอื่นเทียบได้ หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. ความว่ มีพระรัศมีอันพระพุทเจ้าพระองค์อื่นๆ เทียบไม่ได้. บทว่ ชินเหตุเลหิ ตคบทเป็น ชินหิ อญเลหิ แปลว่ กว่พระชินเจ้าพระองค์อื่นๆ. บทว่ จนุทสุริยปุปภิ หนตุว่ ได้แก่ กำจัดรัศมีของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ บทว่ ทสสหสุสิ วิโรจติ ความว่ เว้นแสงสว่างของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ หมื่นโลกธาตุยอมสว่างจ้าด้วยแสงสว่างของพระพุทเจ้าเท่านั้น.

ก็พระมงคลสัมมาสัมพุทเจ้า ทรงบรรลุพระโพธิญาณแล้ว ทรงยับยั้ง ณ โคนต้นไม้ที่ตรัสรู้ ๗ สัปดาห้ ทรงรับคำวอนขอให้ทรงแสดงธรรมของพรหม ทรงใคร่ครวญว่เราจะแสดงธรรมนี้แก่ใครหนอ ก็ทรงเห็นว่า ภิกษุสามโกฎิที่บวชกับพระองค์ ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย. ครั้นนั้น ทรงดำริว่ กุลบุตร

เหล่านี้บวชตามเราซึ่งกำลังบวชอยู่ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย พวกเขาถูกเราซึ่งต้องการวิเวกสละไว้ เมื่อวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เข้าไปอาศัย สิริวัฒนนคร อยู่ยัง ชักสิริวัน เอาเถิด เราจักไปแสดงธรรมแก่พวกเขาในที่นั้น แล้วทรงถือบาตรจีวรของพระองค์ เหาะสู่อากาศ เหมือนพระยาหงส์ ปรากฏพระองค์ ณ ชักสิริวัน ภิกษุเหล่านั้นถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงอันเตวาสิกวัตร แล้วนั่งแวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติมาแล้ว แก่ภิกษุเหล่านั้น. ต่อจากนั้น ภิกษุสามโกฏิกีบรรลุพระอรหัต ธรรมาภิสมัยการตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่เทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงประกาศสัจจะ ๔
อันประเสริฐสุด เทวดาและมนุษย์นั้น ๆ ตีมารสัจจะ
บรรเทาความมืดใหญ่ได้.

ธรรมาภิสมัย การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่ เทวดา
และมนุษย์แสนโกฏิ ในปฐมธรรมเทศนาของพระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ที่ซึ่งไม่ได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุโร แปลว่า ๔. บทว่า
สตจจวรุตตเม ความว่า จริงด้วย ประเสริฐด้วย ชื่อว่า สัจจะอันประเสริฐ
อธิบายว่า สัจจะสูงสุด. ปาฐะว่า จตุตารโ สตจจวรุตตเม ดังนี้ก็มี ความ
ว่า สัจจะอันประเสริฐ สูงสุดทั้ง ๔. บทว่า เต เต ได้แก่ เทวดาและมนุษย์

นั่นนั่น อันพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงแนะนำแล้ว. บทว่า **สจฺจรลํ** ได้แก่
คัมภีร์สมณะคือการแทงตลอดสัจจะ ๔. บทว่า **วิโนเทนฺตฺติ มหาตมํ** ความว่า
บรรพชา คือกำจัด ความมืด คือโมหะ ที่พึงละด้วยมรรคนั้น ๆ. บทว่า
ปตฺวาน ได้แก่ แทงตลอด. ในบทว่า **โพธิ** นี้ **โพธิ** ศัพท์นี้

มกุเผล ผล จ นิพฺพาน รุกฺเข ปญฺญตฺตฺยํ ตถา

สพฺพญฺญุตํ จ ญาณสฺมึ โปธิสทฺโท ปนาคโต.

ก็**โพธิ**ศัพท์มาในอรรถ คือ มรรค ผล นิพพาน

ต้นไม้ บัญญัติ พระสัพพัญญุตญาณ.

จริงอย่างนั้น **โพธิ** ศัพท์ มาในอรรถว่า **มรรค** ได้ในประโยคเป็น
ต้นว่า **โพธิ วุจฺจติ จตฺตฺส มกุเผลฺส ญาณํ ญาณํ** ในมรรค ๔ เรียกว่า
โพธิ. มาในอรรถว่า **ผล** ได้ในประโยคเป็นต้นว่า **อุปสฺมา ย อภิญฺญา ย**
สมฺโพชาย สวตฺตติ ย่อมเป็นไป เพื่อความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้
พร้อม. มาในอรรถว่า **นิพพาน** ได้ในประโยคนี้ว่า **ปตฺวาน โพธิ อมตํ**
อสงฺขตํ บรรลุพระนิพพาน อันไม่ตาย ปัจจยปรุณฺตํไม่ได้.

มาในอรรถว่า **ต้นอัสสัถะ** ต้น**โพธิ**ใบ ได้ในประโยคนี้ว่า **อนฺตรา**
จ คยํ อนฺตรา จ โพธิ ระหว่างแม่น้ำคยาและต้น**โพธิ**. มาในอรรถว่า
บัญญัติ ได้ในประโยคนี้ว่า **โพธิ โข ราชกฺุมารโ** **โกโต โคตมสฺส**
ปาเท ลีรสา วนฺตติ พระราชกุมารพระนามว่า **โพธิ** ถวายบังคมพระยุคล
บาทของพระโคตม ด้วยเศียรเกล้า.

มาในอรรถว่า **พระสัพพัญญุตญาณ** ได้ในประโยคนี้ว่า **ปปฺโปติ**
โพธิ **วรฺกฺริเมธโส** พระผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐดั่งแผ่นดิน ทรงบรรลุ
พระสัพพัญญุตญาณ. แม้ในที่นี้ ก็พึงเห็นว่าลงในอรรถว่า **พระสัพพัญญุตญาณ**
ลงในอรรถแม้ พระอรหันต์มรรคญาณก็ควร.

บทว่า **อตฺถิ** ได้แก่ เว้นที่จะชั่งได้ คือเกินประมาณ อธิบายว่า ไม่มีประมาณ ฟังถือความว่า ในปฐมกรรมเทศนา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ซึ่งทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้วทรงแสดงธรรม.

สมัยใด พระมงคลพุทธเจ้า ทรงอาศัยนคร ชื่อ **จิตตะ** ประทับอยู่ ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ช่มมานะ ของพวกเดียรฉิย์ ณ โคนต้นจำปา เหมือน พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ที่โคนต้นคันทัมพพฤกษ์แล้ว ประทับนั่งเหนือพื้นพระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ได้โคนต้นปาริฉัตรคณ ฌ ภพดาวดึงส์ ซึ่งเป็นภพประเสริฐสำเร็จด้วยทองและเงินใหม่่งดงาม เป็นแดน สำเร็จสำราญของเหล่าเทวดาและอสูรหนุ่มสาว ตรัสพระอภิธรรม. สมัยนั้น ธรรมาสัมมัการตรัสรู้ธรรมได้มีแก่เทวดาแสนโกฏิ นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒.

สมัยใด พระเจ้าจักรพรรดิ พระนาม **สุนันทะ** ทรงบำเพ็ญจักรวรรดิ วัตร ณ **สุรภินคร** ทรงได้จักรรัตนะ. เล่ากันว่า เมื่อ **พระมงคลทศพล** เสด็จจุบัตินั้นในโลก จักรรัตนะนั้นก็เขยื้อนจากฐาน พระเจ้าสุนันทะทรงเห็น แล้ว ก็หมัดความบันเทิงพระหฤทัย จึงทรงสอบถามพวกพราหมณ์ว่า จักรรัตนะนี้ บังเกิดเพราะกุศลของเรา เหตุไฉน จึงเขยื้อนจากฐาน สมัยนั้น พราหมณ์เหล่านั้นจึงพยากรณ์ ถึงเหตุที่จักรรัตนะนั้นเขยื้อนแต่พระราชว่า จักรรัตนะจะเขยื้อนจากฐาน เพราะพระเจ้าจักรพรรดิหมดพระชนมายุ เพราะ พระเจ้าจักรพรรดิทรงผนวชหรือเพราะพระพุทเจ้าปรากฏ แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระชนมายุของพระองค์ยังไม่สิ้นดอกพระพุทเจ้าข้า พระองค์ทรงมีพระชนมายุยืนยาว. แต่พระมงคลสัมมาสัมพุทเจ้า เสด็จจุบัตินั้นแล้วในโลก ด้วยเหตุนี้ จักรรัตนะของพระองค์จึงเขยื้อน พระเจ้าสุนันท-

จักรพรรดิราช พร้อมทั้งบริษัท จึงทรงไหว้จักรรัตนะนั้นด้วยเศียรเกล้า ทรง
วอนขอว่า トラบใดเราจักสักการะพระมงคลทศพล ด้วยอนุภาพของท่าน ขอ
ท่านอย่าเพิ่งอันตรายกันไป トラบนั้นด้วยเถิด. ลำดับนั้น. จักรรัตนะนั้นก็ได้
ตั้งอยู่ที่ฐานตามเดิม.

แต่นั้น พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิ ผู้มีความบันเทิงพระหฤทัยฝรั่ง-
พร้อม อันบริษัทมีปริมาณ ๓๖ โยชน์แวดล้อมแล้ว ก็เสด็จเข้าเฝ้าพระ
มงคลทศพล ผู้เป็นมงคลของโลกทั้งปวง ทรงอังคาสพระศาสดาพร้อมทั้งพระ
สงฆ์สาวกให้อิ่มหนำสำราญด้วยมหาทาน ถวายผ้าแก้วนิกาสีแต่พระอรหันต์แสน
โกฏิรูป ถวายบริวารทุกอย่างแต่พระตถาคต ทรงทำการบูชาแด่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ซึ่งทำความประหลาดใจสิ้นทั้งโลก แล้วเข้าเฝ้าพระมงคลพุทธเจ้า ผู้
เป็นนาถะของโลกทั้งปวง ทรงทำอัญชลีตั้งช่อดอกบัวอันไฉไลมลิน อันรุ่ง-
เรืองด้วยทศนขสโมธานไว้เหนือเศียรเกล้า ทรงถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ
ที่สมควรส่วนหนึ่ง แม้พระราชโอรสของพระองค์ พระนามว่าอนุราชกุมาร ก็
ประทับนั่งอย่างนั้นเหมือนกัน.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุพุทพิกถาโปรดชนเหล่านั้น ซึ่งมี
พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิเป็นประธาน พระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิพร้อมทั้ง
บริษัท บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภทา ๔. ลำดับนั้น พระศาสดาทรง
สำรวจบุพจริยาของชนเหล่านั้น ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งบาตรจิ๋วที่สำเร็จด้วย
ฤทธิ์ ก็ทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา ซึ่งประดับด้วยข้ายจักร ตรัสว่า พวก
เธอจงเป็นภิกษุมารเกิด. ในทันทีภิกษุทุกรูป ก็มีผมนขนาดสองนิ้ว ทรงบาตร
จิ๋วสำเร็จด้วยฤทธิ์ ถึงพร้อมด้วยอาการอันสมควรแก่สมณะ ประหนึ่งพระ-
เถระ ๖๐ พรรษา แวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า นี่เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓. ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรม ในสวรรค์ชั้น

ดาวดึงส์ ภพของท้าวสักกะจอมเทพ ธรรมาภิสมัย
ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่เทวดาแสนโกฏิ.

สมัยใด พระเจ้าสุภังการพรตติ เสด็จเข้าไป
เฝ้าพระสัมพุทธเจ้า สมัยนั้น พระสัมพุทธเจ้าผู้ประ-
เสริฐ ได้ทรงลั่นธรรมเถรอันสูงสุด.

สมัยนั้น หมู่ชนที่ตามเสด็จพระเจ้าสุภังการมี
จำนวนเก้าสิบลโกฏิ คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ไม่มี
เหลือ เป็นเอหิภิกขุ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุรินทเทวภเว ความว่า ในภพของ
ท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพอีก. บทว่า ฌมฺม ได้แก่ พระอภิธรรม. บทว่า
อาหนิ ได้แก่ ตี. บทว่า วรุตฺตมฺ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ
ได้ทรงลั่นธรรมเถรอันสูงสุด. บทว่า อนุจฺรา ได้แก่ เสวกผู้ตามเสด็จประจำ.
บทว่า อาสุ ได้แก่ ได้มีแล้ว. ปาฐะว่า ตทาสิ นวุติโกฏิโย ดังนี้ก็มี.
ความว่า หมู่ชนของพระเจ้าสุภังการพรตติพระองค์นั้นได้มีแล้ว ถ้าจะถามว่า
หมู่ชนนั้น มีจำนวนเท่าไร ก็จะตอบได้ว่า มีจำนวนเก้าสิบลโกฏิ.

เล่ากันว่า ครั้งนั้น เมื่อพระมงคลโลกนาถประทับอยู่ ณ เมฆลบุรี
ในนครนั้นนั้นแล สุทิวมาณพ และ รัมมเสณมาณพ มีมาณพพันหนึ่ง
เป็นบริวาร พากันบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น. เมื่อคู่พระอัครสาวกพร้อมบริวารบรรลुพระอรหัต ในวันเพ็ญ

เดือนมาฆะ พระศาสดาทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในท่ามกลางภิกษุแสนโกฏิ
นี่เป็นการประชุมครั้งแรก. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในการประชุมของ
บรรพชิต ในสมาคมญาติอันยอดเยี่ยม ณ อุตตราราม อีก นี่เป็นการประชุม
ครั้งที่ ๒. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในท่ามกลางภิกษุเก้าหมื่นโกฏิ ในสมาคม
คณะภิกษุพระเจ้าสุทนต์จักรพรรดิ นี่เป็นการประชุมครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
การประชุม ๓ ครั้ง คือ ครั้งที่ ๑ ประชุมภิกษุแสน
โกฏิ.

ครั้งที่ ๒ ประชุมภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ ประ-
ชุมภิกษุเก้าสิบโกฏิ ครั้งนั้น เป็นการประชุมภิกษุ
จีณาสพ ผู้ไร้มลทิน.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพราหมณ์ ชื่อว่า สุรุจิ ในหมู่บ้าน
สุรุจิพราหมณ์ เป็นผู้จบไตรเพทพร้อมทั้งนิพนธ์ทุกศาสตร์ เกฏุกศาสตร์
ทั้งประเภทอักษรศาสตร์ ชำนาญร้อยกรอง ชำนาญร้อยแก้ว ทั้งเชี่ยวชาญใน
โลกายตศาสตร์และมหาปริสถักษณศาสตร์ ท่านสุรุจิพราหมณ์นั้น เข้าไปเฝ้า
พระศาสดา ฟังธรรมกถาอันไพเราะของพระทศพลแล้วเลื่อมใสถึงสรณะ นิมนต์
พระผู้พระภาคเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกว่า พຽ່ງนี้ ขอพระองค์โปรดทรง
รับอาหารของข้าพระองค์ด้วยเถิด ท่านพราหมณ์นั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสถามว่า ท่านพราหมณ์ ท่านต้องการภิกษุจำนวนเท่าไร จึงกราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุบริวารของพระองค์มีเท่าไรเล่า พระเจ้าข้า. ครั้งนั้น
เป็นการประชุมครั้งที่ ๑ เพราะฉะนั้น เมื่อตรัสว่าแสนโกฏิ สุรุจิพราหมณ์

จึงนิมนต์ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเป็นเช่นนั้น ขอพระองค์โปรดทรงรับอาหารของข้าพระองค์ พร้อมกับภิกษุทุกรูปพระเจ้าข้า. พระศาสดาจึงทรงรับนิมนต์.

พราหมณ์ ครั้นนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้นแล้ว ก็กลับไปบ้านตนคิดว่า ภิกษุจำนวนถึงเท่านี้ เราก็สามารถถวายข้าวต้มข้าวสวย และผ้าได้ แต่สถานที่ท่านจะนั่งกันจักทำอย่างไร ความคิดของท่านพราหมณ์นั้นก็ร้อนไปถึงพระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ของท้าวสหัสสนัยน์สักกเทวราช ซึ่งสถิตอยู่เหนือยอดขุนเขาพระเมรุ ระยะทางแปดหมื่นสี่พันโยชน์ ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงเห็นอาสน์ร้อนขึ้นมา ก็เกิดปริวิตกว่า ใครหนอประสงค์จะให้เราเคลื่อนย้ายจากที่นี่ ทรงเล็งทิพยเนตรตรวจดูมนุษยโลก ก็เห็นพระมหาบุรุษ คิดว่า พระมหาสัตว์ผู้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประธาน คิดถึงเรื่องสถานที่ภิกษุสงฆ์นั้นจะนั่ง แม้เราก็ควรจะไปทีนั้นแล้วรับส่วนบุญ จึงปลอมตัวเป็นนายช่างไม้ ถือมิดและขวานแล้วปรากฏตัวต่อหน้าพระมหาบุรุษ กล่าวว่า ใครหนอมิกิจที่จะจ้างเราทำงานบ้าง.

พระมหาสัตว์เห็นแล้วก็ถามว่า ท่านสามารถทำงานของเราได้หรือ เขาบอกกล่าวว่า ขึ้นชื่อว่าศิลปะที่เราไม่รู้ ไม่มี ผู้ใด ประสงค์จะให้ทำสิ่งใดๆ ไม่ว่าจะเป็นมณฑป ปราสาท หรือนิเวศน์เป็นต้นไร ๆ อื่น เราก็สามารถทำได้ทั้งนั้น. พระมหาสัตว์บอกว่า ถ้าอย่างนั้นเรามิงาน. เขาถามว่า งานอะไรเล่า นายท่าน. พระมหาสัตว์บอกว่า เรานิมนต์ภิกษุจำนวนแสนโกฏิ เพื่อฉันอาหารวันพรุ่งนี้ ท่านจักต้องสร้างมณฑปสำหรับภิกษุเหล่านั้นนั่งนะ เขาบอกว่า ได้สิ พ่อคุณ. เขากล่าวว่า ดีละ ถ้าอย่างนั้นเรจักทำ แล้วก็ตรวจดูภูมิ

ประเทศแห่งหนึ่ง ภูมิประเทศเหล่านั้นประมาณสิบสองโยชน์ พื้นเรียบเหมือนวงกลินนารื่นรมย์อย่างยิ่ง. เขาคิดอีกว่า มณฑปที่เห็นเป็นแก่นไม้สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการจงผุดขึ้น ณ ที่ประมาณเท่านี้ แล้วตรวจดู ในทันใด มณฑปที่ชำแรกพื้นดินผุดโผล่ขึ้นก็เสมือนมณฑปจริง มณฑปนั้นมีหม้อเงินอยู่ที่เสาทอง มีหม้อทองอยู่ที่เสาเงิน มีหม้อแก้วประพาอยู่ที่เสาแก้วมณี มีหม้อแก้วมณีอยู่ที่เสาแก้วประพาพ มีหม้อรัตนะ ๗ อยู่ที่เสารัตนะ ๗.

ต่อนั้น เขาตรวจดูว่าข่ายกระดิ่ง จงห้อยระหว่างระยะของมณฑป พร้อมกับตรวจดู ข่ายกระดิ่งก็ห้อย ซึ่งเมื่อต้องลมพานอ่อนๆ ก็เปล่งเสียงไพเราะ นารื่นรมย์อย่างยิ่ง เหมือนอย่างดนตรีเครื่อง ๕ ได้เป็นเหมือนเวลาบรรเลงทิพย์สังคีต. เขาคิดว่า พวงของหอม พวงดอกไม้วางไปไม้และพวงรัตนะ ๗ ของทิพย์ จงห้อยลงเป็นระยะๆ. พร้อมกับคิด พวงทั้งหลายก็ห้อย. อาสนะ เครื่องลาดมีค่าเป็นของกับปิยะ และเครื่องรองทั้งหลาย สำหรับภิกษุจำนวนแสนโกฏิ จงชำแรกแผ่นดินผุดโผล่ขึ้น ในทันใด ของดังกล่าวก็ผุดขึ้น เขาคิดว่าหม้อน้ำ จงตั้งอยู่ทุก ๆ มุม ๆ ละหม้อ ทันใดนั้นเองหม้อน้ำทั้งหลายเต็มด้วยน้ำสะอาดหอมและเป็นกับปิยะมีรสอร่อย เย็นอย่างยิ่ง มีปากปิดด้วยใบทอง ก็ตั้งขึ้น ท้าวสหัสสนัยน์นั้น ทรงเนรมิตสิ่งของมีประมาณเท่านี้แล้วเข้าไปหาพราหมณ์กล่าวว่า นายท่าน นานี่เนาะ ท่านเห็นมณฑปของท่านแล้วโปรดให้ค่าจ้างแก่เราสิ พระมหาสัตว์ไปตรวจดูมณฑปนั้น เมื่อเห็น มณฑปนั้นแลสรระก็ถูกปีติ ๕ อย่างถูกต้อง แผ่ขานมิได้วางเว้นเลย.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์เมื่อแลเห็นก็คิดอย่างนี้ว่า มณฑปนี้มีไซไฟมีอมนุษย์สร้าง อาศัยอภัยชัยของเรา คุณของเรา จึงร้อนถึงภพของท้าวสักก-

เทวราช ต่อนั้น ท้าวสักกจอมทวยเทพจึงทรงเนรมิตมณฑปนี้แน่แล้ว. พระมหาสัตว์คิดว่า การจะถวายทานวันเดียวในมณฑปเห็นปานนี้ไม่สมควรแก่เรา จำเราจะถวายตลอด ๗ วัน ธรรมดาทานภายนอก แม้มีประมาณเท่านั้น ก็ยังไม่อาจทำหัวใจของพระโพธิสัตว์ให้พอใจได้ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายอาศัยจะยอมจะเชื่อว่าพอใจ ก็แต่ในเวลาตัดศีรษะที่ประดับแล้วหรือควักลูกตาที่หยอดแล้ว หรือถอดเนื้อหัวใจให้เป็นทาน. จริงอยู่ ในสិวิชาดก เมื่อพระโพธิสัตว์ของเรา สละทรัพย์ห้าแสนกหาปณะทุกๆ วัน ให้ทาน ๕ แห่ง คือ ท่ามกลางนคร และที่ประตูทั้ง ๕. ทานนั้นไม่อาจให้เกิดความพอใจในจาคะได้เลย. แต่สมัยใด ท้าวสักกเทวราชปลอมตัวเป็นพราหมณ์มาขอจกษุทั้งสองข้าง สมัยนั้น พระโพธิสัตว์นั้น ก็ควักจกษุเหล่านั้นให้ กำลังทานนั้นแหละ จึงเกิดความร่าเริง จิตมิได้เปลี่ยนแปลงแม้แต่ท่าปลายเส้นผม. ด้วยประการดังกล่าวมานี้ พระสัพพัญญูโพธิสัตว์ทั้งหลาย อาศัยแต่ทานภายนอกจึงมิได้อิ่มเลย เพราะฉะนั้น พระมหาบุรุษแม้พระองค์นั้น คิดว่า เราควรถวายทานแก่ภิกษุจำนวนแสนโกฏิ จึงให้ภิกษุเหล่านั้นนั่ง ณ มณฑปนั้นแล้วถวายทาน ชื่อว่า ควปานะ [ขนมเป็งผสมนมโค] ๗ วัน.

โภชนะที่เขาบรรจุมือขนาดใหญ่ว่า ให้เต็มด้วยน้ำนมโคแล้วยกตั้งบนเตา ใส่ข้าวสารทีละน้อยๆ ลงที่น้ำนมซึ่งสุกโดยเคียวจนขึ้นแล้วปรุงด้วยน้ำผึ้ง คลุกน้ำตาลกรวดละเอียดและเนยใสเข้าด้วยกัน เรียกกันว่า ควปานะ ในบาลีนั้น ควปานะนี่แหละ เขาเรียกว่าโภชนะอรอยมिरส ๔ ดังนี้ก็มี. แต่มนุษย์ทั้งหลาย ไม่อาจอังกาสได้ แม้แต่เทวดาทั้งหลาย ที่อยู่ช่องว่างช่องหนึ่งจึงอังกาสได้ สถานที่นั้นแม้มีขนาดสิบสองโยชน์ ก็ยังไม่พอรับภิกษุเหล่านั้นได้เลย แต่ภิกษุเหล่า

นั้นนั่งโดยอานูภาพของตนๆ. วันสุดท้าย พระมหาบุรุษให้เขาล้างบาตรภิกษุ
ทุกรูป บรรจุกด้วยเนยใส เนยจืด น้ำผึ้ง น้ำอ้อยเป็นต้น ได้ถวายพร้อมด้วย
ไตรจีวร ผ้าจีวรที่ภิกษุสังฆมวณะในที่นั้นได้แล้ว ก็เป็นของมีค่านับแสน.

ครั้งนั้น พระศาสดาเมื่อทรงทำอนุโมทนา ทรงใคร่ครวญดูว่า มหา-
บุรุษผู้นี้ได้ถวายมหาทานเห็นปานนี้ จักเป็นใครกันหนอ ก็ทรงเห็นว่า ใน
อนาคตกาล เขาจักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ ในที่สุดสองอสงไขย
กัฬาไรแล่นกัปแต่นั้น จึงทรงเรียกพระมหาสัตว์มาแล้วทรงพยากรณ์ว่า ถ่วงกาล
ประมาณเท่านั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ. ลำดับนั้น พระ-
มหาบุรุษสดับคำพยากรณ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็มีหัวใจปลาบปลื้ม
คิดว่า พระองค์ตรัสว่าเราจักเป็นพระพุทธเจ้า เราก็ไม่ต้องการอยู่ครองเรือนจึง
ละสมบัติเห็นปานนั้นเสียเหมือนก้อนขี้เถ้า บวชในสำนักของพระศาสดา เรียน
พระพุทธวจนะ ยังอภิญญาและสมบัติ ๘ ให้บังเกิด มีฉานไม่เสื่อม ดำรงอยู่
จนตลอดอายุ ที่สุดอายุ บังเกิดแล้วในพรหมโลก. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ ชื่อว่าสุรุจิ เป็นผู้คง
แก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท.

เราเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถึงพระองค์เป็นสรณะ
แล้วบูชาพระสงฆ์มีพระสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วย
ของหอมและดอกไม้ ครั้นบูชาด้วยของหอมและดอกไม้
แล้วก็เลี้ยงให้อิ่มหนำสำราญด้วยขนมควพานะ.

พระมงคลพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นยอดของสัตว์สองเท้า
แม้พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้จักเป็น
พระพุทธเจ้า ในกัปที่ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

ตถาคตออกอภิเษกกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว
ตั้งความเพียรกระทำทุกกรกริยาแล้ว ฯลฯ พวกเราจัก
อยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของ พระมงคลพุทธเจ้านั้นแล้ว
ก็บังจิตให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป แล้วอธิษฐาน ข้อวัตรยิ่ง
ขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์.

ครั้งนั้น เราเพิ่มพูนปีติ เพื่อบรรลुพระสัมโพธิ-
ญาณอันประเสริฐ ก็ถวายเคหะของเราแด่พระพุทธเจ้า
แล้วบวชในสำนักของพระองค์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวัังคสัตตสุ-
ตาสันทั้งหมด ยังศาสนาพระชินเจ้าในหังคงาม

เราอยู่ในพระศาสนานั้น อย่างไม่ประมาท เจริญ
พรหมวิหารภาวนา ก็ถึงฝั่งอภิญญา เข้าถึงพรหมโลก

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คณฺฐมาเลน** ได้แก่ ด้วยของหอมและ
ดอกไม้. คำว่า **ควปานะ** นี้ได้กล่าวมาแล้ว. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
มตปานน ดังนี้ก็มี. บทว่า **ตปฺปยิ** แปลว่า ให้อิมหนาสำราญแล้ว. บทว่า
อตุตฺตริปิ **วตมธิฏฺฐสึ** ได้แก่ อธิษฐานข้อวัตร ยวดยิ่งขึ้น. บทว่า **ทสปรามิ-**
ปุริยา ได้แก่ เพื่อทำบารมี ๑๐ ให้เต็ม. บทว่า **ปีตี** ได้แก่ ความยินดีแห่ง
ใจ. บทว่า **อนุพุรฺุหนฺโต** ได้แก่ ให้เจริญ. บทว่า **สมฺโพธิวรปตฺติยา**
ได้แก่ เพื่อบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า. บทว่า **พุทฺเช** **ทตฺวาน** ได้แก่
บริจาคนแด่พระพุทธเจ้า. บทว่า **มํ** **เคหํ** ความว่า บริจาคเคหะคือสมบัติ

๑. ดูความพิศดารในวงศ์พระสุมนพุทธเจ้าที่ ๔ หน้า ๓๕๘.

ทุกอย่างของเรา แต่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เพื่อเป็นปัจจัย ๔. บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ในพระพุทธานัน. บทว่า พุรหุม ได้แก่ เจริญพรหมวิหาร ภาวนา.

ก็พระผู้มีพระภาคมงคลพุทธเจ้า มีพระนคร ชื่อว่า อุตตรนคร แม้พระชนกของพระองค์เป็นกษัตริย์ พระนามว่า พระเจ้าอุตตระ แม่พระชนนีพระนามว่า พระนางอุตตระ คู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสุเทวะ และ พระธรรมเสนะ มีพระพุทธรูปปฏิมากร ชื่อว่า พระปาติยะ มีคู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสีวละ และ พระอโศกา ต้นไม้ที่ตรัสรู้ ชื่อต้นนาคะ [ภาคะทิง] พระสรীরะสูง ๘๘ ศอก พระชนมายุประมาณเก้าหมื่นปี ส่วนพระชายาพระนามว่า ยสวดี พระโอรสพระนามว่า สีวละ เสด็จออกภิเษกกรรมณ์ โดยยานคือ ม้า ประทับ ณ พระวิหาร อุตตราราม อุปปฏิมากรชื่อ อุตตระ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ดำรงพระชนมอยู่เก้าหมื่นปีก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน. หมื่นจักรวาลก็มีตกลงพร้อมกัน โดยเหตุอย่างเดียวกันนั้น มนุษย์ทุกจักรวาล ก็พากันรำไห้คร่ำครวญเป็นการใหญ่ ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า

พระมงคลพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
นคร ชื่ออุตตรนคร มีพระชนกพระนามว่า พระเจ้า
อุตตระ พระชนนีพระนามว่า พระนางอุตตรา.

มีคู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสุเทวะ พระ-
ธรรมเสนะ มีพระพุทธรูปปฏิมากร ชื่อว่า พระปาติยะ.

มีคู่พระอัครสาวิกา ชื่อพระสีวละ และพระ
อโศกา ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เรียก
ว่าต้นนาคะ.

พระมหารามุนี สูง ๘๘ ศอก พระรัศมีแผ่ไกล
จากพระสรীরะนั้นหลายแสน.

ในยุคนั้น ทรงมีพระชนมายุเก้าหมื่นปี พระองค์ดำรงพระชนม์อยู่เท่านั้น ก็ทรงยังหมุ่นเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

คลื่นในมหาสมุทร ไครๆ ไม่อาจนับคลื่นเหล่านั้นได้ฉันใด สาวกของพระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้น ไครๆ ก็ไม่อาจนับสาวกเหล่านั้นได้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

พระมงคลสัมพุทธเจ้า ผู้นำโลก ยังดำรงอยู่เพียงใด ความตายของผู้ยังมีกิเลสในศาสนาของพระองค์ ก็ไม่มีเพียงนั้น.

พระผู้มีพระยศใหญ่พระองค์นั้น ทรงชูประทีปธรรม ยังมหาชนให้ข้ามโสมสงสาร แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน เหมือนดวงไฟลูโกโพลงแล้วก็ดับไป ฉะนั้น.

พระองค์ ครั้นทรงแสดงความที่สังขารทั้งหลาย เป็นสภาวะธรรมแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานเหมือนกองไฟลูโกโพลงแล้วก็ดับ เหมือนดวงอาทิตย์ส่องแสงสว่างแล้ว ก็อัสดงคตฉะนั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตโต ได้แก่ จากพระสรีระของพระมงคลพุทธเจ้าพระองค์นั้น. บทว่า นิทฺฐาวตฺถิ ก็คือ นิทฺฐาวนฺตฺถิ พึงเห็นว่าเป็นวจนะวิปลาส. บทว่า รัสี ก็คือ รัสมิทั้งหลาย. บทว่า อเนกสทฺตสทฺตฺถิ ก็คือ หลายแสน. บทว่า อุมิ ได้แก่ ระลอกคลื่น. บทว่า คณฺเฑตุเย

แปลว่า เพื่อคำนวณ คือนับ. อธิบายว่า คลื่นในมหาสมุทร ใคร ๆ ไม่อาจนับว่าคลื่นในมหาสมุทรมีเท่านี้ จันใด แม้สาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ใคร ๆ ก็ไม่อาจนับได้ ที่แท้เกินที่จะนับได้ ก็จันนั้น. บทว่ายาว ได้แก่ ตลอดกาลเพียงใด. บทว่า สกิลสมรณฺ ททา ความว่า บุคคลเป็นไปกับด้วยกิเลสทั้งหลาย ชื่อว่าผู้เป็นไปกับด้วยกิเลส. ความตายของผู้เป็นไปกับด้วยกิเลส ชื่อว่า สกิลสมรณะ ความตายของผู้มีกิเลส. ความตายของผู้มีกิเลสนั้นไม่มี. เขาว่า สมัยนั้น สาวกทั้งหลายในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น บรรลุพระอรหัตแล้ว ก็พากันปรินิพพานหมด ผู้เป็นปุถุชนหรือเป็นพระโศคาบันเป็นต้นก็ยังไม่ทำกาลกิริยา [ตาย] อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สมุโหมมารณฺ ททา ดังนี้ก็มี.

บทว่า ธมฺโมกฺกํ แปลว่า ประทีปธรรม. ไฟท่านเรียกว่า ฐมฺเกตุ แต่ในที่นี้พึงเห็นว่าประทีป เพราะฉะนั้น จึงมีความว่า เหมือนประทีปส่องแสงแล้วก็ดับไป. บทว่า มหายโส ได้แก่ พระผู้มีบริวารมาก อาจารย์บางพวกกล่าวว่า นิพฺพุโต โส สสาวโก. บทว่า สงฺขารานํ ได้แก่ สังขตธรรม ธรรมที่มีปัจจัย. บทว่า สภาวตฺตํ ได้แก่ สามัญลักษณะมีอนิจจลักษณะ เป็นต้น. บทว่า สุริโย อตฺตงฺคโต ยถา ความว่า ดวงอาทิตย์ซึ่งมีรัศมีนับพัน กำจัดกลุ่มความมืดทั้งหมด และส่องสว่างหมดทั้งโลก ยังถึงอัสตงคตจันใด แม้พระมงคลพุทธเจ้าผู้เป็นดังดวงอาทิตย์ ผู้ทำความแสบานแก่เวไนยสัตว์ผู้เป็นดังงับัว ทรงกำจัดความมืดในโลกทั้งภายในทั้งภายนอกทุกอย่าง ทรงรุ่งเรืองด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์ ก็ถึงความดำรงอยู่ไม่ได้ ก็จันนั้น คาลาที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระมงคลพุทธเจ้า

๔. วงศ์พระสุมนพุทธเจ้าที่ ๔

ว่าด้วยพระประวัติของพระสุมนพุทธเจ้า

[๕] ต่อจากสมัยของพระมงคลพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า สุมนะ ผู้นำโลก ผู้ไม่มีผู้เสมอด้วยธรรมทั้งปวง ผู้สูงสุดแห่งสรรพสัตว์.

ครั้งนั้น ทรงล้นอมตเถรี คือคำสั่งสอนของพระชินพุทธเจ้ามีองค์ ๘ ซึ่งประกอบพร้อมด้วยสังข์คือธรรม ๓ กรุงเมฆละราชาณี.

พระศาสดาพระองค์นั้น ทรงกำจัดกิเลสทั้งหลายแล้วทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณอันสูงสุด ทรงสร้างนคร คือพระสักทธรรมปุระ อันประเสริฐสูงสุด.

พระองค์ทรงสร้างถนนใหญ่ ที่ไม่ขาดไม่คดแต่ตรงใหญ่กว้าง คือสติปัญญาอันประเสริฐสูงสุด.

ทรงคลี่วางสามัญผล ๔ ปฏิสัมภิตา อภิญญา ๖ และสมบัติ ๘ ไว้ ณ ถนนนั้น.

ชนเหล่าใด ไม่ประมาท ไม่มีตะปูตรึงใจ ประกอบด้วยหิริและวีริยะ ชนเหล่านั้น ๆ ย่อมยึดไว้ได้ ซึ่งคุณประเสริฐเหล่านี้ ตามสบาย.

พระศาสดา เมื่อทรงยกชนเป็นอันมากขึ้นด้วย
การประกอบนั้น อย่างนี้แล ก็ทรงสัตว์แสนโกฏิ
ให้ตรัสรู้ เป็นครั้งที่ ๑.

สมัยใด พระมหาวิระ ทรงสั่งสอนหมู่เดียรฉัตร
สมัยนั้น สัตว์พันโกฏิ ก็ตรัสรู้ ในการแสดงธรรม
ครั้งที่ ๒.

สมัยใด เทวดาและมนุษย์ พร้อมเพียงเป็น
น้ำหนึ่งใจเดียวกัน ทูลถามนิโรธปัญหาและข้อสงสัย
ทางใจ.

แม้สมัยนั้น สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ ก็ได้ตรัสรู้ครั้ง
ที่ ๓ ในการแสดงธรรมในการตอบนิโรธปัญหา.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตการประชุมพระชีมาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ ผู้คงที่ ๓ ครั้ง.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอยู่จำพรรษาแล้ว
เมื่อท่านประกาศปวารณา พระตถาคตก็ทรงปวารณา
พรรษา พร้อมด้วยภิกษุแสนโกฏิ.

ต่อจากสันนิบาต การประชุมครั้งที่ ๑ นั้น ใน
การประชุมภิกษุเก้าหมื่นโกฏิ ณ ภูเขาทองไร้มลทิน
เป็นการประชุม ครั้งที่ ๒.

สมัยที่ท้าวสักกะเทวราช เสด็จเข้าไปเพื่อเฝ้า
พระพุทธเจ้า เทวดาและมนุษย์แปดหมื่นโกฏิประชุม
กัน เป็นครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นพญานาคชื่ออตุละ มีฤทธิ์มาก
สั่งสมกุศลไว้มาก.

ครั้งนั้น เราออกจากพิภพนาค พร้อมด้วยเหล่า
ญาตินาคทั้งหลาย บำรุงบำเรอพระชินพุทธเจ้าด้วย
ดนตรีทิพย์.

เราเลี้ยงดูภิกษุแสนโกฏิ ให้อิ่มหนำสำราญด้วย
ข้าวน้ำ ถวายคู่ผ้ารูปละคู่ แล้วถึงพระองค์เป็นสรณะ.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้นำโลก พระองค์นั้น ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่หา
ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์แล้ว ตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
รับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้านั้น เสวยข้าวมธุปายาสที่ริมฝั่งแม่น้ำ
เนรัญชรา เสด็จเข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์โดยทางอันดี
ที่เขาจัดไว้.

ต่อนั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม จักตรัสรู้ ณ โพธิพฤกษ์
ชื่ออัสดัตตะ ต้นโพธิใบ.

ท่านผู้นี้จักมีพระชนนี พระนามว่า มายา พระ-
ชนก พระนามว่า สุทโชนะ ท่านผู้นี้ชื่อโคตมะ.

จักมีอัครสาวก ชื่อพระโกณฑิยะ พระอุปลิสสะผู้
ไม่มีอาสวะปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น พุทท-
อุปัฏฐาก ชื่อว่าอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และพระอุบล
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น.

โพธิพฤกษ์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า อัสดัตตะ ต้นโพธิใบ อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า
จิตตะและหัตตะอาพวกะ อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า
นันทมาตาและอุตตรา. พระโคตมผู้พระยศ พระองค์
นั้น มีพระชนมายุประมาณ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดา ฟังพระดำรัสนี้ของพระสุমন
พุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้ว ก็
ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุดร้อมทั้งเทวโลก ก็พากันให้ร้อง
ปรบมือ หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่า

ฉิว่า พวกเราจักพลาดคำสั่งสั้น ของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราจักอยู่ต่อหน้าของ
ท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ยังถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ได้
ฉันใด

พวกเราทุกคน ฉิว่า จะละพินพระชินเจ้าพระ-
องค์นี้ไปเสีย ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
อธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้
บริบูรณ์.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่า เมขละ พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
สุทัตตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสิริมา.

พระองค์ทรงครองมรธาตวิสัยเก้าหมื่นปี มี
ปราสาทยอดเยี่ยม ๓ ปราสาท ชื่อ ฉันทะ สุฉันทะ
และวภูงคะ.

ทรงมีพระสนมhari แต่งกายงาม หกหมื่นสาม
พันนาง มีพระมเหสีพระนามว่า วภูงคิ มีพระโอรส
พระนามว่า อานุปมะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือ ช้าง ทรงตั้งความเพียร ๑๐
เดือนเต็ม.

พระมหาวิระ สุมนะ ผู้นำโลก ผู้สงบ อันทำ
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ กรุงเมฆละ ราชธานี.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
อัครสาวก ชื่อว่า พระสรณะ และพระภาวิตตะ
พระพุทธุปปฏิญาณ ชื่อว่า พระอุเทน.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระโสณา และพระ-
อุปโสณา พระพุทธเจ้าผู้เสมอกับ พระพุทธเจ้าที่ไม่มี
ผู้เสมอพระองค์นั้น ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อว่า
ต้นนาคะ (ต้นกาะทิง).

ทรงมีอัครอุปปฏิญาณ ชื่อว่า วรณะและสรณะ มี
อัครอุปปฏิญาณิกา ชื่อว่า จาลา และ อุปจาลา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูง ทรงสูง
เกล้าสืบคอก พระรูปพระโฉมงดงามเสมือนรูปบูชาของ
หมื่นโลกชาตุกั้เจ็ดจำ.

ในยุคนั้น อายุมนุษย์เก้าหมื่นปี พระองค์เมื่อ
ทรงพระชนม์ยืนเพียงนั้น ก็ทรงยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสงสาร.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงยังคนที่ควรขำให้ขำ
โอมสงสาร ทรงยังคนที่ควรตรัสรู้ให้ตรัสรู้ แล้วก็
เสด็จดับขันธปรินิพพาน เหมือนเดือนดับ.

ภิกษุพิจารณาพล่ามัน พระพุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้
เสมือนพระองค์นั้น มียศยิ่งใหญ่ แสดงรัศมีที่ไม่มี
อะไรเปรียบได้ ยังพากันนิพพานทั้งนั้น.

พระญาณ ที่ไม่มีอะไรวัดได้นั้น รัตนะ ที่ไม่มี
อะไรชั่งได้เหล่านั้น ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปหมดสิ้น
สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงยศ เสด็จดับขันธปรินิพ-
พาน ณ พระวิหารอังคาราม พระชินสตูปของพระองค์
ณ พระวิหารนั้นนั่นแล สูง ๔ โยชน์.

จบวงศ์พระสุมนพุทธเจ้า ที่ ๔

พรรณนา วงศ์พระสุมนพุทธเจ้าที่ ๔

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เสด็จดับขันธปรินิพพานทำหมื่น
โลกธาตุให้มีคดงพร้อมกัน ด้วยเหตุอย่างเดียวอย่างนี้แล้ว ต่อมาจากสมัยของ
พระองค์ เมื่อมนุษย์ทั้งหลายซึ่งมีอายุเก้าหมื่นปี แล้วก็ลดลงโดยลำดับจน
เกิดมา มีอายุเพียงสิบปี แล้วเพิ่มขึ้นอีก จนมีอายุถึงอสงไขยปี แล้วลดลงอีก
จนมีอายุเก้าหมื่นปี พระโพธิสัตว์พระนามว่า สุมนะ ทรงบำเพ็ญบารมี บังเกิด
ในสวรรค์ชั้นดุสิต จุดจากนั้น ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมา
เทวี ในราชสกุลของพระเจ้าสุทัตตะ ณ เมฆลนคร เรื่องปาฏิหาริย์มีนัยที่เคย
กล่าวมาแล้วทั้งนั้น.

พระโพธิสัตว์นั้น เจริญวัยมาโดยลำดับ อันเหล่าสตรีฝ่ายนาฏกะ
[ฟ้อน, ขับ, บรรเลง] จำนวนหกหมื่นสามแสนนางบำเรออยู่ ณ ปราสาท ๓
หลัง ชื่อ สิริวัณณะ โลมวัณณะและอิทธิวัณณะ อันเหล่าขุนาริผู้กล้าหาญ
ปรนนิบัติอยู่ เสวยสุขตามวิสัย เสมือนสุขทิพย์ ประหนึ่งเทพกุมารี ทรงให้
กำเนิดพระโอรสที่ไม่มีผู้เปรียบ พระนามว่า อนุปมะ แก่พระนางวภูงสิกาเทวี
ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิเนษกรรมณ์ ด้วยยานคือช้าง ทรงผนวชแล้ว
ส่วนชนสามสิบโกฏิ ก็บวชตามเสด็จพระโพธิสัตว์ ซึ่งทรงผนวชอยู่.

พระองค์ อันชนสามสิบโกฏินั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐
เดือน ณ วันเพ็ญเดือนวิสาขะ เสวยข้าวมธุปายาส อันมีไอชะทิพย์ที่เทวดา
ใส่ ที่ นางอนุปมา ธิดาของ อโนมเศรษฐี ใน อโนมนิกม ถวายแล้ว
ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ สาละวัน ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่ อนุปมาชีวก ถวาย

๑. ตามบาลีว่า ชื่อ จันทะ สุจันตะ และวภูงสะ

เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ นาคะ ต้นกาะทิง ทรงทำประทักษิณต้นนาคะ
โพธิ์นั้น ทรงเอาหญ้า ๘ กำปูเป็นสันถัดหญ้ากว้าง ๓๐ สอก ประทับนั่งขัดสมาธิ
เหนือสันถัดหญ้านั้น. ต่อ นั้น ก็ทรงกำจัดกองกำลังมาร แทะตลอดพระสัพ-
พัญญุตญาณ ทรงเปล่งอุทานว่า อเนกชาติสังสารี ฯ เป ฯ ตณฺหณัน
ขยมขุณฺณคา ดังนี้ ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

ถัดสมัยของพระมงคลพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า
พระนามว่า สุมนะ ทรงเป็นผู้นำโลก ไม่มีผู้เสมอด้วย
ธรรมทั้งปวง สูงสุดแห่งสัตว์ทั้งปวง.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มงคลสุต อปเรน ความว่า ต่อมาภายหลัง
หลังสมัยของพระผู้มีพระภาคมงคลพุทธเจ้า. บทว่า สพุพฺพมฺเมหิ อสโม
ได้แก่ ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เสมือน ด้วยธรรมคือศีล สมาธิ ปัญญา แม้ทุกอย่าง.
ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคสมุณพุทธเจ้า ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาห์
ณ ที่ใกล้โพธิพฤกษ์ ทรงรับคำทูลอาราธนาของพรหมเพื่อแสดงธรรม ทรง
ใคร่ครวญว่า จะแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงเห็นว่า ชนที่บวชกับพระ-
องค์สามสิบโกฏิ พระกนิษฐภคินีต่างพระมารดาของพระองค์ พระนามว่า
สรณกุมาร และบุตรปุโรหิต ชื่อว่า ภาวิตตมมานพ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
อุปนิสัย ทรงพระดำริว่า จะทรงแสดงธรรมแก่ชนเหล่านั้นก่อน จึงเสด็จ
โดยทางอากาศ ลงที่พระราชอุทยาน เมขละ ทรงส่งพนักงานเฝ้าพระราช
อุทยานไปเรียก สรณกุมาร พระกนิษฐภคินีต่างพระองค์และภาวิตตมมานพ
บุตรปุโรหิต แล้วทรงยังสัตว์แสนโกฏิอย่างนี้ คือ บริวารของคนเหล่านั้นสาม

สิบเจ็ดโกฏิ ขณะที่บวชกับพระองค์สามสิบโกฏิ และเทวดาและมนุษย์อื่น ๆ มาก
โกฏิ ให้ตั้งมณฑลธรรมด้วยทรงประกาศพระธรรมจักร ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น พระองค์ทรงตั้งอมตเถรี คือ คำสั่ง

สอนของพระชินเจ้ามีองค์ ๕ อันประกอบด้วยสังข์คือ

ธรรม ฌ นครเมฆละ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อมตเถรี** ได้แก่ เถรีเพื่อบรรลุอมตะ
เพื่อบรรลุพระนิพพาน. บทว่า **อาหนิ** ได้แก่ ประโคม อธิบายว่า แสดงธรรม
ชื่อว่า อมตเถรีนี้ นั่น ก็คือพุทธวจนะมีองค์ ๕ มีอมตะเป็นที่สุด ด้วยเหตุนี้
นั่นแล จึงตรัสว่า คือคำสั่งสอนของพระชินเจ้า อันประกอบด้วยสังข์คือธรรม
ในคำนั้น. บทว่า **ธมฺมฺสงฺขสฺมายุตฺตํ** ได้แก่ อันประกอบพร้อมด้วยสังข์
อันประเสริฐ คือ ถกด้วยสังข์ธรรม ๔.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงบรรลุพระอภิสัมโพธิญาณแล้ว เมื่อ
ทรงปฏิบัติปฏิบัติอันสมควรแก่ปัญญา ก็ได้ทรงสร้างอมตนครอันประเสริฐ
มีศีลเป็นปราการอันไพบูรณ์ มีสมาธิเป็นคู่อ้อม มีวิปัสสนาญาณเป็นทวาร มีสติ
สัมปชัญญะเป็นบานประตู ประดับด้วยมณฑปคือสมาบัติเป็นต้น เกือบกล่น
ด้วยชน เป็นฝักฝายแห่งโพธิญาณ เพื่อป้องกันรัตนะคือ กุศล อันเหล่าโจรคือ
กิเลสทั้งหลาย คอยปล้นสดมภ์ เพื่อประโยชน์แก่การเปลื้องมหาชนให้พ้น
เครื่องพันธนาการ คือภพ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระศาสดาพระองค์นั้น ทรงชนะกิเลสทั้งหลาย

แล้ว ทรงบรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด ทรงสร้าง

นคร ชื่อสังข์มมปุระ อันประเสริฐสูงสุด.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิชชินิตฺวา ได้แก่ ชนะได้เด็ดขาด.
อธิบายว่า ทรงกำจัดกิเลสมาร และเทวบุตรมาร. บทว่า โส ได้แก่ พระผู้มี
พระภาคเจ้าสมณะ พระองค์นั้น . ปาฐะว่า วิชินิตฺวา กิเลสเหติ ดังนี้ก็มี. หิ
อักษรเป็นนิบาต ใช้ในอรธเพียงบทบุรณ. บทว่า ปตฺวา แปลว่า บรรลุ
แล้ว. ปาฐะว่า ปตฺโต ดังนี้ก็มี. บทว่า นคร ได้แก่ นครคือพระนิพพาน.
บทว่า สทฺธมฺมปุรวรุตฺตม ได้แก่ สูงสุด ประเสริฐสุด เป็นประธาน บรรดา
นกรอันประเสริฐทั้งหลาย กล่าวคือสัตถรรมนคร. อีกนัยหนึ่ง บรรดานกร
อันประเสริฐที่สำเร็จด้วยสัตถธรรม นิพพานนกรสูงสุด จึงชื่อว่าสัทธมฺมปุ-
รวรุตฺตมะนกร สูงสุดในบรรดาสัตถรรมนกรอันประเสริฐ ในอรธวิกัปตัน พึง
เห็นคำว่า นคร ว่าเป็นไวพจน์ของพระนิพพานนั้นเท่านั้น. พระนิพพานเป็น
ที่ตั้งแห่งพระอริยบุคคลทั้งหลายที่เป็นพระเสกขะและอเสกขะ ผู้แทงตลอด
สภาวะธรรมแล้ว ท่านเรียกว่า นคร เพราะอรธว่าเป็นโคจรและเป็นที่อยู่ ก็ใน
สัตถรรมนกรอันประเสริฐนั้น พระศาสดาพระองค์นั้น ทรงสร้างถนนใหญ่
ที่สำเร็จด้วยสติปัญญา อันไม่ขาด ไม่คด แต่ตรง ทังหนาทั้งกว้างไว้ ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระองค์ ทรงสร้างถนนใหญ่ อันไม่ขาดไม่คด
แต่ตรง ที่หนาและกว้าง คือสติปัญญาอันประเสริฐ
สูงสุด.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิรนฺตร ได้แก่ ชื่อว่า ไม่ขาดเพราะ
กุศลชวนจิตสัญจรไปไม่ว่างเว้น. บทว่า อกุฏฺถิ ได้แก่ ชื่อว่า ไม่คด เพราะ

เว้นจากโทษที่ทำให้คัด. บทว่า อุหุ ได้แก่ ชื่อว่าตรง เพราะไม่คด คำนี้เป็นคำแสดงความของบทต้น. บทว่า วิปลิวิตถต ได้แก่ ชื่อว่าหนาและกว้าง เพราะยาวและกว้าง ความที่สติปัญญาหนาและกว้าง พึงเห็นได้โดยสติปัญญาที่เป็นโลกียและโลกุตระ. บทว่า มหาวิถิ ได้แก่ หนทางใหญ่. บทว่า สติปัญญาจรุตุตม ความว่า สติปัญญานั้นด้วย สูงสุดในธรรมอันประเสริฐด้วย เหตุนี้ จึงชื่อว่า สติปัญญาสูงสุดในธรรมอันประเสริฐ. อีกนัยหนึ่ง ถนนสูงสุด ที่สำเร็จด้วยสติปัญญาอันประเสริฐ.

บัดนี้ ทรงปุณฺเฬรัตนะมีค่ามากเหล่านั้น คือ สามัญผล ๔ ปฏิสัมภิตา ๔ อภิญญา ๖ สมบัติ ๘ ลงบนตลาดธรรมทั้งสองข้าง ณ ถนนสติปัญญานั้น แห่งนิพพานมหานครนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระองค์ทรงปุณฺเฬสามัญผล ๔ ปฏิสัมภิตา ๔

อภิญญา ๖ สมบัติ ๘ ณ ถนนนั้น.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงอุบายเครื่องยึดถือเอาซึ่งรัตนะเหล่านั้นว่า ก็กุลบุตรเหล่าใด ไม่ประมาณ มีสติ เป็นบัณฑิต ประกอบพร้อมด้วยหิริโอตตปปะและวิริยะเป็นต้น กุลบุตรเหล่านั้น ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งสินค้า คือรัตนะเหล่านี้ ดังนี้ จึงตรัสว่า

กุลบุตรเหล่าใดไม่ประมาณ ไม่มีตะปุเครื่องตรึง

ใจไว้ ประกอบด้วยหิริและวิริยะ กุลบุตรเหล่านั้น ๆ

ย่อมยึดไว้ได้ซึ่งคุณธรรมอันประเสริฐเหล่านี้ตาม

สบาย.

แก้อรธ

ในคานานั้น ศัพท์ว่า เย เป็นอุเทศที่แสดงความไม่แน่นอน. บทว่า อปฺปมุตตา ได้แก่ ประกอบพร้อมแล้วด้วยความไม่ประมาณ ซึ่งเป็นปฏิกัมภ

ต่อความประมาท อันมีลักษณะคือความไม่ปราศจากสติ. บทว่า อชิตา ได้แก่ ปราศจากตะปุดรังใจ ๕ ประการ. บทว่า หิริวีริเยหุปาคตา ความว่า ชื่อว่า หิริ เพราะละอายแต่ทุจริตมีกายทุจริตเป็นต้น คำนี้เป็นชื่อของความ ละอาย. ความเป็นแห่งผู้กล้าหาญ ชื่อว่า วีริยะ. วีริยะนั้น มีลักษณะเป็น ความขมกัขมั้น ทัพพบุคคลทั้งหลายเข้าถึงแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วยหิริ และวีริยะเหล่านั้น. บทว่า เต นี้ เป็นอุเทศที่แสดงความแน่นอน แห่งอุเทศ ที่แสดงความไม่แน่นอน ในบทก่อน. อีกอย่างหนึ่ง. บทว่า เต ความว่า กุลบุตรเหล่านั้นย่อมยึดไว้ได้ ย่อมได้ ย่อมประสพรัตนะพิเศษคือคุณดังกล่าว แล้ว ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าสมณะ ทรงทำความรู้แจ้งทางใจแล้ว ทรงสิ้นกรรม เกร็ทรงสร้างกรรมนครไว้หมด จึงทรงยังสัตว์แสนโกฏิให้ตรัสรู้ก่อน โดยนัยว่า ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

**พระศาสดาทรงยกมหาชนขึ้น ด้วยการประกอบ
นัยอย่างนี้ จึงทรงยังสัตว์แสนโกฏิ ให้ตรัสรู้ก่อน.**

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุทฺธรนฺโต ได้แก่ ทรงยกขึ้นจากสาคร คือสังสารวัฏ ด้วยนาวาคืออริยมรรค. บทว่า โกฏิสตสหสฺสึโย แปลว่า แสนโกฏิ. ทรงแสดงถ้อยคำ โดยปริยายที่แปลกออกไป.

ก็สมัยใด พระสมณพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ช่มความ มัวเมาและมานะของเดียรฉัตร ๓ โคนต้นมะม่วง กรุง สุนันทวดี ทรงยังสัตว์ พันโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม. สมัยนี้ เป็นธรรมมาภิสมัยครั้งที่ ๒ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยใด พระมหาวิระ ทรงโอวาทหมู่เดียรถีย์
สมัยนั้น การตรัสธรรมได้แก่ สัตว์พันโกฏิ ในการ
แสดงธรรมครั้งที่ ๒.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ติตฺถิเย คณ ได้แก่ คณะที่เป็น
เดียรถีย์ หรือคณะของเดียรถีย์ทั้งหลาย. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ติตฺถิเย
อภิมุทฺตโน ตฺวโร ชมฺมมเทสฺย พระพุทธเจ้าเมื่อทรงข่มพวกเดียรถีย์
ก็ได้ทรงแสดงธรรม.

ก็สมัยใด เทวดาและมนุษย์ในหมื่นจักรวาลประชุมกันในจักรวาลนี้
ตั้งเรื่องนิโรธขึ้นว่า ท่านเข้านิโรธกันอย่างไร ถึงพร้อมด้วยนิโรธอย่างไร
ออกจากนิโรธอย่างไร เทวดาในเทวโลกฝ่ายกามาวจร ๖ ชั้น พรหมในพรหม
โลก พร้อมด้วยมนุษย์ทั้งหลาย ไม่อาจวินิจฉัยในการเข้า การอยู่และการออก
จากสมาบัติ เป็นต้นอย่างนี้ได้ จึงได้แบ่งกันเป็นสองพวกสองฝ่าย. ต่อ นั้น จึง
พร้อมด้วยพระเจ้าอรินทมะ ผู้เป็นนรบดี พวกเข้เข้าไปเฝ้าพระสุมนทศพล ผู้
เป็นนาคะของโลกทั้งปวง ในเวลาเย็น. พระเจ้าอรินทมะ ครั้นเข้าเฝ้าแล้ว จึง
ทูลถามนิโรธปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า แต่นั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ตอบนิโรธปัญหาแล้ว ธรรมาสัณฺขก็ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ. สมัยนี้เป็น
ธรรมาสัณฺขครั้งที่ ๑ ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

สมัยใด เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พร้อมเพรียง
กันมีใจอันเดียวกัน ก็ทูลถามนิโรธปัญหา และข้อสงสัย
ทางใจ.

แม้สมัยนั้น ในการแสดงธรรม ในการแสดง

นิโรธปัญหา ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์

เก้าหมื่นโกฏิ.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าสุমনะ ทรงมีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง ใน ๓ ครั้ง
นั้น สาวกสันนิบาตครั้งที่ ๑ พระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระอรหันต์พันโกฏิ ผู้
บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ทรงอาศัยนครเมฆละ จำพรรษาแล้วก็ทรงปวารณา
ด้วยปวารณาครั้งแรก นี้เป็นสาวกสันนิบาตครั้งที่ ๑. สมัยต่อมา พระมุณีผู้
ประเสริฐตั้งดวงอาทิตย์ ประทับนั่งเหนือภูเขาทอง ประมาณโยชน์หนึ่ง ซึ่ง
บังเกิดด้วยกำลังกุศลของ พระเจ้าอรินทมะ ไม่ไกล สังกัสสนคร เหมือน
ดวงทินกรส่องรัศมีอันงามในยามฤดูสารทเหนือขุนเขาคุณธรร ทรงฝึกบรูษเก้า
หมื่นโกฏิ ซึ่งห้อมล้อมพระเจ้าอรินทมะ ตามเสด็จมา ทรงให้เขาบวชด้วยเอหิ-
ภิกขุบรรพชาหมดทุกคน เหล่าภิกษุผู้บรรลุพระอรหันต์ในวันนั้นนั้นแลแวดล้อม
แล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในสันนิบาตอันประกอบด้วยองค์ ๔ นี้เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒. สมัยใด ท้าวสักกเทวราช เสด็จเข้าไปเพื่อเฝ้าพระสุคต
สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าสุমনะ อันพระอรหันต์แปดหมื่นโกฏิแวดล้อม
แล้ว ก็ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นี้เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี

สันนิบาตประชุมพระชีนาสพ ผู้ไร้มลทินมีจิตสงบ

ตั้งมั่น ๓ ครั้ง.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเข้าจำพรรษาแล้ว

เมื่อท่านประกาศวันปวารณาแล้ว พระตถาคต ก็ทรง

ปวารณาพรรษาพร้อมกับภิกษุแสนโกฏิ.

ในสันนิบาตต่อจาก สันนิบาตครั้งที่ ๑ นั้น ฌ
ภูเขาทองไรรีมลทิน ภิกษุเก้าหมื่นโกฏิประชุมกัน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒.

ครั้งทำวสักกเทวราช เข้าเฝ้าเยี่ยมพระพุทธเจ้า
เทวดาและมนุษย์แปดหมื่นโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิ-
บาตครั้งที่ ๓.

แก้อรรถ

พึงเห็นถึงคิปปลาสในคำว่า อภิภูฏเจ ปวารณ ในคานานั้น ความว่า
อภิภูฏเจ ปวารณาย เมื่อท่านประกาศปวารณาแล้ว. บทว่า ตโตปริ
ได้แก่ ในสมัยต่อจากสันนิบาตครั้งที่ ๑ นั้น. บทว่า กณฺจนปพฺพเต ได้แก่
ณ ภูเขาที่สำเร็จด้วยทอง. บทว่า พุทฺธทสฺสนุปาคมิ ได้แก่ เข้าไปเพื่อเฝ้า
พระพุทธเจ้า. เล่ากันว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพญานาค ชื่อว่า
อตุลละ มีฤทธิ์านุภาพมาก. ท่านได้ยินว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก
อันหมู่ญาติห้อมล้อมแล้วออกจากภพของตน บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าสุমনะ
ซึ่งมีภิกษุแสนโกฏิเป็นบริวาร ด้วยดนตรีทิพย์ ถวายมหาทาน ถวายคู่ผ้ารูปละ
คู่ แล้วตั้งอยู่ในสรวง พระศาสดาพระองค์นั้นทรงพยากรณ์พญานาคนั้นว่า
จักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพระยานาค ชื่อว่า อตุลละ มี
ฤทธิ์มาก ถังสมกุศลไว้มาก.

ครั้งนั้น เราพร้อมด้วยเหล่าญาติินาค ก็ออกจาก
พิภพนาค บำเรอพระชินพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์
ด้วยดนตรีทิพย์.

เลี้ยงดูภิกษุแสนโกฏิให้อิ่มหนำสำราญด้วยข้าวน้ำ
ถวายคู่ผ้ารูปละคู่ แล้วถึงพระองค์เป็นสรวง.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้นำโลกพระองค์นั้น ก็ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่
ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต จักเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์จัก
ตั้งความเพียร ๗๑ ๗ พวกเราจักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

ฟังกล่าว ๑๘ คาถา ให้พิศดารเหมือนในวงศ์ของพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า.

เราฟังพระดำรัสของพระสุมนพุทธเจ้าพระองค์
นั้นแล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป
เพื่อบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าสุমনะพระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่า เมขละ
มีพระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทัตตะ มีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
สิริมาเทวี มีคู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสรณะ พระภาวิตตะ มีพระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระอุเทนะ มีคู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระโสณา
พระอุปโสณา มีโพธิพฤกษ์ชื่อว่า ต้นนาคะ (กาคะทิง) มีพระสรีระสูงเก้าสิบ
ศอก มีพระชนมายุเก้าหมื่นปี มีพระมเหสี พระนามว่า พระนาง วุฏฐิกาเทวี
มีพระโอรสพระนามว่า อนุปมะ ทรงออกอภิเษกกรรมณ์ ด้วยยานคือพระยา
ช้าง. มีอุปัฏฐาก ชื่อ อังคราชา ประทับ ณ พระวิหารชื่อ อังคาราม ด้วย
เหตุนี้จึงตรัสว่า

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
นครชื่อว่า เมขละ มีพระชนกพระนามว่า พระเจ้า
สุทัตตะ มีพระชนนีพระนามว่า พระนางสิริมา.

พระองค์ทรงครองมรธาวัสถีย์อยู่เก้าพันปี ทรง
มีปราสาทงามสุด ๓ หลัง ชื่อ จันทะ สุจันทะ และ
วุฏฐะ.

ทรงมีพระสนมhariแต่งกายงาม สามล้านหก
แสนนาง มีพระมเหสีพระนามว่า พระนางวรัญจิกามี
พระโอรส พระนามว่า อนุปมะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเษกกรรมด้วยยานคือพระยาช้าง ทรงบำเพ็ญเพียร
อยู่ ๑๐ เดือน.

พระมหาวีระสูমনะ ผู้นำโลก ผู้สงบ อันทำ
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ กรุงเมฆละราชธานี.

พระสูมนพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
อัครสาวก ชื่อพระสรณะและพระภาวิตัตตะ มีพระ-
พุทธอุปฐาก ชื่อว่า พระอุเทนนะ.

ทรงมีอัครสาวิกา ชื่อว่าพระโสณา พระอุปโสณา
พระพุทธเจ้า ผู้มีพระยศหาประมาณมิได้ พระองค์นั้น
ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ชื่อต้นนาคะ (กาคะทิง).

ทรงมีอัครอุปฐาก ชื่อว่า วรุณะ และสรณะ มี
อัครอุปฐายิกา ชื่อ จالا และ อุปจالا.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูง ทรงสูง
เก้ายศอศวกามเหมือนรูปบุษชาติทำด้วยทอง หมีน-
โลกธาตุก็เจดจ้า.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์
ทรงมีพระชนม์มัยอย่างนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอัน
มากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงยังหมู่ชนที่ควรข้ามให้ข้าม
โอบสงสาร ยังหมู่ชนที่ควรตรัสรู้ให้ตรัสรู้ เสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน เหมือนเดือนดับ.

พระภิกษุจีณาสพเหล่านั้น และพระพุทธเจ้าผู้
ไม่มีผู้เสมอเหมือนพระองค์นั้น ท่านเหล่านั้นมีศรัทธา
ใหญ่ สำแดงรัศมีที่ไม่มีอะไรเปรียบแล้วก็ปรินิพพาน.

พระญาณที่ไม่มีอะไรวัดได้นั้น และรัศมีที่ไม่มี
อะไรชั่งได้นั้น ทั้งนั้นก็อันตรธานไปหมดสิ้น สังขาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระสุมนพุทธเจ้า ผู้ทรงพระยศ ก็เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารอังคาราม พระชินสถูปของ
พระองค์ ณ อังคารามนั้น สูงถึงสี่โยชน์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กณฺจนคฺขมยสงฺกาโส ได้แก้ มีพระ-
รูปพระ โนมงามเหมือนรูปบุชาทำด้วยทองอันวิจิตรด้วยรัศมีหลากชนิด. บทว่า
ทสฺสทสฺสึ วิโรจติ ความว่า ทั้งหมื่นโลกธาตุก็เจิดจ้าด้วยรัศมีของพระองค์.
บทว่า ตารณียะ แปลว่า ยังหมู่ชนผู้ที่ควรให้ข้ามคือผู้ควรข้าม อธิบายว่า
พุทธเวไนยทั้งปวง. บทว่า อุพฺพุราชาว แปลว่า เหมือนดวงจันทร์. บทว่า
อตุลมิ แปลว่า ดับ. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า อตุล คโต ถึงความตั้งอยู่
ไม่ได้. บทว่า อสาทิส ก็คือ อสทิส ผู้ไม่มีผู้เสมอเหมือน. บทว่า มหายน
ได้แก้ ผู้มีเกียรติมาก และมีบริวารมาก. บทว่า ตณฺจ ญาณ ได้แก้
พระสัพพัญญุตญาณนั้น. บทว่า อตุลียํ ได้แก้ วัดไม่ได้ ไม่มีอะไรเสมียน.
คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางศ์พระสุนนพุทธเจ้า

๕. วงศ์พระเรวัตพุทธเจ้าที่ ๕

ว่าด้วยพระประวัติของพระเรวัตพุทธเจ้า

[๖] ต่อจากสมัยของพระสุมนพุทธเจ้า พระเรวัตชินพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้ไม่มีผู้เปรียบ ไม่มีผู้เสมียน ไม่มีผู้วัด สูงสุด.

แม้พระองค์ อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศธรรม เป็นเครื่องกำหนดขั้นและชาติ อันเป็นเหตุไม่เป็นไปในภพน้อยภพใหญ่.

ในการทรงแสดงธรรม พระองค์มีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ กล่าวไม่ได้ด้วยจำนวนผู้ตรัสรู้.

ครั้งพระเรวัตมุนี ทรงแนะนำพระเจ้าอรินทมะ อภิสมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแต่สัตว์แสนโกฏิ.

พระนราสภเสด็จออกจากที่เรือนในวันที่ ๗ ทรงแนะนำมนุษย์และเทวดาร้อยโกฏิให้บรรลุผลสูงสุด.

พระเรวัตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทรงมีสันนิบาตประชุมพระจิณาสพ ผู้ไร้มลทิน หลุดพ้นดีแล้ว ผู้คงที่ ๓ ครั้ง.

ผู้ที่ประชุมกัน ครั้งที่ ๑ เกินที่จะนับจำนวนได้ การประชุมครั้งที่ ๒ นับจำนวนผู้ประชุมได้แสนโกฏิ.

ครั้งที่พระวรุณะอัครสาวก ผู้ไม่มีผู้เสมอด้วย
ปัญญา ผู้อนุวัตรพระธรรมจักรตามพระเรวัตพุทธเจ้า
พระองค์นั้น เกิดอาพาธหนัก.

ครั้งนั้น เหล่าภิกษุเข้าไปหาพระมุณี [วรุณะ]
เพื่อถามถึงอาพาธของท่าน จำนวนแสนโกฏิ เป็นการ
ประชุมครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ชื่อว่า อติเทวะเข้าเฝ้า
พระเรวัตพุทธเจ้า ถึงพระองค์เป็นสรณะ.

เราสรรเสริญศีล สมาธิ และพระปัญญาคุณอัน
ยอดเยี่ยมของพระองค์ ตามกำลัง ได้ถวายผ้าอูตร-
ตงศ์.

พระเรวัตพุทธเจ้า ผู้นำโลก พระองค์นั้นทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่หา
ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
ที่นารีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
รับข้ำวมรุปายาส ณ นั้นแล้วเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขำมธุปายาส ที่
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จตามมรรคอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัถะ ต้นโพธิ์ใบ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่าพระนางมายา
พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้ จักมี
พระนามว่าโคตมะ.

จักมีอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิยะและพระอุป-
ติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะมีจิตสงบตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุงพระ-
ชินเจ้าผู้นี้.

จักมีอัครสาวก ชื่อว่า พระเขมา และพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น โขสิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัถะ.

จักมีอัครอุปปฏิฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตตะ-
อาพวกะ อัครอุปปฏิฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตาและอุตตรา.

พระโคตมพุทธเจ้า ผู้มีพระยศพระองค์นั้นมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มनुषย์และเทวดาทั้งหลาย พึงพระดำรัสนี้ของพระเรวัตพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ปลาบปลื้มใจว่าท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุทั้งเทวโลก ก็ส่งเสียงโห่ร้อง ประทับมือ หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

ผิว่า พวกเราพลาดศาสนาของพระโลกนาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มनुษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ผิว่า ผ่านพ้น พระชินเจ้าพระองค์นี้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราพึงพระดำรัส แม่ของพระองค์แล้วก็ยิ่งเลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์.

แม้ครั้งนั้น เราระลึกถึงพุทธธรรมนั้นแล้วก็เพิ่มพูนมากขึ้น จักนำพุทธธรรมที่เราปรารถนานักหนา มาให้ได้.

พระเรวัตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่าสุธัญญวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
วิบุลราช พระชนนีพระนามว่า พระนางวิบุลา.

พระองค์ครองฆราวาสวิสัย อยู่หกพันปี มี
ปราสาทอย่างเยี่ยม ๓ หลัง ซึ่งเกิดเพราะบุญกรรม ชื่อ
สุทัตสนะ รตน์คมิและอาเวพะ อันตกแต่งแล้ว.

มีพระสนมনারี ที่แต่งกายงามสามล้านสามแสน
นาง พระอัครมเหสีพระนามว่า สุทัตสนา พระโอรส
พระนามว่า วรุณะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ ด้วยยานคือรถทรง ตั้งความเพียร ๗
เดือนเต็ม.

พระมหาวิระชินเรวัตพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้สงบ
อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักร ประทับอยู่ ณ พระวิหารวรุณาราม.

มีพระอัครสาวก ชื่อว่า พระวรุณะและพระพรหม-
เทวะ มีพระพุทธอุปฐาก ชื่อว่า พระสัมภวะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระภัททาและพระสุ-
ภัททา พระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อต้น
นาคะ (กากะทิง.)

มีอัครอุปัฏฐาก ชื่อวรุณะ และ ธรรมะ มีอัคร
อุปัฏฐายิกา ชื่อ ปาลา และอุปปาลา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูงทรงสูง ๘๐
ศอก สวรรค์มีสว่างไปทุกทิศเหมือนดวงอาทิตย์,
เปลวรัศมี ที่เกิดในสรีระของพระองค์ก็ยอดเยี่ยม
แผ่ไปโดยรอบโยชน์หนึ่ง ทั้งกลางวันกลางคืน.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุหกหมื่นปี พระเรวัตพุทธ-
เจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์มัยเพียงนั้น จึงยังหมู่
ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระองค์ทรงแสดงกำลังของพระพุทธเจ้า ทรง
ประกาศอมตธรรมในโลก หมดเชื้อก็ดับขันธปรินิพ-
พาน เหมือนไฟหมดเชื้อก็ดับไปฉะนั้น.

พระวรกายดำรงตนะนั้นด้วย พระธรรมที่ไม่มี
อะไรเสมอนั้นด้วย ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้น
สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระเรวัตพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระยศทรง
มีบุญมาก ก็ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระบรมธาตุ
ก็แผ่กระจายไปเป็นส่วนๆ ในประเทศนั้น ๆ.

จบวงศ์พระเรวัตพุทธเจ้าที่ ๕

พรรณนา วงศ์พระเรวัตพุทธเจ้าที่ ๕

ต่อมา ภายหลังสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า สุมนะ เมื่อศาสนาของ พระองค์อันตรธานไปแล้ว พวกมนุษย์ที่มีอายุเก้าหมื่นปี ก็ลดลงโดยลำดับ จนมีอายุสิบปี แล้วก็เพิ่มขึ้นโดยลำดับ จนมีอายุหนึ่งอสงไขย แล้วก็ลดลงอีก จนมีอายุหกหมื่นปี. สมัยนั้น พระศาสดาพระนามว่า เรวตะ เสด็จอุบัติขึ้น แม้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งเป็น ภพที่รุ่งโรจน์ด้วยรัตนะเป็นอันมาก จุตติจากสวรรค์ชั้นดุสิตนั้นแล้ว ก็ทรงถือ ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางวิบุลา ผู้ไพบูลย์ด้วยคุณราศรีอันงดงามและน่า จับใจ ซึ่งเป็นจตุรวมดวงตาของชนทั้งปวง เรื่องรองด้วยความงาม ซึ่งเกิด จากดวงหน้าและดวงใจอันมีสิรินำรักดุจดอกบัวบานตระการตา อัครมเหสีใน ราชสกุลของพระเจ้าวิบุลราช ผู้ไพบูลย์ด้วยความมั่งคั่งทุกอย่าง อันเคลื่อน ด้วยเหตุเกิดแห่งสิริสมบัติ ทรงถูกห้อมล้อมด้วยราชบริพารอันงดงามประมาณ มิได้ ประดับกายด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ในกรุงสุธัญญวดี ซึ่งมีทรัพย์ และข้าวเปลือกพร้อมสรรพ ถ้วนกำหนดทศมาสก็ประสูติจากพระครรภ์ของ พระชนนี คุจพญาหงส์ทองบินออกจาก จิตรกฐบรพต.

ปาฏิหาริย์ทั้งหลาย ในการปฏิสนธิและประสูติของพระองค์ ก็มีนัยดัง กล่าวมาแล้วแต่ก่อน. พระองค์มีปราสาท ๓ หลัง ชื่อสุทิสสนะ รตนักมิและ อาเวพะ สตรีจำนวนสามหมื่นสามพันนาง มีพระนางสุทิสสนาเทวีเป็นประธาน ก็ปรากฏ. พระเรวตราชกุมารนั้น อันเหล่าขุนาริผู้กล้าหาญแวดล้อมแล้ว ทรงครองฉราวาสวิสัยเสวยสุขอยู่หกพันปี เหมือนเทพกุมาร เมื่อพระโอรส พระนามว่า วรุณะ ของพระนางสุทิสสนาเทวีประสูติ พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔

แล้วทรงเครื่องนุ่งห่มอย่างดีเบาๆ มีสีสรรต่างๆ ทรงสวมกษัตริย์มุกดาหาร ทรงทองพารุ้ดมงกุฎและกำไลพระกรอย่างดี ทรงประดับด้วยของหอมและดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมอย่างยิ่ง เป็นกลุ่มที่ทำความงามอย่างยิ่ง เหมือนดวงจันทร์ในฤดูสารท อันจตุรงคินีเสนาทัพพะใหญ่แวดล้อมแล้วประหนึ่งดวงจันทร์อันหม่อมดาราดแวดล้อม ประหนึ่งท้าวสหัสสนันอันหม่อมเทพชั้นไตรทศแวดล้อมแล้ว และประหนึ่งท้าวหริตมหารพรมอันหม่อมพรหมแวดล้อมแล้ว เสด็จออกอภิเษกกรรมณด้วยรถเทียมม้า ทรงเปลื้องเครื่องสรรพากรณ ประทานไว้มือพนักงานเรือนคลังหลวง ทรงตัดพระเกศาและมงกุฎของพระองค์ ด้วยมีดที่ลับคมกริบเฉก เช่นกลีบดอกบัวเกิดในน้ำที่ไร้มลทินและไม่วิกล แล้วทรงโยนขึ้นไปในอากาศ ท้าวสักกเทวราชก็ทรงเอาผอบทองรองรับพระเกศาและมงกุฎนั้นไว้ ทรงนำไปยังภพดาวดึงส์ ทรงสร้างพระเจดีย์สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการไว้เหนือยอดขุนเขาสิเนรุ.

ฝ่ายพระมหาบุรุษทรงครองผ้ากาสายะ. ที่เทวดาถวายแล้วทรงผนวช. บุรุษโกฏิหนึ่งก็บวชตามเสด็จพระองค์. พระมหาบุรุษนั้น อันบุรุษเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญความเพียรอยู่ ๗ เดือน ในวันวิสาขบูชาจะมี เสวยข้าวมธุปายาส ที่ธิดาเศรษฐีผู้หนึ่ง ชื่อว่า **สาธุเทวี** ถวาย แล้วทรงยับยั้งพักกลางวัน ๗ สาละวัน ตอนเย็นทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่อาชีวกผู้หนึ่งถวายแล้ว เสด็จเข้าไปที่ต้นนาคะ (เกาะทิง) อันประเสริฐที่น้ำชื่นชม ทรงทำประทักษิณโพธิพฤกษ์ชื่อต้นนาคะ ทรงลาดสันถัดหญ้า กว้าง ๕๓ ศอก แล้วประทับนั่งอธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกองกำลังมาร ทรงแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า

อเนกชาติสังสารี ๆ เป ๆ ตณฺห่านิ ขยมชฺฌคา

ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระสมณพุทธเจ้า พระชิน-
พุทธเจ้าพระนามว่า เรวตะ ผู้นำโลก ไม่มีผู้เปรียบ
ไม่มีผู้เสมือน ไม่มีผู้วัด ทรงเป็นผู้สูงสุด ดังนี้.

ได้ยินว่า พระเรวตศาสดา ทรงยับยั้ง ณ ที่ใกล้โพธิพฤกษ์นั้นแล
๗ สัปดาห์ ทรงรับคำอาราธนาของท้าวมหาพรหม เพื่อทรงแสดงธรรม ทรง
ใคร่ครวญว่าจะแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ทรงเห็นภิกษุโกฏิหนึ่งที่บวชกับ
พระองค์ และเทวดากับมนุษย์อื่นเป็นอันมากเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย จึง
เสด็จไปทางอากาศ เสด็จลงที่พระวิหารวรุณาราม อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อม
แล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม ที่ลุ่มลึกละเอียด มีปริวัฏ ๓
ซึ่งผู้อื่นประกาศไม่ได้ ทรงยังภิกษุโกฏิหนึ่งให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต ผู้ที่ตั้งอยู่
ในมรรคผล ๓ กำหนดจำนวนไม่ถ้วน ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

แม้พระเรวตพุทธเจ้าพระองค์นั้น อันมหาพรหม
อาราธนาแล้ว ทรงประกาศธรรมซึ่งกำหนดชั้นชัฏ
อันเป็นเหตุไม่เป็นไปในภพน้อยภพใหญ่.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ขนฺธชฏวตฺถุณํ ได้แก่ ทำการ
จำแนกชั้น ๕ ชฏ ๑๘ โดยกำหนดนามรูปเป็นต้น. กำหนดรูปธรรมและ
อรุปรธรรม โดยสภาวะลักษณะและสามัญลักษณะเป็นต้น ชื่อว่า กำหนดชั้น
และชฏ. อนึ่งพึงทราบการกำหนดชั้นและชฏ แม้โดยอนิจจานุปีตสนาเป็น
อาทิ โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า รูปเปรียบเหมือนก้อนฟองน้ำ เพราะไม่ทน
ต่อการข้ายี และเพราะต้องขาดวินเป็นขึ้นเล็กขึ้นน้อยเป็นต้น เวทนาเปรียบ

เหมือนฟองน้ำเพราะร้อนรมย์อยู่ชั่วขณะ สัญญาเปรียบเหมือนพยับแดดเพราะความย่อยยับไป สังขารทั้งหลายเปรียบเหมือนต้นกล้วย เพราะไม่มีแก่น วิญญาณเปรียบเหมือนนักเล่นกล เพราะลวง. ในคำนี้ว่า **อุปฺปวตฺตํ ภวาทเว** ความว่า ความเจริญ ชื่อว่า ภาวะ ความเสื่อม ชื่อว่า อภาวะ. พึงทราบความแห่งภาวะและอภาวะ โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า สัสสตทัญญู ชื่อว่า ภาวะ อัจเฉททัญญู ชื่อว่า อภาวะ. ภพน้อยชื่อว่า ภาวะ ภพใหญ่ชื่อว่า อภาวะ, กามภพชื่อว่า ภาวะ รูปภพและอรูปรภพ ชื่อว่า อภาวะ. อธิบายว่า ทรงประกาศธรรมอันเป็นเหตุไม่เป็นที่ไปแห่งภาวะและอภาวะเหล่านั้น. อีกนัยหนึ่ง อุปฺปตฺตนิมิตฺตในภพทั้งสามมี กามภพเป็นต้น ชื่อว่า ภาวะ เพราะเป็นเครื่องเป็นเครื่องมีอุปฺปตฺตภพ ชื่อว่า อภาวะ อธิบายว่า ทรงแสดงธรรม อันทำการละความยินดีในภาวะและอภาวะทั้งสอง คือไม่เป็นที่ไป. ก็พระเวทพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมือภิสมัย ๓ เหมือนกัน. แต่ภิสมัยครั้งที่ ๑ ของพระองค์ เหลือที่จะนับจำนวนของผู้ตรัสรู้ได้. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในการแสดงธรรมของพระองค์ ก็มีภิสมัย ๓
ครั้ง. แต่ภิสมัยครั้งที่ ๑ กล่าวด้วยการนับจำนวนผู้
ตรัสรู้ไม่ได้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตีณิ** ก็คือ ๓. ท่านทำเป็นลิงควิปลาต.
ภิสมัยครั้งที่ ๑ นี้ได้มีแล้ว.

สมัยต่อมา ได้มีพระราชอาชวาทว่า **อรินทมะ** ผู้ทรงชนะข้าศึก
ในอุตรนคร ซึ่งเป็นนครฝ่ายเหนือ. ได้ยินว่า พระเจ้าอรินทมะพระองค์นั้น
ทรงทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงนครของพระองค์ ทรงมีชนสามโกฏิ
ห้อมล้อมเสด็จออกไปรับเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า นิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น

ทรงถวายมหาทาน ๗ วัน แด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธานุเจ้าเป็นประธานทรงทำกา
รบูชาด้วยประทีป กว้างสามคาวุต เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งแล้ว.
ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมมีนัยอันวิจิตร เหมาะแก่พระ-
หฤทัยของพระเจ้าอรินทมนั้น. ในที่ประชุมชนนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มี แก่
เทวดาและมนุษย์พันโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งใด พระเวตมุนี ทรงแนะนำพระเจ้า-
อรินทมะ ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่เทวดา
และมนุษย์พันโกฏิ.
นี่เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒.

สมัยต่อมา พระเวตศาสดา ทรงอาศัยอุตรนิคมประทับอยู่ ประ-
ทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติอยู่ ๗ วัน. ได้ยินว่า ครั้งนั้นมนุษย์ชาวอุตรนิคม นำ
เอาข้าวต้มข้าวสวย ของขบถัน เกษังและน้ำปานะเป็นต้น ถวายมหาทานแด่
ภิกษุสงฆ์แล้วพากันถามว่า ท่านเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ไหน.
ภิกษุทั้งหลายก็บอกแก่มนุษย์เหล่านั้นว่า ท่านผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้า
นิโรธสมาบัติ. เมื่อล่วงไป ๗ วัน พวกเขาก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงออก
จากนิโรธสมาบัติ ทรงรุ่งโรจน์ด้วยพุทธสิริของพระองค์หาที่เปรียบมิได้
เหมือนดวงอาทิตย์ในฤดูสารท จึงทูลถามคุณานิสงส์ของนิโรธสมาบัติ. พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคุณานิสงส์ของนิโรธสมาบัติแก่มนุษย์เหล่านั้น ครั้งนั้น
เทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏิ ก็ตั้งอยู่ในพระอรหัต. นี่เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓ ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในวันที่ ๗ พระนราสภ ทรงออกจากที่เร้นแล้ว
ทรงแนะนำเทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏิในผลสูงสุด ดังนี้.

ใน สุธัญญวดีนคร พระอรหันต์ที่บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาจำนวน
นับไม่ถ้วน ได้มีสันนิบาตครั้งที่ ๑ ในมหาปาติโมกขุเทศครั้งที่ ๑. ใน
เมฆลนคร พระอรหันต์ที่บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพานับได้แสนโกฏิ ก็ได้มี
สันนิบาตครั้งที่ ๒. พระอัครสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเรวตะ ชื่อว่าวรุณะ
ผู้อนุวัตรตามพระธรรมจักรเป็นยอดของภิกษุผู้มีปัญญาทั้งหลาย เกิดอาพาธ ใน
ครั้งนั้น พระเรวตพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม อันแสดงถึงไตรลักษณ์แก่มหาชน
ที่ประชุมกัน เพื่อต้องการถามภิกษุไข้ ทรงยังบุรุษแสนโกฏิให้บวชด้วยเอหิ-
ภิกขุบรรพชาแล้วให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในสันนิบาต
ที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นี้เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระเรวตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระชีนาสพ ผู้ไร้มลทิน หลุดพ้นดี
แล้ว ผู้คงที่ ๓ ครั้ง.

ผู้ที่ประชุมกันครั้งที่ ๑ เกินที่จะนับจำนวนได้
ในการประชุมครั้งที่ ๒ นับจำนวนผู้ประชุมได้แสน
โกฏิ.

ครั้งที่พระวรุณะอัครสาวก ผู้ไม่มีผู้เสมอด้วย
ปัญญา ผู้อนุวัตรพระธรรมจักรตามพระเรวตพุทธเจ้า
พระองค์นั้น เกิดอาโรธนาหนักต้องสงสัยในชีวิต.

ครั้งนั้น เหล่าพระมุนีผู้เป็นพระอรหันต์จำนวน
แสนโกฏิเข้าไปหา เพื่อถามถึงอาพาธของท่าน เป็น
การประชุมครั้งที่ ๓.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จกฺกานวุตฺตโก ได้แก่ ผู้อนุวัตรตาม พระธรรมจักร. ในคำว่า ปฺตฺโต ชีวิตํสํสยํ นี้ ความสงสัยในชีวิต ชื่อว่า ชีวิตสังสยะ. ถึงความสงสัยในชีวิตอย่างนี้ว่า พระเถระถึงความสิ้นชีวิตหรือ หรือยังไม่ถึงความสิ้นชีวิต อธิบายว่า ถึงความสงสัยในชีวิตว่า เพราะภาวะที่ อาพาธรุนแรงพระเถระจะมรณภาพ หรือไม่มรณภาพ. บทว่า เย ตทา อูปคฺตา มุนี เมื่อเป็นที่มา ดังนี้ ก็หมายความถึงภิกษุทั้งหลาย เมื่อเป็นรัศสะ พร้อมทั้งนิกคหิต [มุนี] ก็หมายความถึงพระวรุณะอัครสาวก.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพราหมณ์ ชื่อว่า อติเทวะ ใน รัมมวดีนคร ถึงฝั่งในพราหมณธรรม เห็นพระเรวัตสัมมาสัมพุทธเจ้า ฟัง ธรรมกถาของพระองค์แล้วตั้งอยู่ในสภาวะ กล่าวสคติพระทศพลด้วยคาถาพัน โสลก บูชาด้วยผ้าห่มมีค่าเรือนพัน. แม้พระพุทธรูปพระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์ พระโพธิสัตว์นั้นว่า จักเป็นพระพุทธรูปพระนามว่า โคตมะ ในที่สุดสอง อสงไขยกำไรแสนกัป นับแต่กัปนี้ไป. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ ชื่อว่า อติเทวะ เข้า

ไปเฝ้าพระเรวัตพุทธรูป ถึงพระองค์เป็นสภาวะ.

เราสรรเสริญศีล สมาธิและพระปัญญาคุณอันสูง
สุดของพระองค์ตามกำลัง ได้ถวายผ้าอูตตราสงค์.

แม้พระเรวัตพุทธรูป ผู้นำโลกพระองค์นั้นก็ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูปในกัปที่หา
ประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

เราตั้งความเพียร ฯลฯ จักอยู่ต่อหน้าของท่าน
ผู้นี้.

ฟังกล่าว ๑๗ คาถาให้พิศดาร

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้
บริบูรณ์.

แม้ครั้งนั้น เราชะลิกถึงพุทธธรรมนั้นแล้วก็เพิ่ม
พูน จักนำพุทธธรรมที่เราปรารถนานักหนามาให้ได้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สรณํ ตสฺส คณฺหํ** ตัดบทว่า **ตํ**
สรณํ อคณฺหิ อหิ แปลว่า ข้าพระองค์ขอถึงพระองค์เป็นสรณะ. **นัจฺฉิ-**
วิภตฺติ ลงในอรรถกถาวิภตฺติ. บทว่า **ปญฺญาคณฺ** ได้แก่ สมบัติคือปัญญา.
บทว่า **อนุตฺตมํ** ได้แก่ ประเสริฐสุด. ปาฐะว่า **ปญฺญาวิมุตติ-**
คณฺมุตฺตมํ ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น ก็ง่ายเหมือนกัน. บทว่า **โทยฺยิตฺวา**
แปลว่า ชมเชยแล้ว สรรเสริญแล้ว. บทว่า **ยถาถามํ** แปลว่า
ตามกำลัง. บทว่า **อตุตฺตริยํ** แปลว่า ฟ้าอุตราสงฆ์. บทว่า **อทาสหิ**
ตัดบทว่า **อทาสี** อหิ. บทว่า **พุทฺธธมฺมํ** ได้แก่ ธรรมที่ทำความเป็น
พระพุทฺธเจ้า อธิบายว่า บารมีธรรม. บทว่า **สริตฺวา** แปลว่า ตามระลึกถึง.
บทว่า **อนุพุทฺธหิ** ได้แก่ ทำให้เจริญยิ่งแล้ว. บทว่า **อาหริสฺสามิ** แปลว่า
จักนำมา. บทว่า **ตํ ธมฺมํ** ได้แก่ ความเป็นพระพุทฺธเจ้านั้น. บทว่า
ยํ มยฺหํ อภิปตฺติ ความว่า เราจักนำความพระพุทฺธเจ้าที่เราปรารถนา
นักหนามาให้ได้.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าเรวดพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า **สุธัญญวดี** พระชนกพระนามว่า **พระเจ้า วิปุลราช** พระชนนีพระนามว่า **พระนาง วิปูลา** คู่พระอัครสาวก ชื่อ **พระวรุณะ** และ **พระพรหมเทวะ**. พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า **พระสัมภวะ** คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า **พระภัททา** และ **พระสุภัททา** โภธิพฤกษ์ชื่อว่าต้นนาคะ พระศรีระสูง ๘๐ ศอก พระชนมายุหกหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า **พระนางสุทัสสนา** พระโอรสพระนามว่า **วรุณะ** เสด็จออกอภิเษกกรรมณ์ด้วยรถเทียมม้า.

ครั้งนั้น เปลวพระรัศมีแล่นออกจากพระวรกายของพระองค์ยอดเยี่ยม แผ่ไปโยชน์หนึ่งเป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน.

พระมหาวีระชินพุทธเจ้า พระองค์นั้น ทรงอนุเคราะห์สรรพสัตว์ ทรงอธิษฐานว่า ธาตุทั้งหลายของเราทั้งหมด จงเฉลี่ยให้ทั่วถึงกัน.

พระเรวดพุทธเจ้าพระองค์นั้น อำนวยบุญและเทวดาทั้งหลายบูชาแล้ว ดับขันธปรินิพพาน ณ พระราชอุทยานมหานาควัน แห่งพระนครอันยิ่งใหญ่แล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระเรวดพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระนครชื่อว่า **สุธัญญวดี** พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าวิปุลราช** พระชนนีพระนามว่า **พระนางวิปูลา**.

พระอัครสาวก ชื่อว่า **พระวรุณะ** และ **พระพรหมเทวะ** พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า **พระสัมภวะ**.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระภักทา และพระสุ-
ภักทา พระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอพระองค์นั้น ตรัสรู้
ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อต้นนาคะ.

อัครอุปัฏฐา ชื่อว่า ปทุมะ และ กุญชระ อัครอุ-
ปัฏฐายิกา ชื่อว่า ปาลา และอุปปาลา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูง ทรงสูง
๘๐ สอก ทรงส่งพระรัศมีไปทุกทิศเหมือนดวงอาทิตย์
อุทัย.

เปลวพระรัศมีบังเกิดในพระสรีระ ของพระองค์
ยอดเยี่ยม แผ่ไปโยชน์หนึ่งโดยรอบ ทั้งกลางคืนกลางวัน .

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุหกหมื่นปี พระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์เพียงนั้น จึงทรงยัง
หมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระเรวัตพุทธเจ้า ทรงแสดงกำลังของพระพุทธ-
เจ้า ทรงประกาศอมตธรรมในโลก หมดเชื้อก็ดับ
ขันธปรินิพพาน เหมือนไฟสิ้นเชื้อก็ดับไปฉะนั้น.

พระวรกายตั้งรัศมีนั้นด้วย พระธรรมไม่มีธรรม
อื่นเทียบได้นั้นด้วย ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

๑. ม. ชื่อว่า สิริมา และขสว.ตี

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โสภาเสติ ได้แก่ ส่องสว่าง. บทว่า
อุคฺคโต แปลว่า ขึ้นไปแล้ว. บทว่า ปภามาตา ได้แก่ ขอบเขตพระรัศมี.
บทว่า ยถาคฺคิ ได้แก่ เหมือนกับไฟ บทว่า อุปาทานสงฺขยา แปลว่า สิ้น
เชื้อ. บทว่า โส จ กาโย รตนนิโภ ได้แก่ พระวรกายของพระผู้มี
พระภาคเจ้านั้นมีวรรณะเพียงดังทองนั้นด้วย. ปาฐะว่า ตณฺจ กายํ รตนนิภํ
ดังนี้ก็มี ท่านกล่าวเป็นลึงควิปลาต. ปาฐะนั้นความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. คาถา
ที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระเรวัตพุทธเจ้า

๖. วงศ์พระโสภิตพุทธเจ้าที่ ๖

ว่าด้วยพระประวัติของพระโสภิตพุทธเจ้า

[๗] ต่อจากสมัยของพระเรวัตพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า โสภิตะ ผู้นำโลก ผู้ตั้งมั่น มีจิตสงบ ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงกลับพระหฤทัยในพระนิเวศน์ของพระองค์ ทรงบรรลุพระโพธิญาณสิ้นเชิง ทรงประกาศพระธรรมจักร.

ตั้งแต่เวจिनรกขึ้นไป ตั้งแต่ภวคคพรหมลงมา ในระหว่างมิได้เป็นบริษัทหมู่เดียวกัน ในเพราะการ แสดงธรรม.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงประกาศพระธรรมจักรท่ามกลางบริษัทหมู่นั้น. อภิสัมัยครั้งที่ ๑ นับไม่ได้ด้วยจำนวนผู้ตรัสรู้.

เมื่อพระโสภิตพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมต่อจากอภิสัมัยครั้งที่ ๑ นั้น ในการประชุมของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย. อภิสัมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่มนุษย์ และเทวดากำหมั้นโกฏี.

ต่อมาอีก เจ้าราชบุตรพระนามว่า ชัยเสนะ ทรงให้สร้างพระอาราม มอบถวายพระพุทธเจ้า ในครั้งนั้น.

พระผู้มีพระภาคฯ เมื่อทรงสรรเสริญการบริจาคทาน ก็ทรงแสดงธรรมโปรดเจ้าราชบุตรพระองค์นั้น

ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก้ตัวพันโกฏิ.

พระโศภิตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต การประชุมพระอรหันต์จีณาสพ ผู้เริ่มสนิท
ผู้มีจิตสงบคงที่ ๓ ครั้ง.

พระราชานามว่า อุคคตะพระองค์นั้น ถวาย
ทานแด่พระผู้เป็นยอดแห่งนรชน ในทานนั้น พระ-
อรหันต์ร้อยโกฏิก็มาประชุมกัน.

ต่อมาอีก หมู่คณะ [ธรรมคณะ] ถวายทานแด่
พระผู้เป็นยอดแห่งนรชน การประชุมครั้งที่ ๒ ได้มี
แก่พระอรหันต์เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งพระชินพุทธเจ้า ทรงจำพรรษา ณ เทวโลก
แล้วเสด็จลงมา การประชุมครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่พระ-
อรหันต์แปดสิบโกฏิ.

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ชื่อ สุชาตะ ครั้งนั้น
ได้เลี้ยงดูพระพุทธรูปทั้งพระสาวก ให้มีอาหารสำราญ
ด้วยข้าวน้ำ.

พระโศภิตพุทธเจ้า ผู้นำโลก พระองค์นั้น ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูป ในกัปที่
หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
ที่นารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาล-
นิโครธ ทรงรับข้าวมธุปายาสในที่นั้นแล้วเสด็จเข้าไป
ยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสดยข้ามธูปายาส ๓
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้แล้วเข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

ต่อนั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ๓ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่ออัสสัตตะ.

ท่านจักมีพระชนนี พระนามว่า พระนางมายา
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุโชนะ ท่านผู้นี้ จักมี
พระนามว่า โคตมะ.

พระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิยะและพระอุป-
ติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิญาณ ชื่อว่า พระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าผู้นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมาและพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น
โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า อัสสัตตะ.

อัครอุปปฏิญาณ ชื่อว่า จิตตะ และหัตถะอาพวกะ
อัครอุปปฏิญาณิกา ชื่อว่า นันทมาตาและอุตตรา พระ-
โคตมะผู้มีพระยศพระองค์นั้น มีชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลายฟังพระดำรัสของพระ-
โสภิตพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็
ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु ทั้งเทวโลก พวกสังเสิงโหรีร้อง
ปรบมือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

ฉิว่า พวกเราจักพลาดคำสั่งสอน ของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่
ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็รำเริง สลด
ใจ ได้ทำความเพียรอย่างแรงกล้า เพื่อบรรลุประโยชน์
นั้นนั่นแหละ.

พระโสภิตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนคร ชื่อว่า สุฉัมมะ พระชนกพระนามว่า พระ-
เจ้าสุฉัมมะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุฉัมมา.

พระองค์ครองขรรษาวิสัยอยู่เก้าพันปี ทรงมี
ปราสาทยอดเยี่ยม ๓ หลงชื่อ กุมุทะ นพินี ปทุมะ
พระสนมนาฏนารี แต่งกายงาม สี่หมื่นสามพันนาง
พระมเหสีพระนามว่า มกิลลา พระโอรสพระนามว่า
สี่หะ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษทรงเห็นนิมิต ๔ อภินิษ-
กรรมโดยปราสาท ทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน.

พระโสภิตมหาวิระ ผู้นำโลก ผู้สงบ อันท้าว

มหาพรหมอาราธนาแล้ว ประกาศพระธรรมจักร ณ
สุรัชมราชอุทยานอันยอดเยี่ยม.

พระอัครสาวกชื่อว่า พระอสมะและพระสุนตตะ
พระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า พระนกุลา และพระสุชาดา
พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้น ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อว่าต้นนาคะ.

อัครอุปฐาก ชื่อว่า รัมมะและสุนตตะ อัครอุป-
ฐายิกาชื่อว่า นกุลา และจิตตา.

พระมหารามุณี ทรงสูง ๕๘ ศอก ทรงส่งรัศมี
สว่างไปทุกทิศ ดังดวงอาทิตย์อุทัย.

ป่าใหญ่ มีดอกไม้ไ้ม้บาน อบอวลด้วยกลิ่นหอม
นานา ฉันทิด ป่าพจน์ของพระโสภิตพุทธรเจ้า ก็อบอวล
ด้วยกลิ่นคือศีล ฉันทันนั้น.

ฉันทันชื่อว่า มหาสมุทร ไครๆ ก็ไม่อ้อมด้วยการเห็น
ฉันทิด ป่าพจน์ของพระโสภิตพุทธรเจ้า พระองค์นั้น
ไครๆ ก็ไม่อ้อมด้วยการฟัง ฉันทันนั้น.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระโสภิต
พุทธรเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก ประทานโอวาทานุศาสน์
แก่ชนที่เหลือแล้ว เสด็จดับขันธปรินิพพาน เหมือน
ไฟไหม้แล้วก็ดับไป ฉะนั้น.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้าที่ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้นด้วย เหล่าพระสาวก ผู้ถึงกำลัง
เหล่านั้นด้วย ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง
ก็ว่างเปล่า โดยแน่แท้.

พระโศภิตสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารสี่หาราม พระบรมธาตุแผ่
กระจายไปเป็นส่วนๆ ในที่นั้นๆ.

จบวงศ์พระโศภิตพุทธเจ้าที่ ๖

พรรณนางค์พระโสภิตพุทธเจ้าที่ ๖

ภายหลังสมัยของ พระเรวัตพุทธเจ้า พระองค์นั้น เมื่อพระศาสนาของพระองค์ อันตรธานแล้ว พระโพธิสัตว์พระนามว่า โสภิตะ ทรงบำเพ็ญบารมีมาสี่อสงไขยกัมมกัป ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ทรงดำรงอยู่ตลอดอายุในที่นั้นแล้ว อันทวยเทพอันวอนแล้ว ก็จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิต ถีอปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางสุธัมมาเทวี ในราชสกุลของ พระเจ้าสุธัมมราช ใน สุธัมมนคร. พระโพธิสัตว์นั้น ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระชนนี ณ สุธัมมราชอุทยาน เหมือนดวงจันทร์ลอดออกจากหีบเมฆ ปาฏิหาริย์ในการปฏิสนธิและประสูติของพระองค์มีประการดังกล่าวมาก่อนแล้ว.

พระโพธิสัตว์นั้น กรองขรรษาวิสัยอยู่หมื่นปี เมื่อพระโอรสพระนามว่า สีหกุมาร ทรงถือกำเนิดในพระครรภ์ของพระนางมขิลาทวี พระอักรรมเหลือยอดสมมนาญเจ็ดหมื่นนางแล้ว ทรงเห็นนิมิต ๔ เกิดสลดพระหฤทัย ทรงผนวชในปราสาทนั่นเอง ทรงเจริญอานาปานัสสติสมาธิในปราสาทนั้นนั้นแหละ ทรงได้ฌาน ๔ ทรงบำเพ็ญเพียรในปราสาทนั้น ๗ วัน ต่อ นั้น เสวยข้าวมธุปายาสรสอร่อยอย่างยิ่ง พระนางมขิลามหาเทวี ถวายแล้ว ทรงเกิดจิตคิดจะออกอภิเษกกรรมณ์ว่า ขอปราสาทที่ประดับตกแต่งแล้วนี้ จงไปทางอากาศต่อหน้ามหาชนที่กำลังคูดอยู่แล้ว ทำโพธิพฤษ์ไว้ตรงกลาง แล้วลงเหนือแผ่นดินและสตรีเหล่านั้น เมื่อเรานั่ง ณ โคนโพธิพฤษ์ ไม่ต้องมีคนบอก จงลงจากปราสาทกันเองเถิด พร้อมกับเกิดจิตดังนั้น ปราสาทก็เหาะจากพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสุธัมมราช ขึ้นสู่อากาศเฉกเช่นอัญชันบรรพตสีเขียวความ ปราสาทนั้น มีพื้นปราสาทประดับด้วยพวงดอกไม้ส่งกลิ่นหอมอบอวล เหมือนประดับ

ประค้ำท้าวพื้นอัมพรรุ่งโรจน์ตั้งดวงทินกร กลุ่มที่กระทำความงามเสมือนธารน้ำทอง และตั้งดวงรัชนีกรในฤดูสารท มีข่ายซึ่งกระดิ่งงามวิจิตรนานาชนิดห้อยย้อย เมื่อต้องลมก็ส่งเสียงไพเราะน่ารักน่าใคร่ ตั้งดนตรีเครื่อง ๕ ที่ผู้ชำนาญบรรเลง.

ด้วยเสียงไพเราะได้ยินมาแต่ไกล เสียงไพเราะนั้น ก็หยั่งลงสู่โสตของสัตว์ทั้งหลาย ประหนึ่งถูกประเล้าประโลมทางอากาศ อันไม่ไกลชายนะอันงามของต้นไม้ ไม่ดำน้ำไม่สูงนัก ในหมู่มนุษย์ที่ยืนเจรจาปราศรัยกันอยู่ในบ้านเรือน ทาง ๓ แพร่ง ๔ แพร่ง และในถนนเป็นต้น ประหนึ่งดังดูดสายตาชนด้วยสีที่เล่นเรื่องรุ่งโรจน์ด้วยรัตนะต่างๆ ก็อึงอันงามของต้นไม้ และประหนึ่งโฆษณาบุญญาภพก็ดำเนินไปตลอดพื้นคัคนานต์. แม้เหล่าสนมมานาณารี ณ ที่นั้น ก็จับกล่อมประสานเสียงด้วยเสียงอันไพเราะแห่งดนตรีอย่างคิมิองค์ ๕. เขาว่าแม่กองทัพ ๔ เหล่าของพระองค์ กิ่งดงามด้วยอาภรณ์คือดอกไม้หอมและผ้ามีสีสรรต่าง ๆ ร่วงรุ่งโรจน์เกิดจากประกายเครื่องอสังการและอาภรณ์ประดับกาย ไปแวดล้อมปราสาททางภาคพื้นนภากาศ คุกกองทัพทยุเทพ คุกแผ่นดินที่งามนำคูอย่างยิ่ง.

แต่นั้น ปราสาทก็ไปทำต้นโพธิ์พฤษ์ชื่อต้นนาคะ ซึ่งสูง ๘๘ ศอก ลำต้นตรงอวบกลม ประดับด้วยดอกใบอ่อนตูมไว้ตรงกลาง แล้วลงตั้งที่พื้นดิน. สวนเหล่าสนมมานาณารี ใครๆ มิได้บอก ก็ลงจากปราสาทนั้นหลีกไป. เขาว่า แม้พระโสภิตมหานุรุษ ผู้งามด้วยคุณสมบัติเป็นอันมากทำมหาชนเป็นบริวารอย่างเดียว ทรงยังวิชา ๓ ให้เกิดในยามทั้ง ๓ แห่งราตรี. ส่วนกองกำลังแห่งมาร ก็ไปตามทางที่ไป โดยกำลังธรรมดาของพระมหานุรุษนั้นนั่นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าโสภิตะ ทรงบรรลุประสัมโพธิญาณแล้ว ก็ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติสังสาร ฯ เป ฯ ตณฺหณํ ขยมชฺชณฺคา ทรงยับยั้ง

ณ ที่ใกล้โพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงรับการอาราธนาธรรมของท้าวมหาพรหม ทรงตรวจดูด้วยพุทธจักขุว่า จะทรงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ. ก็ทรงเห็น อสมกุมาร และ สุนตตกุมาร พระกนิษฐภคินี ต่างพระมารดาของพระองค์ว่า กุมารทั้งสองพระองค์นี้ ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย สามารถแทงตลอดธรรมอันละเอียดลุ่มลึกได้ เอาเถิด เราจะแสดงธรรมแก่กุมารทั้งสองนี้แล้ว เสด็จมาทางอากาศ ลง ณ สุรัชมรรชาอุทยาน โปรดให้พนักงานเฝ้าพระราชอุทยานเรียกพระกุมารทั้งสองพระองค์มาแล้ว อันพระกุมารพร้อมทั้งบริวารแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรท่ามกลางมหาชน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระเวตพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า
พระนามว่า โสภิตะ ผู้นำโลก ผู้ตั้งมั่น จิตสงบ ไม่มี
มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงกลับพระทัย
ในพระนิเวศน์ของพระองค์แล้ว ทรงบรรลुพระโพธิ-
ญาณสิ้นเชิง ประกาศพระธรรมจักรแล้ว.

บริษัทหมู่หนึ่ง ในระหว่างนี้ คือเบื้องล่างตั้งแต่
อเวจีจรก เบื้องบนตั้งแต่ภวคคพรหม ก็ได้มีในการ
แสดงธรรม.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ
ท่ามกลางบริษัทนั้น อภิสสมัยครั้งที่ ๑ กล่าวไม่ได้ด้วย
จำนวนผู้ตรัสรู้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สกเคหมฺหิ ได้แก่ ในนิเวศน์ของตน
นั่นเอง. อธิบายว่า ณ พื้นภายในปราสาทนั้นแล. บทว่า มานสฺ วินิวคฺตฺยิ

ได้แก่ กลับใจ. อธิบายว่าอยู่ในนิเวศน์ของพระองค์ เปลี่ยนจิตจากความเป็น
ปฤชนภายใน ๗ วันเท่านั้น แล้วทรงบรรลुความเป็นพระพุทเจ้า. บทว่า
เหตุจา แปลว่า เบื้องต่ำ. บทว่า ภาวคฺคา ได้แก่ แต่อกนิษฐภพ. บทว่า
ตาย ปริสหาย ได้แก่ ท่ามกลางบริษัทนั้น. บทว่า คณนาย น วตฺตพฺโพ
ความว่า เกินที่จะนับจำนวนได้. บทว่า ปฐมภิสฺมโย ได้แก่ ธรรมภิสฺมัย
ครั้งที่ ๑. บทว่า อหุ ความว่า บริษัทนับจำนวนไม่ได้. ปาฐะว่า ปฐม
อภิสฺมัยสุเยว ดังนี้ก็มี. ความว่า ชนเหล่าใด ตรัสรู้ ในการแสดงธรรมของ
พระโสภิตพุทเจ้านั้น ชนเหล่านั้น อันใครๆ กล่าวไม่ได้ด้วยการนับจำนวน.

สมัยต่อมา พระโสภิตพุทเจ้า ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ โคนต้น
จิตตปาณฺตี ใกล้ประตูกรุงสุทฺสสนะ ประทับนั่งทรงแสดงอภิธรรม เหนือพื้น
บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ณ โคนต้น ปาริฉัตรในภพดาวดึงส์ อันเป็นภพที่สำเร็จ
ด้วยนพรัตน์และทอง. จบเทศนา เทวดาเก้าหมื่น โภกฺขิตฺตฺฐุธรรม นี้เป็น
อภิสมัยครั้งที่ ๒. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

เมื่อพระโสภิตพุทเจ้าทรงแสดงธรรม ต่อจาก
อภิสมัยครั้งที่ ๑ นั้น ณ ที่ประชุมเทวดาทั้งหลาย อภิ-
สมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่เทวดาเก้าหมื่นโภกฺขิตฺตฺฐุ.

สมัยต่อมา พระราชกุมารพระนามว่า ชัยเสนะ ในกรุงสุทฺสสนะ
ทรงสร้างวิหารประมาณโยชน์หนึ่ง ทรงสร้างพระอาราม ทรงเว้นไว้ระยะต้นไม้ดี
เช่นต้น อโศก ต้นสน จำปา กะถินพิมาน บุนนาค พิกุลหอม มะม่วง ขนุน
อาสนศาลา มะลิวัน มะม่วงหอม พุดเป็นต้น ทรงมอบถวายแต่ภิกษุสงฆ์
พระพุทเจ้าเป็นประธาน. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำอนุโมทนาทาน ทรง
สรรเสริญการบริจาคทานแล้วทรงแสดงธรรม. ครั้งนั้น ธรรมภิสฺมัยได้มีแก่
หมู่สัตว์แสนโภกฺขิตฺตฺฐุ นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาอีก เจ้าราชบุตรพระนามว่า ชัยเสนะ ทรง
สร้างพระอาราม มอบถวายพระพุทธรูปเจ้าครั้งนั้น.

พระผู้มีพระภาคฯ เมื่อทรงสรรเสริญการบริจาค
ทาน ก็ทรงแสดงธรรมโปรดเจ้าราชบุตรนั้น ครั้งนั้น
อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์พันโกฏิ.

พระราชอาชวชนามว่า อุคคตะ ก็สร้างพระวิหารชื่อว่า สุนันทะ ใน
กรุงสุนันทะ ถวายแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน. ในทานนั้น
พระอรหันต์ร้อยโกฏิซึ่งบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาประชุมกัน. พระผู้มีพระภาค
เจ้าโสภิตะทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางพระอรหันต์เหล่านั้น. นี่เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑. คณะธรรมในเมฆลนคร สร้างมหาวิหารที่น่ารื่นรมย์อย่างดี
ชื่อว่า รัชมคณาราม ถวายแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธานอีก แล้ว
ได้ถวายทานพร้อมด้วยบริวารทุกอย่าง. ในสมาคมนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในสันนิบาตการประชุมพระอรหันต์เก้าหมื่นโกฏิ ซึ่ง
บวชโดยเอหิภิกขุภาวะ นี่เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ส่วนสมัยที่พระผู้มีพระภาค
เจ้า ทรงจำพรรษาในภพของท้าวสหัสสนัยน์ อันหมู่เทพแวดล้อมแล้ว เสด็จ
ลงจากเทวโลก ในดิถีปวารณาพรรษา ทรงปวารณาพร้อมด้วยพระอรหันต์
แปดสิบโกฏิ ในสันนิบาตที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นี่เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระโสภิตพุทธรูปเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ๓ ครั้ง ประชุมพระอรหันต์จีณาสพ ผู้รู้
มลทินมีจิตสงบ คงที่.

พระราชอาชวชนั้น พระนามว่า อุคคตะ ถวาย
ทานแด่พระผู้เป็นยอดแห่งนรชน ในกาลนั้น พระ-
อรหันต์ร้อยโกฏิ มาประชุมกัน (ครั้งที่ ๑).

ต่อมาอีก หมู่ชนชาวเมือง ถวายทานแด่พระผู้
เป็นยอดแห่งนรชน ครั้งนั้น พระอรหันต์เก้าสิบ
โกฏิประชุมกันเป็นครั้งที่ ๒.

ครั้งพระชินพุทธเจ้า จำพรรษา ณ เทวโลก เสด็จ
ลง พระอรหันต์แปดสิบโกฏิประชุมกันเป็นครั้งที่ ๓.

เล่ากันว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราเป็นพราหมณ์ ชื่อว่า สุชาติ
เกิดดีทั้งสองฝ่ายใน กรุงรัมมวดี ฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า
โสภิตะแล้วตั้งอยู่ในสภาวะ ถวายมหาทานตลอดไตรมาสแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุท
เจ้าเป็นประธาน. แม้พระโสภิตพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์สุชาติ-
พราหมณ์นั้นว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทเจ้าพระนามว่าโคตมะ. ด้วย
เหตุนี้จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ชื่อว่า สุชาติ ใน
ครั้งนั้น ได้เลี้ยงดูพระพุทเจ้าพร้อมทั้งพระสาวกให้
อิมหันต์สำราญด้วยข้าวและน้ำ.

พระโสภิตพุทธเจ้า ผู้นำโลกพระองค์นั้น ทรง
พยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้ จักเป็นพระพุทเจ้าในกัปที่
หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคตตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็รำเริง สลด
ใจ ได้ทำความเพียรอย่างแรงกล้า เพื่อให้ประโยชน์
นั้นเกิดขึ้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตเมวตถมฺหุปฺตฺติยา** ได้แก้ เพื่อให้เกิดความเป็นพระพุทธรูปนั้น. อธิบายว่า ก็ครั้งฟังพระคำรัสของพระโสภิต พุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า ในอนาคตกาล ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูปพระนามว่า โคตมะ ดังนี้แล้ว จึงปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความเป็นพระพุทธรูป เพราะว่าการปฏิบัติทั้งหลายมีพระคำรัสไม่ผิด. บทว่า **อุคฺคํ** ได้แก้ แรงกล้า. บทว่า **ธิตฺติ** ได้แก้ ความเพียร. บทว่า **อภาสหิ** ตัดบทว่า **อภาสี** อหิ แปลว่า ข้าพเจ้าได้ทำแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าโสภิตะ พระองค์นั้น มีพระนครชื่อว่า **สุธัมมะ** พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าสุธัมมะ** พระชนนีพระนามว่า **พระนางสุธัมมา** คู่พระอัครสาวกชื่อว่า **พระสุนุตตะ** และ **พระอสมะ** พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า **อโนมะ** คู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า **พระนกุลลา** และ **พระสุชาดา** โภธิพฤกษ์ชื่อว่า **คันทนาคะ**. พระสรีระสูง ๕๘ ศอก พระชนมายุเก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า **มกิลลา** พระโอรสพระนามว่า **สีหกุมาร**. พระสนมนาฏนารีสามหมื่นเจ็ดพันนาง ทรงครองขมาราวาสวิสัยเก้าพันปี ทรงออกอภิเษกกรรมณ์โดยเสด็จไปพร้อมกับปราสาท. อุปัฏฐากพระนามว่า **พระเจ้าชัยเสนะ**. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

พระโสภิตพุทธรูป ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระนครชื่อว่า **สุธัมมะ** พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าสุธัมมะ** พระชนนีพระนามว่า **พระนางสุธัมมา**.

พระโสภิตพุทธรูป ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระอัครสาวก ชื่อว่า **พระอสมะ** และ **พระสุนุตตะ** มีพระพุทธรูปอุปัฏฐากชื่อว่า **พระอโนมะ**.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระนกุลลา และพระ
สุชาดา. พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อตรัสรู้ ก็ตรัสรู้
ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อว่าต้นนาคะ.

พระมหารามณี สูง ๕๘ ศอก สว่างไสวไปทุก
ทิศ ดังดวงอาทิตย์อุทัย.

ป่าใหญ่ มีดอกไม้บานสะพรั่ง อบอวลด้วยกลิ่น
หอมานา ฉันทิ. ป่าพจน์ของพระโสภิตพุทธเจ้า ก็
อบอวลด้วยกลิ่น คือศีลฉันทันนั้นเหมือนกัน.

ฉันชื่อว่า มหาสมุทร อันใครๆ ไม่อ้อมได้ด้วย
การเห็น ฉันทิ. ป่าพจน์ของพระโสภิตพุทธเจ้า อัน
ใครๆ ก็ไม่อ้อมด้วยการฟัง ฉันทันนั้นเหมือนกัน.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระโสภิตะ
พุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรงมีพระชนม์ยืนอย่างนั้น
จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก ประทานโอวาทานุศาสน์
แก่ชนที่เหลือแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน เหมือนดวง
ไฟไหม้แล้วก็ดับ ฉะนั้น.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้าผู้ที่ไม่
มีผู้เสมอพระองค์นั้นด้วย เหล่าพระสาวก ผู้ถึงกำลัง
เหล่านั้นด้วย ทั้งนั้นอันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง
ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สตรีสิว แปลว่า เหมือนดวงอาทิตย์
ความว่า ส่องแสงสว่างไปทุกทิศ. บทว่า ปวนํ แปลว่า ป่าใหญ่. บทว่า
รูปิตํ ได้แก่ อบ ทำให้มีกลิ่น. บทว่า อตฺตปิโย ได้แก่ ไม่ทำความอึด
หรือไม่เกิดความอึด. บทว่า ตาวเท แปลว่า ในกาลนั้น. ความว่า ในกาล
เพียงนั้น. บทว่า ตาเรติ แปลว่า ให้ข้าม. บทว่า โอวาทํ ความว่า การ
สอนครั้งเดียว ชื่อว่า โอวาท. บทว่า อนุสิฏฺฐิ ความว่า การกล่าวบ่อยๆ
ชื่อว่า อนุสิฏฺฐิ [อนุศาสน์]. บทว่า เสสเก ชเน ได้แก่ แก่ชนที่เหลือ ซึ่ง
ยังไม่บรรลุนิติภาวะ. บทว่า หุตาสโนว ตาเปตฺวา แปลว่า
เหมือนไฟไหม้แล้ว อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. ความว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้า ปรินิพพาน เพราะสิ้นอุปาทาน. ในคาถาที่เหลือในที่ทุกแห่ง
ง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระโสภิตพุทธเจ้า

๗. วงศ์พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๗

ว่าด้วยพระประวัติของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

[๘] ต่อจากสมัยของพระโสภิตพุทธเจ้า พระอโนมทัสสีสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า มีพระยศหาประมาณมิได้ มีพระเดชอันใครล่วงละเมิดได้ยาก.

พระองค์ทรงตัดเครื่องผูกทั้งปวง ทรงรื้อภพทั้งสาม ทรงแสดงบรรดาเครื่องไปไม่กลับ สำหรับเทวดาและมนุษย์.

พระองค์ไม่กระเพื่อมดวงสาคร อันใคร ๆ ฝ่าใด้ยากจวบบรรพต มีพระคุณไม่มีที่สุดจวบอากาศ ทรงบานเต็มทีดุจพระยาสาธลพฤษ.

แม้ด้วยเพียงเห็นพระพุทธรูปพระองค์นั้น สัตว์ทั้งหลายก็ยินดี สัตว์เหล่านั้น ได้ฟังพระคำรัสของพระองค์ซึ่งกำลังตรัสอยู่ ก็บรรลุมตธรรม.

พระองค์มีธรรมภิสสมัย สำเร็จเจริญไปในครั้งนั้น ทรงแสดงธรรมครั้งที่ ๑ สัตว์ร้อยโกฏิก็ได้ตรัสรู้.

เมื่อพระองค์ทรงหลังฝนคือธรรม ตกลงในอภิสสมัย ต่อจากครั้งที่ ๑ นั้น ทรงแสดงธรรมครั้งที่ ๒ สัตว์แปดสิบโกฏิ ก็ตรัสรู้.

เมื่อพระองค์หลังฝนธรรม ต่อจากอภิสัมย์ครั้งที่ ๒ นั้น ยังสัตว์ทั้งหลายให้อ้อม อภิสัมย์ครั้งที่ ๓ ก็ได้มี แต่สัตว์เจ็ดสิบแปดโกฏิ.

พระอินมทัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น มีสันนิบาต ประชุมพระอรหันต์ผู้ถึงกำลังแห่งอภิญญา ผู้บานเต็มที่แล้วด้วยวิมุตติ ๓ ครั้ง.

[ครั้งที่ ๑] เป็นการประชุมพระอรหันต์แปดแสน ผู้ละความเมาและโมหะ มีจิตสงบ ผู้คงที่.

ครั้งที่ ๒ เป็นการประชุมพระอรหันต์เจ็ดแสน ผู้ไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลสฐิติ ผู้สงบคงที่.

ครั้งที่ ๓ เป็นการประชุม พระอรหันต์หกแสน ผู้ถึงกำลังแห่งอภิญญา ผู้เย็นสนิทมีตบะ.

สมัยนั้น เราเป็นยักษ์มีฤทธิ์ เป็นใหญ่ มีอำนาจเหนือยักษ์หลายโกฏิ.

แม้ครั้งนั้น เราเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น เลี้ยงดูพระผู้นำโลก พร้อมทั้งพระสงฆ์ให้อ้อมหน้าสำราญ.

พระมุณี ผู้มีพระจักขุบริสุทธิแม้พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้ จักเป็นพระพุทธเจ้า ในกัปที่หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคตเสด็จออกอภิเษกกรรม จากกรุงกบิล-
พัสดุ์ ที่นารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิ-
โครธทรงรับข้ามธุปายาสในที่นั้นแล้ว เสด็จเข้าไปยัง
แม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ามธุปายาส
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งแล้ว เข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยมแล้วตรัสรู้ ณ โคนโพธิ
พฤกษ์ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่าพระนางมายา
พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้
พระนามว่าโคตมะ.

พระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิยะและพระสารี-
บุตร ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า อานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้า
พระองค์ นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมาและพระอุบล
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเรียกว่าต้นอัสสัตถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และ หัตตะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ-
โคดมพุทธเจ้าผู้มีพระยศพระองค์นั้น มีพระชนมายุ
๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาได้ฟังพระดำรัสนี้ ของพระ
อโนมทัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
แล้ว ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุดังเทพโลก ก็พากันโห่ร้องปรบมือ
หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

พิวว่า พวกเราพลาดคำสั่งสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

เราทั้งหมด พิวว่าผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้าพระองค์
นี้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้
ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราดับพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยินดีสลด
ใจ อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
ให้บริบูรณ์.

พระอโนมทัสสีศาสดา ทรงมีพระนคร ชื่อว่า
จันทวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้ายสวา พระชนนี
พระนามว่า พระนางยโสธรา.

พระองค์ทรงครองมรवासวิสัยอยู่หมื่นปี ทรง
มีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อ สิริ อุปสิริ วัฑฒะ

ทรงมีพระสนมনারีสองหมื่นสามพันนาง พระ-
อักรมเหสีพระนามว่า พระนางสิริมา มีพระโอรสพระ
นามว่าอุปสาละ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยาน คือวอ ทรงตั้งความเพียร ๑๐
เดือนเต็ม.

พระมหาวีระ โอนมทัสสีมหาโมนีสู้สงบ อันทำ
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ สุรัชมราชอุทยานอันยอดเยี่ยม.

พระอนมทัสสีศาสดา ทรงมีอัครสาวก ชื่อว่า
พระนิสกะและพระอนมะ มีพระพุทธรูปปฏิฐาก ชื่อว่า
วรุณะ.

มีอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสุนทรี และพระสุมนา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นอชชุนะ (ต้นกุ่ม).

มีอัครอุปปฏิฐาก ชื่อว่า นันทิวัฑฒะ และสิริวัฑฒะ
มีอัครอุปปฏิฐายิกา ชื่อว่า อุปลา และปทุมมา.

พระมุนีสอง ๕๘ สอก พระรัศมีของพระองค์แผ่
ออกไป ดุจดวงอาทิตย์.

๑. บาลีว่า สุนทรา.

สมัยนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระองค์ทรงมี
พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสงสาร.

ปาพจน์คือธรรมวินัย อันพระอรหันต์ทั้งหลาย
ผู้คงที่ ปราศจากราคะไริ้มลทินให้แผ่ไปดีแล้ว คำ
สั่งสอนพระชินพุทธเจ้า จึงงาม.

พระศาสดา ผู้มีพระยศหาประมาณมิได้ พระ-
องค์นั้นด้วย คู่พระสาวกอันใครๆ วัดมิได้ เหล่านั้น
ด้วย ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง ก็
ว่างเปล่า แน่แท้.

พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ผู้ชนะศาสดา ก็เสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารรัชมาราม พระสถูป
ของพระองค์ ณ อารามนั้น สูง ๒๐ โยชน์.

จบวงศ์พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๗

พรรณนางค์พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๗

เมื่อพระโสภิตพุทธเจ้า ปรีนิพพานแล้ว ภายหลังสมัยของพระองค์ อสงไขยหนึ่ง ก็ว่างเว้นพระพุทธรูปองค์หนึ่ง เมื่ออสงไขยนั้นล่วงไปแล้ว ใน กัปหนึ่ง พระพุทธรูปองค์หนึ่งบังเกิด ๓ พระองค์ คือ พระอโนมทัสสี พระปทุมะ พระนารทะ. บรรดาพระพุทธรูป ๓ พระองค์นั้น พระผู้มี พระภาคเจ้าอโนมทัสสีทรงบำเพ็ญบารมีสิบหกอสงไขยแสนกัป บังเกิด ณ สวรรค์ชั้นดุสิต อันทวยเทพอันวอนแล้ว ก็จุติจากดุสิตสวรรค์นั้น ทรงถือ ปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางยโสธรา ผู้มีพระเต้าถั่งงามช้อน อัคร- มเหสีในราชสกุลของ พระเจ้ายสวา กรุง จันทวดีราชธานี. เล่ากันว่า เมื่อ พระอโนมทัสสีกุมาร อยู่ในครรภ์ของพระนางยโสธราเทวี ด้วยอานุภาพบุญ บารมี พระรัศมีแผ่ไปตลอดเนื้อที่ประมาณ ๘๐ ศอก รัศมีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ข่มไม่ได้. ถ้วนกำหนดทศมาส พระนางก็ประสูติพระโพธิสัตว์ ปาฏิหารย์ ทั้งหลายมีนัยที่กล่าวไว้แต่หนหลัง.

ในวันรับพระนาม พระประยูรญาติเมื่อขนานพระนามของพระองค์ เพราะเหตุที่รัตนะ ๗ ประการ หล่นจากอากาศในขณะประสูติ ฉะนั้นจึง ขนานพระนามว่า อโนมทัสสี เพราะเป็นเหตุเกิดรัตนะอันไม่ทราม. พระองค์ ทรงเจริญวัยโดยลำดับ ถูกบำเรอด้วยกามคุณอันเป็นทิพย์ ทรงครองฆราวาส วิสัยอยู่หนึ่งปี. เขาว่า ทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อ สิริ อุปสิริ สิริวิฑณะ ทรงมีพระสนมมารีสองหมื่นสามพันนาง มีพระนางสิริมาเทวีเป็นประมุข เมื่อ

พระอุปวาณะ โอรสของพระนางสิริมาเทวีประสูติ พระโพธิสัตว์นั้นก็ทรงเห็น
นิมิต ๔ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยยาน คือวอ ทรงผนวชแล้ว ชนสามโกฏิ
ก็บวชตามเสด็จพระองค์.

พระมหาบุรุษอันชนสามโกฏินั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐
เดือน. แต่ใน วันวิสาขบูชาวันหนึ่ง เสด็จบิณฑบาตในหมู่บ้าน อนุปม-
พราหมณ์ เสวยข้าวมธุปายาส ที่ธิดาอนุปมเศรษฐีถวายแล้วทรงยับยั้งพัก
กลางวัน ณ ศาละวัน ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่อาชีวกชื่ออนุปมะถวายแล้ว ทรง
ทำประทักษิณโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอชฺฐนะ ไม้กุ่ม ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง
๓๘ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิอธิฐานความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดคองกำล้ง
มารพร้อมทั้งตัวมาร ทรงยังวิชา ๓ ให้เกิดในยามทั้ง ๓ ทรงเปล่งพระอุทาน
ว่า อนเนกชาติสังสารี ฯ ล ฯ ตณฺหณํ ขยมชฺฌคา ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจาก สมัยของพระโสภิตพุทธเจ้า พระสัม-
พุทธเจ้าพระนามว่า อโนมทัสสี ผู้เป็นยอดของสัตว์
สองเท้า มีพระยศประมาณมิได้ มีพระเดชอันใคร ๆ
ละเมิดไต่ยาก.

พระองค์ทรงตัดเครื่องผูกพันทั้งปวง รื้อภพทั้ง
๓ เสียแล้ว ทรงแสดงบรรดาที่สัตว์ไปไม่กลับแก่เทวดา
และมนุษย์.

พระองค์ไม่ทรงกระเพื่อมเหมือนสาคร อันใคร ๆ
เข้าเฝ้าไต่ยากเหมือนบรรพต มีพระคุณไม่มีที่สุด
เหมือนอากาศ ทรงบานเต็มที่แล้วเหมือนพญาศาล-
พฤกษ์.

แม้ด้วยการเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สัตว์
ทั้งหลายก็ยินดี สัตว์เหล่านั้นฟังพระดำรัสของพระองค์
ซึ่งกำลังตรัสอยู่ ก็บรรลุมตธรรม.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อโนมทสุตี** ได้แก่ นาคูไม่มีที่เทียบ
หรือนาคูหาประมาณมิได้. บทว่า **อมิตยโส** ได้แก่ มีบริวารหาประมาณ
มิได้ หรือมีพระเกียรติหาประมาณมิได้. บทว่า **เทขสุตี** ได้แก่ ทรงประกอบ
ด้วยเดชคือศีลสมาธิปัญญา. บทว่า **ทุดติกโกโม** ได้แก่ อันใครกำจัดได้ยาก
อธิบายว่า ทรงเป็นผู้อันไม่ว่าเทวดา หรือมาร หรือใคร ๆ ไม่อาจละเมิดได้.
บทว่า **โส เจตฺวา พนฺธนํ สพฺพํ** ได้แก่ ทรงตัดสัญโญชน์ ๑๐ อย่างได้
หมด. บทว่า **วิทุสเสตฺวา ตโย ภวา** ได้แก่ กำจัดกรรมที่ไปสู่ภพทั้ง ๓
ด้วยญาณเครื่องทำให้สิ้นกรรม. อธิบายว่า ทำไม่ให้มี. บทว่า **อนิวตฺติคฺคมนํ**
มคฺคํ ความว่า พระนิพพานอันเป็นปฏิปักษ์ต่อการกลับ การเป็นไป ท่าน
เรียกว่า **อนิวตฺติ** บุคคลย่อมถึงพระนิพพาน อันไม่กลับนั้น ด้วยมรรคานั้น
เหตุอันบรรดานั้น ชื่อว่าอนิวตฺติคฺคมนะ เครื่องไปไม่กลับ. อธิบายว่า ทรง
แสดงมรรคมีองค์ ๘ อัน เป็นเครื่องไปไม่กลับนั้น. ปาฐะว่า **ทสุเสติ** ดังนี้
ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **เทวมานุเส** ได้แก่ สำหรับเทวดา
และมนุษย์ทั้งหลาย พึงเห็นว่าทุติยาวีภตฺติลงในอรรถนฎฐีวิภตฺติ.

บทว่า **อสุโขโภ** ความว่า ทรงเป็นผู้อันใคร ๆ ไม่อาจให้กระ-
เพื่อให้อาใจได้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อ **อภิกฺขิยะ** ผู้อันใครให้กระเพื่อมมิได้.
อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า สมุทรรลิกแปดหมื่นสี่พัน โยชน์ เป็นที่อยู่แห่งภูต
หลายพัน โยชน์ อันอะไร ๆ ให้กระเพื่อมมิได้ ฉะนั้นใด พระองค์ก็ทรงเป็นผู้อัน

ใครๆ ให้กระเพื่อมมิได้ ฉะนั้น. บทว่า **อากาโส อนนุโต** ความว่า เหมือนอย่างว่า ที่สุดแห่งอากาศไม่มี ที่แท้ อากาศมีที่สุดประมาณมิได้ ไม่มีฝั่ง ฉันทิใด แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ไม่มีที่สุด ประมาณมิได้ ไม่มีฝั่ง ด้วยพระพุทธรูปร่างทั้งหลายก็ฉันทิ. บทว่า **โส** ได้แก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น. บทว่า **สาธราชาว ผลลิตโต** ความว่า ย่อมงามเหมือนพระยาสาธลพฤกษ์ที่ดอกบานเต็มที เพราะทรงมีพระสรีระประดับด้วยพระลักษณะ และอนุพยัญชนะทุกอย่าง. บทว่า **ทสฺสเนหปี ตํ พุทฺธํ** ความว่า แม้ด้วยการเห็นพระพุทธรูปพระองค์นั้น. แม้ในฐานะเช่นนี้ ปราชญ์ทางศัพทศาสตร์ ย่อมประกอบภักฐิวิรัตติ. บทว่า **โถสิตา** ได้แก่ ยินดี อิ่มใจ. บทว่า **พฺยาหฺรณฺตํ** ได้แก่ พยาหารนุตสฺส ของพระองค์ผู้กำลังตรัสอยู่ ทูติยา. วิรัตติ ลงในอรรถภักฐิวิรัตติ. บทว่า **อมตํ** ได้แก่ พระนิพพาน. บทว่า **ปาปฺลนฺตํ** แปลว่า บรรลุ. บทว่า **เต** ความว่า สัตว์เหล่าใด ฟังพระคำรัส คือพระธรรมเทศนาของพระองค์ สัตว์เหล่านั้น ย่อมบรรลุอมตธรรม.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยับยั้ง ณ โคนโพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาหํ อัน ท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ เพื่อทรง แสดงธรรม ทรงเห็นชนสามโกฏิ ซึ่งบวชกับพระองค์ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย อุปนิสัย ทรงใคร่ครวญว่า เดียวนี้ชนเหล่านั้นอยู่กันที่ไหน ก็ทรงเห็นชน เหล่านั้นอยู่ ณ **สุทฺธมฺมราชอุทฺทยาน** กรุงสุทฺธวดี เสด็จไปทางอากาศ ลงที่ สุทฺธมฺมราชอุทฺทยาน. พระองค์อันชนเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลางบริษัทพร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ณ ที่นั้น อภิสมัย ที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์ร้อยโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระอนมทัสสีพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีธรรม-
ภิสมัยสำเร็จเจริญไป ครั้งนั้น ในการทรงแสดงธรรม
ครั้งที่ ๑ สัตว์ร้อยโกฏิตรัสรู้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ฌิต ได้แก่ถึงความเจริญโดยชนเป็นอัน
มากรู้ธรรม. บทว่า โภกิสถานิ ได้แก่อยุโกฏิ ชื่อว่า โภกิสตะ ปาฐะว่า
โภกิสตโย ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้นความว่า ร้อยโกฏิ.

ภายหลังสมัยต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ โคน
ต้นประคู้ ใกล้ประคู้ โอสถินคร ประทับนั่งเหนือแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์
ภพดาวดึงส์ ซึ่งพวกอสูรครอบงำได้ยาก ทรงยังฝนคือพระอภิธรรมให้ตกลง
ตลอดไตรมาส. ครั้งนั้น เทวดาแปดสิบบโกฏิตรัสรู้. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระอนมทัสสีพุทธเจ้า ทรงหลังฝนคือธรรม
ตกลงในภิสมัยต่อจากนั้น ในการที่ทรงแสดงธรรม
ครั้งที่ ๒ เทวดาแปดสิบบโกฏิตรัสรู้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วสุสฺสฺส เต ได้แก่ เมื่อมหาเมฆคือพระ-
พุทธเจ้า หลังฝนตกลง. บทว่า ฆมฺมุฏฺฐิโย ได้แก่ เมล็ดฝน คือ ธรรมกถา.
สมัยต่อจากนั้น สัตว์เจ็ดสิบบโกฏิตรัสรู้ ในการที่ทรงแสดงมงคล
ปัญหา. นั้นเป็นภิสมัยครั้งที่ ๑ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระอนมทัสสีพุทธเจ้า ทรงหลังฝนคือ
ธรรม ต่อจากนั้น ยังสัตว์ทั้งหลายให้อิ่ม อภิสมัยครั้ง
ที่ ๑ ก็ได้มีแก่สัตว์เจ็ดสิบบโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วสุสนเต** ได้แก่ ทรงหลังธารน้ำ คือ
ธรรมกถา. บทว่า **ตปฺปยุเต** ได้แก่ ให้เขาอ้อมด้วยน้ำฝน คืออมตธรรม.
อธิบายว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำเขาให้อ้อม.

พระผู้มีพระภาคเจ้าอโนมทัสสี ทรงมีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง. ใน ๓
ครั้งนั้น ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางพระอรหันต์แปดแสน ซึ่งล้อมใส
ในธรรมที่ทรงแสดงโปรด **พระเจ้าอิสิทัตตะ** ณ กรุงโสเธยยะ แล้วบวช
ด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ในเมื่อทรงแสดงธรรมโปรด **พระสุนทรินธระ**
กรุงราชวดี นี้เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลาง
พระอรหันต์หกแสน ผู้บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา พร้อมกับ **พระเจ้าโสเธยยะ**
กรุงโสเธยยะ อีก นี้เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระ-
องค์นั้น ทรงมีสันนิบาต ประชุมพระอรหันต์ผู้ ถึง
กำลังแห่งอภิญญาผู้บานแล้วด้วยวิมุตติ.

ครั้งนั้น ประชุมพระอรหันต์แปดแสน ผู้ละ-
ความเมาและโมหะ มีจิตสงบ คงที่.

ครั้งที่ ๒ ประชุมพระอรหันต์เจ็ดแสน ผู้ไม่มี
กิเลส ปราศจากกิเลสตั้งฐลี ผู้สงบคงที่.

ครั้งที่ ๓ ประชุมพระอรหันต์หกแสน ผู้ถึงกำลัง-
แห่งอภิญญา ผู้เย็น ผู้มีตบะ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตสุสาปี จ มหสิโน** ได้แก่ แม่พระ
อโนมทัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น. ปาฐะว่า **ตสุสาปี**

ทวิปทุตโตโม ดังนี้ก็มี. ความว่าพระผู้เป็นเลิศกว่าสัตว์สองเท้า พระองค์
นั้น. พึงถือเอาลักษณะโดยอรรถแห่งศัพท์. บทว่า **อภิญาพลปุตตานัน**
ได้แก่ ผู้ถึงกำลังแห่งอภิญาทั้งหลาย อธิบายว่า ถึงความมั่นคงในอภิญา
ทั้งหลาย โดยความพินิจอย่างฉับพลัน เพราะเป็นผู้เชี่ยวชาญ. บทว่า
ปุปิตตานัน ได้แก่ ถึงความงามอย่างเหลือเกิน เพราะบานสะพรั่งเต็มหมด.
บทว่า **วิมุตติยา** ได้แก่ ด้วยอรรถผลวิมุตติ.

ในบทว่า **อนงฺกณานัน** นี้ **อังกณศัพท์**นี้ บางแห่งใช้ในกิเลสทั้ง
หลาย เช่น ตตฺถ กตฺมานิ ตีณิ องฺกณานิ. ราโค องฺกณํ โทโส
องฺกณํ โมโห องฺกณํ ในข้อนี้ **อังกณะ**มี ๓ คือ อังกณะคือราคะ
อังกณะคือโทสะ อังกณะคือโมหะ และเช่น ปาปกาณัน โข เอตํ อาวุโส
อกุสฺสกาณัน อิจฺฉาจรานัน อธิวจนัน ยทิตฺถ องฺกณํ ผู้มีอายุ คำคือ
อังกณะ เป็นชื่อของอกุศลบาปกรรม ส่วนที่มีความอยากเป็นที่หวังเหนี่ยว
บางแห่งใช้ในมลทินบางอย่าง เช่น ตสฺสเสว รชสฺส วา องฺกณสฺส วา
ปหานาย วายมตฺติ พยายามเพื่อละกิเลสฐิติ หรือมลทินนั้นนั่นแล. บางแห่ง
ใช้ในภูมิภาคเห็นปานนั้น เช่น เจตियงฺกณํ ลานพระเจดีย์, โปธิยงฺกณํ
ลานโพธิ, **ราชงฺกणे** พระลานหลวง ส่วนในที่นี้ พึงเห็นว่าใช้ในกิเลสทั้ง
หลาย เพราะฉะนั้นจึงมีความว่า ผู้ไม่มีกิเลส. คำว่า **วิรชานัน** เป็นไวพจน์
ของคำว่า **อนงฺกณานัน** นั้นนั่นแหละ. บทว่า **ตปฺสฺสสินัน** ความว่า ตบะ
กล่าวคืออริยมรรค อันทำความสิ้นกิเลสของภิกษุเหล่าใดมีอยู่ ภิกษุเหล่านั้น
ชื่อว่าตปฺสฺสสินัน ผู้มีตบะ. ภิกษุผู้มีตบะเหล่านั้นคือพระชีณาสพ.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราเป็น เสนาบดียักษผู้มีศักดิ์ใหญ่คนหนึ่ง
มีฤทธานุภาพมาก เป็นอธิบดีของยักษ์หลายแสนโกฏิ. พระโพธิสัตว์นั้น สดับ

ว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก ก็มานะรมิตมณฑป สำเร็จด้วยรัตนะ ๗
งามนำคูด่างยิ่ง เสมือนวงดวงจันทร์งามนักหนา. ถวายมหาทาน แต่พระ
สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ณ มณฑปนั้น ๗ วัน. เวลาอนุโมทนาภัตทาน
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตกาล เมื่อล่วงไปหนึ่งอสงไขย
ถ้าใครแสนกัป ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะ ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นยักษ์มีฤทธิ์มาก เป็นใหญ่ มี-
อำนาจเหนือยักษ์หลายโกฏิ.

แม้ครั้งนั้น เราก็เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น เลี้ยงดูพระผู้นำโลก
พร้อมทั้งพระสาวกให้อิ่มหนำสำราญด้วยข้าวน้ำ.

ครั้งนั้นพระมุนีผู้มีพระจักขุบริสุทธิ แม้พระองค์
นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า
ในกัปที่หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้วก็ร่าเริง สลดใจ
อธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้
บริบูรณ์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตฺตริ วตฺมธฺิฏฺฐสฺสึ ความว่า เรา
ได้ทำความยากนั้นมั่นคงยิ่งขึ้นไป เพื่อให้บารมีบริบูรณ์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าอโนมทัสสีพระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่า
จันทวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้ายสวา พระชนนีพระนามว่า

ยโสธรา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระนิสกะ และ พระอโนมะ พระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระวรุณะ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสุนทรี
และ พระสุมนา โภธิพฤกษ์ชื่อว่า ต้นอชชุนะ พระสรีระสูง ๕๘ ศอก
พระชนมายุแสนปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสิริมา พระโอรส
พระนามว่า อุปวาณะ ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่ห่มนปี พระองค์เสด็จ
อภิเษกกรรมด้วยยานคือวอ. ส่วนการเสด็จไป พึงทราบความตามนัยที่กล่าวมา
แล้ว ในการเสด็จโดยปราสาท ในการพรรณนางค์ของพระโสภิตพุทธเจ้า.
พระเจ้าัมมกะ เป็นอุปัฏฐาก เล่ากันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ
พระวิหารัมมาราม. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระศาสดาอโนมทัสสี มีพระนครชื่อว่าจันทวัตติ
พระชนกพระนามว่าพระเจ้ายสวา พระชนนีพระนาม
ว่า พระนางยโสธรา.

พระศาสดาอโนมทัสสี มีพระอัครสาวก ชื่อว่า
พระนิสกะ และ พระอโนมะ พระอุปัฏฐากชื่อว่าวรุณะ
พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสุนทรี และพระสุมนา
โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นอชชุนะ ไม้กุ่ม.

พระมหามุนีสูง ๕๘ ศอก พระรัศมีของพระองค์
แผ่ร่ออกเหมือนดวงอาทิตย์.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระองค์เมื่อทรง
มีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสงสาร.

ปาพจน์ คือ ธรรมวินัย อันพระอรหันต์ทั้งหลาย
ผู้คงที่ ปราศจากราคะ ไร้มลทิน ทำให้บานดีแล้ว
ศาสนาของพระชินพุทธเจ้า จึงงาม.

พระศาสดา ผู้มีพระยศประมาณมิได้นั้นด้วย คู่
พระอัครสาวก ผู้มีคุณที่วัดไม่ได้เหล่านั้นด้วย ทั้งนี้ก็
อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้เอรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปภา นิทฺฐาวตี ความว่าพระรัศมีแล่น
ออกจากพระสรีระของพระองค์. พระรัศมีแห่งพระสรีระ แผ่ไปตลอดเนื้อที่
ประมาณสิบสองโยชน์อยู่เป็นนิตย์. บทว่า ยุกานิ ตานิ ได้แก่ คู่มีคู่พระ-
อัครสาวกเป็นต้น. บทว่า สพฺพํ ตมนุตรหิตํ ความว่า ประการดังกล่าว
แล้วเข้าสู่ปากอนิจจลักษณะแล้วก็หายไปสิ้น. ปาฐะว่า นนุ วิตฺตกเมว สขุขารา
ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น ความว่า สังขารทั้งปวง ก็ว่างเปล่าทั้งนั้นแน่แท้.
ม อักษร ทำบทสนธิต่อบท. ในคาถาที่เหลือทุกแห่ง ง่ายทั้งนั้นแล.

คู่พระอัครสาวกคู่นี้ คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ก็ได้ทำ
ปณิธานเพื่อเป็นพระอัครสาวก ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า อโนมทัสสี
พระองค์นี้. ก็เรื่องพระเถระเหล่านี้ ควรกล่าวในเรื่องนี้ แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ยก
ขึ้นโดยนัยที่พิศดารในคัมภีร์.

จบพรรณานาวงศ์พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

๘. วงศ์พระปทุมพุทธเจ้าที่ ๘

ว่าด้วยพระประวัติของพระปทุมพุทธเจ้า

[๕] ต่อจากสมัยของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า
พระปทุมสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดของสัตว์สองเท้า ผู้ไม่
มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ.

ทั้งศีลของพระองค์ไม่มีอะไรเสมอ ทั้งสมาธิ ก็
ไม่มีที่สุด ทั้งพระญาณอันประเสริฐก็นับไม่ได้ ทั้ง
วิมุตติก็ไม่มีอะไรเปรียบ.

อภิสมัย อันลอยเสียซึ่งความมีดใหญ่ของพระ-
องค์ผู้มีพระเดชอันชั่งไม่ได้ ในการประกาศพระธรรม
จักรมี ๓ ครั้ง.

อภิสมัยครั้งที่ ๑ พระพุทธเจ้าทรงยังสัตว์ร้อย
โกฏิให้ตรัสรู้ อภิสมัยครั้งที่ ๒ พระจอมปราชญ์ทรง
ยังสัตว์เก้าสิบโกฏิให้ตรัสรู้.

ครั้งพระปทุมพุทธเจ้า ทรงโอวาทพระโอรสของ
พระองค์เอง อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดสิบ
โกฏิ.

พระปทุมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการ
ประชุมสาวกแสนโกฏิ.

เมื่อกลิ่นจิวรเกิดขึ้น ในสมัยกรานกฐิน ภิกษุทั้งหลายช่วยกันเย็บจิวร เพื่อพระสาธเถระพระธรรมเสนาบดี.

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้น ผู้ไร้มลทิน มีอภิญญา ๖ มีฤทธิ์มาก ไม่แพ้ใคร จำนวนสามแสนโกฏิ ก็ประชุมกัน.

ต่อมาอีก พระนราสภพระองค์นั้น เสด็จเข้าจำพรรษา ณ ป่าใหญ่ ครั้งนั้น เป็นการประชุมพระสาวกสองแสนโกฏิ.

สมัยนั้น เราเป็นราชสีห์เจ้าแห่งมฤค ได้เห็นพระชินพุทธเจ้า ซึ่งกำลังเพิ่มพูนความสงัด ในป่าใหญ่.

เราใช้เสี่ยวเกล้าถวายบังคมพระบาท ทำประทักษิณพระองค์ บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง บำรุงพระชินพุทธเจ้า ๗ วัน.

๗ วัน พระตถาคตทรงออกจากนิโรธสมาบัติ ทรงพระดำริด้วยพระหฤทัย ก็ทรงนำภิกษุมานับโกฏิ.

แม้ครั้งนั้น พระมหาวิระก็ทรงพยากรณ์เราท่านกลางภิกษุเหล่านั้นว่า ผู้นี้จัดเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์ ที่นารัณรมย์ ตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

ตลาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับข่าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เข้าไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสวยข่าวมธุปายาส
ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จไปตามทางอันดีที่จัด
แต่งแล้ว เข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ก็ทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตตะ.

ผู้จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนางมายา
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ผู้จักมี
พระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวกชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระ-
อุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และพระ-
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น.

โพธิพฤกษ์ของ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัตตะ อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และ
หัตตะอาพวกะ.

อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตาและอุตตรา.

พระโคดม ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มनुषย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสของ
พระปฐมพุทธเจ้า ที่ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็พากันปลาบปลื้มใจว่า ผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้องปรบมือ
หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า

พิวว่า พวกเราจักพลาดคำสั่งสอน ของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มनुษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด พิวว่า จะผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีใหญ่
บริบูรณ์.

พระปฐมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่า จัมปกะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
อสมะ พระชนนีพระนามว่า พระนางอสมมา.

พระองค์ครองมรธาตวิสัยหมื่นปี มีปราสาทชั้น
เยี่ยม ๓ หลัง ชื่อ นันทะ วสุ และ ยลัตตระ.

มีพระสนมনারี ที่แต่งกายงาม ตามหมิ่นสามพัน
นาง มีพระอักรมเหสี พระนามว่า พระนางอุตตรา
พระโอรสพระนามว่า รัมมะ.

พระชินพุทธเจ้าทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิ-
เนษกรรมณ์ ด้วยยานคือนรถ ทรงตั้งความเพียร ๘ เดือน
เต็ม.

พระมหาวิระ ปทุมพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้สงบ
อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรม
จักร ๓ ฌณัฐชัยราชอุทยาน อันสูงสุด.

พระปทุมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ
อัครสาวกชื่อว่า พระสาละ และ พระอุปสาละ พระ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระวรุณะ.

มีพระอัครสาวิกานามชื่อว่า พระราชา และ พระสุราชา
โพธิพฤษภของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเรียกว่า
คันทมหาโสณะ (ไม้ไผ่ช้ำใหญ่).

มีอัครอุปัฏฐากชื่อว่า สกียะ และ อสมะ มีอัคร-
อุปัฏฐายิกานามชื่อว่า รุจิ และ นันทิมารา.

พระมหามุนีสูง ๕๘ ศอก พระรัศมีของพระองค์
ไม่มีอะไรเสมอ แล่นออกไปทุกทิศ.

แสงจันทร์ แสงอาทิตย์ แสงรัตนะ แสงไฟ
และแสงมณี เหล่านี้พอส่องถึงรัศมีพระชินเจ้าอันสูงสุด
ก็ถูกกำจัดไปสิ้น.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระองค์ทรงมี
พระชนม์มียืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสงสาร.

พระปฐมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทั้งพระสาวก ยัง
เวไนยสัตว์ ผู้มีอินทรีย์แก่กล้าแล้วให้ตรัสรู้ไม่เหลือ
เลย ส่วนที่เหลือ ก็ทรงปราศอน แล้วก็ดับขันธ-
ปรินิพพาน.

พระองค์ทรงละสังขารทุกอย่าง เหมือนงูลอก
คราบ เหมือนต้นไม้สลัดใบเก่า แล้วก็ดับขันธ-
ปรินิพพาน เหมือนดวงไฟ ฉะนั้น.

พระปฐมศาสดา พระชินะผู้ประเสริฐ ดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหาร ฐัมมาราม พระบรมสารี-
ริกธาตุ ก็แผ่กระจายไปเป็นส่วนๆ ณ ประเทศนั้นๆ.

จบวงศ์พระปฐมพุทธเจ้าที่ ๘

พรรณนางศ์พระปฐมพุทธเจ้าที่ ๘

ต่อจากสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าอินทสสี มนุษย์ทั้งหลายมีอายุแสนปีแล้วลดลงโดยลำดับจนมีอายุ ๑๐ ปี แล้วเพิ่มขึ้นโดยลำดับอีก จนมีอายุแสนปี. ครั้งนั้น พระศาสดาพระนามว่า **ปฐม** ทรงอุบัติขึ้นในโลก. แม้พระศาสดาพระองค์นั้น ก็ทรงบำเพ็ญบารมี บังเกิดขึ้นสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางอสมมา ผู้ที่ไม่มีผู้เสมอด้วยพระรูปเป็นต้น อัครมเหสีในราชสกุลของ **พระเจ้าอสมราช** กรุงจัมปกะ. ครบกำหนดคทมาแล้ว พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระชนนี ณ จัมปกะราชอุทยาน. เมื่อพระกุมารสมภพ ฝนปฐมหล่นจากอากาศตกลงที่ท้ายมหาสมุทรทั่วชมพูทวีป. ด้วยเหตุนี้ ในวันขนานพระนามพระกุมารนั้น พวกโหรและเหล่าพระประยูรญาติ จึงขนานพระนามว่า **มหาปฐมกุมาร** พระองค์ทรงครองจรรยาวิสัยอยู่หมื่นปี ทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่านันทุตระ วสุตตระ และยสุตตระ. ปราภฏ พระสนมมารีสามหมื่นสามพันนาง มีพระนางอุตตราเทวีเป็นประมุข.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ เมื่อ **รัมมราชกุมาร** ของพระนางอุตตรา มหาเทวีสมภพ ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยรถเทียมม้า บรูษโกฏิหนึ่งบวชตามเสด็จพระมหาสัตว์ซึ่งทรงผนวชอยู่นั้น พระมหาสัตว์อัน บรูษเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือน ในวันวิสาขบุรณมี เสวยข้าวมรุปายาส ซึ่ง นาง**ธัญญวดี** ธิดาของ **สุธัญญเศรษฐี** กรุงธัญญวดี ถวายแล้ว ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ มหาศาลวัน เวลาเย็นทรงรับหญ้า ๘ กำ ซึ่ง **ติตถกะอาชีวก** ถวาย แล้วเสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อต้นมหาโสณะ

ไม้้อยช้างใหญ่ ทรงลาดสันถัดหน้ากว้าง ๑๘ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิอิฐฐาน
ความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกองกำลังมาร ทรงทำให้แจ้งวิชา ๓ ในยาม
ทั้ง ๓ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติสัตว์สาริ ฯลฯ ตณฺหณํ ขยมชฺชคคา
ทรงยับยั้งอยู่ใกล้โพธิพฤกษ์ ๑ สัปดาหฺ์ ทรงรับอาราธนาทำมหาพรหม ทรง
ตรวจบุคคลซึ่งเป็นภานระรองรับพระธรรมเทศนา ทรงเห็นภิกษุจำนวนโกฏิ
ซึ่งบวชกับพระองค์ ในทันใด ก็เสด็จไปทางอากาศลง ณ ฐานชัชวราชอุทยาน
ใกล้กรุงธัญญวดี อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น. ครั้งนั้น อภิสมัยได้มีแก่สัตว์ร้อยโกฏิ ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า พระ
สมัยพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุม เป็นยอดของสัตว์สอง
เท้า ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ.

ทั้งศีลของพระองค์ก็ไม่มีอะไรเสมอ ทั้งสมาธิ
ก็ไม่มีที่สุด ทั้งพระญาณอันประเสริฐ ก็นับไม่ได้
ทั้งวิมุตติ ก็ไม่มีอะไรเปรียบ.

ในการประกาศพระธรรมจักรของพระองค์ ผู้มี
พระเดชที่ข้งไม่ได้ อภิสมัยการตรัสรู้ ที่เป็นเครื่อง
ลอยความมีดอย่างใหญ่ มี ๓ ครั้ง.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสมํ สิลิ ได้แก่ ไม่เสมียดด้วยศีล
ของผู้อื่น อธิบายว่า สูงสุด ประเสริฐสุด. บทว่า สมาธิปี อนนฺตโก
ได้แก่ ทั้งสมาธิ ก็หาประมาณมิได้. ความที่สมาธินั้น ไม่มีที่สุด พึงเห็น

ในยมกปาฏิหาริย์เปิดโลกเป็นต้น. บทว่า **ฌาณวร** ได้แก่ พระสัพพัญญุตญาณ หรือพระอสาธาณญาณทั้งหลาย. บทว่า **วิมุตติปี** ได้แก่ แม่พระอรหัตผลวิมุตติของพระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า **อนุปมา** ได้แก่ เว้นที่จะเปรียบได้. บทว่า **อตุลเตชุต** ได้แก่ ผู้มีพระเดชคือญาณอันซึ่งมิได้. ปาฐะว่า **อตุลตณเตชา** ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น พึงเห็นว่าเชื่อมความกับบทหลังนี้ว่า **ตโย อภิสมยา**. บทว่า **มหาตมปวาทนา** ได้แก่ ยังโมหะใหญ่ให้พินาศ อธิบายว่า กำจัดความมืดคือโมหะ.

สมัยต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมทรงให้สาलगุมารและอุปสาलगุมาร พระกนิษฐภคินีของพระองค์บรรพชาในสมาคมพระประยูรญาติ พร้อมทั้งบริวาร เมื่อทรงแสดงธรรมโปรดชนเหล่านั้น ทรงยังสัตว์เก้าสิบโกฏิให้ดื่มอมตธรรม ก็ครั้งที่ทรงแสดงธรรมโปรดพระธัมมเถระ อภิสมัยก็ได้มีแก่สัตว์แปดสิบโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

อภิสมัยครั้งที่ ๑ พระพุทธเจ้าทรงยังสัตว์ร้อยโกฏิ
ให้ตรัสรู้ อภิสมัยครั้งที่ ๒ พระจอมปราชญ์ทรงยัง
สัตว์ให้ตรัสรู้เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งที่พระปทุมพุทธเจ้า ทรงโอวาทพระโอรส
ของพระองค์ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดสิบ
โกฏิ.

ครั้งนั้น พระเจ้าสุภาวดีตตะ มีราชบริพารแสนโกฏิ ทรงผนวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ในสำนักของพระปทุมพุทธเจ้า ผู้มีพระพักตร์ดั่งดอกปทุมบาน. ในสันนิบาตนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงนั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

สมัยต่อมา พระมหาปทุมพุทธเจ้า มุนิผู้เลิศผู้มีคติเสมอด้วยโคอุศกะ ทรงอาศัยกรุงอสุภวดีเข้าจำพรรษา พวกมนุษย์ชาวนครประสงค์จะเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงพากันเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดชนเหล่านั้น. มนุษย์เป็นอันมากในที่นั้น มีจิตเลื่อมใส ก็พากันบวชแต่นั้น พระทศพลทรงปวารณาเป็นวิสุทธิปวารณากันภิกษุเหล่านั้น และภิกษุสามแสนอื่น ๆ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ส่วนชนเหล่าใดยังไม่บวชในครั้งนั้น ชนเหล่านั้น ฟังอานิสงส์กฐินแล้ว ก็พากันถวายกฐินจีวรที่ให้อานิสงส์ ๕ ในวัน ปาฏิบพ ๕ เดือน. แต่ณั้ ภิกษุทั้งหลายอุณวอนพระสาเลระ พระธรรมเสนาบดีอัครสาวก ผู้มีปัญญาไพศาลนั้น เพื่อกรานกฐิน ได้ถวายกฐินจีวรแก่พระสาเลระนั้น. เมื่อกฐินจีวรของพระเถระอันภิกษุทั้งหลายทำกันอยู่ ภิกษุทั้งหลายก็เป็นสหายช่วยกันเย็บ. ฝ่ายพระปทุมสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงร้อยด้ายเข้าริ้วประทาน เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จจาริกหลีกไปพร้อมด้วยภิกษุสามแสน.

สมัยต่อมา พระพุทธสีหะ ประคองบุรุษสีหะผู้ดำเนินไปด้วยความองอาจคังราชสีห์ เสด็จเข้าจำพรรษา ณ ป่าใหญ่ ที่มีดอกไม้หอมอย่างยังมีผลไม้เป็นพวงมีกิ่งก้านอันอ่อนโน้ม มีค่าคบไม้ เสมือนป่าโคสิงคสาวัน บริบูรณ์ด้วยห้วงน้ำที่เย็นร่อย ประดับด้วยบัวก้านบัวสายไร่มลทิน เป็นที่สัตถุจรของหมู่เนื้อเช่นกวาง จามรี ราชสีห์ เสือ ช้าง ม้า โค กระบือเป็นต้น อันฝูงแมลงภู่และผึ้งสาว ที่มีใจติดกลิ่นดอกไม้อันหอมกรุ่น บินตอมว่อนเป็นฝูงๆ โดยรอบ อันเหล่านั้นกคฺเหว่า มีใจเบิกบานด้วยรสผลไม้ ส่งเสียงร้องไพเราะแผ่วเบาคล้ายขับกล่อมอยู่ นารั้ نرمย์อย่างยิ่ง สงัดปราศจากผู้คน เหมาะแก่การประกอบความเพียร. พระตถาคตทศพล พระธรรมราชาพร้อมทั้งบริวารประทับอยู่ ณ ป่าใหญ่นั้น รุ่งโรจน์ด้วยพระพุทธสิริ มนุษย์ทั้งหลายเห็นแล้ว

ฟังธรรมของพระองค์ก็เลื่อมใส พากันบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา. ครั้งนั้น
พระองค์อันภิกษุสองแสนแวดล้อมแล้วก็ทรงปวารณาพรษา นั้นเป็นสันนิบาต
ครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปฐมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการประชุมภิกษุแสน
โกฏิ.

ในสมัยกรานกฐิน เมื่อกฐินจีวรเกิดขึ้น ภิกษุ
ทั้งหลายเย็บจีวร เพื่อพระธรรมเสนาบดี.
ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้น ไร่มลทิน มีอภิญญา ๖
มีฤทธิ์มาก ไม่แพ้ใคร จำนวนสามแสนโกฏิประชุมกัน.

ต่อมาอีก พระนราสภพระองค์นั้น เสด็จเข้า
จำพรรษา ณ ป่าใหญ่ ครั้งนั้นเป็นการประชุมภิกษุ
สองแสนโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กฐินตุถารสมเย ได้แก่ ในสมัย
กรานกฐินจีวร. บทว่า ธรรมเสนาปติตถาย ได้แก่ เพื่อพระสาเลระ
พระธรรมเสนาบดี. บทว่า อปราชิตา ได้แก่ น ปราชิตา อันใคร ๆ
ให้แพ้ไม่ได้. ฟังเห็นว่า ลบวิภัตติ. บทว่า โส ได้แก่ พระปฐมพุทธเจ้า
พระองค์นั้น. บทว่า ปวเน แปลว่า ป่าใหญ่. บทว่า วาส ได้แก่ อยู่
จำพรรษา. บทว่า อุปาคมิ แปลว่า เข้า. บทว่า ทูวินัน สตสหสุสิน
แปลว่า สองแสน. ปาฐะว่า ตทา อาสิ สมากโม ดังนี้ก็มี. ติว่า มิได้
ก็ดี.

ครั้งนั้น เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ ไพรสน์นั้น พระโพธิสัตว์
ของเราเป็นราชสีห์ เห็นพระองค์ประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติ ๗ วัน ก็มี
จิตเลื่อมใส ทำประทักษิณ เกิดปีติโสมนัส บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง ไม่ละปีติ
ที่มีพุทธคุณเป็นอารมณ์ ๗ วัน ด้วยปีติสุขนั้นแล ก็ไม่ออกหาเหยื่อ ยอม
สละชีวิต ยืนอยู่ใกล้ ๆ. ครั้งนั้น ล่วงไป ๗ วัน พระศาสดาก็ออกจากนิโรธ
สมาบัติ ผู้เป็นสีหะในนรชน ทรงตรวจดูราชสีห์ ทรงพระดำริว่า ขอราชสีห์
นั้น จงมีจิตเลื่อมใสแม้ในภิกษุสงฆ์ ขอสงฆ์จงมา ภิกษุหลายโกฏิก็พากันมา
ทันทีทันใด ราชสีห์ก็ยงจิตให้เลื่อมใสในพระสงฆ์. ครั้งนั้น พระศาสดาทรง
ตรวจดูจิตของราชสีห์นั้น ก็ทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตกาล ราชสีห์ตัวนี้ จัก
เป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นราชสีห์เจ้ามฤค ได้เห็นพระ-

ชินพุทธเจ้า ผู้เพิ่มพูนความสงัดอยู่ในป่าใหญ่.

เราใช้เสียดล้าบังคมพระบาท ทำประทักษิณ

พระองค์ บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง เฝ้าพระชินพุทธเจ้า

๗ วัน.

๗ วัน พระตถาคตก็ทรงออกจากนิโรธ ทรง

ดำริด้วยพระหฤทัย นำภิกษุมานับโกฏิ.

แม้ครั้งนั้น พระมหาวิระพระองค์นั้น ก็ทรง

พยากรณ์เราท่ามกลางภิกษุเหล่านั้นว่า ผู้นี้จักเป็นพระ-

พุทธเจ้า ในภพที่หาประมาณมิได้ นับแต่ภพนี้ไป.

พระตถาคตตั้งความเพียร ฯลฯ จักอยู่ต่อหน้า

ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้
บริบูรณ์.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปวิเวกมฺหุพฺพุหนฺตํ** ได้แก่ ทรงเข้า
นิโรธสมาบัติ. บทว่า **ปทกฺขิณฺ** ได้แก่ ทำประทักษิณ ๓ ครั้ง. บทว่า
อภิชาติวฺ ได้แก่ บันลือสีหนาท ๓ ครั้ง. บทว่า **อุปฺภุจฺหิ** แปลว่า
บำรุง. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **วรสฺมาปตฺตฺติยา** ได้แก่
ออกจากนิโรธสมาบัติ. บทว่า **มนฺสา จินฺตฺยิตฺตฺวาน** ความว่า ทรงพระดำริ
ทางพระเหตุท้าว ภิภุททั้งหมดจงมาที่นี้. บทว่า **สฺมานฺยิ** แปลว่า นำมา
แล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้า **ปทุม** พระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่า
จัมปกะ พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าอสมะ** พระชนนีพระนามว่า **พระนางอสมมา** คู่พระอัครสาวกชื่อว่า **พระสาละ** และ **พระอุปสาละ**. พุทธ-
อุปัฏฐาก ชื่อว่า **พระวรุณะ** คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า **พระราชา** และ **พระสุรราชา**. โภธิพฤกษ์ ชื่อว่า **ต้นมหาโสณะ** อ้อยช้างใหญ่. พระสรีระ
สูง ๕๘ ศอก พระชนมายุแสนปี. พระอัครมเหสี พระนามว่า **พระนางอุตตรา**
ผู้ยอดเยี่ยมด้วยคุณมีพระรูปเป็นต้น พระโอรสของพระองค์นารีนรมย์ยิ่ง พระ-
นามว่า **พระรัมมกุมาร**. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปทุมพุทธเจ้าผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระนคร
ชื่อว่าจัมปกะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอสมะ
พระชนนีพระนามว่า พระนางอสมมา.

พระปฐมพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระอัครสาวก ชื่อว่า พระสาละ และ พระอุปสาละ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า วรุณะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระราชา และพระสุราชา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า ต้นมหาโสณะ.

พระมหามุนี ทรงสูง ๕๘ ศอก พระรัศมีของพระองค์ไม่มีอะไรเสมอ แล่นออกไปทุกทิศ.

แสงจันทร์ แสงอาทิตย์ แสงรัตนะ แสงไฟ แสงมณี แสงเหล่านั้น พอถึงพระรัศมีของพระชินพุทธเจ้าอันสูงสุด ก็ถูกกำจัดไปสิ้น.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระปฐมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมงสาร.

พระองค์ทรงพระสาวก ยังสัตว์ทั้งหลายที่ใจอันกุศลอบรมให้แก่กล้าแล้วให้ตรัสรู้ ไม่เหลือเลย ส่วนที่เหลือ ก็ทรงพร่ำสอนแล้วเสด็จดับขันธ ประนิพพาน.

พระองค์ทรงละสังขารทั้งปวง เหมือนงูละคราบเก่า เหมือนต้นไม้สลัดใบเก่า แล้วดับขันธประนิพพาน เหมือนดวงไฟ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รตนคุมิณิปุปภา ได้แก่ แสงรัตนะ แสงไฟ และ แสงแก้วมณี. บทว่า หตา ได้แก่ ถูกครองง่า. บทว่า ชิน-

ปฤตฺถมัม ความว่า ถึงพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระชินพุทธเจ้าที่รุ่งเรืองยิ่ง
ก็ถูกกำจัด. บทว่า **ปริปกฺกมานเส** ได้แก่ เวไนยสัตว์ ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า.
บทว่า **วฑฺฒปฺตฺต** แปลว่า ไบเก่า. บทว่า **ปาทโป** ก็คือ **ปาทโป วย**
เหมือนต้นไม้. บทว่า **สพฺพสงฺขาร** ได้แก่ สังขารภายในภายนอกทุกอย่าง.
ปาฐะว่า **หิตฺวา** **สพฺพสงฺขาร** ดังนี้ก็มี. ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า
ยถา **ลิจิ** ความว่า เสด็จถึงอย่างใดซึ่งความดับเหมือนไฟไม่มีเชื้อ. คำที่เหลือ
ในที่นี้ ก็ง่ายทั้งนั้น เพราะมีนัยที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง ในคาถาทั้งหลายแล.

จบพรรณนาวงศ์พระปฐมพุทธเจ้า

๕. วงศ์พระนารทพุทธเจ้าที่ ๕

ว่าด้วยพระประวัติของพระนารทพุทธเจ้า

[๑๐] ต่อจากสมัยของพระปทุมพุทธเจ้า พระสมัยพุทธเจ้าพระนามว่า นารทะ ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระเชษฐโอรสที่นำเอ็นดูของพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงสวมอาภรณ์มณีเสด็จเข้าไปยังพระราชอุทยาน.

ในพระราชอุทยานนั้น มีต้นไม้ใหญ่ไพศาลงามสะอาดสะอาด ถึงต้นไม้เหล่านั้นแล้ว ประทับนั่งภายใต้ต้นมหาไศณะ [ต้นไม้ใหญ่].

ณ ที่นั้น ญาณอันประเสริฐ ไม่มีที่สุด คมจืดวชิระ ก็เกิด ทรงพิจารณา ความเกิด ความดับแห่งสังขารทั้งหลาย ด้วยพระญาณนั้น.

ณ ที่นั้น ทรงกำจัดกิเลสทั้งหลายไม่เหลือเลย ทรงบรรลุพระโพธิญาณ และพระพุทธานุภาพ ๑๔ ลี้นเชิง.

ครั้ง ทรงบรรลุพระโพธิญาณแล้ว ก็ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

พระมหามุนีทรงฝึกกรรมาน พญานาค ชื่อมหา
โทณะ เมื่อทรงแสดงแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก ก็ได้
ทรงทำปาฏิหาริย์ในครั้งนั้น.

ครั้งนั้น เทวดาและมนุษย์เก้าหมื่นโกฏิ ข้ามพ้น
ความสงสัยทั้งปวง ในการประกาศธรรมนั้น.

สมัยพระมหาวิระ ทรงโอวาทพระโอรสของ
พระองค์ อภิสสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

พระนารทพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมสาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ เป็นการ
ประชุมสาวกแสนโกฏิ.

ครั้งพระพุทธเจ้า ทรงประกาศพระพุทธรูปพร้อม
ทั้งเหตุ สาวกเก้าหมื่นโกฏิ ผู้รับมตินกัประชุมกัน.

ครั้งพญานาคชื่อว่าเวโรจนะ ถวายทานแต่พระ-
ศาสดา พระชินบุตรแปลล้านก็ประชุมกัน.

สมัยนั้น เราเป็นชฎิลมีตบะสูง ถึงฝั่งอภิญญา ๕
ท่องเที่ยวไปในอากาศ.

แม้ครั้งนั้น เราก็เลี้ยงดูพระนารทพุทธเจ้า ผู้
เสมอด้วยพระพุทธรูปที่ไม่มีผู้เสมอ พร้อมทั้งพระ-
สงฆ์ ทั้งบริวารชนให้อิ่มหนำสำราญด้วยข้าว น้ำ บูชา
ด้วยจันทน์แดง.

ครั้งนั้น พระนารทพุทธเจ้า ผู้นำโลกแม้พระ-
องค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทธรูปใน
กัปที่หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
ที่นารีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
รับข้ามธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ามธุปายาส ณ
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอัน ที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคณโฑพิพุกษ.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพุกษ
ชื่อตันอัสดัตตะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้
จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกสิตตะ และพระ-
อุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระ-
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิต
สงบ ตั้งมั่น.

โพธิพุกษของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าตันอัสดัตตะ จักมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อจิตตะ และ
หัตตะอาพวกะ.

จักมีอัครอุปฐาธิกา ชื่อว่า นันทมาตา และอุต
ตรา พระโคดมผู้มีพระยศพระองค์นั้น จักมีพระชน-
มายุ ๑๐๐ ปี.

มनुญ์แลเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระนารทพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง ประบ
มือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

พิว่ พวกเราจักพลาด คำสั่งสอนของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มनुญ์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่
ฉันไค.

พวกเราทั้งหมด พิว่ ผ่านพ้นพระพุทธรชินเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งรำเรงใจ
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระนารทพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระนคร
ชื่อว่าธัญญวดี พระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทเว
พระชนนีพระนามว่า พระนางอินมา.

พระองค์ทรงครองมรवासวิสัยเก้าพันปี มีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลังชื่อว่า ชิตะ วิชิตะ และอภิรามะ.

มีพระสนมনারี ที่ประดับกายงามสีหมื่นสามพันนาง พระอักรมเหลืพระนามว่า วิชิตเสนา พระโอรสพระนามว่า นันทุตตระ.

พระยอดบุรุษทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิเนษกรรมณ์ โดยดำเนินด้วยพระบาท ทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน.

พระมหาวิระนารทะ ผู้นำโลก ผู้สงบ อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ฌณัฎชัยราชอุทยาน อันสูงสุด.

พระอัครสาวก ชื่อ พระภัททสาละ และ พระชิตมิตตะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า วาเสฏฐะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อ พระอุตตรา และพระผัคคุนี โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า ตันมหาโสณะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า อุกกรินทะ และ วสภะ อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อ อินทวรี และ คัณที.

พระมหามุนี ทรงสูง ๘๘ ศอก เช่นเดียวกับรูปปฏิมาทอง หมื่นโลกธาตูก์เจ็ดจำ.

พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของพระองค์ไปทั้งทิศน้อยทิศใหญ่ แผ่ไปโดยชนหนึ่ง ทั้งกลางวันกลางคืน ไม่มีระหว่างทุกเมื่อ.

สมัยนั้น ชนบางพวกไม่ยังคอบเพลิง และดวง
ประทีปให้ลูกโหลงไปรอบๆ โยชน์หนึ่ง เพราะพระ-
พุทธรัศมีทั้งหลายครอบไว้.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระนารท
พุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
ก็ยิ่งหมุ่นเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

ท้องฟ้างามวิจิตร ด้วยดวงดาวทั้งหลาย จันใด
พระศาสนาของพระองค์ถึงดงาม ด้วยพระอรหันต์ทั้ง
หลาย จันนั้นเหมือนกัน.

พระนราสภพระองค์นั้น ทรงสร้างสะพานธรรม
ไว้มั่นคง เพื่อยังผู้ปฏิบัติที่เหลือให้ข้ามกระแสสังสาร-
วัฏ แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน.

พระพุทธเจ้า ผู้สมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ที่ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้นก็ดี ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังกขาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระนารทพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระชินะ ผู้ประ-
เสริฐ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ กรุงสุทัสสนะ
พระสถูปอันประเสริฐ สูง ๔ โยชน์ ก็อยู่ ณ ที่นั้นแล.

จบวงศ์นารทพุทธเจ้าที่ ๕

พรรณนางค์พระนารทพุทธเจ้าที่ ๕

เมื่อพระปทุมพุทธเจ้า ปรีนิพพานแล้ว ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธานไปแล้ว มนุษย์ทั้งหลายมีอายุแสนปี ลดลงโดยลำดับ จนมีอายุสิบปี แล้วก็เพิ่มขึ้นอีก เป็นอายุสองร้อยหนึ่ง แล้วก็ลดลงเหลือเก้าหมื่นปี. ครั้งนั้น พระศาสดายอดคนธรรตว์พระนามว่า นารทะ ผู้ทรงกำลัง ๑๐ มีวิชา ๓ ผู้แก้แค้นกล้าด้วยเวสัชชญาณ ๔ ผู้ประทานวิมุตติสาร อุบัติขึ้นในโลก. พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีมา สี่ร้อยแสนกัป ทรงบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตติจากนั้นแล้ว ก็ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางอโนมาเทวี ผู้มีพระโคมไม่มีที่เปรียบพระอักรมเหสีในราชสกุล พระเจ้าสุทโธวะ วาสุเทพแห่งวิริยรัฐของพระองค์ กรุงธัญญวดี ครอบบาทมาศ พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ ธัญชัยราชอุทยาน. ในวันเฉลิมพระนาม เมื่อกำลังเฉลิมพระนาม เครื่องอาภรณ์ทั้งหลายที่สมควรเหมาะแก่การใช้สำหรับมนุษย์ทั้งหลายทั่วชมพูทวีป ก็หล่นจากต้นกัลปพฤกษ์เป็นต้นทางอากาศ ด้วยเหตุนี้ เขาจึงถวายเครื่องอาภรณ์ทั้งหลายที่สมควรสำหรับนรชนทั้งหลายแต่พระองค์ เพราะฉะนั้นพวกโหราและพระประยูรญาติทั้งหลายจึงเฉลิมพระนามว่า นารทะ.

พระองค์ครองขรรควาสวิสัยอยู่เก้าพันปี. มีปราสาท ๓ หลังเหมาะฤดูทั้ง ๓ ชื่อว่า วิชิตาวิ วิชิตาวิ และวิชิตาภิรามะ พระชนกชนนีได้ทรงทำขัตติย-กัญญาผู้มีบุญอย่างยิ่งพระนามว่า วิชิตเสนา ผู้ถึงพร้อมด้วยสกุลศิลาจารวัตร และรูปสมบัติให้เป็นอักรมเหสีแก่นารทกุมารนั้น. พระสนมনারี จำนวนแสนสองหมื่นนาง มีพระนางวิชิตเสนานั้นเป็นประธาน เมื่อพระนันทบุตรกุมาร

ผู้นำความบันเทิงใจแก่โลกทั้งปวง ของพระนางวิจิตเสนาเทวีนั้น ประสูติแล้ว พระนารทะกุมารนั้น ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ อันจตุรงคเสนาทัพใหญ่ แวดล้อมแล้วทรงเครื่องนุ่งห่มอันเบาคี สีต่างๆ สวมกมลฉลอมณีมุกดาหาร ทรงพาหุรัดพระมงกุฎและทองพระกรอย่างดี ทรงประดับด้วยดอกไม้กลิ่นหอมอย่างยิ่ง ดำเนินด้วยพระบาทสู่พระราชอุทยาน ทรงเปลื้องเครื่องประดับทั้งหมดมอบไว้ในมือพนักงานรักษาลังหลวง ทรงตัดพระเกศาและมงกุฎของพระองค์ที่ประดับด้วยรัตนอันงามอย่างยิ่ง ด้วยพระขรรค์อันคมกริบ เฉกเช่นกลีบบัวขาวอันไม่มีมลทินด้วยพระองค์เอง แล้วทรงเหวี่ยงไปที่ท้องนภากาศ ท้าวสักกเทวราช ทรงรับด้วยผอบทอง นำไปภพดาวดึงส์ ทรงสร้างพระเจดีย์สำเร็จด้วยรัตน ๗ เหนือยอดขุนเขาสิเนรุ สูง ๓ โยชน์.

ฝ่ายพระมหาบุรุษ ทรงครองผ้ากาสาเยที่เทวดาถวาย ทรงผนวช ณ อุทยานนั้นนั่นเอง บุรุษแสนคนก็บวชตามเสด็จ พระมหาบุรุษทรงทำความเพียรอยู่ในที่นั้น ๗ วัน วันวิสาขบุรณมี เสวยข้าวมธุปายาสที่พระนางวิจิตเสนา อัครมเหสีถวาย ทรงพักกลางวัน ณ พระราชอุทยานทรงรับหญ้า ๘ กำที่พนักงานเฝ้าพระสุทนต์สราษอุทยาน ถวาย ทรงทำประทักษิณ ตันมหาโสณะ โพธิพฤกษ์ ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๕๘ ศอก ประทับนั่ง ทรงกำจัดกองกำลังมาร ทรงยังวิชา ๓ ให้เกิดในยามทั้ง ๓ แห่งตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติสังสารี ฯเปฯ ตณฺหณํ ขยมชฺฌคา แล้วทรงยั้งอยู่ ๗ สัปดาหฺ์ อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ประทานคำรับรองแล้วอันภิกษุแสนรูปที่บวชกับพระองค์ ณ ฌณฺ์ชยฺราชอุทยานแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ที่นั้น ครั้งนั้นธรรมภิกษุสมัยได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระปฐมพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า นารทะ ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นเชษฐโอรส น่าเอ็นดูของพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงสวมอาภรณ์แก้วมณีเสด็จเข้าพระราชอุทยาน.

ณ พระราชอุทยานนั้น มีต้นไม้งามกว้างใหญ่ สะอาดสะอาด เสด็จถึงต้นไม้แล้วประทับนั่งภายใต้ต้นมหาโสณะ.

ณ ต้นไม้นั้น ก็เกิดญาณอันประเสริฐไม่มีทีุ่ดคมเปรียบด้วยวชิระ ก็ทรงพิจารณาความเกิดความดับของสังขารทั้งหลาย.

ทรงขจัดกิเลสทุกอย่างไม่เหลือเลย ณ ต้นไม้นั้น ทรงบรรลุพระโพธิญาณ และพระพุทธานุภาพ ๑๔ สิ้นเชิง.

ครั้งทรงบรรลุพระโพธิญาณแล้ว ก็ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสัมย์ครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จกฺกวัตฺติสฺส ได้แก่ พระเจ้าจักรพรรดิ บทว่า เชฏฺโฐ ได้แก่ เกิดก่อน. บทว่า ทยิตโอรโส ได้แก่ พระโอรส พระราชบุตร ที่น่าเอ็นดูน่ารัก. บุตรที่เขาเอ็นดูแล้ว อันเขากอดประคับไว้ที่อก ชื่อว่า

ทิตโอรส. บทว่า อามุกกมาลาภโร* ได้แก่ สวมพาหุรัดทองกรมงกุฏ และคุณทลมุคดาหารเป็นมาลัย. บทว่า อุทยานิ ความว่า ได้ไปยังอารามชื่อ ฌันถุชัยราชอุทยาน นอกพระนคร.

บทว่า ตตฺถาติ รุกฺโข ความว่า เขาว่าในราชอุทยานนั้น มีต้นไม้ ต้นหนึ่ง ชื่อว่า รัตตโสณะ. เขาว่าต้นรัตตโสณะนั้น สูง ๕๐ ศอก ลำต้น กลากกลม มีค่าคบและกิ่งก้านสะพรั่ง มีใบเขียวหนาและกว้าง มีเงาทึบเพราะ มีเทวดาสังสถิต จึงปราศจากหมุ่นกนนานาชนิดสัตตยจร เป็นคิลกจุดเด่นของพื้น ธรณี กระทำประหนึ่งราชาแห่งต้นไม้ คุนารื่นรมย์อย่างยิ่ง ทุกกิ่งประดับด้วย ดอกสีแสด เป็นจุดรวมแห่งดวงตาของเทวดาและมนุษย์. บทว่า ยสฺวิปฺโล ได้แก่ มียศไพบุลย์ อธิบายว่า อันโลกทั้งปวงกล่าวถึง ปราภฏเลื่องลือไปในที่ ทั้งปวงเพราะสมบัติของต้นไม้เอง. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ตตฺถาติ รุกฺโข วิปฺโล ดังนี้ก็มี. บทว่า พุรฺหา แปลว่า ใหญ่ อธิบายว่า เช่นเดียวกับต้นปาริ นัตตคฆของทวยเทพ. บทว่า ตมฺชฺฌปฺปตฺวา ความว่า ถึง ถึงทับ คือเข้าไปยัง ต้นโสณะนั้น. บทว่า เหมฺจฺจโต ได้แก่ ภายใต้น้มนั้น.

บทว่า ฌาณวรูปฺปชฺชิ ได้แก่ ฌาณอันประเสริฐเกิดขึ้น. บทว่า อนนฺตํ ได้แก่ นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้. บทว่า วชิรูปมํ ได้แก่ คมเช่นวชิระ คำนี้ เป็นชื่อของวิปัสสนาญาณ มีอนิจจานุปัสสนาเป็นต้น. บทว่า เตน วิจฺฉิ สฺงฺขารे ได้แก่ พิจารณาสังขารทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ด้วยวิปัสสนาญาณนั้น. บทว่า อุกฺกฺขชฺชวมกฺกฺชกํ ความว่า พิจารณาความเกิดและความเสื่อมของสังขาร ทั้งหลาย. อธิบายว่า เพราะฉะนั้น พระองค์พิจารณาปัจจุอาการออกจาก จตุตถฌาน มีอานาปานสติเป็นอารมณ์ หยั่งลงในขั้นที่ ๕ ก็เห็นลักษณะ ๕๐ ถ้วน ด้วยอุทฺทยพยญาณ เจริญวิปัสสนาจนถึงโคตรภูญาณ ก็ได้พระพุทฺธคุณ ทั้งสิ้นโดยลำดับแห่งพระอริยมรรค

๑. บาลีเป็น อามุคฺคฺคมาลาภโร.

บพว่า ตตฺถ ได้แก่ ณ ตันโสณะ. บพว่า สพุทฺทกิเลสานิ
ได้แก่ สพุทฺทปิ กิเลส กิเลสแม่ทั้งหมด ท่านกล่าวเป็นลึงควิปลาส. อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า ตตฺถ สพุทฺทกิเลสหิ. บพว่า อเสถ์ แปลว่า ไม่เหลือเลย
บพว่า อภิวาหิ ได้แก่ ขจัดกิเลสทั้งหมด โดยเขตมรรคและเขตกิเลส อธิบาย
ว่านำเข้าไปสู่ความสูญหาย. บพว่า โภชิ ได้แก่ อรหัตมรรคญาณ. บพว่า
พุทฺธญาณเ จ จุทฺทส ได้แก่ พุทฺธญาณานิ จุทฺทส พุทฺธญาณ ๑๔ อย่าง.
๑๔ อย่าง คืออะไร. คือญาณเหล่านี้เป็นอย่างนี้คือ มรรคญาณผลญาณ ๘ อสาศารณ-
ญาณ ๖ ชื่อว่าพุทฺธญาณของพระพุทธเจ้า. จ ศัพท์เป็นสัมปินนัตถะ ด้วย จ
ศัพท์นั้นความว่า แม้ประการอื่นทรงบรรลุปฎิสัมภิตาญาณ ๔ เวสาร์ชชญาณ
๔ ญาณกำหนดกำเนิด ๔ ญาณกำหนดคติ ๕ ทศพลญาณ ย่อมรวมลงใน
พระพุทธคุณทั้งสิ้น.

พระมหาบุรุษนารทะ ทรงบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าอย่างนี้ ทรง
รับอาราธนาของท้าวมหาพรหม ทรงทำภิกขุแสนโกฏิ ซึ่งบวชกับพระองค์ ณ
ธัญญชัยราชอุทยาน ไว้เฉพาะพระพักตร์แล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร.
ครั้งนั้นอภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่ภิกขุแสนโกฏิ. ได้ยินว่า ครั้งนั้นพระยานาค ชื่อ
โทณะ มีฤทธานุภาพมาก มหาชนสักการะเคารพนับถือบูชา อาศัยอยู่ริมฝั่ง
แม่น้ำคงคา ไกลี่ มหาโทณนคร พวกมนุษย์ชาวชนบทในถิ่นใดไม่ทำการบวง
สรวงพระยานาคนั้น พระยานาคนั้นก็จะทำถิ่นนั้นของมนุษย์พวกนั้นให้พินาศ
โดยทำไม้ให้ฝนตกบ้าง ให้ฝนตกมากเกินไปบ้าง ทำฝนก่อนกรวดให้ตกลงบ้าง.

ลำดับนั้น พระนารทศาสดาผู้ทรงเห็นฝั่ง ทรงเห็นอุปนิสัยของสัตว์
เป็นอันมาก ในการแนะนำพระยานาคโทณะอันภิกขุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว
จึงเสด็จไปยังสถานที่อยู่ของพระยานาคนั้น. แต่นั้นมนุษย์ทั้งหลายเห็นพระ-
ศาสดาแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระยานาคมีพิษร้าย

มีเดชสูง มีฤทธานุภาพมาก อาศัยอยู่ในที่นั้น มันจักเบียดเบียนพระองค์ ไม่ควรเสด็จไปพระเจ้าข้า. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประหนึ่งไม่ฟังคำของมนุษย์ เหล่านั้นเสด็จไป. ครั้นเสด็จไปแล้ว ก็ประทับนั่งบนเครื่องลาดดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมอย่างยิ่ง ซึ่งพวกมนุษย์เช่นสรวงพระยานาคนั้นในที่นั้น. เขาว่า มหาชนประชุมกัน ด้วยหมายว่าจะเห็นการยุทธของสองฝ่าย คือพระนารทจอมมุนี และพระยานาคโทณะ.

ครั้งนั้น พระยานาคเห็นพระนาคมุนีนั่งอย่างนั้น ทนการลบหลู่ไม่ได้ ก็ปรากฏตัวบังหวนควัน. แม้พระทศพลก็ทรงบังหวนควัน พระยานาคบันดาลไฟอีก. แม้พระมุนีเจ้าก็ทรงบันดาลไฟบ้าง. พระยานาคนั้นมีเนื้อตัวลำบากอย่างเหลือเกิน เพราะเปลวควันที่พุ่งออกจากพระสรีระของพระทศพล ทนทุกขໍไม่ได้ ก็ปล่อยพิษออกไป หมายถึงฆ่าพระองค์ด้วยความเร็วแห่งพิษ ทัวทั้งชมพูทวีปพิงพินาศด้วยความเร็วแห่งพิษ. แต่พิษนั้น ไม่สามารถจะทำพระโลมาแม่เส้นเดียวในพระสรีระของพระทศพลให้สิ้นสะเกือนได้. ที่นั้น พระยานาคนั้นก็ตรวจดูว่า พระสมณะมีความเป็นไปอย่างไรหนอ ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระพักตร์งามผ่องใส รุ่งเรืองด้วยพระพุทธรัศมี ๖ พรรณะ เต็มที่คจพระอาทิตย์และพระจันทร์ ในฤคสูรท ก็คิดว่า โอ ! พระสมณะนี้มีฤทธิมาก เราไม่รู้กำลังของตัวเองผิดพลาดไปเสียแล้ว แสวงหาที่ช่วยตัวเอง ก็ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแหละเป็นสรณะ. ลำดับนั้น พระนารทมุนีเจ้าฝึกพระยานาคนั้นแล้ว ก็ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ เพื่อยังจิตของมหาชนที่ประชุมกันในที่นั้นให้เลื่อมใส. ครั้งนั้น สัตว์เก้าหมื่น โกลูกก็ตั้งอยู่ในพระอรหัต. นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระมหามุนีทรงฝึกพระยานาคมหาโธณะ เมื่อ
จะทรงแสดงแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก ก็ได้ทรงทำ
ปาฏิหารย์ในครั้งนั้น.
ครั้งนั้น เทวดาและมนุษย์แก้หมีนโกฏิก็ข้ามพ้น
ความสงสัยทั้งปวง ในการประกาศธรรม.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาฏิหาริ ตทากาลิ ความว่า ได้ทรงทำ
ขมกปาฏิหาริย์. หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. ปาฐะว่า ตทา เทวมนุสสุ
วา ดังนี้ก็มี. ในปาฐะนั้น ปฐมาวิภคติ ลงในอรรถบัญญัติว่า เทว-
มนุสสุสถาน เพราะฉะนั้นจึงมีความว่า เทวดาและมนุษย์แก้หมีนโกฏิ. บทว่า
ตรีสุ ได้แก่ ก้าวล่วงพ้น.

ครั้งเมื่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาทพระนันทบุตรกุมารพระโอรส
ของพระองค์ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก้สัตว์แปดหมื่นโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึง
ตรัสว่า

ครั้งที่พระมหาวิระ ทรงโอวาทพระโอรสของ
พระองค์ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก้สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

ก็ครั้งที่พราหมณ์สหาย ๒ คน ชื่อ ภัททสาละและวิชิตมิตตะ กำลัง
แสวงหาห้วงน้ำคือ อมฤตธรรม ก็ได้เห็นพระนารทสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้แก้ว
กล้ายิ่ง ประทับนั่งในบริษัท. เขาเห็นมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการในพระกาย
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ตกลงใจว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีกิเลสคุณหลัง-
คาอันเปิดแล้วในโลก เกิดศรัทธาในพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยบริวารก็
บวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า. เมื่อสองสหายนั้นบวชแล้วบรรลุพระอรหันต์

แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลางภิกษุแสนโกฏิ.
นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระนารทพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ทรงมี

สันนิบาตประชุมสาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการประชุม

สาวกแสนโกฏิ.

สมัยที่พระนารทสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสพุทธวงศ์ จำเดิมแต่ทรงตั้ง
ปณิธานของพระองค์ ในสมาคมพระญาติ ภิกษุเก้าหมื่นโกฏิประชุมกัน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธคุณพร้อม

ทั้งเหตุ ภิกษุเก้าหมื่นโกฏิผู้ไร้มลทินประชุมกัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิมล ได้แก้ ปราศจากมลทิน อธิบาย
ว่า พระชินาสพ.

ครั้งที่พระยานาค ชื่อเวโรจนะ ผู้เลื่อมใสในการฝึกพระยานาค ชื่อ
มหาโทณะ เนรมิตมณฑปที่สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ ขนาด ๓ คาวุต ใน
แม่น้ำคงคา อาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมทั้งบริวารให้ประทับนั่ง ณ
มณฑปนั้น พร้อมทั้งบริวารก็นิมนต์เพื่อทรงชมโรงงานของท่าน ๓ ชนบทของ
ตน ให้เหล่านาคูกะนักฟ้อนรำนาค และนักดนตรีผู้บรรเลงดนตรีชื่อตาละ ซึ่ง
ทรงเครื่องประดับแต่งด้วยนานาชนิด ได้ถวายมหาทาน แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พร้อมทั้งบริวารด้วยสักการะใหญ่ เสาวยเสร็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทำ
อนุโมทนาเสมือนเสด็จลงสู่มหาคงคา. ในกาลนั้นทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่า
มกลางภิกษุแปดล้าน ผู้ฟังธรรม เวลาจบอนุโมทนาภัตทาน เลื่อมใสแล้วบวช
ด้วยเอหิภิกขุบรรพชา นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งเวโรจนนาค ถวายทานแด่พระศาสดา ภิกษุ

ชินบุตร แผลถ่านก็ประชุมกัน.

แก้orroธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสตีตตสทสุลโย แปลว่า แผลถ่าน.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราบวชเป็นฤาษี เป็นผู้ชำนาญในอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ สร้างอาศรมอาศัยอยู่ข้างภูเขาหิมพานต์ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้านารทะ อันพระอรหันต์แปดสิบโกฏิและอุบาสกผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล หนึ่งหมื่นแวดล้อม เสด็จไปยังอาศรมนั้น เพื่ออนุเคราะห์ฤาษีนั้น. ดาบสเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้น ก็ปลื้มใจ สร้างอาศรมเพื่อเป็นที่ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งบริวาร ประกาศพระคุณของพระศาสดาสิ้นทั้งคัมภีร์ธรรมกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้า วันรุ่งขึ้น ก็ไปอุดตกรุกูทวีป นำอาหารมาจากที่นั้น ได้ถวายมหาทานแด่พระพุทธเจ้า พร้อมทั้งบริวาร ถวายมหาทานอย่างนี้ ๗ วัน นำจันทน์แดงที่หาค่ามิได้มาจากป่าหิมพานต์บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยจันทน์แดงนั้น. ครั้งนั้น พระทศพลอันเทวดาและมนุษย์แวดล้อมแล้ว ตรัสธรรมกถาแล้วทรงพยากรณ์ว่า ผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ ในอนาคตกาล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นชฎิลมีตบะสูง ถึงฝั่งอภิญญา ๕
ท่องเที่ยวไปในอากาศได้.

แม้ครั้งนั้น เราเลี้ยงดูพระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วย
พระพุทธเจ้าที่ไม่มีผู้เสมอ พร้อมทั้งพระสงฆ์ ทั้ง
บริวารชน ให้มีอิมหันตสำเร็จด้วยข้าวน้ำแล้วบูชาด้วย
จันทน์แดง.

แม้ครั้งนั้น พระนารทพุทธเจ้าผู้นำโลกพระองค์
นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่าจักเป็นพระพุทธเจ้าในกัปที่
หาประมาณมิได้ นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ทรงตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งร่าเริงใจ
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
บริบูรณ์.

แก้orro

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตทาปาหิ ตตบทว่า ตทาปี อหิ.
บทว่า อสมสมิ ความว่า อดีตพระพุทธเจ้าทั้งหลายชื่อว่า ไม่มีผู้เสมอ, ผู้
เสมอ คือวัดได้ด้วยอดีตพระพุทธเจ้าที่ไม่มีผู้เสมอเหล่านั้น ชื่อว่าผู้เสมอด้วย
พระพุทธเจ้าที่ไม่มีผู้เสมอ. อีกนัยหนึ่ง ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้ปราศจากผู้เสมอ. สาธุ-
ชนผู้เสมอ ผู้ปราศจากผู้เสมอหาไม่ได้. บรรดาผู้เสมอด้วยท่านผู้ไม่มีผู้เสมอเหล่า
นั้น ผู้เสมอ เมื่อควรจะกล่าววว่า อสมสมสโม ผู้เสมอเสมอกับท่านผู้ไม่มี
ผู้เสมอ ฟังทราบวว่า ท่านกล่าวลบล สมศัพท์เสียศัพท์หนึ่ง. ความว่า ผู้เสมอ
ด้วยผู้ไม่มีผู้เสมอ คือผู้ปราศจากผู้เสมอ. บทว่า สปริหุชนั ได้แก่ ทั้งชน
ผู้เป็นอุบาสก. ปาฐะวว่า โสปี ม ตทา นรมรุณั มหุณ มหุณ พุยาภาติ จกขุมา
ดังนี้ก็มิ. ปาฐะนันั้น มีความง่ายเหมือนกัน. บทว่า ภูโย หาสตว มานสิ
ได้แก่ ยังหัวใจให้ร่าเริง ให้ยินดียิ่งขึ้นไป. บทว่า อธิฐุหิ วติ อุกคิ
ได้แก่ อธิษฐานขอวัตรสูงขึ้น. ปาฐะวว่า อุตตุริ วตมธิฐุภาสิ ทสปรามิ-
ปุริยา ดังนี้ก็มิ.

พระผู้มีพระภาคเจ้านารทะพระองค์นั้น มีพระนครชื่อว่า รัญญวดี พระชนกเป็นกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าสุทเวะ พระชนนีพระนามว่า อโนมา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระภัททสาละ และพระชินमितตะ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระวาเสฏฐะ คู่พระอัครสาวิกาชื่อนว่า พระอุตตรา และพระผัคคุนี โภธิพฤกษ์ชื่อว่าต้นมหาโสณะ พระสรีระสูง ๘๘ ศอก พระรัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์แผ่ไปโยชน์หนึ่งเป็นนิตย์ พระชนมายุเก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีของพระองค์พระนามว่า วิชิตเสนา พระโอรสพระนามว่า นันทุตระกุมาร ปราสาท ๓ หลังชื่อนวิชิตะ วิชิตาวิ และวิชิตาราม. พระองค์ครองฉราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี. พระองค์เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยพระบาท ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระนารทพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่ารัญญวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
สุทเวะ พระชนนีพระนามว่า พระนางอโนมา.

พระนารทพุทธเจ้าผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวกชื่อว่า พระภัททสาละและพระชินमितตะ
พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระวาเสฏฐะ.

พระอัครสาวิกาชื่อนว่าพระอุตตราและพระผัคคุนี
โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นมหาโสณะ.

พระมหามุนีทรงสูง ๘๘ ศอก เช่นเดียวกับรูป
ปฐิมาทอง หมั้นโลกชาตุกัเจ็ดจ้า.

พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของ
พระองค์แผ่ไปทั้งทิศน้อยทิศใหญ่ แผ่ไปโยชน์หนึ่งทั้ง
กลางวันกลางคืน ไม่มีระหว่างทุกเมื่อ.

สมัยนั้น ชนบางพวกจุกคบบเพลิง และตาม
ประทีปให้ติดสว่าง ในที่รอบ ๆ โยชน์หนึ่งไม่ได้ เพราะ
พระพุทธรศมีครอบงำไว้เสีย.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระนารท-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์มัยถึงเพียงนั้น
ก็ยิ่งหมู่ชนเป็นอันมาก ให้ข้ามโสมสงสาร.

ท้องฟ้างามไพจิตร ด้วยดวงดาวทั้งหลายฉันใด
ศาสนาของพระองค์ก็งามด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย
ฉันนั้นเหมือนกัน.

พระนราสภพระองค์นั้น ทรงทำสะพานคือธรรม
เพื่อยังผู้ปฏิบัติที่เหลือให้ข้ามกระแสสังสารวัฏ แล้ว
เสด็จดับขันธปรินิพพาน.

พระพุทธรเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธรเจ้าผู้ที่ไม่มีผู้
เสมอ พระองค์นั้นก็ดี พระชีณาสพทั้งหลาย ผู้มีเดช
ที่ขังไม่ได้เหล่านั้นก็ดี ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่าแน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กณฺณคฺคฺมิยฺสฺสกาโส ได้แก่ ผู้มี
รูปงามเหมือนรูปปฏิมาที่สำเร็จด้วยทองที่วิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ. บทว่า

ทสสหัสสี วิโรจติ ความว่า ทั้งหมื่นโลกธาตุเจ็ดจ້ารุ่งเรือง ด้วยพระรัศมีของพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงประกาศความข้อนั้นนั้นแล จึงตรัสว่า พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของพระองค์ไปทั้งทิศน้อยทิศใหญ่. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พยามปุปกา** กายา ได้แก่ เหมือนพระรัศมีวาหนึ่ง เหตุนี้จึงชื่อว่า **พยามปุปกา** อธิบายว่า เหมือนพระรัศมีวาหนึ่งของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา.

น อักษรในคำว่า **น เกจิ** นี้ เป็นปฏิเสฐัตถะ [ความปฏิเสธ] พึงเห็นการเชื่อมความของ น อักษรนั้น กับศัพท์ว่า **อุชฺชาเลนฺติ**. บทว่า **อุกฺกา** ได้แก่ ประทีปมีด้าม. ชนบางพวกไม่ยังคบเพลิงหรือดวงประทีปให้ติดโพลงไม่ให้ลูกโพลงได้. ถ้าจะถามว่า เพราะเหตุไร. ก็ตอบได้ว่า เพราะแสงสว่างของพระรัศมีแห่งพระพุทธรสรีระ. บทว่า **พฺพุทฺธฺรสีหิ** แปลว่า พระพุทธรัศมีทั้งหลาย. บทว่า **โอดฺตฺถฺวา** ได้แก่ ทับไว้.

บทว่า **อุพฺพฺหิ** แปลว่า ดวงดาวทั้งหลาย ความว่า ท้องฟ้างามวิจิตรด้วยดวงดาวทั้งหลาย ฉนฺได พระศาสนาของพระนารทพุทธเจ้าพระองค์นั้นก็งดงามวิจิตรด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย ฉนฺนํนั้นเหมือนกัน. บทว่า **สํสฺสารโสตฺตฺรณาย** ได้แก่ เพื่อข้ามสาครคือสังสารวัฏ. บทว่า **เสสฺสเก ปฺปฏิปฺนฺนเก** ความว่า ยังเสกขบุคคลที่เหลือกับกัลยาณปุณฺชน เว้นพระอรหันต์ทั้งหลาย. บทว่า **ชฺมฺมเสตฺถุ** ได้แก่ สะพานคือมรรค. ความว่า ทรงตั้งสะพานธรรมเพื่อยังบุคคลที่เหลือให้ข้ามจากสังสารวัฏ ทรงทำกิจทุกอย่างเสร็จแล้ว ก็ปรีนิพพาน. คำที่เหลือ ง่ายทั้งนั้น เพราะกล่าวไว้แล้วแต่หนหลัง แล.

จบพรรณนาวงศ์พระนารทพุทธเจ้า

๑๐. วงศ์พระปทุมุตตรพุทธเจ้าที่ ๑๐

ว่าด้วยพระประวัติของปทุมุตตรพุทธเจ้า

[๑๑] ต่อจาก สมัยของพระนารทพุทธเจ้า
พระพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้เป็นยอดแห่ง
สัตว์สองเท้า พระชินะผู้ไม่กระเพื่อม เปรียบดังสาคร.

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในกบิโด กัปนั้น ชื่อว่า
มณฑกัป หมู่ชนที่สังสมกุตลไว้ ก็ได้เกิดในกัปนั้น.

ในการแสดงธรรมครั้งที่ ๑ ของพระผู้มีพระภาค-
เจ้าปทุมุตตระ ธรรมาสถมัยได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

แม้ต่อจากนั้น เมื่อพระองค์ทรงหลังฝนคือธรรม
ยังสัตว์ทั้งหลายให้เอิบอิม อภิสถมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่
สัตว์สามหมื่นเจ็ดพัน.

ครั้งพระมหาวิระ เข้าเฝ้าพระเจ้าอนันตทะ เสด็จ
เข้าไปใกล้พระชนก ทรงลั่นอมตเถรี.

เมื่อทรงลั่นอมตเถรี ทรงหลังฝนคือธรรม อภิสถมัย
ครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์ห้าล้าน.

พระพุทธเจ้าผู้ฉลาดในเทศนา ทรงโอวาทให้
สัตว์รู้ ยังสัตว์ทั้งปวงให้ข้ามโสมสงสาร ทรงยังหมู่
ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมสงสาร.

พระปฐมุตตรศาสดา ทรงมีสันนิบาตประชุม

สาวก ๓ ครั้ง สาวกแสนโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาต
ครั้งที่ ๑.

ครั้งพระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มี
ผู้เสมอ จำพรรษา ณ เวภารบรรพต สาวกเก้าหมื่นโกฏิ
ประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปอีก ผู้ออกจากคาม
นิคมและรัฐ บวชเป็นสาวกแปดหมื่นโกฏิประชุมกัน
เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นผู้ครองรัฐชื่อ ชฎิล ได้ถวาย
ภัตตาหารพร้อมทั้งผ้า แต่พระสงฆ์มีพระสัมพุทธเจ้า
เป็นประธาน.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลาง
สงฆ์ ทรงพยากรณ์เราว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า ในแสนกัป
นับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมจากกรุงกบิลพัสดุ์
ที่นารีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นชปา-
ลนิโครธ ทรงรับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จไปยัง
แม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
มายา พระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

พระอัครสาวกชื่อพระโกณฑิยะ และพระอุปลิสสะ
ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น พระ-
พุทธอุปัฏฐากชื่อพระอานันทะจักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อพระเขมา และ พระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น
โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นอัสสัตถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อนันทมาตา และอุตตรา. พระ
โคดมผู้มีพระยศ พระองค์จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสของ
พระผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้ว ก็ปลาบปลื้ม
ใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก ก็พากันให้ร้อง ปรบ
มือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการกล่าววว่า.

ฉิว่า พวกเราพลาดคำสั่งสอนของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซริ ในอนาคตกาล พวกเรา ก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มณุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ฉินใจ.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซริในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉินั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสแม่ของพระองค์แล้วอธิฐานขอ
วัตรยิ่งยวดขึ้นไป ได้ทำความเพียรมั่นคงอย่างยิ่ง เพื่อ
บำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

ครั้งนั้น พวกเดียรถีย์ทั้งหมด มีใจผิตปกติ ใจ
เสียว ถูกกำจัดความถือตัวและกระด้างแล้ว บรูษบาง
พวกของเดียรถีย์เหล่านั้น ไม่ยอมบำรุงบำเรอก็จับไล่
เดียรถีย์เหล่านั้นออกไปจากรัฐ.

พวกเดียรถีย์ทั้งหมดประชุมกันในที่นั้น เข้าไป
ที่สำนักของพระพุททเจ้า ทูลวอนว่า ข้าแต่พระมหา-
วีระขอพระองค์โปรดเป็นสรวณะ ด้วยเถิด.

พระปฐมุตตรพุททเจ้า ผู้เอ็นดู มีพระกรุณา
แสวงประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง ทรงตั้งเดียรถีย์ที่ประ-
ชุมกันทั้งหมด ไว้ในศีล ๕.

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ไม่
วุ่นวายอย่างนี้ ว้างเปล่าจากเดียรถีย์ทั้งหลายดงามด้วย
พระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้ชำนาญคงที่.

พระปฐมุตตรศาสดา ทรงมีพระนครชื่อหังสวดี
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอานันทะ พระชนนีพระ-
นามว่า พระนางสุชาดา.

พระองค์ครองขรรยาวาสวิสัยเก้าพันปี ทรงมีปรา-
สาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อ นารี พาหนะ ยสวดี.

มีพระสนมনারี ที่แต่งกายงาม จำนวนสี่หมื่น
ตามพันนาง มีพระอัक्रमเหตีพระนามว่า พระนางวสุล-
ทัตตา พระโอรสพระนามว่า พระอุตตระ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยปราสาท ทรงตั้งความเพียร ๗ วัน.

พระมหาวีระ ปฐมุตตระ ผู้นำพิเศษ ผู้สงบ อัน
ทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรม
ณ พระราชอุทยาน มิถิลาอันสูงสุด.

พระปฐมุตตรศาสดา ทรงมีพระอัครสาวก ชื่อว่า
พระเทวิละ และพระสุชาตะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า
พระสุมนะ.

พระอัครสาวิกาชื่อว่าพระอมิตา และ พระอสมมา
โพธิพฤษ์เรียกว่า ต้นสละต้นข้างน้ำ.

อัครอุปัฏฐากชื่อว่า อมิตะ และติสสะ อัครอุปั-
ฐายิกาชื่อว่า หัตถา และ สุจิตตา.

พระมหามุนี สูง ๕๘ ศอก พระลักษณะประ-
เสริฐ ๓๒ ประการ เช่นเดียวกับรูปปฏิมาทอง.

พระรัศมีแห่งพระสรีระ แผ่ไป ๑๒ โยชน์ โดย
รอบ ยอดเรือน บานประตู ฝา ต้นไม้ กงศิลาคือ
ภูเขา ปิดกันพระรัศมีนั้นไม่ได้.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระปฐมบุตร-
พุทธเจ้า พระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
ย่อมยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโสมงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก ยังชนเป็นอันมากให้ข้าม
แล้ว ตัดความสงสัยทุกอย่าง ก็ดับขันธปรินิพพาน
เหมือนกองไฟลุกลิงแล้ว ก็ดับไปฉะนั้น.

พระปฐมบุตรชินพุทธเจ้า ปรีนิพพาน ณ พระ-
วิหารนันทาราม พระสถูปอันประเสริฐของพระองค์
ณ ที่นั้น สูง ๑๒ โยชน์.

จบวงศ์พระปฐมบุตรพุทธเจ้าที่ ๕

พรรณนางค์พระปทุมุตตรพุทธเจ้าที่ ๑๐

พระศาสนาของพระนารทพุทธเจ้าเป็นไปได้เก้าหมื่นปี ก็อันตรธาน. กัปนั้นก็พินาศไป ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ไม่อุบัติในโลก ตลอด อสงไขยแห่งกัปทั้งหลาย. ว่างพระพุทธเจ้า มีแสงสว่างที่ปราศจากพระพุทธเจ้า. แต่นั้น เมื่อกัปและอสงไขยทั้งหลายล่วงไป ๆ ในกัปหนึ่ง ที่สุดแสนกัปนับแต่ กัปนี้ พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพิชิตมาร ปลงภาระ มีพระเมรุเป็น สาระ ไม่มีสังสารวัฏ มีสัตว์เป็นสาระ ยอดเยี่ยมเหนือโลกทั้งปวง พระนาม ว่า ปทุมุตตระ ก็อุบัติขึ้นในโลก. แม้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุดจากดุสิตนั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางสุชาดาเทวี ผู้เกิดในสกุลที่มีชื่อเสียง อัครมเหสีของ พระเจ้า- อานันทะ ผู้ทำความบันเทิงจิตแก่ชนทั้งปวง กรุงหังสวดี. พระนาง- สุชาดาเทวี นั้น อันทวยเทพอารักขาแล้ว ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติ พระปทุมุตตรกุมาร ณ พระราชอุทยานหังสวดี. ในสมัยปฏิสนธิ และสมภพ ก็มีปาฏิหาริย์ ดังกล่าวแล้วแต่หนหลัง.

ดังได้สดับมา ในสมัยพระราชกุมารพระองค์นั้น ทรงสมภพ ฝนดอก ปทุมก็ตกลงมา. ด้วยเหตุนี้ ในวันเฉลิมพระนามพระกุมาร พระประยูรญาติ ทั้งหลายจึงเฉลิมพระนามว่า ปทุมุตตรกุมาร. พระกุมารพระองค์นั้นทรง ครองชมราวาสวิสัยหมื่นปี. พระองค์มีปราสาท ๓ หลังเหมาะแก่ฤดูทั้งสาม ชื่อ นรวานะ ยสวานะ และ วสวัตดี มีพระสนมনারีแสนสองหมื่นนาง มี พระนางวสุทัตตาเทวี เป็นประมุข เมื่อ พระอูตตรกุมาร ผู้ยอดเยี่ยม ด้วยพระคุณทุกอย่าง พระโอรสของพระนางวสุทัตตาเทวีทรงสมภพแล้ว

พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ ทรงพระดำริจักเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ พอทรงพระดำริเท่านั้นปราสาทที่ชื่อว่า **วสวัตดี** ก็ลอยขึ้นสู่อากาศ เหมือนจักรของช่างหม้อไปทางท้องอัมพร เหมือนเทพวิมาน และเหมือนดวงจันทร์เพ็ญ ทำโพธิพฤกษ์ไว้ตรงกลางลงที่พื้นดิน เหมือนปราสาทที่กล่าวแล้ว ในการพรรณนางค์ของพระโสภิตพุทธเจ้า.

ได้ยินว่า พระมหาบุรุษเสด็จลงจากปราสาทนั้น ทรงห่มผ้ากาสาเยอันเป็นธงชัยแห่งพระอรหันต์ ซึ่งเทวดาถวาย ทรงผนวชในปราสาทนั้นนั่นเอง ส่วนปราสาทกลับมาตั้งอยู่ในที่ตั้งเดิมของตน. บริษัททุกคนที่ไปกับพระมหาสัตว์พากันบวช เว้นพวกสตรี. พระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วันพร้อมกับผู้บวชเหล่านั้น วันวิสาขบุรณมี เสวยข้าวมธุปายาส ที่ ธิคารุจันนท-**เศรษฐี อุชเชนินิคม** ถวายแล้ว ทรงพักกลางวัน ณ ศาลวัน เวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่ **สุमितตะอาชีวก** ถวาย เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ ชื่อ **ต้น สลละ** ช้างน้ำ ทรงทำประทักษิณโพธิพฤกษ์นั้น ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๓๘ สอก ทรงนั่งขัดสมาธิ อธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ทรงกำจัดกองกำลังมารพร้อมทั้งตัวมาร ยามที่ ๑ ทรงระลึกได้บุพเพนิวาส. ยามที่ ๒ ทรงชำระทิพยจักขุให้บริสุทธิ์, ยามที่ ๓ ทรงพิจารณาปัจจุอาการออกจากจตุตถฌาน มีอานาปานัสสติเป็นอารมณ์ แล้วหยั่งลงในชั้น ๕ ทรงเห็นลักษณะ ๕๐ ถ้วนด้วยสามารถแห่งความเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป ทรงเจริญวิปัสสนาจนถึงโคตรภูญาณแห่งตลอดพระพุทธานุภาพทั้งสิ้น ด้วยอริยมรรค ทรงเปล่งพระอุทานที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ประพจน์มาว่า **อเนกชาติตัสสารี ๆ เป ๆ ตณฺหณํ ขยมชฺชคคา.** ได้ทราบว่ ครั้งนั้น ฝนดอกปทุมตกลงมา ประหนึ่งประดับทั่วภายในทั้งหมดนั้น จักรวาล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระนารทพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ผู้เป็นยอดแห่งสัตว์สองเท้า พระชินะผู้ไม่หวั่นไหว เปรียบดังสาครที่ไม่กระเพื่อม ฉะนั้น.

พระพุทธรเจ้าได้อุบัติในกัปใด กัปนั้นเป็นมณฑกัป หมู่ชนผู้ตั้งสมมุติไว้ ก็ได้เกิดในกัปนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาครูปโม ได้แก่ มีภาวะลึกล้ำเสมือนสาคร. ในคำว่า มณฑกัปไป วา โส อาสิ นี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์อุบัติในกัปใด กัปนี้ชื่อว่า มณฑกัป.

จริงอยู่ กัปมี ๒ คือ สุญญกัป และอสุญญกัป บรรดากัปทั้งสองนั้น พระพุทธรเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมไม่อุบัติในสุญญกัป เพราะฉะนั้นกัปนั้น จึงเรียกว่า สุญญกัป เพราะว่างเปล่าจากบุคคลผู้ที่ควร.

อสุญญกัปนี้ ๕ คือ สารกัป มณฑกัป วกัป สารมณฑกัป ภัททกัป.

ในอสุญญกัปนั้นกัปที่ประกอบด้วยสาระคือคุณ เรียกว่า สารกัป เพราะปรากฏ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่พระองค์เดียว. ผู้กำเนิดคุณสาร ยังคุณสาร ให้เกิด

ส่วนในกัปใด เกิดพระพุทธรเจ้า ๒ พระองค์ กัปนั้นเรียกว่า มณฑกัป.

ในกัปใด เกิดพระพุทธรเจ้า ๓ พระองค์ บรรดาพระพุทธรเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้น พระองค์ที่ ๑ พยากรณ์พระองค์ที่ ๒ พระองค์ที่ ๒ พยากรณ์พระองค์ที่ ๓. ในกัปนั้น มนุษย์ทั้งหลาย มีใจเบิกบาน ย่อมเลื่อม โดยปณิธานที่คนปรารถนา เพราะฉะนั้น กัปนั้น จึงเรียกว่า วกัป.

ส่วนในกัปเกิดพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ กัปนั้นเรียกว่า สารมณฑกัป เพราะประเสริฐกว่า มีสาระกว่า กัปก่อนๆ

ในกัปใดเกิดพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ กัปนั้นเรียกว่า ภัททกัป.

ก็ภัททกัปนั้น หาได้ยากยิ่ง. ก็กัปนั้น โดยมาก สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้มากด้วยกัลยาณสุข. โดยมาก ตีเหตุกสัตว์ย่อมทำความสิ้นกิเลส เหตุกสัตว์ ย่อมถึงสุคติ. อเหตุกสัตว์ ก็ได้เหตุ. เพราะฉะนั้น กัปนั้น จึงเรียกว่า ภัททกัป. ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า อสุญญกัปมี ๕ เป็นต้น. สมจริง ดังที่พระโบราณจารย์กล่าวไว้ว่า

เอโก พุทฺโธ สารกปฺเป มนุสฺสกปฺเป ชินา พุเว
วรกปฺเป ตโย พุทฺธา สารมณฺเฑ จตุโร พุทฺธา
ปญฺจ พุทฺธา ภทฺทกปฺเป ตโต นตฺถาธิกา ชินา.
ในสารกัป มีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ ในมณฑกัป
กัป มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ ในวรกัป มีพระ
พุทธเจ้า ๓ พระองค์ ในสารมณฑกัป มีพระพุทธเจ้า
๔ พระองค์ ในภัททกัป มีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์
พระพุทธเจ้ามากกว่านั้นไม่มี ดังนี้.

ส่วนในกัปใด พระปฐมุตตรทศพลอสูบดี กัปนั้นแม้เป็นสารกัป ท่าน
ก็เรียกว่ามณฑกัป เพราะเป็นเช่นเดียวกับมณฑกัป ด้วยคุณสมบัติ. วาศัพท์
พึงเห็นว่า ลงในอรรธอุปมา. บทว่า อุตฺตมฺนุสฺสตา ได้แก่ ผู้สั่งสมบุญไว้.
บทว่า ชนตา ได้แก่ ชุมชน

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าปฐมุตตระ. ผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงยับยั้ง ณ โภธิ-
บัลลังก์ ๗ วัน ทรงย่างพระบาทเบื้องขวา ด้วยหมายพระเหตุทายว่า จะวาง
พระบาทลงที่แผ่นดิน. ลำดับนั้น ดอกบัวบกทั้งหลายมีเกสรและช่อละเอียดไว้

มลทิน มีใบดั่งเกิดในน้ำไม่หม่นหมองไม่บดพร่องแต่บริบูรณ์ ชำแรกแผ่นดินผุด
ขึ้นมา บัวบกเหล่านั้นมีใบชิดกัน ๕๐ สอก เกสร ๓๐ สอก ช่อ ๑๒ สอก เรณูของ
ดอกแต่ละดอกขนาดหม้อใหม่ ส่วนพระศาสดาสูง ๕๘ สอก ระหว่างพระพาหาสอง
ข้างของพระองค์ ๑๘ สอก พระนลาต ๕ สอก พระหัตถ์และพระบาท ๑๑ สอก.
พอพระองค์ทรงเหยียบช่อ ๑๒ สอก ด้วยพระบาท ๑๑ สอก เรณูขนาดหม้อ
ใหม่ ก็ฟุ้งขึ้นกลบพระสรีระ ๕๘ สอก แล้วกลับท่วมทับ ทำให้เป็นเหมือน
ฝุ่นมโนศิลาปนเป็นจุน. หมายเอาข้อนั้น พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สังยุตต-
นิกายจึงกล่าวว่ พระศาสดาปรากฏในโลกว่า พระปฐมุตตระ ดังนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าปฐมุตตระ ผู้ยอดเยี่ยมเหนือโลกทั้งปวง
ทรงรับอาราธนาของท้าวมหาพรหม ทรงตรวจดูสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นดังภษณะ
รองรับพระธรรมเทศนา ทรงเห็นพระราชโอรส ๒ พระองค์ คือ เทวละ และ
สุขาตะ กรุงมิลิลา ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย ทนใดก็เสด็จโดยทางอากาศ ลงที่พระ
ราชอุทยานกรุงมิลิลา ใช้พนักงานเฝ้าพระราชอุทยานให้เรียกพระราชกุมาร
ทั้งสองพระองค์มาแล้ว ทั้งสองพระองค์นั้น ทรงดำริว่า พระปฐมุตตรกุมาร
โอรสของพระเจ้าอาของเรา ทรงผนวช. ทรงบรรลु พระสัมมาสัมโพธิญาณ
เสด็จถึงนครของเรา จำเราจักเข้าไปเฝ้าพระองค์พร้อมด้วยบริวาร ก็เข้าเฝ้าพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าปฐมุตตระ นั่งแวดล้อม. ครั้งนั้น พระทศพล อันพระราชกุมาร
และบริวารเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงรุ่งโรจน์ดุจจันทร์เพ็ญ อันหมู่ดาวแวด
ล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ที่นั้น. ครั้งนั้น ธรรมาภิสมัยครั้งที่
๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในการแสดงธรรมครั้งที่ ๑ ของพระผู้มีพระภาค
เจ้าปฐมุตตระ ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

สมัยต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังมหาชนให้ร้อน ด้วยความร้อน
ในนรก ทรงแสดงธรรมในสมาคมของสรวทดาบส ทรงยังหมู่สัตว์นับได้สาม
ล้านเจ็ดแสน ให้ดีมีอมตธรรม ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากนั้น เมื่อทรงหลังฝนธรรม ให้สัตว์ทั้ง
หลายเอิบอิ่ม อภิสสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สามล้าน
เจ็ดแสน.

ก็ครั้ง พระเจ้าอานันทมหาราช ปราบกฏพระองค์ในกรุงมิถิลา ใน
สำนักของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมด้วยบุรุษ [ทหาร] สองหมื่น
และอมาตย์ยี่สิบคน. พระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตระ ทรงให้ชนเหล่านั้นบวช
ด้วยเอหิภิกขุบรรพชาทุกคน อันชนเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว เสด็จไปทำการ
สงเคราะห์พระชนก ประทับอยู่ ณ กรุงหังสวดี ราชธานี ในที่นั้น พระองค์
เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรม ในท้องนภากาศ ตรัสพุทธวงศ์เหมือนพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าของเรา ในกรุงกบิลพัสดุ์ ครั้นนั้นธรรมมาภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์
ห้าล้าน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งพระมหาวิระ เข้าไปโปรดพระเจ้าอานันทะ
เสด็จเข้าไปใกล้พระชนก ทรงลั่นอมตเถรี.

เมื่อทรงลั่นอมตเถรีแล้ว ทรงหลังฝนคือ ธรรม
อภิสสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์ห้าล้าน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อานนุทำ อุปสงกมิ ตรัสหมายถึง
พระเจ้าอานันทะ พระชนก. บทว่า อาหนิ แปลว่า ลั่น (ตี). บทว่า อาหเต
ก็คือ อาหตาย ทรงลั่นแล้ว. บทว่า อมตเถริมุหิ ก็คือ อมตเถรียา เมื่อ

กลองอมตะ ฟังเห็นว่าเป็นลึงคิวิปลาต ปาฐะว่า อาเสวิตะ ดังนี้ก็มี ปาฐะ
นั้น มีความว่า อาเสวิตาย อันเขาช่องเสพแล้ว. บทว่า วสุสนุต
ธมฺมุฏฺฐิจยา ความว่า หลังฝนคือธรรม บัดนี้ เมื่อทรงแสดงอุบายเพื่อกระ
ทำอภิสมัยจึงตรัสว่า

ะ

พระพุทฺธเจ้าผู้ทรงฉลาดในเทศนา ทรงสั่งสอน
ให้สัตว์เข้าใจ ให้สัตว์ทั้งหลายข้าม ทรงยังหมู่ชนเป็น
อันมากให้ข้ามโอฆสงสาร.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอวาทกะ ได้แก่ว่า โอวาทกะ
เพราะสั่งสอนด้วยพรรณนาคุณานิสงส์ของสรีระและการสมาทานศีล และรุดงค์.
บทว่า วิญญาปโก ได้แก่ว่า วิญญาปกะ เพราะให้เขารู้สัจจะ ๔ คือ
ให้เขาตรัสรู้. บทว่า ตารโก ได้แก่ว่า ให้ข้ามโอฆะ ๔.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงมีพระพักตร์เสมือนจันทร์เพ็ญในวันเพ็ญ
มาฆบูรณมี ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลางภิกษุแสนโกฏิ ณ มิถิลา
ราชอุทยาน กรุงมิถิลา นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระศาสดาปฐมุตตระ ทรงมีสันนิบาตประชุม
สาวก ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นการประชุมสาวกแสน
โกฏิ.

ครั้ง พระผู้มีพระภาคเจ้า จำพรรษา ณ ยอดเวภารบรรพต ทรงแสดง
ธรรมโปรดมหาชนที่มาชมบรรพต ทรงยังชนเกี้ยวหมื่นโกฏิให้บวชด้วยเอหิภิกขุ
บรรพชา อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งพระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่

มีผู้เสมอ เสด็จจำพรรษา ณ เวภารบรรพต ภิภษุเก้า

หมื่นโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระคุณ ผู้เป็นนาถะของ ๓ โลก ทรง
ทำการเปลื้องมหาชนจากเครื่องผูก เสด็จจาริกไปตามชนบท ภิภษุเปดหมื่น
โกฏิประชุมกัน ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปอีก ภิภษุที่ออก

บวชจากคามนิคมและรัฐแปดหมื่นโกฏิประชุมกันเป็น

สันนิบาตครั้งที่ ๓.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คามนิคมรฏฺฐโต ก็คือ คามนิคม-
รฏฺฐเจหิ จากคามนิคมรัฐชนบท หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน ปาฐะนั้น
ความว่า ผู้ออกบวชจากคามนิคมและรัฐทั้งหลาย.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นผู้ครองรัฐใหญ่ชื่อว่า ชฎิล มีทรัพย์
หลายโกฏิ ได้ถวายทานอย่างดีพร้อมทั้งจีวร แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น
ประธาน เสร็จอนุโมทนาภัตทาน พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์
เราว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ ในที่สุดแสนกัป
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นผู้ครองรัฐ ชื่อชฎิล ได้ถวาย

ภัตดาหารพร้อมทั้งผ้า แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น

ประธาน.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลาง
สงฆ์ ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า
ในแสนกัปนับแต่กัปนี้ไป.

พระตถาคต ตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็อธิษฐาน
ข้อวัตรยิ่งยวดขึ้น ได้ทำความเพียรมั่นคงอย่างยิ่ง เพื่อ
บำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมุพุทธปมุข สงฆ์ ก็คือ พุทธป-
มุขสุต สงมสุต แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทุตยวิภคตี
ลงในอรรถกถาวิภคตี. บทว่า สภคตฺตํ ทุสฺสมทาสหํ ความว่า เราได้
ถวายภัตตาหารพร้อมด้วยจีวร. บทว่า อุกคฺทพฺหํ แปลว่า มั่นคงยิ่ง. บทว่า
ธิตี ความว่า ได้ทำความเพียร.

ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า ปทุมุตตระ ไม่มีพวกเดียรฉีย์ เทวดาและ
มนุษย์ทุกคนถึงพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเป็นสรณะ ด้วยเหตุนั้น จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น พวกเดียรฉีย์ ผู้มีใจฝัดปกติ มีใจเลี้ยว
ถูกกำจัดมานะหมด บุรุษบางพวกของเดียรฉีย์เหล่านั้น
ไม่ยอมบำรุงบำเรอ ก็ขับไล่เดียรฉีย์เหล่านั้น ออกไป
จากแคว้นแคว้น.

ทุกคนมาประชุมกันในที่นั้น ก็เข้าไปที่สำนัก
ของพระพุทธเจ้า ทูลวอนว่า ข้าแต่พระมหาวิระ ขอ

พระองค์ทรงเป็นที่ฟัง ข้าแต่พระผู้มีพระภาค จข
พระองค์ทรงเป็นสรณะ.

พระพุทธเจ้าผู้ทรงมีความเอ็นดู มีพระกรุณา
แสวงประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย ก็ทรงยังเดียรธีย์ที่
ประชุมกันทั้งหมดให้ตั้งอยู่ในศีล.

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ไม่อาภูล
อย่างนี้ วางเปล่าจากเดียรธีย์ทั้งหลาย งดงามด้วยพระ-
อรหันต์ทั้งหลาย ผู้ชานาญ ผู้คงที่.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พยาหตา ได้แก่ ผู้มีความถือตัวและความ
กระด้างถูกขจัดแล้ว ในคำว่า ติตถิยา นี้ ฟังทราบว่าได้ละ ฟังทราบว่าได้ละ
ฟังทราบว่าได้ละ. ใน ๓ อรรณนั้น ชื่อว่า ติตถะ เพราะคนทั้งหลายเข้าไป
ด้วยอำนาจทิวฐิมิสัสสะตะทิวฐิเป็นต้น ได้แก่ ลัทธิ. ผู้ยังลัทธินั้นให้เกิดขึ้น
ชื่อว่า ติตถะ ผู้มีในลัทธิ ชื่อว่า ติตถิยะ. ฟังทราบว่าได้ตรัสว่า พวก
เดียรธีย์ ถูกกำจัดความถือตัวและกระด้างเสียแล้วเป็นต้น ก็เพื่อแสดงว่า เขา
ว่า ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตระไม่มีเดียรธีย์ ถึงเดียรธีย์เหล่าใด ยังมี
เดียรธีย์เหล่านั้น ก็เป็นเช่นนี้. บทว่า วิมมา ได้แก่ มีใจผิดแผกไป.
บทว่า ทุมมมา เป็นไวยากรณ์ของคำว่า วิมมา นั้นนั่นแหละ. บทว่า
น เตสึ เกจิ ปริจฺรหฺติ ความว่า บุรุษแม่บางพวกของเดียรธีย์เหล่านั้น
ไม่ทำการนวดพื้น ไม่ให้ภิกษาหาร ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่
บูชา ไม่ยอมลุดจากที่นั่ง ไม่ทำอัญชลีกรรม. บทว่า รกฺขโต ได้แก่ แม่

จากรัฐทั่วไป. บทว่า **นิจุจฺจนฺติ** ได้แก่ นำออกไป รุกราน อธิบายว่า
ไม่ให้ที่อยู่แก่เดียรฉัตรเหล่านั้น. บทว่า **เต** ได้แก่ เดียรฉัตรทั้งหลาย.

บทว่า **อุปคณฺหฺม พุทฺธสนฺติเก** ความว่า พวกอัญญเดียรฉัตร แม่
ทั้งหมด ที่ถูกพวกมนุษย์ชาวแคว้นแคว้นรุกราน อย่างนี้ มาประชุมแล้วก็ถึง
พระปฐมุตตรทศพลพระองค์เดียวเป็นสรณะ พวกนั้นกล่าวถึงสรณะอย่างนี้ว่า ขอ
พระองค์โปรดทรงเป็นศาสดา เป็นนาคะ เป็นคฤ เป็นที่ไปเบื้องหน้า เป็น
สรณะของพวกข้าพระองค์เถิด. ชื่อว่า **อนุกัมปกะ** เพราะทรงเอ็นดู. ชื่อว่า
การุณิกะ เพราะทรงประพาศด้วยความกรุณา. บทว่า **สมฺปตฺเต** ได้แก่ พวก
เดียรฉัตรที่มาประชุมเข้าถึงสรณะ. บทว่า **ปฺลยจฺสีเต ปตฺติจฺรหิ** ความว่า ให้
ตั้งอยู่ในศีล ๕. บทว่า **นิรากลฺ** ได้แก่ ไม่อาภูล อธิบายว่า ไม่ปะปนด้วย
ลัทธิอื่น. บทว่า **สุณฺณกํ** ได้แก่ วางเปล่าจากเดียรฉัตรเหล่านั้น. บทว่า **ตํ**
พึงเติมคำลงไปว่า พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น. บทว่า **วิจิตฺตํ**
ได้แก่ งามวิจิตร. บทว่า **วสฺสฺยเตหิ** ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าปฐมุตตรระพระองค์นั้น มีพระนครชื่อว่า **หังสวดี**
พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าอานันทะ** พระชนนีพระนามว่า **พระนาง**
สุชาดาเทวี. คู่พระอัครสาวก ชื่อ **พระเทวิละ** และ**พระสุชาตะ** พระพุทธ
อุปัฏฐาก ชื่อ **พระสุমনะ** คู่พระอัครสาวิกาชื่อ **พระอมิตา** และ **พระอสมมา**
โพธิพฤกษ์ชื่อ **คันถลล** ช้างน้ำ. พระสรณะสูง ๕๘ ศอก พระรัศมีของ
พระองค์แผ่ไปกินเนื้อที่ ๑๒ โยชน์ โดยรอบ พระชนมายุแสนปี พระอัครมเหสี
พระนามว่า **พระนางวสุทัตตา** พระโอรสพระนามว่า **อุตตระ** เล่ากันว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าปฐมุตตรระดับชั้นปรินิพพาน ณ **พระวิหารนันทาราม**
อันเป็นที่น่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง. ส่วนพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ กระจัดกระจาย

ทั่วไป พวกมนุษย์ทั่วชมพูทวีป ชุมนุมกันช่วยกันสร้างพระเจดีย์สำเร็จด้วย
รัตนะ ๑ ประการสูง ๑๒ โยชน์ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปฐมุตตรศาสดา มีพระนคร ชื่อว่า หังสวดี
พระชนก พระนามว่า พระเจ้าอานันทะ พระชนนี
พระนามว่า พระนางสุชาดา.

พระปฐมุตตรพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มี
พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระอมิตา และ พระอสมมา โพธิ-
พฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อต้นสลละ
(ต้นช้าน้ำ).

พระมหามุนีสูง ๕๘ ศอก พระลักษณะอันประ-
เสริฐ ๑๒ เช่นเดียวกับรูปปฏิมาทอง.

พระรัศมีแห่งพระสรีระ แผ่ไปรอบๆ ๑๒ โยชน์
ยอดเรือน บานประตู่ ฝา ต้นไม้ กองศิลา คือภูเขา
ก็กันพระรัศมีนั้นไม่ได้.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแสนปี พระปฐมุตตระ
พุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
ย่อมยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆสงสาร.

พระองค์ทั้งพระสาวก ยังชนเป็นอันมากให้ข้าม
โอฆสงสาร ตัดความสงสัยทุกอย่างแล้ว ก็เสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน เหมือนกองไฟถูกโพลงแล้วก็ดับ
ฉะนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นคฺลิจฺจยา ได้แก่ กงฺคิลาภกถาวิคฺคิ
ภูเขฯ บทว่า อวารณํ ได้แก่ ปกปิด ทำไว้ภายนอก. บทว่า ทฺวาทสโย-
ชเน ความว่า พระรัศมีแห่งพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า แผ่ไปในที่
๑๒ โยชน์โดยรอบ ตั้งอยู่ทั้งกลางคืนกลางวัน. ในคาถาที่เหลือในที่ทุกแห่ง
ความชัดแล้วทั้งนั้นแล.

ตั้งแต่นี้ไป เราจักย่อความที่มาแล้วซ้ำซากมีการบำเพ็ญบารมีเป็นต้น
จะกล่าวแต่ความที่แปลกกันเท่านั้น ก็หากว่า เราจะกล่าวซ้ำซากความที่กล่าว
มาแล้วเมื่อไร จักจบ การพรรณนามีอย่างนี้แล.

จบพรรณาวงศ์พระปทุมุตตรพุทธเจ้า

๑๑. วงศ์พระสุเมธพุทธเจ้าที่ ๑๑

ว่าด้วยพระประวัติของพระสุเมธพุทธเจ้า

[๑๒] ต่อจาก สมัยของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า พระชินพุทธเจ้า พระนามว่า สุเมธะ เป็นผู้นำโลก ผู้อันเขาเข้าเฝ้าได้ยาก มีพระเดชยิ่ง สูงสุดแห่งโลกทั้งปวง.

พระองค์มีพระเนตรผ่องใส พระพักตร์งาม พระวรกายใหญ่ ทรง สดใส ทรงแสงประโยชน์แก่สรรพสัตว์ ทรงเปลื้องคนเป็นอันมากให้พ้นจากเครื่องผูก.

ครั้งพระพุทธเจ้า บรรลุพระโพธิญาณ อันสูงสุดสิ้นเชิง ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ กรุงสุทิสสนะ.

ในการแสดงธรรม แม้พระองค์ก็มีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ต่อมาอีก พระชินพุทธเจ้า ทรงทรมานยักษ์ชื่อว่า กุมภกรรณ อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ.

ต่อมาอีก พระผู้มีพระยศบริวาร หาประมาณมิได้ ทรงประกาศสัจจะ ๔ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ประชุมพระสาวก ผู้เป็นพระชีณาสพไรมล-
ทินมีจิตสงบครั้งที่ ๓ ครั้ง.

ครั้งพระชินพุทธเจ้า เสด็จเข้าไปในกรุงสุทฺถสนะ
พระภิกษุชีณาสพไรมลโกฏิประชุมกัน.

ต่อมาอีก เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลที่ภูเข
เทวภูฏ ภิกษุเก้าสิบโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาต
ครั้งที่ ๒.

ต่อมาอีก ครั้งพระทศพลเสด็จจาริกไป ภิกษุ
แปดสิบโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น เราเป็นมาณพ ชื่อ อุตตระ เราสั่งสม
ทรัพย์ในเรือนแปดสิบโกฏิ.

เราถวายทรัพย์เสียทั้งหมดสิ้น แต่พระผู้นำโลก
พร้อมทั้งพระสงฆ์ ถึงพระองค์เป็นสวณะ ชอบใจการ
บวชอย่างยิ่ง.

ครั้งนั้น แม้พระพุทฺธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรง
ทำอนุโมทนา ก็ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทฺธ-
เจ้า เมื่อล่วงไปสามหมื่นกัป.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
รับขำมธุปายาสในที่นั้น เข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขำมรุธูปายาสที่
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จไปตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มียศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อคณัสสัถยะ.

ท่านผู้นี้จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนางมาया
พระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้
จักมีพระนามว่าโคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิยะ และพระ-
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อพระอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้า
ผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และพระ
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ-
ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าคณัสสัถยะ.

จักมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตถกะ-
อาฬวกะอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และอุตตรา
พระโคตมผู้มีพระยศ จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระพุทธรเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้ว
ก็พากันปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธรางกูร.

หมื่นโลกธาตु ทั้งเทวโลก พวกสังเสิงโห้ร้อง
ปรบมือ หัวร่อรำเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่
ฉิว่า พวกเราจักพลาดคำสั่งสอน [ศาสนา] ของ
พระโลกนาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเราก้
จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก้จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวัคสัตถุ-
ศาสน์ทุกอย่าง ทำศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้
งาม.

เราไม่ประมาทในพระศาสนานั้น อยู่แต่ในอิริ-
ยาบถนั่งยืนและเดิน ถึงฝั่งแห่งภิกษุญา ก็ไปสู่พรหม
โลก

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระ-
นครชื่อว่าสุทัสสนะ พระชนกพระนามว่าพระเจ้า
สุทัตตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุทัตตา.

พระองค์ทรงครองมรवासวิสัยอยู่เก้าพันปี มี
ปราสาทชั้นยอด ๓ หลัง ชื่อว่า สุจันตะ กัญจนะ และ
สิริวิฑฒะ มีพระสนมมารีที่ประดับกายงามสีหมื่นแปด
พันนาง มีพระอักรมเหสี พระนามว่า พระนางสุมนา
พระโอรสพระนามว่า ปุณัพพะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือช้าง ทรงตั้งความเพียร ๘
เดือนเต็ม.

พระมหาวิระสูเมระ ผู้นำโลก ผู้สงบอันทั่ว
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ สุทัสสนราชอุทยานอันสูงสุด.

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
อัครสาวกชื่อว่าพระสรณะ พระสัพพกามะ พระพุทธ
อุปัฏฐากชื่อว่าพระสาคระ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระรามมา และ พระ-
สุรามมาโพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นนิมพะคือต้นสะเดา.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า อรุเวลา และยสวา อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อว่า ยสา และสิริวา.

พระมхамุนี สูง ๘๘ ศอก ส่องสว่างทุกทิศ
เหมือนดวงจันทร์ ส่องสว่างเห็นหมู่ดาวฉะนั้น.

ธรรมตามฉันทะของพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมสว่าง

ไปโยชน์หนึ่ง ฉันทะ รัตนะคือพระรัศมีของพระองค์
ก็แผ่ไปโยชน์หนึ่งโดยรอบ ฉันทะนั้น.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรง
มีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น ย่อมยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสสาร.

พระศาสนานี้ มากไปด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย
ผู้มีวิชา ๓ มือภิญญา ๖ ผู้ถึงกำลังฤทธิ์ คงที่.

พระอรหันต์แม่เหล่านั้น ผู้มีบริวารยศหาประ
มาณมิได้ ผู้หลุดพ้น ปราศจากอุปธิ พระอรหันต์
เหล่านั้นแสดงแสงสว่างคือญาณแล้ว ต่างก็นิพพาน
กันหมด.

พระชินวรสุเมธพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพาน ณ
พระวิหารเมธาราม พระบรมสารีริกธาตุก็เฉลี่ยกระจาย
ไปเป็นส่วนๆ ในประเทศนั้นๆ.

จบวงศ์พระสุเมธพุทธเจ้าที่ ๑๑

พรรณนางค์พระสุเมธพุทธเจ้าที่ ๑๑

เมื่อพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพานแล้ว ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธานแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่อุบัติเป็นเวลาเจ็ดหมื่นปี ว่างพระพุทธเจ้า ในกัปหนึ่ง สุกทัยสามหมื่นกัปนับแต่กัปนี้ มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดสองพระองค์ คือ พระสุเมธะ และ พระสุชาตะ ในสองพระองค์นั้น พระโพธิสัตว์นามว่า สุเมธะ ผู้บรรลุมหาปัญญาแล้ว บำเพ็ญบารมีทั้งหลาย บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนาง สุกัตตาเทวี อัครมเหสี ของ พระเจ้าสุกัตตะกรุงสุกัตตะสนะ ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ สุกัตตะสนะราชอุทยาน ประหนึ่งดวงทिनกรอ่อนๆ ลอดหลีบเมฆ ฉะนั้น พระองค์ครองฉราวาสวิสัยเก้าพันปี เขาว่าทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่า สุจันตะสะ สุกัญจนะและสิริวิณะ ประากภูมิพระสมณารีสามหมื่นแปดพันนาง มีพระนางสุมนามหาเทวีเป็นประมุข.

พระสุเมธกุมาร นั้น เมื่อพระโอรสของ พระนางสุมนาเทวี พระนามว่า ปุณฺพพสุमितตะ ทรงสมภพ ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกมหาภิเนษกรรมด้วยยานคือม้า ทรงผนวช มนุษย์ร้อยโกฏิก็บวชตาม พระองค์อันมนุษย์เหล่านั้นแวดล้อมแล้วทรงทำความเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบูรณมี เสวยข้าวมธุปายาส ที่ รัตนกุลเศรษฐี ณ นกุลนิคม ถวายแล้ว ทรงยั้งพักกลางวัน ณ ศาลวัน ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่ สุวัฑฒอาชีวก ถวายแล้ว ทรงลาดสันถัดหญ้า กว้าง ๒๐ ศอก ที่โคนโพธิพฤกษ์ชื่อ นิปะตันกะทุม ทรงกำจัดกองกำลังมาร พร้อมทั้งตัวมารแล้ว ทรงบรรลุมหาพระอภิธรรมโพธิญาณ

ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติลัสสารี ฯ เป ฯ ตณฺหํ ขยมชฺฌคา
ทรงยับยั้งไกล่ๆ โปธิพุกฺกั ๗ สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ ๘ ทรงรับอาราธนา
แสดงธรรมของท้าวมหาพรหม ทรงตรวจดูภัพบุคคฺล ทรงเห็น สรณฺกุมาร
และสัฬพกามิกุมาร พระกนิษฐภคินีของพระองค์ และภิกษุที่บวชกับพระ-
องค์ร้อยโกฏิ เป็นผู้สามารถแทงตลอดธรรมคือ สัจจะ ๔ จึงเสด็จทางอากาศ
ทรงลงที่สุทิสสนะราชอุทยาน ไกล่กรุงสุทิสสนะ โปรดให้พนักงานเฝ้าพระราช
อุทยาน เรียกพระกนิษฐภคินีมาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลาง
บริวารเหล่านั้น ครั้งนั้น ธรรมภิกษุได้มีแก่สัตัวแสนโกฏิ นี้เป็นอภิสมัย
ครั้งที่ ๑ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระปฐมุตตรพุทธเจ้า มีพระพุทธ-
เจ้าพระนามว่า สุเมธ ผู้นำ ผู้ที่เข้าเฝ้ายาก มีพระเดช
ยิ่ง เป็นพระมุนี สูงสุดแห่งโลกทั้งปวง.

พระองค์มีพระเนตรส่องใส พระพักตร์งามพระ
วรกายใหญ่ ทรง สดใส ทรงแสงประโชชน์แก่
สรรพสัตว์ ทรงเปลื้องสัตว์เป็นอันมาก จากเครื่องผูก.

ครั้งพระพุทธเจ้าทรงบรรลुพระโพธิญาณ อันสูง
สุดสิ้นเชิง ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ กรุงสุทิสสนะ.

อภิสมัยในการทรงแสดงธรรมแม่ของพระองค์ก็
มี ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตัวแสนโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกฺคเตโช ได้แก่ มีพระเดชสูง. บทว่า
ปสนฺนเนตฺโต ได้แก่ มีพระนัยนาไสสนิท พระเนตรใสเหมือนก้อนแก้วมณี ที่

เขาชำระขัดดวงไว้ เพราะฉะนั้นพระองค์เขาจึงเรียกว่า ผู้มีพระเนตรใส อธิบายว่ามีพระนัยนาประกอบด้วย ขนตาอันอ่อนนารักเจียวไว้มลทิน และละเอียด จะกล่าวว่ **สุปฺปสฺสนฺนปฺลฺยจฺจนฺยโน** มีพระจักขุ ๕ ผ่องใสดี ดังนี้ก็ควร. บทว่า **สุมุโข** ได้แก่ มีพระพักตร์เสมื่อดวงจันทร์เต็มดวงในฤดูสารท. บทว่า **พฺรหฺมา** ได้แก่ พรหมาก็คือใหญ่ เพราะทรงมีพระสรีระขนาด ๘๘ ศอก อธิบายว่า ขนาดพระสรีระไม่ทั่วไปกับคนอื่น ๆ. บทว่า **อุชฺช** ได้แก่ มีพระองค์ตรงเหมือนพรม คือมีพระสรีระสูงตรงขึ้นนั่นเอง อธิบายว่ามีพระวรกายเหมือนเสาระเนียดทอง ที่เขายกขึ้นกลางเทพนคร. บทว่า **ปตฺยาปฺวา** ได้มีพระสรีระรุ่งเรือง. บทว่า **หิตฺเตสึ** แปลว่า แสงหาประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า **อภิสมฺยา ตีณิ** ก็คือ **อภิสมฺยา ตโย** อภิสมัย ๑ ทำเป็นลิงควิปลาส.

ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข้ามหาคุธมาสมาบัติตอนย่ำรุ่ง ออกจากสมาบัตินั้นแล้ว ทรงตรวจดูโลก ก็เห็นยักษ์กินคน ชื่อ **กฺุมภกรรณ** มีอานุภาพเหมือนกุมภกรรณ ปราบกฏเรือนร่างร้ายอยู่ปากดงใหญ่ คอยดักตัดการสัญจรทางเข้าดงอยู่ แต่ลำพังพระองค์ไม่มีสหาย เสด็จเข้าไปยังภพของยักษ์ตนนั้น เข้าไปข้างใน ประทับนั่งบนที่ไสยาสน์อันมีสิริ ลำดับนั้นยักษ์ตนนั้น ทนการลบหลู่ไม่ได้ ก็กริ้วโกรธเหมือนงูมีพิษร้ายแรง ถูกตีด้วยไม้ ประสงค์จะบู่พระทศพลให้กลัวจึงทำอัธภาพของตนให้ร้ายกาจ ทำศิริยะเหมือนภูเขานเรมิตดวงตาทั้งสองเหมือนดวงอาทิตย์ ทำเขี้ยวคมยาวใหญ่อย่างกับหัวคันไถ มีท้องเขี้ยวใหญ่ยาน มีเขนอย่างกะลำต้นตาลมีงมูกแบนวิกลและคด มีปากแดงใหญ่อย่างกะปล่องภูเขา มีเส้นผมใหญ่เหลืองและหยาบ มีเวาดาน่ากลัวยิ่ง มายืนอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าสุเมธะ บังหวนควัน บันดาลเพลิงลูกโซน บันดาลฝน ๕ อย่าง คือ ฝนแผ่นหิน ภูเขา เปลว

ไฟ น้ำ ตม ถ้ำ อาวุธ ถ่านเพลิงและฝนทรายให้ตกลงมา ไม่อาจให้พระผู้มีพระภาคเจ้าขับเข็ญแม่ทัพปลายชน คิดว่า จำเราจักถามปัญหาแล้วมาเสีย แล้วถามปัญหาเหมือนอาพวกยักษ์ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนำยักษ์ตนนั้นเข้าสู่วินัยด้วยทรงพยากรณ์ปัญหา. เขาว่า วันที่ ๒ จากวันนั้นพวกมนุษย์ชาวแคว้น นำเอาราชกุมารพร้อมด้วยภัตตาหารที่บรรทุกมาเต็มเกวียน มอบให้ยักษ์ตนนั้น ครั้งนั้น ยักษ์ได้ถวายพระราชกุมารแด่พระพุทธเจ้า พวกมนุษย์ที่อยู่ประตูดงก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้น ในสมาคมนั้น พระพุทธพลเมื่อจะทรงแสดงธรรมอันเหมาะสมแก่ใจของยักษ์ ทรงยังธรรมจักขุให้เกิดแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ นั้นเป็นธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๒ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

วันรุ่งขึ้น พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงทรมาน

ยักษ์กุมภกรรณ อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่น

โกฏิ.

ครั้งที่ทรงประกาศัจจะ ๔ ณ สิรินันทราช อุทยาน อุปการินคร
ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาอีก พระผู้มีพระยศหาประมาณมิได้ ก็ทรง

ประกาศัจจะ ๔ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปด

หมื่นโกฏิ.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าสุเมธะ ก็ทรงมีสาวกสันนิบาต ๓ ครั้ง ใน
สันนิบาตครั้งที่ ๑ ณ กรุงสุทิสสนะ มีพระฉินาสพร้อยโกฏิ ในสันนิบาต
ครั้งที่ ๒ เมื่อพวกภิกษุกราณกฐิน ณ ภูเขาเทวภูฏ มีพระอรหันต์เก้าสิบโกฏิ
ในสันนิบาตครั้งที่ ๓ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริก มีพระอรหันต์แปด
สิบโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสันนิ-
บาตประชุมสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบคงที่
๓ ครั้ง.

ครั้งพระชินพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปยังกรุงสุทตสนะ
ภิกษุจีณาสพร้อยโกฏิประชุมกัน.

ต่อมา ครั้งภิกษุทั้งหลายช่วยกันกรานกฐิน ณ
ภูเขาทเวถฎฐ พระจีณาสพเก้าสิบโกฏิประชุมกัน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒.

ต่อมา ครั้งพระทศพลเสด็จจาริกไป พระจีณาสพ
แปดสิบโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเราเป็นมาณพที่เป็นยอดของคนทั้งปวง ชื่อ
อุตตระ สละทรัพย์แปดสิบโกฏิที่ฝังเก็บไว้ ถวายมหาทานแด่พระสงฆ์ มี
พระพุทธเจ้าเป็นประธานฟังธรรมของพระทศพลในครั้งนั้น ก็ตั้งอยู่ในสภาวะ
แล้วออกบวช พระศาสดาแม่พระองค์นั้น เมื่อทรงทำอนุโมทนาโภชนทาน ก็
ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนาม
ว่า โคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นมาณพชื่ออุตตระ เราสั่งสม
ทรัพย์ไว้ในเรือนแปดสิบโกฏิ.

เราถวายทรัพย์ทั้งหมดสิ้น แต่พระผู้นำโลก
พร้อมทั้งพระสงฆ์ ถึงพระองค์เป็นสภาวะ และเรา
ขอบใจการบวชอย่างยิ่ง.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรงทำอนุโมทนา
ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อ
ล่วงไปตามหมื่นกัป.

พระตถาคต ทรงตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

พึงทำคาถาพยากรณ์ให้พิศดาร

เราพึงพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยังเลื่อม
ใสจึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตรพระวินัย และนวัจนวาทะ
ศาสน์ทุกอย่าง ยังศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้งาม.

เราไม่ประมาทในพระศาสนานั้น. อยู่แต่ในอิริ
ยาบถ นั่ง ยืน และเดิน ก็ถึงฝั่งแห่งอภิญาญา เข้าถึง
พรหมโลก.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺนิจิตฺตํ ได้แก่ เก็บไว้โดยการฟัง.
บทว่า เภวํ แปลว่า ทั้งสิ้น. บทว่า สพฺพํ ได้แก่ ให้ไม่เหลือเลย. บทว่า
สสงฺฆเณ ก็คือ พร้อมกับพระสงฆ์. บทว่า ตสฺสุปกฺกณฺฐิ ก็คือ ต่ อุปกฺกณฺฐิ
นักฎฐีวิภักตติลงในอรรถทุตติยาวิภักตติ. บทว่า อภิโรจยิ ได้แก่ บวช. บทว่า
ตีสกปฺปสทฺสสมฺมุหิ ความว่า เมื่อสามหมื่นกัปล่วงแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้า สุขุมระทรงมีพระนครชื่อว่าสุทัตสนะ พระชนก
พระนามว่า พระเจ้าสุทัตตะ พระชนนี พระนามว่า พระนางสุทัตตา คู่

พระอัครสาวกชื่อว่า พระสรณะ และ พระสัพพกามะ พระพุทธอุปัฏฐาก
ชื่อ พระสาคระ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อ พระรามมา พระสุรามมา โภธิพฤกษ์
ชื่อ มหานิปะ คือ ต้นกะทุมใหญ่ พระสรณะสูง ๘๘ ศอก พระชนมายุเก้าหมื่นปี
ทรงครองฆราวาสวิสัยเก้าพันปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนาง สุมณา
พระโอรสพระนามว่า ปุณฺณพพสุमितตะ ออกอภิเษกกรรมด้วยยาน คือช้าง
คำที่เหลื่อปรากฏในกาลาทั้งหลาย ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่า สุทัตตะ พระชนกพระนามว่า พระ-
เจ้าสุทัตตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุทัตตา.

พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ พระ
อัครสาวก ชื่อว่า พระสรณะ พระสัพพกามะ พระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระสาคระ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระรามมา พระสุรามมา
โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า
ต้นมหานิปะ คือ ต้นกะทุมใหญ่.

พระมหามุนี สูง ๘๘ ศอก ทรงส่องสว่างทั่ว
ทุกทิศ เหมือนดวงจันทร์ส่องสว่างในหมู่ดาว ฉะนั้น.

ธรรมตามฉันทะของพระเจ้าจักรพรรดิยอมส่อง
สว่างไปได้โดยหนึ่ง ฉันทะ รัตนะคือพระรัศมีของ
พระสุเมธพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็แผ่ไปโดยหนึ่งโดย
รอบ ฉันทะนั้นเหมือนกัน.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์มี
พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น ย่อมยังหมู่ชนเป็นอันมากให้
ข้ามโสมสสาร.

พระศาสนาี้ เคลื่อนกล่นด้วยพระอรหันต์ ผู้มี
วิชา ๓ มีอภิญญา ๖ ผู้ถึงกำลังคงที่ดี.

พระอรหันต์เหล่านั้นทั้งหมด มีศที่หาประมาณ
มิได้ หลุดพ้น ปราศจากอุปธิ ท่านผู้มียศใหญ่เหล่านั้น
แสดงแสงสว่างคือญาณแล้ว ต่างก็นิพพานไป.

แก้orroธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จนุโท ตาราคณ ยถา ความว่า
จันทร์เพ็ญในท้องฟ้า ย่อมส่องหมู่ดาวให้สว่าง ให้ปรากฏ ฉนั้นใด พระสุเมธ-
พุทธเจ้าก็ทรงส่องทุกทิศให้สว่าง ฉนั้นนั้นเหมือนกัน. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
จनुโท ปณฺธโรโส ยถา ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น ความง่ายเหมือนกัน.

บทว่า จกฺกวตฺติมณฺี นาม ความว่า มณีรัตนะของพระเจ้าจักร-
พรรดิ ยาว ๔ ศอก ใหญ่เท่ากับคุมเกวียน มีมณีแปดหมื่นสี่พันเป็นบริวาร
มาถึงมณีรัตนะที่คูนารีนรมย์อย่างยิ่งจากเวปุลลบรรพต คุณเรียกเอาความงาม
ที่เกิดจากสิริของราชันิกรเต็มดวงในฤคสูตรอันหมู่ดาวแวดล้อมแล้ว รัศมีของ
มณีรัตนะนั้นที่มาอย่างนั้น ย่อมแผ่ไปตลอดโอกาสประมาณ โยชน์หนึ่ง โดยรอบ
ฉนั้นใด รัตนะคือพระรัศมีก็แผ่ไปโยชน์หนึ่ง โดยรอบ จากพระสรีระของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ฉนั้นนั้นเหมือนกัน.

บทว่า **เทวิชชณพถิยเถหิ** ความว่า ผู้มีวิชา ๓ และอภิญญา ๖.
บทว่า **พลปุตฺตเตหิ** ได้แก่ ผู้ถึงกำลังแห่งฤทธิ์. บทว่า **ตาทิหิ**
ได้แก่ ผู้ถึงความเป็นผู้คงที่. บทว่า **สมากุลฺล** ได้แก่ เกลื่อนกล่น คือ
รุ่งเรื่องด้วยฟ้ากาสาจะอย่างเดียวกัน. ท่านกล่าวว่า **อิทฺ** หมายถึง พระศาสนา
หรือพื้นแผ่นดิน. บทว่า **อมิตยสา** ได้แก่ ผู้มีบริวารหาประมาณมิได้ หรือ
ผู้มีเกียรติก้องที่ขังไม่ได้. บทว่า **นิรูปฺธิ** ได้แก่ เว้นจากอุปธิ ๔. คำที่เหลือ
ในคาถาทิ้งหลายในที่นี้ทุกแห่ง ชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางศ์พระสุเมธพุทธเจ้า

๑๒. วงศ์พระสุชาติพุทธเจ้าที่ ๑๒

ว่าด้วยพระประวัติของพระสุชาติพุทธเจ้า

[๑๓] ในมณฑลที่ป็นนั้นเองมีพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่า สุชาติะ ผู้นำโลก ผู้มีพระหนุดังคางราชสีห์ มีพระศอดังโคอุสภะ มีพระคณาประมาณมิได้ อันบุคคลเข้าเฝ้าได้ยาก.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงรุ่งเรื่องด้วยสิริยอมงามสง่า ทุกเมื่อ เหมือนดวงจันทร์หมดจดไร้มลทิน เหมือนดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงร้อน ฉะนั้น.

พระสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด สิ้นเชิงแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ กรุงศุมงคล.

เมื่อพระสุชาติพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงแสดงธรรม อันประเสริฐ สัตว์แปดสปีทโกฏี ก็ตรัสรู้ในการแสดงธรรม ครั้งที่ ๑.

ครั้งพระสุชาติพุทธเจ้า ผู้มีบริวารยศหาประมาณมิได้ เสด็จเข้าจำพรรษา ณ เทวโลก. อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สามล้านเจ็ดแสน.

ครั้งพระสุชาติพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ เสด็จเข้าเฝ้าพระชนก อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์หกล้าน.

พระสุชาตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพไรร่วมลทิน มีจิตสงบ
ผู้คงที่ ๓ ครั้ง.

พระอรหันต์สาวกผู้ถึงกำลังแห่งอภิญญา ผู้ไม่ถึง
พร้อมในภพน้อยภพใหญ่หกล้าน พระสาวกเหล่านั้น
ประชุมกัน ครั้งที่ ๑.

ในสันนิบาต ต่อมาอีก เมื่อพระชินพุทธเจ้าเสด็จ
ลงจากเทวโลกชั้นไตรทศ พระสาวกสี่แสนประชุม
กัน ครั้งที่ ๒.

พระสุทัตสนะอัครสาวก เมื่อเข้าเฝ้าพระนราสภ
ก็เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วย พระสาวกสี่แสน.

สมัยนั้น เราเป็นจักรพรรดิเป็นใหญ่แห่งทวีปทั้ง ๔
มีกำลังมาก ท่องเที่ยวไปในอากาศได้.

เรามอบถวายสมบัติใหญ่ในทวีปทั้ง ๔ และ
รัตนะ ๗ แต่พระพุทธเจ้าผู้สูงสุด แล้วก็บวชในสำนัก
ของพระองค์.

พวกคนวัดรวบรวมผลรายได้ในชนบท น้อมถวาย
เป็นปัจจัย ที่นอนและที่นั่งแต่พระภิกษุสงฆ์.

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าผู้เป็นใหญ่แห่งหมื่นโลกธาตุ
ก็ได้ทรงพยากรณ์เราว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด
ตามหมื่นกัป.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนำรินรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง โคนต้นขอपालนิโครธ
รับข่าวมธุปายาส ณ ที่นั้น เสด็จเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.
ชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข่าวมธุปายาส ณ
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถาน อันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ที่โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสดัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้
นี้จักชื่อว่าโคตมะ.

จักมีอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะและพระอุปติส-
สะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
พระพุทธรูปฐากชื่อว่า อานันทะ จักบำรุง พระชินเจ้า
พระองค์นี้.

จักมีอัครสาวิกาชื่อนี้ว่า พระเขมา และพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า
ต้นอัสดัตถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ
โคดมพุทธเจ้า ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มनुषย์และเทวดา ฟังพระดำรัสของพระสุชาติ-
พุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ปลาบ
ปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก ก็พากันให้ร้อง ประบ
มือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่
ฉิว่า พวกเราจักพลาดคำสั่งสอนของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มनुषย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่
ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งรำเรงใจ
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวัคสัตตสุ-
ตาสันทั้งหมด ยังพระศาสนาของพระชินเจ้าให้งาม.

เราอยู่อย่างไม่ประมาทในพระศาสนานั้น เจริญ
พรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งแห่งอภิญญา ก็ไปสู่พรหม-
โลก.

พระสุชาติพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระนคร
ชื่อว่าสุมงคล พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอุคคตะ
พระชนนีพระนามว่า พระนางประภาวดี.

ทรงครองมรवासวิสัยอยู่เก้าพันปี ทรงมีปรา-
สาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า สิริ อุปสิริ และจันทะ.

มีพระสนมনারีแต่งกายงาม สองหมื่นสามพัน
นาง พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสิรินันทา
พระโอรส พระนามว่าอุปเสนะ.

พระพุทธชินเจ้าทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออกอภิ-
เนษกรรมด้วยยานคือม้า ทรงตั้งความเพียร ๕ เดือน
เต็ม.

พระมหาวิระ สุชาติพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้สงบ
อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักร ณ สุมงคลราชอุทยานอันอุดม.

พระสุชาติพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ
อัครสาวก ชื่อพระสุทัตสนะ และ พระสุเทวะ พระ-
พุทธอุปัฏฐากชื่อ นารทะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อพระนาคา และ พระนาค-
สมาลา โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เรียกว่า มหาเวฬุ ต้นไผ่ใหญ่.

ไฟต้นนั้น ลำต้นตัน ไม่มีรู มีใบมาก ลำตรง
เป็นไฟต้นใหญ่ นำดูน่ารื่นรมย์.

ไฟต้นนั้น เติบโตต้นเดียวโดด กิ่งแตกออกจาก
ต้นนั้น งามเหมือนกำแหงหางนกยูง ที่เขาผูกไว้ดีแล้ว.

ไฟต้นนั้น ไม่มีหนาม ไม่มีรู เป็นไฟใหญ่มี
กิ่งแผ่กว้าง ไม่มีช่อง ร่มเงาทึบ น่ารื่นรมย์.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อ สุทัตตะ และ จิตตะ อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อ สุภัททา และ ปทุมมา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น ว่าโดยส่วนสูง ๕๐
ศอก ทรงประกอบด้วยความประเสริฐ โดยอาการ
พร้อมสรรพ ทรงถึงพระพุทธรุณ ครบถ้วน.

พระรัศมีของพระองค์ เสมอด้วยรัศมีของพระ
พุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ ย่อมเล่นออกโดยรอบ
พระวรกาย พระองค์มีพระคุณหาประมาณมิได้ ชั่ง
ไม่ได้ เปรียบไม่ได้ด้วยข้ออุปมาทั้งหลาย.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรง
มีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้
ข้ามโสมสงสาร.

ครั้งนั้น ปาพจน์คือกรรมวินัย งามด้วยพระ
อรหันต์ทั้งหลาย เหมือนคลื่นในสาคร เหมือน
ดารากรในนภากาศ ฉะนั้น.

พระศาสนานิ่งดงาม ด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย

ผู้มีวิชา ๓ มีอภิญญา ๖ ผู้ถึงกำลังฤทธิ์ ผู้คงที่.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้

เสมอพระองค์นั้นด้วย พระคุณทั้งหลาย ที่ซึ่งไม่ได้

เหล่านั้นด้วย ทั้งนี้ก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง

ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระสุชาติชินวรพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพาน

ณ พระวิหารเสถาราม พระเจดีย์ของพระศาสดา ณ

พระวิหารนั้น สูง ๓ คาวุต.^๑

จบวงศ์พระสุชาติพุทธเจ้าที่ ๑๒

๑. ๔ คาวุต เป็น ๑ โยชน์

พรรณนา วงศ์พระสุชาติพุทธเจ้าที่ ๑๒

ภายหลัง ต่อมาจากสมัยของพระสุเมธพุทธเจ้า ในมณฑลที่ป็นนั้นแล เมื่อสัตว์ทั้งหลายมีอายุที่นับไม่ได้มาโดยลำดับ และลดลงตามลำดับ จนมีอายุ เก้าหมื่นปี พระศาสดาพระนามว่า **สุชาติ** ผู้มีพระรูปกายเกิดดี มีพระชาติ บริสุทธิ ก็อุบัติในโลก แม้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีแล้วบังเกิดในสวรรค์ ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ **พระนางปภาวดี** อัครมเหสีในราชสกุลของ **พระเจ้าอุคคตะ** กรุงสุมณฑล ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ออกจากพระครรภ์ของพระชนนี. ในวันเฉลิมพระนาม พระชนกชนนีเมื่อจะ ทรงเฉลิมพระนามของพระองค์ ก็ได้ทรงเฉลิมพระนามว่า **สุชาติ** เพราะ เกิดมาแล้ว ยังสุขให้เกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย ทั่วชมพูทวีป. พระองค์ทรงครอง ฌราวาสวิสัยเก้าพันปี ทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่าสิริ อุปสิริ และสิรินันทะ ปรากฏพระสนมมารีสองหมื่นสามพันนาง มี **พระนางสิรินันทาทวี** เป็น ประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า **อุปเสน** ของพระนางสิรินันทาทวีทรงสมภพ แล้ว พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ ทรงมีดำรัสชื่อว่า **หังสวหัง** เสด็จออกมหา- ภิเนษกรรมณ์ ทรงผนวช มนุษย์โกฏิหนึ่ง ก็บวชตามพระองค์ผู้ทรงผนวชอยู่ ลำดับนั้น พระมหาบุรุษนั้น อันมนุษย์เหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญ เพียร ๕ เดือน ในวันวิสาขบูชาจะมี เสาวย้าวมรูปายาส รสอร่อย ที่ธิดาของ สิรินันทนเศรษฐีแห่งสิรินันทนคร ถวายแล้ว ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ สาลวัน

๑. บาลีเป็น สิริ อุปสิริ และจันตะ

เวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่สุันทอาชีวภวแล้ว เสด็จเข้าไปยังโพธิ-
พฤกษ์ ชื่อ เวฬุ ต้นไม้ ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๓๓ ศอก เมื่อดวงอาทิตย์
ยังคงอยู่ ก็ทรงกำจัดกองกำลังมาร พร้อมทั้งตัวมาร ทรงแทงตลอดพระสัมมา-
สัมโพธิญาณ ก็ทรงเปล่งพระอุทานที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงประพฤติมา
แล้ว ทรงยับยั้งอยู่ใกล้โพธิ์ต้นพฤกษ์นั้นแล ตลอด ๗ สัปดาห้ อันท้าวมหาพรหม
ทูลอาราธนาแล้ว ทรงเห็น พระสุทัตสนกุมาร พระกนิษฐภาดาของพระองค์
และเทวกุมาร บุตรปุโรหิต เป็นผู้สามารถแทงตลอดธรรมคือสัจจะ ๔
เสด็จไปทางอากาศ ลงที่ สุมังคลราชอุทยาน กรุงสุมงคล ให้พนักงาน
เฝ้าราชอุทยาน เรียก พระสุทัตสนกุมาร กนิษฐภาดาและ เทวกุมาร บุตร
ปุโรหิตมาแล้ว ประทับนั่งท่ามกลางกุมารทั้งสองนั้น พร้อมด้วยบริวาร ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ณ ที่นั้น ธรรมภิกษุได้มีแก่สัตว์โกฏิหนึ่ง นี้เป็น
อภิสมัยครั้งที่ ๑.

ครั้ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ โคน มหาศาล-
พฤกษ์ ใกล้ประตูสุทัตสนราชอุทยานเสด็จเข้าจำพรรษา ณ ดาวดึงส์เทวโลก
ธรรมภิกษุได้มีแก่สัตว์สามล้านเจ็ดแสน นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒. ครั้งพระ
สุชาตทศพลเสด็จเข้าเฝ้าพระชนก ธรรมภิกษุได้มีแก่สัตว์หกล้าน นี้เป็น
อภิสมัยครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในมณฑลที่นั่นนั่นแล มีพระพุทธเจ้าพระนามว่า

สุชาตะ ผู้นำ มีพระหนุดังคางราชสีห์ มีพระศอดังโค
อุสสะ มีพระคณาประมาณมิได้ เข้าเฝ้าได้ยาก.

พระสัมพุทธเจ้า รุ่งเรืองด้วยพระสิริ ย่อมงาม
สง่าทุกเมื่อ เหมือนดวงจันทร์หมดจดไร้มลทิน เหมือน
ดวงอาทิตย์ ส่องแสงแรงร้อน ฉะนั้น.

พระสัมพุทธเจ้า บรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด
สิ้นเชิงแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ กรุง
ศุมงคล.

เมื่อพระสุชาตพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงแสดง
ธรรมอันประเสริฐ สัตว์แปดสิบโกฏิตรัสรู้ ในการ
แสดงธรรมครั้งที่ ๑.

ครั้งพระสุชาตพุทธเจ้า ผู้มีบริวารยศหาประมาณ
มิได้ เสด็จเข้าจำพรรษา ณ เทวโลก อภิสสมัยครั้งที่ ๒
ได้มีแก่สัตว์สามล้านเจ็ดแสน.

ครั้งพระสุชาตพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วย พระพุทธเจ้า
ผู้ไม่มีผู้เสมอ เข้าไปโปรดพระชนก อภิสสมัยครั้งที่ ๓.
ได้มีแก่สัตว์หกล้าน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตุเถว มนุทกปฺปมฺหิ ความว่า
ในมณฑลกับใด พระผู้มีพระภาคเจ้า สุขเมธะ ทรงอุบัติแล้ว ในกัปนั้นนั้น
แหละ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าสุชาตาก็อุบัติแล้ว. บทว่า สิทฺทฺหฺนุ ได้แก่ ชื่อว่า
สิทฺทฺหฺนุ เพราะพระหนุของพระองค์เหมือนคางราชสีห์ ก็ราชสีห์ คางล่างเท่านั้น
เต็ม คางบนไม่เต็ม. ส่วนพระมหาบุรุษนั้น เต็มทั้งสองพระหนุเหมือนคาง
ล่างของราชสีห์ จึงเป็นเสมือนดวงจันทร์ ๑๒ คา ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า
สิทฺทฺหฺนุ. บทว่า อุตฺถกฺขณฺโธ ได้แก่มิพระศอเสมอ อิม กลม เหมือนโค
อุสทะ อธิบายว่า มีลำพระศอเสมือนกลองทองกลมกลิ้ง. บทว่า สตรฺสฺว

แปลว่า เหมือนควงอาทิตย์. บทว่า สิริยา ได้แก่ ด้วยพระพุทธรสิริ. บทว่า โภธิมุตฺตม ได้แก่ พระสัมโพธิญาณอันสูงสุด.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมโปรดมนุษย์ที่มาใน สุธรรม-
ราชอุทยาน กรุงสุธรรมวดี ทรงยังชนหกล้านให้บวชด้วยเอหิภิกขุภาวะ
ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น นั้น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.
ต่อจากนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลงจากเทวโลก ภิกษุห้าล้านประชุม
กัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. พระสุทิสฺสนเถระพาวรุชสีเสณซึ่งฟังข่าวว่า
พระสุทิสฺสนกุมาร ทรงผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า บรรลุพระอรหัต
จึงมาเข้าเฝ้าพระสุชาตนาสภ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดบุรุษ
เหล่านั้น ทรงให้บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงใน
สันนิบาตที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึง
ตรัสว่า

พระสุชาตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสันนิ-
บาตประชุมพระสาวก ผู้เป็นพระจีณาสพไร้มลทินมี
จิตสงบคงที่ ๓ ครั้ง.

พระอรหันตสาวก ผู้ถึงกำลังแต่งอภิญญา ผู้ไม่
ต้องไปในภพน้อยภพใหญ่ หกล้าน เหล่านั้นประชุม
กันเป็นการประชุมครั้งที่ ๑.

ในสันนิบาตต่อมาอีก เมื่อพระชินพุทธเจ้า
เสด็จลงจากเทวโลก พระอรหันตสาวกห้าล้าน
ประชุมกัน เป็นการประชุมครั้งที่ ๒.

พระสุทธานอัครสาวก เมื่อเข้าเฝ้าพระนราสภ
ก็เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสาวกสี่แสน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปุตฺตานิ ความว่า ผู้ไม่ถึงพร้อม
ในภพน้อยภพใหญ่. ปาฐะว่า อปฺปุตฺตา ภาวเว ดังนี้ก็มี. ความก็
อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า ติทฺติโวรฺหणे ได้แก่ เมื่อพระชินพุทธเจ้าเสด็จ
ลงจากโลกสวรรค์. จึงเห็นว่าลงในอรรถกัฏฐการก ท่านกล่าวเป็นการกวิปาส.
อีกนัยหนึ่ง บทว่า ติทฺติโวรฺหणे ได้แก่ ในการเสด็จลงจากเทวโลก. บทว่า
ชินे ได้แก่ เมื่อพระชินพุทธเจ้า พึงเห็นสัตตมวิภักตลงในในอรรถกัฏฐี
วิภักติ.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
สดับข่าวว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วในโลก ก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
สดับธรรมกถา ก็ถวายราชสมบัติในมหาทวีปทั้ง ๔ พร้อมด้วยรัตนะ ๗ แต่
พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทรงผนวชในสำนักของพระศาสดา
ชาวทวีปทั้งสิ้น รวบรวมรายได้ที่เกิดในรัฐ ทำหน้าที่ของคนวัดให้สำเร็จ ถวาย
มหาทานเป็นประจำแก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน พระศาสดาแม้
พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนาม
ว่า โคตมะ ในอนาคตกาล. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นใหญ่
ในทวีปทั้ง ๔ มีกำลังมาก ท่องเที่ยวไปในอากาศ.

เรามอบถวายราชสมบัติอย่างใหญ่ ในทวีปทั้ง ๔
และรัตนะ ๗ แต่พระพุทธเจ้าผู้สูงสุด แล้วบวชใน
สำนักของพระองค์.

ชาววัดทั้งหลาย รวบรวมรายได้ในชนบทมาจัด
ปัจจัย ที่นอน ที่นั่ง สำหรับพระภิกษุสงฆ์.

แม้พระพุทธเจ้า ผู้เป็นใหญ่ในหมื่นโลกธาตุ
พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็น
พระพุทธเจ้า ในที่สุดสามหมื่นกัป.

พระตถาคตตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งร่าเริงใจ
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวังคสัตตสุ-
ตาสันทั้งหมด ยังพระศาสนาของพระชินเจ้าให้งาม.

เราอยู่อย่างไม่ประมาทในพระศาสนานั้น เจริญ
พรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งแห่งอภิญญาแล้ว ไปสู่
พรหมโลก.

แก้orroธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุทีปมฺหิ ความว่า แห่งมหาทวีป ๔ ที่มี
ทวีป [น้อย.] เป็นบริวาร. บทว่า อนฺตลิกฺขจโร ความว่า ทำจักรรัตนะไว้ข้าง
หน้าท้องเที่ยวไปในอากาศ. บทว่า รตเน สตุต ได้แก่ รัตนะ ๑ มีหัตถิรัตนะ
เป็นต้น. บทว่า อุตฺตเม ก็คือ อุตฺตมานิ แปลว่า อุดม อีกนัยหนึ่ง พึงเห็น
orroธว่าอุตฺตเม พุทฺเช แปลว่าในพระพุทธเจ้า ผู้อุดม. บทว่า นิยุตฺตยิตฺวาน

ได้แก่ ถวาย. บทว่า อฏฺฐานํ ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เกิดในรัฐ อธิบายว่า
รายได้. บทว่า ปฏิปญฺชิตฺย ได้แก่ รวมเอามาเก็บไว้เป็นกอง. บทว่า ปจฺจย
ได้แก่ ปัจจยต่างๆ มีจิวรเป็นต้น . บทว่า ทสฺสทสฺสมฺหิ อิตฺสโร ได้แก่
เป็นใหญ่ในหมื่นโลกธาตุ คำนี้ นั้น ฟังทราบ ว่า ตรัสหมายถึงเขตแห่งชาติ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นใหญ่แห่งโลกธาตุ ที่ไม่มีที่สุด. บทว่า ติสฺสกุปฺป-
ทสฺสทสฺสมฺหิ ความว่า ในที่สุดสามหมื่นกัปนับแต่กัปนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าสุชาตะ ทรงมีพระนคร ชื่อว่า สุมังคละ พระ
ชนกพระนามว่า พระเจ้าอุคคตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางปภาวดี
คู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสุทัตสนะ และ พระสุเทวะ พระพุทธอุปัฏฐาก
ชื่อว่าพระนารทะ พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระนาคา และ พระนาคสมาลา
โพธิพลกษัตริย์ชื่อว่ามหาเวฬุ ต้นไผ่ใหญ่ เขาว่าต้นไผ่ใหญ่นั้น มีรูลึบ ลำต้นใหญ่
ปกคลุมด้วยใบทั้งหลายที่ไร้มลทิน สีเหมือนแก้วไพฑูรย์ นำรื่นรมย์อย่างยิ่ง
งามเพริศแพรวเหมือนกำแหงหางนกยูง ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีพระ
สิริระสูง ๕๐ ศอก พระชนมายุเก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนาง
สิรินันทา พระโอรสพระนามว่า อุปเสนะ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยยาน
คือ ม้าคัน. พระองค์ดับขันธปรินิพพาน ณ พระวิหาร สิวาราม กรุง
จันทวดี ด้วยเหตุ นั้น จึงตรัสว่า

พระสุชาตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อว่า สุมังคล พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
อุคคตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางปภาวดี.

พระสุชาตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวก ชื่อว่าพระสุทัตสนะ และ พระสุเทวะ
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระนารทะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระนาคา และพระนาค-
สมาลา โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้นเรียกว่ามหาเวฬุ.

ไผ่ต้นนั้น ลำต้นตัน ไม่มีรู มีใบมาก ลำตรงเป็น
ไผ่ต้นใหญ่ นำดูน่ารื่นรมย์.

ลำเดียวโดด เดิบโต กิ่งทั้งหลายแตกออกจาก
ต้นนั้น ไผ่ต้นนั้นงามเหมือนกำแหงทางนคยูง ที่เขา
ผูกกำไว้ดีแล้ว.

ไผ่ต้นนั้นไม่มีหนาม ไม่มีรู เป็นไผ่ใหญ่ มีกิ่ง
แผ่ไปไม่มีช่อง มีร่มเงาที่น่ารื่นรมย์.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น ว่าโดยส่วนสูง ก็
๕๐ ศอก ทรงประกอบด้วยความประเสริฐ โดยเพราะ
อาการพร้อมสรรพ ทรงถึงพระพุทธรูปครบถ้วน.

พระรัศมีของพระองค์ ก็เสมอด้วยพระพุทธรูปเจ้า
ที่ไม่มีผู้เสมอ แล่นออกโดยรอบพระวรกายไม่มีประ-
มาณ ชั่งไม่ได้ เปรียบไม่ได้ด้วยข้ออุปมาทั้งหลาย.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระองค์ทรง
พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมาก
ให้ข้ามโสมสงสาร.

ครั้งนั้น ปาพจน์คือกรรมวินัย งามด้วยพระ-
อรหันต์ทั้งหลาย เหมือนคลื่นในสาคร เหมือนดารากร
ในท้องนภากาศ ฉะนั้น.

พระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธรเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น ด้วยพระคุณเหล่านั้นที่ขังไม่ได้ด้วย
ทั้งนั้น ก็อันตรายกันไปสิ้น ถึงขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า
แน่แท้.

แก้เอรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อจฺฉิทฺโท แปลว่า มีรูเล็ก ฟิงเห็น
เหมือนในประโยคเป็นต้นว่า อนุทรา กณฺณา หญิงสาวท้องเล็ก อาจารย์
บางพวกกล่าว ฉิทฺทํ โหติ ปริตุตฺถํ ดังนี้ก็มี. บทว่า ปตฺตติโก แปลว่า
มีใบมาก. อธิบายว่า ปกคลุมด้วยใบทั้งหลาย มีสีเหมือนแก้วผลึก บทว่า
อุชฺฐํ ได้แก่ ไม่คด ไม่งอ. บทว่า วัโส แปลว่า ไม้ไผ่. บทว่า พุรหา
ได้แก่ ใหญ่โดยรอบ. บทว่า เอกกฺขนุโร ความว่า งอกขึ้นลำเดียวโดด
ไม่มีเพื่อน. บทว่า ปวทุตฺติตฺวา แปลว่า เติบโตแล้ว. บทว่า ตโต สาขา
ปฺริชฺชติ ได้แก่ กิ่ง ๕ แฉก แตกออกจากยอดไม้ต้นนั้น. ปาฐะว่า ตโต
สาขา ปฺริชฺชตฺถ ดังนี้ก็มี. บทว่า สุพฺพุโร ได้แก่ ที่เขาผูกโดยอาการผูก
เป็นห้าเส้นอย่างดี. กำเววหาณกฺยง ที่เขาทำผูกเพื่อป้องกันแดด เรียกว่า
โมรหัตถะ.

บทว่า น ตสฺส กณฺณกา โหนฺติ ความว่า ไม้ต้นนั้น เป็นต้น
ไม้มีหนามตามธรรมดา ก็ไม่มีหนาม. บทว่า อวิโรโป ได้แก่ ปกคลุมด้วย
กิ่งไม่มีช่อง. บทว่า สนฺทจฺจาโย ได้แก่ มีร่มเงาที่บ ทานกล่าวว่า มีร่มเงา
ที่บ ก็เพราะไม่มีช่อง. บทว่า ปญฺญาสฺสโร อาสิ ได้แก่ ๕๐ ศอก.
บทว่า สพฺพการวฺฐุเปโต ได้แก่ ประกอบแล้วด้วยความประเสริฐทั้งหลาย

โดยอาการทั้งปวง ชื่อว่า ประกอบพร้อมด้วยความประเสริฐโดยการพร้อม
สรรพ. บทว่า สพฺพคุณมุปาคโต เป็นเพียงไวพจน์ของบทหน้า.

บทว่า อปฺปมาโณ ได้แก่ เว้นจากประมาณ หรือชื่อว่า ไม่มีประ-
มาณ เพราะไม่อาจจะนับได้. บทว่า อตุลฺลโย แปลว่า ชั่งไม่ได้. อธิบายว่า
ไม่มีใครเหมือน. บทว่า โอปมิเมหิ ได้แก่ ชื่อที่พึงเปรียบ. บทว่า
อญฺปิโม ได้แก่ เว้นการเปรียบ อธิบายว่า อุปมาไม่ได้ เพราะไม่อาจกล่าว
อุปมาว่า เหมือนผู้นี้ ผู้นี้. บทว่า คุณานิ จ ตานิ ก็คือ คุณา จ เต ความว่า
พระคุณทั้งหลาย มีพระสัพพัญญุตญาณเป็นต้น ท่านกล่าวเป็นลึงควิปลาส
คำที่เหลือทุกแห่ง ความง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระสุชาติพุทธเจ้า

๑๓. วงศ์พระปิยทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๓

ว่าด้วยพระประวัติของพระปิยทัสสีพุทธเจ้า

[๑๔] ต่อจากสมัยของพระสุชาติพุทธเจ้า ก็มีพระสยัมภูพุทธเจ้าพระนามว่า ปิยทัสสี ผู้มีพระยศใหญ่ ผู้นำโลก ผู้ที่เข้าเฝ้าได้ยาก ผู้เสมอด้วยพระพุทธรเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ.

พระพุทธรเจ้า ผู้มีบริวารยศหาประมาณมิได้ แม้พระองค์นั้น รุ่งโรจน์ดังดวงอาทิตย์ ทรงกำจัดความมืดทุกอย่างแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร.

พระปิยทัสสีพุทธเจ้า ผู้มีพระเดชอันข่งมิได้ แม้พระองค์นั้น ก็มีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ท้าวสุทัสสนเทวราช ขอบใจมิจนาทัญญู พระศาสดาเมื่อทรงบรรเทาทัญญูของท้าวเธอ ก็ได้แสดงธรรมโปรด.

ครั้งนั้น การประชุมของชนนับไม่ได้ ก็เป็นมหาสันนิบาต อภิสมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ.

ครั้ง พระผู้เป็นสารภีฝึกคน ทรงฝึกพระยาช้างโทณमुखะ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

พระปิยทัสสีพระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ก็ทรง
มีสันนิบาตประชุมพระสาวก ๓ ครั้ง พระสาวกแสน
โกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

พระमुณี พระสาวกเก้าหมื่นโกฏิ ประชุมพร้อม
กัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒ พระสาวกแปดหมื่นโกฏิ
ประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นมาณพพราหมณ์ชื่อว่า กัสสปะ
คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท.

เราฟังธรรมของพระองค์ เกิดความเลื่อมใสได้
สร้างสังฆาราม ด้วยทรัพย์แสนโกฏิ.

เราถวายอารามแด่พระองค์แล้ว ก็รำเริงสดใจ
ยึดศรัทธาและศีล ๕ ไว้มั่น.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่าม
กลางสงฆ์ ทรงพยากรณ์เราว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตเสด็จออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุง
กบิลพัสดุ์อันน่ารื่นรมย์ ทรงตั้งความเพียรทำทุกกร-
กิริยา.

พระตถาคตประทับ ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับขำวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขำวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินไปตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศทรงประทับณโพธิมณฑ-
สถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อ
อัสสัถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้
นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

พระอัครสาวกชื่อว่าพระโกณฑิยะและพระอุปลิสสะ
ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น พระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้า
พระองค์นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า ต้นอัสสัถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา. พระ
โคดมพุทธเจ้า ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ ของ
พระปิยทัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุดังเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง ประ
มือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่
ฉิว่า พวกเราจักพลาดศาสนา ของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไชรั ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจักข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทุกคน ฉิว่า ผ่านพื้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไชรั ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระปิยทัสสีศาสดา มีพระนครชื่อว่าสุธัญญะ
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทัตตะ พระชนนีพระ
นามว่า พระนางสุจันทา.

พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปีมีปราสาท
๓ หลังชื่อว่า สุนิมมละ วิมลละ และศิริคูหา มีพระสนม
นารี ที่แต่งกายงามสามหมื่นหนึ่งพันนาง พระอัคร
มเหสีพระนามว่า พระนางวิมลลา พระโอรสพระนามว่า
กัญจนาวะพะ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อธิเนษกรรมณ์ด้วยยานคีอรรถ ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน.

พระมหาวิระปิยทัสสีหามุนี ผู้สงบ อันท้าว
มหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร
ณ อุตสกราชอุทยาน ที่นารีนรมย์ใจ.

พระปิยทัสสีศาสดา มีพระอัครสาวกชื่อว่าพระ
ปาละติยะ และพระสีพพทัสสี พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า
พระโสภิตะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสุชาดาและพระธัมม-
ทินนา โภทิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า กุฑระ ต้นกุ่ม.

อัครอุปัฏฐากชื่อว่า สันทกะ และธัมมิกะ อัคร-
อุปัฏฐายิกาชื่อว่า วิสาขาและธัมมทินนา.

พระพุทธเจ้า ผู้มีพระบริวารยศหาประมาณมิได้
มีพระมหาปริสตัลภณะ ๓๒ พระองค์นั้น สูง ๘๐ ศอก
เห็นกันชัดเหมือนพระยาสาธพฤกษ์.

รัศมีแสงของดวงไฟ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์
หามีเหมือนพระรัศมีของพระปิยทัสสี ผู้ไม่มีผู้เสมอ
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้นไม่.

พระผู้มีพระจักษุ ดำรงอยู่ในโลกเก้าหมื่นปี แม้
พระองค์ผู้เป็นเทพแห่งเทพก็มีพระชนมายุเท่านั้น.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 514

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น ก็ดี คู่พระสาวกที่ไม่มีผู้เปรียบได้
เหล่านั้นก็ดี ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง
ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระปิยทัสสีรमुณี เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ
พระวิหารอัสสัถาราม ชินสถูปของพระองค์ ณ พระ-
วิหารนั้น สูง ๓ โยชน์แล.

จบวงศ์พระปิยทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๓

พรรณนา วงศ์พระปิยทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๓

ต่อมาจากสมัยของพระสุชาตพุทธเจ้า ในกัปหนึ่ง ในที่สุดแห่งหนึ่งพันแปดร้อยกัปแต่ภัทรกัปนี้ พระพุทธเจ้าบังเกิด ๓ พระองค์ คือ พระปิยทัสสี พระอถทัสสี พระธัมมทัสสี ใน ๓ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสี ทรงบำเพ็ญบารมีแล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนางจันทาทเทวี ผู้มีพระพักตร์เสมือนดวงจันทร์ อัครมเหสีของพระเจ้าสุทัตตะ กรุงสุธัญญวดี ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติออกจากพระครรภ์ของพระชนนี ณ วรณราชอุทยาน ในวันเฉลิมพระนามของพระองค์ พระชนกชนนีทรงเฉลิมพระนามว่า ปิยทัสสี เพราะเห็นปาฏิหาริย์วิเศษอันเป็นที่รักของโลก พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี นัยว่าทรงมีปราสาท ๓ หลังชื่อว่า สุนิมมละ วิมลละ และ คิริพราหา ปราภพพระสนมনারีสานหมื่นสามพันนาง มี พระนางวิมลมาหาเทวี เป็นประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า กัญจนเวพะ ของพระนางวิมลมาเทวีประสูติแล้ว พระมหาบุรุษนั้น ทรงเห็นนิมิต ๔ แล้วเสด็จออกมหาภิเนษกรรมด้วยรถเทียมม้า ทรงผนวชแล้ว บรูษโกฏิหนึ่งบวชตามเสด็จ พระมหาบุรุษอันชนโกฏิหนึ่งนั้น แวดล้อมแล้วพระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน ในวันวิสาขบูชา บรูษมี เสวยข้าวมธุปายาส ที่ธิดาของ วสภพราหมณ์ บ้านวรณพราหมณ์ ถวายแล้วทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ ศาลวัน ทรงรับหญ้า ๘ กำที่สุชาตะอาชีวก ถวายแล้ว เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อว่า กุฑระ ต้นกุ่ม ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๕๓ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิ แหงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติสังสารี เป็นต้นแล้ว ทรงยับยั้ง ณ

โคณโฑพิพฤกษ์นั้นนั่นแหละ ๗ สัปดาห์ ทรงทราบว่า ผู้ที่บวชกับพระองค์
สามารถแทงตลอดอริยธรรม จึงเสด็จไป ณ ที่นั่นทางอากาศ ลงที่ อุตภวดี
ราชอุทยาน ใกล้ กรุงอุสภวดี อันภิกษุโกฏิหนึ่งแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ครั้งนั้นธรรมภิกษุสมัยได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ นี่เป็นอภิสสมัย
ครั้งที่ ๑

ต่อมาอีก ราชอาณาจักร พระนามว่า สุทัตสนะ ประทับอยู่ ณ
สุทัตสนบรรพต ไม่ไกลกรุงอุสภวดี ท้าวเธอเป็นมิจฉาทิฎฐิ ก็พวกมนุษย์
ทั่วชมพูทวีป นำเครื่องสังเวหมีค่านับแสน มาเช่นสรวงท้าวเธอ ท้าวสุทัตสน-
เทวราชนั้น ประทับบนอาสนะเดียวกันกับพระราชาแห่งมนุษย์ ทรงรับเครื่อง
สังเวหมี ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ปิยทัตติ ทรงพระดำริว่า จำเราจัก
บรรเทามิจฉาทิฎฐิของท้าวสุทัตสนเทวราชนั้นเสีย เมื่อท้าวสุทัตสนเทวราชนั้น
เสด็จไปยังสมาคมยักษ์ จึงเสด็จเข้าไปยังภพของท้าวเธอ ขึ้นสู่ที่สิริไสยาสน์
ประทับนั่งเปล่งพระฉัพพรรณรังสีเหมือนดวงอาทิตย์ในฤดูดาวทเปล่งแสงเหนือ
ยุคนธรบรรพต เทวดาที่เป็นบริวารรับใช้ของท้าวเธอ ก็บูชาพระทศพลด้วย
ดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้เป็นต้น ยืนแวดล้อม.

ฝ่ายท้าวสุทัตสนเทวราชกลับจากยักษสมาคมเห็นฉัพพรรณรังสีเด่น
ออกจากภพของตนก็คิดว่า ในวันอื่นๆ ไม่เคยเห็นภพของเรา จำเริญรุ่งเรือง
ด้วยแสงรัศมีมากมายเช่นนี้ ใครหนอ เป็นเทวดาหรือมนุษย์ เข้าไปในที่นี้
ตรวจดูก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งรุ่งโรจน์ด้วยแสงพระฉัพพรรณรังสี
ดังดวงอาทิตย์ในฤดูดาวทเปล่งแสงเหนือยอดอุททัยสิริ คิดว่า สมณะโล้นผู้นี้อันชนใกล้
ชิดบริวารของเราแวดล้อมแล้วนั่งเหนือที่นอนอันดี ก็ถูกความโกรธครอบงำใจ
คิดว่า เขาเกิด จำเราจักสำแดงกำลังของเราแก่สมณะโล้นนั้น แล้วก็ทำภูเขา
นั้นทั้งลูกลูกเป็นเปลวไฟอันเดียว ตรวจดูว่าสมณะโล้นคงเป็นเถาเพราะเปลวไฟ

แล้ว แต่ก็เห็นพระทศพลมีพระวรกายถูกแสงรังสีมากมาย แล่นทว้มไป มีพระพักตร์ผ่องวรรณะงาม มีพระฉวีสดไสรุ่งโรจน์อยู่ ก็คิดว่า สมณะผู้นี้ทนไฟไหม้ได้ เอาเถิด จำเราจักรุกรานสมณะผู้นี้ด้วยกระแสน้ำหลากแล้วฆ่าเสีย จึงปล่อยกระแสน้ำหลากอันลึกล้ำตรงไปยังวิมาน.

แต่นั้น น้ำก็ไม่เปียกเพียงขนผ้าแห่งจีวร หรือเพียงพระโลมาในพระ-
สรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งประทับนั่งในวิมานนั้น อันเต็มด้วย
กระแสน้ำหลาก แต่มั่น ท้าวสุทนต์สนเทวราช รู้ว่า ด้วยกระแสน้ำหลากนี้ สมณะ
หายใจไม่ออก ก็จักตาย จึงเสกมนต์พ่นอัคน้ำแล้วตรวจดูก็เห็นพระผู้มีพระภาค
เจ้าประทับนั่งอันบริษัของตนแวดล้อม รุ่งโรจน์ด้วยแสงแลบแห่งเปลวรังสี
ต่างชนิด คุจดวงรัชนีกรในฤดูศารท ส่งแสงลอดหีบเมฆสีเขียวครามทนการลบ
หลุดนไม่ไ้ ก็คิดว่า จำเราจักฆ่าสมณะนั้นเสียเถิด แล้วก็บันดาลฝนอาวุธ ๕
ชนิด ให้ตกลง ด้วยความโกรธ ลำดับนั้น ด้วยอำนาจของพระผู้มีพระภาค
เจ้าพระองค์นั้น อาวุธทุกอย่างก็กลายเป็นพวงดอกไม้หอมนานาชนิดงามนำดู
อย่างยิ่ง หล่นลงแทบเบื้องบาทของพระทศพล.

แต่นั้น ท้าวสุทนต์สนเทวราช เห็นความอัศจรรย์นั้นก็ยังมิใจโกรธซึ่ง
จึงเอามือทั้งสองจับพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า หมายถึงจะคร่าออกไปจาก
ภพของตน ก็เหวี่ยงเลยมหาสมุทรไปถึงจักรวาลบรรพต ตรวจดูว่าสมณะยัง
เป็นอยู่หรือตายไปแล้ว ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ายังคงประทับนั่ง อยู่เหนือ
อาสนะนั้นนั้นแหละ ก็คิดว่า โอ สมณะนี้มีอำนาจมาก เราไม่สามารถจะคร่า
คร่าสมณะผู้นี้ออกไปจากที่นี่ได้ หากว่าใครรู้เรื่องเรา เราก็จักอภัยศหาหน่อยไม่
จำเราจักปล่อยสมณะนั้นไปเสีย ตราบเท่าที่ใครยังไม่เห็นสมณะผู้นี้.

ลำดับนั้น พระทศพลทรงทราบความประพฤติทางจิตของท้าวสุทนต์-
สนเทวราชนั้น ก็ทรงอธิษฐานอย่างที่ว่ากเทวดาและมนุษย์ทุกคนเห็นท้าวเธออยู่

ในวันนั้นนั่นเอง พระราชา ๑๐๑ พระองค์ทั่วชมพูทวีป ก็พากันมาประชุมเพื่อถวายเครื่องสังเวद्यแต่ท้าวสุทนต์เสนาทวารานั้น พระราชาแห่งมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น ทรงเห็นท้าวสุทนต์เสนาทวารประทับนั่งจับพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็มีจิตเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเทวราชขอพรพวกเรา บำเรอพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสี จอมมุนี โอ! ธรรมดาพระพุทธรเจ้าทั้งหลายนำอัสภรรยา โอ! พระพุทธรคุณทั้งหลาย วิเศษจริงๆ ก็พากันนอบน้อม ยืนประคองอัญชลีไว้เหนือเศียรเกล้าหมดทุกคน ณ สันนิบาตนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสีทรงทำท้าวสุทนต์เสนาทวารนั้นให้เป็นประมุข ทรงแสดงธรรมโปรด ครั้งนั้น เทวดาและมนุษย์เก้าหมื่นโกฏิบรรลुพระอรหัตต์นั้นเป็นอภิสัมย์ครั้งที่ ๒.

ครั้งเมื่อศัตรูของพระพุทธเจ้า ในกมุทนครซึ่งมีขนาด ๘ โยชน์ ชื่อ พระโสณเถระ เหมือนพระเทวทัต ปรีกษากับ พระมหาปทุมราชกุมาร ให้ปลงพระชนม์พระชนกของพระราชกุมารนั้น แม้พยายามต่างๆ เพื่อปลงพระชนม์ของพระปิยทัสสีพุทธเจ้า ก็ไม่อาจปลงพระชนม์ได้ ท่านจึงเรียกควาญช้างชื่อ โทณมุข ประเล้าประโลมเขา บอกความว่า เมื่อใดพระสมณะปิยทัสสีผู้นี้ เข้าไปบิณฑบาตยังนครนี้ เมื่อนั้น ท่านจงปล่อยควาญช้างชื่อโทณมุข ให้ฆ่าพระสมณะปิยทัสสีเสีย.

ครั้งนั้น นายควาญช้างนั้น เป็นราชวัลลภ ไม่ทันพิจารณาถึงประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ รู้แต่ว่า สมณะผู้นี้จะพึงทำเราให้หลุดพ้นจากตำแหน่งแน่ จึงรับคำ วันรุ่งขึ้นก็กำหนดเวลาที่พระทศพลเสด็จเข้าไปยังพระนครเข้าไปหาควาญช้างโทณมุข ซึ่งมีหน้าผากเหมือนหม้อข้าวเหนือตระพองที่เกิดดีแล้ว มีลำวงยาวเสมือนธนู มีหูอ่อนกว้างใหญ่ ตาเหลืองดั่งน้ำผึ้ง ที่

นั่งบนตัวดี ตะโพกหนาที่บกลมกลิ้ง ระหว่างเข่าเก็บของลับไว้ งามเหมือน
งอนไถ ขนหางสวย โคนหางน่ายาเกรง สมบูรณ์ด้วยลักษณะครบทุกอย่าง
งามน่าดูเสมือนเมฆสีเขียวคราม ไปยังถิ่นที่ราชสีห์ชอบเยื้องกรายเหมือนก้อน
เมฆเดินได้ มีกำลังเท่า ๗ ช้างสาร ตกมัน ๗ ครั้ง มีพิษทั่วตัว เหมือน
มัจจุมารที่มีเรือนร่างทำให้เมามั่นมันยิ่งขึ้น ปรนด้วยวิธีพิเศษเช่นคำข้าวคลุกกำ-
ยานหยอดยาดารมควัน ฉาบทา เป็นต้น แล้วก็ส่งไปเพื่อต้องการปลงพระชนม์
พระมุนีผู้ประเสริฐ ผู้ป้องกันชนที่เป็นอริได้ เหมือนช้างเอราวัณ ป้อนกันช้าง
เข้าศึกจะนั้น ลำดับนั้น พญาช้างโทณมุขนั้น เป็นช้างพลายตัวดี พอหลุดไป
เท่านั้น ก็ฆ่าช้าง ควาย ม้า ชาย หญิง มีเนื้อตัวพร้อมทั้งงาและวงงเประ
ไปด้วยเลือดของผู้ที่ถูกฆ่า มีตาที่คลุ้มด้วยข่าแห่งความตาย หักทะลายเกวียน
บานประตู ประตูเรือนยอด เสาระเนียดเป็นต้น อันฝูงกา สุนัข และ แร้ง
เป็นต้นติดตามไป ตัดอวัยวะของควาย คน ม้า และ ช้างพลาย เป็นต้น
กินเหมือนยักษ์กินคน เห็นพระทศพลอันหมุกษิษย์แวดล้อม กำลังเสด็จมาแต่
ไกล มีกำลังเร็วเสมือนครุฑในอากาศ นุ่งไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยความ
เร็ว.

ครั้งนั้น พวกชนชาวเมือง มีใจเปี่ยมแปรไปด้วยความเร่าร้อน เพราะ
ภัย ก็เข้าไปยังซากกองกำแพงแห่งปราสาท เห็นพระยาช้างวิงเล่นมุ้งหน้าตรง
พระตถาคตก็ส่งเสียงร้อง ฮ้า! ฮ้า! ส่วนอุบาสกบางพวก เริ่มห้ามกันพญา
ช้างนั้น ด้วยวิธีการต่างๆ. ลำดับนั้น คือพระพุทธานคพระองค์นั้นทรง
แลดูพญาช้าง ซึ่งกำลังมา มีพระหฤทัยเยือกเย็นด้วยพระกรุณาแผ่ไป ก็ทรงแผ่
พระเมตตาไปยังพญาช้างนั้น. แต่นั้น พญาช้างเชือกนั้น ก็มีสันดานประจำ
ใจอันพระเมตตาที่ทรงแผ่ไปทำให้อ่อนโยนสำนึกรู้โทษและความผิดของตน

ไม่อาจยื่นท้อเบื่องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ด้วยความละอาย จึงหมอบจบเศียรเกล้าลงแทบเบื่องพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า คุณแทรกเข้าไปในแผ่นปฐพี. พญาช้างเชือกนั้นหมอบลงอย่างนั้นแล้ว เรือนร่างเสมือนกลุ่มหมอก ก็เจิดจ้า เหมือนก้อนเมฆสีเขียวความเข้าไปใกล้ยอดภูเขาทองที่ฉาบด้วยแสงสนธยา.

ครั้งนั้น พวกชนชาวเมืองเห็นพญาช้างหมอบจบเศียรเกล้าลงแทบเบื่องบาทของพระจอมมุนี ก็มีใจเปี่ยมด้วยปีติอย่างยิ่ง ก็พากันส่งเสียงโห่ร้องสาธุการ กึกก้องดังเสียงราชสีห์ บุษบาพระองค์มีประการต่างๆ ด้วยดอกไม้หอม มาลัย จันทน์จूरณหอมและเครื่องประดับเป็นต้น โยนแผ่นผ้าไปโดยรอบ เทพเทวีก็บรรลือถันในท้องนภากาศ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแลดูพญาช้างพลาย ซึ่งหมอบจบเศียรเกล้าแทบเบื่องพระบาท ดั่งยอดเขาที่อาบสีดำ ก็ทรงลูบกระพองพญาช้าง ด้วยฝ่าพระหัตถ์ อันประดับด้วยขอช้าง ธง สังข์ และจักร จึงทรงปราสาณพญาช้างนั้น ด้วยพระธรรมเทศนา ที่เกื้อกูลแก่ความประพฤติทางจิตของพญาช้างนั้นว่า

ดูก่อนพญาช้าง เจ้าจงฟังคำของเราที่ปราสาณ
และจงเสพคำปราสาณของเรานั้น ซึ่งประกอบด้วย
ประโยชน์เกื้อกูล จงกำจัดความยินดีในการฆ่า ความ
มีจิตร้ายของเจ้าเสีย จงเป็นช้างที่น่ารัก ผู้สงบ.

ดูก่อนพญาช้าง ผู้ใดเบียดเบียนสัตว์มีชีวิต ด้วย
โลภะ และ โทสะ หรือด้วยโมหะผู้ นั้น ชื่อว่า ผู้ฆ่า
สัตว์มีชีวิต ย่อมเสวยทุกข์อันร้ายกาจ ในนรก ตลอด
กาลนาน.

ดูก่อนพญาช้าง เจ้าอย่าได้ทำกรรมเห็นปานนั้น
ด้วยความประมาท หรือแม้ด้วยความเมาอีกนะ เพราะ
ผู้ทำสัตว์มีชีวิตะที่ตกลงไป ย่อมประสบทุกข์แสน
สาหัสในนรกตลอดกัป.

ผู้เบียดเบียนครั้นเสวยทุกข์อันร้ายกาจในนรกแล้ว
ผิว่า ไปสู่มนุษยโลก ก็ยังเป็นผู้มีอายุสั้น มีรูปร่าง
แปลกประหลาด ยังมีส่วนพิเศษแห่งทุกข์.

ดูก่อนกฤษร พญาช้างผู้เบาปัญญา เจ้ารู้ว่า
ชีวิตเป็นที่รักอย่างยิ่งของเจ้าฉันใด ในมหาชนชีวิตแม่
ของผู้อื่นก็เป็นที่รักฉันนั้น แล้วพึงงดเว้นปาณาติบาต
อย่างเด็ดขาด.

ถ้าเจ้ารู้จักโทษที่ไม่เว้นการเบียดเบียน และคุณที่
เว้นขาดจากปาณาติบาตแล้ว จงเว้นขาดปาณาติบาตเสีย
ก็ปรารถนาสุขในสวรรค์ในโลกหน้าได้.

ผู้เว้นขาดจากปาณาติบาตฝึกตนดีแล้ว ย่อมเป็น
ที่รักที่ขบใจในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป
พระพุทเจ้าทั้งหลายย่อมกล่าววว่า เขาก็อยู่ยัง
สวรรค์.

ใครๆ ในโลก ย่อมไม่ปรารถนาให้ทุกข์มาถึง
ผู้เกิดมาแล้วทุก ๆ คน ย่อมแสวงสุขกันทั้งนั้น ดูก่อน
พญาช้างผู้ยิ่งใหญ่ เพราะฉะนั้น เจ้าจงละการเบียด
เบียนเสีย เจริญแต่เมตตาและกรุณาในเวลาอันสมควร
เถิด.

ลำดับนั้น พญาข้างอันพระศพลทรงพร้าสอนอย่างนี้ ก็ได้สำนึก เป็นผู้ที่ทรงฝึกปรือแล้วอย่างยิ่ง ถึงพร้อมด้วยวินัย แล จรรยา ก็ได้เป็นเหมือนศิษย์ ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสีพระองค์นั้น ทรงทรมานพญาข้างโทณ मुख เหมือนพระศาสดาของเราทรงทรมานข้างชนปาลแล้ว จึงทรงแสดงธรรมโปรดในสมาคมแห่งมหาชนนั้น. ครั้งนั้น ธรรมากิสมัยได้มีแก้สตัวแปดหมื่นโกฏิ. นี้เป็นอกิสมัยครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระสุชาติพุทธเจ้าก็มีพระสมัยภู
พุทธเจ้า พระนามว่า ปิยทัสสี ผู้มีพระยศใหญ่ ผู้นำ
โลก อันเข้าเฝ้าได้ยาก เสมอด้วยพระพุทเจ้า ผู้ไม่มี
ผู้เสมอ.

พระพุทเจ้าแม่พระองค์นั้น มีบริวารยศอัน
ประมาณมิได้ รุ่งโรจน์ดุจดวงอาทิตย์ ทรงกำจัดความ
มืดทุกอย่าง ประกาศพระธรรมจักร.

พระพุทเจ้าผู้มีพระเดช ที่ซึ่งไม่ได้แม่พระองค์
นั้น ก็ทรงมีอกิสมัย ๓ ครั้ง อกิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก้
สตัวแสนโกฏิ.

ท้าวสุทัสสนเทวราชทรงขอบใจมิฉฉาทิฎฐิ พระ-
ศาสดาเมื่อทรงบรรเทาทิฎฐิของท้าวเทวราชพระองค์
นั้นแล้ว ก็ทรงแสดงธรรมโปรด.

ครั้งนั้น การประชุมของชนนับไม่ได้ เป็น
มหาสันนิบาต อกิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก้สตัวเก้าหมื่น
โกฏิ.

ครั้งพระศาสดาผู้เป็นสารถีฝึกคน ทรงแนะนำ
พญาช้างชื่อโทณมุขะ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์
แปดหมื่นโกฏิ.

ใน สมังกลนคร มีสหายนสองคน คือพระราชโอรส พระนามว่า ปา-
ลิตะ บุตรปุโรหิต ชื่อว่า สัพพทัสสิกุมาร สองสหายนั้น เมื่อพระปิยทัสสี
สัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จจาริกอยู่ สดับข่าวว่า เสด็จถึงพระนครของพระองค์มี
บริวารแสนโกฏิ ก็ออกไปรับเสด็จ สดับฟังธรรมของพระองค์แล้วก็ถวาย
มหาทาน ๗ วัน ในวันที่ ๗ จบอนุโมทนาภักตทานของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พร้อมกับบริวารแสนโกฏิบวชแล้วบรรลुพระอรหัต. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยก
ปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลางภิกษุสาวกเหล่านั้น นี่เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.
สมัยต่อมา สัตว์เก้าหมื่นโกฏิบรรลुพระอรหัต. ในสมาคมของท้าวสุทัสสนเทวราช
พระศาสดาอันภิกษุสาวกเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นี่
เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ต่อมาอีก ในสมัยทรงแนะนำพญาช้างโทณมุข สัตว์
แปดหมื่นโกฏิบวชแล้วบรรลुพระอรหัต. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์
ขึ้นแสดงท่ามกลางภิกษุสาวกเหล่านั้น นี่เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พระปิยทัสสีพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ก็ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวก ๓ ครั้ง พระสาวกแสน
โกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

พระमुณีสาวกเก้าหมื่นโกฏิ ประชุมพร้อมกันเป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒ พระสาวกแปดหมื่นโกฏิประชุมกัน
เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นมาณพพราหมณ์ชื่อ กัสสปะ
เรียนจบไตรเพท ครบ ๕ ทั้งอติหาสศาสตร์ ฟังพระธรรมเทศนาของพระ
ศาสดา ให้สร้างสังฆาราม ที่นารีนรมย์อย่างยิ่ง ด้วยการบริจาคทรัพย์แสน
โกฏิ ตั้งอยู่ในสระณะและศีล ๕. ลำดับนั้น พระศาสดาทรงพยากรณ์พระ
โพธิสัตว์นั้นว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป นับแต่กัปนี้ จักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก
พระนามว่า โคตมะ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นมาณพพราหมณ์ ชื่อว่ากัสสปะ
คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท.

เราฟังธรรมของพระปิยทัสสีพุทธเจ้าพระองค์นั้น
แล้ว ก็เกิดความเลื่อมใส ให้สร้างสังฆารามด้วย
ทรัพย์แสนโกฏิ.

เราถวายอารามแด่พระองค์แล้ว ก็รำเริงสลดใจ
ยึดสระณะและศีล ๕ ไว้มั่น.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่าม
กลางสงฆ์ ก็ทรงพยากรณ์เราว่า เมื่อล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สธณ ปญจตีเล จ** ความว่า สธณะ ๓ และศีล ๕. บทว่า **อฏฺฐารเส กปฺปสเท** ความว่า ถ่วงไป ๑,๘๐๐ กัปป นับแต่ภัตตรกัปปนี้.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสีพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า **สุรัญญะ** พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าสุทัตตะ** พระชนนีพระนามว่า **พระนางสุจันทาเทวี**. คู่พระอัครสาวกชื่อว่า **พระปาลีตะ** และ **พระสัพพทัสสี** พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า **พระโสภิตะ**. คู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า **พระสุชาดา** และ **พระธัมมทินนา โภธิพฤกษ์** ชื่อ **ต้นกฤษะ** **ต้นกุ่ม** พระสรีระสูง ๘๐ ศอก พระชนมายุเก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า **พระนางวิมล** พระโอรสพระนามว่า **พระกัญจนาวะ** เสด็จออกอภิเษกกรรมณด้วยรถเทียมม้า ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปิยทัสสีศาสดา ทรงมีพระนคร ชื่อว่า**สุรัญญะ**
พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าสุทัตตะ** พระชนนีพระ
นามว่า **พระนางจันทา**.

พระปิยทัสสีศาสดา มีพระอัครสาวกชื่อว่า**พระ**
ปาลีตะ และ **พระสัพพทัสสี** พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า
พระโสภิตะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า**พระสุชาดา** และ **พระ**
ธัมมทินนา โภธิพฤกษ์ของ**พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์**
นั้นเรียกว่า **ต้นกฤษะ**.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น มีพระบริวารยศหา
ประมาณมิได้ มีพระมหาปฐิธลักษณะ ๓๒ ประการ
สูง ๘๐ สอก ปรากฏชัดเหมือนต้นพญาสาละ.

พระรัศมีของพระปิยทัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้นเป็นเช่นใด รัศมีของ
ดวงไฟ ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ หาเป็นเช่นนั้น
ไม่.

พระผู้มีพระจักขุ ดำรงอยู่ในโลกเก้าหมื่นปี
พระชนมายุของพระผู้เป็นเทพแห่งเทพพระองค์นั้น ก็
มีเพียงเท่านั้น.

พระพุทธเจ้าผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น ก็ดี คู่พระอัครสาวกผู้ไม่มีผู้เทียบ
ได้เหล่านั้น ก็ดี ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้น สังขาร
ทั้งปวงก็ว่างเปล่าแน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สาธราชาว ความว่า เห็นได้ชัดเหมือน
พญาสาละพฤกษ์ ที่มีลำต้นเกลากลมออกดอกบานสะพรั่งทั่วทั้งต้น คุนารีนรมย์
อย่างยิ่ง. บทว่า ยุกานิปิ ตานิ ได้แก่ คู่ มีคู่พระอัครสาวกเป็นต้น. คาถา
ที่เหลือทุกแห่งงายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระปิยทัสสีพุทธเจ้า

๑๔. วงศ์พระอรรถทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๔

ว่าด้วยพระประวัติของพระอรรถทัสสีพุทธเจ้า

[๑๕] ในมณฑลที่ป็นนั้นเอง พระอรรถทัสสีพุทธเจ้า ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงกำจัดความมืดใหญ่ บรรลุพระสัมโพธิญาณอันอุดม.

พระองค์อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ทรงยังหมื่นโลกธาตุทั้งเทวโลก ให้ร่มด้วยอมตธรรม.

พระโลกนาถแม้พระองค์นั้น ก็ทรงมีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ครั้งพระอรรถทัสสีพุทธเจ้า เสด็จจาริกไปในเทวโลก อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ต่อจากนั้น ครั้งพระพุทธรเจ้า ทรงแสดงธรรมโปรดในสำนักพระชนก อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

พระอรรถทัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น มีสันนิบาตประชุมพระสาวกชินาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

พระสาวกเก้าหมื่นแปดพันประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑ พระสาวกแปดหมื่นแปดพันประชุมกัน

เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

พระสาวกผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่น ไร้มลทิน
ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ เจ็ดหมื่นเจ็ดพันประมุขกัน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นชฎิลผู้มีตบะสูง โดยชื่อสุสีมะ
อันแผ่นดินคือโลก สมมติว่าเป็นผู้ประเสริฐ.

เรานำดอกไม้ทิพย์คือ มณฑารพ ปทุม และ
ปาริฉัตตกะ มาจากเทวโลก บูชาพระสัมพุทธเจ้า.

พระมหามุนีอัครทาสีพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้นทรง
พยากรณ์เราว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป ท่านผู้นี้จักเป็น
พระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเษกกรรม์จากกรุงกบิลพัสดุ์
ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับข้ามธุปายาสในที่นั้น เสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญ-
ชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ามธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้แล้ว ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทักษิ-
ณโพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิ
พฤกษ์ชื่อ ต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักเป็นพระโคตมะ.

พระอัครสาวกชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระอุปติส-
สะผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น พระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอานันทะจักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระอุปล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภทิพคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นอัสสัถตะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตตะอาพาณะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่านันทมาตา และ อุตตรา พระ
โคตมพุทธเจ้า ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสของ
พระอัครอัครพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่ง
ใหญ่ ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु พร้อมทั้งเทวโลก พากันให้ร้อง
ปรบมือ หัวเราะเรaring ประคองอัญชลินมัสการ กล่าววว่า

ผิว่า พวกเราพลาดพระศาสนาของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไฉไร ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำ
ข้างหน้า ก็จะถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่
นั้นใด.

พวกเราทั้งหมด ผีว่า ผ่านพื้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉะนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์ ก็ยินดีสลดใจ จึง
อธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระอัครทัตสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มี
พระนครชื่อโสภณะ พระชนกพระนามว่าพระเจ้าสาครระ
พระชนนีพระนามว่า พระนางสุทัตสนา.

พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี มีปราสาท
ชั้นยอด ๓ หลังชื่อว่า อมรคิริ สุรคิริ และคิริวาหนะ
มีพระสนมনারีแต่งกายงามสามหมื่นสามพันนาง มี
พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางวิสาขา พระโอรส
พระนามว่า เสละ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยาน คือ ม้า ทรงตั้งความเพียร ๘
เดือนถ้วน.

พระมหาวีระอัครทัตสสี ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ผู้
องอาจในรชน อันทำวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ที่โนมราชอุทยาน.

พระอัครทัตสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มี
พระอัครสาวก ชื่อว่าพระสันตะ และพระอุปสันตะ
พระพุทธานุปฏิญาณชื่อว่าพระอภยะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระธัมมา และ พระสุธัมมา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า ต้นจัมปกะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า นกุลละ และ นิสกะ อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อว่า มกิลลา และ สุนันทา.

พระพุทธรเจ้าผู้เสมอด้วย พระพุทธรเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอพระองค์นั้น สูง ๘๐ ศอก งามเหมือนนพญา
तालพฤษ์ บริบูรณ์เหมือนดวงจันทร์.

พระรัศมีตามปกติของพระองค์ หลายร้อยโกฏิ
แผ่ไปโยชน์หนึ่งทั้งสิบทิศ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่างทุก
เมื่อ.

พระพุทธรเจ้า ผู้ล้าเลิศในนรชน เป็นมุนี ยอด
สรรพสัตว์ ผู้มีจักขุ ทรงดำรงอยู่ในโลกแสนปี.

พระอัครทาสีพุทธรเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงแสดง
พระรัศมี อันหาอะไรเปรียบมิได้ เจ็ดจำไปในโลกทั้ง
เทวโลก ถึงความเป็นผู้ไม่เที่ยง ก็เสด็จดับขันธปริ-
นิพพาน เพราะสินอุปาทาน เหมือนดวงไฟดับเพราะ
สิ้นเชื้อฉะนั้น.

พระชินวรอัครทาสีพุทธรเจ้า ดับขันธปรินิพพาน
ณ พระวิหารชื่อ อโนมาราม. พระบรมสารีริกธาตุ ก็
แผ่กระจายไปเป็นส่วนๆ ในประเทศนั้นๆ.

จบวงศ์พระอัครทาสีพุทธรเจ้าที่ ๑๔

พรรณนางค์พระอถทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๔

เมื่อพระปิยทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระศาสนาของพระองค์ก็อันตรธานแล้วเสื่อมไป เมื่อมนุษย์ทั้งหลาย มีอายุนับประมาณมิได้เจริญแล้ว ก็เสื่อมลงโดยลำดับ จนมีอายุแสนปี พระพุทธเจ้าพระนามว่าอถทัสสี ผู้เห็นอรรถอย่างยิ่ง ก็อุบัติขึ้นในโลก. พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้วถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสุทัสสนเทวี อัครมเหสีในราชสกุลของ พระเจ้าสาคระ กรุงโศภณะ ที่งามอย่างยิ่ง อยู่ในพระครรภ์ ๑๐ เดือน ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ สุจินทรราชอุทยาน. พอพระมหามารุชประสูติจากพระครรภ์พระชนนี เจ้าของทรัพย์ทั้งหลาย ก็พากันได้ขุมทรัพย์ใหญ่ ที่ฝังกันไว้นาน สิบๆ ตระกูลกันมา เพราะเหตุนั้น ในวันรับพระนามของพระองค์ พระชนกชนนีจึงเฉลิมพระนามว่า อถทัสสี พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี. ทรงมีปราสาท ๓ หลัง ที่มีกลิ่นหอมอย่างยิ่ง ชื่อ อมรคีรี สุรคีรี และคีรีวาหนะ มีพระสนมมารีสามหมื่นสามพันนาง มีพระนางวิสาขาเทวีเป็นประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า เสลกูมาร ของ พระนางวิสาขาเทวี ทรงสมภพ พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ ขึ้นทรงพญาม้าชื่อ สุทัสสนะ เสด็จออกมหาภิเนษกรรมทรงผนวช มนุษย์เก้าโกฏิก็บวชตามเสด็จ พระมหามารุชอันบรรพชิตเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบูรณมี เสวยข้าวมธุปายาสที่มหาชนนำมาเป็นเครื่องสังเวชนางนาคชื่อว่าสุจินทรานางนาคที่มีเรือนร่างทุกส่วนอันมหาชนเห็นอยู่ ถวายพร้อมด้วยถาดทอง ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ สวนสาละรุ่น ที่ประดับด้วยต้นไม้รุ่น ๑๐ ต้น เวลาเย็น

ทรงรับหญ้าคา ๘ กำ ที่พญานาคชื่อ มหารุจิ ผู้ชอบใจธรรมถวาย แล้วเสด็จ
เข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ จัมปกะ ต้นจำปา ทรงลาดสันถัดหญ้าคากว้างยาว ๕๑
ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิ ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า
อนเนชาติตัสสารี ๗ ล ๗ ตณฺหณํ ขยมชฺชณฺคา ที่พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์
ทรงประพาศิมา ทรงยับยั้งอยู่ ณ ที่ใกล้โพธิพฤกษ์ ๗ วัน ทรงรับอาราธนา
แสดงธรรมของท้าวมหาพรหม ทรงเห็นภิกษุใหม่เก้าโกฏิที่บวชกับพระองค์
เป็นผู้สามารถแทงตลอดอริยธรรมได้ เสด็จไปทางอากาศลงที่โนนราชอุทยาน
ใกล้โนนนคร อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ
ที่นั่น ครั้งนั้น ธรรมากิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ต่อมาอีก เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้นำโลกเสด็จจาริกไปในเทวโลก
ทรงแสดงธรรมโปรดในที่นั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ ก็ครั้ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าอัตถทัสสี เสด็จเข้าไปยังกรุงโสภณะ เหมือนพระผู้มีพระภาค
เจ้าของเราเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแสดงธรรมโปรด ธรรมากิสมัย
ครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในมณฑลที่นั่นนั่นเอง พระอัตถทัสสีพุทธรเจ้า
ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ก็ทรงกำจัดความมืดใหญ่ บรรลु
พระโพธิญาณอันอุดม.

พระองค์ อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ทรงยังหมื่นโลกชาตุ พร้อม
ทั้งเทวโลกให้อิ่มด้วยอมฤตธรรม.

พระโลกนาถแม้พระองค์นั้น ก็ทรงมีอภิสมัย ๓
ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ครั้งพระอถกทัสสีพุทธเจ้า เสด็จจาริกไปใน
เทวโลก อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก้สัत्वแสนโกฏิ.

ต่อมา ครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในสำนัก
พระชนก อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก้สัत्वแสนโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตุเถว ความว่า ในกัปนั้นนั่นเอง แต่
ในที่นี้ วรรคที่ท่านประสงค์เอาว่ามัตถกัป ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในหนหลัง ในการ
พรรณनावงศ์ของพระปฐมุตตรพุทธเจ้าว่า ในกัปใด บังเกิดพระพุทธเจ้า ๓
พระองค์ กัปนั้นชื่อว่า วรรคป เพราะฉะนั้นในที่นี้ วรรคป ท่านจึงประสงค์เอา
ว่า มัตถกัป. บทว่า นิหนุตฺวาน แปลว่า กำจัดแล้ว หรือปาฐะก็อย่างนี้
เหมือนกัน. บทว่า สนฺโต แปลว่า มีอยู่. บทว่า อมเตน ได้แก่ ด้วย
คัมมมฤตธรรมคือการบรรลุมรรคผล. บทว่า ตปฺปยิ แปลว่า ให้อิ่มแล้ว
อธิบายว่าให้อิ่มหน้าสำราญ. บทว่า ทสสหฺสุติ ก็คือ ทสสหฺสุติโลกธาตุ.
บทว่า เทวจาริกิ ความว่า จาริกไปในเทวโลก เพื่อแนะนำเทวดาทั้งหลาย

ได้ยินว่า ในสุจันทกนคร พระสันตราชโอรสและอุปสันตะบุตรปุโรหิต
ไม่เห็นสาระในไตรเพทและลัทธิสมัยอื่นทุกอย่าง จึงวางคนที่รอบรู้และแก้สั
กล้าไว้ ๔ คน ที่ประตู่ทั้ง ๔ ของพระนคร โดยสั่งว่า พวกท่านเห็นหรือ
ได้ยินสมณะหรือพราหมณ์ที่เป็นบัณฑิตผู้ใด พวกท่านจงมาบอกเรา สมัยนั้น
พระโลกนาถอถกทัสสีเสด็จถึงสุจันทกนคร. ลำดับนั้น พวกบุรุษที่คนเหล่านั้น
บอกแล้ว ก็พากันไปแจ้งการเสด็จมาในที่นั้นของพระทศพลแก่สองท่านนั้น
แต่นั้นพระสันตราชโอรสและอุปสันตะบุตรปุโรหิต ฟังข่าวการเสด็จมาของ
พระตถาคต ก็มีใจร่าเริง มีบริวารพันหนึ่งไปรับเสด็จพระทศพลผู้ไม่มีผู้เสมอ

ถวายบังคมแล้วนิมนต์ ถวายมหาทานที่ไม่มีใครเทียม แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน วันที่ ๗ ก็ฟังธรรมกถาพร้อมด้วยผู้คนชาวนครทั้งสิ้น เขาว่าวันนั้น บุษย์แก้หมื่นแปดแสน พวกกันบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาแล้วบรรลุพระอรหัต พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางบริษัทนั้น. นั้นเป็นสันนิบาต ครั้งที่ ๑.

ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงธรรมแก่พระเสลเถระ โอรสของพระองค์ ทรงยังบุษย์แปดหมื่นแปดพันให้เลื่อมใสแล้ว ให้บวชด้วยเอหิภิกขุภาวะให้เขาบรรลุพระอรหัตแล้ว ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ต่อมาอีก เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เทวดาและมนุษย์วันมาฆบูชาในมหาเมฆกลสมามคม ทรงยังสัตว์เจ็ดหมื่นแปดพันให้บรรลุพระอรหัต ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระอรรถทัตตีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ พระองค์นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบคงที่ ๓ ครั้ง.

พระสาวกแก้หมื่นแปดพันประชุมกันเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑ พระสาวกแปดหมื่นแปดพันประชุมกันเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

พระสาวกจีณาสพ ผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่น ผู้ไร้มลทิน ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่เจ็ดหมื่นเจ็ดพันประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา อันโลกสมมติว่าเป็นพราหมณ์มหาศาล ชื่อสุสิมะ ในนครจัมปกะ พระโพธิสัตว์นั้นสละสมบัติทุก

อย่าง แก่คนจน คนอนาถา คนกำพร้า คนเดินทางไกลเป็นต้น ไปใกล้ป่า หิมพานต์ บวชเป็นดาบส ยังสมาบัติ ๘ และอธิญา ๕ ให้เกิดแล้ว เป็นผู้ มีฤทธานุภาพมาก แสดงความไม่มีโทษและความมีโทษ แห่งกุศลธรรมและ อกุศลธรรมทั้งหลายแก่มหาชน รอคอยการอุบัติแห่งพระพุทธเจ้า.

สมัยต่อมา เมื่อพระอัสสชิพุทธเจ้า ผู้นำโลกทรงอุบัติในโลกแล้ว ทรงยังฝนคืออมฤตธรรมให้ตกลงในท่ามกลางบริษัท ๘ ณ กรุงสุทิสสนมหา- นคร พระโพธิสัตว์ฟังธรรมของพระองค์แล้ว ก็ไปสู่โลกสวรรค์ แล้วนำเอา ดอกไม้ทิพย์ มีมณฑารพ ปทุม ปาริฉัตรกะ เป็นต้น มาจากเทวโลก เมื่อ จะสำแดงอานุภาพของตน จึงปรากฏตัว ยังฝนดอกไม้ให้ตกลงในทิศทั้ง ๔ เหมือนมหาเมฆตกใน ๔ ทวีป แล้วสร้างสิ่งที่สำเร็จด้วยดอกไม้มีที่บูชา เสา ระเบียบ ข่ายทองที่สำเร็จด้วยดอกไม้เป็นต้น เป็นมณฑปดอกไม้โดยรอบ บูชาพระทศพลด้วยฉัตรดอกมณฑารพ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรง พยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนาม ว่าโคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นขฤลิมีตบะสูง โดยชื่อว่าสุติมะ

อันแผ่นดินคือโลกสมมติว่า เป็นผู้ประเสริฐ.

เรานำดอกไม้ทิพย์ คือ มณฑารพ ปทุม

ปาริฉัตรกะ จากเทวโลก บูชาพระสัมพุทธเจ้า.

พระอัสสชิพุทธเจ้า มหามุนีพระองค์นั้นทรง

พยากรณ์เราว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป ท่านผู้นี้จักเป็น

พระพุทธเจ้า.

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์ ก็รำเริง สดใจ
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
บริบูรณ์.

แก้orroด

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชฎิลโ** ได้แก่ ชื่อว่าชฎิล เพราะมีชฎา
มุ่นมวยผม. บทว่า **มหิยา เสฏฐสมมโต** ความว่า อันโลกแม่ทั้งสิ้น
สมมติยกย่องอย่างนี้ว่า เป็นผู้ประเสริฐสุด สูงสุด เลิศ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าอรรถกถาสีพระองค์นั้น ทรงมีพระนคร ชื่อว่า
โสกณะ พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าสาคระ** พระชนนีพระนามว่า
พระนางสุทัสสนา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า **พระสันตะ** และ **พระอุปสันตะ**
พระพุทธรูปคู่ชฎาชื่อว่า **พระอภยะ** คู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า **พระธัมมา** และ
พระสุธัมมา โภธิพฤกษ์ชื่อว่า **จัมปกะ** พระศรีระสูง ๘๐ ศอก พระรัศมี
แห่งพระศรีระแผ่ไปโดยรอบ ประมาณโยชน์หนึ่งทุกเวลา พระชนมายุแสนปี
พระอัครมเหสีพระนามว่า **พระนางวิสาขา** พระโอรสพระนามว่า **เสตะ**
ออกอภิเษกกรรมณ์ด้วยยานคือ **ม้า**. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระอรรถกถาสีศาสดา ทรงมีพระนครชื่อว่า **โสกณะ**
พระชนกพระนามว่า **พระเจ้าสาคระ** พระชนนีพระ
นามว่า **พระนางสุทัสสนา**.

พระอัครทาสีศาสดา มีพระอัครสาวกชื่อว่า
พระสันตะ และ พระอุปสันตะ พระพุทธอุปัฏฐาก
ชื่อว่า พระอภยะ.

พระอัครสาวกชื่อว่าพระชัมมา และพระสุชัมมา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า จัมปะกะ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสด็จด้วยพระพุทธเจ้า
ผู้ไม่มีผู้เสมอ สูง ๘๐ ศอก งามเหมือนพญาศาลพฤกษ์
เต็มบริบูรณ์เหมือนพระจันทร์.

พระรัศมีตามปกติของพระองค์ มีหลายร้อยโกฏิ
แผ่ไปโยชน์หนึ่ง สิบทิศทั้งเบื้องสูงเบื้องต่ำทุกเมื่อ.

พระพุทธเจ้าเป็นผู้องอาจในนรชน เป็นมุณียอด
แห่งสรรพสัตว์ ผู้มีพระจักขุพระองค์นั้น ทรงดำรงอยู่
ในโลกแสนปี.

พระอัครทาสีพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงแสดง
พระรัศมีที่ไม่มีอะไรเทียบ เจ็ดเข้าไปในโลกทั้งเทวโลก
ทรงถึงความเป็นผู้ไม่เที่ยงแท้ ดับขันธปรีนิพพาน
เพราะสิ้นอุปาทาน เหมือนดวงไฟดับ เพราะสิ้นเชื้อ
ฉะนั้น.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปุราชาว ปุริโต ความว่า เหมือน
ดวงจันทร์ราชาแห่งดวงดาว บริบูรณ์ไร้มลทินทั่วมณฑลในอุคสูสารท. บทว่า

ปากติกา ความว่า เกิดขึ้นตามปกติ ไม่ใช่ตามอธิษฐาน เมื่อใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์ เมื่อนั้น ก็ทรงแผ่พระรัศมีไปในจักรวาลแม่หลายแสนโกฏิ. บทว่า รัสสิ แปลว่า พระรัศมีทั้งหลาย. บทว่า อุปาทาน-สงฺขยา ได้แก่ เพราะสิ้นอุปาทาน. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ เพราะสิ้นอุปาทาน ๔ เหมือนไฟดับเพราะสิ้นเชื้อ พระธาตุทั้งหลายของพระองค์ เรี่ยรายไปด้วยพระอธิษฐาน. คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่งง่ายทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระอัครทาสีพุทธเจ้า

๑๕. วงศ์พระธัมมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๕

ว่าด้วยพระประวัติของพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า

[๑๖] ในมณฑลที่นั่นนั่นเอง พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้นำโลก ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงกำจัดอนธการคือความมืดได้แล้ว ก็เจ็ดจ้าในโลกพร้อมทั้งเทวโลก.

ครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้มีพระเดชไม่มีใครเทียบพระองค์นั้น ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสมัยครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ทรงสั่งสอนสัตวชัยฤณี อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งทำวสักกะพร้อมทั้งบริษัท เข้าเฝ้าพระเจ้าผู้บำเพ็ญพิเศษ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์แปดสิบโกฏิ.

พระธัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้เป็นเทพแห่งเทพ พระองค์นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า เข้าจำพรรษา ณ กรุงสธนะ พระสาวกพันโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

ต่อมาอีก ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จจากเทวโลกมา
สู่มนุษยโลก พระสาวกร้อยโกฏิประชุมกัน เป็นสัน-
นิบาต ครั้งที่ ๒.

ต่อมาอีก ครั้งพระพุทธเจ้าทรงประกาศชุดคุณ
พระสาวกแปดสิบโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้ง
ที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นท้าวสักกปริณทนะ ได้บูชา
ด้วยของหอมดอกไม้และดนตรี อันเป็นทิพย์.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่าม
กลางเทวดา ทรงพยากรณ์เราว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระ-
พุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมจากกรุงกบิลพัสดุ์
ตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาล-
นิโครธ ทรงรับขวามธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จเข้าไป
ยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขวามธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางดี อันเขาจัด
แต่งไว้แล้ว ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมayasa
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้จัก
เป็นพระโอรส.

พระอัครสาวก ชื่อว่า พระโกณฑิยะ และพระอุป-
ติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอนันตนะ จักบำรุง
ท่านพระชินเจ้าพระองค์นี้.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และ พระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นอัสสัตตะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า จิตตะ และหัตถกะอาพวงกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ-
โคดม ผู้มีพระยศพระองค์นั้น จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระสัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ใหญ่พระองค์นั้นแล้ว ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็น
หน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु พร้อมทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง
ปรบมือ หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

ฉิวว่า พวกเรจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถ พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันทิ.

พวกเราทั้งหมด ผิดว่า ผ่านพื้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้ ฉันทิเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระธัมมทัสสีศาสดา มีพระนคร ชื่อว่า ธรรมะ
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าธรรมะ พระชนนีพระนาม
ว่า พระนางสุนันทา.

พระองค์ครองขรรษาวิสัยอยู่แปดพันปี มีปรา-
สาทอย่างเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า อรชะ วิระ และสุทัสสนะ.

มีพระสนมมารี แต่งกายงามสี่หมื่นนาง พระ-
อัครมเหสี พระนามว่า พระนางวิจิโกพี พระโอรส
พระนามว่า พระปัญญูวัฒนนะ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยปราสาท ทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน.

พระมหาวิระ ธัมมทัสสีนราสภ ผู้เลิศกว่านรชน
อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ พระ-
ธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระอัครสาวก ชื่อว่า พระปทุมะ พระปุตสทวะ
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่า พระสุทัตตะ.

พระอัครสาวกชื่อว่าพระเขมาและพระสังจนมา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าพิมพิขาละ ต้นมะกล่ำเครือ.

อัครอุปัฏฐากชื่อว่า สุภัททะ และกฐิสสหา อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อว่า สาทิสสา และกพิสสา.

พระพุทธรเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธรเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอ สูง ๘๐ ศอก รุ่งโรจน์ด้วยพระเดช ในหมื่น
โลกธาต.

พระองค์งดงาม เหมือนต้นพญาศาลพฤกษ์ที่
ออกดอกบานสะพรั่ง เหมือนสายฟ้าในนภากาศเหมือน
ดวงอาทิตย์เที่ยงวัน.

พระผู้มีพระจักขุดำรงอยู่ในโลกแสนปี พระชน-
มายุของพระองค์ ผู้มีพระเดชไม่มีใครเทียบ พระองค์
นั้น ก็เท่าๆ กับสัตว์อื่น.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงแสดงพระรัศมีทำ
พระศาสนาให้ไ้ร่มลทินแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน
เหมือนดวงจันทร์เคลื่อนจากท้องนภากาศ.

พระมหาวิระชัมมทัสสี ปรีนิพพาน ณ พระวิหาร
เกสธาราม พระสถูปของพระองค์สูง ๓ โยชน์.

จบวงศ์พระชัมมทัสสีพุทธรเจ้าที่ ๑๕

พรรณนางค์พระธัมมทัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๕

เมื่อพระอัครทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว อันตรกัปก็ล่วงไปแล้ว เนื้อสัตว์ทั้งหลายที่มีอายุนับไม่ได้ตกลงโดยลำดับ จนมีอายุได้แสนปี พระศาสดาพระนามว่า **ธัมมทัสสี** ผู้ทำความสว่างแก่โลก ทำการกำจัดมลทินมิโลภะเป็นต้น เป็นนายกเอกของโลก อุบัติขึ้นในโลก พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตติจากนั้นแล้ว ก็ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ **พระนางสุนันทาทวี** อัครมเหสีของพระเจ้าสวณณะ ผู้เป็นที่พึ่งของโลกทั้งปวง ณ กรุงสวณณะ ถ้วนกำหนดทศมาส พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ สวณะราชอุทยาน เหมือนจันทร์เพ็ญโคจรลอดช่องเมฆ ในฤดูฝน เมื่อพระมหามารุช พอประสูติจากพระครรภ์พระชนนีเท่านั้น โวหารการว่ากล่าวที่ไม่ชอบธรรม ในศาสตร์และคัมภีร์อันกล่าวด้วยเรื่องอริกรรม (การตัดสินคดี) ก็เสื่อมหายไปเองแล ดำรงอยู่แต่การว่ากล่าวที่ชอบธรรมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ในวันเฉลิมพระนามของพระองค์ พระชนกชนนิจึงเฉลิมพระนามว่า **ธัมมทัสสี** พระองค์ครองฉรวัสวีสัยอยู่แปดพันปี นัยว่าทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่า อรชชะ วิรชชะ และ สุทัสสนะ มีพระสนมมารีสองแสนสองหมื่นนาง มีพระนาง **วิจิโกพิเทวี** เป็นประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า **ปุลญญวัตนะ** ของพระนาง **วิจิโกพิเทวี** สมภพ พระมหามารุชนั้น ทรงเห็นนิมิต ๔ ทรงเป็นสุขุมาลชาตಿಯ่างยิ่ง เหมือนเทพกุมาร เสวยสมบัติเหมือนเทพสมบัติ ทรงลุกขึ้นในยามกลาง ประทับบนที่สิริไสยาสน์ ทรงเห็นอาการอันวิการของเหล่าสนมที่หลับไหล ก็เกิดสังเวช เกิดจิตคิดออกมหาภิเนษกรรมณ์ ในลำดับเกิดจิตนั้นแล สุทัสสน-

ปราสาทของพระองค์ก็ลอยขึ้นสู่นภาภค อันจตุรงค์เสนาแวดล้อมแล้ว ลอยไปเหมือนดวงอาทิตย์และเหมือนเทพวิมาน แล้วก็ลงตั้งอยู่ใกล้โพธิพฤกษ์ชื่อต้นรัตตกรวกะ มะกล้ำทอง ได้ยินว่า พระมหามารุช ทรงรับฝ้ากาสาเยที่ท้าวมหาพรหมน้อมถวาย ทรงผนวชแล้ว เสด็จลงจากปราสาท ประทับยืนอยู่ไม่ไกล. ปราสาทก็ลอยไปทางอากาศอีก ทำโพธิพฤกษ์ไว้ข้างในแล้วตั้งลงที่แผ่นดิน แม่นางสนมมารีพร้อมทั้งบริวาร ก็ลงจากปราสาท เดินไปชั่วครึ่งคาวุตก็หยุด ณ ที่นั่น เว้น นางสนมมารี ปริจาริกาและหญิงรับใช้ของนางสนมเหล่านั้น มนุษย์ทุกคนก็บวชตามเสด็จ ภิกษุทั้งหลาย ก็มีจำนวนถึงแสนโกฏิ.

ลำดับนั้น พระชัมมทัตตีโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญความเพียร ๗ วัน เสวยข้าวมธุปายาสที่ พระนางวิจิโกพีเทวี ถวาย ทรงพักกลางวัน ณ ป่าพุทรา เวลาเย็นทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียวชื่อสิริวัตนะถวาย แล้วเสด็จไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อพิมพิชालะ ต้นมะกล้ำเครือ ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๕๑ ศอก ทรงแทงตลอดพระศัพัญญุตญาณ ณ โพธิพฤกษ์นั้น ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติสัตว์ ๗๑ ตณฺหํ ขยมชฺชกคา แล้วทรงยับยั้งอยู่ใกล้ ๆ โพธิพฤกษ์ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงรับอาราธนาท้าวมหาพรหม แล้วทรงทราบว่ ภิกษุแสนโกฏิที่บวชกับพระองค์เป็นผู้สามารถแทงตลอดพระศัพทธรรมได้ ก็เสด็จหนทาง ๑๘ โยชน์ วันเดียวเท่านั้นก็ถึงอิสิปตนะ อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ก็ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ อิสิปตนะนั้น ครั้งนั้น อภิสัมยครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่ภิกษุแสนโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในมณฑลที่นั่นนั่นเอง พระชัมมทัตตีพุทธเจ้า ผู้
มีพระยศยิ่งใหญ่ ก็กำจัดความมืดมนอนธการแล้ว
เจ็ดจ้านในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก.

ในกาลที่พระชัมมทัสสีพุทธเจ้า ผู้มีพระเดชที่ไม่
มีผู้เทียบได้พระองค์นั้น ทรงประกาศพระธรรมจักร
อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแกกัณฐแสนโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตมนุชการี ความว่า ได้แก่ อนชการ
คือโมหะ ที่ชื่อว่าตมะ.

ครั้งพระราชาพระนามว่า สัตยชัย ในนครชื่อ ตละระ ทรงเห็นโทษ
ในกาม และคุณอันเกษมในเนกขัมมะ จึงทรงผนวชเป็นฤๅษี คนเก่าหมื่นโกฏิ
บวชตามเสด็จ ชนเหล่านั้น ได้อภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ หมดทุกคน ครั้ง
นั้น พระชัมมทัสสีศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของชนเหล่านั้น จึงเสด็จไป
ทางอากาศ ถึงอาศรมบทของสัตยชัยดาบสแล้ว ทรงยืนอยู่ในอากาศ ทรง
แสดงธรรมอันเหมาะแก่อัชยาศัยของดาบสเหล่านั้น ทรงยังธรรมจักขุให้เกิดขึ้น
นั้นเป็นอภิสมัย ครั้งที่ ๒. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งพระชัมมทัสสีพุทธเจ้า ทรงสั่งสอนสัตยชัย-
ฤๅษี อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแกกัณฐเก้าสิบโกฏิ.

ครั้งทำวสัฏกจะจอมทวยเทพ ประสงค์จะฟังธรรมของพระศพล จึง
เสด็จเข้าไปเฝ้า อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแกกัณฐแปดสิบโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึง
ตรัสว่า

ครั้งทำวสัฏกจะพร้อมทั้งบริษัทเข้าเฝ้า พระผู้เป็น
นายกพิเศษ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแกกัณฐแปดสิบโกฏิ.

ส่วนครั้งพระชัมมทัสสีพุทธเจ้าทรงบวช พระปฐมกุมาร และพระ-
ปุตตเทวกุมาร พระกนิษฐภคินีต่างพระมารดา พร้อมทั้งบริวารในกรุงสรณะ
ทรงทำสุททธิปวารณา ท่ามกลางกัณฐแสนโกฏิซึ่งบวชภายในพรรษานั้น นั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 548

เป็นสันนิบาต ครั้งที่ ๑ ต่อมาอีก ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลงจากเทวโลก ภิภุร้อยโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒ ครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ประกาศคุณานิสงส์แห่งธุดงค์ ๑๓ ณ พระสุทธานาราม ทรงสถาปนาพระ- มหาสาวก ชื่อ หาริตะ ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลางภิภุร้อยโกฏิ นั้นเป็นสันนิบาต ครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระธัมมทัสสี ผู้เป็นเทพแห่งเทพ แม่พระองค์
นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไว้
มลทิน มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ครั้งพระธัมมทัสสีพุทธเจ้าเจ้าจำพรรษา ณ กรุง
สธนะ ภิภุร้อยโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาต
ครั้งที่ ๑.

ต่อมาอีก ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จจากเทวโลกมา
สู่มนุษยโลก ภิภุร้อยโกฏิประชุมกัน เป็นสัน
นิบาตครั้งที่ ๒.

ต่อมาอีก ครั้งพระพุทธเจ้าทรงประกาศธุดงค์-
คุณ ภิภุร้อยโกฏิประชุมกัน เป็นสันนิบาต
ครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นท้าวสักกเทวราช อันทวยเทพ
ในเทวโลกทั้งสองแวดล้อมแล้ว เสด็จมาบูชาพระตถาคต ด้วยของทิพย์มีของ
หอมและดอกไม้เป็นต้น และด้วยทิพยดนตรี พระศาสดาแม่พระองค์นั้น ก็
ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า ในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทธานุชาต
ว่า โคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น เราเป็นท้าวสักกปริณทนะ ได้บูชาด้วย
ของหอม ดอกไม้ และดนตรีทิพย์.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่าม
กลางเทวดา ทรงพยากรณ์เราว่า ล่วงไป ๑,๘๐๐ กัป
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อ ธรรมะ พระชนก
พระนามว่า พระเจ้าธรรมะ พระชนนีพระนามว่า พระนางสุนันทา คู่พระ
อัครสาวกชื่อว่า พระปฐมะ และ พระปุสสเทวะ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า
สุเนตตะ* คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระเขมา และ พระสัจจนามา โภธิ-
พฤกษ์ชื่อว่า พิมพิชालะ ต้นมะกกล้าเครือ พระสรีระสูง ๘๐ ศอก พระชนมายุ
แสนปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางวิจิโกพิเทวี พระโอรสพระนามว่า
พระปุลญญวัณณะ ออกอภิเษกกรรมด้วยปราสาท. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระธัมมทัสสีศาสดา ทรงมีพระนครชื่อว่าธรรมะ
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าธรรมะ พระชนนีพระ
นามว่า พระนางสุนันทา.

พระธัมมทัสสีศาสดา มีพระอัครสาวก ชื่อว่า
พระปฐมะ และ พระปุสสเทวะ พระพุทธอุปัฏฐาก
ชื่อว่า พระสุเนตตะ.

๑. บาลีเป็น ลุฑิตตะ.

พระอัครสาวิกาชื่อน่าพระเขมาและพระสังจนมา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นพิมพิชालะ.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มี
ผู้เสมอพระองค์นั้น สูง ๘๐ ศอก ทรงรุ่งโรจน์ด้วย
พระเดชในหมื่นโลกธาตุ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น งดงามเหมือนต้นพญา
ตาลพฤษ์ที่ออกดอกบานสะพรั่ง เหมือนสายฟ้าใน
นภากาศ เหมือนดวงอาทิตย์เที่ยงวัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอยู่ในโลกแสนปี พระ-
ชนมาของพระผู้มีพระเดช ที่ไม่มีใครเทียบพระองค์
นั้น ก็เท่านั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวก แสดงพระรัศมีทำพระ-
ศาสนาให้ร่มลทินแล้ว ก็ปรินิพพานเหมือนดวงจันทร์
เคลื่อนจากท้องนภากาศ.

แก้orro

ต้นมะกล่ำทอง ชื่อน่า ต้นพิมพิชาละในพระคานานั้น. บทว่า
ทสทสุตฺติมิ ชาตุยา ก็คือ ทสทสุตฺติยา โลกชาตุยา ในหมื่นโลกธาตุ.
บทว่า วิชฺชว ก็คือ วิชฺชุตตา วิย เหมือนสายฟ้า. บทว่า อุปโสถ
ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น งดงามเหมือนสายฟ้าและเหมือนดวง
อาทิตย์ยามเวลาเที่ยงวันฉะนั้น. บทว่า สมกั ความว่า พระชนมาของพระ-
องค์ ก็เท่าๆ กับนรสัตว์ทั้งปวง. บทว่า จวิ แปลว่า เคลื่อนแล้ว. บทว่า

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 551

จนฺโทว ความว่า เหมือนดวงจันทร์เคลื่อนจากท้องฟ้า. ได้ยินว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้าชัมมทัสสี ดับขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารเกสาราม กรุง
สาละวดี คำที่เหลือในคาถาทุกแห่งจัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางค์พระชัมมทัสสีพุทธเจ้า

๑๖. วงศ์พระสิทธิตถพุทธเจ้าที่ ๑๖

ว่าด้วยพระประวัติของพระสิทธิตถพุทธเจ้า

[๑๗] ต่อจาก สมัยของพระสัมมทัสสีพุทธเจ้า
พระพุทธรูปพระนามว่า สิทธิตถะ ผู้นำโลก ทรง
กำจัดความมืดทั้งปวง ก็เจ็ดจำเหมือนดวงอาทิตย์อุทัย.

พระพุทธรูปแม่พระองค์นั้น ทรงบรรลุพระ-
สัมโพธิญาณแล้ว เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลกให้ข้าม
โอฆะ เมื่อยังโลกทั้งเทวโลกให้ดับร้อน ก็ทรงหลัง
เมฆฝนคือธรรมให้ตกลงมา.

พระพุทธรูปผู้มีพระเดชหาผู้เทียบไม่ได้พระ-
องค์นั้น ก็ทรงมีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้
มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

ต่อมาอีก ครั้งทรงสิ้นธรรมเถรี ณ นครกัสมิระ
อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งพระพุทธรูปผู้สูงสุดในนรชนพระองค์นั้น
ทรงแสดงธรรมโปรด ณ กรุงเวภาระ อภิสมัยครั้งที่ ๓
ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ.

พระสิทธิตถพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

สถาน ๓ เหล่านี้คือ สันนิบาตประชุมพระสาวก

ร้อยโกฏิ เก้าสิบโกฏิ และแปดสิบโกฏิเป็นสันนิบาต-
ประชุมพระสาวก ผู้เฝ้ามณฑล.

สมัยนั้น เราเป็นดาบสชื่อมั่งคละ มีเดชสูง อัน
ใคร ๆ พบได้ยาก ตั้งมั่นด้วยกำลังแห่งอภิญา.

เรานำผลชมพูมาจากต้นชมพู ถวายแต่พระ-
ลัทธิตถพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้าทรงรับแล้ว ตรัส
พระดำรัสดังนี้ว่า

ท่านทั้งหลาย จงดูชฎิลดาบสผู้มีตบะสูงผู้นี้ เก้า
สิบสี่กัปนับแต่กัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมจากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนำรีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นชปาโลนิโครธ
ทรงรับข่าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข่าวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินไปตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทัก-
ษิณโพธิมณฑลสถาน จักตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ชื่อต้น
อัสดลละ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

พระอัครสาวกชื่อว่า พระโกลิตะ และพระอุปติส-
สะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่า พระอนันตทะ จักบำรุง พระ-
ชินเจ้าพระองค์นี้.

พระอัครสาวิก ชื่อว่า พระเขมา และ พระอุบล
วรรณ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียนต้นอัสสัตตะ.

อัครอุปปฏิฐาก ชื่อว่า จิตตะ และ หัตถกะอาพวกะ
อัครอุปปฏิฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ
โคดมผู้มีพระยศพระองค์นั้น พระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์ และ เทวดาทั้งหลายพึงพระดำรัสนี้ ของ
พระสิทธิศตพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุดั่งเทวโลก พากันโห่ร้อง ประบมือ
หวัรอร่าเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าววว่า

ผิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถ พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จัก
อยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทุกคน ผิดว่า ผ่านพื้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาลพวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ฉันนั้นเหมือนกัน .

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระสถิตตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
นครชื่อว่าเวภาระ พระชนก พระนามว่า พระเจ้าอุเทน
พระชนนีพระนามว่า พระนางสุผัสสา.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี มี
ปราสาทอย่างเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า โกกาสะ อุปปละ
และ โกกนุทะ มีพระสนมনারีสี่หมื่นแปดพันนาง
พระอัครมเหสี พระนามว่า พระนางสุมนา พระโอรส
พระนามว่า อนุปมะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยพระวอ ทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐ เดือน
เต็ม.

พระมหาวิริยธัตตะ ผู้นำโลก สูงสุดในนรชน
อันทำวมหาพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระสถิตตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวก ชื่อว่า พระสัมพะละ และ พระสุमितตะ
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระเรวตะ.

ทรงมีพระอัครสาวิกาชื่อนี้ว่าพระสีวลี และพระ-
สุรัจฉมา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์
นั้น เรียกตันทกณิการ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อนี้ว่า สุบปิยะและสัมพุทฺธะ อัคร-
อุปัฏฐายิกาชื่อนี้ว่า ชัมมา และสุชัมมา.

พระพุทฺธเจ้าพระองค์นั้น สูงขึ้นเบื้องบน ๖๐
ศอก เสมือนรูปปฏิมาทอง รุ่งโรจน์ในหมื่นโลกธาต.

พระพุทฺธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทฺธเจ้า ผู้ไม่มี
ผู้เสมอ ไม่มีผู้ข้ง ไม่มีผู้เทียบ ผู้มีพระจักขุ พระองค์
นั้น ทรงดำรงพระชนม์อยู่ในโลก แสนปี.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงแสดงพระรัศมีอัน
ไพบูรณ์ ทรงยังสาวกทั้งหลายให้บานแล้ว ทรงพิลาส
ด้วยสมบัติอันประเสริฐ ปรีนิพพาน.

พระสถิตตพุทฺธเจ้า วรมุนี ปรีนิพพาน ณ พระ-
วิหารอนามาราม พระวรสถูปของพระองค์ในพระ-
วิหารนั้น สูง ๔ โยชน์.

จบวงศ์พระสถิตตพุทฺธเจ้าที่ ๖

พรรณนางค์พระสิทธัตถพุทธเจ้าที่ ๑๖

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าข้ามทศสิปรีนิพพานแล้ว ศาสนาของพระองค์ก็อันตรธานไปแล้ว เมื่อกัปนั้นล่วงไปและล่วงไปหนึ่งพันเจ็ดร้อยหกกับ กัปหนึ่ง สุดท้ายเก้าสิบสี่กัปนับแต่กัปนี้ ก็ปรากฏมีพระศาสดาพระองค์หนึ่ง พระนามว่า สิทธัตถะ ผู้บรรลุประโยชน์อย่างยิ่ง ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระสัมมทัสสีพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระนามว่า สิทธัตถะ ผู้นำโลก ทรงกำจัดความมืดทั้งหมด เจ็ดจำ เหมือนดวงอาทิตย์อุทัย แม้พระสิทธัตถโพรหัสิตว์ ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย.

บังเกิดในภพคุณิต จุตจากนั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสุผัสสาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน กรุงเวภาระ ถ้วนกำหนดตสมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระชนนี ณ วิริยราชอุทยาน เมื่อพระมหามหามุขสมภพแล้ว การงานที่คนทั้งปวงเริ่มไว้ และประโยชน์ที่ปรารถนา ก็สำเร็จ เพราะฉะนั้น พระประยูรญาติทั้งหลายของพระองค์จึงเฉลิมพระนามว่า สิทธัตถะ พระองค์ครองฆราวาสวิสัยอยู่หมื่นปี ทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่า โกกาสะ อุปปละและปทุมะ* ปรากฏมีสนมณาริแปดหมื่นสี่พันนาง มีพระนางโสมนัสสาเทวี เป็นประมุข.

เมื่อ พระอนุปมกุมาร โอรสของพระนางโสมนัสสาเทวีสมภพแล้ว พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ ในวันอาสาฬหปุรณมี ก็ออกอภิเษกกรรมด้วยพระวอทอง เสด็จไปยังวิริยราชอุทยาน ทรงผนวช มนุษย์แสนโกฏิก็บวชตาม

๑. บาลีว่า โกกนุทะ

เสด็จ เล่ากันว่า พระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐ เดือน กับบรรพชิต
เหล่านั้น ในวันวิสาขบูชา มี เสวยข้าวมธุปายาส ที่ธิดาพราหมณ์ชื่อ สุนดรา
ตำบลบ้านออสทิสพราหมณ์ถวาย ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ ป่าพุทรา เวลาเย็น
ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียว ชื่อวรุณะถวาย ทรงลาดสันถัดหญ้า
๔๐ สอก ประทับนั่งขัดสมาธิ บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ทรงเปล่ง
พระอุทานว่า อนนขาติสังสารํ ฯ เป ฯ ตณฺหณํ ขยมชฺชตฺตา ทรงยับยั้ง
อยู่ ๗ วัน ทรงเห็นภิกษุแสนโกฏิที่บวชกับพระองค์ เป็นผู้สามารถแทงตลอด
สังขะ ๔ จึงเสด็จโดยทางอากาศ ลงที่คยามิตทายวัน ทรงประกาศพระธรรม-
จักรแก่ภิกษุเหล่านั้น ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่ภิกษุแสนโกฏิ ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธานุเจ้าแม่พระองค์นั้น บรรลุพระสัมโพธิ-
ญาณแล้ว เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลก ให้ข้ามโสมะ
เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลกให้ดับร้อน จึงทรงหลังฝน
คือธรรมให้ตกลง.

พระพุทธานุเจ้า ผู้มีพระเดชที่ไม่มีผู้เทียบได้ พระ-
องค์นั้น ทรงมีอภิสมัย ๓ ครั้ง อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มี
แก่สัตว์แสนโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สเทวํ ได้แก่ โลกทั้งเทวโลก. บทว่า
ชฺมมเมเมน ได้แก่ เมฆฝน คือธรรมกถา ต่อมาอีก ทรงทำทศทั้งสิบให้
เต็มด้วยพระสุรเสียงดังพรหม เสนาะดังเสียงนกการเวกร้อง สบายโสด

ไฟเพราะอย่างยิ่ง จับใจบัณฑิตชน เฉกเช่นอภิเชกด้วยน้ำอมฤต ทรงลั่นอมต-
ธรรมเทรี ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

ต่อมาอีก พระสิทธิตตพุทธเจ้า ทรงลั่นกลอง
ธรรม ในภิมรณคร อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์
เก้าสิบโกฏิ.

ครั้งพระสิทธิตตพุทธเจ้า ทรงแสดงพุทธวงศ์ในสมาคมพระญาติ
กรุงเวภาระ ทรงยังธรรมจักขุให้เกิดแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ นั้นเป็นอภิสมัย
ครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระพุทธเจ้าผู้สูงสุดในนรชนพระองค์นั้น ทรง
แสดงธรรม อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบ
โกฏิ.

พระราชาสองพี่น้องพระนาม สัมพละ และ สุमितตะ ทรงครอง
ราชย์ ณ อมรนคร ซึ่งงามน่าดูดั่งนครแห่งเทพ ลำดับนั้น พระสิทธิตต-
ศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของพระราชาสองพระองค์นั้น จึงเสด็จไปทาง
นภาภาสลงท่านกลางอมรนคร ทรงแสดงเจดีย์คือรอยพระบาทเหมือนเหยียบ
พื้นแผ่นดิน ด้วยพระยุคลบาท ซึ่งมีฝ่าพระบาทประดับด้วยจักร แล้วเสด็จ
ไปยังอมรราชอุทยาน ประทับนั่งเหนือพื้นศิลา ที่เขียนด้วยพระกรุณาของ
พระองค์ อันน่ารื่นรมย์อย่างยิ่ง แต่ณนั้น พี่น้องสองพระราชาก็เห็นพระเจดีย์
คือรอยพระบาท ก็เสด็จไปตามรอยพระบาท เข้าเฝ้าพระสิทธิตตศาสดาผู้บรรลु
ประโยชน์อย่างยิ่ง ถวายบังคมแล้วประทับนั่งล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมอันเหมาะแก่พระอัยยาศัยโปรดพระราชาสองพี่น้อง
นั้น สองพระองค์ทรงสดับธรรมกถาของพระศาสดาพระองค์นั้นแล้ว เกิด

พระศรัทธา ทรงผนวชแล้วบรรลุพระอรหัตต์ทั้งหมด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางพระจีณาสพร้อยโกฏิ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางบรรพชิตเก้าสิบโกฏิ ในสมาคมพระญาติ กรุงเวภาระ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒. ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงท่ามกลางบรรพชิตแปดสิบโกฏิ ที่ประชุมกัน ณ พระสุทิสสนวิหาร นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระสิทธิตถพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ประชุมสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

สถาน ๓ เหล่านี้ คือ สันนิบาตพระสาวกร้อยโกฏิ
เก้าสิบโกฏิ แปดสิบโกฏิ เป็นสันนิบาตของพระสาวก
จีณาสพผู้ไร้มลทิน.

แก้orroด

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นวุตฺติ อสตียาปิ จ โกฏินฺ ความว่า มีสันนิบาตแห่งพระสาวกเก้าสิบโกฏิ และแปดสิบโกฏิ. บทว่า เอเต อาตุตโย จานา ความว่า มีสถานที่สันนิบาต ๓ เหล่านี้. ปาฐะว่า จานาเนตานิ ตีณิ อเหตฺุ ดังนี้ก็มี.

สมัยนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพราหมณ์ชื่อว่ามังคละ กรุงสุรเสน จบไตรเพทและเวทศาสตร์ บริจาคกองทรัพย์นับได้หลายโกฏิ เป็นผู้ยินดีในวิเวก บวชเป็นดาบส ยังฉานและอภิญาให้เกิดอยู่ ทราบข่าวว่าพระพุทเจ้าพระนามว่า สิทธัตถะ อุบัติขึ้นแล้วในโลกจึงเข้าไปเฝ้า ถวายบังคมแล้วฟังธรรมกถาของพระองค์ แล้วเข้าไปยังต้นชมพู อันเป็นเครื่องหมายของชมพูทวีป นี้ด้วยฤทธิ์ นำผลชมพูมาแล้วอาราธนาพระสิทธิตถศาสดาผู้มีภิกษุบริวารเก้าสิบ

โกฏิ ให้ประทับในสุรเสนวิหาร เลี้ยงดูด้วยผลชมพู ให้ทรงอิมหันาสาราย
ลำดับนั้น พระศาสดาเสวยผลชมพูนั้นแล้ว ทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุดเกล้าสิบลีกับ
นับแต่กัปนี้ จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่าโคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นดาบสชื่อมังกละ มีเดชสูง อัน
ใครๆ เข้าพบได้ยาก ตั้งมั่นด้วยกำลังแห่งอภิญญา.

เรานำผลชมพูมาจากคันทชมพู ได้ถวายแต่พระ-
สิทธิตพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้าทรงรับแล้ว ตรัส
พระดำรัสดังนี้ว่า

ท่านทั้งหลายจงดูชฎิลดาบสผู้มีตบะสูงผู้นี้ แก่
สิบลีกับนับแต่กัปนี้ ดาบสผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทูปุปสโห** แปลว่า อันใครๆ เข้าหา
ได้ยาก หรือปาฐะก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อ เวภาระ พระชนก
พระนามว่า **พระเจ้าอุเทน** พระนามว่า **พระเจ้าชัยเสน** บ้างก็มี พระชนนี
พระนามว่า **สุผัสสา** คู่พระอัครสาวก ชื่อว่า **พระสัมพละ** และ **พระสุमितตะ**
พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า **พระเรวตะ** คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า **พระสีวละ** และ

พระสุรามา พระชนมายุแสนปี พระอักรมเหสีพระนามว่า พระนาง
โสมนัสสา พระโอรสพระนาม อนุปมะ ออกอภิเษกกรรมด้วยพระวาทอง
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระสิทธัตถพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อเวภาระ พระชนก พระนามว่า พระเจ้า
อุเทน พระชนนีพระนามว่า พระนางสุผัสสา.

พระสิทธัตถพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
อัครสาวกชื่อว่า พระสัมพละ และพระสุमितตะ พระ-
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระเรวตะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสีวลี และพระสุรามา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
กณิการะ ต้นกรรณิการ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูงขึ้นสู่ฟ้า ๖๐ ศอก
เสมือนรูปปฏิมาทอง จึงรุ่งโรจน์ในหมื่นโลกธาตุ.

พระพุทธเจ้า ผู้เสมอด้วยพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้
เสมอ อันใครซึ่งไม่ได้ เปรียบไม่ได้ ผู้มีจักขุพระองค์
นั้น ทรงดำรงอยู่ในโลกแสนปี.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงแสดงพระรัศมีอัน
ไพบุลย์ ยังสาวกทั้งหลายให้บานแล้ว ให้งดงามแล้ว
ด้วยสมบัติ อันประเสริฐแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพ
พาน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุฏฺฐิรฺตํ** ความว่า สูงจรดท้องฟ้า
ประมาณ ๖๐ ศอก. บทว่า **กณฺจนฺคฺมิยฺสฺสกาโธ** ได้แก่ นำคูเสมอรูปปฏิ-
มาที่สำเร็จด้วยทอง วิจิตรด้วยรัตนะต่างๆ. บทว่า **ทสฺสทฺสฺสตี วิโรจติ**
แปลว่า รุ่งโรจน์ในหมื่นโลกธาตุ. บทว่า **วิปฺปลํ** ได้แก่ พระรักรมีอันโอฬาร.
บทว่า **ปฺปฺปฺวาเปตฺวาน** ความว่า ทำให้บานแล้วด้วยดอกไม้ คือฉมานอภิญญา
มรรคผลและสมบัติ ถึงความโสภาคย์อย่างยิ่ง. บทว่า **วิลาสฺตฺวา** ได้
เยื้องกรายเล่นแล้ว. บทว่า **วรสฺมาปฺตฺติยา** ได้แก่ ด้วยสมบัติและอภิญญา
อันเป็นโลกิยะและโลกุตระ. บทว่า **นิพฺพุโต** ได้แก่ ปรีนิพพานแล้ว
ด้วยอนุปาทาปรีนิพพาน.

ได้ยินว่า พระสิทธัตถศาสดา เสด็จดับขันธปรีนิพพาน ณ **อนิม-**
ราชอุทฺทยาน กรุงกาศยอนเวฬุ ณ พระราชอุทฺทยานนั้นนั่นเอง เขาช่วยกัน
สร้างพระเจดีย์สำเร็จด้วยรัตนะ สูง ๔ โยชน์ สำหรับพระองค์แล ในกาลา
ทั้งหลายที่เหลือ ก็ชัดเจนแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางค์พระสิทธัตถพุทธเจ้า

๑๗. วงศ์พระตีสตพุทธเจ้าที่ ๑๗

ว่าด้วยพระประวัติของพระตีสตพุทธเจ้า

[๑๘] ต่อจากสมัยของพระสิทธัตถพุทธเจ้า พระตีสตพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ มีศีล ไม่มีที่สูด มีพระบริวารยศหาประมาณมิได้ เป็นพระผู้นำเลิศแห่งโลก.

พระมหาวีระผู้มีจักขุ ทรงกำจัดอนธการคือความมืด ทรงยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้สว่างแล้ว ทรงมีพระกรุณา ทรงอุบัติแล้วในโลก.

พระตีสตพุทธเจ้าแม้พระองค์นั้น ทรงมีพระวรฤทธิ์ไม่มีใครเทียบได้ มีศีลและสมาธิที่ไม่มีอะไรเทียบ ทรงถึงฝั่งในธรรมทั้งปวง ประกาศพระธรรมจักร.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงประกาศพระวาจาอันสะอาดในหมื่นโลกธาตุ สัตว์ร้อยโกฏิตรัสรู้ ในการแสดงครั้งที่ ๑.

อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ ในอภิสมัยครั้งที่ ๓ สัตว์หกสิบโกฏิตรัสรู้ ในครั้งนั้น พระตีสตพุทธเจ้าทรงเปลื้องสัตว์ คือ มนุษย์และเทวดา จากเครื่องผูก [สังโยชน์].

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน
มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

การประชุมพระสาวกชีณาสพแสนหนึ่ง เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑ การประชุมพระสาวกชีณาสพเก้า
ล้าน เป็นสันนิบาต ครั้งที่ ๒.

การประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน ผู้
บานแล้วด้วยวิมุตติ แปรล้าน เป็นสันนิบาต ครั้ง
ที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์ พระนามว่า สุชาตะ
สละโลกสมบัติยิ่งใหญ่ บวชเป็นฤษี.

เมื่อเราบวชแล้ว พระผู้นำโลก ก็อุบัติ เพราะ
ดับเสียวว่า พุทโธ เราจึงเกิดปีติ.

เราใช้มือทั้งสองประคองดอกไม้ทิพย์ คือดอก
มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตรกะ สะบัดผ้าคากรอง
เข้าไปเฝ้า.

เราถือดอกไม้ทิพย์นั้น กั้นพระติสสชินพุทธเจ้า
ผู้นำเลิศแห่งโลก อันวรรณะ ๔ เหล่า แวดล้อมแล้ว
ไว้เหนือพระเศียร.

ครั้งนั้น พระติสสพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประ-
ทับท่ามกลางชน ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบสอง
กัปนับแต่กัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเษกกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ตั้งความเพียรทำทุกกรกริยา.

พระตถาคต ประทับ ณ โคนต้นชพาลนิโครธ
ทรงรับข้ามธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จเข้าไปยัง
แม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ามธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่ออัสสัถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระ-
อุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าพระองค์นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และพระ
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกต้นอัสสัถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อนันทมาตา และอุตตรา พระโค-
ดมผู้มีพระยศ พระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มनुषย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ ของ
พระติสสพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก พากันโห่ร้อง ประ-
มมือ หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่

ฉิวว่า พวกเราพลาดพระศาสนาของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มनुษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉนใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิวว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉนนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระนคร
ชื่อว่าเขมกะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้าชนสันธะ
พระชนนี พระนามว่า ปทุมมา.

พระองค์ทรงครองมรवासวิสัยอยู่แสนปี ทรงมี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่าคุณเสลา อนาถิยะ และ
นิสกะมีพระสนมনারี ที่แต่งกายงามสามหมื่นนาง พระ
อักรมเหสีพระนามว่า พระนางสุภัททา พระโอรส
พระนามว่า อานันทะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือม้า ทรงตั้งความเพียร ครึ่ง
เดือนเต็ม.

พระมหาวีระติสสพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลกอัน
ทำวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรม-
จักร ฌ ยสวดีทายวัน อันสูงสุด.

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวก ชื่อว่าพระพรหมเทวะ และ พระอุททะ
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระสมังคะ.

พระอัครสาวิกาชื่อน่าพระมุสตา และ พระสุทัตตา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าอัสนะ ต้นประดู่.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า สัมพะละ และสิริ อัครอุปัฏ-
ฐายิกา ชื่อว่ากิสาคโคตมิ และอุปเสนา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๖๐ ศอก พระ
ผู้ไม่มีผู้เปรียบ ไม่มีผู้เสมียน ปรางภูเด่นเหมือนภูเขา
หิมวันต์.

พระผู้มีจักษุ ทรงดำรงอยู่ในโลกแสนปี แม้
พระองค์ผู้มีพระเดชไม่มีผู้เทียบ ก็มีพระชนมายุเท่า
นั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวก เสวยพระยศอันยิ่งใหญ่
ที่อุดมเลิศ ประเสริฐสุด รุ่งโรจน์แล้วก็ดับขันธ-
ปรินิพพาน เหมือนกองไฟที่ดับไปฉะนั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวก ก็ปรินิพพานไปเหมือน
พลาหกหายไปเพราะลม เหมือนน้ำค้างหายไปเพราะ
ดวงอาทิตย์ เหมือนความมืดหายไปเพราะดวงประทีป
ฉะนั้น.

พระติสสชินวรพุทธเจ้า ปรินิพพาน ณ พระวิหาร
นันทาราม พระชินสถูปของพระองค์ ณ ที่นั้นสูง ๓
โยชน์.

จบวงศ์พระติสสพุทธเจ้าที่ ๑๗

พรรณนางค์พระติสสพุทธเจ้าที่ ๑๗

ต่อมาภายหลังจากสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า **ลิทัตถะ** พระองค์นั้น กว้างพระพุทธเจ้าไปกัปหนึ่ง ที่สุดเก้าสิบสองกัปนับแต่กัปนี้ ก็บังเกิดพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ในกัปหนึ่ง คือ **พระติสสะ** และ **พระปุตสสะ** บรรดาพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น พระมหาบุรุษพระนามว่า **ติสสะ** ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ **พระนางปทุมมาเทวี** ผู้มีพระเนตรงามดังกลีบปทุม อัครมเหสีของ **พระเจ้าชนันธะ** กรุงเขมกะ ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี **ณ โอนมราชอุทยาน**. ทรงครองฌราวาสวิสัย อยู่เจ็ดพันปี พระองค์มีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่า **คุหาเสละ** **นาริสยะ** และ **นิสกะ** มีพระสนมนารีสามหมื่นสามพันนาง มี **พระนางสุภัททาเทวี** เป็นประมุข.

เมื่อ **อานันทกุมาร** พระโอรสของพระนางสุภัททาเทวีสมภพ พระมหาบุรุษทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จขึ้นทรงม้าต้น ตัวเยี่ยม ชื่อว่า **โสนุดตระ** ออกมหาภิเนษกรรมณ์ ทรงผนวช มนุษย์โกฎหนึ่งก็บวชตามเสด็จ พระองค์อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบูรณมี เสวยข้าวมธุปายาสที่ธิดา **วีระเศรษฐี** **ณ วีระนิคม** ถวายแล้ว ทรงยับยั้งพักกลางวัน **ณ สลวัน** ป่าต้นช้างน้ำว (อ้อยช้างก็ว่า) เวลาเย็นทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียวชื่อ **วิจิตสังคามกะ** ถวายแล้ว เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ **อสนะ** คือต้นประคู้ ทรงลาดสันถัดหญ้า กว้าง ๔๐ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิเหนือบัลลังก์หญ้านั้น ทรงกำจัดกองกำลังมารพร้อมด้วยตัวมาร บรรลุศัพท์ปัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า **อเนกชาติสังสาร**

๗ เป ๗ ตณฺหํ ขยมชฺฌคา ทรงเห็นพระราชโอรสกรุงยสวดีสองพระองค์
พระนามว่า พรหมทเวะ และ อุทยะ พร้อมด้วยบริวาร ถึงพร้อมด้วย
อุปนิสัยสมบัติเสด็จไปทางอากาศ เสด็จลงที่ยสวดีมิกทายวัน โปรดให้พนักงาน
เฝ้าพระราชอุทยานเชิญพระราชโอรสมาแล้ว ทรงยังหมั่นโลกชาตุให้เข้าใจ
ด้วยพระสุรเสียงดังพรหมไม่พราไพเราะซาบซึ้ง ประกาศพระธรรมจักรแก่
พระราชโอรสทั้งสองพระองค์นั้นกับทั้งบริวาร ครั้งนั้น ธรรมากิสมัยครั้งที่ ๑
ได้มีแก่สัตว์ร้อยโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระสิทธิตพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า

พระนามว่า ติสสะ ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ มีพระ-
เดชไม่มีที่สุด มีพระบริวารยศหาประมาณมิได้ เป็น
ผู้นำเลิศแห่งโลก.

พระมหาวิระผู้ประกอบด้วยความเอ็นดู ผู้มีจักขุ
ทรงกำจัดอนธการคือความมืด ยังโลกทั้งเทวโลกให้
สว่าง ทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

พระวรฤทธิ์ของพระองค์ ก็ขังไม่ได้ ศิลและ
สมาธิก็ขังไม่ได้ ทรงบรรลुพระบารมีในธรรมทั้งปวง
ทรงให้พระธรรมจักรเป็นไปแล้ว.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงประกาศพระวาจา
อันสะอาด ให้สัตว์ร้อยโกฏิในหมื่นโลกชาตุตรัสรู้ธรรม
ในการแสดงธรรมครั้งที่ ๑.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุพฺพต ความว่า ถึงฝั่งในธรรมทั้ง
ปวง. บทว่า ทสฺสทสฺสิมฺหิ ก็คือ ทสฺสทสฺสีย ในหมื่นโลกชาตุ.

ภายหลังสมัยต่อมา ในสมัยที่พระมหาบุรุษทรงละการอยู่เป็นหมู่แล้ว เสด็จเข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์ ภิภุที่บวชกับพระตีสสศาสดาจำนวนโกฏิหนึ่ง ก็แยกไปเสียที่อื่นแล้ว ครั้นภิภุโกฏิหนึ่งนั้น ทราบข่าวว่า พระตีสสสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระธรรมจักร ก็พากันมาที่ยสวดีมิกทายวัน ถวายบังคม พระทศพลแล้ว ก็นั่งล้อมพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรด ภิภุเหล่านั้น ครั้นนั้น อภิสสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ. ต่อมาอีก ในมหามงคลสมามคม ในเมื่อจบมงคล อภิสสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์หกสิบโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

อภิสสมัยครั้งที่ ๒ การตรัสรู้ธรรม ได้มีแก่สัตว์
เก้าสิบโกฏิ อภิสสมัยครั้งที่ ๓ การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่
สัตว์หกสิบโกฏิ ในครั้งนั้น พระตีสสพุทธเจ้า ทรง
เปลื้องสัตว์คือมนุษย์และเทวดาทั้งหลายจากเครื่องผูก.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุติโย นวุติโกฏิโน ความว่า อภิสสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าสิบโกฏิ. บทว่า พนุชนาโต ก็คือ พนุชนโต แปลว่า จากเครื่องผูก ความว่า ทรงเปลื้องจากสังโยชน์ ๑๐. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงถึงสัตว์ที่ทรงเปลื้อง โดยสรุป จึงตรัสว่า นรมรู. บทว่า นรมรู ก็คือ นรามเร ได้แก่ มนุษย์และเทวดา.

ได้ยินว่า พระตีสสพุทธเจ้าอันพระอรหันต์ที่บวชภายในพรรษา ในยสวดีนครแวดล้อมแล้ว ทรงปวารณาพรรษาแล้ว นั้น เป็น สันนิบาตครั้งที่ ๑. เมื่อพระโลกนาถพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึง นาริวาहनนคร นาริวาहनกุมาร โอรสของ พระเจ้าสุชาตะ ผู้เกิดดีทั้งสองฝ่าย พร้อมด้วย

บริวาร เสด็จออกไปปรับเสด็จ นิมนต์พระทศพลพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ ถวาย
อสทิสทาน ๗ วัน จึงมอบราชสมบัติของพระองค์แก่พระโอรส พร้อมด้วย
บริวารก็ทรงผนวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ในสำนักของพระติสสสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าผู้เป็นใหญ่แห่งโลกทั้งปวง. นัยว่า การบรรพชาของพระองค์ปรากฏโด่งดัง
ไปทุกทิศ. เพราะฉะนั้น มหาชนมาจากทิศนั้น ๆ บวชตามเสด็จพระนาริวาห-
กุมาร ครั้งนั้น พระตถาคตเสด็จไปท่ามกลางภิกษุเก้าล้าน ทรงยกปาติ-
โมกษ์ขึ้นแสดง นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๒. ต่อมาอีก ชนแปลล้าน
ฟังธรรมถาเรื่องพุทธวงศ์ ในสมาคมพระญาติ กรุงเขมวดี ก็พากันบวชใน
สำนักของพระองค์แล้วบรรลุพระอรหัต. พระสุตเจ้าอันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อม
แล้ว ทรงยกปาติโมกษ์ขึ้นแสดง นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

การประชุมพระสาวกชีณาสพแสนหนึ่ง เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑ ประชุมพระสาวกชีณาสพเก้าล้าน
เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน ผู้บาน
แล้วด้วยวิมุตติแปลล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชาพระนามว่า สุชาตะ
กรุงยสวดี ทรงสละราชอาณาจักรที่มั่นคงรุ่งเรือง กองทรัพย์หลายโกฏิ และคน
ใกล้ชิดที่มีใจจงรักภักดี สังเวชใจในทุกข์มีชาติทุกข์เป็นต้น จึงออกผนวชเป็น

ดาบส มีฤทธาณาพมาก สดับข่าวว่าพระพุทธรเจ้าอุบัติขึ้นแล้วในโลก ก็มี
พระวรกายอันปีติ ๕ อย่างถูกต้องแล้ว มีความยำเกรง ก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค
เจ้าตีสสะถวยบังคมแล้วดำริว่า จำเราจักบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดอกไม้
ทิพย์ มีดอกมณฑารพ ดอกปาริฉัตรตกะ เป็นต้น ครั้นดำริอย่างนั้นแล้ว ก็
ไปโลกสวรรค์ด้วยฤทธิ์ เข้าไปยังสวนจิตรลดา บรรจุมอบ ที่สำเร็จด้วยรัตนะ
ขนาดควาตหนึ่ง ให้เต็มด้วยดอกไม้ทิพย์มีดอกปทุม ดอกปาริฉัตรตกะและดอก
มณฑารพ เป็นต้น พามาทางท้องนภากาศ บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยดอก
ไม้ทิพย์ที่มีกลิ่นหอม และกั้นดอกปทุมต่างจักรคันหนึ่ง ซึ่งมีด้ามเป็นมณี มี
เกสรเป็นทอง มีใบเป็นแก้วทับทิม เหมือนจักรที่สำเร็จด้วยเกสรหอม ไว้เหนือ
พระเศียรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ยืนอยู่ท่ามกลางบริษัท ๔. ครั้งนั้น พระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่าเก่าสิบสองกัปนับแต่กัปนี้ จักเป็น
พระพุทธรเจ้า พระนามว่า โคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า สุชาติ สะ
โลกสมบัติยิ่งใหญ่ บวชเป็นฤษี.

เมื่อเราบวชแล้ว พระผู้นำโลกก็อุบัติเพราะสดับ
เสียงว่าพุทโธ เราก็คเกิดปีติ.

เราใช้มือทั้งสองประคองดอกไม้ทิพย์ คือดอก
มณฑารพ ดอกปทุม ดอกปาริฉัตรตกะ สะบัดผ้า
กากรองเข้าไปเฝ้า.

เราถือดอกไม้นั้น กั้นพระตีสชินพุทธรเจ้า ผู้
นำเลิศแห่งโลก อันบริษัท ๔ แวดล้อมแล้วไว้เหนือ
พระเศียร.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลาง
ชน ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบสองกัปนับแต่กัปนี้
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตทรงทำความเพียร ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อ
หน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มยิปพุพชิตได้แก่ เมื่อเราเข้าถึง
ความเป็นนักบวช. อาจารย์ทั้งหลายเขียนไว้ในคัมภีร์ว่า มมปพุพชิต
สนุตปาฐะนั้น พึงเห็นว่าเขียนพลั้งเผลอ. บทว่า อุปปชชต ก็คือ
อุปปชชิตต อุบัติขึ้นแล้ว. บทว่า อุโภหตฺเตหิ ก็คือ อุโภห
หตฺเตหิ. บทว่า ปคฺคยฺห แปลว่า ถือแล้ว. บทว่า ธุนมาโน ได้แก่
สะบัดผ้าเปลือกไม้. บทว่า จาตุวณฺณปริวุตฺติ แปลว่า อันบริษัท ๔
แวดล้อมแล้ว อธิบายว่า อันบริษัทคือ กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดีและสมณะ
แวดล้อมแล้ว อาจารย์บางพวกกล่าวว่า จตุวณฺณเอหิ ปริวุตฺติ อันวรรณะ ๔
แวดล้อมแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อ เขมะ พระชนก
พระนามว่า พระเจ้าชนสันธะ พระชนนีพระนามว่า พระนางปทุมมา คู่พระ
อัครสาวกชื่อว่า พระพรหมเทวะ และ พระอุทยะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า
พระสมังคะ คู่พระอัครสาวิกาชื่อ พระมุสสา และ พระสุทัตตา โโพธิ-

พฤกษ์ ชื่อ อสนะต้นประดู่ พระศรีระสูง ๖๐ สอก พระชนมายุแสนปี พระ
อัศรมเหสีพระนามว่า พระนางสุภัททา พระโอรสพระนามว่า อานันทะ
เสด็จออกอภิเษกกรรมณด้วยยานคือม้า. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อเขมกะ พระชนกพระนามว่า ชนลันธะ
พระชนนีพระนามว่า พระนางปทุมมา.

พระติสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระอัคร
สาวก ชื่อพระพรหมเทวะ และพระสุทัตตาโพธิพฤกษ์
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า อสนะ
ต้นประดู่.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น โดยส่วนสูง ๖๐
สอก ไม่มีผู้เปรียบ ไม่มีผู้เสมือน ปราภฏตั้งภูเข
หิมวันต์.

พระผู้มีจักขุดำรงอยู่ในโลก แสนปี พระผู้มี
พระเดชไม่มีผู้เทียบพระองค์นั้น ก็มีพระชนมายุเท่า
นั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวก เสวยพระยศยิ่งใหญ่ อัน
สูงสุด เลิศ ประเสริฐ รุ่งเรืองแล้วก็ปรินิพพานไป
ดังกองไฟที่ดับไปฉะนั้น.

พระองค์ทั้งพระสาวกก็ปรินิพพานไป เหมือน
พลาหกเมฆฝน หายไปเพราะลม เหมือนน้ำค้างเหือด
หายไปเพราะดวงอาทิตย์ เหมือนความนิคหายไปเพราะ
ดวงประทีปฉะนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อัจจตุตเน ก็คือ อัจจภาเวน โดย
ส่วนสูง. บทว่า หิมวา วีย ทิสฺสติ ได้แก่ ปรางค์เด่นเหมือนภูเขาหิมวันต์
หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน ความว่า หิมวันต์ปัญจบรรพต สูงร้อยโยชน์
ปรางค์เด่นชันนารีนรมย์ยิ่ง เพราะแม้แต่อยู่ไกลแสนไกล ก็สูง และสงบ
เรียบริย งามใด แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ปรากฏเด่นชัดฉนั้น. บทว่า
อนุตฺตโร ได้แก่ ไม่ยืดย่น ไม่สั้นน้ อธิบายว่า พระชนมายุแสนปี. บทว่า
อตุตฺตมํ ปวริ เสฏฺฐํ เป็นไฉนของกันและกัน. บทว่า อุตฺตโว ได้แก่
หยาดหิมะ อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งพระสาวกอันลมดวงอาทิตย์และ
ดวงประทีป คือความเป็นอนิจจัง เบียดเบียนแล้วก็ปรินิพพาน เหมือนพลาหก
น้ำค้างและความมืด อันลมดวงอาทิตย์และดวงประทีปเบียดเบียนก็เหือดหายไป
ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตีสสะ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ
พระวิหารสุคันนทาราม กรุงสุคันนทวดี คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่ง ชัด
แล้ว ทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางค์พระตีสสพุทธเจ้า

๑๘. วงศ์พระปุสสพุทธเจ้าที่ ๑๘

ว่าด้วยพระประวัติของพระปุสสพุทธเจ้า

[๑๕] ในมัจฉกัปนั้นนั่นเอง ก็ได้มีพระศาสดา
พระนามว่า ปุสสะ ผู้ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้เปรียบ ไม่มีผู้
เสมอ พระผู้นำเลิศของโลก.

แม้พระองค์ ก็ทรงกำจัดความมืดทุกอย่าง ทรง
สารภักซ์ภูขนาดใหญ๋ เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลกให้มืด
ก็ทรงหลั่งน้ำอมฤตให้ตกลงมา.

เมื่อพระปุสสพุทธเจ้า ทรงประกาศพระธรรม-
จักรในสมัยนักขัตตมงคล อภิสสมัยครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่
สัตว์แปดล้าน.

อภิสสมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่สัตว์เก้าล้าน อภิสสมัย-
ครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์แปดล้าน.

พระปุสสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาต ประชุมพระสาวกชิลาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกหกล้าน เป็นสันนิบาตครั้ง
ที่ ๑ ประชุมพระสาวกห้าล้าน เป็นสันนิบาตครั้ง
ที่ ๒.

ประชุมพระสาวก ผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่น ผู้
ขาดปฏิสนธิแล้วสี่ล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์ นามว่า พระเจ้าวิชิตะ
(วิชิตาวี) ละคราชสมบัติใหญ่ บวชในสำนักของพระ-
องค์.

พระปุตตพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลกพระองค์นั้น
ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบสองกัปนับแต่กัปนี้ไป ท่าน
ผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิล-
พัสดุ์อันนำรินรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาล-
นิโครธ ทรงรับข้ำวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จเข้า
ไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ำวมธุปายาสที่
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทก-
ษิณโพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคน
โพธิพฤกษ์ ชื่อคันธัสสัถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมายา
พระชนก พระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้จัก
มีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวกชื่อว่า พระโกณฑิยะ และ พระ
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ

ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอนันทะ จัก
บำรุงพระชินเจ้าพระองค์นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และพระ
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นอัสสัถะ.

จักมีอัครอุปัฏฐาก ซึ่งจิตตะ และ หัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อ นันทมาตา และ อุตตรา พระ-
โคดม ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ ของ
พระปุตตพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
แล้ว ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธชาด.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้อง ประ
มือ หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า

ผิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนา ของพระ-
โลกนาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จัก
อยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยิ่งเลื่อมใส
จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัยและนวัคคัสตฤ-
ศาสน์ทุกอย่าง ยังพระศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้
งาม.

เราอยู่อย่างไม่ประมาทในพระศาสนานั้น เจริญ
พรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งในอภิญญา ก็ไปสู่พรหม-
โลก.

พระปุตตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนครชื่อกาลิกะ พระชนก พระนามว่า พระเจ้า
ชัยเสน พระชนนีพระนามว่า พระนางสิริมา.

พระองค์ทรงครองมรราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี มี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า ครุพะ หังสะ สุวัณณ-
ดารา.

มีพระสนมনারี สามหมื่นสามพันนาง พระอัคร
มเหสีพระนามว่า พระนางกิสาโคตมี พระโอรสพระ
นามว่า อานันทะ.

พระผู้เป็นยอดบุรุษ ทรงเห็นนิमित ๔ ทรงออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือช้าง ทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน.

พระมหาวิรปุตตพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลก
ผู้สูงสุดในนรชน อันทำมหาพรหมทูตอาราธนาแล้ว
ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ป่ามิตทายวัน.

พระปุตตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ
อัครสาวกชื่อว่า พระสุรภิกขิตะ และ พระชัมมเสนะ
พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระสภิกขะ.

มีพระอัครสาวิกาสื่อพระจาตา และพระอุปจาตา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่าต้นอามลกะ.

มีอัครอุปฐากชื่อว่า ปรุมา และสิรินาคา.
อุปฐายิกาชื่อว่า ปรุมา และสิรินาคา.

พระมหามุนีพระองค์นั้น สูง ๕๘ ศอก ทรงงาม
เหมือนดวงอาทิตย์ เต็มเหมือนดวงจันทร์.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระปุส-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
จึงทรงยังชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระศาสดาแม่พระองค์นั้น ทรงสั่งสอนสัตว์
เป็นอันมาก ยังชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ พระองค์
ทั้งพระสาวก มีพระยศที่ไม่มีใครเทียบ ก็ยังปริ-
นิพพาน.

พระศาสดา ชินวรปุสพุทธเจ้า เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารเสนาราม พระบรมสารีริกธาตุ
ก็แผ่กระจายไปเป็นส่วน ๆ ในประเทศนั้นๆ.

จบวงศ์พระปุสพุทธเจ้าที่ ๑๘

พรรณนางค์พระปุตสพุทธเจ้าที่ ๑๘

ภายหลังต่อมาจากสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าดิศสะพระองค์นั้น เมื่อมนุษย์ทั้งหลาย เสื่อมลงโดยลำดับและเจริญขึ้นอีก จนมีอายุมากหาประมาณไม่ได้ แล้วก็เสื่อมลงโดยลำดับ จนมีอายุได้เก้าหมื่นปี ในภพนั้นนั่นเอง พระศาสดาพระนามว่า **ปุตส** ก็อุบัติขึ้นในโลก พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย ก็บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุดิจากนั้นแล้วก็ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ **พระนางสิริมาเทวี** อัครมเหสีของพระเจ้าชัยเสนะ กรุงกาสิ ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี **ฉนิสิริมาราขุทธาน** พระองค์ทรงครองฉราวาสวิสัยอยู่เก้าพันปี ได้ยินว่า ทรงมีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่า ครุพิกกะ หังสะ และ สุวรรณภาวะ. ปราภพพระสนมกำนัลสามหมื่นนาง มี พระนางกิสาโคตมิ เป็นประมุข

เมื่อพระโอรสพระนามว่า **อนุปมะ** ของ **พระนางกิสาโคตมิ** ทรงสมภพ พระมหาบุรุษทรงเห็นนิมิต ๔ ก็ขึ้นทรงช้างพระที่นั่งที่ประดับแล้ว เสด็จออกมหาภิเนษกรรม์ทรงผนวช ชนโกฏิหนึ่งออกบวชตามเสด็จ พระองค์อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน แต่นั้น ก็ทรงละหมู่ ทรงเพิ่มความประพฤติแต่ลำพังพระองค์อยู่ ในวันวิสาขบูชาจะมี เสวยข้าวมธุปายาสที่ **นางสิริวิฑฒา** ธิดาของเศรษฐีผู้หนึ่ง ณ นครแห่งหนึ่งถวาย ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ **ป่าสีสปาน** เวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำที่อุบาสกชื่อ **สิริวิฑฒะ** ถวาย เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ **อามลกะ** คือ **ต้นมะขามป้อม** ทรงกำจัดกองกำลังมาร พร้อมทั้งตัวมาร บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า **อเนกชาติสังสารี ๗ เป ๗ ตณฺหณํ ขยมชฺฌคา** ยับยังอยู่ใกล้ต้นโพธิพฤกษ์ ๗ วัน ทรงเห็นภิกษุโกฏิหนึ่งซึ่งบวชกับพระองค์

เป็นผู้สามารถแทงตลอดธรรมได้จึงเสด็จไปทางอากาศ ลงที่อิสิปตนะมิกทายวัน
สังกัสสนคร ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ครั้งนั้น
อภิสมายครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัต์ว์แสนโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ในมณฑลที่ป็นนั้นเอง ได้มีพระศาสดาพระนาม
ว่า ปุสสะ ผู้ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้เปรียบ เสมอด้วยพระ-
พุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้นำเลิศของโลก.

แม้พระองค์ ทรงกำจัดความมืดทั้งหมดแล้วทรง
สาธกชัฏขนาดใหญ เมื่อทรงยังโลกทั้งเทวโลกให้อุ่ม
ทรงหลั่งน้ำอมฤตให้ตกลงมา.

เมื่อพระปุสสพุทธเจ้า ทรงประกาศพระธรรมจักร
ในสมัยนักขัตตมงคล อภิสมายครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่สัต์ว์
แสนโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตุเถว มนุชกปุปฺมุหิ ความว่า
ในกัปใด มีพระพุทธเจ้าทรงอุบัติ ๒ พระองค์ กัปนั้นเราเรียกมาแต่หลังว่า
มณฑลที่ป็น. บทว่า วิชฺฌุตฺวา ได้แก่ แก่. คำว่า ชฎา ในคำว่า มหาชฎี
นี้ เป็นชื่อของต้นหา ท่านกล่าวว่า จริงอยู่ต้นหา นั้น ชื่อว่า ชฎา เพราะ
เป็นเหมือนชฎี กล่าวคือขนมร่างแหที่ร้อยด้วยกลุ่มด้าย เพราะเกิดบ่อยๆ ร้อย
ไว้ด้วยต้นหา เบื้องล่างเบื้องบนในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ซึ่งรชชฎี
ขนาดใหญ่นั้น. บทว่า สเทวกิ ได้แก่ โลกทั้งเทวโลก. บทว่า อภิวสุติ
แปลว่า ให้ตกลงมาแล้ว. บทว่า อมตฺมฺพฺนา ความว่า เมื่อให้อุ่ม จึงหลั่ง
น้ำคือธรรมกถา กล่าวคืออมตธรรม ให้ตกลงมา.

ครั้ง **พระเจ้าสิริวัฑฒะ** กรุงพาราณสี ทรงละกองโกศสมบัติใหญ่ ทรงผนวชเป็นคาส ได้มีคาสที่บวชกับพระองค์จำนวนเก้าล้าน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดคาสเหล่านั้น ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าล้าน ส่วนครั้งทรงแสดงธรรมโปรดอนุปมกุมาร พระโอรสของพระองค์ ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดล้าน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าล้าน อภิสมัย

ครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดล้าน.

แต่นั้น สมัยต่อมา พระสุรภิกษิตะราชโอรส และธัมมเสนกุมาร บุตรปุโรหิต ณ กัณณกุชชนคร เมื่อพระปุตตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จถึงนครของตน ก็ออกไปรับเสด็จพร้อมด้วยบุรุษหกล้าน ถวายบังคมแล้วนิมนต์ถวายมหาทาน ๗ วัน สดับธรรมกถาของพระทศพลแล้วเลื่อมใส พร้อมกับบริวารก็พากันบวชแล้วบรรลुพระอรหัต. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลางภิกษุหกล้านเหล่านั้น นั้นเป็น **สันนิบาตครั้งที่ ๑.** ต่อมาอีก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพุททวงศ์ ในสมาคมพระญาติประมาณหกสิบ ของ **พระเจ้าชัยเสน** กรุงกาสิ ชนห้าล้านฟังพุททวงศ์นั้น พากันบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา แล้วบรรลुพระอรหัต พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอยู่ในท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง. นั้นเป็น **สันนิบาตครั้งที่ ๒.** ต่อมาอีก บุรุษสี่ล้านฟังมงคลกถาในมหาสมาคมพากันบวชแล้ว บรรลुพระอรหัต พระสุคตเสด็จอยู่ในท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้น เป็น **สันนิบาตครั้งที่ ๓.** ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปุลสพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกหนึ่งล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑
ประชุมพระสาวกห้าล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมพระสาวก ผู้หลุดพ้นเพราะไม่ยึดมั่น ผู้
ขาดปฏิสนธิแล้วสี่ล้าน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา ทรงเป็นกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้า
วิจิตาวิ นครอรินทมะ ทรงสดับธรรมของพระปุลสพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรง
เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายมหาทานแด่พระองค์ ทรงพระราชสมบัติ
ใหญ่ ทรงผนวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเรียนพระไตรปิฎกทรงพระ
ไตรปิฎก ตรัสธรรมกถาแก่มหาชน และทรงบำเพ็ญศีลบารมี พระปุลส-
พุทธเจ้าแม้พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า จักเป็นพระพุทธเจ้า
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า วิจิตาวิ ราช-
สมบัติใหญ่ บวชในสำนักของพระองค์.

พระปุลสพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลกพระองค์นั้น
ทรงพยากรณ์เราว่า ถ้าสิบสองกัปนี้แต่กัปนี้ ท่านผู้
นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตทรงตั้งความเพียร ๗ ล ๗ เพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย และนวัคคัตถุ-
ศาสน์ทั้งหมด ยังพระศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้
งาม.

เราอยู่อย่างไม่ประมาท ในพระศาสนานั้นเจริญ
พรหมวิหารภาวนา ถึงฝั่งแห่งอภิญญาที่ไปสู่พรหม-
โลก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่ากาสิ พระชนก
พระนามว่า พระเจ้าชัยเสน พระชนนีพระนามว่า พระนางสิริมา คู่พระ
อัครสาวกชื่อว่า พระสุรภิจิตะ และ พระธัมมเสนะ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า
พระสภียะ คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระจาลา และ พระอุปจาลา โภธิ-
พฤกษ์ชื่อว่า อามลกะ คือต้นมะขามป้อม พระสิริระสูง ๕๘ ศอก พระชนมายุ
เก้าหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางกิสาโคตมี พระโอรสพระนาม
ว่า พระอนุปมะ เสด็จออกอภิเษกกรรมด้วยยานคือช้าง. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระปุตตพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระนคร
ชื่อกาสิ พระชนกพระนามว่าพระเจ้าชัยเสน พระชนนี
พระนามว่า พระนางสิริมา ๑ ล ๑ โภธิพฤกษ์ของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่าอามัณฑะ ต้น
มะขามป้อม ๑ ล ๑ .

พระมุนิแม่พระองค์นั้นสูง ๕๘ ศอก งามเหมือน
ดวงอาทิตย์ เต็มเหมือนดวงจันทร์.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุเก้าหมื่นปี พระปุตต-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อทรงพระชนม์ถึงเพียงนั้น จึง
ทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอชะ.

พระศาสดา แม่พระองค์นั้น ทรงสั่งสอนสัตว์
เป็นอันมาก ให้ชนเป็นอันมากข้ามโอฆะ พระองค์ทั้ง
พระสาวก มีพระยศที่ไม่มีผู้เทียบ ก็ยังปรินิพพาน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อามลโก^๑ แปลว่า ต้นมะขามป้อม.
บทว่า โอรทิตวา^๒ ได้แก่ ให้โอรทา อธิบายว่า ปราศอน. บทว่า โสปี
สตุถา อตุลยโส ความว่า พระศาสดา ผู้มีพระยศที่ขังมิได้ แม่
พระองค์นั้น. ปาฐะว่า โส ชหิตวา อमितยโส ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้น มี
ความว่า พระองค์จำต้องละคุณวิเศษดังกล่าวแล้วทุกอย่าง.

ได้ยินว่า พระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า ดับขันธปรินิพพาน ณ พระ
วิหารเสนาราม กรุงกุกสินารา ได้ยินว่า พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์
แผ่กระจายไป. ในคาถาที่เหลือทุกแห่งชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางศ์พระปุสสพุทธเจ้า

๑. บาลีเป็น อามลโก

๑๕. วงศ์พระวิปัสสีพุทธเจ้า ๑๕

ว่าด้วยพระประวัติของพระวิปัสสีพุทธเจ้า

[๒๐] ต่อจากสมัยของพระปุลสพุทธเจ้า พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า พระผู้มีอัญญ ก็ทรงอุบัติขึ้นในโลก.

ทรงทำลาย กะเปาะไขคืออวิชา* บรรลุพระสัมโพธิญาณ เสด็จไปกรุงพันธุมดี เพื่อประกาศพระธรรมจักร.

พระผู้นำ ทรงยังพระโอรส และ บุตรบุโรหิตทั้งสองให้ตรัสรู้ อภิสัมยครั้งที่ ๑ กล่าวไม่ได้ถึงจำนวนผู้ตรัสรู้ธรรม.

ต่อมาอีก พระผู้มีพระยศหาประมาณมิได้ ทรงประกาศสั่งจะ ณ เขมมิกทายวันนั้น อภิสัมยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน.

บุรุษแปดหมื่นสี่พัน บวชตามเสด็จพระสัมพุทธเจ้า พระผู้มีพระอัญญทรงแสดงธรรมโปรดบรรพชิตเหล่านั้นที่มาถึงพระอาราม.

บรรพชิตแม้เหล่านั้น ฟังธรรมของพระองค์ ซึ่งตรัสประทานโดยอาการทั้งปวง ก็บรรลุธรรมอันประเสริฐ อภิสัมยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่บรรพชิตเหล่านั้น.

๑. อรรถกถาว่า อวิชาทั้งปวง

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
สันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกแสนแปดหมื่นหกพัน เป็นสัน-
นิบาต ครั้งที่ ๑ ประชุมพระสาวกแสนหนึ่งเป็นสันนิ-
บาตครั้งที่ ๒.

ประชุมพระสาวกแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่
๓ พระสัมพุทธเจ้าทรงรุ่งโรจน์อยู่ท่ามกลางหมู่ภิกษุ ณ
เขมมิกทายวันนั้น.

สมัยนั้น เราเป็นพญานาค ชื่อว่าตุลละ มีฤทธิ์มาก
มีบุญ ทรงรัศมีรุ่งโรจน์ แวดล้อมด้วยนาคหลายโกฏิ
บรรเลงดนตรีทิพย์ เข้าไปเฝ้าพระเจ้าเจริณที่สุดในโลก.

ครั้งเข้าเฝ้าแล้ว ก็นิมนต์พระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า
พระพุทธเจ้าแม้พระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลางสงฆ์
ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบเอ็ดกัปนี้แต่กัปนี้ ท่านผู้
นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่งที่โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับข่าวมธุปายาสแล้ว เสด็จเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญ-
ชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขำวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ เข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่ออัสสัถะ.

ท่านผู้นี้จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมายา
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุโธทนะ ท่านผู้นี้จักมี
พระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และ พระ
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้ง
มั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และ พระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และ หัตถะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และ อุตตรา พระ-
โคตมผู้มีพระยศพระองค์นั้น มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु ทั้งเทวโลก ก็ให้ร้อง ปรบมือ

หัวร่อรำเรียง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

ฉิว่า พวกเราพลาดพระศาสนาของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉันนั้น.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังมีจิตเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนคร ชื่อว่าพันธุมาดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
พันธุมา พระชนนีพระนามว่า พระนางพันธุมาดี.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่แปดพันปี มี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลังชื่อว่า นันทะ สุนันทะ และ
สิริมา มีพระสนมกำนัลที่แต่งกายงามสีหมื่นสามพันนาง
มีพระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสุทัตสนา [สุตตง]
มีพระโอรสพระนามว่า พระสมวัฏฏขันชะ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิमित ๔ ทรงออกอภิ-
เนษกรรมณด้วยยานคือรถ ทรงตั้งความเพียร ๘ เดือน
เต็ม.

พระมหาวิระ วิปัสสี ผู้นำโลก สูงสุดในนรชน
อันทำมหาพรหมพุลอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระ
ธรรมจักร ณ มิคทายวัน .

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวกชื่อว่า พระขันฑะ และ พระติสสะ พระ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอโศกะ.

มีพระอัครสาวิกาวินิจฉัยชื่อว่าพระจันทา และ พระจันท-
มิตตา โภทิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นปากลี.

มีอัครอุปัฏฐากชื่อว่า ปุณฺณพพสุमितตะ และนาคะ
มีอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อ สิริมา และอุตตรา.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้นำโลก สูง ๘๐ ศอก
พระรัศมีของพระองค์แผ่ซ่านไปโดยรอบ ๗ โยชน์.

ในยุคนั้น มนุษย์มีอายุแปดหมื่นปี พระพุทธเจ้า
มีพระชนม์ยืนตลอดกาลเท่านั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็น
อันมากให้ข้ามโอชะ.

ทรงเปลื้องเทวดาและมนุษย์จากเครื่องผูก และ
ทรงบอกปูลูชนนอกนั้นถึงทางและมิใช่ทาง.

พระองค์ทั้งพระสาวก ครั้นแสดงแสงสว่างแล้ว
จึงทรงแสดงอมตบท รุ่งเรืองแล้วก็ดับขันธปรินิพพาน
เหมือนกองไฟถูกโพลงแล้วดับจะนั้น.

พระวรฤทธิอันเลิศ พระบุญญาธิการอันประเสริฐ
พระวรลักษณะอันบานเต็มที่แล้ว ทั้งสิ้นนั้น ก็อันตรธาน
ไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้เลิศในนรชน ทรงเป็นวีร-
บุรุษเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารสุมิตตาราม
พระวรสถูปของพระองค์ ณ พระวิหารนั้น สูง ๗ โยชน์.

จบวงศ์พระวิปัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๕

พรรณนางค์พระวิปัสสีพุทธเจ้าที่ ๑๕

ภายหลังต่อมาจากสมัยของ พระปุตสพุทธเจ้า ก็ป็นพร้อมทั้ง
อันตรกัปล่วงไป ในเก้าสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้ไป พระศาสดาพระนามว่า
วิปัสสี ผู้เห็นแจ้งในธรรมทั้งปวง ทรงทราบกัปทั้งปวง ทรงมีความดำริยินดี
แต่ประโยชน์ของสัตว์อื่น อุบัติขึ้นในโลก. พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย
และบังเกิดในภพสวรรค์ชั้นดุสิตอันเป็นที่รุ่งโรจน์ด้วยแสงสว่างแห่งรัตนะมณี
เป็นอันมาก จุตินั้นแล้ว ก็ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ พระนาง
พันธุมาตี อัครมเหสีของ พระเจ้าพันธุมาตี ผู้มีพระญาติมาก กรุงพันธุมาตี
ถ้วนกำหนดทศมาส พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ เขมมิก-
ทายวัน เหมือนดวงจันทร์เพ็ญออกจากกลีบเมฆสีเขียวคราม ในวันรับพระ-
นามของพระองค์โอรสผู้ทำนวยลัทธิ และพระประยูรญาติทั้งหลาย แลเห็น
พระองค์หมดจด เพราะเว้นจากความมืดที่เกิดจากกระพริบตา ในระหว่างๆ ทั้ง
กลางวันทั้งกลางคืน จึงเฉลิมพระนามว่า วิปัสสี เพราะเห็นได้ด้วยตาที่เปิดแล้ว
อาจารย์บางพวกกล่าวว่า หรือพระนามว่า วิปัสสี เพราะพึงวิจัยค้นหาย่อมเห็น
พระองค์ทรงครองฌราวาสวิสัยอยู่แปดพันปี ทรงมีปราสาท ๓ หลังชื่อว่า นันทะ
สุนันทะและสิริมา มีพระสนมกำนัลแสนสองหมื่นนาง มีพระนางสุทธานาทวี
เป็นประมุข. พระนางสุทธานา เรียกกันว่า พระนางสุตนู ก็มี.

ล่วงไปแปดพันปี เมื่อพระโอรสของพระนางสุตนูเทวี พระนามว่า
ทรงสมภพ พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ จึงเสด็จออกมหาภิเนษ-
กรรมณ์ ด้วยรถเทียมม้า ทรงผนวช บวชแปดหมื่นสี่พันคน ออกบวชตาม
เสด็จ พระมหาบวชนั้นอันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๘

เดือน ในวันวิสาขบูชาณมิเสวยข้าวมธุปายาส ที่ ธิดาสุทนต์สนเศรษฐี ถวาย
ทรงพักกลางวัน ณ ศาลวัน ที่ประดับด้วยดอกไม้ ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คน
เฝ้าไร่ข้าวเหนียวชื่อ สุชาติะ ถวาย ทรงเห็นโพธิพฤกษ์ชื่อว่า ปาฐลี กิ่งต้น
แคฝอย ที่ออกดอก จึงเสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์นั้น ทางทิศทักษิณ วันนั้น
ลำต้นอันเกลากกลมของต้นปาฐลีนั้น ชะลูดขึ้นไป ๕๐ ศอก กิ่ง ๕๐ ศอก สูง
๑๐๐ ศอก วันนั้นนั่นเอง ต้นปาฐลีนั้น ออกดอกคารคายไปหมดทั้งต้น เริ่มแต่
โคนต้นดอกทั้งหลายมีกลิ่นหอมอย่างยิ่ง เหมือนผูกไว้เป็นช่อ มิใช่ปาฐลีต้นนี้
ต้นเดียวเท่านั้น ที่ออกดอกในเวลานั้น ต้นปาฐลีทั้งหมดในหมื่นจักรวาล ก็
ออกดอกด้วย มิใช่ต้นปาฐลีอย่างเดียวเท่านั้น แม้ไม้ต้นไม้อกอและไม้เถาทั้ง
หลายในหมื่นจักรวาลก็ออกดอกบาน. แม้มหาสมุทร ก็คารคายไปด้วยปทุม
บัวสาย อุบล และโกมุท ๕ สี มีน้ำเย็นอร่อย ระหว่างหมื่นจักรวาลทั้งหมด
ก็เคลื่อนกล่นไปด้วยธงและมัลลย์ พื้นแผ่นดินอีกตกแต่งด้วยดอกไม้กลิ่นหอม
นานาชนิด ก็เคลื่อนกล่นด้วยพวงมัลลย์ มีดมัวไปด้วยจूरณแห่งรูป พระองค์
เสด็จเข้าไปยังต้นปาฐลีนั้น ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๕๑ ศอก ทรงอธิษฐาน
ความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ ประทับนั่ง ทำปฏิญาณว่า ยังไม่เป็นพระพุท
เจ้าเพียงใด ก็จะไม่ยอมลุกจากที่นั่งเพียงนั้น ครั้นประทับนั่งอย่างนี้แล้ว ทรง
กำจัดกองกำลังมาร พร้อมทั้งตัวมาร ทรงทำมรรคญาณ ๔ โดยลำดับมรรค
ผลญาณ ๔ ในลำดับต่อจากมรรค ปฏิสัมภิตา ๔ จตุโยนิปริจเฉทกญาณ
ญาณเครื่องกำหนดรู้คติ ๕ เวสาร์ชชญาณ ๔ อสาศารณญาณ ๖ และพระพุท
คุณทั้งสิ้นไว้ในพระหัตถ์ ทรงมีความดำริบริบูรณ์ ประทับนั่งเหนือโพธิบัลลังก์
นั่นเอง ทรงเปล่งพระอุทานอย่างนี้ว่า

อนเกชาติลัสนาริ ๗ ล ๗ ตณฺห่านิ ขยมชฺฌคา.

อโยมนหตฺตเสว ชลโต ชาตเวทโส

อนุปฺพุทฺตสนฺตตฺตส ยถา น ฉายเต คติ.

ใครๆ ย่อมไม่รู้คติ ความไปของดวงไฟ ที่ลุก
โพลง ถูกฟาดด้วยก้อนเหล็ก แล้วสงบลงโดยลำดับ
ฉันใด.

เอวํ สมนฺมา วิมุตตํ กามพฺนุโฆมตารินํ

ปญฺญาเปตุํ คติ นตฺถิ ปตฺตํ อจฺฉํ สุขํ.

ไม่มีใครจะล่วงรู้คติความไป ของท่านผู้หลุดพ้น

โดยชอบ ผู้ข้ามพันธะและโอฆะ คือกาม ผู้ถึงสุขอัน

ไม่หวั่นไหวได้ก็ฉันนั้น.

ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาห์ ไกลโพธิพฤกษ์นั่นเอง ทรงรับอาราธนาของท้าวมหาพรหม ทรงตรวจดูอุปนิสัยสมบัติ ของ พระขัณฑกุมาร กนิษฐภคินีต่างพระมารดาของพระองค์ และ ติสตกุมาร บุตรปุโรหิต เสด็จไปทางอากาศ ลงที่ เขมมิกทายวัน ทรงใช้พนักงานเฝ้าอุทยานไปเรียกท่านทั้งสอง นั้นมาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลางบริวารเหล่านั้น ครั้งนั้น ธรรมมาภิสมัยได้แก่เทวดาทั้งหลาย ประมาณมิได้ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระปุตฺตพฺพุทฺธเจ้า พระลัมพฺพุทฺธ-

เจ้าพระนามว่า วิปัสสิ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้มี

จักขุ ก็อุบัติขึ้นในโลก.

ทรงทำลาย อวิชชาทั้งหมด° บรรลุพระโพธิ-

ญาณอันสูงสุด เสด็จไปยังกรุงพันธุมิตี เพื่อประกาศ

พระธรรมจักร.

๑. บาลีว่า อวิชชณฺหํ กะเปาะใจคืออวิชชา

พระผู้นำ ครั้นทรงประกาศพระธรรมจักรแล้ว
ยังกุมารทั้งสองให้ตรัสรู้แล้ว อภิสมัยครั้งที่ ๑ ไม่จำ
ต้องกล่าวจำนวนผู้บรรลु.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปทาเลตุวา แปลว่า ทำลาย อธิบายว่า
ทำลายความมืดคืออวิชชา. ปาฐะว่า วตุเตตุวา จกุกมาราเม ดังนี้ก็มี
ปาฐะนั้น บทว่า อาราเม ความว่า ณ เขมมิกทายวัน. บทว่า อุโโก โฟเชติ
ได้แก่ ทรงยังกุมารทั้งสองคือ พระชันชาราชโอรส กนิษฐภคินีของพระองค์
และติสสกุมาร บุตรปุโรหิต ให้ตรัสรู้. บทว่า คณนา น วตุตพโพ
ความว่า ไม่มีการกำหนดจำนวนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย โดยอภิสมัย.

สมัยต่อมา ทรงยังภิกษุแปดหมื่นสี่พัน ซึ่งบวชตามพระชันชาราช-
โอรส และติสสกุมารบุตรปุโรหิตให้ตั้งมอมฤตธรรม นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาอีก พระผู้มีพระยศประมาณมิได้ ทรง
ประกาศสั่งจะ ณ เขมมิกทายวันนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒
ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตุถ ได้แก่ ณ เขมมิกทายวัน ใน
คำว่า จตุราสติดิสหตุทานิ สมุพทุทมนนุพพชฺช นี บุรุษที่นับได้แปด
หมื่นสี่พัน เหล่านี้ ก็คือพวกบุรุษที่รับใช้พระวิปัสสิกุมารนั่นเอง บุรุษเหล่านี้
นั้นไปยังที่รับใช้พระวิปัสสิกุมารแต่เช้า ไม่เห็นพระกุมาร ก็กลับไปเพื่อกิน

อาหารเช้า กินอาหารเช้าแล้ว ถามกันว่า พระกุมารอยู่ไหน แต่นั้น ได้ฟัง
ข่าวว่า เสด็จไปยังที่ราชอุทยาน จึงพากันออกไปด้วยหวังว่าจักพบพระองค์ ณ
ที่ราชอุทยานนั้น เห็นสารภีของพระองค์กลับมา ฟังว่าพระราชกุมารทรงผนวช
แล้ว ก็เปลื้องอาภรณ์ทั้งหมดในที่ฟังข่าวนั่นเอง ให้นำผ้ากาสาเยมาจากภายใน
ตลาด ปลงผมและหนวดพากันบวช บวชเหล่านั้น ครั้นบวชแล้ว ก็พา
กันไปแวดล้อมพระมหามุรุษ.

แต่นั้น พระวิปัสสิโพธิสัตว์ ทรงพระดำริว่า เราเมื่อจะบำเพ็ญความ
เพียร ยังคลุกคลีอยู่ ข้อนี้ไม่สมควร คนเหล่านี้ แต่ก่อน เป็นคฤหัสถ์ก็พากัน
มาแวดล้อมเราอย่างนั้น ประโยชน์อะไรด้วยคนหมู่นี้ ทรงระอาในการคลุกคลี
ด้วยหมู่ ทรงพระดำริว่าจะไปเสียวันนี้แหละ ทรงพระดำริอีกว่า วันนี้ยังไม่
ใช้เวลา ถ้าเราจักไปในวันนี้ คนเหล่านั้นจักรู้กันหมด พรุ่งนี้จึงจักไป ในวัน
นั้นนั่นเอง มนุษย์ชาวบ้าน ในบ้านตำบลหนึ่ง เช่นเดียวกับอรุเวลคาม ได้
จัดแจงข้าวมธุปายาสอย่างเดียว เพื่อบรรพชิตแปลคหมื่นสี่พันเหล่านั้น และ พระ-
มหามุรุษ. ในวันรุ่งขึ้น เป็นวันวิสาขบูชาพระวิปัสสิมหาบุรุษ เสวยภัตตาหาร
กับชนที่บวชเหล่านั้นในวันนั้นแล้ว ก็เสด็จไปยังสถานที่ประทับอยู่ ณ ที่นั้น
บรรพชิตเหล่านั้น แสดงวัตรปฏิบัติแก่พระมหามุรุษแล้ว ก็พากันเข้าไปยัง
สถานที่อยู่กลางคืนและที่พักกลางวันของตนๆ.

แม้พระโพธิสัตว์ ก็เสด็จเข้าไปสู่บรรณศาลา ประทับนั่งทรงพระดำริ
ว่า นี่เป็นเวลาเหมาะที่จะออกไปได้ จึงเสด็จออกอภิเนษกรรมณ์ ทรงปิดประตู
บรรณศาลา เสด็จบ่ายพระพักตร์ไปยังโพธิมณฑลสถาน นัยว่า บรรพชิตเหล่า
นั้น เวลาเย็นก็พากันไปยังที่ปรนนิบัติพระโพธิสัตว์ นั่งล้อมบรรณศาลา กล่าว
ว่า วิกาลมีค่าแล้ว ตรวจกันดูเถิด จึงเปิดประตูบรรณศาลาก็ไม่พบพระองค์

คิดกันว่า พระมหาบุรุษเสด็จไปไหนหนอ ยังไม่พากันติดตาม คิดแต่ว่า พระมหาบุรุษ เห็นที่จะเบื้องการอยู่เป็นหมู่ ประสงค์จะอยู่แต่ลำพัง เราจะพบ พระองค์เป็นพระพุทธรเจ้าเท่านั้น จึงพากันออกจาริกมุ่งหน้าไปภายในชมพูทวีป ลำดับนั้น บรรพชิตเหล่านั้นฟังข่าวว่า เขาว่า พระวิปัสสีถึงความเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว ประกาศพระธรรมจักร จึงประชุมกันที่เขมมิกทายวัน กรุงพันธุมดีราชธานี โดยลำดับ. แต่่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงแสดงธรรมโปรด บรรพชิตเหล่านั้น ครั้งนั้นธรรมภิกษุมัย ได้มีแก่ภิกษุแปดหมื่นสี่พัน นั้นเป็น อภิสมัยครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บุรุษแปดหมื่นสี่พัน บวชตามเสด็จพระวิปัสสี

สัมพุทธรเจ้า พระผู้มีจักขุทรงแสดงธรรมโปรดบรรพชิตเหล่านั้นซึ่งมาถึงอาราม.

บรรพชิตแม้เหล่านั้น ฟังธรรมของพระองค์ ซึ่งตรัสประทาน โดยอาการทั้งปวง ก็บรรลุธรรมอันประเสริฐ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่บรรพชิตเหล่านั้น.

แก้อรธ

ในคำว่า จตุราสีติสหัสสถานิ สมุพุทฺธํ อนุปพุทฺฐํ นี้ ในคาถานั้น ฟังทราบว่า ท่านทำเป็นทวยหาวิภัตติว่า สมุพุทฺธํ โดยประกอบนิคคหิตไว้ ความว่า บวชภายหลังพระสัมพุทธรเจ้า ฟังถ้อยลักษณะตามศัพทศาสตร์ ปาฐะว่า ตตฺถ อารามปตฺตานิ ดังนี้ก็มี. บทว่า ภาสโต แปลว่า ตรัสอยู่. บทว่า อุปนิสาทิโน ความว่า ผู้เสด็จไปประทานธรรมทานถามอุปนิสสัย ! เตปิ ได้แก่ บรรพชิตนับได้แปดหมื่นสี่พันเหล่านั้น เป็นผู้รับใช้พระวิปัสสี

จักประมาณในภัตตาหาร ที่นอนที่นั่งอันสงัด และ
การประกอบความเพียรในอธิจิต นี้เป็นคำสอนของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พึงทราบว่า กาธาปาติโมกขุทเทศเหล่านี้ เป็นของพระพุทธเจ้าทุก
พระองค์ นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๑ ต่อมาอีก สันนิบาตครั้งที่ ๒
ได้มีแก่ภิกษุแสนหนึ่ง ซึ่งเห็นยมกปาฏิหาริย์แล้วววช. ครั้งพระกนิษฐภาคา ๓
พระองค์ต่างพระมารดา ของพระวิปัสสีพุทธเจ้า ปราบบังจันตประเทศให้สงบ
แล้วได้รับพระราชทานพร ด้วยการทำการบำรุงพระผู้มีพระภาคเจ้า นำเสด็จมาสู่
พระนครของพระองค์บำรุง ทรงสดับธรรมของพระพุทธองค์แล้วทรงผนวช
พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งท่ามกลางภิกษุแปดล้านเหล่านั้น ทรงยก
ปาติโมกข์ขึ้นแสดง ณ เขมมิกทายวัน นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๓ ด้วย
เหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสันนิ-
บาต ประชุมพระสาวกผู้ชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ
คงที่ ๓ ครั้ง.

การประชุม พระสาวกหกล้านแปดแสน เป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๑ การประชุมพระสาวกหนึ่งแสนเป็น
สันนิบาตครั้งที่ ๒.

การประชุม พระภิกษุสาวกแปดหมื่น เป็นสัน-
นิบาต ครั้งที่ ๓ พระสัมพุทธเจ้า ทรงรุ่งโรจน์ ท่าม
กลางหมู่ภิกษุ ณ เขมมิกทายวันนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อฏฺฐสฏฺฐิสตสทฺสฺถานํ ความว่า
ภิกษุหกล้านแปดแสน. บทว่า ตตฺถ ได้แก่ ณ เขมมิกทายวันนั้น. บทว่า
ภิกฺขุคณฺมชฺเณ แปลว่า ท่ามกลางหมู่ภิกษุ. ปาฐะว่า ตสฺส ภิกฺขุคณฺมชฺเณ
ดังนี้ก็มิ. ความว่า ท่ามกลางหมู่ภิกษุนั้น.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระยานาคชื่อ อตุลละ มีฤทธา-
นุกาพมาก มีนาคหลายแสนโกฏิเป็นบริวาร สร้างมณฑปอันสำเร็จด้วยรัตนะ
๗ เป็นส่วนอันมั่นคงผ่องแผ้วที่น่าดู เช่นเดียวกับดวงจันทร์ เพื่อทำสักการะ
แด่พระทศพล ผู้มีกำลังและศีลที่ไม่มีผู้เสมอ มีพระหฤทัย เยือกเย็นด้วยพระ-
กรุณา พร้อมทั้งบริวาร นิมนต์ให้ประทับนั่ง ณ มณฑปนั้น ถวายมหาทาน
อันเหมาะสมแก่สมบัติทิพย์ ๗ วัน ได้ถวายตั้งทอง ขจิตด้วยรัตนะ ๗ อันรุ่งเรือง
ด้วยประกายโชติช่วงแห่งมณีต่างๆ สมควรยิ่งใหญ่ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า.
ครั้งนั้น พระวิปัสสีพุทธเจ้าทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้น เวลาจบอนุโมทนา
ปฏิฐทานว่า เก้าสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้ไป ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า. ด้วย
เหตุ นั้น จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นพญานาค ชื่ออตุลละ มีฤทธิมาก
มีบุญ ทรงรัศมีโชติช่วง.

ครั้งนั้น เราแวดล้อมด้วยนาคหลายโกฏิ บรรเลง
ทิพดนตรี เข้าไปเฝ้าพระผู้เจริญที่สุดในโลก.

ครั้นเข้าเฝ้าแล้ว ก็นิมนต์พระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า
ผู้นำโลก ได้ถวายตั้งทอง อันขจิตด้วยรัตนะคือแก้วมณี
และแก้วมุกดา ประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง แต่พระผู้
เป็นพระธรรมราชา.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลางสงฆ์ ก็ทรงพยากรณ์เราว่า เก้าสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเษกกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์ อันนารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่งที่โคนต้นอชปาลนิโครธ ทรงรับข้ำวมธุปายาสแล้วเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้ำวมธุปายาสที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัดแต่งไว้ เข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ฌ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อว่า อัศจรรย์.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนางมายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ พระองค์ทรงพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระอุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีอัครสาวิกาชื่อว่าพระเขมา และพระอุบลวรรณาผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า อัศจรรย์ ฯ ล ฯ

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังมีจิตเสื่อม

ใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี

๑๐ ให้บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุลฺลณฺวฺโถ** แปลว่า ผู้มีบุญ อธิบายว่า ผู้มีกองบุญอันสั่งสมไว้แล้ว. บทว่า **ชฺตฺติณฺธุโร** ได้แก่ ประกอบด้วยรัศมี. บทว่า **เนกานํ นาคโกฏฺฐิณํ** ก็คือ อเนกาหิ นาคโกฏฺฐิหิ พึงเห็นฉฺฉฐิ วิภัตติ ใช้ในอรธตติยาวิภัตติ. บทว่า **ปริวารตฺวา** ได้แก่ แวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า. ทรงแสดงพระองค์ ด้วยคำว่า **อหํ**. บทว่า **วชฺชนฺโถ** ได้แก่ บรรเลงประโคม. บทว่า **มณฺนิมุคฺตรตนฺขจิตํ** ความว่า ขจิตด้วยรัตนะต่างชนิดมีแก้วมณีและแก้วมุกดาเป็นต้น. บทว่า **สพฺพภากรณวิภูสิตํ** ความว่าประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง ที่สำเร็จด้วยรัตนะเช่น รูปสัตว์ร้ายเป็นต้น. บทว่า **สุวณฺณเปจฺจํ** ได้แก่ ตั้งที่สำเร็จด้วยทอง. บทว่า **อทาสนํ ตัด** บทเป็น **อทาสิ อหํ**.

พระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสีพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า **พันธุมดี** พระชนก พระนามว่า **พระเจ้าพันธุม** พระชนนีพระนามว่า **พระนางพันธุมดี** คู่พระอัครสาวกชื่อว่า **พระขันทะ** และ **พระคิสสะ** พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า **พระอโศกะ** คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า **พระจันทา** และ **พระจันทิมิตตา** โภทิพฤกษ์ชื่อว่า **ปาฐลิ** พระศรีระสูง ๘๐ ศอก พระรัศมีแห่งพระศรีระแผ่ไป ๗ โยชน์ทุกเวลา พระชนมายุแปดหมื่นปี พระอัครมเหสีของพระองค์ พระนามว่า **พระนางสุตฺนุ** พระโอรสของพระองค์ พระนามว่า **พระสมวัฏฺฐกัณฺธะ** ออกอภิเษกกรรมณ์ ด้วยรถเทียมม้า. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระนคร ชื่อพันธุมาดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้า
พันธุมา พระชนนีพระนามว่า พระนางพันธุมาดี.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมี
พระอัครสาวก ชื่อว่าพระขันฑะ และ พระติสสะ พระ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอโศกะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระจันทาและ พระจันท-
มิตตา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นปาฐลี.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้นำโลก สูง ๘๐ ศอก
พระรัศมีของพระองค์เล่นไปโดยรอบ ๗ โยชน์.

ในยุคนั้นมนุษย์มีอายุแปดหมื่นปี พระชนมายุ
ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นมีพระชนม์มัยถึงเพียงนั้น
จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า ทรงเปลื้องเทวดาและมนุษย์
เป็นอันมากจากเครื่องผูก ทรงบอกทางและมีชี้ทาง
กะพวกปฤชนที่เหลือ.

พระองค์และพระสาวก ลำแดงแสงสว่าง ทรง
แสดงอมตบท รุ่งโรจน์แล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน
เหมือนกองไฟโพลงแล้วก็ดับ ฉะนั้น.

พระวรฤทธิอันเลิศ พระบุญญาธิการอันประเสริฐ
พระวรลักษณะอันบานเต็มที่แล้ว ทั้งนั้น ก็อันตรธาน
ไปสิ้น ลังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พนฺธนา ความว่า เปลื้องปล่อยซึ่งเทวดา และมนุษย์จากเครื่องผูกมิกามราคสังโยชน์เป็นต้น. บทว่า มคฺคามคฺคณฺจ อัจฺฉิ ความว่า ทรงบอกปฤชณที่เหลือว่า ทางนี้คือมัชฌิมาปฏิปทาเว้นจาก อุกฺเขททิฏฺฐิและสัสสตทิฏฺฐิ เป็นทางเพื่อบรรลุมตธรรม การทำตัวให้ลำบาก เปล่าเป็นต้นนี้มีไฉนทาง. บทว่า อาโลกํ ทสฺสยิตฺวาน ได้แก่ ทรงแสดง แสงสว่าง คือมรรคญาณ และแสงสว่างคือวิปัสสนาญาณ. บทว่า ลกฺขณณฺจ กุสุมตํ ความว่า พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า บานแล้ว ประดับแล้ว ด้วยพระลักษณะอันวิจิตรเป็นต้น. คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่ง ง่ายทั้ง นั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระวิปัสสีพุทธเจ้า

๒๐. วงศ์พระลิจฉิพุทธเจ้าที่ ๒๐

ว่าด้วยพระประวัติของพระลิจฉิพุทธเจ้า

[๒๑] ต่อจากสมัยของพระวิปัสสิพุทธเจ้า พระชินสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ลิจฉิ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบ.

ทรงย้ายีกองทัพมาร ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณอันสูงสุดแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรอันเคราะห์สัตว์ทั้งหลาย.

เมื่อพระลิจฉิพุทธเจ้าจอมมุนี ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสัมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสนโกฏิ.

เมื่อพระผู้ประเสริฐแห่งคณะ สูงสุดในนรชน ทรงแสดงธรรมอื่นอีก อภิสัมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ.

เมื่อพระสุชีพุทธเจ้า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ในโลกทั้งเทวโลก อภิสัมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

พระลิจฉิพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสันนิบาตประชุมพระสาวกชีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกหนึ่งแสน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑
ประชุมพระภิกษุแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมพระภิกษุเจ็ดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓
ภิกษุสันนิบาตอันโลกธรรมไม่จีบซาบ เหมือนปทุม
เกิดเติบโตในน้ำ อันน้ำไม่จีบซาบ ฉะนั้น.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า อรินทมะ เลี้ยงดู
พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้อิมหนาสำราญ
ด้วยข้าวน้ำ.

เราถวายผ้าอย่างดีเป็นอันมาก ไม่น้อยนับโกฏิ
ผืน ได้ถวายยานคือช้างที่ประดับแล้วแต่พระสัมพุทธ-
เจ้า.

เราซังกัปปิยภักดิ์ ด้วยประมาณเท่ายานคือช้าง
แล้วน้อมถวาย เรายังจิตของเราที่ตั้งมั่นคง ให้เต็ม
ด้วยปีติในทานเป็นนิตย์.

พระลิจฉิพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลก ได้ทรงพยา-
กรณ์เราว่า สามสิบเอ็ดกัปนับแต่นี้ไป จักเป็นพระ
พุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิล-
พัสดุ์อันนำรีนรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นขอชปา-
ลนิโครธ ทรงรับข้าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จไป
ยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข้าวมธุปายาส ที่
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทักษิณโพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม จักตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนางมายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ผู้นี้จักทรงพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และ พระอุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่าพระอนันตจักขุบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และ พระอุบลวรรณ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเรียกว่า ต้นอัสสัตถะ.

จักมีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาพาณะ มีอัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่านันทมาตา และอุตตรา พระโคตมผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสของพระลิจฉิพุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ปลาบปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु ทั้งเทวโลก ก็พากันให้ร้อง ปรบมือ หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่

ฉิวว่า พวกเราพลาดพระศาสนาของพระโลกนาถ
พระองค์นี้ไซริ ในอนาคต พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้.

มณูญ์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ได้ฉันใด.

พวกเราทุกคน ฉิวว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซริในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

พระลิจฉิพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระ
นครชื่ออรุณวดี พระชนก พระนามว่า พระเจ้าอรุณ
พระชนนีพระนามว่า พระนางปภาวดี.

พระองค์ทรงครองมรราวาสวิสัยอยู่เจ็ดพันปี ทรง
มีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า สุวัฑฒกะ คิริ และ
นารีวาหนะ มีพระสนมกำนัลสองหมื่นสี่พันนาง พระ
อัक्रमเหสีพระนามว่า พระนางสัพพกามา พระโอรส
พระนามว่า อตุลละ.

พระผู้เป็นบุรุษสูงสุด ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จ
ออกอภิเษกกรรมณ์ด้วยยาน คือช้าง ทรงบำเพ็ญเพียร ๘
เดือน.

พระมหาวิระสูชีพุทธเจ้าผู้นำเลิศแห่งโลก ผู้สงบ
ผู้เป็นนระผู้สูงสุด อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว
ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระสุชีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระ
อัครสาวก ชื่อว่าพระอภิภู และพระสัณณะ มีพระพุท
ธูปัญญากร ชื่อว่า พระเขมังกร.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระมจิลลา และ พระ
ปทุมมาโพธิพฤษกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นปุลนทรีกะ (มะม่วง).

มีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าสิริวิฑณะ และนันทะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่าจิตตา และ สุจิตตา.

พระพุทเจ้าพระองค์นั้น สูง ๗๐ ศอกเช่นเดียว
กับรูปปฏิมาทอง มีพระมหาปริสลักษณะ ๓๒ ประการ.

พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของ
พระองค์ไม่ว่างเว้น พระรัศมีทั้งหลายแล่นออกไปทั้ง
ทิศใหญ่ทิศน้อย ๓ โยชน์.

พระชนมายุของพระสุชีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่ง
ใหญ่พระองค์นั้น เจ็ดหมื่นปี พระองค์ทรงมีพระชนม
ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.
พระองค์ทั้งพระสาวก ยังเมฆฝนคือธรรมให้ตกลงมา
ยังสัตว์โลกทั้งเทวโลกให้ชุ่มแล้วให้ถึงความเกษมแล้ว
ก็ดับขันธปรินิพพาน.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 613

พระมหาปริสลักษณะ ๓๒ ประการ พริ้งพริ้ว
ด้วยพระอนุพยัญชนะ ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้น
สังขารทั้งปวง ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระสุชีพุทธเจ้า มุนีผู้ประเสริฐ ดับขันธปริ-
นิพพาน ณ พระวิหารอัสสาราม พระสถูปอันประเสริฐ
ของพระองค์ ณ พระวิหารนั้น สูง ๓ โยชน์.

จบวงศ์พระลีฬหะเจ้าที่ ๒๐

พรรณนางศ์พระลิจฉวีพระเจ้าที่ ๒๐

ต่อมาภายหลังสมัยของ พระวิปัสสิพุทธเจ้า เมื่อกัปนั้นอันตรธาน
ไปแล้ว ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ไม่อุบัติขึ้นในโลก ๕๕ กัป
มีแต่แสงสว่างที่ปราศจากพระพุทธเจ้า เอกราชของกิลสมารและเทวปุตตมาร
ก็ปราศจากเสียนหนาม ในสามสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เกิดขึ้นแล้วในโลกสองพระองค์คือ พระลิจฉวี ผู้จุใจไฟอันสุขด้วยไม้แก่นแห่งสนิ
ทราดด้วยเนยใสมาก ๆ ไม่มีควัน และ พระเวสสกุ. บรรดาพระพุทธเจ้าสอง
พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าลิจฉวี ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้วบังเกิดใน
สวรรค์ชั้นดุสิต จุตจากนั้น ก็ทรงถือปฏิสนธิ ในพระครรภ์ของ พระนาง
ปภาวดีเทวี ผู้มีพระรัศมีงามดังรูปทองสีแดง อัครมเหสีของ พระเจ้าอรุณ
ผู้มีพระคุณอย่างยิ่ง กรุงอรุณวดี ซึ่งมีแต่ทำกุศล ถ่วง ๑๐ เดือน ก็ประสูติจาก
พระครรภ์พระชนนี ณ นิสสระราชอุทยาน ส่วนโหรผู้ทำนายนิมิต เมื่อเฉลิม
พระนามของพระองค์ ก็เฉลิมพระนามว่า ลิจฉวี เพราะพระยอดครอบพระพักตร์
พุ่งสูงขึ้นดุจยอดพระอุณหิส พระองค์ทรงครองมราวาสวิสัยอยู่เจ็ดพันปี ทรง
มีปราสาท ๓ หลังชื่อว่า สุจันทลลิตริ คิริยสะ และ นาริวสกะ ปราภ
มีพระสนมกำนัลสองหมื่นสี่พัน มีพระนางสัพพกามาเทวี เป็นประมุข.

เมื่อพระโอรสพระนามว่า อตุละ ผู้ไม่มีผู้ขัง ผู้เทียบได้ด้วยหมูแห่ง
พระคุณของพระนางสัพพกามาเทวีทรงสมภพ พระมหาบุรุษนั้น ก็ทรงเห็นนิมิต
๔ ขึ้นทรงข้างต้น เสด็จออกมหาภิเนษกรณด้วยยานคือช้าง ทรงผนวช บรู
ษหนึ่งแสนสามหมื่นเจ็ดพัน พากันบวชตามเสด็จ. พระองค์อันบรรพชิตเหล่า
นั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบูรณมี ทรงละการ
คลุกคลีด้วยหมู เสวยข้าวมธุปายาส ที่ ธิดาปิยเศรษฐี สุทัตสนนิคม ถวาย
๑. บาลีว่า สุวัฑฒกะ, คิริ, นาริวาหนะ

แล้วยับยั้งพักกลางวัน ณ ป่าตะเคียนหนุ่ม ทรงรับหญ้าคา ๘ กำ ที่คาบสซื่อ
อินมัทสสีถวาย เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ ชื่อต้น **บุญทริกะ** คือมะม่วงป่า.
เขาว่า แม้บุญทริกโพธิพฤกษ์นั้น ก็มีขนาดเท่าต้นแคฝอย วันนั้นนั่นเอง
มะม่วงป่าต้นนั้น สูงชะลูดลำต้นขนาด ๕๐ ศอก แม้กิ่งก็ขนาด ๕๐ ศอก
เหมือนกัน คารดาชด้วยดอกหอมเป็นทิพย์ มิใช่คารดาชด้วยดอกอย่างเดียว
เท่านั้น ยังคารดาชแม้ด้วยผลทั้งหลาย. มะม่วงต้นนั้น แถบหนึ่งมีผลอ่อน แถบ
หนึ่ง มีผลปานกลาง แถบหนึ่ง มีผลห่าม แถบหนึ่ง มีผลมีรสดี พรั่งพร้อม
ด้วยสีกลิ่นและรส เหมือนทิพย์โอชาที่เทวดาใส่ไว้ ห้อยย้อยแต่ถาบนั้นๆ ต้น
ไม้ดอกก็ประดับด้วยดอก ต้นไม้ผล ก็ประดับด้วยผล ในหมื่นจักรวาลเหมือน
อย่างมะม่วงต้นนั้น.

พระองค์ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๒๔ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิ
อธิษฐานความเพียรมีองค์ ๔ ครั้นประทับอย่างนั้นแล้ว ก็ทรงกำจัดกอง
กำลังมารพร้อมทั้งตัวมารซึ่งกว้างถึง ๓๖ โยชน์ ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณ
ทรงเปล่งพระอุทานว่า **อนเนกชาติสังสารี ๗เป ๗ ตณฺหณํ ขยมชฺชณฺคา**
ดังนี้ ทรงยับยั้งไถ่ๆ โพธิพฤกษ์นั้นแล ๗ สัปดาหฺ์ ทรงรับอาราธนาของท้าว
มหาพรหม ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของภิกษุแสนเจ็ดหมื่นที่บวชกับพระองค์
จึงเสด็จไปทางอากาศ ลงที่ **มิกาจิระราชอุทยาน** ไกล **กรุงอรุณวดีราช-**
ธานี ซึ่งมีรั้วกั้นชนิดต่างๆ อันหมุ่มนี้เหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักรท่ามกลางหมุ่มนี้เหล่านั้น ครั้งนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่
ภิกษุแสนโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อจากสมัยของพระวิปัสสิพุทธเจ้า ก็มีพระชิน

สัมพุทธเจ้า พระนามว่า **ลิจิ** ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า

ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีบุคคลเทียบ.

**พระองค์ทรงย้ายีกองทัพมาร ทรงบรรลुพระสัม-
โพธิญาณสูงสุด ทรงประกาศพระธรรมจักรอนุเคราะห์
สัตว์ทั้งหลาย.**

**เมื่อพระลชีพุทธเจ้า จอมมุนี ทรงประกาศ
พระธรรมจักร อภิสัมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แสน
โกฏิ.**

ต่อมาอีก พระลชีพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดพระราชโอรสสอง
พระองค์คือ พระอภิกุราชโอรสและ พระสัมภวะราชโอรส พร้อมด้วย
บริวาร ไกล่กรุงอรุณวดีราชธานี ทรงยังสัตว์เก้าหมื่นโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม.
นั่นเป็นอภิสัมัยครั้งที่ ๒. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

**เมื่อพระลชีพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุดแห่งคณะ ผู้
สูงสุดในนรชน ทรงแสดงธรรมอีก อภิสัมัยครั้งที่ ๒
ก็ได้มีแก่สัตว์เก้าหมื่นโกฏิ.**

ส่วนครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำยมกปาฏิหาริย์เพื่อห้กราณความ
เมาและมานะของเดียรถีย์ และเพื่อเปลื้องเครื่องผูกของชนทั้งปวง ไกล่ประตุ
สุริยวคินคร ทรงแสดงธรรมโปรด อภิสัมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแก่สัตว์แปด
หมื่นโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

**เมื่อพระลชีพุทธเจ้า ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์
ในโลก ทั้งเทวโลก อภิสัมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์
แปดหมื่นโกฏิ.**

พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งท่ามกลางพระอรหันต์หนึ่งแสนที่บวช
พร้อมกับพระราชโอรส คือ พระอภิกุ และ พระสัมภวะ ทรงยกปาติโมกข์
ขึ้นแสดง. นั่นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๑ ประทับนั่งท่ามกลางภิกษุแปดหมื่น
ที่บวชในสมาคมพระญาติ กรุงอรุณวดีทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง. นั่นเป็น

สันนิบาตครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ท่ามกลาง
ภิกษุเจ็ดหมื่นที่บวชในสมัยทรงฝึกพระยาช้างชื่อ ชนบาลกะในรัชสมัยนคร.
นั้นเป็น สันนิบาตครั้งที่ ๓. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

แม้พระลิจฉิพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ทรงมี
สันนิบาต ประชุมพระสาวกชิลาสพ ผู้ไร้มลทิน มี
จิตสงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมภิกษุหนึ่งแสน เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓

ประชุมภิกษุแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒

ประชุมภิกษุเจ็ดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓
ภิกษุสันนิบาต อันโลกธรรมไม่กำซาบแล้ว เหมือน
ปทุมเกิดเติบโตในน้ำ น้ำก็ไม่กำซาบ ฉะนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุปลิตโต ปทุมํว ความว่า ภิกษุ
สันนิบาตเมื่อนั้น แม้เกิดในโลก โลกธรรมก็ซึ่มกำซาบไม่ได้เหมือนปทุมเกิด
ในน้ำเติบโตในน้ำนั้นแล น้ำก็ซึ่มซาบไม่ได้ ฉะนั้น.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชบุตรนามว่า
อรินทมะ ใน ปรีกृतตนคร ไม่ทรงขัดข้องในที่ไหนๆ เมื่อพระลิจฉิศาสดา
เสด็จถึงปรีกृतตนคร พระราชาพร้อมทั้งราชบริพาร เสด็จออกไปรับเสด็จ
มีพระหฤทัย พระเนตร และ พระโสตอันความเลื่อมใสให้เจริญแล้ว พร้อมราช
บริพาร ถวายบังคมด้วยพระเศียร ที่พระยุคลบงกชบาทไม่มีมลทินของพระ
ทศพล นิมนต์พระทศพล ถวายมหาทาน อันเหมาะสมแก่พระอิสริยะ สกุล
สมบัติและศรัทธา ๗ วัน โปรดให้เปิดประตูคลังผ้า ถวายผ้ามีค่ามากแก่พระ-
ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ถวายช้างต้นที่ป้องกันข้าศึกได้เหมือน

ข้างเอราวัณ ซึ่งพรั่งพร้อมด้วยกำลังรูปลักษณะและฝีมือ ประดับด้วยข่ายทอง และมัลลย์ งามระยับด้วยพัดจามรวง่าสวมปลอกทองใหม่งาม มีหูใหญ่และอ่อน หน้างามระยับด้วยรอยดวงจันทร์ และถวายเป็นปิยะภักดิ์ มีขนาดเท่าช้างนั้นแหละ พระศาสดาแม้พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์ พระโศภิต์ว่านั่นว่า สามสิบเอ็ดกัป นับแต่กัปนี้ไป ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า อรินทมะ เลี้ยง
ดูพระสงฆ์มีพระสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้อิมหน้า
ตำราญ.

เราถวายผ้าอย่างดีเป็นอันมาก ไม่น้อยนับโกฏิ
ฝืน ถวายยานคือช้างที่ประดับแล้ว แต่พระสัมพุทธ -
เจ้า.

เราซึ่งกัปปิยะภักดิ์มีประมาณเท่ายานคือช้าง ยัง
จิตของเราอันมั่นคง ให้เต็มด้วยปีติในทานเป็นนิตย์.

พระลิจฉิพุทธเจ้า ผู้นำเลิศแห่งโลก แม้พระองค์
นั้น ก็ทรงพยากรณ์เราว่า สามสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์ จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ๆ ล ๆ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ก็ยังมีจิต
เลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรที่ยงยวดขึ้นไปเพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิมนนิตฺวา ได้แก้ ชั่งเท่าขนาดช้าง

เชื่อกัน. บทว่า กบิยั ได้แก่ กัปิยัณท. สิ่งทีควรรับสำหรับภิกษุทั้ง

หลาย ชื่อว่ากัปปิยภัณฑ์. บทว่า ปุริยี่ มานสิ มยุหิ ความว่า ยังจิตของเราให้เต็มด้วยปีติในทาน ทำให้สามารถเกิดความร่าเริงแก่เรา. บทว่า นิจุจํ ทพฺพหฺมฺปฏฺฐิจิตฺ ความว่า จิตอันตั้งมั่นคงโดยทานเจตนาว่าจะให้ท่านเป็นนิตย์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า อรุณวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอรุณวา พระชนนีพระนามว่า พระนางปภาวดี คู่พระอัครสาวก ชื่อว่า พระอภิภู และ พระสัมภวะ พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่า พระเขมังกร คู่พระอัครสาวิกา ชื่อว่า พระสขิลลา และ พระปทุมมา โพธิพฤกษ์ชื่อว่า ต้นปุลนทริกะ คือ มะม่วง พระสรীরะสูง ๑๐ ศอก พระรัศมีแห่งสรীরะแผ่ไป ๓ โยชน์เป็นนิตย์ พระชนมายุเจ็ดหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสัพพกามา พระโอรสพระนามว่า อตุละ ออกอภิเนษกรรมด้วยยานคือช้าง. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระสุชีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระนครชื่อ อรุณวดี พระชนกพระนามว่า พระเจ้าอรุณ พระชนนี พระนามว่า พระนางปภาวดี.

พระองค์ทรงครองมรราวาสวิสัยอยู่แสนปี ทรงมีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่า สุวัฑฒกะ คิริและ นารีวาหนะ

มีพระสนมกำนัลสองหมื่นสี่พันนาง ล้วนประดับประดางดงาม มีพระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสัพพกามา พระโอรสพระนามว่า อตุละ.

พระผู้สูงสุดในบุรุษ ทรงเห็นนิमित ๔ เสด็จออกอภิเนษกรรมด้วยยานคือช้าง.

พระมหาวิระ ลีชี ผู้นำเลิศแห่งโลก สูงสุดใน
นรชน อันทำวมหภาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ณ มิคทายวัน

พระลีชีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระอัคร-
สาวกชื่อว่าพระอภิภูและพระสัมภวะ มีพระพุทธอุปัฏ-
ฐาก ชื่อว่าพระเขมังกร.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสขิลลา และพระปทุมมา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ต้นปูลนทรีกะ.

มีอัครอุปัฏฐากชื่อว่า ลีรีวัฑฒะ และนันทะ มี
อัครอุปัฏฐายิกาชื่อว่า จิตตา และสุจิตตา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นสูง ๖๐ ศอก เสมือนรูป
ปฏิมาทอง มีมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ.

พระรัศมีวาหนึ่ง แล่นออกจากพระวรกายของ
พระองค์ ทั้งกลางวันกลางคืนไม่ว่างเว้น พระรัศมีทั้ง
หลาย แล่นไปทั้งทิศใหญ่ทิศน้อย ๓ โยชน์.

พระชนมายุของพระลีชีพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ใหญ่เจ็ดหมื่นปี พระองค์มีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น
ทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงยังเมฆคือธรรมให้
ตกลง ยังโลกทั้งเทวโลกให้ชุ่มชื้น ให้ถึงดินอันเกษม
แล้วก็ดับขันธปรินิพพาน.

พระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ พรั่งพร้อม
ด้วยพระอนุพยัญชนะทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น ดังขาร
ทั้งปวง ก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปฺลฺลทริโก** ได้แก่ ต้นมะม่วง. บทว่า **ติณฺโณ โยชนโส ปภา** ความว่า พระรัศมีทั้งหลายเด่นไป ๓ โยชน์. บทว่า **ธมฺมเมฆํ** ได้แก่ ฝนคือธรรม. เมฆคือพระพุทธเจ้า ผู้ยังฝนคือธรรมให้ตกลงมา. บทว่า **เตมยิตฺวา** ให้ชุ่ม อธิบายว่า รด ด้วยน้ำคือธรรมกถา. บทว่า **เทวเก** ได้แก่ ยังสัตว์โลกทั้งเทวโลก. บทว่า **เขมฺนุดํ** ได้แก่ ถิ่นอันเกษม คือพระนิพพาน. บทว่า **อนุพฺยุญฺชนสมฺปนฺนํ** ความว่า พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ประดับด้วยพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ พร้อมด้วยพระอนุพยุญฺชนะ ๘๐ มีพระนขาแดง พระนาสิกโค้ง และพระอังคฺลิตกลมเป็นต้น. ได้ยินว่า พระลิจิสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ **พระวิหารอัสสาราม สีลวตฺตนิคร.**

ลิจิว โลกํ ตปฺสา ชลิตฺวา

ลิจิว เมฆาคมฺเน นทิตฺวา

ลิจิว มฺहेสิญฺชนวิปฺปหีนํ

ลิจิว สฺนฺตํ สฺสุคฺโต คฺโต โส.

พระลิจิพุทธเจ้า ทรงรุ่งโรจน์ในโลกเหมือนดวงไฟ ทรงบันลือในนภากาศเหมือนนกยูง.

พระลิจิพุทธเจ้าทรงละพระมเหสี และทรัพย์สมบัติ พระองค์ถึงความสงบ เสด็จไปดีแล้วเหมือนไฟ.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าลิจิ มีพระบรมสารีริกธาตุ เป็นแท่งเดียว จึงไม่กระจัดกระจายไป. แต่มนุษย์ชาวชมพูทวีป ช่วยกันสร้างพระสถูปสำเร็จด้วยรัตนะ ๓ งามเสมือนภูเขาหิมะ สูง ๓ โยชน์. คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่ง ชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระลิจิพุทธเจ้า

วงศ์พระเวสสภูพุทธเจ้าที่ ๒๑

ว่าด้วยพระประวัติของพระเวสสภูพุทธเจ้า

[๒๒] ในมัตถกัปนั้นนั่นเอง พระชินพุทธเจ้า
พระองค์นั้น พระนามว่า เวสสภู ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มี
ผู้เทียบเคียง ก็ทรงอุบัติขึ้นในโลก.

พระองค์ทรงทราบว่า สามโลก อุกุระคะเผาแล้ว
เป็นแวงแคว้นแห่งตักหาทั้งหลาย ทรงตัดเครื่อง
พันธนาการเหมือนช้าง ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณอัน
สูงสุด.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงประกาศ
พระธรรมจักร อภิสัมย์ครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่น
โกฏิ.

เมื่อพระโลกเชษฐ์ ผู้องอาจในนรชน เสด็จหลีก
จาริกไปในแวงแคว้น อภิสัมย์ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์
เจ็ดหมื่นโกฏิ.

พระองค์เมื่อทรงบรรเทาทิฏฐิใหญ่หลวงของพวกเขา
เดียรธีย์ ก็ทรงทำปาฏิหาริย์ มนุษย์และเทวดาในหมื่น
โลกธาตุ ในโลกทั้งเทวโลกก็มาประชุมกัน.

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเห็นความมหัศจรรย์ไม่
เคยมี ขนลุกชัน ก็พากันตรัสรู้หกหมื่นโกฏิ.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีสัน-
นิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทินมีจิตสงบ
คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมพระสาวกแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่
ที่ ๑ ประชุมพระสาวกเจ็ดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมภิกษุสาวกหกหมื่น ผู้ก้าวล่วงภัยมิชรา
เป็นต้น พระโอรสของพระเวสสภูพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณ
ยิ่งใหญ่ เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

เราสดับพระธรรมจักรอันอุดมประณีต ที่พระ-
พุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอพระองค์นั้น ทรงประกาศแล้วก็
ชอบใจการบรรพชา.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่าสุทัตสนะ ได้บูชา
พระชินพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระสงฆ์ ด้วยข้าวน้ำและ
ผ้า.

เราบำเพ็ญมหาทานแล้ว ไม่เกียจคร้านทั้งกลาง-
คืนกลางวัน ทราบการบรรพชาว่าพร้อมด้วยคุณ
จึงบวชในสำนักของพระชินพุทธเจ้า.

เราพร้อมด้วยอาจารย์คุณ ตั้งมั่นในวัตรและ
ศีล กำลังแสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ก็ยินดียิ่งใน
พระศาสนาของพระชินพุทธเจ้า.

เราเข้าถึงศรัทธาและปีติถวายบังคมพระพุทธเจ้า
ผู้พระศาสดา เราก็ก่เกิดปีติ เพราะเหตุแห่งพระโพธิ-
ญาณนั้นแล.

พระสัมพุทธเจ้า ทรงทราบว่า เรามีใจไม่ทอดอย
ก็ทรงพยากรณ์ตั้งนี้ว่า นับแต่กับนี้ไปสามสิบเอ็ดกัป
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเษกกรรม์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับข้ามรูปายาส ณ ที่นั้น เสด็จเข้าไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสดยข้ามรูปายาส
ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขา
จัดแต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศ ทรงทำประทักษิณโพธิ-
มณฑสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อว่าต้นอัสสัตตะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกสิตตะและพระ-
อุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ

ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระอนันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าท่านนี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และพระ-
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภทิพคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าตันอัสสัคตะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่านันทมาตา และอุตตรา พระ
โคดมผู้มีพระยศ พระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดา ฟังพระดำรัสนี้ของพระเวสสภู
พุทธเจ้า ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ก็ปลาบปลื้ม
ใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตु ทั้งเทวโลก ก็พากันโห่ร้องปรบ
มือ หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการกล่าววว่า

ผิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลังข้ามแม่น้ำใหญ่ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ผิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉันนั้น เหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรที่ยังยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระนครชื่อโนมะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุปปีติตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางยสวดี.

พระองค์ทรงครองมรราวาสวิสัยอยู่หกหมื่นปี มีปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลังชื่อว่า รุจิ สุรติ และ วัตตมกะ มีพระสนมกำนัลตามหมื่นนางถ้วน มีพระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสุจิตตา พระโอรสพระนามว่า พระสุปปพุทธะ.

พระผู้สูงสุดในบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ ออก อภิเนษกรรมณ์ด้วยพระวอ ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน.

พระมหาวิระ เวสสภู ผู้นำโลก สูงสุดในนรชน อันทำวมหาพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ อรุณราชอุทยาน.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระอัครสาวกชื่อว่าพระโสณะ และพระอูตตระ มีพระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่าพระอุปสันตะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระรามมา และพระสมาลา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่าต้นมหาศาละ.

อัครอุปัฏฐากชื่อว่า โสตถิกะ และรัम्मะ อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อว่าโคตมี และสิริมา.

พระเวสสภูพุทธเจ้าสูง ๖๐ ศอก อุปมาเสมอด้วย
เสาทอง พระรัศมีแผ่ออกจากพระวรกาย เหมือน
ดวงไฟเหน้อยอดเขายามราตรี.

พระชนมายุของพระเวสสภู ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
พระองค์นั้น หกหมื่นปี พระองค์ทรงพระชนม์ยืนถึง
เพียงนั้น จึงทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงทำพระธรรมให้แผ่
ขยายไปกว้างขวาง ทรงจำแนกมหาชน เป็นพระอริยะ
ชั้นต่าง ๆ ทรงตั้งธรรมนาวา แล้วก็เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพาน.

ชนทั้งหมด พระวิหาร พระอิริยาบถที่น่าดู ทั้ง
นั้นก็อันตรธานไปสิ้นสังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้ชินวรศาสดา ดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารเขมาราม พระบรมสารีริก-
ธาตุ ก็แผ่ไปกว้างขวางเป็นส่วน ในถิ่นนั้น ๆ.

จบวงศ์พระเวสสภูพุทธเจ้าที่ ๒๑

พรรณนางค์พระเวสสภูพุทธเจ้าที่ ๒๑

ต่อจากสมัยของพระสุจีสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระศาสนาของพระองค์อันตรธานแล้ว มนุษย์ที่มีอายุเจ็ดหมื่นปีก็ลดลงโดยลำดับ จนมีอายุสิบปีแล้วเพิ่มขึ้นอีกจนมีอายุนับไม่ได้ แล้วก็ลดลงโดยลำดับ จนมีอายุหกหมื่นปี. ครั้งนั้นพระศาสดาพระนามว่า เวสสภู เทพเจ้าผู้พิชิต ผู้ครอบงำโลกทั้งปวง ผู้เกิดเอง ทรงอุบัติในโลก พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ถีอปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางยสวดี ผู้มีศีล อัครมเหสีของพระเจ้าสุปปตีตะ ผู้เป็นที่ยำเกรง กรุงอนอมะ ถ้วน กำหนดทศมาสพระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ณ อนอมราชอุทยาน เมื่อสมภพ ก็ยังชนให้ยินดี ทรงบันลือดังเสียงว้าวผู้ เพราะฉะนั้นในวันเฉลิมพระนามของพระองค์ พระประยูรญาติจึงเฉลิมพระนามว่า เวสสภู เพราะเหตุที่ร้องดังเสียงว้าวผู้ พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่หกพันปี มีปราสาท ๓ หลังชื่อ "สุจี สุรจีและรติวัฑฒนะ" ปราภพพระสนมก้านัลสามหมื่นนาง มีพระนางสุจิตตาเทวี เป็นประมุข.

เมื่อพระสุปปพุทธกุมาร ของ พระนางสุจิตตาเทวี สมภพ พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ เสด็จประพาสพระราชอุทยานด้วยพระวอทอง ทรงรับฟ้ากาสาชะที่เทวดาถวาย ทรงผนวช. บรูษเจ็ดหมื่นบวชตามเสด็จ ลำดับนั้น พระองค์อันบรรพชิตเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงบำเพ็ญเพียร ๖ เดือน ในวันวิสาขบุรณมี เสดยข่าวมรฎุปาเยสที่พระพีเลียงชื่อว่าสิริวัฒนา ผู้ปรากฏตัว ณ สุจิตตนิคม ถวาย ทรงยับยั้งพักกลางวัน ณ ศาลวัน เวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำที่พระยานาคชื่อ นรินทะ ถวาย เสด็จเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อต้นสาละ

๑. บาลีเป็นรุจี สุรติและวัฑฒกะ.

ด้านทิศทักษิณ สาละต้นนั้นมีความเท่าขนาดต้นปาฎลีแคฝอยนั้นแล. ดอกผล
สิริและสมบัติ ก็พึงทราบอย่างนั้นเหมือนกัน. พระองค์เสด็จเข้าไปยังโคนต้น
สาละ ทรงลาดส้นถัดหญ้ากว้าง ๔๐ ศอก ประทับนั่งขัดสมาธิ ทรงได้อนา-
วณญาณ ที่ปราศจากนิर्वรณ แต่ห้ามกันความเมาในกามทุกอย่าง ทรงเปล่ง
พระอุทานว่า อเนกชาติสังสารี ๗ ล ๗ ตณฺหณํ ขยมชฺชคฺคา ดังนี้ ทรงยับยั้ง
ณ โภชิพุกษณฺนั้นนั้นแล ๗ สัปดาหฺ์ ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของพระโสณกุมาร
และพระอุตตรกุมาร พระกนิษฐภคินีของพระองค์ จึงเสด็จไปทางอากาศ ลงที่
อรุณราชอุทยาน ใกล้ กรุงอนุปมะ ทรงให้พนักงานเฝ้าพระราชอุทยานไป
อัญเชิญพระกุมารมาแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ท่ามกลางพระกุมารทั้ง
สองพระองค์นั้นทั้งบริวาร. ครั้งนั้นอภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

ต่อมาอีก พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อเสด็จจาริกไปในชนบท ทรง
แสดงธรรมโปรดในถิ่นนั้น ๆ ธรรมาภิสมัยก็ได้มีแก่สัตว์เจ็ดหมื่นโกฏิ. นั้น
เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒. พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงทำลาช่ายคือทัญญู [เดียรถีย์]
ล้มลงคือมานะของเดียรถีย์ กำจัดความเมาด้วยมานะ ทรงยกธงคือธรรมขึ้น
ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ในมนุษยบริษัทกว้างเก้าสิบโยชน์ ในเทวบริษัทประ-
มาณมิได้ ณ กรุงอนุปมะนั่นเอง ยังเทวดาและมนุษย์ให้เลื่อมใสแล้ว ทรงยัง
สัตว์หกหมื่นโกฏิให้อิ่มด้วยอมตธรรม นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้
จึงตรัสว่า

ในมณฑลกับนั้นนั่นเอง พระผู้นำโลกพระนามว่า
เวสสภู ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เทียบเคียง ก็ทรงอุบัติ
ในโลก.

ทรงทราบว่าโลกสามภูกว้างไพศาลแล้ว เป็นถิ่น
ของค้นหาทั้งหลาย พระองค์ก็ทรงตัดเครื่องพันธนา.

การดูพระยาช้าง ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณอัน

สูงสุด.

พระเวสสภูพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักร อภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นโกฏิ.

เมื่อพระโลกเชษฐผู้องอาจในรชน ทรงหลีก
จาริกไปในแคว้นแคว้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ก็ได้มีแก่สัตว์
เจ็ดหมื่นโกฏิ.

พระองค์เมื่อทรงบรรเทาทิฏฐิอย่างใหญ่หลวง
ของเดียรฉัตร ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ มนุษย์และเทวดา
ในหมื่นโลกธาตุ ในโลกทั้งเทวโลกก็มาประชุมกัน.

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเห็นมหัศจรรย์ไม่เคยมี
นำขนชูชัน ก็ตรัสรู้ธรรมถึงหกหมื่นโกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาทิตตํ ความว่า สิ้นทั้งสามโลกนี้ ถูก
ไฟไหม้แล้ว. บทว่า รากคฺคิ แปลว่า อันรากะ. บทว่า ตณฺหํ วิชิตํ ตทา
ความว่า ทรงทราบว่ สามโลก เป็นถิ่นแคว้น สถานที่ตกอยู่ในอำนาจของ
ตัณหาทั้งหลาย. บทว่า นาโคว พนฺธํ เจตฺวา ความว่า ทรงตัดเครื่อง
พันธนาการคูกเถวาลัยเนา ประคองช้าง ทรงบรรลुถึงพระสัมโพธิญาณ. บทว่า
ทสฺสทฺสฺสึ ก็คือ ทสฺสทฺสฺสีย. บทว่า สทฺเวเก ได้แก่ ในโลกทั้งเทวโลก.
บทว่า พุชฺฌเร แปลว่า ตรัสรู้แล้ว.

อนึ่งเล่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสภู ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ณ วันมาฆบูรณมี ท่ามกลางพระอรหันต์แปดหมื่นที่บวชในสมาคมของ พระโสณะ และ พระอุตตระ คู่พระอัครสาวก นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๑.

ครั้งภิกษุจำนวนมากได้เจ็ดหมื่น ซึ่งบวชกับพระเวสสภูผู้ครอบงำโลก ทั้งปวงพากันหลีกไป สมัยที่พระเวสสภูจะหลีกออกจากคณะไป ภิกษุเหล่านั้น สดับข่าวการประกาศพระธรรมจักรของพระเวสสภูสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงพากันมายังนครโศเรยยะ ก็ได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุเหล่านั้น ทรงให้ภิกษุเหล่านั้นบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาทั้งหมด แล้วทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่ประกอบด้วยองค์ ๔ นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

อนึ่ง ครั้งพระราชบุตรพระนามว่าอุปสันตะ ทรงขึ้นครองราชย์ในกรุง นาริวาณะ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปนครนั้น เพื่ออนุเคราะห์พระราชบุตรนั้น. แม้พระราชบุตรนั้นทราบข่าวการเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมทั้งบริวารจึงทรงออกไปรับเสด็จ นิมนต์มาถวายมหาทาน ทรงสดับธรรมของพระองค์ก็มีพระหฤทัยเลื่อมใสแล้วทรงผนวช บรูษหกหมื่น โภกฏีกีบวชตามเสด็จภิกษุเหล่านั้น บรรลุพระอรหันต์พร้อมกับพระราชบุตรนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสภูนั้น อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ก็ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง นั้นเป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ทรง
มีสันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพผู้ไร้มลทิน มีจิต
สงบ คงที่ ๓ ครั้ง.

ประชุมภิกษุสาวกแปดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้ง
ที่ ๑ ประชุมภิกษุสาวกเจ็ดหมื่น เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๒.

ประชุมภิกษุสาวกหกหมื่น ผู้กัณฑ์ภัทรมิขรา
เป็นต้น โอรสของพระเวสสภูพุทธเจ้าผู้แสวงคุณยิ่ง
ใหญ่ เป็นสันนิบาตครั้งที่ ๓.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชาพระนามว่า พระเจ้า
สุทตฺสนะ ผู้มีทศชนะนารถอย่างยิ่ง ณ กรุงสรภวดี เมื่อพระเวสสภูพุทธเจ้า
ผู้นำโลกเสด็จถึงกรุงสรภะ ทรงสดับธรรมของพระองค์ มีพระหฤทัยเลื่อมใส
แล้ว ทรงยกอัญชลีอันรุ่งเรืองด้วยทศนขสโมธาน เสมือนดอกบัวตูมเกิดใน
น้ำ ไม่มีมลทิน ไม่วิกลกพร่อง ไว้เหนือเศียร ถวายมหาทานพร้อมทั้งจีวร
แต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทรงสร้างพระคันธกุฎี เพื่อเป็นที่
ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ นครนั้น ทรงสร้างวิหารพันหลังล้อม
พระคันธกุฎีนั้น ทรงบริจาคสมบัติทุกสิ่งทุกอย่างไว้ในพระศาสนาของพระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงผนวช ณ สำนักของพระองค์แล้ว ทรงพร้อมด้วยอาจารย์
ทรงยินดีในธุดงค์คุณ ๑๓ ทรงยินดีในการแสวงหาพระโพธิสมภาร ทรงยินดีใน
พระพุทธศาสนาอยู่แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระ-
โพธิสัตว์นั้นว่า ในอนาคตกาล สามสิบเอ็ดกัปนับแต่กัปนี้ไป ท่านผู้นี้จักเป็น
พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่าสุทตฺสนะ นิมนต์
พระมหาวิระ ถวายทานอย่างสมควรยิ่งใหญ่นุชาพระ-
ชินพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสงฆ์ ด้วยข้าวน้ำและผ้า.

เราสดับพระธรรมจักรอันอุดมประณีตที่พระ-
พุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอพระองค์นั้นทรงประกาศแล้วก็
ชอบใจการบรรพชา.

เราบำเพ็ญมหาทาน ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวัน
กลางคืน ทราบการบรรพชาว่าพร้อมพร้อมด้วยคุณ จึง
บรรพชาในสำนักของพระชินพุทธเจ้า.

เราถึงพร้อมด้วยอาจารย์คุณ ตั้งมั่นในวัตรและ
ศีล แสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ จึงยินดีอยู่ในพระ-
ศาสนา ของพระชินพุทธเจ้า.

เราเข้าถึงศรัทธาและปีติ ถวายบังคมพระพุทธเจ้า
ผู้พระศาสดา เราก็ก่อปีติ เพราะเหตุแห่งพระโพธิ-
ญาณนั้นแล.

พระสัมพุทธเจ้าทรงทราบว่า เรามีใจไม่ท้อถอย
จึงทรงพยากรณ์ดังนี้ว่า นับแต่ยกขึ้นไปตามสิบเฮ็ดกัป
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคตออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์ จิตก็ยิ่งเสื่อมใส จึง
อธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จกั กุ วคฺติ** ได้แก่ ธรรมจักร ที่ทรงประกาศแล้ว. บทว่า **ปณฺธิ ฆมฺม** ได้แก่ ธรรมอันยิ่งของมนุษย์. ความว่า เราผู้การบวชว่าพร้อมด้วยคุณจึงบวช. บทว่า **วคฺตีสลสมาหิโต** ได้แก่ ตั้งมั่นในวัตรและศีล อธิบายว่า มั่นคงในการบำเพ็ญวัตรและศีลนั้น ๆ. บทว่า **รมามิ** แปลว่า ยินดียิ่งแล้ว. บทว่า **สทฺธาปีติ** ได้แก่ เข้าถึงศรัทธาและปีติ. บทว่า **วณฺฑามิ** ได้แก่ ถวายบังคมแล้ว. พึงเห็นว่าคำที่เป็นปัจจุบันกาล ใช้ในอรธอดีตกาล. บทว่า **สตุถฺร** ก็คือ สตุถฺร. บทว่า **อนิวตฺตมานล** ได้แก่ มีใจไม่ทอดอย.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่า **อโนมะ** พระชนกมีพระนามว่า **พระเจ้าสุปฺปตีตะ** พระชนนีพระนามว่า **พระนางยสวดี** คู่พระอัครสาวกชื่อว่า **พระโสณะ** และ **พระอุตตระ** พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า **พระอุปสันตะ** คู่พระอัครสาวิกชื่อว่า **พระราม่า** และ **พระสมาลา** โภธิพลกษัตริย์ชื่อว่า **ตันสาละ** พระสรีระสูง ๖๐ ศอก พระชนมายุหกหมื่นปี พระอัครมเหสีพระนามว่า **พระนางสุจิตตา** พระโอรสพระนามว่า **พระสุปฺปพุทฺธะ** เสด็จออกภิเษกกรรมด้วยพระวอทอง. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ ทรงมีพระนครชื่ออโนมะ พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุปฺปตีตะ พระชนนีพระนามว่า พระนางยสวดี.

พระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโสณะและพระอุตตระ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระอุปสันตะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระรามมาและพระสมาลา
โพธิพฤษภของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า ต้นมหาสาละ.

มีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าโสตถิกะและรัम्मะ อัคร-
อุปัฏฐายิกา ชื่อว่าโคตมีและสิริมา.

พระเวสสภูพุทธเจ้า สูง ๖๐ ศอก อุปมาเสมอ
ด้วยเสาทอง พระรัศมีแผ่ออกจากพระวรกาย เหมือน
ดวงไฟบนเขายามราตรี.

พระชนมายุของพระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้แสวงหา
คุณยิ่งใหญ่พระองค์นั้น หกหมื่นปี พระองค์ทรงมี
พระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้าม
โอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงทำกรรมะให้ขยายไป
กว้างขวาง ทรงจำแนกมหาชน ทรงตั้งธรรมนาวาไว้
แล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน.

ชนทั้งหมด พระวิหาร พระอิริยาบถล้วนนำดู
ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า
แน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เหมยฺยุปสฺมุปโฌ ความว่า เสมือนเสา
ทอง. บทว่า นิจุจฺจติ ได้แก่ แล่นไปทางโน้นทางนี้. บทว่า รสฺสุมิ ได้แก่
แสงรัศมี. บทว่า รตฺตฺวิ ปพฺพเต ลฺลิจิ ความว่า รัศมีส่องสว่างในพระวรกาย

ของพระองค์ เหมือนดวงไฟบนยอดเขาเวลากลางคืน. บทว่า **วิภิชิตฺวา** ความว่า ทำการจำแนก โดยเป็นอุคฆฏิตัญญูเป็นต้น และโดยเป็นพระโศดาบัน เป็นอาทิ. บทว่า **ธมฺมุนาวํ** ความว่า ทรงตั้งธรรมนาวา คือมรรคมืองค์ ๘ เพื่อช่วยให้ข้ามโอฆะ ๔. บทว่า **ทสฺสนีโย** ก็คือ **ทสฺสนีโย**. บทว่า **สพฺพชนํ** ชนทั้งปวงก็คือ **สพฺพโพชน** อธิบายว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระสงฆ์สาวก. บทว่า **วิหารํ** ก็คือ **วิหาร** ฟังเห็นว่าทุกติยาวิภัตติ ใช้ในอรรถปฐมาวิภัตติทุกแห่ง.

ไฉนว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสภู เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ เขมมิกทายวัน กรุงอุสภวดี. พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ กระจายกระจายไป.

ไฉนว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสภู พระชินะ ผู้ประเสริฐ. เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพาน ณ พระวิหารใกล้ป่าที่นารีนรมย์ กรุงอุสภวดี-ราชธานี.

คำที่เหลือในคาถาทั้งหลายทุกแห่ง ชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนางศ์พระเวสสภูพุทธเจ้า

วงศ์พระกฤษณ์ธพุทธเจ้าที่ ๒๒

ว่าด้วยพระประวัติของพระกฤษณ์ธพุทธเจ้า

[๒๓] ต่อมาจากสมัยของพระเวสสภูพุทธเจ้า ก็
มีพระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กฤษณ์ธะ ผู้สูงสุดแห่ง
สัตว์สองเท้า ผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ผู้อันใคร ๆ
เข้าเฝ้าได้ยาก.

พระองค์ทรงเพิกถอนภพทั้งปวง ทรงถึงฝั่ง
บำเพ็ญบารมี ทรงทำลายกรุงคือภพ เหมือนราชสีห์
ทำลายกรงฉะนั้น ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณอันสูงสุด.

เมื่อพระกฤษณ์ธพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงประกาศ
พระธรรมจักร อภิสสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สี่หมื่น
โกฏิ.

พระกฤษณ์ธพุทธเจ้า ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ
ภาคพื้นนภากาศ ทรงยังเทวดาและมนุษย์สามหมื่น
โกฏิให้ตรัสรู้.

ในการประกาศสั่งจะ ๔ แก่นรเทวยักษ์นั้น
ธรรมภิสสมัย ได้มีแก่สัตว์นับจำนวนไม่ถ้วน.

พระผู้มีพระภาคเจ้ากฤษณ์ธะ ทรงมีสันนิบาต
การประชุมพระสาวกขีณาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ
คงที่ ครั้งเดียวเท่านั้น.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมพระสาวกสี่หมื่น
ผู้บรรลุมิของพระผู้ฝึกแล้ว เพราะสิ้นหมูกิเลสมี
อาสวะเป็นต้น.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์ชื่อเขมะ ถวายทาน
จำนวนไม่น้อยในพระตถาคต และพระสาวกชีโนรส.

ถวายบาตรและจีวร ยาหยอดตา ไม้เท้าไม้มะฆาง
ถวายสิ่งของที่ท่านปรารถนาเหล่านี้ ๆ ล้วนแต่ของดี ๆ.

พระมุนีกุสันธพุทธเจ้า ผู้นำวิเศษ แม้พระองค์
นั้น ได้ทรงพยากรณ์เราว่า ในภัทธกัปนี้แล ท่านผู้นี้
จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนำรีนรมย์ ทรงตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ
ทรงรับข่าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จไปยังแม่น้ำ
เนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข่าวมธุปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมายา
พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้จัก
ชื่อว่าโคตมะ.

จักมีพระอัครสาวกชื่อว่า พระโกณฑิยะ และพระ-
อุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระอานันทะ จักบำรุง
พระชินเจ้าพระองค์นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และพระ-
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัตถะ.

อัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่านันทมาตา และอุตตรา พระ-
โคดม ผู้มีพระยศ มีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย พึงพระดำรัสนี้ของ
พระกกุสันธะพุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้คงที่ ก็ปลาบปล้ำ
ใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธางกูร.

หมื่นโลกธาตุทั้งเทวโลก พากันให้ร้องปรบมือ
หัวร่อร่าเรียง ประคองอัญชลินมัสการกล่าวว่า

ผิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซ้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลัดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันทใด.

เราทุกคน ฝันว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้าพระองค์
นี้ไสร้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้าของท่าน
ผู้นี้ ฉันทันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่ง
เลื่อมใส จึงอธิษฐานขอวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

ครั้งนั้น เราชื่อว่าเขมะ นครชื่อว่าเขมวดี กำลัง
แสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ก็บวชแล้วในสำนักของ
พระองค์.

พระกฤษณ์พุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งให้มีพระ-
ชนก ชื่อว่าอัคคิทัตตพราหมณ์ พระชนนีชื่อว่าวิสาขา.

พระสัมพุทธเจ้ามีพระตระกูลใหญ่ประเสริฐเลิศล้ำ
กว่ามนุษย์ทั้งหลาย มีชาติสูง มีบริวารมาก อยู่ในกรุง
เขมะนั้น.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่สี่พันปี มี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่ากามวัฑณะ กามสุทธิ
และระติวัฑณะ. มีนารีบำรุงบำเรอสามหมื่นนาง มี
เอกภริยาชื่อว่าโรจินี มีโอรสชื่อว่าอุตตระ.

พระชินพุทธเจ้า ทรงเห็นนิमित ๔ ออกอภิเนษ-
กรรมณ์ด้วยยานคือรถ ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือนบริบูรณ์.

๑. บาลีว่า โรปินี.

พระมหาวีระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้นำโลก สูงสุดใน
นรชนอันท่วมหาพรหม ทูลอาราธนาแล้ว ก็ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระกกุสันธพุทธเจ้าผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ทรงมี
พระอัครสาวกชื่อว่าพระวิฑูระและพระสัตยชีวะ พระ
พุทธอุปัฏฐากชื่อว่าพระพุทธิชะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสามาและพระจันปา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า
ต้นสิริสะ (ไม้ซีก)

มีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าอัจจุคคะและสุมนะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า นันทา และ สุนันทา.

พระมหามุนี สูง ๔๐ ศอก พระรัศมีสีทองเด่น
ไปรอบๆ ๑๐ โยชน์.

องค์พระผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระชนมายุสี่หมื่น
ปี พระองค์ทรงพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรงยัง
ชนหมู่อายุให้ข้ามโอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงแผ่ขยายตลาดธรรม
เท่าบุรุษสตรีในโลกทั้งเทวโลก ทรงบันลือดุจราชสีห์
บันลือ แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 642

พระองค์ทรงถึงพร้อมด้วยพระสุรเสียงมีองค์ ๘
มีศีลไม่ขาดชั่ววินัยนร ทั้งนั้นก็อันตรธานไปสิ้น
สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระกกุสันธชินพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน ณ พระวิหารเขมาราม พระวรสถูป
ของพระองค์ ณ ที่นั้น สูงจดฟ้าคาบวุดหนึ่ง
จบวงศ์พระกกุสันธพุทธเจ้าที่ ๒๒

พรรณนางค์พระกกุสันธพุทธเจ้าที่ ๒๒

เมื่อพระเวสสภู สยัมภูพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อกัปนั้นล่วงไป
ดวงพระทินกรคือพระชินพุทธเจ้าก็ไม่อุบัติขึ้นถึง ๒๕ กัป ส่วนในภัทรกัปนี้
บังเกิดพระพุทธรเจ้า ๔ พระองค์แล้วคือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมณะ
พระกัสสปะ และ พระพุทธเจ้าของเรา. ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าเมตไตรย
จักอุบัติในอนาคตด้วยประการดังกล่าวมานี้ กัปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงทรงสรรเสริญว่าเป็นภัทรกัป เพราะประดับด้วยการเกิดพระพุทธรเจ้า ๕
พระองค์. ใน ๕ พระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ ทรง
บำเพ็ญบารมีทั้งหลายแล้ว บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุตินั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิ
ในครรภ์ของพราหมณ์ชื่อว่าวิสาขา เอกภริยาของปุโรหิตชื่อว่าอัคคิตตตะ ผู้อนุ
ศาสน์อรรธธรรมถวายพระเจ้าเขมังกร กรุงเขมวดี ก็เมื่อใดกษัตริย์ทั้งหลาย
สักการะเคารพนับถือพราหมณ์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจึงบังเกิดใน
สกุลพราหมณ์.

ก็เมื่อใดพราหมณ์ทั้งหลาย สักการะเคารพนับถือบุชากษัตริย์ทั้งหลาย
พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจึงบังเกิดในสกุลกษัตริย์. ได้ยินว่า ในครั้งนั้นพราหมณ์
ทั้งหลายอันกษัตริย์ทั้งหลายสักการะเคารพ เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์ชื่อว่า
กกุสันธะผู้มั่นอยู่ในสัจจะ เมื่อจะยังมีนโลกธาตุให้บันลือหวั่นไหวจึงอุบัติใน
สกุลพราหมณ์ที่ไม่อาภูล แต่อาภูลด้วยเหตุเกิดสิริสมบัติ ก็บังเกิดปาฏิหาริย์ดัง
กล่าวมาแล้วในหนหลัง. จากนั้น ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ประสูติจากครรภ์มารดา
ณ เขมวดีอุทยาน เหมือนเปลวไฟแลบออกจากถ้ำวัลย์ทอง. พระโพธิสัตว์นั้น
ครองฆราวาสวิสัยอยู่สี่พันปี มีปราสาท ๓ หลัง ชื่อว่ากามะ กามวันณะ และ

กามสุทธิ ปรากฏมีสตรีบริจาริกาสามหมื่นนาง มีนางโรจินีพราหมณี เป็น ประมุข.

เมื่อ कुमार ชื่อว่า อุตตระ ผู้ยอดเยี่ยมของโรจินีพราหมณ์เกิดแล้ว พระ-
โพธิสัตว์นั้นก็เห็นนิมิต ๔ แล้วออกมหาภิเนษกรรมด้วยรถม้าที่จัดเตรียมไว้
แล้ว บวช, บรูษสี่หมื่นก็บวชตามพระโพธิสัตว์นั้น. พระโพธิสัตว์นั้นอัน
บรรพชิตเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว บำเพ็ญเพียร ๘ เดือน ในวันวิสาขบุรณมี
ปริโภคข้าวมธุปายาสที่ธิดา วชิรินทรพราหมณ์ ๗ สตรีริชฌนิคม ถวาย พักผ่อน
กลางวัน ๗ ป่าตะเคียน เวลาเย็นรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียว
ชื่อ สุกัททะ ถวาย เข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ สิริสะ คือต้นซีก ซึ่งมีขนาดเท่า
ต้นแคฝอย มีกลิ่นหอมเมื่อลมโชย ลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๓๔ ศอก นั่งขัด
สมาธิ บรรลุพระสัมโพธิญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติสังสาร ๗๒๐
ตณฺหํ ขยมชฺชคา ดังนี้ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงเห็นว่าภิกษุสี่หมื่น
ที่บวชกับพระองค์เป็นผู้สามารถแทงตลอดสังขะ วันเดียวเท่านั้น ก็เสด็จเข้า
ไปยัง อธิปตนะมิตทายวัน ซึ่งมีอยู่แล้วใกล้ๆ มกิลนคร พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับอยู่ท่ามกลางบรรพชิตเหล่านั้น ทรงประกาศพระธรรมจักร. ครั้งนั้น
ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สี่หมื่นโกฏิ.

ต่อมาอีก ทรงท่ายมกปาฏิหาริย์ ๗ โคนต้นมหาสาละ ใกล้ประตู
กัณณกุชชนคร ทรงยังธรรมจักรให้เกิดแก่สัตว์สามหมื่นโกฏิ. นั้นเป็น
อภิสมัยครั้งที่ ๒. ครั้งยักษชื่อ นรเทพ ที่เรียกกันว่าเทพแห่งนรชน ๗ เทวาลัย
แห่งหนึ่ง ไม่ไกลกรุงเขมวดี ปรากฏตัวเป็นมนุษย์ ยืนอยู่ใกล้สระ ๆ หนึ่ง ซึ่ง
มีน้ำเย็นประดับด้วยบัวต้นบัวสายและอุบล มีน้ำเย็นรสอร่อยอย่างยิ่ง มีกลิ่น
หอมรื่นรมย์สำหรับชนทั้งปวง อยู่กลางทางกัณณคาร ล่อลวงสัตว์ทั้งหลายโดยเป็น

๑ บาลีเป็น โรปิณี.

คนเก็บบัวต้นบัวสายบัวขาวเป็นต้นแล้วกินมนุษย์เสีย. เมื่อทางนั้น ตัดขาด ไม่มีคนไปถึง. ยักษ์นรเทพก็เข้าไปคงใหญ่ กินสัตว์ที่ชุมนุมกันในที่นั้น ๆ เสีย ทางนั้น โลกรู้จักกันว่า เป็นทางมหากันดาร. เขาว่า หม่อมหาชนยืนชุมนุมกัน ใกล้เคียงสองข้างทาง เพื่อช่วยข้ามทางกันดาร. ครั้งนั้น พระศาสดากุสันธะผู้ปราศจากกิเลสเครื่องผูกในภพ. วันหนึ่ง เวลาใกล้รุ่ง ทรงออกจากมหากรณาสมาบัติตรวจดูโลก ก็ทรงพบนรเทพยักษ์ผู้มีศักดิ์ใหญ่และกลุ่มชนนั้น เข้าไปในข่ายพระญาณ. ครั้นทรงทราบแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เสด็จไปทางอากาศ ทั้งที่กลุ่มชนนั้นแลเห็นอยู่นั่นเอง ก็ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์หลายอย่าง เสด็จลงที่ภพของนรเทพยักษ์ นั้น ประทับนั่งเหนือบัลลังก์อันเป็นมงคล.

ครั้งนั้น ยักษ์ผู้กินคนคนนั้น เห็นพระทินกรผู้มีฤทธิ์ ทรงเปล่งพระฉัพพรรณรังสี ดังดวงทินกรอันสายฟ้าแลบล้อม กำลังเสด็จมาทางอากาศ ก็มีใจเลื่อมใสว่า พระทศพลเสด็จมาที่นี่เพื่อทรงอนุเคราะห์เรา จึงไปป่าหิมพานต์ ที่มีหม่อมฤคนมาก พร้อมด้วยบริวารยักษ์ รวบรวมดอกไม้ทั้งที่เกิดในน้ำทั้งที่เกิดบนบกอันมีสีและกลิ่นต่าง ๆ เลือกอเอาเฉพาะที่มีกลิ่นหอมจรุงนารี نرمโยใจ อย่างยิ่งมาบูชาพระกุสันธพุทธเจ้าผู้นำโลกผู้ปราศจากโทษ ซึ่งประทับนั่งเหนือบัลลังก์ของตน ด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้เป็นต้น แล้วร้องเพลงประสานเสียงสกุติ ทำอัญชลีไว้เหนือเศียร ยืนนมัสการ. แต่นั้น มนุษย์ทั้งหลาย เห็นปาฏิหาริย์นั้น ก็มีจิตใจเลื่อมใส มาประชุมกัน พวกเขายืนนอบน้อมล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ากุสันธะ ผู้ไม่มีปฏิสนธิ ทรงยังนรเทพยักษ์ ผู้อันมนุษย์และเทวดาบูชายิ่งให้อาจหาญ ด้วยทรงแสดงความเกี่ยวเนื่องของกรรมและผลของกรรม ให้ความคาดสะอึกด้วยกถาว่าด้วยนรก แล้วจึงตรัสตัสสัจจกถา. ครั้งนั้น ธรรมากิสมัยได้มีแก่สัตว์หาประมาณมิได้. นี้เป็นอภิสมัยครั้งที่ ๑. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาจากสมัยของพระเวสสภูพุทธเจ้า ก็มีพระ-
สัมพุทธเจ้า พระนามว่า กกุสันธะ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์
สองเท้า ผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ผู้อันใคร ๆ
เฝ้าได้ยาก.

ทรงเพิกถอนภพทั้งปวง ถึงฝั่งบำเพ็ญบารมีแล้ว
ทรงทำลายกรรมภพ เหมือนราชสีห์ทำลายกรง ทรง
บรรลुพระโพธิญาณอันสูงสุด.

เมื่อพระกกุสันธพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ธรรมาสัยได้มีแก่สัตว์สี่หมื่นโกฏิ.

พระองค์ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ กลางพื้นนภากาศ
ทรงยังเทวดาและมนุษย์สามหมื่น

ในการประกาศสั่งจะ ๔ แก่นรเทพยก์นั้น
ธรรมาสัย ได้มีแก่สัตว์นับจำนวนไม่ถ้วน.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกุขมาฏฺฏวา แปลว่า ถอนแล้ว. บทว่า
สพฺพทวํ ได้แก่ ซึ่งภพทั้ง ๕ ภพ. อธิบายว่า กรรมอันเป็นนิमितแห่งอุปบัติ
ในภพ. บทว่า จริยาย ปารมี คโต ความว่า ทรงถึงฝั่ง โดยทรงบำเพ็ญ
บารมีทุกอย่าง. บทว่า สีโหว ปญฺชริ เภตฺวา ความว่า พระมุนีกุญชร
ทรงทำลายปัญชรคือภพ เหมือนราชสีห์ทำลายกรง.

พระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้รื้อเครื่องผูกภพเสียแล้ว ทรงมีสาวกสันนิบาต
ครั้งเดียวเท่านั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าอันพระอรหันต์สี่หมื่น ซึ่งบวชกับพระ-

องค์ ณ อธิปไตยมิกทายวัน กรุงกัณณกษนคร แวดล้อมแล้ว ทรงยกปาติโมกข์
ขึ้นแสดง ในวันมาฆบูชา. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้ากฤษณะ ทรงมีสันนิบาต
ประชุมพระสาวกชื่อนาสพ ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ คงที่
ครั้งเดียว.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมพระสาวกลีหมื่น
ผู้บรรลุมิของท่านผู้ฝึกแล้ว เพราะสิ้นหมูกิเลส ดัง
ขาศึกคืออาสวะ.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชบุตรนามว่า เขมะ ทรง
ถวายบาตรจีวรเป็นมหาทาน และถวายเภสัชทุกอย่างมียาหยอดตาเป็นต้น แต่
พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน และถวายสมณบริวารอย่างอื่น สดับ
พระธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว มีพระหฤทัยเลื่อมใส ก็ทรงผนวชในสำนัก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระศาสดาพระองค์นั้น ทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคต-
กาล ในภพนี้แหละ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า เขมะ ถวายทาน
มิใช่น้อย ในพระตถาคต และพระสาวกชื่อนาส.

ถวายบาตรและจีวร ยาหยอดตา ไม้เท้าไม้มะฆาง
ถวายสิ่งของที่ท่านปรารถนาเหล่านี้ ๆ ล้วนแต่ของดี ๆ.

พระมุนีกฤษณะพุทธเจ้า ผู้นำวิเศษ แม้พระองค์
นั้น ก็ได้ทรงพยากรณ์เราว่า ในภพภพนี้แล ท่าน
ผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ๆ ล ๆ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.
ครั้งนั้น เราชื่อว่าเขมะ นครชื่อว่าเขมวดี
กำลังแสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ก็บวชแล้วในสำนัก
ของพระองค์.

แก้อรธ

ในกาลนั้น อญชน แปลว่า ยาหยอดตา ความซัดแล้ว. บทว่า มธุลญ-
จิก ได้แก่ ไม้เท้าไม้มะฆาง. บทว่า อิมตฺ ตตฺตบทเป็น อิมฺ เอตฺ. บทว่า ปตฺถิตฺ
แปลว่า ประรณาแล้ว. บทว่า ปฏฺยิยาเทมิ แปลว่า ถวาย อธิบายว่า ได้
ถวายแล้ว. บทว่า วรฺ วรฺ หมายความว่า ประเสริฐที่สุด ๆ. ปาฐะว่า ยเทตฺ
ปตฺถิตฺ ดังนี้ก็มี. ปาฐะนั้น ความว่า เราได้ถวายสิ่งที่พระองค์ปรารณา
ทุกอย่างแต่พระองค์. ความนี้ดีกว่า.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ากุกุสันธะ ผู้ไม่ชักช้าพระองค์นั้น มีพระนครชื่อ
ว่า เขมะ พระชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่า อัคคิทตตะ พระชนนีเป็นพราหมณ์
ชื่อว่า วิสาขา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระวิฐุระ และ พระสัณฺฑชีวะ
พระพุทธรูปคู่จากชื่อว่า พระพุทฺธิชะ คู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า พระสามา และ
พระจัมปา. โภทิพฤกษ์ชื่อว่า ต้นสิริสะ คือไม้ซึก. พระสรีระสูง ๔๐ ศอก.
พระรัศมีแห่งพระสรีระเด่นออกไปรอบ ๆ ๑๐ โยชน์. พระชนมายุสี่หมื่นปี
มีเอกภริยาเป็นพราหมณ์ชื่อว่า โรจินี โอรสชื่อว่า อุตตระ ออกอภิเนษกรรมณ์
ด้วยรถเทียมม้า. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้เป็นพระศาสดา ทรงมี
พระชนกเป็นพราหมณ์ ชื่อว่าอัคคิทัตตะ ทรงชนนี
ชื่อว่าวิสาขา.

ตระกูลของพระสัมพุทธเจ้า เป็นตระกูลใหญ่
ประเสริฐเลิศล้ำกว่านรชนทั้งหลาย เป็นชาติสูง มี
บริวารยศใหญ่ อยู่ในนครเขมะนั้น.

พระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ
อัครสาวก ชื่อว่าพระวิฐุระและพระสัจญชีวะ พระพุทธ-
อุปัฏฐากชื่อว่าพระพุทธิชะ.

มีพระอัครสาวิกาชื่อนี้ว่า พระสามา และพระจัมปา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียก
ว่า ต้นลิรีสะ (ไม้ซีก).

พระมหามุนีสูง ๔๐ ศอกพระรัศมีสีทองแล่นออก
ไปรอบ ๆ ๑๐ โยชน์.

พระกกุสันธพุทธเจ้าพระองค์นั้น มีพระชนมายุ
สี่หมื่นปี พระองค์ทรงพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงทรง
ยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงขยายตลาดธรรมแก่
บุรุษสตรี ในโลกทั้งเทวโลก ทรงบันลือดูการบันลือ
ของราชสีห์ แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน.

พระองค์มีพระสุรเสียง มืองค์ ๘ มีศีลบริบูรณ์
อยู่ในรัศมี ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้นสังขารทั้งปวง
ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้เอรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทคาถาว่า วส เต ตตุล เขเม ปุเร นี้ ฟังทราบ
ว่า ท่านกล่าวเพื่อขึ้นครที่พระกกุสันธพุทธเจ้าทรงสมภพ. บทว่า มหากุลิ
ได้แก่ ตระกูลฝ่ายพระชนกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นตระกูลรุ่งเรือง. บทว่า
นรานัน ปวริ เสฏฺฐิ ความว่า ประเสริฐเลิศล้ำกว่ามนุษย์ทั้งหมดโดยชาติ.
บทว่า ชาติมนุตฺตํ ได้แก่ มีชาติยิ่ง มีชาติสูง. บทว่า มหายสฺส ได้แก่
มีบริวารมาก. ตระกูลใหญ่นั้นของพระพุทธเจ้าเป็นดังธา. ในคํานั้น ฟังเห็น
การเชื่อมความกับบทว่า มหากุลิ เขเม ปุเร วส เต ตระกูลใหญ่อยู่ใน
กรุงเขมะ.

บทว่า สมนฺตา ทสโยชนํ ความว่า พระรัศมีสีทองออกจากพระ.
สรีระเป็นนิศย์ แล่นแผ่ไป ๑๐ โยชน์โดยรอบ. บทว่า ฐมฺมาปณฺํ ได้แก่
ตลาดกล่าวคือธรรม. บทว่า ปสาเรตฺวา ความว่า ขยายตลาดธรรม เหมือน
ตลาดที่คับคั่งด้วยสินค้านานาชนิด เพื่อขายสินค้า. บทว่า นรนาเรณิ ได้แก่
เพื่อประสพรัตนะวิเศษ คืออณาสมาบัติและมรรคผล สำหรับบุรุษสตรีทั้งหลาย.
บทว่า สีหนาทํ ว ก็คือ สีหนาทํ วย ได้แก่ บรรลือเสียงอภัย ไม่น่า
กลัว. บทว่า อฏฺฐจฺจวจนสมฺปนฺโน ได้แก่ พระศาสดาทรงมีพระสุรเสียง
ประกอบด้วยองค์ ๘. บทว่า อจฺฉิทฺทานิ ได้แก่ ศีลที่เว้นจากภาวะมีขาด
เป็นต้น ไม่ขาด ไม่ค้าง ไม่พร้อย อีกนัยหนึ่ง ศีลที่ไม่ทะลุ ไม่มีช่อง เช่นคู่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 651

พระอัครสาวก. บทว่า นิรนุตร ได้แก่ เนื่องๆ กาลเป็นนิตย์. บทว่า
สพฺพํ ตมนุตรหิตํ ความว่า พระศาสดาและคู่พระอัครสาวกเป็นต้นนั้นทั้ง
หมด เข้าถึงความเป็นพระมุนีแล้ว ก็เข้าถึงความเป็นผู้แลไม่เห็น.

อเปตพฺบุโธ กกุสนฺธพฺบุโธ

อทนฺชปญฺโญ กตสพฺพรนฺโธ

ติโลกสนฺโธ กิร สตฺถุสนฺโธ

เขม เวเน วาสมกปฺปยิตฺถ.

ข่าวว่า พระกกุสันธพุทธเจ้า ทรงปราศจากพันธะ
มีพระปัญญาไม่ชักช้า ไปจากโทษทั้งปวง ทรงตั้งมั่น
ในไตรโลก ทรงมั่นคงในสัจจะ ประทับอยู่ ณ เขมวัน.
ในคาถาที่เหลือทุกแห่ง คำชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณานาวงศ์พระกกุสันธพุทธเจ้า

วงศ์พระโกนาคมนพุทธเจ้าที่ ๒๓

ว่าด้วยพระประวัติของพระโกนาคมนพุทธเจ้า

[๒๔] ต่อมาจากสมัยของพระกุกสันธพุทธเจ้า ก็มีพระชินสัมพุทธเจ้า พระนามว่า โคนาคมนะผู้สูงสุด แห่งสัตว์สองเท้า ผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้องอาจใน นรชน.

ทรงบำเพ็ญบารมีธรรม ๑๐ ทรงก้าวล่วงกัณดาร ทรงลอยมลทินทั้งปวง บรรลุพระสัมโพธิญาณสูงสุด.

เมื่อพระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้นำพิเศษ ทรง ประกาศพระธรรมจักร อภิสัมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์ สามหมื่น โกฏิ.

อนึ่ง เมื่อพระโกนาคมนพุทธเจ้า ทรงแสดง ปาฏิหาริย์ในการย้ายสัตถิวาทของฝ่ายปรปักษ์ อภิสัมัย ครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สองหมื่น โกฏิ.

แต่นั้น พระชินสัมพุทธเจ้าทรงแสดงฤทธิ์ต่างๆ เสด็จไปเทวโลก ประทับอยู่เหนือแท่นบัณฑุกัมพลศิลา- อาสน์ ณ เทวโลกนั้น.

พระมุณีพระองค์นั้น อยู่จำพรรษาแสดงพระ- อภิธรรม ๗ คัมภีร์ อภิสัมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่เทวดา หมื่น โกฏิ.

พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้เป็นเทพแห่งเทพพระองค์นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพ ผู้ไร้มลทินมีจิตสงบ คงที่ครั้งเดียว.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมภิกษุสาวกสามหมื่นโกฏิ ผู้ข้ามโอฆะทั้งหลาย ผู้ห้ภรรยามัจจุเสียแล้ว.

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่าปัพพตะพรังพร้อมด้วยมิตรอมตย์ทั้งหลาย ผู้มีกำลังพลและพาหนะหาที่สุดมิได้.

เราไปเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า สดับธรรมอันยอดเยี่ยม นิมนต์พระองค์ทั้งพระสงฆ์พุทธชินอรสถวายทาน จนพอแก่ความต้องการ.

ได้ถวายผ้าไหมทำในเมืองปัตตุมณะ ผ้าไหมทำในเมืองจิน ผ้าแพร ผ้ากัมพล และฉลองพระบาทประดับทอง แต่พระศาสดาและพระสาวกทั้งหลาย.

พระมุนีแม้พระองค์นั้น ประทับนั่งท่ามกลางสงฆ์ทรงพยากรณ์เราว่า ในภัทธกัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์ อันนารีนรมย์ ตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคต ประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ ทรงรับข้ำวมธุปายาสในที่นั้นแล้ว เสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยขำมรุธูปายาสที่ริม
ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัด
แต่งไว้ ไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศใหญ่ ทรงทำประทักษิณ
โพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์
ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้จักมีพระชนนี พระนามว่า พระนาง
มายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่าน
ผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวก ชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระ-
อุปลิสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบตั้งมั่น
พระพุทธรูปปฏิฐากชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุงพระ-
ชินเจ้าพระองค์นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระเขมาและพระ-
อุบลวรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โพธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่า ต้นอัสสัตถะ.

จักมีอัครอุปปฏิฐากชื่อจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
อัครอุปปฏิฐายิกา ชื่อว่า นันทมาตา และอุตตรา พระ-
โคดมผู้มีพระยศพระองค์นั้น จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสของ
พระองค์ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่แล้วก็ปลาบ
ปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุททางกูร.

หมื่นโลกธาตุ ทั้งเทวโลก พากันโห่ร้อง ปรบ
มือ หัวร่อราเริง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าวว่
ฉิว่า พวกเราจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ฉินใด.

พวกเราทั้งหมด ฉิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธเจ้า
พระองค์นี้ไซร้ ในอนาคตกาล พวกเราก็จักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ก็ฉินั้นเหมือนกัน.

เราสดับพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่ง
เลื่อมใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

เรากำลังแสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ถวายทาน
แต่พระผู้สูงสุดในนรชน สละราชสมบัติยิ่งใหญ่แล้ว
บวชในสำนักพระชินพุทธเจ้า.

พระนครชื่อโสภวดี มีกษัตริย์พระนามว่าโสภะ
ตระกูลของพระสัมพุทธเจ้าเป็นตระกูลใหญ่ อยู่ในพระ-
นครนั้น.

พระโกนาคมนพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดา มีพระ
ชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่ายัญญุทัตตะ พระชนนีเป็น
พราหมณีชื่อว่าอุตตรา.

พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่สามพันปี มี
ปราสาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่าตุลิตะ สันตุสิต และ
สันตุฎฐะ มีนางบำเรอหนึ่งหมื่นหกพันนาง ภริยาชื่อว่า
รุจิคัตตา พระโอรสชื่อว่าสัตถวาหะ.

พระผู้สูงสุดในบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ ออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือช้าง ทรงบำเพ็ญเพียร ๖
เดือน.

พระมหาวีระ โจนาคมนะ ผู้นำโลก ผู้สูงสุดใน
นรชน อันทำวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศ
พระธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้มีพระยศ มีพระอัคร-
สาวก ชื่อว่า พระภิกขุโยสะ และพระอุตตระ พระพุทธ-
อุปัฏฐากชื่อว่าพระโสตติชะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสมุททาและพระ
อุตตรา โภธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เรียกว่าตันอุทุมพร.

มีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่า อุคคะ และโสมทวะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่า สิวลา และสามา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๓๐ ศอก ประดับ
ด้วยพระรัศมีทั้งหลาย เหมือนแท่งทองในเขี้ยวทอง.

ในยุคนั้น พระพุทธเจ้ามีพระชนมายุสามหมื่นปี
พระองค์มีพระชนม์มัยถึงเพียงนั้น จึงยังหนุ่มเป็น
อันมากให้ข้ามโอชะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงยกธรรมเจดีย์ที่ประดับ
ด้วยธงผ้าคือธรรม ทรงทำพวงมาลัยดอกไม้คือธรรม
แล้วดับขันธปรินิพพาน.

พระสงฆ์สาวกของพระองค์พิลาศด้วยฤทธิย
ใหญ่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมอันเป็น
ลิริ ทั้งนั้น ก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่าง
เปล่า แน่แท้

พระโกนาคมนสัมพุทธเจ้า ปรีนิพพาน ณ พระ-
วิหารปัพพตาราม. พระบรมสารีริกธาตุ แผ่กระจาย
ไปเป็นส่วน ๆ ณ ที่นั้น ๆ แล.

จบวงศ์พระโกนาคมนพุทธเจ้าที่ ๒๓

พรรณาวงศ์พระโกนาคมนพุทธเจ้าที่ ๒๓

ภายหลังต่อมาจากสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า กกุสันธะ เมื่อพระ-
ศาสนาของพระองค์อันตรธานแล้ว เมื่อสัตว์ทั้งหลายเกิดมามีอายุสามหมื่นปี.
พระศาสดาพระนามว่า โจนาคมณะ ผู้มีไม้ดัดพินมาเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่
ผู้อื่น ก็อุบัติขึ้นในโลก อีกนัยหนึ่ง พระศาสดาพระนามว่า โจนาคมณะ
เพราะเป็นที่มาแห่งอาภรณ์ทองเป็นต้น อุบัติขึ้นในโลก. ทอง เครื่องประดับมี
ทองเป็นต้น มาตกลง ในเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดทรงอุบัติพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงพระนามว่า โจนาคมณะ โดยนัยแห่งนิรุกติศาสตร์
เพราะอาเทศ ก เป็น โ, อาเทศ น เป็น ฉาลบ ก เสียตัวหนึ่ง ในคำว่า โจนา
คมโน นั้น ก็ในข้อนี้อายุท่านทำให้เป็นเสมือนเสื่อมลงโดยลำดับ แต่มิใช่เสื่อม
อย่างนี้ ฟังทราบแล้ว เจริญแล้วเสื่อมลงอีก. อย่างไร. ในกัปนี้เท่านั้น พระผู้มี-
พระภาคเจ้ากกุสันธะทรงบังเกิดในเวลาที่มนุษย์มีอายุสี่หมื่นปี แต่อายุนั้นกำลังลด
ลงจนถึงอายุสิบปี แล้วกลับเจริญขึ้นถึงอายุนับไม่ถ้วน (อสงไขย) แต่นั้นก็ลดลง
ตั้งอยู่ในเวลาที่มนุษย์มีอายุสามหมื่นปี ครั้งนั้นฟังทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
โจนาคมณะ ทรงอุบัติขึ้นในโลก.

แม้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย แล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต
จุดจากนั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในครรภ์ของพราหมณ์ชื่อ อุตตรา ผู้ยอดเยี่ยม
ด้วยคุณมีรูปเป็นต้น ภริยาของ ยัญญทัตตพราหมณ์ กรุงโสภวดี ถ้วน
กำหนดทศมาส ก็เคลื่อนออกจากครรภ์ของชนนี ณ สุภวดีอุทยาน เมื่อ
พระองค์สมภพ ฝนก็ตกลงมาเป็นทองทั่วชมพูทวีป ด้วยเหตุนี้ เพราะเหตุ

ที่ทรงเป็นที่มาแห่งทอง พระประยูรญาติจึงเฉลิมพระนามว่า กนกาคมนะ. ก็พระนามนั้นของพระองค์แปรเปลี่ยนมาโดยลำดับ เป็นโกนาคมนะ. พระองค์ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่สามพันปี มีปราสาท ๓ หลังชื่อว่า คุสิตะ สันคุสิตะ และสันคฤงษะ มีนางบำเรอหนึ่งหมื่นหกพันนาง มีนางรุจิรัตตาพราหมณี เป็นประมุข.

เมื่อบุตรชื่อ สัตถวาทะ ของนางรุจิรัตตาพราหมณีเกิด พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ก็ขึ้นคอช้างสำคัญ ออกอภิเษกกรรมด้วยยานคือช้าง ทรงผนวชบวชสามหมื่นก็บวชตาม พระองค์อันบรรพชิตเหล่านั้นแวดล้อม ก็บำเพ็ญเพียร ๖ เดือน ในวันวิสาขบูชา ก็มีเสวยข้าวมธุปายาส ที่อัคคีโศณพราหมณ-กุมารี ธิดาของอัคคีโศณพราหมณ์ถวาย พักกลางวัน ณ ป่าตะเคียน เวลาเย็น รับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียวชื่อ ชฎาตินทูกะถวาย จึงเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอุทุมพร คือไม้มะเดื่อ ซึ่งมีขนาดที่กล่าวแล้วในต้นปฐมทรีกะ ที่พร้อมด้วยความเจริญแห่งผล ทางด้านทักษิณ ทรงลาดสันถัดหญ้ากว้าง ๒๐ ศอก นั่งขัดสมาธิ กำจัดกองกำลังของมาร ทรงได้ทศพลญาณ ทรงเปล่งอุทานว่าอเนกชาติสังสาร ฯเปฯ ตณฺหํ ขยมชฺชคฺคา ดังนี้ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของภิกษุสามหมื่นที่บวชกับพระองค์ เสด็จไปทางอากาศ เสด็จลงที่อิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงสุทฺถสन्नคร อยู่ท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ทรงประกาศธรรมจักร ครั้งนั้นอภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สามหมื่นโกฏิ.

ต่อมาอีก ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ โคนต้นมหาสาละ ใกล้ประตูสุนทรนคร ทรงยังสัตว์สองหมื่นโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม. นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่

๒ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกโปรดเทวดาทั้งหลายที่มาประชุมกันในหมื่นจักรวาล มีนางอุตตราพระชนนีของพระองค์เป็นประธาน อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์หมื่นโกฏิ. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาจากสมัยของพระกกุสันธพุทธเจ้า ก็มีพระชินสัมพุทธเจ้า พระนามว่า โจนาคมนะ สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า เจริญที่สุดในโลก ผู้่องอาจในรชน.

ทรงบำเพ็ญบารมีธรรม ๑๐ ก้าวล่วงทางกัณดาร ทรงลอยมลทินทั้งปวง ทรงบรรลุพระโพธิญาณอันสูงสุด.

เมื่อพระโจนาคมนะผู้นำ ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสมัยครั้งที่ ได้มีแก่สัตว์สามหมื่นโกฏิ.

และเมื่อทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ย่ำยีดำติเตียนของฝ่ายปรปักษ์ อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์สองหมื่นโกฏิ.

ต่อนั้น พระชินสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงฤทธิ์ต่างๆ เสด็จไปยังเทวโลก ประทับอยู่เหนือบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ณ เทวโลกนั้น.

พระมุนีพระองค์นั้น ประทับจำพรรษาแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่เทวดาหมื่นโกฏิ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทส ฐมเม ปุริยิวาน ได้แก่ บำเพ็ญ
บารมีธรรม ๑๐. บทว่า กนฺตารํ สมตฺกมฺมิ ได้แก่ ก้าวล่วงชาติกัณดาร.
บทว่า ปวาหฺย แปลว่า ลอยแล้ว. บทว่า มลํ สพุพฺพํ ได้แก่ มลทิน ๓
มีรากะเป็นต้น. บทว่า ปาฎิหิรํ กโรนฺเต จ ปรวาทปฺปมทฺทเน ความว่า
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำปาฏิหาริย์ในการย้ายวาตะของฝ่ายปรปักษ์.
บทว่า วิภูพฺพนํ ได้แก่ แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำมก-
ปาฏิหาริย์ โกลีประตูกรุงสุนทรนคร แล้วเสด็จไปเทวโลก จำพรรษาเหนือ
พระแท่นป้อนทุกัมพลศิลาอาสน์ในเทวโลกนั้น. ถามว่า ทรงจำพรรษาอย่างไร
ตอบว่า ทรงแสดงอภิธรรม ๗ คัมภีร์. อธิบายว่า ทรงอยู่จำพรรษา แสดง
พระอภิธรรมปิฎก ๗ คัมภีร์แก่เทวดาทั้งหลายในเทวโลกนั้น เมื่อพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงแสดงพระอภิธรรม ณ ที่นั้นอย่างนี้ อภิสมัยได้มีแก่เทวดาหมื่นโกฏิ.
แม้พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้มาบำเพ็ญบารมีอันบริสุทธ์ มีสาวก
สันนิบาตครั้งเดียว. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อประทับอยู่ ณ สุรินทวดีอุทยาน
กรุงสุรินทวดี ทรงแสดงธรรมโปรดพระราชโอรสสองพระองค์คือ ภิโยสราช-
โอรส และอุตตราชโอรส พร้อมทั้งบริวาร ทรงยังชนเหล่านั้นทั้งหมด
ให้บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา ประทับท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ทรงยกปาติโมกข์
ขึ้นแสดง ณ วันมาฆบูรณมี. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้เป็นเทพแห่งเทพ

พระองค์นั้น ทรงมีสันนิบาตประชุมพระสาวกจีณาสพ

ผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ คงที่ ครั้งเดียว.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมภิกษุสาวกสามหมื่น ผู้ข้ามพ้นโอฆะ ผู้หักรานมัจจุได้แล้ว.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอฆานํ ได้แก่ โอฆะมิกาโมฆะเป็นต้น คำนี้เป็นซึ่งของโอฆะ ๔. โอฆะเหล่านั้นของผู้ใดมีอยู่. ย่อมคร่าผู้ให้นั้นให้จมลงในวิภูฏะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า โอฆะ. โอฆะเหล่านั้น พึงเห็นัญญูวิภูฏิตถิ ลงในอรรถกถาวิภูฏิตถิ ความว่า ผู้ก้าวล่วงโอฆะ ๔ อย่าง แม้ในคำว่า ภิกษุชิตานํ นี้ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า มจฺจุยา ก็คือ มจฺจุโน.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นพระราชาพระนามว่า พระเจ้าปัปพตะ กรุงมิลินนคร. ครั้งนั้น พระราชาพร้อมทั้งราชบริพาร ทรงสดับข่าวว่า พระโกนาคมนะพุทธเจ้าผู้เป็นที่มาแห่งสรรพสัตว์ผู้ถึงสรณะ เสด็จถึงกรุงมิลินนครแล้ว จึงเสด็จออกไปรับเสด็จ ถวายบังคมนิมนต์พระทศพลถวายมหาทาน ทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับจำพรรษา ณ มิลินครนั้น บำรุงพระศาสดาพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกตลอดไตรมาส ถวายของมีค่ามากเช่น ผ้าไหมทำในเมืองปัตตุนณะ ผ้าทำในเมืองเมืองจิน ผ้ากัมพล ผ้าแพร ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้ายเป็นต้น ผ้าเนื้อละเอียด ฉลองพระบาทประดับทอง และบริวารอื่น เป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าแม้พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้นว่า ในภัทรกัปนี้แล ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า. ลำดับนั้นมหาบุรุษนั้นสดับคำพยากรณ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงบริจารราชสมบัติยิ่งใหญ่ ทรงผนวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

สมัยนั้น เราเป็นกษัตริย์นามว่า ปัพพะ พรัง
พร้อมด้วยมิตรอำมาตย์ มีกำลังพลและพาหนะหาที่สุด
มิได้.

เข้าไปเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า สดับธรรมอันยอดเยี่ยม
นิมนต์ พระองค์พร้อมทั้งพระสงฆ์พุทธชินโรส ถวาย
ทานจนพอต้องการ.

ได้ถวายผ้าไหมทำในเมืองปัตตุนณะ ผ้าทำใน
เมืองจิน ผ้าแพร ผ้ากัมพล ฉลองพระบาทประดับทอง
แต่พระศาสดาและพระสาวก.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ประทับนั่ง ณ
ท่ามกลางสงฆ์ ทรงพยากรณ์เราว่า ในภัทธกัปนี้
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภินิษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราสดับคำของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อมใส จึง
อธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้บริบูรณ์.

เรากำลังแสวงหาพระสัพพัญญุตญาณ ถวายทาน
แต่พระผู้สูงสุดในนรชน สละราชสมบัติยิ่งใหญ่ บวช
ในสำนักของพระชินพุทธเจ้า.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนนุตพลวาหโน ความว่า กำลังพล และพาหนะ มีช้างม้าเป็นต้นของเรามีมากไม่มีที่สุด. บทว่า สมพุทฺธทสฺสนํ ก็คือ สมพุทฺธทสฺสนตฺถาย เพื่อเฝ้าพระสัมพุทฺธเจ้า. บทว่า ยทิจฺจกํ ความว่า จนพอแก่ความต้องการ คือทรงเลี้ยงดูพระสงฆ์มีพระพุทฺธเจ้าเป็นประธาน ด้วยอาหาร ๔ อย่าง จนทรงห้ามว่า พอ! พอ! เอาพระหัตถ์ปิดบาตร. บทว่า สตฺถุสฺสวเก ได้แก่ ถวายแด่พระศาสดาและพระสาวกทั้งหลาย. บทว่า นรุตฺตเม ก็คือ นรุตฺตมสฺส แด่พระผู้สูงสุดในนรชน. บทว่า โอหาย ได้แก่ ละ เลียสละ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าโกนาคมนพระองค์นั้น ทรงมีพระนครชื่อว่าโสภวดี พระชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่า ยัญญุทัตตะ พระชนนีเป็นพราหมณีชื่อว่า อุตตรา คู่พระอัครสาวกชื่อว่า พระภิกษุโยสสะ และพระอุตตระพระพุทฺธอุปัฏฺฐากุ ชื่อว่า พระโสตถิชะ คู่พระอัครสาวิกาชื่อว่า พระสมุททา และพระอุตตรา โภธิพลกษัตริย์ชื่อว่า ตันอุทุมพร พระสรีระสูง ๓๐ ศอก พระชนมายุสามหมื่นปี ภิริยาเป็นพราหมณ์ชื่อ รุจิจิตฺตา โอรสชื่อ พระสัตถวาหะ ออกอภิเษกกรรมณ์ ด้วยยานคือช้าง ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระนครชื่อว่า โสภวดี มีกษัตริย์พระนามว่า
โสภะ ตระกูลของพระสัมพุทฺธเจ้าเป็นตระกูลใหญ่
อยู่ในนครนั้น.

พระโกนาคมนพุทฺธเจ้า ผู้เป็นพระศาสดา มี
พระชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่า ยัญญุทัตตะ พระชนนี
เป็นพราหมณ์ ชื่อว่าอุตตรา.

พระโกนาคมนศาสดา มีพระอัครสาวกชื่อว่า พระ-
ภิกขุโยสะและพระอุตตระ พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระ-
โสตถิชะ.

พระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระสมุททา และพระ-
อุตตราโทธิพฤกษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอุทุมพระ.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๓๐ ศอก ประดับ
ด้วยพระรัศมีทั้งหลาย เหมือนทองในเบ้าช่างทอง.

ในยุคนั้น พระชนมายุของพระพุทธเจ้าสามหมื่น
ปี พระองค์ทรงพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชน
เป็นอันมากให้ข้ามโอชะ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ทรงยกธรรมเจดีย์อัน
ประดับด้วยผ้าธรรม ทรงทำเป็นพวงมาลัยดอกไม้
ธรรมแล้วดับขันธปรินิพพานแล้ว.

พระสาวกของพระองค์พิลาศอุทธียิ่งใหญ่ พระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ประกาศธรรมอันเป็นสิริ ทั้งนั้นก็
อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกกามุเข ได้แก่ เตาของช่างทอง.
บทว่า ยถา กมฺพ ก็คือ สุวณฺณนิกฺขํ วย เหมือนแท่งทอง. บทว่า
เอวํ รัสสีหิ มณฺฑลิตो ได้แก่ ประดับตกแต่งด้วยรัศมีทั้งหลายอย่างนี้.

บทว่า **ธมฺมเจติยํ สมฺมุตฺตวา** ได้แก่ ประดิษฐานพระเจติย์สำเร็จด้วยโพธิ-
ปักขิยธรรม ๓๓. บทว่า **ธมฺมทฺตฺสวีกฺขิตํ** ได้แก่ ประดับด้วยธงธรรมคือ
สังฆะ ๔. บทว่า **ธมฺมปฺปผุคฺคํ กตฺวา** ได้แก่ ทำให้เป็นพวงมาลัยดอกไม้
สำเร็จด้วยธรรม. อธิบายว่า พระศาสดาพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวก โปรดให้
ประดิษฐานพระธรรมเจติย์ เพื่อมหาชนที่อยู่ ณ ลานพระเจติย์สำหรับบำเพ็ญ
วิปัสสนา จะได้นมัสการ แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน. บทว่า **มหาวิลาโส**
ได้แก่ ผู้ถึงความพิลาศแห่งฤทธิ์ยิ่งใหญ่. บทว่า **ตฺตฺส** ได้แก่ ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น. บทว่า **ชโน** ได้แก่ ชน คือ พระสาวก.
บทว่า **สิริธมฺมปฺปกาสโน** ความว่า และพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประกาศ
โลกุตรธรรม พระองค์นั้น ทั้งนี้ก็อันตรธานไปสิ้น.

ในกาลาที่เหลือทุกแห่ง คำขาดแล้วทั้งนั้นแล.

สุเขน โจนาคมนโน คตาสโว

วิกามปาณาคมนโน มหสิ

วเน วิเวเก สิรินามเชยฺเย

วิสุทฺธวํสาคมนโน วสิตฺถ.

พระโจนาคมนพุทธเจ้า ทรงมีอาสวะไปแล้วโดย

สะดวก ผู้เป็นที่มาแห่งสัตว์ผู้ปราศจากกาม ผู้แสวงคุณ

ยิ่งใหญ่ ผู้เป็นที่มาแห่งวงศ์ของพระผู้บริสุทธิ ประทับ

อยู่ ณ ป่าอันมีนามเป็นสิริ อันสงัด.

จบพรรณนาวงศ์พระ โจนาคมนพุทธเจ้า

๒๔. วงศ์พระกัศสปพุทธเจ้าที่ ๒๔

ว่าด้วยพระประวัติของพระกัศสปพุทธเจ้า

[๒๕] ต่อมาจากสมัยของ พระโกนาคมนพุทธเจ้า ก็มีพระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัศสปะ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า จอมทัพนคร ผู้ทำพระรัศมี.

เรือนของตระกูล มีข้าวนำโภชนะมาก ก็สตัดทิ้งแล้ว ให้ทานแก่พวกยาก ยังใจให้เต็มแล้วทำลายเครื่องผูกพันดังคอก เหมือนโคอุสละพังคอกฉะนั้น ก็บรรลुพระสัมโพธิญาณสูงสุด.

เมื่อพระกัศสปพุทธเจ้าผู้นำโลก ทรงประกาศพระธรรมจักร อภิสัมัยครั้งที่ ๑ ก็ได้มีแก่สัตว์สองหมื่นโกฏิ.

ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกในเทวโลก ๔ เดือน อภิสัมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่ตัวหนึ่งหมื่นโกฏิ.

ครั้งทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ประกาศพระสัพพัญญุตญาณ อภิสัมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์ห้าพันโกฏิ.

พระชินพุทธเจ้าประทับนั่ง ณ สภา ชื่อ สุธรรมาณ ดาวดึงส์เทวโลกทรงประกาศพระอภิธรรม ทรงยังเทวดาสามพันโกฏิให้ตรัสรู้.

อีกครั้งหนึ่ง ทรงแสดงธรรมโปรดนรเทวยักษ์ อภิสัมัยของสัตว์เหล่านั้น นับจำนวนไม่ถ้วน.

พระผู้เป็นเทพแห่งเทพพระองค์นั้น ทรงมีสัน-
นิบาต ประชุมพระสาวกจีณาสพผู้ไร้มลทิน มีจิตสงบ
คงที่ ครั้งเดียว.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมพระภิกษุสาวก
สองหมื่น ผู้เป็นพระจีณาสพล่วงภาพ เสมอกันด้วยหิริ
และศีล.

ครั้งนั้น เราเป็นมาณพ ปรากฏชื่อว่า โขติปาละ
ผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท ถึงฝั่งในลัทธิ
ธรรมของตน ในลักษณะศาสตร์ และ อติหาศศาสตร์
ฉลาดรู้พื้นดินและอากาศ สำเร็จวิชาอย่างสมบูรณ์.

อุปฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ ชื่อว่า
ฉฏฐิการะ ผู้นำเคารพ นำยำเกรง อันพระองค์ทรง
แนะนำในอริยมผลที่ ๓ [อนาคามีผล]

ท่านฉฏฐิการอุบาสกพาเราเข้าเฝ้าพระกัสสปชิน-
พุทธเจ้า เราฟังธรรมแล้วก็บวชในสำนักของพระองค์.

เราเป็นผู้ปรารถนาคความเพียร ฉลาดในข้อวัตรน้อย
ใหญ่ไม่เสื่อมคลาย ไม่ว่าในคุณข้อไหนๆ ยังคำสั่งสอน
ของพระชินพุทธเจ้าให้บริบูรณ์อยู่.

เราเล่าเรียนนวัคคัตถุศาสตร์ พุททวจนะตลอด
ทั้งหมด ยังพระศาสนาของพระชินพุทธเจ้าให้งามแล้ว.

พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงเห็นความอัศจรรย์ของเรา ก็ทรงพยากรณ์ว่าในภัทรกัปนี้ ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเษกกรรมจากกรุงกบิลพัสดุ์ อันนำรีนรมย์ ตั้งความเพียร ทำทุกกรกิริยา.

พระตถาคตประทับนั่ง ณ โคนต้นอชปาลนิโครธ รับข่าวมธุปายาส ณ ที่นั้นแล้วเสด็จเข้าไปยังแม่น้ำเนรัญชรา.

พระชินเจ้าพระองค์นั้น เสวยข่าวมธุปายาสที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จดำเนินตามทางอันดีที่เขาจัดแต่งไว้ เข้าไปที่โคนโพธิพฤกษ์.

แต่นั้น พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ทรงทำประทักษิณโพธิมณฑลสถานอันยอดเยี่ยม ตรัสรู้ ณ โคนโพธิพฤกษ์ชื่อต้นอัสสัตถะ.

ท่านผู้นี้ จักมีพระชนนีพระนามว่า พระนางมายา พระชนกพระนามว่า พระเจ้าสุทโธทนะ ท่านผู้นี้จักมีพระนามว่า โคตมะ.

จักมีพระอัครสาวกชื่อว่าพระโกณฑิยะ และพระอุปติสสะ ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น พระพุทธอุปัฏฐากชื่อว่าพระอานันทะ จักบำรุงพระชินเจ้าผู้นี้.

จักมีพระอัครสาวิกา ชื่อ พระเขมา และพระอุบล-
วรรณา ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจากราคะ มีจิตสงบ
ตั้งมั่น โภทิพคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เรียกว่าต้นอัสสัตตะ.

จักมีอัครอุปฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะ
อาพาพะ อัครอุปฐายิกา ชื่อว่านันทมาตาและอุตตรา
พระโคตมะผู้มีพระยศ จักมีพระชนมายุ ๑๐๐ ปี.

มนุษย์แลเทวดาทั้งหลาย ฟังพระดำรัสนี้ของ
พระผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่นี้แล้ว ก็ปลาบ
ปลื้มใจว่า ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธรังษล.

همینโลกธาตุ ทั้งเทวดา พากันโห่ร้องปรบมือ
หัวร่อรำเรง ประคองอัญชลินมัสการ กล่าววว่า

ฅิว่า พวกเรจักพลาดพระศาสนาของพระโลก-
นาถพระองค์นี้ไฉริ ในอนาคตกาล พวกเรจักอยู่
ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อข้ามแม่น้ำ พลาดทำน้ำข้าง
หน้า ก็ถือเอาทำน้ำข้างหลัง ข้ามแม่น้ำใหญ่ ฉันใด.

พวกเราทั้งหมด ฅิว่า ผ่านพ้นพระชินพุทธรเจ้า
พระองค์นี้ไฉริ ในอนาคตกาล พวกเรจักอยู่ต่อหน้า
ของท่านผู้นี้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราท่องเที่ยวไปอย่างนี้ เว้นแต่ขาดจากการ
อนาจารเราทำแต่กิจการที่ทำได้ยาก ก็เพราะเหตุ
อยากได้พระโพธิญาณอย่างเดียว.

พระนคร ชื่อว่าพาราณสี มีกษัตริย์พระนามว่า
พระเจ้ากิกิ ตระกูลของพระกัสสปพุทธเจ้าเป็นตระกูล
ใหญ่ อยู่ในพระนครนั้น.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่มีพระชนก
เป็นพราหมณ์ชื่อว่า พรหมทัตตะ พระชนนีเป็น
พราหมณีชื่อว่าธนวดี.

พระองค์ครองฉรรวาสวิสัยอยู่สองพันปี มีปรา-
สาทชั้นเยี่ยม ๓ หลัง ชื่อว่าหังสะ ยสะ และ สิริจันทะ
มีนางบำเรอสี่หมื่นปีแปดพันนางมีพระนางสุนันทาเป็น
ประมุข มีพระราชบุตรพระนามว่า วิจิตเสนะ.

พระผู้สูงสุดในบุรุษ ทรงเห็นนิมิต ๔ ออก
อภิเนษกรรมณ์ด้วยปราสาท ทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน.

พระมหาวีระกัสสปะ ผู้นำโลก สูงสุดในนรชน
อันทำมหาพรหมอาราธนาแล้ว ทรงประกาศพระ-
ธรรมจักร ณ มิคทายวัน.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
อัครสาวก ชื่อว่าพระติสสะ และพระภราทวาชะ
พุทธอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระสัพพมิตตะ.

มีพระอัครสาวิกา ชื่อว่าพระอนุลา และพระอูรุ
เวลา โพธิพฤษภของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น
เรียกว่าต้นนิโครธ.

มีอักษรปฏิฐานชื่อว่าสุมังคละและหมึกการะ มี
อักษรปฏิฐานิกา ชื่อว่าวิจิตเสนา และภัททา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๒๐ ศอก เหมือน
สายฟ้าแลบในอากาศ เหมือนดวงจันทร์ทรงกลด.

พระองค์ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่ มีพระชนมายุสอง
หมื่นปี พระองค์มีพระชนม์ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่
ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอชะ.

พระองค์ ทรงสร้างสรรธรรม ประทานศีลเป็น
เครื่องอุปได้ ทรงนุ่งผ้าธรรม แจกจ่ายพวงมาลัยธรรม.

ทรงตั้งธรรมอันไสสะอาดเป็นกระจกแก้วมหาชน
คนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ปรารถนาพระนิพพานก็จักดู
เครื่องประดับของเรา.

ประทานศีลเป็นเสื้อ ฌานเป็นเกราะหนัง ห่ม
ธรรมเป็นหนัง [เสื้อ] ประทานเกราะสวมอันสูงสุด.

ประทานสติเป็นโล่ ญาณเป็นหอกคมกริบ
ประทานธรรมเป็นพระขรรค์อย่างดี ศีลเป็นเครื่อง*
ย้ายศัตรู.

ประทานวิชา ๓ เป็นเครื่องประดับ ผล ๔ เป็น
มาลัยคล้องคอ ประทานอภิญาญา ๖ เป็นอาภรณ์ ธรรม
เป็นดอกไม้ประดับ.

๑. อ. สีสต์สฤคฆทพฺพํ ศีลเป็นเครื่องย้ายข้อความคลุกคลี

พระองค์ทั้งพระสาวก ประทานพระสังฆกรรม
เป็นเศวตฉัตรไว้ป้องกันบาป ทรงเนรมิตดอกไม้คือ
ทางอันไม่มีภัย แล้วก็ดับขันธปรินิพพาน.

นั่นคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระคุณหา
ประมาณมิได้ อันใครเข้าเฝ้าได้ยาก.

นั่นคือพระธรรมรัตนะ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ตรัสไว้ดีแล้ว ควรเรียกให้มาดู.

นั่นคือพระสังฆรัตนะ ผู้ปฏิบัติดีเยี่ยมทั้งนั้น
ก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

พระชินศาสดา มหากัสสปพุทธเจ้า ดับขันธ-
ปรินิพพาน ณ พระวิหารเสตัพยาราม ชินสถูปของ
พระองค์ ณ พระวิหารนั้น สูงหนึ่งโยชน์.

จบวงศ์พระกัสสปพุทธเจ้าที่ ๒๔

พรรณนางค์พระกัศปพุทธเจ้าที่ ๒๔

ภายหลังต่อมาจากสมัยพระผู้มีพระภาคเจ้าโกนาคามนะ เมื่อพระศาสนาของพระองค์อันตรธานแล้ว สัตว์ที่มีอายุสามหมื่นปี ก็เสื่อมลดลงโดยลำดับจนถึงมีอายุสิบปี แล้วเจริญอีก จนมีอายุนับไม่ถ้วน แล้วก็เสื่อมลดลงอีกโดยลำดับเมื่อสัตว์เกิดมามีอายุสองหมื่นปี พระศาสดาพระนามว่ากัศปะ ผู้ปกครองมนุษย์เป็นอันมาก ก็อุบัติขึ้นในโลก. พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย แล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จุดิกจากนั้นแล้ว ก็ถือปฏิสนธิในครรภ์ของพราหมณีชื่อว่าธรวดี ผู้มีคุณไพบูลย์ ของพราหมณ์ชื่อว่าพรหมทัตตะ กรุงพาราณสี ถ้วนกำหนดทศมาส ก็ตลอดออกจากครรภ์ชนนี ณ อสิปตนะมิตทายวัน แต่ญาติทรงหลายตั้งพระนามของพระองค์โดยโคตรว่า กัศสปกุมาร พระองค์ครองฌราวาสวิสัยอยู่สองพันปี. มีปราสาท ๓ หลังชื่อว่าหังสวา ยสวา และสิรินันทะ ปราภภูมินางบำเรอสี่หมื่นแปดพันนาง มีนางสุนันทาพราหมณี เกิดแล้ว

เมื่อบุตรชื่อ วิชิตเสนะ ของ นางสุนันทาพราหมณี เกิดแล้ว พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ เกิดความสังเวชสลดใจ เมื่อระหว่างที่พระองค์ทรงดำรงเท่านั้น ปราสาทก็หมุนเหมือนจักรแห่งแปดทำภาชนะดิน ลอยขึ้นสู่ท้องนภากาศ อันคนหลายร้อยแวดล้อมแล้ว คุณดวงรัชนีกรในฤดูสารท ที่เป็นกลุ่มทำความงามอย่างยิ่งอันหมู่ดาวแวดล้อมแล้ว ลอยไปประหนึ่งประดับท้องนภากาศ ประหนึ่งประกาศบุญญาอนุภาพ ประหนึ่งคึงคุณดวงตาดวงใจของชน ประหนึ่งทำยอดไม้ทั้งหลายให้งามยิ่ง เอาต้นโพธิ์พฤษภชื่อนิโครธต้นไทรไว้ตรงกลางแล้วลงตั้งเหนือพื้นดิน ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ผู้เป็นมหาสัตว์ทรงยืนที่แผ่นดิน ทรงถือเอาผ้าธงชัยแห่งพระอรหันต์ที่เทวดาถวาย ทรงผนวชแล้ว

นางบำเรอของพระองค์ก็ลงจากปราสาท เดินทางไปครึ่งคาวุต พร้อมด้วยบริวารจึงพากันนั่งกระทำให้เป็นคู่ค้ายักของกองทัพ. แต่นั้น คนที่มาด้วยก็พากันบวชหมด เว้นนางบำเรอ.

ได้ยินว่า พระมหาบุรุษ อันชนเหล่านั้นแวดล้อมแล้วทรงบำเพ็ญเพียร ๗ วัน ในวันวิสาขบุรณมี เสวยข้าวมธุปายาส ที่นางสุนันทาพราหมณีถวายแล้ว ทรงพักกลางวัน ณ ป่าตะเคียน เวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่คนเฝ้าไร่ข้าวเหนียว ชื่อ โสมะ ถวาย จึงเข้าไปยังโพธิพฤกษ์ช่อต้นนิโครช ทรงลาดหญ้ากว้างยาว ๑๕ ศอก ประทับนั่งเหนือสันถัดนั้น บรรลุพระอภิสัมโพธิญาณ ทรงเปล่งพระอุทานว่า อเนกชาติสังสาร ๗๑๑ ตณฺหณํ ขยมมชฺฌคา ดังนี้ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ สัปดาหฺ์ ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของภิกษุหนึ่งโกฏิ ซึ่งบวชกับพระองค์ เสด็จไปทางอากาศ ลงที่อิสิปตนะมฤคทายวัน กรุงพาราณสี อันภิกษุเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ อิสิปตนะมฤคทายวันนั้น ครั้งนั้น ธรรมาภิสมัยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สองหมื่นโกฏิ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ต่อมาจากสมัยของพระโกนาคมนพุทธเจ้า ก็มี

พระสัมพุทธเจ้า พระนามว่า กัสสปะ ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้เป็นราชาแห่งธรรม ผู้ทำพระรัศมี.

เรือนแห่งสกุล มีข่าน้ำโภชนะ เป็นอันมาก

พระองค์ก็สละเสียแล้ว ทรงให้ทานแก่ยาจกทั้งหลาย
ยังใจให้เต็มแล้ว ทำลายเครื่องผูก ดุจโคอุสุภะพังคอก
ฉะนั้น ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณอันอุดม.

เมื่อพระกัสสปพุทธเจ้า ผู้นำโลก ทรงประกาศ
พระธรรมจักร อภิสัมยครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์สองหมื่น
โกฏิ.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สญฺจทุกฺกิตฺติ** ได้แก่ อันเขาละแล้ว ทั้ง
แล้ว เสียสละแล้ว. บทว่า **กฺลฺมณฺลํ** ความว่า เรือนแห่งสกุล มีกองโกคะ
นับไม่ถ้วน มีกองทรัพย์หลายพันโกฏิ มีโกคะเสมือนภท้าวสหัสสนันย์ ที่
สละได้แสนยาก ก็สละได้เหมือนอย่างหญ้า. บทว่า **ยาจเก** ได้แก่ ให้แก่
ยากทั้งหลาย. บทว่า **อาพกํ** ได้แก่ คอกโค. อธิบายว่า โคอุสกะพังคอก
เสียแล้วก็ไปยังที่ปรารณาได้ตามสบาย ฉันทใด แม้พระมหาบุรุษทำลายเครื่อง
ผูกคือเรือนเสียแล้ว ก็ทรงบรรลुพระอภิสัมโพธิญาณได้ ฉันทนั้น.

ต่อมาอีก เมื่อพระศาสดาเสด็จจาริกไปในชนบท อภิสัมยครั้งที่ ๒ ได้
มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่นโกฏิ ครั้งพระองค์ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้นประคู้ ใกล้เคียง
ประคู้สุนทรนคร ทรงแสดงธรรม อภิสัมยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่สัตว์ห้าพันโกฏิ
ต่อมาอีก ทรงทำยมกปาฏิหาริย์แล้ว ประทับนั่ง ณ เทวสภาชื่อสุธัมมา ในภพ
ดาวดึงส์ ซึ่งยากนักที่ข้าศึกของเทวดาจะครอบงำได้ เมื่อทรงแสดงอภิธรรม-
ปิฎก ๓ คัมภีร์ เพื่อทรงอนุเคราะห์เทวดาทั้งหลาย ในหมื่นโลกธาตุ มีชนวดี
ชนนิจของพระองค์เป็นประมุข ทรงยังเทวดาสามพันโกฏิให้ดื่มอมฤตธรรม
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้ง พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปในโลก ๔ เดือน
อภิสัมยครั้งที่ ๒ ได้มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่นโกฏิ.

ครั้งทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ประกาศพระสัพ-
พัญญุตญาณ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแก่เทวดาห้าพัน
โกฏิ.

พระชินพุทธเจ้า ประทับนั่ง ณ ธรรมสภา ชื่อ
สุธัมมา ณ เทวโลกอันน่ารื่นรมย์ [ดาวดึงส์] ทรง
ประกาศพระอภิธรรม ยังเทวดาสามพันโกฏิให้ตรัสรู้.

อีกครั้งทรงแสดงธรรมโปรดนรเทวยักษ์ อภิสมัย
ได้มีแก่สัตว์เหล่านั้น นับจำนวนไม่ได้เลย.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า จตุมาลี ก็คือ จาคูมาเส แปลว่า ๔
เดือน หรือปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า จรติ ก็คือ อจริ. แปลว่า ได้
เสด็จจาริกไปแล้ว บทว่า ยมกั วิกุพฺพนั กตฺวา ได้แก่ ทรงทำยมก
ปาฏิหาริย์. บทว่า ญาณชาตุ ได้แก่ สภาพของพระสัพพัญญุตญาณ อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า สพฺพญาณชาตุ ดังนี้ก็มี. บทว่า ปกิตฺตฺยิ ได้แก่ ทรง
ประกาศแก่มหาชน. บทว่า สุธมฺมา ความว่า สภาชื่อว่าสุธัมมามีอยู่ใน
ภพดาวดึงส์ พระองค์ประทับนั่ง ณ สภานั้น. บทว่า รมฺม ได้แก่ พระอภิธรรม.

เขาว่า ครั้งนั้น มียักษ์ชื่อว่า นรเทพ ผู้เป็นนรเทพผู้มีอำนาจและ
ผู้พิชิต ซึ่งมีศักดิ์ใหญ่และฤทธิ์มากเหมือนนรเทพยักษ์ที่กล่าวมาแล้วแต่หนหลัง.
นรเทพยักษ์นั้น แปลงตัวเหมือนพระราชาในนครหนึ่งในชมพูทวีป ทั้งรูปร่าง
ทรวดทรงสูงมั่งเสียงท่วงที แล้วมาพระราชาตัวจริงกินเสีย ปฏิบัติหน้าที่พระราชา
พร้อมทั้งในราชสำนัก โปรดเสวยเนื้อไม่จำกัดจำนวน. เขาว่า นรเทพยักษ์นั้น

เป็นนักเลงหญิงด้วย แต่คราใดสตรีพวกที่ฉลาดเฉลียว รู้จักเขาว่า ผู้นี้ไม่ใช่ พระราชาของเรา นั่นอมนุษย์ผู้ฆ่าพระราชากินเสีย ครานั้น เขาทำเป็นละอาย กินสตรีพวกนั้นหมด แล้วก็เดินทางไปในครอื่น. ด้วยประการดังนี้ นรเทว- ยักษ์นั้นกินมนุษย์แล้วก็มุ่งหน้าไปทางสุนทรนคร พวกมนุษย์ชาวนครเห็นเขา ถูกมรรณภัยคุกคามก็สะดุ้งกลัวพากันออกจากนครของตนหนีชมซานไป.

ครั้งนั้น พระกัสสปทศพล ทรงเห็นพวกมนุษย์พากันหนีไป ก็ ประทับยื่นประจันหน้านรเทวยักษ์นั้น นรเทวยักษ์ครั้งนั้นเห็นพระเทพแห่งเทพ ยื่นประจันหน้า ก็แผดเสียงกัมปนาทจุดัน ร้ายกาจ แต่ไม่อาจให้พระผู้มีพระ- ภาคเจ้าเกิดความกลัวได้ ก็ถึงพระองค์เป็นสรวณะ แล้วทูลถามปัญหา เมื่อ พระองค์ทรงวิสัญญาปัญหา ทรงฝึกเขา แสดงธรรม อภิสมัยก็ได้มีแก่นมนุษย์ และเทวดาที่มาประชุมกัน เกินที่จะนับจำนวนได้ถ้วน. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัส ว่า นรเทวสุส ยกขสุส เป็นต้น. ในกาลนั้น บทว่า อปเร ฌมฺมเทสเน ได้แก่ ในการแสดงธรรมครั้งอื่นอีก. บทว่า เอเตสานํ ก็คือ เอเตถ.

พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะพระองค์นั้น มีสาวกสันนิบาตครั้งเดียว เท่านั้น. มีบุตรปุโรหิตในกรุงพาราณสี ชื่อว่า ติสสะ เขาเห็นลักษณะสมบัติ ในพระสรีระของ พระกัสสปโพธิสัตว์ ฟังบิดาพูด ก็คิดว่า ท่านผู้นี้จักออก มหาภิเนษกรรมเป็นพระพุทธรเจ้า อย่างไม่ต้องสงสัย จำเราจักบวชในสำนัก ของพระองค์พ้นจากสังสารทุกข์ จึงไปยังป่าหิมพานต์ที่มีหมู่มนิผู้บริสุทธ์ บวช เป็นดาบส. เขามีดาบสสองหมื่นเป็นบริวาร. ต่อมาภายหลัง เขาทราบข่าวว่า พระกัสสปกุมาร ออกอภิเนษกรรมบรรลुพระอภิสัมโพธิญาณ จึงพร้อมด้วย บริวารมาบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชาในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ แล้วบรรลุพระอรหัต. พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ในวันมาฆบูรณมีในสมาคมนั้น. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

พระผู้เป็นเทพแห่งเทพแม่พระองค์นั้น ทรงมี
สาวกสันนิบาต ประชุมพระสาวกจีณาสพผู้ไร้มลทิน
คงที่ ครั้งเดียว.

ครั้งนั้น เป็นสันนิบาตประชุมภิกษุสาวกของผู้
เป็นพระจีณาสพ ล่วงอริยบุคคลระดับอื่น เสมอกัน
ด้วยหิริและศีล.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อติกนฺตกวนฺตานิ ได้แก่ ผู้เกินระดับ
บุุชชนและอริยบุคคลมีพระโศคาบันเป็นต้น ก็เป็นพระจีณาสพหมดทั้งนั้น.
บทว่า หิริศีเลน ตาทินฺ ได้แก่ ผู้เสมอกันด้วยหิริและศีล.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ของเรา เป็นมาณพชื่อ โขติปาละ จบไตรเพท
มีชื่อเสียงในการทำนายลักษณะพื้นดิน และลักษณะอากาศ เป็นสหายของ
ฌฎิการะอุบาสก ช่างหม้อ. โขติปาละมานพนั้น เข้าเฝ้าพระศาสดาพร้อมกับ
ฌฎิการะอุบาสกนั้น ฟังธรรมกถาของพระองค์แล้วก็บวชในสำนักของพระองค์
พระโพธิสัตว์นั้น ทรงปรารภความเพียร เล่าเรียนพระไตรปิฎกแล้ว ยังพระ-
พุทธศาสนาให้งามด้วยการปฏิบัติข้อวัตรใหญ่ๆน้อย พระศาสดาแม่พระองค์นั้น
ก็ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์นั้น. ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

ครั้งนั้น เราเป็นมาณพปรากฏชื่อว่า โขติปาละ
เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ จบไตรเพท.

ถึงฝั่งในลัทธิธรรมของตน ในลักษณะศาสตร์
และอติหาสศาสตร์ ฉลาดในลักษณะพื้นดินและอากาศ
สำเร็จวิทยาอย่างสมบูรณ์.

อุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะชื่อว่า
มฏิการะ เป็นผู้นำเคารพ น่ายำเกรง อันพระกัสสป-
พุทธเจ้าทรงสั่งสอนในพระอริยมผลที่ ๓ [อนาคามีผล].

มฏิการะอุบาสก พาเราเข้าไปเฝ้าพระกัสสปชิน-
พุทธเจ้า เราฟังธรรมของพระองค์แล้วก็บวชในสำนัก
ของพระองค์.

เราปรารถนาความเพียร ฉลาดในข้อวัตรใหญ่น้อย
จึงไม่เสื่อมคลายในที่ไหนๆ ยังศาสนาของพระชิน-
พุทธเจ้าให้เต็มแล้ว.

เราเล่าเรียนนวัจนวาทศาสตร์ อันเป็นพระพุท-
ธดำรัสตลอดหมด จึงยังพระศาสนาของพระชินพุทธเจ้า
ให้งาม.

พระพุทธรเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงเห็นความ
อัศจรรย์ของเรา ก็ทรงพยากรณ์ว่า ในภัทธกัปนี้
ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธรเจ้า.

พระตถาคต ออกอภิเนษกรรมณ์จากกรุงกบิลพัสดุ์
อันนารีนรมย์ ๗ ล ๗ จักอยู่ต่อหน้าของท่านผู้นี้.

เราฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว จิตก็ยิ่งเลื่อม
ใส จึงอธิษฐานข้อวัตรยิ่งยวดขึ้นไป เพื่อบำเพ็ญบารมี
๑๐ ให้บริบูรณ์.

เราท่องเที่ยวอย่างนี้ เว้นขาดอนาจาร เราทำ
กิจกรรมที่ทำได้ยาก เพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณ
อย่างเดียว.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภูมุนตลิกขุสโธ ความว่า เป็น
ผู้ฉลาด ในวิชาสำรวจพื้นดิน วิชาคุณลักษณะอากาศ วิชาดาราศาสตร์และ
วิชาโหราศาสตร์. บทว่า อุปฐุโรโก แปลว่า ผู้บำรุง. บทว่า
สบุปติสุโธ ได้แก่ ผู้นำเกรงขาม. บทว่า นิพพุโต ได้แก่ อันทรงแนะนำ
มาแล้ว หรือปรากฏแล้ว. บทว่า ตติเย ผล เป็นนิमितสัจตมิมิ ความว่า
อันทรงแนะนำแล้ว เพราะเหตุบรรลुरुยผลที่ ๓. บทว่า อาทาย ได้แก่
พาเอา. บทว่า วตตาวตตสุ ได้แก่ ในข้อวัตรน้อยและข้อวัตรใหญ่. บทว่า
โกวิทो ได้แก่ ผู้ฉลาดในการยังข้อวัตรเหล่านั้นให้เต็ม. ด้วยบทว่า น กุจิ
ปริหายามิ ทรงแสดงว่า เราไม่เสื่อมแม้ในที่ไหนๆ แม้แต่ในศีลหรือสมาธิ
สมาบัติเป็นต้นอย่างไรๆ ขึ้นชื่อว่า ความเสื่อมของเราในคุณทั้งปวง ไม่มี
เลย. ปาฐะว่า น โกจิ ปริหายามิ ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

คำว่า ยาวตา นั้น เป็นคำแสดงขั้นตอน. ความว่า มีประมาณ
เพียงไร. บทว่า พุทฺธภณิต์ ได้แก่ พระพุทธวจนะ. บทว่า โสภยิ ได้แก่
ให้งามแล้ว ให้แจ่มแจ้งแล้ว. บทว่า มม อจฺจริยิ ความว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้ากัศสปะ ทรงเห็นสัมมาปฏิบัติของเรา ไม่ทั่วไปกับคนอื่นๆ นำ
อศจรรยิไม่เคยมี. บทว่า สัสมิตฺวา ได้แก่ ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ. บทว่า
อนาจริ ได้แก่ อนาจารที่ไม่พึงทำ ไม่ควรทำ.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ากัศสปะพระองค์นั้น ทรงมีนครเกิดชื่อว่าพาราณสี
มีชนกเป็นพราหมณ์ชื่อว่า พรหมทัตตะ มีชนนีเป็นพราหมณีชื่อว่า ธนวดิ
มีคู่พระอัครสาวกชื่อว่าพระติสสะและพระภราทวาชะมีพุทธอุปัฏฐากชื่อว่า
พระสัพพมิตตะมีคู่พระอัครสาวิกชื่อว่าพระอนุพาและอรุเวพาโพธิพุกข

ชื่อว่า นิโครธ ต้นไทร พระศรีระสูง ๒ ศอก พระชนมายุสองหมื่นปี ภริยา
ชื่อว่า สุนันทา บุตรชื่อ วิชิตเสนะ ออกอภิเษกกรรมด้วยยานคือปราสาท.
ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

มีนกร ชื่อว่าพาราณสี มีกษัตริย์พระนามว่า กิถิ
ตระกูลของพระสัมพุทธเจ้าเป็นตระกูลใหญ่ อยู่ใน
พระนครนั้น.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีชนก
เป็นพราหมณ์ ชื่อว่าพรหมทัตตะ มีชนนีเป็นพราหมณ์
ชื่อว่า ธนวดิ.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ มีพระ-
อัครสาวก ชื่อว่าพระติสสะ และพระภราทวาชะ มี
พุทธอุปัฏฐากชื่อว่า พระสัพพमितตะ.

มีอัครสาวกา ชื่อพระอนุพา และ พระอรุเวพา
โพธิพฤษ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกว่า
ต้นนิโครธ.

มีอัครอุปัฏฐาก ชื่อว่าสุมังคละ และ ฌฎิการะ มี
อัครอุปัฏฐายิกา ชื่อว่าวิจิตเสนา และภัททา.

พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น สูง ๒๐ ศอก เหมือน
สายฟ้าอยู่กลางอากาศ เหมือนจันทร์เพ็ญทรงกลม.

พระกัสสปพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่พระองค์
นั้น มีพระชนมายุสองหมื่นปี พระองค์ทรงมีพระชนม์
ยืนถึงเพียงนั้น จึงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

ทรงสร้างสระคือธรรม ประทานเครื่องอุปโภค
คือ ทรนุ่งผ้าคือธรรม ทรงแจกมัลลคือธรรม.

ทรงวางธรรมอันใสไร้มลทิน ต่างกระจกไว้ใน
มหาชน บางพวกปรารถนาพระนิพพาน ก็จงดูเครื่อง
ประดับของเรา.

ประทานเสื้อคือศีล ผูกสอดเกราะ คือฌาน ห่ม
หนังคือธรรม ประทานเกราะชั้นเยี่ยม.

ประทานสติเป็นโล่ ประทานธรรมเป็นพระ-
ขรรค์อย่างดี ศีลเป็นเครื่องย้ายการคลุกคลี.

ประทานวิชา ๓ เป็นเครื่องประดับ ผลทั้ง ๓
เป็นมัลลยสามศีระ ประทานอภิญญา ๖ เป็นอภรณ์
ธรรมเป็นดอกไม้เครื่องประดับ.

พระองค์ทั้งพระสาวก ประทานพระสัตถธรรม-
เป็นฉัตรขาว กั้นบาป เนมิตดอกไม้ คือทางที่ไม่มี
ภัยแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน.

ก็นั่น คือพระสัมมาสัมพุทธะ ผู้มีพระคุณหา
ประมาณมิได้ อันใครเข้าเฝ้าได้ยาก นั่นคือพระธรรม.
รัตนที่พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว ควรเรียกให้มาดู.

นั่นคือพระสังฆรัตนะ ผู้ปฏิบัติดียอดเยี่ยม ทั้งนั้น
ก็อันตรธานไปสิ้น สังขารทั้งปวง ก็ว่างเปล่าแน่แท้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิชฺชุลลฺหิวิ ได้แก่ ดุจสายฟ้าแลบอัน
ตั้งอยู่ โดยเป็นของทิบ. บทว่า จนฺโทว คหปุริโต ได้แก่ ดุจดวงจันทร์

เพ็ญอันทรงกลดแล้ว. บทว่า **ชมุตพากั มาปิตฺวา** ทรงสร้างสระ คือพระปริยัติธรรม. บทว่า **ชมฺมํ ทตฺวา วิเลปนํ** ได้แก่ ประทานเครื่อง ถูบได้ เพื่อประดับสันตติแห่งจิต กล่าวคือจตุปาริสุทธิศีล. บทว่า **ชมฺม- ทุตฺตํ นิวาเสตฺวา** ได้แก่ นุ่งผ้าคู่ กล่าวคือธรรม คือhiri และโอดตปปะ. บทว่า **ชมฺมมถํ วิภชฺชีย** ได้แก่ จำแนก คือเปิดพวงมาลัยดอกไม้คือ โพรธิปักขียธรรม ๓๗ ประการ.

บทว่า **ชมฺมวิมลมทาถํ** ความว่า วางกระจก กล่าวคือโศดาปัตติ- มรรคอันไร้มลทิน คือกระจกธรรมใกล้เคียงธรรมสำหรับมหาชน เพื่อ กำหนดธรรมที่มีโทษและไม่มีโทษที่เป็นกุศลและอกุศล. บทว่า **มหาชน** แปลว่า แก่มหาชน. บทว่า **เกจิ** ก็คือ **เยเกจิ**. บทว่า **นิพฺพานํ ปตฺถเนตฺตา** ความว่า เที่ยวปรารถนาพระนิพพาน อันกระทำความย่อหยับแก่มลทินคือ อกุศลทั้งหมด อันไม่ตาย ปัจจัยปรุงแต่งมิได้ ไม่มีทุกข์ สงบอย่างยิ่งมีอันไม่ จุติเป็นรส ชนเหล่านั้นจงดูเครื่องประดับนี้ มีประการที่กล่าวแล้วอันเราแสดง แล้ว. ปาฐะว่า **นิพฺพานมภิปตฺถเนตฺตา ปตฺสนฺตุ มํ อลงฺกรํ** ดังนี้ก็มี ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **อลงฺกรํ** ท่านทำรัสสะ กล่าว.

บทว่า **สีลญฺจุกํ ทตฺวาน** ได้แก่ ประทานเสื้อที่สำเร็จด้วยศีล ๕ ศีล ๑๐ และจตุปาริสุทธิศีล. บทว่า **ณานกวจมฺมมิตํ** ได้แก่ ผูกเครื่องผูก คือเกราะ คือจตุกกณานและปัญจกณาน. บทว่า **ชมฺมจฺมมํ ปารุปีตฺวา** ได้แก่ ห่มหนึ่งคือธรรมที่นับได้ว่าสติสัมปชัญญะ. บทว่า **ทตฺวา สนน- หนตฺตมํ** ความว่า ประทานเครื่องผูกสอดคือวิริยะ ที่ประกอบด้วยองค์ ๔ อันสูงสุด. บทว่า **สติผลกํ ทตฺวาน** ได้แก่ ประทานเครื่องป้องกันคือโล่ คือสติปัญญา ๔ เพื่อป้องกันโทษอริและบาปมีราคะเป็นต้น. บทว่า **ติจฺฉม**

ฌาณกมุติม ได้แก่ หอกคือวิปัสสนาญาณอันคมกริบ คือหอกคมอย่างดีคือวิปัสสนาญาณ ที่สามารถแทงตลอดได้. หรือความว่า ทรงตั้งนักรบคือพระโยคาวจร ที่สามารถทำการกำจัดกองกำลังคือ กิเลสได้. บทว่า **ธมฺมขคฺควรื** ทตฺวา ได้แก่ ประทานพระขรรค์อย่างดีคือมรรคปัญญา ที่มีคมอันลับด้วยกลีบอุบลคือความเพียร แก่พระโยคาวจรนั้น. บทว่า **สีลตฺตคฺคฺมทฺทหนิ** ความว่า โลกุตระศีลอันเป็นอริยะ เพื่อย่ำยีการคลุกคลีด้วยกิเลสคือเพื่อฆ่ากิเลส.

บทว่า **เตวิขฺษาญฺสณิ** ทตฺวาน ได้แก่ ประทานเครื่องประดับสำเร็จด้วยวิชา ๓. บทว่า **อาเวฬุ จตุโร ผล** ได้แก่ ทำผล ๓ ให้เป็นพวงมาลัยคล้องคอ. บทว่า **ฉปฺภิณฺณญฺญานณิ** ได้แก่ ประทานอภิญญา ๖ เพื่อเป็นอาภรณ์ และเพื่อกระทำการประดับ. บทว่า **ธมฺมปฺปฺพลนุชนิ** ได้แก่ ทำพวงมาลัยดอกไม้ กล่าวคือโลกุตระธรรม ๘. บทว่า **สทฺธมฺมปฺปฺพลนุจฺจตฺต** ทตฺวา **ปาปนิวารณิ** ได้แก่ ประทานเสวตฉัตรคือวิมุตติอันบริสุทธิ์ ลิ่นเชิง เป็นเครื่องกันแดดคืออกุศลทั้งปวง. บทว่า **มาปยิตฺวาภยิ** **ปฺปฺพล** ความว่า ทำดอกไม้คือมรรคมืองค์ ๘ ที่ให้ถึงเมืองที่ไม่มีภัย.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ากัศสปะ ดับขันธปรินิพพาน ณ **เสตฺถปฺย-****อุทฺทยาน** ใกล้เสตฺถพยนคร แคว้นกาสิ เขาว่า พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ ไม่กระจัดกระจายแพร่หลายไป. มนุษย์ทั่วชมพูทวีป เมื่อสร้างใช้มนโธลา หินอ่อนแทนดิน ใช้น้ำมันแทนน้ำ เพื่อก่อภายนอกเป็นแผ่นอิฐทองแต่ละแผ่น มีค่าเป็นโกฏิ วิจิตรด้วยรัตนะ เพื่อทำภายในให้เต็ม เป็นอิฐทองแต่ละแผ่น มีค่าครึ่งโกฏิ ช่วยกันสร้างเป็นสถูปสูงหนึ่งโยชน์.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 686

กสุตโปปี ภควา กตกิจโจ

สพฺพสตฺตหิตเมว กโรนฺโต

กาธึราชนคเร มิคทาเย

โลกนฺนทนฺกโร นิวลึ.

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสป เสด็จกิจแล้วทรง

ทำประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์อย่างเดียวทรงทำ

ความร่าเริงแก่โลก ประทับอยู่ประจำ ณ กรุงพาราณสี

ราชธานีแห่งแคว้นกาสิแล.

ในคาถาที่เหลือ ทุกแห่ง คำชัดแล้วทั้งนั้นแล.

จบพรรณนาวงศ์พระกัสสปพุทธเจ้า

วงศ์พระโคตมพุทธเจ้าที่ ๒๕

[๒๖] บัดนี้ เราเป็นพระสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า
โคตมะ เจริญวัยในสากยสกุล ตั้งความเพียรแล้ว
บรรลुพระโพธิญาณอันอุดม.

อันท้าวมหาพรหมอาราธนาแล้ว ประกาศพระ-
ธรรมจักร อภิสัมย์ครั้งที่ ๑ ได้มีแก่สัตว์ ๑๘ โภคิ.
เมื่อทรงแสดงธรรมต่อจากนั้น ในสมาคมแห่ง
มนุษย์และเทวดา อภิสัมย์ครั้งที่ ๒ ก็กล่าวไม่ได้ถึง
จำนวนผู้บรรลु.

บัดนี้ ในที่นี้แล เราสั่งสอนราหูลโอรสของ
เรา อภิสัมย์ครั้งที่ ๓ ก็กล่าวไม่ได้ถึงจำนวนผู้บรรลु.

สันนิบาตการประชุมสาวก ผู้แสวงคุณยิ่งใหญ่
ของเรา เป็นการประชุมภิกษุ ๑,๒๕๐ มีครั้งเดียว.

เราไร้มลทินรุ่งเรืองอยู่ ท่ามกลางสงฆ์ก็ให้ทุก
อย่างที่สาวกปรารถนา เหมือนแก้วจินตามณีให้ทุก
อย่างที่ต้องการ.

อันความกรุณาสัตว์ทั้งหลาย เราประกาศสั่งจะ
๔ แก่ผู้จำนงหวังมรรคผล ผู้ประสงค์ละความพอใจ
ในภพ.

ธรรมาภิสัมย์ ได้มีแก่สัตว์หนึ่งหมื่น สองหมื่น
อภิสัมย์ของสัตว์ไม่นับจำนวนด้วยหนึ่งคนหรือสองคน

ศาสนาของเรา ผู้ศากยมุณีในโลกนี้ บริสุทธิดี
แล้ว แผ่ไปกว้างขวาง คนเป็นอันมากรู้จักมัน คง
เจริญออกดอกบานแล้ว.

ภิกษุทั้งหมดหลายร้อย ผู้ไม่มีอาสวะ ปราศจาก
ราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่น ย่อมแวดล้อมเราทุกเมื่อ.

บัดนี้ เดียวนี้ ภิกษุเหล่าใด ละภพมนุษย์ ภิกษุ
เหล่านั้น เป็นเสกขะ ยังไม่บรรลुพระอรหัต วิญญูชน
กัติเตียน.

นรชนผู้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ผู้ยินดีในธรรม
ทุกเมื่อ เมื่อชมเชยอริยมรรค รุ่งเรืองอยู่ ก็จักตรัสรู้.

เรามีนครชื่อกบิลพัสดุ์ พระชนก พระนามว่า
พระเจ้าสุทโธทนะ พระชนนีเรียกว่า พระนางมาयाเทวี.

เราครองมรवासวิสัยอยู่ ๒๕ ปี มีปราสาทเยี่ยม
๓ หลัง ชื่อว่าสุจันตะ โกกนุทะ และโกญจะ มีสนม
ก้านัลที่แต่งกายงามสีหมีนาง อัครมเหสีพระนามว่า
พระยโสธรา โอรสพระนามว่าพระราหุล.

เราเห็นนิมิต ๔ ออกอภิเนษกรรมด้วยยาน คือ
ม้า ทำความเพียร ประพฤติทุกกรกิริยา ๖ ปี.

เรา ชินโคตมะสัมพุทธเจ้า ประกาศพระธรรม-
จักร ๓ ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน ๓ กรุงพาราณสี เป็น
สตรณะของสัตว์ทั้งปวง.

เรามีภิกษुकุพระอัครสาวก ชื่อว่าโกลิตะ และ
อุปติสสะ มีพุทธอุปัฏฐากประจำสำนักชื่อว่าอานันทะ.

เรามีภิกษุณีอัครสาวิกา ชื่อเขมาและอุบลวรรณา
มีอัครอุปัฏฐากชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ มีอัคร
อุปัฏฐายิกาชื่อว่า นันทมาตา และอุตตรา เราบรรลุลัม-
โพธิญาณอันอุดม ณ โคนโพธิพฤกษ์ ชื่อต้นอัสสัตถะ.

เรามีรัศมีวาหนึ่ง สูง ๑๖ ศอก อายุเรา ณ บัดนี้
น้อย ร้อยปี เราดำรงชนม์อยู่เพียงนั้น ก็ยังหมุ่นเป็น
อันมากให้ข้ามโอฆะ เราตั้งคบเพลิงคือธรรม ปลุกชน
ที่เกิดมาภายหลังให้ตื่น.

ไม่นานนัก แม้เราพร้อมด้วยสงฆ์สาวกก็จัก
ปรินิพพานในที่นี้แล เพราะสิ้นอาหาร เหมือนดวงไฟ
ดับ เพราะสิ้นเชื้อฉะนั้น.

เดชที่ไม่มีใครเทียบได้เหล่านั้น ทั้งยศพละและ
ฤทธิ์เหล่านี้ เราผู้มีเรือนกายทรงคุณ วิจิตรด้วยมหา-
ปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ มีฉัพพรรณรังสีส่องสว่าง
ทั้งสิบทิศ ดังดวงอาทิตย์. ทั้งนั้นก็จักอันตรธานไป
สิ้น สัจจารทั้งปวงก็ว่างเปล่า แน่แท้.

จบวงศ์พระโคตมพุทธเจ้าที่ ๒๕

พรรณาวงศ์พระโคตมพุทธเจ้าที่ ๒๕

เรื่องนิทานกาลไกล

เพราะเหตุที่ถึงลำดับการพรรณาวงศ์ ของพระ-
พุทธเจ้าของเราแล้ว ฉะนั้น บัดนี้จะพรรณาวงศ์
พระพุทธเจ้าของเรานั้น ดังต่อไปนี้.

ในนิทานกาลไกลนั้น พระโพธิสัตว์ของเราทรงทำอธิกรณในสำนักของ
พระพุทธรเจ้า ๒๔ พระองค์ มีพระที่ปึงกรพุทธรเจ้าเป็นต้น มาถึงสี่สงไขย
กำไรแสนกัป แต่ส่วนกาลภายหลังของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็สสปะไม่มีพระพุทธร-
เจ้าพระองค์อื่น เว้นแต่พระสัมมาสัมพุทธรเจ้าพระองค์นี้. ดังนั้น พระโพธิสัตว์
ได้พยากรณ์ในสำนักพระพุทธรเจ้า ๒๔ พระองค์ ก็ทรงบำเพ็ญพุทธรการกกรรม
มีทานบารมีเป็นต้น ที่พระโพธิสัตว์ ผู้รวบรวมธรรม ๘ ประการ เหล่านี้ว่า
อภินิหาร ย่อมสำเร็จได้ เพราะรวบรวมธรรม ๘ ประการ คือ

๑. มนุสัตตะ เป็นมนุษย์
๒. ลิงคสัมปัตติ เป็นเพศบุรุษ
๓. เหตุ มีอุปนิสัยสมวัตติบรรลุมรรคผลได้
๔. สัตถารทัสสนะ พบพระพุทธรเจ้าขณะที่ยัง
ทรงพระชนม์อยู่
๕. ปัพพัชชา บวชเป็นดาบสหรือภิกษุอยู่
๖. คุณสมบัติ ได้สมบัติ ๘ และอภิญญา ๕
๗. อธิกรณ อาจสละชีวิตแก่พระพุทธรเจ้าได้
๘. ฉันทตา มีฉันทะ อุตสาหะ บำเพ็ญพุทธร-
การกกรรม.

แล้วทำอภินิหารแทบเบื่องบาทพระที่ปึงกรพุทธเจ้า แล้วทำอุตสาหะว่า จำเรา
จะเลือกเฟ้นพุทธการกกรรม อย่างโน้นอย่างนี้แสดงไว้ว่า ครั้งนั้น เราเมื่อ
เลือกเฟ้นก็ได้เห็นทานบารมีเป็นอันดับแรก ดังนี้ トラบจนมาถึงอัตภาพเป็น
พระเวสสันดรและเมื่อมาถึงก็มาประสบอนิสงส์แห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ผู้ทำ
อภินิหารไว้แล้ว ที่ทรงสรรเสริญไว้ว่า

พระนิยตโพธิสัตว์ ถึงพร้อมด้วยองค์ครบถ้วน
อย่างนี้ แม้ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยาวนานนับร้อย
โกฏิกัป ก็ไม่เกิดในอเวจีและในโลกันตริกนรก
ไม่เกิดเป็นนิชฌามตัณหิกเปรต ขุปปิปาสิกเปรต กภาพ-
กัญชิกาสูร แม้เข้าถึงทุกคติ ก็ไม่เป็นสัตว์ขนาดเล็ก
เมื่อเกิดในหมู่มนุษย์ ก็ไม่เป็นคนตาบอดแต่กำเนิด
โสดก็ไม่วิกลบกพร่อง ไม่เป็นคนประเภทใบ้ ไม่เป็น
สตรี ไม่เป็นคนสองเพศและไม่เป็นบัณเฑาะก์.

พระนิยตโพธิสัตว์ ไม่เป็นผู้นับเนื่องดังกล่าว
พ้นจากอนันตริยกรรม มีโคจรบริสุทธิในภพทั้งปวง
ไม่เสพมิจฉาทิฎฐิ มีความเห็นว่ากรรมเป็นอันทำมีผล
แม้อยู่ในสวรรค์ทั้งหลาย ก็ไม่เข้าถึงอสังขญิกภพ ทั้ง
ไม่มีเหตุที่ไปเกิดในเทพชั้นสุทธาวาส เป็นผู้โน้มไป
ในเนกขัมมะ เป็นสัตบุรุษ ไม่เกาะเกี่ยวในภพใหญ่
น้อย บำเพ็ญแต่โลกัตถจริยาทั้งหลาย บำเพ็ญบารมี
ทั้งปวง.

เมื่อมาประสบอนิสงส์อย่างนี้ ก็ตั้งอยู่ในอัทธภาพเป็นพระเวสสันดร ทำบุญยิ่งใหญ่ ที่ทำให้มหาปฐพีไหวเป็นต้นอย่างนี้ว่า

แผ่นปฐพีนี้ไม่มีใจ ไม่รู้สึกสุขทุกข์ แผ่นปฐพี

เมื่อนั้น ก็ไหวถึง ๗ ครั้ง เพราะกำลังทานของเรา.

สุดท้ายแห่งอายุ ก็จุติจากอัทธภาพนั้น บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต.

เรื่องนิทานกาลไกล

เมื่อพระโพธิสัตว์กำลังอยู่ในภพดุสิต ธรรมคำว่าพุทธโกลาหลก็เกิดขึ้น. จริงอยู่ เกิดโกลาหลขึ้นในโลก ๓ อย่าง คือ กัปโกลาหล พุทธโกลาหล และจักกวัตติโกลาหล บรรดาโกลาหลทั้ง ๓ นั้น เหล่าเทวดาชั้นกามาวจร ชื่อว่า โลกพยูหะ ทราบว่า ล่วงไปแสนปีก็จักตั้งขึ้น ดังนี้ ปล่อยผมสยาย ร้องไห้เอาหัตถ์ฟายน้ำตา นุ่งห่มผ้าแดง ทรงเพศแปลกๆ อย่างยิ่ง เทียวไปในถิ่นมนุษย์ บอกกล่าวว่า คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ล่วงไปแสนปีนับแต่นี้ไปก็จักตั้งขึ้น โลกนี้จักพินาศไป แม้มหาสมุทรก็จักเหือดแห้ง มหาปฐพีแผ่นนี้และขุนเขาสิเนรุ จักมอดไหม้พินาศไป ความพินาศจักมีจนถึงพรหมโลก คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ พวกท่านจงเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จงบำรุงมารดาบิดา จงเป็นผู้ยำเกรงในท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ดังนี้ นี้ชื่อว่า กัปโกลาหล.

เทวดาฝ่ายโลกบาลทราบฯ ล่วงไปพันปี จักเกิดพระสัพพัญญู-สัมพุทธเจ้าขึ้นในโลก จึงเทียวไปโฆษณาว่า คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ ตั้งแต่นี้ ล่วงไปพันปี จักเกิดพระพุทธเจ้าขึ้นในโลก ดังนี้ นี้ชื่อว่า พุทธโกลาหล.

พวกเทวดาทราบว่า ล่วงไปร้อยปี พระเจ้าจักรพรรดิราชจักเกิดขึ้น
จึงเที่ยวโฆษณาไปว่า คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ นับแต่นี้ล่วงไปร้อยปี จักเกิด
จักรพรรดิราชขึ้นดังนี้ นี้ชื่อว่า จักกวัตติโกลาหล.

บรรดาโกลาหล ๓ นั้น เทวดาท่วมันจักรวาลฟังเสียงข่าวพุทธ-
โกลาหล ก็ประชุมพร้อมกัน รู้ว่าสัตว์ชื่อโน้นจักเป็นพระพุทธเจ้า ก็เข้าไปหา
อ้อนวอน แต่เมื่ออ้อนวอน ก็จะอ้อนวอนเมื่อบุพนิมิตของสัตว์ผู้นั้นเกิดขึ้น.
แต่ในครั้งนั้น เทวดาเหล่านั้นแม่ทั้งหมด ในแต่ละจักรวาล ก็ประชุมกันใน
จักรวาลเดียว พร้อมกับมหाराชทั้ง ๔ ท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ ท้าวสันตติตะ
ท้าวสุนิมิตตะ ท้าวสวัสดิและท้าวมหาพรหม พวกกันไปยังสำนักพระโพธิสัตว์ผู้
มีนิมิตแห่งการจุติเกิดแล้วในภพกุสิต ช่วยกันอ้อนวอนว่า ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์
บารมี ๑๐ ท่านก็บำเพ็ญแล้ว แต่เมื่อบำเพ็ญ ท่านมิใช่บำเพ็ญปรารถนาสมบัติ
ท้าวสักกะ สมบัติพรหมเป็นต้น แต่ท่านบำเพ็ญปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ
เพื่อช่วยโลก. เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า.

ข้าแต่ท่านมหาวิระ บัดนี้เป็นเวลาสมควรสำหรับ

ท่านแล้ว ท่านจงเกิดในพระครรภ์พระชนนี เมื่อจะ

ยังโลกทั้งเทวโลกให้ข้ามโสมะ ท่านจงตรัสรู้สมบัติ

เถิด.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์อันทวยเทพทูลอ้อนวอนอย่างนั้น มิได้ประ-
ทานปฎิญา [คำรับรอง] แก่เทวดาทั้งหลาย แต่ทรงพิจารณามหาวิโลกนะ
๕ คือ ชั้นตอน ได้แก่ กาละ ทวีป ประเทศ ตระกูล กำหนดพระชนมายุพระชนนี
บรรดามหาวิโลกนะ ๕ นั้น พระมหาบุรุษทรงพิจารณาเวลาเป็นอันดับแรกว่า
เป็นกาลสมควรหรือยัง. ในชื่อว่ากาลนั้น กาลที่อายุคนเจริญขึ้นเกินแสนปี

ไม่ใช่กาลสมควร. เพราะเหตุไร เพราะว่า ในกาลนั้น [กาลที่มนุษย์มีอายุแสนปี] ชาติขรามณะจักไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย และพระธรรมเทศนาของพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ไม่มีพ้นจากไตรลักษณ์ [อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา] เลย เมื่อพระพุทธรเจ้าตรัสว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ สัตว์ทั้งหลายย่อมไม่สำคัญพระพุทธรเจ้าที่ควรฟัง ที่ควรเชื่อว่า พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย กำลังตรัสเรื่องอะไรกันนั้น. แต่นั้น อภิสมัยการตรัสรู้ ก็จะไม่มี เมื่ออภิสมัยไม่มี คำสั่งสอนก็ไม่เป็นนิยานิกระนำสัตว์ออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นการสมควรแม้กาลที่อายุคนต่ำกว่าร้อยปี ก็ยังไม่ใช่กาลอันสมควร. เพราะเหตุไร เพราะว่าในกาลนั้น [กาลที่มนุษย์มีอายุต่ำกว่าร้อยปี] สัตว์ทั้งหลายมีกิเลสหนาแน่น และโอวาทที่ประทานแก่สัตว์ที่มีกิเลสหนาแน่น จะไม่คงอยู่ในฐานะควรโอวาทจะขาดหายไปเร็วเหมือนรอยไม้ที่จืดในน้ำ เพราะฉะนั้น จึงไม่ใช่กาลอันสมควรแต่กาลแห่งอายุต่ำกว่าแสนปีลงมา สูงเกินร้อยปีขึ้นไป ชื่อว่ากาลอันสมควร กาลนั้นเป็นเวลาร้อยปี. ดังนั้น พระมหาสัตว์จึงทรงเห็นกาลว่าเป็นกาลที่ควรบังเกิด.

ต่อแต่นั้น เมื่อทรงพิจารณาถึงทวีป ก็ทรงพิจารณามหาทวีปทั้ง ๔ พร้อมทั้งทวีปบริวาร ก็ทรงเห็นทวีปว่า พระพุทธรเจ้าทั้งหลายไม่เกิดในทวีปทั้ง ๓ เกิดในชมพูทวีปเท่านั้น.

ต่อแต่นั้น เมื่อทรงสำรวจดูโอกาสว่า ธรรมดาชมพูทวีปเป็นทวีปใหญ่ขนาดถึงหมื่นโยชน์ พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ทรงเกิดที่ไหนกันหนอ ก็ทรงเห็นมัชฌิมประเทศ จึงตกลงพระหฤทัยว่า มีนครกบิลพัสดุ์อยู่ จำเราจะพึงเกิด ณ นครนั้น.

แต่นั้น เมื่อทรงพิจารณาดูตระกูล ก็ทรงเห็นตระกูลว่าธรรมดา พระพุทธรเจ้าทั้งหลายไม่เกิดในตระกูลแพศย์หรือตระกูลศูทร แต่บังเกิดใน

ตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพราหมณ์ที่โลกสมบัติ บัดนี้ ตระกูลกษัตริย์โลก สมมติ จำเราจักเกิดในตระกูลนั้น พระเจ้าสุทโธทนะ จักทรงเป็นพระชนก ของเรา.

แต่นั้น เมื่อทรงพิจารณาดูพระชนนี ก็ทรงเห็นว่าธรรมดาพระพุทธร-
มารดา มิใช่เป็นสตรีโลเล นักเลงสุรา แต่บำเพ็ญบารมีมาแสนกัป มีศีล
ไม่ขาดวินมาแต่เกิด ก็พระเทวีพระนามว่า พระนางมหายาพระองค์นี้ เป็น
เช่นนี้ พระนางจักเป็นชนนีของเรา. พระชนมายุของพระนางเท่าไรเล่า. ๑๐
เดือนกับ ๗ วัน.

พระมหาสัตว์ครั้งพิจารณาหาวิโลกนะ ๕ อย่างนี้ ดังนี้แล้ว จึงทรง
รับปฏิญญาของเทวดาทั้งหลายว่า ลูกของท่านผู้นิรทุกข์ เป็นกาลสมควรเป็น
พระพุทธรเจ้าสำหรับเราแล้วละ จึงส่งเทวดาเหล่านั้นด้วยพระดำรัสว่า พวกท่าน
ไปกันเถิด อันเทวดาชั้นดุสิตแวดล้อมแล้ว ก็เสด็จเข้าไปยังสวนนันทวันใน
ชั้นดุสิต. ด้วยว่าในเทวโลกทุกชั้นมีสวนนันทวันทั้งนั้น. ในสวนนันทวัน
ในชั้นดุสิตนั้น เทวดาทั้งหลาย เมื่อจะยังพระมหาสัตว์นั้นให้รำลึกถึงโอกาส
แห่งกุศลกรรมที่ทำแต่ปางก่อนว่า ท่านจุติจากนี้แล้วจะไปสู่สุคติ จึงเที่ยวไป
พระมหาสัตว์นั้นอันเทวดาเหล่านั้น ให้ระลึกถึงกุศลแวดล้อมแล้ว ก็เที่ยวไป
ในนันทวันนั้น ก็จุติไปถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมหายาเทวี
โดยคาวนักขัตตฤทธาสาธ. ในขณะที่พระมหาบุรุษทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์
ของพระชนนี ท่วมื่นโลกธาตุก็ไหวพร้อมกันในคราวเดียวกัน. บุญนิमित ๓๒
ประการ ก็ปรากฏ.

เทวบุตร ๔ องค์ถือพระขรรค์ ทำหน้าที่อารักขาเพื่อป้องกันอุปัทวเหตุ
แก่พระโพธิสัตว์ผู้ถือปฏิสนธิ และพระชนนีของพระโพธิสัตว์ ด้วยประการ

ฉะนั้น รากจิตในบุรุษทั้งหลาย มิได้เกิดแก่พระมารดาของพระโพธิสัตว์ พระชนนีนั้นประสบลาภอย่างเลิศ ยศอย่างเลิศ มีสุข พระวรกายมีลำบาก พระชนนีแลเห็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งอยู่ในพระครรภ์ของพระนางเอง เหมือนค้ายาวร้อยแก้วมณีอันใสฉะนั้น เพราะเหตุที่พระครรภ์ที่พระโพธิสัตว์อยู่ ก็เป็นเสมือนห้องพระเจดีย์ สัตว์อื่นไม่อาจอยู่หรือใช้สอยได้ ฉะนั้น พระมารดาของพระโพธิสัตว์ เมื่อพระโพธิสัตว์เกิดได้ ๗ วัน จึงต้องทำกาละ [ทิวงคต] บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต. ก็สตรีอื่นๆ ถึง ๑๐ เดือนก็มี เกินก็มี นั่งคลอดบ้าง นอนคลอดบ้าง ฉันทใด พระมารดาของพระโพธิสัตว์หาเป็นฉันทนั้นไม่. แต่พระมารดาของพระโพธิสัตว์ บริหารพระโพธิสัตว์ด้วยพระครรภ์ ๑๐ เดือนแล้วทรงยืนประสูติ. นี้เป็นธรรมดาของพระมารดาของพระโพธิสัตว์.

แม้พระนางมหามายาเทวี ทรงบริหารพระโพธิสัตว์ด้วยพระครรภ์ ๑๐ เดือนแล้ว มีพระครรภ์บริบูรณ์ มีพระประสงคฺจะเสด็จไปเฝ้าพระญาติ จึงกราบทูลแด่พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชว่า ข้าแต่พระทูลกระหม่อมเกล้าหม่อมฉันใครจะไปเทวทนครเพคะ. พระราชาทรงอนุญาตแล้ว โปรดให้ทำทางตั้งแต่กรุงกบิลพัสดุ์จนถึงเทวทนครให้เรียบ ให้ประดับด้วยต้นกล้วย หม้อเต็มน้ำ หมากร ชงผ้าเป็นต้น ให้ประทับนั่งในวอท้องใหม่ ทรงส่งไปด้วยสิริสง่าและด้วยบริวารกลุ่มใหญ่. ระหว่างพระนครทั้งสอง มีมงคลสาธวันชื่อลุมพินี ที่ควรใช้สอยของชาวนครทั้งสอง. มงคลสาธวันนั้น สมัยนั้นออกดอกบานสะพรั่งไปหมด ตั้งแต่โคนจนถึงยอด เพราะทรงเห็นวระ งามเสมือนสวนนันทวัน อันเป็นที่สำเร็จสำราญแห่งเทพ ซึ่งหมู่แมลงผึ้งอันผึ้งอื่น ๆ เลี้ยงดู ผู้เพลินในรสหวานที่ทำความยินดีอย่างยิ่ง อันน่ารื่นรมย์ ยินดีด้วยความเมา มีรวงรังอันเสพแล้ว รำร้องกระหึ่มอยู่ตามระหว่างกิ่ง และระหว่างดอกทั้งหลาย พระเทวีก็เกิดจิตคิดจะลงเล่นสวนสาธวัน.

วิภูสิตา พาลชนาติจาลินี

วิภูสิตุงฺคิ วนิตเว มาลินี

สทา ชน่านํ นยนาติมาลินี

วิลุมปิณีวาติวิโรจิ ลุมปิณี.

สวานลุมปิณี อั้นธรรมาชาติประดับแล้ว เป็นที่

หวั่นไหวของคนปัญญาอ่อน หมุ่มมร แต่งตัวแล้ว

ย่อมชอบชมเชย มีหมู่แมลงผึ้งประหนึ่งดวงตาของชน

ทั้งหลาย คอยรุม จิ้งรู้งเรื่องทุกเมื่อ.

เหล่าอำมาตย์กราบทูลพระราชแล้ว พาพระราชเทวีเข้าไปยังลุมปิณีวัน
นั้น. พระนางเสด็จไปยังโคนต้นมณฑลสาละ มีพระประสงค์จะทรงจับกิ่งไคของ
มณฑลสาละนั้น ซึ่งมีลำต้นตรงเรียบและกลม ประดับด้วยดอกผลและใบอ่อน
กิ่งมณฑลสาละนั้น ไม่มีแรง รวนเรเหมือนใจชน ก็น้อมลงมาเองถึงฝ่าพระกร
ของพระนาง ลำต้นนั้น พระนางทรงจับกิ่งสาละนั้น ด้วยพระกรที่ทำความ
ยินดียิ่งยิ่ง ช่างขวาท ซึ่งงามด้วยกำไลพระกรทองใหม่ มีพระองคฺลือกกลมกลิ้งดัง
กลีบบัว อันรู้งเรื่องด้วยพระนขานุนมีสีแดง. พระนางประทับยืนจับกิ่งสาละนั้น
เป็นพระราชเทวีงดงามเหมือนจันทร์เลขอ่อน ๆ ที่ลอคหลิบเมฆสีเขียวคราม
เหมือนแสงเปลวไฟ ซึ่งตั้งอยู่ได้ไม่นาน และเหมือนเทวีที่เกิดในสวนนั้นทันวัน
ในทันทีนั่นเอง ลมกัมมัชวาทของพระนางก็ไหว ขณะนั้น ชนเป็นอันมาก
ก็กั้นฝ่าม่านเป็นกำแพงแล้วหลีกไป. พระนางเมื่อประทับยืนจับกิ่งสาละอยู่นั้น
เอง พระโพธิสัตว์ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระนางนั้น.

ในทันทีนั่นเอง ท้าวมหาพรหมผู้มีจิตบริสุทธิ์ ๔ พระองค์ ก็ถือ
ข่ายทองมารองรับพระโพธิสัตว์ด้วยข่ายทองนั้น วางไว้เบื้องพระพักตร์พระชนนี

ตรัสว่า คุณก่อนพระเทวี ของจงทรงดีพระเหตุภัยเกิด พระโอรสของพระองค์มีศักดิ์มาก สมภพแล้ว. ก็สัตว์อื่น ๆ เมื่อออกจากครรภ์มารดา ก็เปราะเปื้อนด้วยของปฏิกูลไม่สะอาดออกไป ฉนั้นใด พระโพธิสัตว์หาเป็นฉนั้นนั้นไม่. แต่พระโพธิสัตว์เหยียดพระหัตถ์ทั้งสอง พระบาททั้งสอง ยืน ไม่เปราะเปื้อนด้วยของไม่สะอาดไร ๆ จากสมภพในพระครรภ์ของพระชนนี หมดจจด สดใสรุ่งเรืองเหมือนมณีรัตนะอันเขาวางไว้บนผ้ากาสี ออกจากพระครรภ์พระชนนี. เมื่อเป็นเช่นนั้น เพื่อสักการะแด่พระโพธิสัตว์ และพระชนนีของพระโพธิสัตว์ ท่อธารน้ำสองท่อ ก็ออกมาจากอากาศ โสรจสรงที่พระศรีระของพระโพธิสัตว์ และพระชนนีของพระโพธิสัตว์.

ลำดับนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ พระองค์ ก็เอาผ้าขนสัตว์ที่มีสัมผัสอันสบาย ซึ่งสมมติกันว่าเป็นมงคลรับจากพระหัตถ์ของท้าวมหาพรหม ซึ่งยืนรับพระโพธิสัตว์นั้นไว้ด้วยชายทอง. พวกมนุษย์ก็เอาเบาะผ้าเนื้อดี รับจากพระหัตถ์ของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น พระโพธิสัตว์พ้นจากมือของมนุษย์ ก็ยืนที่แผ่นดินมองดูทิสบูรพา หลายพันจักรวาลก็มีลานเป็นอันเดียวกัน. เทวดาและมนุษย์ ในที่นั้น เมื่อบูชาด้วยของหอมดอกไม้มาลัยเป็นต้น ก็พากันทูลว่า ข้าแต่พระมหาบุรุษ ผู้ที่เสมอกับพระองค์ในที่นี่ไม่มี ผู้ที่จะยิ่งกว่า จะมีแต่ไหน. พระโพธิสัตว์ทรงเหลียวแลดูทิศทั้ง ๑๐ ทิศ ไม่เห็นผู้ที่เสมอกับพระองค์ จึงบ้ายพระพักตร์มุ่งสู่ทิศอุดร ทรงดำเนินไป ๗ ย่างก้าว. และเมื่อดำเนินไป ก็ดำเนินไปบนแผ่นดินนั้นแหละ มิใช่ดำเนินไปทางอากาศ ไม่มีผ้า [ปกปิด] ดำเนินไป มิใช่มีผ้าดำเนินไป เป็นทารกอ่อนดำเนินไป มิใช่ทารกอายุ ๑๖ ขวบ ดำเนินไป แต่ปรากฏแก่มหาชนเหมือนดำเนินไปทางอากาศ เหมือนประดับตกแต่งพระองค์ และเหมือนมีอายุ ๑๖ ขวบ. แต่ฉนั้น ย่างก้าวที่ ๗ ก็ทรงหยุด

เมื่อทรงเปล่งอาสภิวาจาว่า **อคุโหมสมิ โลกุตส** ดังนี้เป็นต้น ทรงเปล่ง
สีหนาท.

ความจริง พระโพธิสัตว์ พอออกจากครรภ์มารดา ก็เปล่งวาจาได้ใน
๓ อตภาพ คือ อตภาพเป็นมโหสถ อตภาพเป็นเวสสันดร อตภาพนี้ เล่า
กันว่า ในอตภาพเป็นมโหสถ พอออกจากครรภ์มารดาเท่านั้น ท้าวสักกเทวราช
ก็เสด็จมาวางแก่นจันทน์ไว้ใ้ในพระหัตถ์แล้วเสด็จไป. พระมโหสถนั้น เอา
แก่นจันทน์นั้นไว้ที่หลังแล้วก็คลอออกมา ขณะนั้น มารดาถามมโหสถนั้นว่า
ลูกเอ๋ย เจ้าทำอะไรมาด้วยนะ. มโหสถตอบว่า โอสถจะแม่ ดังนั้น เพราะ
เหตุที่ถือโอสถมาด้วย มารดาบิดาจึงขนานนามว่า โอสถกุมาร.

ส่วนในอตภาพเป็นพระเวสสันดร พอออกจากครรภ์พระมารดา ก็
เหยียดพระหัตถ์ขวาทิ้งบอกว่า แม่จ๋าในเรือนมีทรัพย์ไร ๆ อยู่หรือ ลูกจักให้
ทานนะ ขณะนั้น พระมารดาเอาหัตถ์พระโอรสไว้ที่ฝ่าพระหัตถ์ของพระองค์
แล้ว วางถุงทรัพย์นับพันไว้ตรัสว่า ลูกเอ๋ย เจ้าเกิดมาในตระกูลมีทรัพย์แล้วนะ.

แต่ในอตภาพนี้ ทรงเปล่งสีหนาท ดังนี้ พระโพธิสัตว์ พอออก
จากครรภ์พระมารดา ก็ทรงเปล่งวาจาใน ๓ อตภาพ ด้วยประการฉะนี้. แม้
ในพระสมภพบุพนิมิต ๓๒ ก็ปรากฏแก่พระองค์ แต่ว่าในสมัยใดพระโพธิ-
สัตว์ของเราสมภพ ณ ลุมพินีวัน ในสมัยนั้นเหมือนกัน พระเทวีมารดา
พระราหุล อานันทะ จันนะ กาพุทธายีอมาตย์ พระยาม้ากัณฐกะ
ต้นมหาโพธิพฤกษ์ และหม้อขุมทรัพย์ทั้ง ๔ ก็เกิด. บรรดาขุมทรัพย์
ทั้ง ๔ นั้น ขุมทรัพย์ขุมหนึ่ง ขนาดหนึ่งคาวุต ขุมหนึ่งขนาดครึ่งโยชน์ ขุม
หนึ่งขนาดสามคาวุต ขุมหนึ่งขนาดหนึ่งโยชน์ เหล่านี้ชื่อว่า สหชาติทั้ง ๗.

ชาวนครทั้งสอง พาพระมหานุรุชไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ วันนั้นนั้นแล หมู่เทพในชั้นดาวดึงส์ร่ำเรึงยินดีว่า โอรสของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชในกรุง กบิลพัสดุ์จักประทับนั่ง ณ โคนโพธิพฤกษ์เป็นพระพุทธรเจ้าจึงพากันยกแผ่นผ้า เป็นต้นขึ้นโบกสะพัดเล่นกริธา. สมัยนั้น ดาบสชื่อกาฬทเวละ ผู้ได้สมบัติ ๘ ผู้ประจำตระกูลของพระเจ้าสุทโธทนะ ฉันทอาหารแล้วก็ไปยังภพดาวดึงส์ เพื่อ พักกลางวัน นั่งพักกลางวันในที่นั้นแล้ว เห็นเทวดาเหล่านั้นดีใจระเริงเล่นจึง ถามว่า เหตุไร พวกท่านจึงพากันดีใจเบิกบานใจระเริงเล่น โปรดบอกเหตุ นั้น แก่เราเถิด แต่นั้น เทวดาทิ้งหลายก็บอกว่า ท่านผู้นิรทุกข์ โอรสพระเจ้า สุทโธทนะเกิดแล้ว โอรสพระองค์นั้น จักประทับนั่งที่โพธิมณฑลสถานเป็น พระพุทธรเจ้าประกาศพระธรรมจักร ด้วยเหตุนี้ เราจึงยินดีต่อพระองค์ว่า พวก เราจะได้เห็นพุทธลีลาอันไม่มีที่สุด.

ดาบสได้ฟังคำของเทวดาเหล่านั้นแล้ว ก็ลงจากเทวโลกอันสว่างไสว ด้วยรัตนะ นำคู่อ่างยี่ง เข้าไปยังพระราชนิเวศของนฤบดี นั่งเหนือวราสน์ ที่จัดไว้ ทูลพระราชเจ้าทำปฏิสันถารว่า ขอถวายพระพร ได้ข่าวว่าพระโอรส ของมหาบพิตรสมภพแล้ว อาตมาภาพอยากเห็นพระราชโอรสนั้น พระราชา โปรดให้นำพระโอรสที่ประดับตกแต่งพระองค์มาแล้ว นำไปใกล้ชิด เพื่อให้ ไหว้เทวดาบส. พระบาทของพระมหานุรุช กลับไปประดิษฐานเหนือชฎา ของดาบส เหมือนสายฟ้าแลบกำลังอยู่เหนือยอดเมฆสีเขียวคราม แท้จริง บุคคลอื่นชื่อว่าอันพระโพธิสัตว์พึงไหว้โดยอัธยาศัยนั้น ไม่มี ดังนั้น ดาบสจึง ลุกจากอาสนะประคองอัญชลีต่อพระโพธิสัตว์ พระราชาทรงเห็นความอัศจรรย์ นั้นจึงทรงไหว้พระโอรสของพระองค์ ดาบสเห็นลักษณะสมบัติของพระโพธิสัตว์ ระลึกว่า ผู้นี้จักเป็นพระพุทธรเจ้า หรือไม่เป็นพระพุทธรเจ้าหนอ พิจารณา ทบทวน รู้ได้ด้วยอนาคตังสญาณว่า จักเป็นพระพุทธรเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย จึง ทำอาการแย้มว่า ผู้นี้เป็นอัจฉริยนุรุช.

ต่อนั้น จึงพิจารณาทบทวนว่า เราจะได้เห็นท่านผู้นี้เป็นพระพุทธรูปหรือไม่ได้เห็นหนอ เห็นว่าเราไม่ได้เห็นเราจักทำกาลละเสียในระหว่างนี้แลไปบังเกิดในรูปภพ ที่พระพุทธรูปเจ้าร้อยพระองค์ พันพระองค์ ไม่อาจเสด็จไปโปรดให้ตรัสรู้ได้ แล้วร้องให้ว่า เราจักไม่ได้เห็นอัคริยบุรุษเช่นนี้เป็นพระพุทธรูปเจ้า เราจักเสื่อมใหญ่ มนุษย์ทั้งหลายเห็นก็ถามว่า พระผู้เป็นเจ้าของเรา เมื่อก็หัวเราะกลับมาร้องให้อีก อันตรายใดๆ จักมีแก่พระลูกเจ้าของเราหรือ. คาบสตอบว่า อันตรายไม่มีแก่พระลูกเจ้านั้นดอก พระลูกเจ้าจักเป็นพระพุทธรูปเจ้า ไม่ต้องสงสัย มนุษย์ทั้งหลายจึงถามอีกว่า เมื่อเป็นดังนี้ เหตุไรท่านจึงร้องให้เล่า คาบสตอบว่า เราเศร้าใจถึงตัวเราว่า จักไม่ได้เห็นอัคริยบุรุษเช่นนี้เป็นพระพุทธรูปเจ้า เราจักเสื่อมใหญ่ดังนี้ จึงร้องให้.

ต่อแต่นั้น พระประยูรญาติให้สรงสนานพระเศียรพระโพธิสัตว์ในวันที ๕ ปรีกษากันว่า จักเฉลิมพระนาม จึงฉาบทาพระราชนิเวศน์ด้วยของหอม ๔ ชนิด โปรยดอกไม้มีข้าวตอกครบ ๕ ให้หุงข้าวมธุปายาสไม่ผสม นิมนต์พราหมณ์ ๑๐๘ ผู้จบไตรเพท ให้นั่งในราชนิเวศน์ ให้บริโภคน้ำข้าวมธุปายาสกระทำสักการะแล้วให้ตรวจทำนายพระลักษณะว่าจักเป็นอย่างไร บรรดาพราหมณ์ ๑๐๘ นั้น พราหมณ์บัณฑิต ๘ ท่าน มีรามพราหมณ์เป็นต้น เป็นผู้ตรวจทำนายพระลักษณะ บรรดาพราหมณ์บัณฑิต ๘ ท่านนั้น ๗ ท่านยกสองนิ้ว พยากรณ์เป็นสองส่วนว่า ประกอบด้วยพระลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ครองฌราวาสวิสัยจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อผนวชจะเป็นพระพุทธรูปเจ้า บรรดาพราหมณ์บัณฑิต ๘ ท่านนั้น พราหมณ์โดยโคตรชื่อโกณฑัญญะ หน่อมกว่าเขาหมด เห็นพระวรลักษณสมบัติของพระโพธิสัตว์ ยกนิ้วเดียวเท่านั้น พยากรณ์เป็นส่วนเดียวว่า ท่านผู้นี้ ไม่มีเหตุอยู่ครองฌราวาสวิสัย จักเป็นพระพุทธรูปเจ้า

ผู้มีหลังคาอันเปิดแล้วโดยส่วนเดียว. ครั้งนั้น พระประยูรญาติเมื่อถือพระนามของพระโพธิสัตว์นั้น จึงเฉลิมพระนามว่าสิทธัตถะ เพราะทรงทำความสำเร็จประโยชน์แก่โลกทั้งปวง.

ครั้งนั้น พรหมณ์เหล่านั้น กลับถึงบ้านเรือนของตนแล้ว ก็เรียกลูกๆ มาพูดตั้งอย่างนี้ว่า พ่อแม่เฒ่าแล้วจะได้อยู่ชมพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ หรือไม่ได้ชมก็ได้ แต่เมื่อพระโอรสพระองค์นั้นทรงผนวชบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว ลูก ๆ ก็จงบวชในพระศาสนาของพระองค์นะ. ต่อนั้น ท่านพรหมณ์บัณฑิต ๗ ท่าน อยู่จนตลอดชีวิตแล้วก็ไปตามกรรม โภชน์ทัณฺณมานพ ไม่มีโรค แต่ในครั้งนั้น พระราชาทรงสดับคำของพรหมณ์บัณฑิตเหล่านั้นแล้วตรัสถามว่า ลูกของเราเห็นอะไร จึงจักผนวช. พรหมณ์เหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่ทเวะ เห็นบุพนิมิต ๔ พระเจ้าข้า. ตรัสถามว่า ก็อะไรกันเล่า. ทูลตอบว่า คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย นักบวช. พระราชาตรัสสั่งว่า นับตั้งแต่นี้ไปพวกเจ้าอย่าให้ คนแก่ คนเจ็บ นักบวชมาใกล้ลูกหลานนะ แล้วทรงตั้งกองรักษาการณ์ ทุกกระยะคาบหนึ่งๆ ทั้ง ๔ ทิศ เพื่อป้องกันคนแก่เป็นต้นมาปรากฏในสายตาพระกุมาร. วันนั้น พระประยูรญาติแปดหมื่นตระกูล ประชุมกันในมณฑลสถาน พระญาติแต่ละพระองค์ก็ทูลปฏิญาณถวายโอรสแต่ละองค์ว่า พระกุมารนี้จะเป็นพระพุทธเจ้าหรือจะเป็นพระราชาก็ตาม พวกเราก็จะถวายโอรสแต่ละองค์ ถ้าพระกุมารจักเป็นพระพุทธเจ้าไซ้ร้ ก็จักมีขัตติยสมณะคอยแวดล้อมจาริกไป ถ้าจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิไซ้ร้ ก็จักมีขัตติยกุมารคอยแวดล้อมตามเสด็จไป. พระราชาพระราชทาน พระพี่เลี้ยงนางนม ๖๔ นาง ผู้ปราศจากโทษทุกอย่าง ถึงพร้อมด้วยรูปสมบัติอย่างยิ่ง แต่พระมหาบุรุษ พระโพธิสัตว์ทรงเจริญวัยด้วยบริวารไม่มีที่สุด ด้วยสิริสมุทฺธยอย่างใหญ่.

ต่อมา วันหนึ่ง เป็นวันพระราชพิธีวิปสมงคล วันนั้นพระราชเสด็จ
ออกจากพระนครโดยสิริสง่ายิ่งใหญ่ด้วยราชบริพารกลุ่มใหญ่ ทรงพาพระโอรส
เสด็จไปด้วย ณ ที่กสิกรรม มีต้นหว้าต้นหนึ่ง มีเงาที่ร่มเย็นน่ารื่นรมย์อย่าง
ยิ่ง. ทรงปูที่บรรทมสำหรับพระกุมารภายใต้ต้นหว้าวันนั้น ผูกเพดานผ้าแดง
ประดับดาวทอง กั้นม่านตั้งกองรักษาการณ์ พระราชาประดับเครื่องอลังการ
ทุกอย่าง อันหม่อมอำมาตย์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปเพื่อจรดพระนังคัล ในที่
กสิกรรมนั้น พระราชาทรงถือพระนังคัลทอง อันเป็นมงคลอย่างยิ่ง พวก
อำมาตย์เป็นต้น ถือหางไถเงินเป็นต้น วันนั้น ประกอบพระราชพิธีจรด
พระนังคัลพันหนึ่ง พระพี่เลี้ยงนางนมนั่งล้อมพระโพธิสัตว์ คิดว่าจักดูสมบัติ
ของพระราชา แล้วพากันออกไปนอกม่าน.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ ทรงแลดูข้างโน้นข้างนี้ ไม่เห็นใคร ๆ ก็
พลันลุกขึ้นนั่งขัดสมาธิกำหนดลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์ ยังปฐมฌานให้
เกิด พวกพี่เลี้ยงนางนม เสรไปในระหว่างอาหาร ชักเข้าอยู่เล็กน้อย เงาของ
ต้นไม้ต้นอื่นๆ คล้อยกลับไป แต่เงาของต้นหว้าต้นนั้น ยังเป็นปริมณฑลตั้งอยู่
ในที่นั้นนั่นเอง ฝ่ายพระพี่เลี้ยงนางนมของพระโพธิสัตว์นั้น คิดว่าพระลูกเจ้า
อยู่แต่ลำพังจึงรีบยกม่านขึ้นหา ก็เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งขัดสมาธิอยู่บนที่
บรรทม และเห็นปาฏิหาริย์นั้น ไปกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระราชา พระราชารีบ
เสด็จมา ทรงเห็นปาฏิหาริย์นั้น ทรงไหว้พระโอรสตรัสว่า ลูกพ่อเอ๋ย นี่พ่อไหว้
ลูกเป็นหนที่สองนะ.

ครั้งนั้น พระมหาบุรุษ ทรงมีพระชันษา ๑๖ พรรษา ตามลำดับ
พระราชาโปรดให้สร้างปราสาท ๓ หลัง ชื่อรัมมะ สุรัมมะ และ สุภะ ๕ ชั้นหลัง
หนึ่ง ๓ ชั้นหลังหนึ่ง ๕ ชั้นหลังหนึ่ง อันเหมาะแก่ ๓ ฤดูแล้ง แก่พระโพธิสัตว์
ปราสาทแม่ทั้ง ๓ หลัง ส่วนสูงมีขนาดเท่ากัน แต่ชั้นต่างกัน.

พระราชาทรงพระดำริว่า ลูกของเราเจริญวัยแล้ว จำเราจะให้ยกฉัตร
แก่ลูก จักเห็นสิริราชสมบัติ ท้าวเธอก็ทรงส่งสาสน์แก่เจ้าศากยะทั้งหลายว่า
ลูกเราเจริญวัยแล้ว เราจักสถาปนาลูกเราไว้ในสิริราชสมบัติ เจ้าศากยะทุก
พระองค์จงส่งทาริกาที่เจริญวัยแล้วในเรือนของตนไปสู่เรือนนี้. เจ้าศากยะ
เหล่านั้น ฟังสาสน์ของพระราชาก็พากันกล่าวว่า พระกุมาร งามแต่รูปอย่าง
เดียว ยังไม่รู้ศิลปะใดๆ เลย จักไม่อาจทำการเลี้ยงภรรยาได้ พวกเราจักไม่ให้
ธิดาของเรา. พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว จึงเสด็จไปหาพระโอรส ทรง
บอกเรื่องนั้น พระโทธิสัตว์ทูลถามว่า ควรจะแสดงศิลปะอะไร พระราชา
ตรัสว่าลูกเอ๋ย ควรจะใช้วิชากำลังบุรุษพันคนยกขนูขึ้น พระโทธิสัตว์ตรัสว่า
ถ้าอย่างนั้น โปรดให้นำขนูมา พระราชาโปรดให้นำขนูมาพระราชทาน. บุรุษ
พันหนึ่ง ยกขนูนั้นขึ้น บุรุษพันหนึ่งยกลง. พระมหาบุรุษให้นำนั้นมาแล้ว
ประทับนั่งขัดสมาธิ ทรงคล้องหัวสายขนูที่นิ้วแม่พระบาท โนมขึ้นขนูด้วยนิ้ว
แม่พระบาทนั้นแหละ ทรงถือคันขนูด้วยพระหัตถ์ซ้ายแล้วขึ้นสายขนูด้วยพระ-
หัตถ์ขวา. ท้าวพระนคร ก็ถึงอาการดังกล่าวก็ยกขึ้น และเมื่อถูกถามว่านั่น
เสี่ยงอะไร ก็ตอบกันว่า เมฆฝนคำรามดังนั้น. คนอื่น ๆ จึงบอกว่า พวกท่าน
ไม่รู้ ไม่ใช่เมฆฝนคำรามดอก เมื่อพระกุมารอังคิรส ทรงใช้วิชากำลังบุรุษ
พันคนยกขนูขึ้น ทรงดีดสายขนู นั้นเสี่ยงดีดสายขนูดอกนะ เจ้าศากยะทั้งหลาย
ฟังเรื่องนั้นแล้ว ก็พากันมีจิตศีกคักมีใจยินดี.

ลำดับนั้น พระมหาบุรุษตรัสว่า ควรทำอะไรต่อไป.

พระราชตรัสว่า ควรเอาลูกขนูยิงแผ่นเหล็กหนา ๘ นิ้ว. ทรงยิงทะลุ
แผ่นเหล็กนั้นแล้วตรัสว่า ควรทำอะไรอย่างอื่น.

พระราชดำรัสว่า ควรยิงทะลุกระดานไม้ประคู้หนา ๔ นิ้ว ทรงยิงทะลุแผ่นกระดานไม้ประคู้นั้นแล้วตรัสว่า ควรทำอะไรอย่างอื่น.

พระราชดำรัสว่า ควรยิงทะลุแผ่นกระดานไม้มะเดื่อหนาสิบหนึ่ง. ทรงยิงทะลุแผ่นกระดานไม้มะเดื่อแล้วตรัสว่า ควรทำอะไรอย่างอื่น.

เจ้าสากยะทั้งหลายตรัสว่า ยิ่งเกวียนบรรทุกทราย.

พระมหาสัตว์ทรงยิงทะลุเกวียนบรรทุกทรายบ้าง เกวียนบรรทุกฟางบ้าง เกวียนบรรทุกไม้เลียบบ้าง ทรงยิงลูกธนูไปในน้ำได้ประมาณอุสกะหนึ่ง บนบกได้ประมาณแปดอุสกะ.

ครั้งนั้น เจ้าสากยะทั้งหลายตรัสกะพระโพธิสัตว์ว่า ควรยิงขนทรายที่หมายไว้ที่ผลมะอีก.

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงผูกผลมะอีก ไกลประมาณโยชน์หนึ่ง แล้วให้ผูกขนทรายที่หมายไว้ที่ผลมะอีก ไกลประมาณโยชน์หนึ่ง ทรงยิงลูกธนูไปในทิศที่ปิดด้วยแผ่นเมฆ ในความมืดแห่งราตรี. ลูกธนูนั้นไปผ่านขนทราย ไกลประมาณโยชน์หนึ่ง แล้วเข้าไปสู่แผ่นดิน. มิใช่เพียงเท่านั้นอย่างเดียว วันนั้น พระมหาบุรุษทรงแสดงศิลปะที่ใช้กันอยู่ในโลกทุกอย่าง.

ครั้งนั้น เจ้าสากยะทั้งหลายประคบน้ำของคนส่งไป สตรีสี่หมื่นนางได้เป็นนางสนมนาถ ส่วนพระเทวีมารดาพระราहुล ได้เป็นอัครมเหสี. พระมหาบุรุษอันสตรีรุ่นจำเริญแห่งมนุษย์แวดล้อม เหมือนเทวกุมาร อันสตรีรุ่นจำเริญแห่งเทวดาแวดล้อมฉะนั้น อันคนตรีที่ไว้บุรุษบำเรออยู่ เสวยมหาสมบัติประทับอยู่ ณ ปราสาท ๓ หลังนั้น เปลี่ยนไปตามฤดู.

ต่อมาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์มีพระประสงค์จะเสด็จไปยังภาคพื้นทีพระอุทยาน ทรงเรียกสารถิมาแล้วตรัสสั่งว่า จงเทียมรถไว้ เราจะชมสวน สารถิ

นั้นรับพระดำรัสแล้ว ก็ประดับรถอันเป็นพาหนะที่สมควรยิ่งใหญ่ มีทิวและสายรัดงามมั่นคง มีกงและคุมั่นคง มีงอนและหน้าประดับด้วยทองคำเงินและแก้วมณี ข้างกงประดับด้วยดวงดาวทองและเงิน มีสิริสง่าด้วยพวงดอกไม้มีกลิ่นหอมชนิดต่าง ๆ ที่กำรวมกันไว้ เป็นที่น่าดูเสมือนรถพระอาทิตย์ เทียมมงคลสินธพ ๔ ตัว ที่เป็นม้าอาชาไนย ฝีเท้าดังพระยาครุฑในอากาศ มีสีเสมือนดวงจันทร์และดอกกุมุต แล้วทูลให้พระโพธิสัตว์ทรงทราบ พระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่งคันนั้น ซึ่งเสมือนเทพนิมิต เสด็จบายพระพักตร์ไปสู่พระอุทยาน.

ลำดับนั้น เทวดาทั้งหลายดำริกันว่า ไกลี่เวลาตรัสรู้ของพระสิทธัตถะกุมารแล้ว จำเราจักแสดงบุญนิมิตแด่พระองค์ จึงแสดงเป็นเทพบุตรองค์หนึ่ง มีสิริระคร่าคร่าเพราะชรา ฟันหัก ผมหงอก ตัวค่อมลง สั่นเทา. พระโพธิสัตว์และสาริถิต่างก็เห็นคนแก่นั้น. แต่นั้น พระโพธิสัตว์จึงตรัสถามโดยนัยที่มาในมหาปทานสูตรว่า คุณอนสาริถิ บุรุษนั้นชื่ออะไร แม้แต่ผมของเขาก็ไม่เหมือนของคนอื่น ๆ เป็นต้น ครั้นฟังคำของสาริถินั้นแล้ว ก็ทรงสังเวชพระหฤทัยว่า ท่านเอ๋ย นำดำนิชาติจริงหนอ ที่คนเกิดมาแล้ว ต้องปรากฏชราความแก่ ดังนี้ เสด็จกลับจากที่นั่นแล้วก็เสด็จขึ้นปราสาท.

พระราชาตรัสถามว่า เพราะเหตุไร ลูกของเราจึงกลับ. สาริถิตูลว่า เพราะทรงเห็นคนแก่ พระเจ้าข้า. แต่นั้น พระราชาทรงหวั่นพระหฤทัย ทรงวางกองรักษาการณ์ไว้ในที่กิ่งโยชน์. วันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์เสด็จไปพระอุทยาน ทรงเห็นคนเจ็บ ซึ่งเทวดาเหล่านั้นนั้นแหละเนรมิต ทรงถามเหมือนนัยก่อนสังเวชพระหฤทัย เสด็จกลับขึ้นปราสาท. พระราชาตรัสถามแล้ว ทรงจัดนักฟ้อนทั้งหลาย ทรงพระดำริว่า จำเราจักทำใจลูกเราให้แยกออกไปจากการบวช จึงทรงเพิ่มอารักขา ทรงตั้งกองรักษาการณ์ในที่ประมาณสามคาวุตโดยรอบ.

แม้รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ก็เสด็จไปพระอุทยาน ทรงเห็นคนตายที่เทวดาเนรมิตอย่างนั้นเหมือนกัน ทรงถามเหมือนนัยก่อน สั่งเวชพระ-
หฤทัยแล้วเสด็จกลับขึ้นปราสาทเลย พระราชาตรัสถามถึงเหตุที่เสด็จกลับ ทรง
เพิ่มอารักขาอีก ทรงดั่งกองรักษาการณ์ไว้ในที่โชนหนึ่ง.

แม้รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ก็เสด็จไปพระอุทยาน ทรงเห็น
นักบวชผู้ดี ห่มดี ที่เทวดาเนรมิตอย่างนั้นเหมือนกัน ตรัสถามสารดีว่า
สหายสารดี ผู้นั้นชื่ออะไร. สารดีไม่รู้จักนักบวชหรือคุณของนักบวช เพราะ
พระพุทธานุภาพยังไม่อุบัติ ก็จริงอยู่ ถึงอย่างนั้น เขาก็ตอบโดยอนุภาพของเทวดา
ว่า ผู้นี้ชื่อนักบวช พระเจ้าข้า. แล้วพรรณาคุณของการบวชแก่พระโพธิสัตว์
นั้น.

แต่นั้น พระโพธิสัตว์เกิดความชอบใจการบวช จึงเสด็จไปพระอุทยาน.
พระโพธิสัตว์ทั้งหลายอายุยืน เมื่อล่วงไปทุกร้อยปี จึงเห็นบุพนิมิตแต่ละอย่าง
บรรดาบุพนิมิต ๔ มีคนแก่เป็นต้น. ส่วนพระโพธิสัตว์ของเรา เพราะอุบัติ
ในยุคที่มนุษย์มีอายุน้อย ล่วงไปทุก ๔ เดือน จึงเสด็จไปพระอุทยาน ทรง
เห็นบุพนิมิตแต่ละอย่างโดยลำดับ. แต่พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ที่ฉนิกายกล่าว
ว่า ได้เสด็จไปเห็นนิมิต ๔ วันเดียวกันเท่านั้น. พระโพธิสัตว์ทรงเล่น ณ
พระอุทยานนั้น ตลอดทั้งวัน ทรงชื่นชมรสพระอุทยาน แล้วทรงสร่งสนาน
ณ สระมงคลโบกขรณี เมื่อดวงอาทิตย์อัสดงคต ประทับนั่งเหนือพื้นพระแท่น
มงคลศิลา มีพระประสงค์จะทรงแต่งพระองค์.

ลำดับนั้น วิสสกรรมเทพบุตร อันท้าวสักกะจอมทวยเทพทรงทราบ
พระหฤทัยของพระโพธิสัตว์ ทรงใช้แล้ว ก็มาเป็นเสมือนช่างกลบกลสำหรับ
พระโพธิสัตว์นั้น ก็ประดับด้วยเครื่องอลังการที่เป็นทิพย์ เมื่อนักคนตรี

สัพพतालทั้งหลายแสดงปฏิภาณของตน ๆ แก่พระโพธิสัตว์นั้น ซึ่งประดับด้วย
อสังการทุกอย่างแล้ว และเมื่อพราหมณ์ทั้งหลายสรรเสริญด้วยถ้อยคำเป็นต้นว่า
ชย นรินฺท ข้ำแต่พระจอมนระ ของจทรงชนะ และเมื่อผู้ถือมงคลมีสุตม้ง-
คฺลิกะเป็นต้น สรรเสริญด้วยคำมงคลและเสียงสฺคฺคฺมีประการต่าง ๆ พระโพธิสัตว์
ก็เสด็จขึ้นรถ ที่ประดับด้วยเครื่องอสังการทุกอย่าง.

สมัยนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงสดับข่าวว่า พระมารดาพระ-
ราหุลประสูติโอรส ก็ทรงส่งข่าวไปว่า พวกเจ้าจงแจ้งความยินดีแก่ลูกของเรา.
พระโพธิสัตว์ฟังข่าวนั้นแล้วตรัสว่า ห่วงเกิดแล้ว เครื่องผูกเกิดแล้ว. พระราชา
ตรัสถามว่า ลูกของเราพูดอะไร. ทรงสดับข่าวนั้นแล้วตรัสว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็น
ต้นไป หลานเราจะมีชื่อว่า ราหุลกุมาร.

แม้พระโพธิสัตว์ ก็ขึ้นทรงรถนั้นเสด็จเข้าสู่พระนคร ด้วยราชบริพา
รหมู่ใหญ่ ด้วยสิริโสภาคย์อันน่ารื่นรมย์ยิ่งนัก สมัยนั้น นางกษัตริย์ พระนาม
ว่า กิสาโคตมี เพราะไม่ทรมานด้วยพระรูปสิริ และพระคุณสมบัติ เสด็จไป
ตามพื้นปราสาทชั้นบน ทรงเห็นพระรูปสิริของพระโพธิสัตว์กำลังเสด็จเข้าสู่
พระนคร ทรงเกิดปีติโสมนัสขึ้นเอง ทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

นิพฺพุตา นฺน ตา มาตา นิพฺพุโต นฺน โส ปิตา

นิพฺพุตา นฺน ตา นารี ยสฺสายํ อิติโส ปติ.

บุรุษเช่นนี้ เป็นบุตรของมารดาผู้ใด มารดาผู้นั้น

ก็เย้นใจแน่ เป็นบุตรของบิดาผู้ใด บิดาผู้นั้น ก็เย้นใจ

แน่ เป็นสามีของนารีผู้ใด นารีผู้นั้น ก็เย้นใจแน่.

พระโพธิสัตว์ทรงสดับอุทานนั้นแล้ว ทรงดำริว่า สตรีผู้นี้ให้เราได้
ยินถ้อยคำที่น่าฟังอย่างดี ด้วยว่าเรากำลังเที่ยวแสวงหานิพพาน วันนี้นี้แหละ

ควรที่เราจะละทิ้งมราวาสวิสัยแล้วออกบวชแสวงหานิพพาน ทรงเปลื้องแก้วมุกดาหารออกจากพระศอ ทรงส่งแก้วมุกดาหารที่ทำความยินดีอย่างยิ่ง มีค่านับแสน แต่เจ้าหญิงกิสสาโคตมี ด้วยหมายพระเหตุที่ยว่า แก้วมุกดาหารนี้ จงเป็นสักการะส่วนบุชชาอาจารย์สำหรับเจ้าหญิงพระองค์นี้. เจ้าหญิงกิสสาโคตมีนั้น เกิดโสมนัสว่า สิทธิชณะกุมารมีจิตปฏิพัทธ์ในเรา ทรงส่งบรรณาการมาประทาน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เสด็จขึ้นปราสาทที่นารีนรมย์อย่างยิ่ง ด้วยเหตุให้ เกิดสิริยิ่งใหญ่ บรรทมเหนือพระที่บรรทม ในทันใดนั่นเอง เหล่าสตรีรุ่น ๆ ทั้งหลาย ผู้มีดวงหน้างามเสมือนดวงจันทร์เต็มดวง มีริมฝีปากแดงเสมือนผลคำลึงสุก มีฟันขาวสะอาดเรียบมีระเบียบไม่มีร่อง มีดวงตาเชียวคราม มีมวยผม มีคิ้วโค้งงอเขียวจัดดังดอกอัญชัน มีเด้านมเอิบอุ่มเต็มเสมอเป็นระเบียบ มีตะโพก ส่วนหน้าส่วนหลังผายคล่องแคล่ว ดั่งมณีเมขลาประดับด้วยทองและเงิน ทำความรื่นรมย์ มีลำขาทั้งคู่เนกเช่นวงกฤษณร ฉลาดในการผ่อนรำขับร้องและบรรเลง มีรูปโฉมโฉมไฉไลเช่นเทพธิดา ถือดนตรีที่มีเสียงไพเราะ พวกกันมาห้อมล้อมพระมหามุขนั้น ให้ทรงรื่นเริง ประกอบการผ่อน การขับร้อง และบรรเลง. แต่พระโพธิสัตว์ไม่ทรงยินดียิ่งในการผ่อนการขับร้องเป็นต้น เพราะทรงมีจิตหน่ายในกิเลสทั้งหลาย บรรทมหลับไปครู่หนึ่ง.

สตรีเหล่านั้น เห็นพระโพธิสัตว์นั้น คิดว่า พวกเราประกอบการผ่อนเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นก็บรรทมหลับไปแล้ว บัดนี้ พวกเราจะลำบากเพื่อประโยชน์อะไรเล่า แล้วก็นอนทับดนตรีที่ต่างถือกันอยู่หลับไป ประทีปน้ำมันหอมก็ยังคงติดโพลงอยู่ พระโพธิสัตว์ทรงตื่นบรรทม ประทับนั่งขัดสมาธิอยู่เหนือหลังพระที่บรรทม ทรงเห็นสตรีเหล่านั้น นอนทับเครื่องดนตรี มีน้ำลายไหล มีแก้มและเนื้อตัวสกปรก บางพวกกัศพิน บาง

พวกกรน บางพวกละเมอ บางพวกอ้าปาก บางพวกผ้าผ่อนหลดล้วย ปรากฏที่หน้ากั้วที่คับแคบ บางพวกมีผมปล่อยุ้ง นอนทรงรูปเหมาะแก่ป่าช้า พระมหาสัตว์ทรงเห็นอาการแปลกๆ ของสตรีเหล่านั้น ก็ยิ่งทรงมีจิตหน่ายในกาบทั้งหลายสุดประมาณ พื้นปราสาทที่ประดับตกแต่งเม็งคางมเสมือนภพท้าวสหัสสนัยน์ ก็ปรากฏแก่พระมหาสัตว์นั้น ปฏิภูถอย่างยิ่ง เหมือนป่าช้าฝัดบที่เต็มด้วยซากศพสรีระของคนตายที่เขาทอดทิ้งไว้ แม็กพทั้งสามก็ปรากฏเสมือนภพที่ไฟไหม้ ทรงพร้าบ่นว่า วุ่นวายจริงหนอ ชัดข้องจริงหนอ พระหลุทัยก็น้อมไปเพื่อบรรพชาอย่างยิ่ง พระองค์ทรงดำริว่าวันนี้แน่ละ เราควรออกมหาภิเนษกรรมณั้ทรงลุกจากที่พระบรรทม เสด็จไปใกล้ประตู ตรัสถามว่าใครอยู่ที่นั่น นายฉันทนะ นอนสรีระะใกล้ธรณิประตู ทูลว่า ข้าพระบาทฉันทนะ พระลูกเจ้า ถ้าดับนั้น พระมหาบุรุษตรัสว่า วันนี้เราประสงค์จะออกมหาภิเนษกรรมณั้ เจ้าอย่าบอกใคร จงเตรียมสินธพเร็วฝี่เท้าจัดไว้ตัวหนึ่งนะ นายฉันทนะนั้นทูลรับพระดำรัสแล้ว ถือเครื่องประกอบม้าไปยังโรงม้า พบม้าฝี่เท้าดีชื่อกัณฐกะ ย่ำยี่เข้าศึกได้ ยืน ณ ภูมิภาคนารีนรมย์อย่างยิ่ง ภายได้เพดานแผ่นดอกมะลิ เมื่อประทีบน้ำมันหอม ยังลูกโพลงอยู่คิดว่า วันนี้เราควรเตรียมม้ามงคลตัวนี้ เพื่อพระลูกเจ้าออกอภิเนษกรรมณั้ แล้วก็เตรียมม้ากัณฐกะไว้ ม้ากัณฐกะนั้นเมื่อถูกจัดเตรียมไว้ก็รู้ว่า การจัดเตรียมนี้ หนักนั้ก ไม่เหมือนการจัดเตรียมในเวลาเสด็จไปเล่นสวน วันอื่น ๆ พระลูกเจ้าจักออกมหาภิเนษกรรมณั้ในวันนี้ ไม่ต้องสงสัยเลย. แต่ั้นั้น ม้ากัณฐกะก็มีใจยินดีร้องดั่งลั่น เสียงร่อนันัน กังวาลไปทั่วกรุงกบิลพัสดุ์ แต่ทเวดาปิดกัันไว้ไม่ให้ใครๆ ได้ยิน.

พระโพธิสัตว์คิดว่า เราจักดูลูกเสี้ยก่อน จึงลุกจากที่ประทับยืนอยู่ เสด็จไปยังที่ประทับอยู่ของพระมารดาพระราหุล ทรงเปิดประตูห้อง ขณะนั้น

ประทีปน้ำมันหอมในห้อง ยังติดโพลงอยู่. พระมารดาพระราหุล บรรทมวางพระหัตถ์ไว้เหนือกระหม่อมพระโอรสบนที่บรรทม อันเคลื่อนกล่นด้วยดอกมะลิ เป็นต้นเป็นอัมพะ พระโพธิสัตว์วางพระบาทที่ธรณีประตู ประทับยืนทรงมองดู ทรงดำริว่า ถ้าเราจักยกพระหัตถ์ของพระเทวีออกไปแล้วจับลูกเรา พระเทวีก็จักตื่นเมื่อเป็นดั่งนั้น อภิเษกรรมณ์ของเราก็จักเป็นอันตราย เราจักเป็นพระพุทธรเจ้าแล้วจึงค่อยมาดูลูกเรา เสด็จลงจากพื้นปราสาทแล้วเสด็จเข้าไปใกล้มาตรัสอย่างนี้ว่า พ่อกัณฐกะ วันนี้ เจ้าต้องให้เราข้ามไปราตรีหนึ่ง เราอาศัยเจ้าแล้ว จักเป็นพระพุทธรเจ้า ยังโลกทั้งเทวโลกให้ข้ามโอฆะ แต่นั่นก็ทรงโคดขึ้นหลังม้ากัณฐกะ. ม้ากัณฐะ โดยส่วนยาวนานตั้งแต่คอ ก็ยาว ๑๘ ศอก ประกอบด้วยส่วนสูงพอเหมาะ กับส่วนยาวนาน ถึงพร้อมด้วยรูป ฝิเท้าและกำลัง อันเลิศ ขาวปลอด สีสรรนำดูเสมือนสังข์ขัด แต่นั่น พระโพธิสัตว์ ประทับอยู่บนหลังม้าทรง โปรดให้นายฉันทะจับหางม้า ถึงประตูใหญ่แห่งพระนครตอนครึ่งคืน.

ครั้งนั้น แต่ก่อน พระราชาโปรดให้จัดบุรุษไว้คอยเปิดประตู ๆ ละ พันคน บรรดาบานประตู ๒ ประตู เพื่อห้ามพระโพธิสัตว์เสด็จไป ทรงวางบุรุษไว้เป็นอันมาก กองรักษาการณ์ ณ บานประตูนั้น ได้ยินว่า พระโพธิสัตว์ทรงกำลังเท่ากับบุรุษจำนวนแสนโกฏิ เท่ากับช้างจำนวนพันโกฏิ เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์นั้น จึงทรงดำริว่า ฝิว่า ประตูไม่ยอมเปิด วันนี้เรานั่งหลังกัณฐกะ ให้นายฉันทะจับหาง เอาสองขาบีบกัณฐกะ โคดขึ้นผ่านกำแพง ๑๘ ศอก ไปพร้อมกับฉันทะเลย นายฉันทะก็คิดว่า ถ้าประตูไม่เปิด เราก็จะเอาพระลูกเจ้าขึ้นบนคอ เหวี่ยงกัณฐกะด้วยมือขวา หนีบไว้ที่รักแร้จะโคดขึ้นผ่านกำแพงไปได้ ม้ากัณฐะก็คิดว่า เมื่อประตูไม่เปิด เราก็จักประคิชฐานพระลูกเจ้าตามที่ประทับนั่งอยู่ โคดขึ้นไปพร้อมกับนายฉันทะ ที่จับหางไว้

โคดไว้ข้ามหน้ากำแพงไป ทั้งสามคนคิดเหมือนกันอย่างนี้ เทวดาที่สิงสถิตอยู่ที่ประตูก็ช่วยกันเปิดประตูใหญ่.

ขณะนั้น มารผู้มีบาปคิดว่า จักให้พระมหาสัตว์กลับไป จึงมายืนอยู่กลางอากาศกล่าวว่า

มา นิกุขม มหาวีร อีโต เต สตุตเม ทิเน

ทิพัพพิ ตู จกฺกรตณฺ อทฺธา ปาตุ ภวิสฺสตี.

ท่านมหาวีระ อย่าออกอภิเษกกรรมเลย นับแต่

นี้ไป ๗ วัน จักรัตนะทิพย์จะปรากฏ แก่ท่านแน่นอน.

ท่านจักรพรรดิแห่งทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร กลับเสียเถิด ท่านผู้นิรทุกข์. พระมหาบุรุษตรัสถามว่า ท่านเป็นใคร. มารตอบว่า เราเป็นผู้มีอำนาจ [มาร] พระมหาบุรุษตรัสว่า

ชานามหิ มหาราช มยฺหิ จกฺกสฺส สมฺภว

อนตฺถิโกหิ รชฺเชน คจฺจน ตฺวํ มาร มา อิธ.

ดูก่อนมหาราช เรารู้ว่าจักรัตนะ จะปรากฏแก่

เรา แต่เราไม่ต้องการจักรวรรดิราชย์ ไปเสียเถิดมาร

อย่ามาในที่นี่เลย.

สกลํ ทสฺสหฺสฺสมฺปิ โลกชาตุมหิ ปน

อุนฺหนาเทตฺวา ภวิสฺสามิ พุทฺโธ โสเก วินายโก.

แต่เราจักเป็นพระพุทธรเจ้า ผู้นำพิเศษในโลก

บันลือลั่นไปทั่วหมื่นโลกธาตุ.

มารนั้น ก็อันตรธานไปในที่นั่นนั่นเอง.

เวลาที่พระชนมายุ ๒๕ พรรษา พระมหาสัตว์ทรงตั้งจักรวรรดิราชย์ ที่ตกอยู่ในพระหัตถ์ ไม่ทรงเหยียดใยเหมือนก้อนขี้เฒะ เสด็จออกจากพระราชวัง-

นิเวศน์อันเป็นสิรินิวาสแห่งจักรพรรดิ เมื่อคาวนักษัตรอุตราสาพะเพ็ญเดือน
อาสาพะ เสด็จออกจากพระนคร ได้มีพระประสงค์จะทรงแลดูพระนคร ใน
ลำดับแห่งความตริกันเอง ภูมิประเทศนั้น ก็แปรเปลี่ยนไปเหมือนจักรเป็น
หมุนทำภาชนะดิน แก่พระองค์ พระมหาสัตว์ทรงยืนอยู่อย่างเดิม ทอดพระเนตร
กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงกระดุนม้ากัณฐกะให้บ่าหน้าไปตามทางที่พึงไป แสดงเจดีย์-
สถาน ชื่อ กัณฐกนิวัตตะนะ ที่ม้ากัณฐกะหันหน้ากลับ ณ ภูมิประเทศนั้น
เสด็จไปด้วยสักการะยิ่งใหญ่ ด้วยเหตุให้เกิดสิริอันโอฬาร.

ครั้งนั้น เมื่อพระมหาสัตว์กำลังเสด็จไป เทวดาทิ้งหลายชุกบเพลิง
จำนวนหกล้านดวงข้างหน้าพระมหาสัตว์นั้น ข้างหลังก็หกล้านดวงเหมือน
กัน ข้างขวาก็หกล้านดวง ข้างซ้ายก็เหมือนกัน เทวดาพวกอื่น ๆ อีก
ก็สักการะด้วยพวงมาลัยดอกไม้หอม จุณจันท์ พัดจามรและธงผ้า ห้อม
ล้อมไป สังกิติทิพย์และดนตรีเป็นอันมาก ก็บรรเลงได้เอง.

พระโพธิสัตว์ เสด็จไปด้วยเหตุที่ให้เกิดสิริอย่างนี้ เสด็จหนทาง ๓๐
โยชน์ผ่าน ๓ ราชอาณาจักร ราตรีเดียวเท่านั้น ก็ถึงริมฝั่งแม่น้ำอนา
ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ทรงยืน ณ ริมฝั่งแม่น้ำ ตรัสถามนายฉันทนะว่า
แม่น้ำนี้ชื่อไร ทูลตอบว่า แม่น้ำอนา ทรงแใช้สันพระบาท กระแทกม้าให้
สัตถุญาณแก่ม้า ม้าก็โดดไปยืนอยู่ริมฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำซึ่งกว้าง ๘ อูสะ พระ
โพธิสัตว์เสด็จลงจากหลังม้า ประทับยืนที่หาดทรายเสมือนกองแก้วมุกดา เรียก
นายฉันทนะมาตรัสสั่งว่า สหายฉันทนะ เจ้าจงนำอาภรณ์ของเรากับกัณฐกะกลับไป
เราจักบวช.

นายฉันทนะทูลว่า แม้ข้าพระบาทก็จักบวช พระลูกเจ้า. พระโพธิสัตว์
ตรัสว่า เจ้ายังบวชไม่ได้ เจ้าต้องกลับไป ทรงห้าม ๓ ครั้งแล้ว ทรงมอบ

อาภรณ์และมังกัณฐกะแล้วทรงดำริว่า ผมของเราอย่างนี้ ไม่เหมาะแก่สมณะ
จำจักตัดผมเหล่านั้นด้วยพระขรรค์ ทรงจับพระขรรค์อันคมกริบด้วยพระหัตถ์
ขวา รวบพระจุฬาร้อมด้วยพระเมาลีด้วยพระหัตถ์ซ้ายแล้วตัด เหลือพระเกศา
สององคุลีเวียนขวา ตัดพระเศียร พระเกศาเหล่านั้นก็มีประมาณเท่านั้น จน
ตลอดพระชนมชีพ ส่วนพระมัสสุ ก็เหมาะแก่ประมาณพระเกศานั้น แต่พระ-
องค์ไม่มีกิจที่จะต้องปลงพระเกศาและพระมัสสุอีกเลยนี้ พระโพธิสัตว์ทรงรวบรวม
พระจุฬาร้อมด้วยพระเมาลี อธิษฐานว่า ถ้าเราจักเป็นพระพุทธเจ้าไซ้ร้ ผมนี้
จงตั้งอยู่ในอากาศ ถ้าไม่เป็นไซ้ร้ ก็จงหล่นลงเหนือพื้นดิน แล้วเหวี่ยงไปใน
อากาศ กำพระจุฬามณีนั้น ไประยะประมาณโยชน์หนึ่งแล้วก็ตั้งอยู่ในอากาศ.
ลำดับนั้น ท้าวสักกะเทวราชทรงตรวจดูด้วยจักษุทิพย์ ทรงเอาผอบรัตนะ
ขนาดโยชน์หนึ่งรับกำพระจุฬามณีนั้น แล้วทรงสถาปนาเป็นพระจุฬามณีเจดีย์
สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ ขนาด ๓ โยชน์ไว้ในภพดาวดึงส์ ดังที่ท่านกล่าว
ไว้ว่า

เจตวาน โมลี วรรณชวาตีต

เวหายถ์ อุกุขีปี อคคปุกคโล

สหัสสนเน โต สิริสา ปฏิกุคหิ

สุวรรณจงโกฏวเรน วาสโว.

พระผู้เป็นบุคคลผู้เลิศ ทรงตัดพระเมาลีที่อบด้วย
ของหอมอย่างดี ทรงเหวี่ยงขึ้นสู่อากาศ ท้าววาสวะ
สหัสสนัยน์ ทรงเอาผอบทองอย่างดีรับไว้ด้วยเศียร
เกล้า.

พระโพธิสัตว์ทรงดำริอีกว่า ผ้ากาสิเหล่านั้นมีค่ามาก ไม่เหมาะแก่
สมณะของเรา ลำดับนั้น ฌฎิการมมหาพรหม สหายเก่าครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า

ของพระโพธิสัตว์นั้น ดำริโดยมิตรภาพที่ไม่ถึงความพินาศตลอดพุทธันดรหนึ่ง
ว่า วันนี้อย่างไรเราออกอกกนิษกรรมณ์ จำเราจักถือสมณบริวารไปเพื่อสหายนั้น
จึงนำบริวาร ๘ เหล่านั้นไปถวาย คือ

ติจิวรณฺจ ปตุโต จ วาสิ สฺฐิจิ จ พนฺธุณํ

ปริสฺสทวนณฺจ อฏฺฐเรเต ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโน.

บริวาร ๘ เหล่านี้คือ ไตรจิวร บาดร มิด เข็ม
รัตประคต และผ้ากรองน้ำ เป็นของภิกษุผู้ประกอบ
ความเพียร.

พระมหาบุรุษทรงครองผ้าธงชัยแห่งพระอรหันต์ ถือเพศบรรพชาสูง
สุด ทรงเหวี่ยงคู่ผ้า [นุ่งห่ม] ไปในอากาศ. ทำวามหาพรหมรับคู่ผ้านั้นแล้ว
สร้างเจดีย์สำเร็จด้วยรัตนะขนาด ๑๒ โยชน์ในพรหมโลก บรรจุคู่ผ้านั้นไว้ข้าง
ใน. ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ตรัสกะนายฉันทนะว่า ฉันทนะเจ้าจงบอกแก่พระชนก
พระชนนีตามคำของเราว่า เราสบายดี แล้วทรงส่งไป. แต่นั้น นายฉันทนะก็
ถวายบังคมพระมหาบุรุษ ทำประทักษิณแล้วหลีกไป ส่วนม้ากัณฐกะขึ้นฟังคำ
ของพระโพธิสัตว์ ผู้ปรึกษากับนายฉันทนะ รู้ว่า บัดนี้เราจะไม่เห็นนายของเรา
อีก พอละสายตาของพระมหาบุรุษนั้น ไม่อาจทนวิปโยคทุกข์ได้ ก็หัวใจแตก
ตายไปบังเกิดเป็นเทพบุตรชื่อกัณฐกะ ในภพดาวดึงส์ ซึ่งเป็นภพที่ข้าศึกของ
เทวดาครอบงำได้แสนยาก การอุบัติของกัณฐกะเทพบุตรนั้น ฟังถือเอาตาม
อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อวิมลัตถวิลาสินี. ความโศกได้มีแก่นายฉันทนะเป็นครั้งที่
ที่ ๑ เพราะความตายของม้ากัณฐกะ นายฉันทนะ ถูกความโศกครั้งที่ ๒ เบียด
เบียน ก็ร้องไห้คร่ำครวญ เดินทางไปด้วยความทุกข์.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ทรงผนวชแล้ว ในประเทศนั้นนั้นแล มีสวน
มะม่วงชื่อ อนุปิยะ อยู่ จึงทรงยับยั้งอยู่ ณ อนุปิยะอัมพวัน นั้น ๗ วัน ด้วย

ความสุขในบรรพชาภายหลังจากนั้น ก็ทรงสำรวจด้วยฝ่ากาสาวะอันดี เหมือนดวงรัชนีกรเต็มดวง สำรวจอยู่ในหมู่เมฆที่อาบด้วยแสงสนธยา แม้ลำพังพระองค์ก็รุ่งเรืองเหมือนชนเป็นอันมากแวดล้อมแล้ว ทรงทำบรรพชานั้นเหมือนน้ำอมฤตต้องของเหล่ามฤคและปักษีที่อยู่ป่า ทรงเที่ยวไป พระองค์เดียวเหมือนราชสีห์ ทรงเป็นนรสีหะ เหมือนความผู้รู้จักลีลาของช้างตกมัน ยังแผ่นดินให้เบาด้วยฝ่าเท้า เสด็จเดินทาง ๓๐ โยชน์ วันเดียวเท่านั้น ทรงข้ามแม่น้ำคงคา ซึ่งคลั่งด้วยฤคและคลื่น แต่ไม่ขัดข้อง เสด็จเข้าสู่นครราชคฤห์ เรือนหลวงอันแพรวพราวด้วยประกายแสงแห่งรัตนะ ครั้นเสด็จเข้าไปแล้ว ก็เที่ยวแสวงหาภิกษาตามลำดับตรอก. ทว่าทั้งนครนั้นก็สะเทือนเพราะการเห็นพระรูปของพระโพธิสัตว์ เหมือนนครนั้นสะเทือน เมื่อช้างชนบาลเข้าไปเหมือนเทวนครสะเทือน เมื่อจอมอสูรเข้าไป. เมื่อพระมหามนุษย์เสด็จเที่ยวแสวงหาภิกษา พวกมนุษย์ชาวพระนคร เกิดความอัศจรรย์สำหรับผู้เกิดปีติโสมนัส เพราะเห็นพระรูปของพระมหาสัตว์ ก็ได้มีใจนึกถึงการเห็นพระรูปของพระโพธิสัตว์.

บรรดามนุษย์เหล่านั้น มนุษย์ผู้หนึ่งกล่าวกะมนุษย์ผู้หนึ่งอย่างนี้ว่า ท่านเอ๋ย เหตุอะไรหนอ จันทรเพ็ญ ที่มีชรัสมิ์ที่ถูกภัยคือราหูกำบังแล้ว ยังมาสู่มนุษย์โลกได้. มนุษย์อื่นนอกจากนั้น ก็ยิ้มพุดอย่างนี้ว่า พุคะอะไรกันสหาย ท่านเคยเห็นจันทรเพ็ญมาสู่มนุษย์โลกกันเมื่อไร นั่นกามเทพมีดอกไม้เป็นธงมิใช่หรือ ท่านถือเพศอื่นเห็นความเจริญของลีลาอย่างยิ่งของมหाराชของเรา และชาวเมือง จึงเสด็จมาเล่นด้วย. คนอื่นนอกจากนั้นก็ยิ้มพุดอย่างนี้ว่า ท่านเอ๋ย ท่านเป็นบ้ากันแล้วหรือ นั่น พระอินทร์ผู้มีสิริระร่อนเรื่องด้วยความโหมของเพลิงอัณเรืองแรง ผู้เป็นท้าวสหสัณย์ เป็นเจ้าแห่งเทวดา

มาในที่นี้ด้วยความสำคัญว่า อมรปุระ คนอื่นนอกจากนั้น หัวร่อนิดหน่อย
แล้วกล่าวว่า ท่านเอ๋ย พุคะอะไรกัน ท่านผิตทั้งคำตั้งคำหลัง ท่านผู้นั้นมี
พันคาที่ไหน มีวิชารูทที่ไหน มีช้างเอราวัณที่ไหน ที่แท้ ท่านผู้นั้นเป็น
พรหม ท่านรู้ว่าคนที่เป็นพราหมณ์ประมาทกันจึงมาเพื่อประกอบไว้ในพระเวทแล
เวทวงศ์เป็นต้นต่างหากเล่า. คนอื่นที่เป็นบัณฑิตก็ปรามคนเหล่านั้นทั้งหมดพูด
อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้มิใช่พระจันทร์เพ็ญ มิใช่กามเทพ มิใช่ท้าวสหสณันน์ มิใช่
พรหมทั้งนั้น แต่ท่านผู้นี้ เป็นอัจฉริยมนุษย์ จะเป็นศาสดาผู้นำโลกทั้งปวง.

เมื่อชาวนครเจรจกัณอยู่อย่างนี้ พวกราชบุรุษก็กราบทูลเรื่องนั้นแด่
พระเจ้าพิมพิสารว่า ข้าแต่สมมุติเทพ เทพ คนธรรพ์ หรือนาคราช ยักษ์ หรือ
ใครหนอเที่ยวแสวงหาภิกษาในนครของเรา. พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว
ทรงยืน ณ ประสาทชั้นบน ทรงเห็นพระมหาบุรุษเกิดจิตอัศจรรย์ไม่เคยมี ทรงสั่ง
พวกราชบุรุษว่า พวกท่านจงไปทดสอบท่านผู้นั้น ถ้าเป็นอมมนุษย์ ก็จักออก
จากนครหายไป ถ้าเป็นเทวดา ก็จักไปทางอากาศ ถ้าเป็นนาคราช ก็จักมุดดิน
ถ้าเป็นมนุษย์ ก็จักบริโภคนกภิกษาตามที่ได้มา.

ฝ่ายพระมหาบุรุษ มีอินทรียัสงบ มีพระหฤทัยสงบเป็นประหนึ่งคิงคูด
สายตามหาชน เพราะความงามแห่งพระรูป ทรงแลชั่วแอก รวบรวมอาหาร
ระคนกัน พอยังอดภาพให้เป็นไปได้ เสด็จออกจากนครทางประตูที่เสด็จเข้า
มา บ่ายพระพักตร์ไปทางตะวันออกแห่งร่มเงาภูเขาปัทมา ประทับนั่งพิจารณา
อาหาร ไม่มีอาการผิตปกติเสวย. แต่นั้น พวกราชบุรุษก็ไปกราบทูลเรื่องนั้น
แด่พระราชา.

ลำดับนั้น พระเจ้าแผ่นดินแคว้นมคธ พระนามว่าพิมพิสาร ผู้อน
เหล่าพาลชนนี้ถึงได้ยาก ผู้มีเขาพระเมรุและเขามันทาระเป็นสาระ ผู้ทรงเป็น
แก่นสารแห่งสัตว์ ทรงมีความตื่นเต็นเพราะการเห็น ที่เกิดเพราะได้สดับคุณของ

พระโพธิสัตว์เหล่านั้น ทรงรีบเสด็จออกจากพระนคร ปายพระพักตร์ตรงภูเขา
ปัทมาเสด็จไปแล้ว ลงจากพระราชยาน เสด็จไปยังสำนักพระโพธิสัตว์
อันพระโพธิสัตว์ทรงอนุญาตแล้วประทับนั่งเหนือพื้นศิลา อันเย็นด้วยความรัก
ของชนผู้เป็นพวกพ้องทรงล้อมใสในพระอิริยาบถของพระโพธิสัตว์ ทรงได้รับ
ปฏิสันถารแล้ว ทรงถามถึงนามและโคตร ทรงมอบความเป็นใหญ่ทุกอย่างแก่
พระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ข้าแต่พระมหाराช หม่อมฉันไม่ประสงค์
ด้วยวัตถุกำ หรือกิเลสกำ หม่อมฉันปรารถนาแต่พระปรมาภิไธยโพธิญาณ
จึงออกบวช. พระราชาแม้ทรงอ่อนวอนหลายประการ ก็ไม่ได้น้ำพระหฤทัย
ของพระโพธิสัตว์ จึงตรัสว่า จักทรงเป็นพระพุทธรเจ้าแน่ จึงทูลว่าก็พระ-
องค์เป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว โปรดเสด็จมาแคว้นของหม่อมฉันก่อน แล้วเสด็จ
เข้าสู่พระนคร.

อด ราชคหิ วรรราชคหิ

นรราชเว นคริ ตุ คเต

คิริราชโว มุนิราชโว

มคิราชคโต สุกโตปิ คโต.

เมื่อพระนรราชผู้ประเสริฐ เสด็จสู่กรุงราชคฤห์

ซึ่งมีเรือนหลวงอย่างประเสริฐ พระจอมคิริผู้ประเสริฐ

พระจอมมุนิผู้ประเสริฐ เสด็จไปเป็นเช่นพระยามฤค

[ราชสีห์] เสด็จไปแล้ว ชื่อว่าเสด็จไปดีแล้ว.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เสด็จจาริกไปตามลำดับ เข้าไปหาอาหารดาบส

กาลามโคตร และ อุทกดาบส รามบุตร ยังสมบัติ ๘ ให้เกิดแล้ว ทรง

ดำริว่า ทางนี้ไม่ใช่ทางแห่งพระโพธิญาณ ไม่ทรงใส่พระหฤทัยถึงสมาบัติ-

ภาวนานั้นมีพระประสงค์จะทรงตั้งความเพียร จึงเสด็จไปยังอุรุเวลาทรงดำริว่า

ภูมิภาคนี้น่ารื่นรมย์จริงหนอ ทรงเข้าอยู่ ณ ตำบลนั้น ทรงตั้งความเพียรยิ่งใหญ่.
ชน ๕ คนเหล่านี้คือบุตรของพราหมณ์ผู้ทำนายพระมหาปริสตัลลักษณะ ๔ คน
และพราหมณ์ชื่อ โคนทัตถุญะ บวชค้อยอยู่ก่อน เทียวภิกษาจารไปในคามนิคม
ราชธานีทั้งหลาย บำรุงพระโพธิสัตว์ ณ ที่นั้น. ลำดับนั้น เมื่อพากันบำรุงพระ-
โพธิสัตว์ ผู้ตั้งความเพียรยิ่งใหญ่อยู่ถึง ๖ ปี ด้วยวัตรปฏิบัติมีกวาดบริเวณเป็นต้น
ด้วยหวังอยู่ว่า พระโพธิสัตว์จักทรงเป็นพระพุทธเจ้า บัดนี้ จักทรงเป็นพระพุทธ-
เจ้าบัดนี้ อยู่ประจำสำนักของพระโพธิสัตว์นั้น. แม้พระโพธิสัตว์ ก็ทรงยับยั้งอยู่
ด้วยงาและข้าวสารเมล็ดเดียว ด้วยทรงหมายจักทำทุกกรกิริยาอันถึงที่สุด ได้
ทรงตัดอาหารโดยประการทั้งปวง. แม้เทวดาทั้งหลาย ก็นำทิพโธชะไล่ลงตาม
ขุมขนทั้งหลาย.

ครั้งนั้น พระวรกายที่มีสีทองของพระองค์ผู้มีพระกายถึงความชุ่มผอม
อย่างยิ่ง เพราะไม่มีอาหารนั้นก็มิสีด้า. พระมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ก็ถูกปกปิด.
ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ ทรงถึงที่สุดแห่งทุกกรกิริยา ทรงดำริว่า นี้ไม่ใช่ทาง
แห่งพระโพธิญาณ มีพระประสงค์จะเสวยอาหารหยาบ จึงเสด็จเข้าไปบิณฑบาต
ณ คามนิคมทั้งหลาย เสวยพระกระยาหาร. ลำดับนั้น พระมหาปริสตัลลักษณะ
๓๒ ก็กลับเป็นปกติ พระวรกายมีสีเหมือนสีทอง. ขณะนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์
เห็นพระองค์ ก็คิดว่า ท่านผู้นี้ แม้ทำทุกกรกิริยามา ๖ ปี ก็ไม่อาจแทงตลอด
พระสัพพัญญุตญาณได้ มาบัดนี้ยังเที่ยวบิณฑบาตไปในคามนิคมราชธานีทั้ง
หลาย บริโภคอาหารหยาบ จักอาจได้อย่างไร ท่านผู้นี้มักมากคลายความเพียร
ประโยชน์อะไรของเราด้วยท่านผู้นี้ แล้วก็ละพระมหาบรูช พากันไปยัง
ป่าอิสิปตนะ กรุงพาราณสี.

สมัยนั้น วันวิสาขบูรณมี พระมหาบรูชเสวยข้าวมธุปายาส ซึ่งเทวดา
ไล่ทิพโธชะ อันหญิงวัยรุ่นชื่อสุชาดา ผู้บังเกิดในครอบครัวของเสนานীগูมพี

ตำบลอรุเวลา เสนานิมถวายแล้ว ทรงถือถาดทองวางลงสู่กระแสม่น้ำ เณรัญชรา ปลุกพระยาภาวนาคราชผู้หลับให้ตื่นแล้ว. ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ ทรงพักกลางวัน ณ ศาลวัน ซึ่งประดับด้วยดอกไม้หอม มีแสงสีเขียว นำ รื่นรมย์ ริมฝั่งแม่น้ำเณรัญชราเวลาเย็น เสด็จมุ่งตรงไปยังต้นโพธิพฤกษ์ตาม ทางที่เทวดาทิ้งหลายประดับแล้ว. เทวดานาคยักษ์สิทธิธาเป็นต้น พวกกัน บูชาด้วยดอกไม้ของหอมเครื่องลูบไล้. สมัยนั้น คนหาหญ้า ชื่อโสตถิยะ ถือหญ้าเดินสวนทางมา รู้อาการของพระมหาบุรุษ จึงถวายหญ้า ๘ กำ พระ- โพธิสัตว์ทรงรับหญ้าแล้วเสด็จเข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์ชื่อต้นอัสสัตถะ ซึ่ง เป็นวิชัยพฤกษ์อันรุ่งโรจน์กว่าหมู่ต้นไม้ทั้งหลาย คล้ายอัญชันศิริสีเขียวคราม ประหนึ่งช่วยบรรเทาแสงทินกร มีร่มเงาเย็น เย็นด้วยพระกรุณา ดังพระหฤทัย ของพระองค์ เว้นจากการชุมนุมของวิหคนานาชนิด ประดับด้วยกิ่งอันทึบ ต้องลมอ่อน ๆ โขยมาประหนึ่งพ้อนรำ และประคองยินดีด้วยปีติ ทรงทำประ- ทักษิณพญาอัสสัตถพฤกษ์ ๑ ครั้ง ประทับยืนทางทิศอีสาน ทรงจับยอดหญ้า เขย่า. ทันใดนั้นเอง ก็มีบัลลังก์ ๑๔ สอก หญ้าเหล่านั้น ก็เป็นเหมือนจิตรกร วาดไว้. พระโพธิสัตว์ประทับนั่งขัดสมาธิเหนือสันถัดหญ้า ๑๔ สอก ทรง อธิษฐานความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔ ทรงทำลำต้นโพธิพฤกษ์ ๕๐ สอกไว้ เบื้องหลัง ดังลำต้นเงินที่เขาวางไว้เหนือตั้งทอง กั้นด้วยกิ่งโพธิพฤกษ์เหมือน ฉัตรมณีไว้เบื้องบน ประทับนั่ง. ก็ยอดอ่อนโพธิพฤกษ์ล่วงลงมาที่จีวรสีทองของ พระองค์ ก็รุ่งโรจน์เหมือนวางแก้วประพาฬไว้ที่แผ่นทอง.

เมื่อพระโพธิสัตว์ ประทับนั่ง ณ โพธิบัลลังก์นั้น วสวัตติมารเทพบุตร คิดว่าสิทธัตถกุมารประสงค์จะล่วงวิสัยของเรา บัดนี้เราจักไม่ให้สิทธัตถกุมาร นั้นล่วงวิสัย จึงบอกความนั้นแก่กองกำลังของมาร แล้วพากองกำลังมารออกไป. ได้ยินว่า ทัฬมารนั้น ข้างหน้าของมาร ก็ขนาด ๑๒ โยชน์ ข้างขวาและ

ข้างซ้ายก็อย่างนั้น แต่ข้างหลัง ตั้งอยู่สุดจักรวาล เบื้องบนสูง ๕ โยชน์.
ได้ยินเสียงคำราม ดังเสียงแผ่นดินคำราม ตั้งแต่เก้าพันโยชน์.

สมัยนั้น ท้าวสักกเทวราช ทรงยืนเป่าสังข์ ชื่อวิษุตตระ เขาว่า
สังข์นั้น ยาวสองพันศอก. คนธรรมดาที่พบบุตรชื่อปัญจสิขะ ถือพิณสี่เหลืองดัง
ผลมะตูม ยาวสามศอกบุตรเพลง ยืนขับร้องเพลงประกอบด้วยมวงกล ท้าว-
สุยามเทวราช ทรงถือทิพยจามร อันมีสิริดังดวงจันทร์ยามฤดูสารท ยาวสาม
ศอก ยืนถวายงานพัฒลมอ่อน ๆ. ส่วนท้าวสหัมบดีพรหม ยืนกั้นฉัตรดัง
จันทร์ดวงที่สอง กว้างสามโยชน์ ไว้เบื้องบนพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้แต่
มหากาฬนคราษ อันนาคฝ่ายพื่อนราแปดหมื่นแวงล้อม ร่ายคาถาสดับนัปร้อย
ยืนนมัสการพระมหาสัตว์ เทวดาในหมื่นจักรวาล บูชาด้วยพวงดอกไม้หอม
และจตุรรูปเป็นต้น พวกกันยืนถวายสาธุการ.

ลำดับนั้น เทวบุตรมารขึ้นข้างที่กันเข้าศึกได้ เป็นข้างที่ประดับด้วย
รัตนะ ชื่อศิริเมขละ งามน่าดูอย่างยิ่ง เสมือนยอดหิมะคีรี ขนาดร้อยห้าสิบ
โยชน์ เนรมิตแขนพันแขน ให้จับอาวุธต่าง ๆ ด้วยการจับอาวุธที่ยังไม่ได้จับ.
แม้บริษัทของมารมีกำลังถือดาบ ธนู ศร หอก ขกธนู สาก ฆาต เหล็กแหลม
หอก หลาว หิน ค้อน กำไลมือ จมวก กงจักร เครื่องสวมคอ ของมีคม มี
หน้าเหมือนกวาง ราชสีห์ แรด กวาง หมู เสือ ลิง งู แมว นกฮูก และมี
หน้าเหมือนควาย ฟาน ม้า ข้างพลายเป็นต้น มีกายต่าง ๆ น่ากลัว น่าประหลาด
น่าเกลียด มีกายเหมือนมนุษย์ยักษ์ปีศาจ ท่วมทับพระมหาสัตว์โพธิสัตว์ ผู้
ประทับนั่ง ณ โคนโพธิพฤกษ์ เคนห้อมล้อม ยืนมองดูการสำแดงของมาร.

แต่นั้น เมื่อกองกำลังของมาร เข้าไปยังโพธิมณฑลสถาน บรรดาเทพ
เหล่านั้น มีท้าวสักกเป็นต้น เทพแม่แต่องค์หนึ่ง ก็ไม่อาจจะยืนอยู่ได้. เทพ

ทั้งหลายก็พากันหนีไปต่อหน้า ๆ นั้นแหละ ก็ท้าวสักกะเทวราช ทำวิชยุตตร-
สังข์ไว้ที่ปฤษฎางค์ ประทับยืน ณ ขอบปากจักรวาล. ท้าวมหาพรหม วาง
เสวตฉัตรไว้ที่ปลายจักรวาลแล้วก็เสด็จไปพรหมโลก. กาพนาคราษก็ทิ้งนาค-
นาฏกะไว้ทั้งหมด ดำดินไปยังภพมัชฌิมาชุกชีพิภพลึก ๕๐๐ โยชน์ นอนเอา
มือปิดหน้า ไม่มีแม้แต่เทวดาสักองค์เดียว ที่จะสามารถอยู่ในที่นั้นได้. ส่วน
พระมหาบุรุษ ประทับนั่งอยู่แต่ลำพัง เหมือนมหาพรหมในวิมานว่างเปล่า. นิมิต
ร้าย ที่ไม่น่าปรารถนาเป็นอันมากปรากฏก่อนทีเดียวว่า บัดนี้ มารจักมา ดังนี้.

เมื่อเวลาการยุทธ์ของพระยามาร และของพระ-
ผู้เผ่าพันธุ์แห่งไตรโลก ดำเนินไปอยู่ อุกกาบาตอัน
ร้ายกาจก็ตกลงโดยรอบ ทิศทั้งหลายก็มีคกลม้วนด้วยควัน.

แผ่นดินแม่น้ำไม่มีใจ ก็เหมือนมีใจ ถึงความ
พลัดพราก เหมือนหญิงสาวพลัดพรากสามี แผ่นดิน
ที่ทรงสระต่าง ๆ พร้อมทั้งสาครก็หวั่นไหว เหมือน
เถาวัลย์ต้องลมพัดแรง.

มหาสมุทรก็มีน้ำปั่นป่วน แม่น้ำทั้งหลายก็ไหล
ทวนกระแส ลำต้นไม้ต่าง ๆ ก็คดงอแตกติดดินแห่ง
ภูผาทั้งหลาย.

ลมร้ายก็พัดไปรอบ ๆ มีเสียงอึกทึกครึกโครม
ความมืดที่ปราศจากดวงอาทิตย์ ก็เลวร้าย ตัวกะพินธ์
ก็ต้องไปกลางหา.

เขาว่า ลางร้ายอันพิลึก ดังกล่าวไม่น่าเจริญใจ
ไม่น่าปรารถนา ทั้งที่อยู่ในอากาศและที่อยู่ภาคพื้นดิน
เป็นอันมาก ก็มีโดยรอบในขณะที่มารมา.

ส่วนหมู่เทพทั้งหลาย เห็นมารประสงค์จะประ-
หารพระมหาสัตว์ ผู้เป็นเทพแห่งเทพนั้น ก็เอ็นดู
พร้อมด้วยหมู่เทพก็พากันทำเสียงว่า हा हा.

แม้ภายหลัง ก็เห็นมารนั้น พร้อมทั้งกองกำลัง
เป็นอันมาก ที่ฝึกมาดีแล้ว พากันหนีไปในทิศใหญ่
ทิศน้อย อวูฐในมือก็ตกไป.

พระผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ ผู้แก่ล้า ปราศจาก
ภัย ประทับนั่งอยู่ท่ามกลางกองกำลังของมาร เหมือน
พระยาครุฑอยู่ท่ามกลางฝูงวิหค เหมือนราชสีห์ผู้ยิ่งใหญ่
อยู่ท่ามกลางฝูงมฤคชนนั้น.

ครั้งนั้น มารคิดว่า จักยังพระสิทธัตถะให้กลัวแล้วหนีไป แต่ไม่อาจ
ให้พระโพธิสัตว์หนีไปด้วยฤทธิ์มาร ๕ ประการ คือ ลม ฝน ก้อนหิน เครื่อง
ประหาร ถ่านไฟ ไฟนรก ทราย โคลน ความมืด มีใจจึงโกรธ บังคับ
หมู่มารว่า พนาย พวกเจ้าหยุดอยู่ไย จงทำสิทธัตถะให้ไม่เป็นสิทธัตถะ จง
จับ จงฆ่า จงตัด จงมัด จงอย่าปล่อย จงให้หนีไป ส่วนตัวเองนั่งเหนือ
คอคชสารชื่อคิริเมฆละ ใช้กรข้างหนึ่งกวัดแกว่งศร เข้าไปหาพระโพธิสัตว์
กล่าวว่า ท่านสิทธัตถะ จงลุกขึ้นจากบัลลังก์. ทั้งหมู่มารก็ได้ทำความบีบคั้น
ร้ายแรงยิ่งแก่พระมหาสัตว์.

ครั้งนั้น พระมหาบุรุษตรัสคำเป็นต้นว่า คุณก่อนมาร ท่านบำเพ็ญ
บารมีเพื่อบัลลังก์มาแต่ครั้งไร แล้ว ทรงน้อมพระหัตถ์ขวาสู่แผ่นดินปฐพี. ขณะนั้น
นั่นเอง ลมและน้ำที่รองแผ่นดินปฐพี ซึ่งหนาหนึ่งล้านหนึ่งหมื่นสี่พันโยชน์ ก็ไหว
ก่อนต่อจากนั้น มหาปฐพีนี้ ซึ่งหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์ก็ไหว ๖ ครั้ง. สายฟ้า

แลบและอสนีบาตหลายพันเบื้องบนอากาศ ก็ผ่าลงมา. ลำดับนั้น ช้างคิริเมขละ ก็คุกเข่า. มารที่นั่งบนคอคิริเมขละ ก็ตกลงมาที่แผ่นดิน. แม่พรรคพวกของ มารก็กระจัดกระจายไปในทิศใหญ่ทิศน้อย เหมือนกำเผลบที่กระจายไปจะนั้น.

ลำดับนั้น แม่พระมหาบุรุษ ทรงกำจัดกองกำลังของมารพร้อมทั้งตัว มารนั้น ด้วยอานุภาพพระบารมีทั้งหลายของพระองค์ มีขันติ เมตตา วิริยะ และปัญญาเป็นต้น ปฐมยามทรงระลึกถึงชั้นที่อาศัยมาแต่ก่อน มัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักขุ ปัจจุบันยไกล่รุ่ง ทรงหยั่งญาณลงในปัจฉยาการที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติมา ทรงยังจตุตถฌานมีอานาปานะเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว ทรงทำจตุตถฌานนั้นให้เป็นบาทแล้ว ทรงเจริญวิปัสสนา ทรงยังกิเลส ทั้งปวงให้สิ้นไปด้วยมรรคที่ ๘ ซึ่งทรงบรรลุมตามลำดับมรรค ทรงแทงตลอด พระพุทธคุณทั้งปวง ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติมา ทรงเปล่งพระพุทธานุญาตว่า

อนนทชาติสังสารี สันธาวิสุตติ อนิพุพิตติ
คหการี คเวสนโตะ ทุกขา ชาติ ปุณปุณัน
คหการก ทิฏฐโธสิ ปุณ เคะห น กาทิสสิ
สพพา เต ผาสูกา ภคคา คหกุฏฐิ วิสุงขติ
วิสุงขารคตติ จิตติ ตณฺหานัน ขยมชฌคา.

เราแสวงหานายช่างผู้สร้างเรือนคือตัณหา เมื่อไม่พบ ก็ต้องท่องเที่ยวไปตลอดชาติสังสารเป็นอันมาก การเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ ดูก่อนนายช่างผู้สร้างเรือนคือตัณหา เราพบท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือนแก่เราอีกไม่ได้แล้ว โครงสร้างเรือนของท่าน เราก็อึดหนัก

แล้ว ยอดเรือนคืออวิชา เราก็รู้เสียแล้ว จิตเราถึง
วิสังขาร ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ เพราะเราบรรลุลหรรณที่
สิ้นค้นหาแล้ว.

เรื่องนิทานใกล้

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับนั่งเปล่งพระพุทธานุทธานแล้ว ก็ทรงมี
พระดำริว่า เราท่องเที่ยวมา ๔ อสงไขย กำไรแสนกำป ก็เพราะเหตุแห่งบัลลังก์
นี้ บัลลังก์นี้เป็นวิชัยบัลลังก์ มงคลบัลลังก์ของเรา เรานั่งเหนือบัลลังก์นี้ ความ
ดำริยังไม่บริบูรณ์ตราบใด เราก็จักไม่ลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้ตราบนั้น ทรงเข้า
สมาบัตินับได้หลายแสนโกฏิ ประทับนั่งเหนือบัลลังก์นั้น ๗ วัน ที่ท่านหมาย
ถึงกล่าวไว้ว่า ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเสวยวิมุตติสุข โดย
บัลลังก์เดียว ๗ วัน.

ครั้งนั้น เทวดาบางพวกเกิดปริวิตกว่า แม้วันนี้พระสิทธัตถะ ก็ยังมี
กิจที่จะต้องทำแน่แท้ ด้วยยังไม่ทรงละความอาลัยในพระบัลลังก์ ลำดับนั้น
พระศาสดาทรงทราบความวิตกของเทวดาทั้งหลาย ก็เหาะขึ้นสู่เวหาสทรงแสดง
ยมกปาฏิหาริย์ เพื่อระงับความวิตกของเทวดาเหล่านั้น ครั้นทรงระงับความ
วิตกของเทวดาทั้งหลาย ด้วยปาฏิหาริย์นี้เรียบร้อยแล้ว ประทับยืน ณ ส่วนทิศ
อุดรอิงทศปาจีนินิดหน้อย จากบัลลังก์ ทรงพระดำริว่า เราแห่งตลอดพระ-
สัพพัญญุตญาณ. ณ บัลลังก์นี้แล้วหนอ ทรงสำรวจดูบัลลังก์และโพธิพฤกษ์
อันเป็นสถานที่ทรงบรรลุลหรรณแห่งพระบารมีทั้งหลาย ที่ทรงบำเพ็ญมาตลอดสี่
อสงไขย. กับแสนกำป ด้วยดวงพระนครที่ไม่กระทบ ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน
สถานที่นั้น ชื่อว่า อนิมิสเจดีย์.

ลำดับนั้น ทรงเนรมิตที่จงกรม ระหว่างบัลลังก์และสถานที่ประทับยืน
เสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมกลับไปมาจากข้างหน้าข้างหลัง ทรงยับยั้งอยู่ ๗ วัน.
สถานที่นั้นชื่อว่า รัตนจงกรมเจดีย์.

แต่ในสัปดาห์ที่ ๔ เทวดาทิ้งหลายเนรมิตรัตนอมระ เรือนแก้ว ทางทิศ
พายัพแต่โพธิพฤกษ์. ประทับนั่งขัดสมาธิ ณ เรือนแก้วนั้น ทรงพิจารณาพระ-
อภิธรรมปิฎก ยับยั้งอยู่ ๗ วัน. สถานที่นั้น ชื่อว่า รัตนอมระเจดีย์.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยับยั้งอยู่ ๔ สัปดาห์ ไกลโพธิพฤกษ์อย่างนี้
แล้ว ในสัปดาห์ที่ ๕ เสด็จจากโคนโพธิพฤกษ์ เข้าไปยังต้นอชปาลนิโครธ
ครั้นแล้ว ก็ประทับนั่งเลือกเฟ้นธรรมและเสวยวิมุตติสุข ณ ต้นอชปาล-
นิโครธ นั้น.

พระศาสดาครั้นทรงยับยั้ง ณ ต้นอชปาลนิโครธนั้น ๗ วันแล้ว ก็เสด็จ
ไปยังโคนต้นมูจลินท์ ณ ที่นั้น พระยานาคชื่อ มูจลินท์ เอาขนด ๗ ชั้นวง
ไว้รอบ เพื่อป้องกันความหนาวเป็นต้น เมื่อเกิดฝนตกพริ้ว ๗ วัน พระศาสดา
เสวยวิมุตติสุข เหมือนประทับอยู่ในพระคันธกุฎีที่ไม่คับแคบ ทรงยับยั้งอยู่ ณ
โคนต้นมูจลินท์นั้น ๗ วัน จึงเสด็จเข้าไปยังโคนต้นราชายตนะ ประทับนั่ง
เสวยวิมุตติสุข ณ ที่นั้น ๗ วัน. ครบ ๗ สัปดาห์บริบูรณ์ ด้วยประการฉะนี้.
ในระหว่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่มีการบ้วนพระโอษฐ์ ไม่มีการปฏิบัติ
สรีริกิจ ไม่มีการเสวยพระกระยาหาร ทรงยับยั้งอยู่ด้วยสุขในผลอย่างเดียว.
ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงชำระพระโอษฐ์ด้วยไม้ชำระฟันชื่อนาคลดา และด้วย
น้ำในสระอโนดาต ที่ทำวสัถกะจอมทวยเทพทรงน้อมถวายในวันที่ ๔๕ วันสุด
ท้ายแห่ง ๗ สัปดาห์ ประทับนั่ง ณ โคนต้นราชายตนะ นั้นนั่นแล.

สมัยนั้น พาณิชสองคน ชื่อ**ตปฺลสสะ** และ **ภัลลิกะ** อันเทวดาผู้เป็น
ญาติสาโลหิต ให้ขมกเขม่นในอันถวยาอาหารแด่พระศาสดา ถือข้าวสัตตผง
และสัตตুক้อน เข้าไปเฝ้าพระศาสดายืนกราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงอาศัยความกรุณาโปรดทรงรับอาหารนี้ด้วย เพราะเหตุที่บาตรที่เทวดาถวาย
ครั้งทรงรับข้ามธุปายาส อันตรธานไป พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า
พระตถาคตทั้งหลาย ย่อมไม่รับอาหารด้วยมือเปล่า เราจะพึงรับอาหารนี้ได้
อย่างไรหนอ.

ครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ จาก ๔ ทิศ รู้อัชฌาศัยของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้านั้น ก็น้อมบาตร ๔ บาตรสำเร็จด้วยแก้วมณีและแก้วมรกตถวาย.
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามบาตรเหล่านั้น. ท้าวจาคุมหาราชจึงน้อมบาตร ๔
บาตร สำเร็จด้วยศิลา สีเหมือนถั่วเขียว. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยความ
กรุณาเทวดาทั้ง ๔ องค์นั้น จึงทรงรับไว้ยุบรวมเป็นบาตรเดียวทรงรับอาหาร
ไว้ในบาตรสำเร็จด้วยศิลามีค่ามากนั้น เสรยแล้วทรงทำอนุโมทนา. พาณิชสอง
พี่น้องนั้น ถึงพระพุทธรเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ เป็น **ทเววจิกอุบาสก**.

ลำดับนั้น พระศาสดาเสด็จไปต้นอชปาลนิโครธอีกประทับนั่ง ณ โคน
ต้นนิโครธ. พอประทับนั่ง ณ ที่นั้นเท่านั้นทรงพิจารณาว่า ธรรมที่ทรงบรรลุ
นั้น ลุ่มลึก ก็เกิดพระปริวิตกที่พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติมา ถึงอาการ
คือ ความมีพระพุทธรประสงค์จะไม่ทรงแสดงธรรมโปรดผู้อื่น โดยนัยว่า ธรรม
นี้เราบรรลุแล้ว. ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม ทรงดำริว่า โลกย่อยยับกันละท่าน
เอย โลกย่อยยับกันละท่านเอย ก็พา ท้าวสักกะ ท้าวสุยาม ท้าวสันคฺสูติ ท้าว
นิมมานรดี ท้าวปรนิมมิตวสวัตตีและมหาพรหม ในหมื่นจักรวาล มายังสำนัก
พระศาสดา ทูลอ้อนวอนให้ทรงแสดงธรรม โดยนัยเป็นต้นว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรม.

พระศาสดาประทานปฏิญาณรับแก้ทำวสหัมบดีพรหมนั้นแล้ว ทรงพระดำริว่า ควรแสดงธรรมโปรดใครก่อนหนอ ทรงทราบว่า อาฬารดาบสและอุททกดาบสทำกาละเสียแล้ว ทรงปรารภภิกษุปัญจวัคคีย์ใส่ไว้ในพระหฤทัยว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์ มีอุปการะมากแก่เราดังนี้ ทรงนึกว่า เดียวนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้น อยู่กันที่ไหนหนอ ก็ทรงทราบว่า ที่อิสิปตนะ มิคทายวัน กรุงพาราณสี ทรงพระดำริว่า เราจักไปที่นั่นประกาศธรรมจักร แล้วเสด็จเที่ยวบิณฑบาตประทับอยู่ใกล้โพธิมณฑลสถานนั้นแหวะ ๒ - ๓ วัน ในวันอาสาฬหบูรณมีทรงพระดำริจักเสด็จไปกรุงพาราณสี ทรงถือบาตรจีวรเดินทางได้ ๑๘ โยชน์ ในระหว่างทาง ทรงพบอาชีวกชื่ออุปกะเดินสวนทางมา ทรงบอกอาชีวกนั้นว่า พระองค์เป็นพระพุทธรเจ้า วันนั้นนั่นเอง เวลาเย็นเสด็จถึงอิสิปตนะ มิคทายวัน กรุงพาราณสี.

ฝ่ายภิกษุปัญจวัคคีย์ เห็นพระตถาคตเสด็จมาแต่ไกล จึงทำการนัดหมายกันว่า ผู้มีอายุ ท่านพระสมณโคดมนี้ เวียนมาเพื่อเป็นคนมักมากด้วยปัจจัย มีกายบริบูรณ์มีอินทรีย์เอิบอิม มีผิวพรรณเพียงดั่งสีทองเสด็จมา เราจักไม่ทำการอภิวัตเป็นต้นแก่ท่านละ เพียงแต่ปูอาสนะไว้. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบวาระจิตของภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นทรงย่อเมตตาคจิต ที่สามารถแผ่ไปโดยไม่เจาะจงในสรรพสัตว์ มาเป็นแผ่เมตตาคจิต โดยเจาะจง. ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นอันเมตตาคจิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าสัมผัสแล้ว เมื่อพระตถาคตเสด็จเข้าไปหา ก็ไม่อาจตั้งอยู่ในข้อนัดหมายของตนได้ พวกนั้นทำกิจทุกอย่างมีการกราบไหว้เป็นต้น. ความพิศดาร ฟังทราบตามนัย ที่ท่านกล่าวไว้ ในมหาวรรค แห่งวินัยเป็นต้น.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยังภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นให้เข้าใจถึงความ เป็นพระพุทธรเจ้าของพระองค์แล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์อย่างดี

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นรเทวสมาคเม ความว่า สมัยอื่นนอก
จากนั้น ในมหามงคลสมาคม ท่ามกลางเทวดาและมนุษย์ใน همینจักรวาล เวลา
จบมงคลสูตร อภิสัมภได้มีแก่นมนุษย์และเทวดา เกินที่จะนับได้. บทว่า ทุตฺติยา-
ภิสมฺโย อหุ ใต้แก่ เหตุสุติ. เมื่อจะฟังกล่าวคำอนาคตกาล [ว่า เหตุสุติ] แต่
ก็กล่าวคำเป็นอดีตกาลว่า อหุ เพราะตกกระแสแล้ว. หรือจะว่ากล่าวเป็นกาล
วิปลาสน์ก็ได้. ในคำนอกจากนี้และคำเช่นนี้ ก็นัยนี้. ต่อมาอีก ในการทรง
แสดงราหูโลบาทสูตร ก็ทรงยังสัตว์เกินที่จะนับให้ดื่มน้ำอมฤตคืออภิสัมภ. นี้
เป็นอภิสัมภครั้งที่ ๓ ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า

บัดนี้เราสั่งสอนราหูตถุของเราในที่นี้แล

อภิสัมภครั้งที่ ๓ ก็มีแก่สัตว์นับจำนวนไม่ได้.

ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีสาวกสันนิบาตประชุมพระสาวก
ครั้งเดียวเท่านั้น คือ การประชุมพระอรหันต์สาวก ๑,๒๕๐ รูป เหล่านี้คือ
ชฎิลสามพี่น้องมีพระอรุณเวทกัสสปเป็นต้น ๑,๐๐๐ รูป พระอัครสาวกทั้งสอง ๒๕๐
รูป. ด้วยเหตุนี้จึงตรัสว่า

เรามีสันนิบาตประชุมพระสาวกผู้แสวงหาคุณ

ยิ่งใหญ่เพียงครั้งเดียว คือการประชุมภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป.

แก้อรธ

บรรดาเหล่านั้น บทว่า เอโกลิ ตัดบทเป็น เอโกว อาสิ มีครั้ง
เดียวเท่านั้น. บทว่า อหุตฺตเรตฺตสตานํ แปลว่า สาวกของเรา ๑,๒๕๐ รูป.
บทว่า ภิกฺขุณาสิ ตัดบทเป็น ภิกฺขุณํ อาสิ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่
ท่ามกลางภิกษุสาวกเหล่านั้น ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในจาคูรงคสันนิบาต.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงพระประวัติของพระองค์
จึงตรัสคำเป็นต้นว่า

เราผู้ไร้มลทินรุ่งเรืองอยู่ อยู่ในท่ามกลางภิกษุ
สงฆ์ให้ทุกอย่างที่สาวกปรารถนา เหมือนแก้วจินดา-
มณีให้ทุกอย่างที่ชนปรารถนาฉะนั้น.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิโรจมาน ได้แก่ รุ่งเรืองอยู่ด้วยพระ-
พุทธสิริอันไม่มีที่สุด. บทว่า วิมโล ได้แก่ ผู้ปราศจากมลทินคือกิเลสมีราคะ
เป็นต้น. บทว่า มณีว สัพพกามโท ความว่า เราให้สุขวิเศษทั้งเป็นโลกิยะ
และโลกุตระทุกอย่างที่สาวกมุ่งมาดปรารถนา เหมือนแก้วจินดามณีให้ทุกอย่างที่
ชนปรารถนา.

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงความปรารถนาที่สาวกปรารถนา จึงตรัสคำ
เป็นต้นว่า

ด้วยความเอ็นดูสัตว์ทั้งหลาย เราจึงประกาศ
สังจะ ๔ แก่ผู้จำนงหวังผล ผู้ต้องการละความพอใจ
ในภพ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ผล ได้แก่ ผล ๔ อย่างมีโศดาปัตติผล
เป็นต้น. บทว่า ภวจฺจนฺตฺทฺหฺลฺสินฺ ได้แก่ ผู้ละภวตฺตฺหา ผู้ต้องการละ
ภวตฺตฺหา. บทว่า อนุกมฺปาย ได้แก่ ด้วยความเอ็นดู.

บัดนี้ ครั้นทรงทำการประกาศสังจะ ๔ แล้ว เมื่อจะทรงแสดงอภิสมัย
จึงตรัสว่า ทสฺวิสทสฺสุตฺตํ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสฺวิส-

สหุสถาน ได้แก่ หนึ่งหมื่นและสองหมื่น. อธิบายว่า โดยนัยเป็นต้นว่า หนึ่งหมื่นสองหมื่น. คาถาที่ ๕ และที่ ๑๐ ความง่ายแล.

ฟังทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๑๑ และที่ ๑๒ ต่อไป. แม้สองศัพท์ว่า อิทา-
เนตริ ความก็อันเดียวกัน ท่านกล่าวเหมือนบุรุษบุคคล โดยเป็นเวไนยสัตว์.
อีกนัยหนึ่ง บทว่า อิทานิ ได้แก่ ในกาลเมื่อเราอุบัติแล้ว. บทว่า เอตริ
ได้แก่ ในกาลเมื่อเราแสดงธรรมอยู่. บทว่า อปตฺตมานสา ได้แก่ ผู้ยังไม่บรรลु
พระอรหัตผล. บทว่า อริยฺขุสฺส ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘. บทว่า โถมยฺนดา
แปลว่า สรรเสริญ. บทว่า พุชฺฌิสฺสนฺติ ความว่า จักแห่งตลอดสังฆธรรม
๔ ในอนาคตกาล. บทว่า สํสารสริตํ ได้แก่ สาครคือสังสารวัฏ.

บัดนี้ เมื่อทรงแสดงถึงพระนครที่ทรงสมภพเป็นต้นของพระองค์ จึง
ตรัสคำเป็นต้นว่า

เรามีนครชื่อกบิลพัสดุ์ มีพระชนกพระนามว่า
พระเจ้าสุทโธทนะ พระชนนีพระนามว่าพระนางมายา
เทวี.

เราครองมรชาวาสวิสัยอยู่ ๒๕ ปี มีปราสาทอย่าง
เยี่ยม ๓ หลัง ชื่อสุจันทะ โกกนุทะและโกญจะ.

มีพระสนมกำนัลสี่หมื่นนาง มีอัคมเหสีพระ-
นามว่า ยโสธรา มีโอรสพระนามว่า ราชุล.

เราเห็นนิมิต ๔ ออกอภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือ
ม้า บำเพ็ญเพียรทำทุกกรกิริยา ๖ ปี.

เราประกาศธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนะกรุงพาราณ-
สี เราเป็นพระสัมพุทธเจ้า พระนามว่าโคตมะเป็น
สรณะของสัตว์ทั้งปวง.

คู่มืออักษรสาวก ชื่อว่าพระโกลิตะ และพระอุป-
ติสสะ มีพระพุทธรูปปฏิฐากประจำสำนัก ชื่อว่าพระ-
อานันทะ มีภิกษุณีอักษรสาวิกา ชื่อว่าพระเขมา และ
พระอุบลวรรณา.

มีอักษรปฏิฐาก ชื่อว่าจิตตะ และหัตถกะอาพวกะ
มีอักษรปฏิฐายิกา ชื่อว่านันทมาตาและอุตตรา.

เราบรรลुพระสัมโพธิญาณอันอุดม ณ โคนโพธิ-
พฤกษ์ ชื่อต้นอัสสัตถะ มีรัศมีกายวาหนึ่ง ประจำ กาย
สูง ๖ ศอก.

เรามีอายุน้อย ๑๐๐ ปี ในบัดนี้ เมื่อดำรงชีวิตอยู่
ประมาณเท่านั้น ก็ยังหมุ่นเป็นอันมากให้ข้ามโธมะ.

เราตั้งคบเพลิง คือธรรมไว้ปลุกชนที่เกิดมาภายหลังให้ตื่น ไม่นานนัก เราพร้อมทั้งสงฆ์สาวกก็จัก
ปรินิพพานในที่นี้แหละ เพราะสิ้นอาหาร เหมือน
ไฟดับเพราะสิ้นเชื้อฉะนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ทุกอย่างว่า เรามีปราสาท ๓ หลัง
ชื่อสุจันทะ โคนุทะและโกญจะ มี ๘ ชั้น ๗ ชั้น และ ๕ ชั้น มีสนมนาฏกะ
สี่หมื่นนาง มีอักษรมหีพระนามว่า ยโสธรา เรานั้นเห็นนิมิต ๔ ออกมหา-
ภิเนษกรรมด้วยยานคือม้า แต่บัดนี้ ก็ตั้งความเพียร ๖ ปี ในวันวิสาขบูชาจะมีก็
บริโภคข้าวมธุปายาสที่ธิดาของ เสนานิภูมพิ ณ อรุเวลาเสนานิคม ชื่อสุชาดา
ผู้เกิดความเลื่อมใสถวายแล้ว พักกลางวัน ณ สาลวัน เวลาเย็นรับหญ้า ๘ กำ ที่
คันทาบหญ้าชื่อ โสตถิยะ ถวายแล้ว เข้าไปยังโคนโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอัสสัตถะ
กำจัดกองกำลังของมาร ณ ที่นั่น บรรลุพระสัมโพธิญาณ.

แก้อรธ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สทุธิ สวากสงฆโต ก็คือ สทุธิ
สวากสงฆเนน ความว่า พร้อมทั้งสงฆ์สาวก. บทว่า ปรีนิพพิสุตฺถิ ก็คือ
ปรีนิพพายิสฺสามิ แปลว่า จักปรีนิพพาน. บทว่า อคฺคิวิหาโร สงฺขยา
ก็คือ อคฺคิ วิย อินฺธุชนฺกฺขเยน คฺจไฟคฺคิเประสึนฺเชื้อฉะนฺนํ ความว่า
แม้เราไม่มีอุปาทาน ก็จักปรีนิพพานเหมือนไฟหมดเชื้อก็ดับฉะนั้น

บทว่า ตานิ จ อตุลฺเตชานิ ความว่า คู่พระอัครสาวกเป็นต้น
ที่มีเดชไม่มีผู้เสมอเหมือนเหล่านั้น. บทว่า อิมานิ จ ทสพฺลานิ ความว่า
ทศพลที่มีในพระสรีระเหล่านั้น. บทว่า กุณฺธารโณ เทโห ความว่า และ
พระวรกายที่ทรงคุณมีพระอสาธารณญาณ ๖ เป็นต้นนี้. บทว่า ตมนฺตรหิสฺ-
สนฺติ ความว่า คุณลักษณะดังกล่าวมานี้ จักอันตรธาน สูญหายไปสิ้น ศัพท์
ว่า นนฺ ในคำว่า นนฺ ธิตฺตา สพฺพสงฺขารา นี้ เป็นนิบาตลงในอรธว่า
อนุมฺติคคฺล้อยตาม. บทว่า ธิตฺตา ได้แก่ ชื่อว่าเปล่า เพราะเว้นจากสาระคือ
เที่ยง สาระคือยั่งยืน ก็ทั้งหมดนั้นแล อันปัจจยปรุจแต่ง มีอันสิ้นไปเป็นธรรมคา
เลื่อมไปเป็นธรรมคา คลายไปเป็นธรรมคา ดับไปเป็นธรรมคา ชื่อว่าไม่เที่ยง
เพราะมีแล้วไม่มี. ชื่อว่าทุกข์ เพราะอันความเกิดเป็นต้นบีบคั้นแล้ว ชื่อว่า
อนัตตา เพราะไม่อยู่ในอำนาจ เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลาย จงยกไตรลักษณ์
ลงในสังขารทั้งหลายแล้วเจริญวิปัสสนา จงบรรลुพระนิพพานที่ไม่ตาย ปัจจย
ปรุจแต่งไม่ได้ ไม่จุติ นี้เป็นอนุศาสนิ เป็นคำสั่งสอนของเรา สำหรับท่าน
ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด.
ได้ยินว่า ในเวลาจบเทศนา จิตของเทวดาแสน โภกฺกึก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย
เพราะไม่ยึดมั่นส่วนเทวดาที่ตั้งอยู่ในมรรคผลนอกนั้น เกินที่จะนับจำนวนได้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจงกรม ณ รัตนจงกรมในอากาศ ตรัสพุทธ-
วงศ์แม่ทั้งสี่ กำหนดด้วยกัป นามและชาติเป็นต้นอย่างนี้แล้ว ยังหมู่พระประยูร-
ญาติให้ถวายบังคมแล้วลงจากอากาศ ประทับนั่งเหนือบวรพุทธอาสน์ที่จัดไว้แล้ว
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่งแล้ว สมามคมพระประยูรญาติก็ถึงความสูงสุด
ด้วยประการฉะนี้ พระประยูรญาติทุกพระองค์ก็ประทับนั่งมีจิตมีอารมณ์เดียว.
แต่นั้น มหาเมฆก็หลังฝนโบกขรพรรษลงมา ขณะนั้นเอง น้ำก็ส่งเสียงร้องไหล
ไปภายใต้ ผู้ต้องการจะเปียกก็เปียก ผู้ไม่ต้องการเปียก แม้แต่หยาดน้ำ ก็ไม่ตกลง
ที่ตัว พระประยูรญาติทั้งหมดเห็นความอัศจรรย์นั้นก็อัศจรรย์ประหลาดใจ พา
กันกล่าวว่า โอ น้าอัศจรรย์ โอ น้าประหลาดใจหนอ. พระศาสดาทรงสดับคำ
นั้นแล้วตรัสว่า มิใช่ฝนโบกขรพรรษตกลงในสมามคมพระประยูรญาติในปัจจุบัน
นี้เท่านั้น แม้ในอดีตกาลก็ตกลงมาเหมือนกัน. เพราะเหตุแห่งอตุปปัตตินี้ จึง
ตรัสเวสสันดรชาดก. พระธรรมเทศนานั้น เกิดประโยชน์แล้ว. ต่อนั้น พระ-
ศาสดาเสด็จลุกจากอาสนะเข้าพระวิหาร.

จบพรรณนางค์พระโคตมพุทธเจ้า

แห่งอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อมธุรัตวิสาลินี้ด้วยประการฉะนี้

กัณฑ์ปกิณกะของพระพุทธเจ้า

[๒๗] นับแต่กัณฑ์ไป ในกัณฑ์นับไม่ได้ มีพระพุทธเจ้าผู้นำพิเศษ ๔ พระองค์ คือ พระตันหังกร พระเมฆังกร พระสรณังกร และพระที่ปังกกรสัมพุทธเจ้า พระชินพุทธเจ้าเหล่านั้น มีในกัณฑ์เดียวกัน.

ต่อจากสมัยของพระที่ปังกกรพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าผู้นำโลก พระนามว่าโกณฑัญญะ มีพระองค์เดียวในกัณฑ์หนึ่ง ทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะระหว่างกัณฑ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปังกกร และพระศาสดาโกณฑัญญะ เป็นอันตรกัณฑ์ นับไม่ถ้วน.

ต่อจากสมัยของพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า ก็มีพระพุทธเจ้าผู้นำ พระนามว่ามังคละ ระหว่างกัณฑ์ของพระพุทธเจ้าสองพระองค์นั้น เป็นอันตรกัณฑ์ นับไม่ถ้วน.

พระมุณีสูมังคละ พระสุমনะ พระเรวตะ และพระโสภิตะ พระพุทธเจ้าผู้มีจักขุ ทรงทำแสงสว่างแม้เหล่านั้น ก็มีในกัณฑ์เดียวกัน.

ต่อจากสมัยของพระโสภิตพุทธเจ้า ก็มีพระมามุณีพุทธเจ้า พระนามว่า อโนมทัสสี. ระหว่างกัณฑ์ของพระพุทธเจ้าสองพระองค์นั้นเป็นอันตรกัณฑ์นับไม่ถ้วน.

พระพุทธเจ้าผู้ นำคือ พระอโนมทัสสี พระปทุมมา
และพระนารทะ พระมุณีพุทธเจ้า ผู้ทำที่สุดแห่งความ
มืด แม้เหล่านั้น ก็มีในกัปเดียวกัน.

ต่อจากสมัยของพระนารทพุทธเจ้า ก็มีพระ-
พุทธเจ้าผู้ นำ พระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงอุบัติในกัป
หนึ่ง ทรงยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามโอฆะ.

ระหว่างกัปของพระผู้มีพระภาคเจ้านารทะ และ
พระศาสดापทุมุตตระ เป็นอันตรกัป นับไม่ถ้วน.

ในแสนกัป มีพระมหามุณีพระองค์หนึ่ง พระ-
นามว่า ปทุมุตตระ ผู้รู้แจ้งโลก ผู้ควรรับของบูชา.

ในสามหมื่นกัป ต่อจากพระปทุมุตตรพุทธเจ้า
มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์คือพระสุเมธะ พระสุชาตะ.

ในหนึ่งพันแปดร้อยกัป มีพระพุทธเจ้า ๓ พระ-
องค์ คือพระปิยทัสสี พระอถทัสสี พระธัมมทัสสี.

ต่อจากพระสุชาตพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าสาม
พระองค์ผู้สูงสุดแห่งสัตว์สองเท้า ผู้ไม่มีบุคคลใด
เปรียบในโลก เสด็จอุบัติในกัปเดียวกัน.

ต่อจากกัปนี้ ในกัปที่เก้าสิบสี่ มีพระมหามุณี
พระองค์เดียวพระนามว่า สิทธิทัตตะ ผู้รู้แจ้งโลก ผู้
ยอดเยี่ยมโดยบุญลักษณะ.

ต่อจากกัปที่เก้าสิบสองนับแต่กัปนี้ มีพระผู้ นำ ๒
พระองค์ คือพระสัมพุทธเจ้าติสสะ และพระปุสสะ ผู้
ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีบุคคลเปรียบ.

ต่อแต่กัปนี้ ในกัปที่ ๕๑ มีพระพุทธเจ้าผู้นำโลก
พระนามว่า วิปัสสี พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรง
ประกอบด้วยพระมหากรุณา ทรงปลดเปลื้องสัตว์
ทั้งหลายจากเครื่องผูกพันแล้ว.

ต่อจากกัปนี้ในกัปที่ ๓๑ มีพระผู้นำ ๒ พระองค์
คือพระลธิช และพระเวสสภู ผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีบุคคล
เปรียบ.

ในภัทรกัปนี้ มีพระผู้นำ ๓ พระองค์คือ พระ-
ผู้นำคือพระกฤษณะ พระโกนาคมนะและพระกัสสปะ
เราผู้เป็นพระสัมพุทธเจ้าในปัจจุบัน และพระเมตไตรย
พระพุทธเจ้าในอนาคต พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์นี้เป็น
ปราชญ์ผู้อนุเคราะห์โลก.

บรรดาพระผู้เป็นธรรมราชาเหล่านั้น พระ-
โคตมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทั้งพระสาวก บอทางนั้น
แก่สัตว์เหล่าอื่นหลายโกฏิ ก็ปรินิพพานไปแล้วแล.

จบกัณฑ์กัณกะของพระพุทธเจ้า

เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ

[๒๘] พระชินวรมหาโคตมพุทธเจ้า ปรีนิพพาน
ณ นครกุสินารา พระบรมสารีริกธาตุก็แผ่ไปกว้าง
ขวางเป็นส่วน ๆ ในประเทศนั้น ๆ.

ส่วนหนึ่งเป็นของพระเจ้าอชาตศัตรู ส่วนหนึ่ง
ตกอยู่ในเมืองเวสาลี ส่วนหนึ่งอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์
ส่วนหนึ่งอยู่ในนครอัลลกะปปะกะ ส่วนหนึ่งอยู่ในราม-
คาม ส่วนหนึ่งอยู่ในนครเวฐฐทีปะกะ

ส่วนหนึ่ง อยู่ที่เจ้ามัลละ ในนครปาวา ส่วน
หนึ่งอยู่ที่เจ้ามัลละ ในนครกุสินารา.

พราหมณ์ชื่อโทณะ สร้างคุมพสถูป. กษัตริย์
โมริยะ ผู้มีพระทัยยินดีสร้างอังคารสถูป. สถูปบรรจุ
พระบรมสารีริกธาตุมี ๘ แห่ง คุมพเจดีย์เป็นแห่งที่ ๕
อังคารสถูปเป็นแห่งที่ ๑๐ ประดิษฐานไว้ในกาลนั้น.

พระทาสุธาตุ [พระเขี้ยวแก้ว] องค์หนึ่งอยู่ใน
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ องค์หนึ่งอยู่ที่นาคปุระ องค์หนึ่งอยู่
ที่แคว้นคันธาระ องค์หนึ่งเป็นของพระราชอาณา
กาลิงคะ.

พระทันตธาตุ ๔๐ ถ้วน พระเกศาและพระโลมา
เทวดาทั้งหลายนำไปแต่ละอย่างไว้ที่จักรวาลแต่ละ
จักรวาลต่อกัน บาตร ไม้เท้า จีวรของพระผู้มีพระภาค-
เจ้าอยู่ที่วชิรานคร ผ้าอันตราวาสกอยู่ที่กุลมรนคร ผ้า

ปัจฉัจฉัตถะอยู่ที่กปีละ ฌมกรกและประคคเวยอยู่ที่
นกรปาฐลีนบุตร ผ้าสร้งน้ำอยู่ที่นครจัมปา พระอุณาโลม
อยู่ที่แคว้นโกศล ผ้ากาสาวพัศตร์อยู่ที่พรหมโลก ผ้าโพก
พระเศียรอยู่ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ [รอยพระบาทอัน
ประเสริฐติดอยู่ที่แผ่นดิน เหมือนที่ติดอยู่ที่นคร-
กัจฉตปุระ] ฟ้านิสิตนอะอยู่ที่แคว้นอวันตี ผ้าปูลาดอยู่ที่
เทวโลกในครั้งนั้น . ไม้สีไฟอยู่ที่นครมิถิลา ผ้ากรองน้ำ
อยู่ที่แคว้นวิเทหะ มีด กล่องเข็มอยู่ที่นครอินทปัตถ์
ในครั้งนั้น. บริหารที่เหลืออยู่ในอปรินตคชนบท ใน
ครั้งนั้น. มนุษย์ทั้งหลายจักบูชาพระบริวารที่พระมุนี
ทรงใช้สอยแล้วในครั้งนั้น.

พระบรมสารีริกธาตุของพระโคตมพุทธเจ้าผู้
แสวงคุณยิ่งใหญ่ แผ่ไปกว้างขวาง พระบรมสารีริก-
ธาตุได้เป็นของเก่าในครั้งนั้น เพื่ออนุเคราะห์สัตว์
ทั้งหลายแล.

จบเรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ

จบพุทธวงศ์

เรื่องเบ็ดเตล็ดของพุทธวงศ์

คาถา ๑๘ คาถามีว่า อปริเมยฺยโต กปฺเป จตุโร อาสุ วนายกา
เป็นอาทิ ฟังทราบว่าเป็นนิคมคาถา ที่พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายวางไว้. ใน
คาถาที่เหลือ ทุกแห่ง คำชัดแล้วทั้งนั้นแล.

เวมัตตกา

พระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ ที่ชี้แจงไว้ในพุทธวงศ์ทั้งสิ้นนี้ ฟังทราบ
ว่า มีเวมัตตะ คือความแตกต่างกัน ๘ อย่างคือ อายุเวมัตตะ ปมาณเวมัตตะ
กุลเวมัตตะ ปธานเวมัตตะ รัสมิเวมัตตะ ยานเวมัตตะ โภชิเวมัตตะ บัลลังก-
เวมัตตะ

อายุเวมัตตะ

บรรดาเวมัตตะเหล่านั้น ชื่อว่า อายุเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่ง
พระชนมายุ ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์มีพระชนมายุยืน บางพระองค์มี
พระชนมายุสั้น.

จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์เหล่านี้คือ พระทีปังกร พระ-
โกณฑัญญะ พระอโนมทัสสี พระปทุมะ พระปทุมุตตระ พระอัทธทัสสี พระ-
ธัมมทัสสี พระสิทธัตถะ พระคัสสยะ มีพระชนมายุแสนปี.

พระพุทธเจ้า ๘ พระองค์เหล่านี้ คือพระมังคละ พระสุมนะ พระ-
โสภิตะ พระนารทะ พระสุเมธะ พระสุชาตะ พระปิยทัสสี พระปุสสะ
มีพระชนมายุเก้าหมื่นปี.

พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์คือ พระเรวตะ พระเวสสภู มีพระชนมายุ
หกหมื่นปี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสี มีพระชนมายุแปดหมื่นปี. พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์เหล่านี้คือพระสิขี พระกกุสันธะ พระโกนาคมณะ พระกัสสปะ มีพระชนมายุเจ็ดหมื่นปี, สี่หมื่นปี, สามหมื่นปี, สองหมื่นปี ตามลำดับ.

ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา มีพระชนมายุร้อยปี.

ประมาณอายุ ไม่มีประมาณ โดยยุคของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้ประกอบด้วยกรรมที่ทำให้อายุยืน นี้ชื่อว่าอายุเวมัตตะ ของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์

ประมาณเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า ประมาณเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งประมาณ ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์สูง บางพระองค์ต่ำ. จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าคือ พระที่ปังกร พระเววตะ พระปิยทัสสี พระอัทธทัสสี พระธัมมทัสสี พระวิปัสสี มีพระสรีระสูง ๘๐ ศอก

พระพุทธเจ้าคือพระโกณฑัญญะ พระมังคละ พระนารทะ พระสุเมธะ มีพระวรกายสูง ๘๘ ศอก.

พระสุมนพุทธเจ้า มีพระสรีระสูง ๕๐ ศอก.

พระพุทธเจ้าคือ พระโสภิตะ พระอนโนมทัสสี พระปทุมะ พระปทุมุตตระ พระปุสสะ มีพระสรีระสูง ๕๘ ศอก

พระสุชาตพุทธเจ้า มีพระสรีระสูง ๕๐ ศอก.

พระพุทธเจ้าคือพระสิหัตถะ พระติสสะและพระเวสสภู มีพระวรกายสูง ๖๐ ศอก.

พระสิขีพุทธเจ้ามีพระสรีระสูง ๗๐ ศอก. พระพุทธเจ้าคือพระกกุสันธะ พระโกนาคมณะ และพระกัสสปะ พระวรกายสูง ๔๐ ศอก ๓๐ ศอก ๒๐ ศอก ตามลำดับ. ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา สูง ๑๘ ศอก.

นี้ชื่อว่า ปมาณเวมัตตะ ของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์.

กุลเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า กุลเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งตระกูล ได้แก่ พระพุทธเจ้าบางพระองค์เกิดในตระกูลกษัตริย์ บางพระองค์เกิดในตระกูลพราหมณ์ จริงอย่างนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ และ พระกัสสปะ เกิดในตระกูลพราหมณ์.

พระพุทธเจ้า ๒๒ พระองค์ที่เหลือมีพระที่ปึงกรพุทธเจ้า เป็นต้นมีพระโคดมพุทธเจ้าเป็นที่สุด เกิดในตระกูลกษัตริย์ทั้งนั้น.

นี้ชื่อว่า กุลเวมัตตะ ของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์.

ปธานเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า ปธานเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งการตั้งความเพียร ได้แก่ พระพุทธเจ้าคือพระที่ปึงกร พระโกณฑัญญะ พระสุมนะ พระอโนมทัสสี. พระสุชาตะ พระสิหัตถะและพระกกุสันธะ ทรงบำเพ็ญเพียร ๑๐ เดือน.

พระพุทธเจ้าคือพระมังคละ พระสุเมธะ พระคัสสยะและพระสิขี ทรงบำเพ็ญเพียร ๘ เดือน.

พระเรวัตพุทธเจ้า ๗ เดือน.

พระโสภิตพุทธเจ้า ๔ เดือน.

พระพุทธเจ้าคือ พระปทุมะ พระอถกทัสสีและพระวิปัสสี ครึ่งเดือน.

พระพุทธเจ้าคือ พระนารทะ พระปทุมุตตระ พระธัมมทัสสีและ พระกัสสปะ ๗ วัน.

พระพุทธเจ้าคือ พระปิยทัสสี พระปุตสสะ พระเวสสภู และพระโกนาคมนะ ๖ เดือน.

พระพุทธเจ้าของเราทรงบำเพ็ญเพียร ๖ ปี.

นี้ชื่อว่า ปธานเวมัตตะ.

รัศมีเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า รัศมีเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งพระรัศมี ได้ยินว่า พระ-
มังคลสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระรัศมีแห่งพระสรีระ แผ่ไปในหมื่นโลกธาตุ.

พระปฐมุตตรพุทธเจ้า แผ่ไป ๑๒ โยชน์.

พระวิปัสสีพุทธเจ้า แผ่ไป ๙ โยชน์.

พระสิขีพุทธเจ้า แผ่ไป ๓ โยชน์.

พระกกุสันธพุทธเจ้า แผ่ไป ๑๐ โยชน์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ประมาณหนึ่งวาโคจรอบ.

พระพุทธเจ้านอกนั้น ไม่นั่นอน.

นี้ชื่อว่า รัศมีเวมัตตะ.

ยานเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า ยานเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งพระยาน ได้แก่ พระ-
พุทธเจ้าบางพระองค์ออกอกภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือช้าง บางพระองค์ด้วยยานคือ
ม้า บางพระองค์ด้วยยานคือรถ ดำเนินด้วยพระบาท ปราสาทและวอเป็นต้น
อย่างใดอย่างหนึ่ง.

จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าคือพระทีปังกร พระสุมนะ พระสุเมธะ
พระปุสสะ พระสิขี และพระโกนาคมนะ ออกอกภิเนษกรรมณ์ด้วยยานคือช้าง

พระโกณฑัญญะ พระเวทละ พระปฐมะ พระปิยทัสสี พระวิปัสสี
และพระกกุสันธะ ด้วยยานคือรถ.

พระมังกละ พระสุชาตะ พระอัทธทัสสี พระติสสะ และพระโคตมะ
ด้วยยานคือม้า.

พระอโนมทัสสี พระสิทธิทัตตะ พระเวสสภู ด้วยยานคือวอ.

พระนารทะเสด็จออกอภิเนษกรรมด้วยพระบาท.

พระโสภิตะ พระปทุมุตตระ พระธัมมทัสสีและพระกัสสปะ ออก
อภิเนษกรรมด้วยปราสาท.

นี้ชื่อว่า ยานเวมัตตะ.

โพธิรุกขเวมัตตะ

ที่ชื่อว่า โพธิรุกขเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งโพธิพฤกษ์ ได้แก่
พระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปิงกร มีโพธิพฤกษ์ ชื่อต้นกปิตนะ มะขวิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าโกณฑัญญะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อต้นสาตกัลยาณี
ขานาง

พระมังกละ พระสุนนะ พระเรวตะ พระโสภิตะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ
ต้นนาคะ กากะทิง.

พระอโนมทัสสี มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอัชชุนะ กุ่ม.

พระปทุมมะและพระนารทะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นมหาโสณะ อ้อย
ข้างใหญ่.

พระปทุมุตตระ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นสลละหรือสาละ.

พระสุเมธะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นนิปะ กะทุม.

พระสุชาตะ มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นเวพู ฝั.

พระปิยทัสสี มีโพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นกกุระ กุ่ม.

พระอัทธทัสสี โพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นจัมปะกะ จำปา.

พระธัมมทัสสี โพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นรัตตกรวระ ข้องแมวแดง.

พระสิทธิทัตตะ. โพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นกณิการะ กรรณิการ์.

พระติสสะ. โพธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอสนะ ประดู่.

พระปุตตะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอาลมกะ มะขามป้อม.

พระวิปัสสี โทธิพฤกษ์ชื่อ ต้นปาฐลี แคล้อย.

พระสิขี โทธิพฤกษ์ชื่อ ต้นปุลนทริกะ กุ่มบก.

พระเวสสกุ โทธิพฤกษ์ชื่อ ต้นสาละ.

พระกกุสันธะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ต้นสรีระ ชิก.

พระโกนาคมนะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอุทุมพระ มะเดื่อ.

พระกัสสปะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ต้นนิโครธ ไทร.

พระโคตมะ โทธิพฤกษ์ชื่อ ต้นอัสสัตถะ โทธิใบ.

นี้ชื่อว่า โทธิเวมัตตะ.

ที่ชื่อว่า บัลลังกเวมัตตะ ความแตกต่างกันแห่งบัลลังก์ ได้แก่ พระ
พุทธเจ้า คือ พระทีปังกร พระเรวตะ พระปิยทัสสี พระอัครทัสสี พระธัมมทัสสี
และพระวิปัสสี มีบัลลังก์ ๕๓ สอก. พระโกณฑัญญะ พระมังคละ พระนารทะ
และพระสุเมธะ มีบัลลังก์ ๕๗ สอก. พระสุมนะ มีบัลลังก์ ๖๐ สอก.

พระโสภิตะ พระอนโนมทัสสี พระปทุมะ พระปทุมุตตระ และพระปุตตะ
มีบัลลังก์ ๓๘ สอก.

พระสุชาตะ มีบัลลังก์ ๓๒ สอก.

พระสิหัตถะ พระติสสะ และพระเวสสกุ มีบัลลังก์ ๔๐ สอก.

พระสิขี มีบัลลังก์ ๓๒ สอก.

พระกกุสันธะ มีบัลลังก์ ๒๖ สอก.

พระโกนาคมนะ มีบัลลังก์ ๒๐ สอก.

พระกัสสปะ มีบัลลังก์ ๑๕ สอก.

พระโคตมะ มีบัลลังก์ ๑๔ สอก.

นี้ชื่อว่า บัลลังกเวมัตตะ

เหล่านี้ชื่อว่า เวมัตตะ ๘.

เรื่องสถานที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงละ

ก็พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ไม่ทรงละสถานที่ ๔ แห่ง. จริงอยู่ โภธิ-
บัลลังก์ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละ เป็นสถานที่แห่งเดียวกันนั่นเอง,
ไม่ทรงละการประกาศพระธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน, ไม่ทรงละสถานที่
เหยียบพระบาทครั้งแรก ไกล่ประตู่สังกัสสนคร ครั้งเสด็จลงจากเทวโลก,
ไม่ทรงละสถานที่วางเท้าเคียง ๔ เท้าแห่งพระคันธกุฎีในพระวิหารเชตวัน.
พระวิหารเล็กก็มี ใหญ่ก็มี ทั้งพระวิหารก็ไม่ละ ทั้งพระนครก็ไม่ละ.

เรื่องการกำหนดสหชาติและกำหนดนักษัตร

ยังมีอีกข้อหนึ่ง ท่านพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย แสดงกำหนดสหชาติ
และกำหนดนักษัตร ของพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราเท่านั้น. สิ่งที่เกิดขึ้น
กับพระสัมพันธูปัญญาโพธิสัตว์ของเรามี ๑ เหล่านี้ คือ พระมารดาพระราहुล ๑
พระอนันตเถระ ๑ พระฉันทะ ๑ พระยาม้ากัณฐกะ ๑ หม้อขุม-
ทรัพย์ ๑ พระมหาโพธิ ๑ พระกาฬทายี ๑ นี้ชื่อว่ากำหนดสหชาติ.

โดยนักษัตรคือดาวฤกษ์ในเดือนอุตตราสาธ พระมหาบุรุษ ลงสู่
พระครรภ์พระชนนี เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ ทรงประกาศพระธรรมจักร
ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์, โดยนักษัตรคือดาวฤกษ์ในเดือนวิสาขะ ประสูติ
ตรัสรู้ และปรินิพพาน, โดยนักษัตรคือดาวฤกษ์เดือนมาฆะ พระองค์ทรง
ประชุมพระสาวก และทรงปลงอายุสังขาร, โดยนักษัตรคือดาวฤกษ์เดือนอัสสุษะ
เสด็จลงจากเทวโลก นี้ชื่อว่า กำหนดนักษัตร.

เรื่องธรรมดาของพระพุทธเจ้า

บัดนี้ เราจะประกาศธรรมดาทั่วไปของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์
ธรรมดาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ มี ๓๐ ถ้วน คือ

๑. พระโพธิสัตว์ผู้มีภพสุดท้าย มีสัมปชัญญะรู้ตัว ลงสู่พระครรภ์
ของพระชนนี

๒. พระโพธิสัตว์นั่งขัดสมาธิในพระครรภ์ของพระชนนีหันพระพักตร์
หันพระพักตร์ออกไปภายนอก

๓. พระชนนีของพระโพธิสัตว์ยืนประสูติ

๔. พระโพธิสัตว์ออกจากพระครรภ์พระชนนีในป่าเท่านั้น

๕. พระโพธิสัตว์วางพระบาทลงบนแผ่นดินทอง หันพระพักตร์ไปทาง
ทิศเหนือ ย่างพระบาท ๗ ก้าว เสด็จไปตรวจดู ๔ ทิศแล้วเปล่งสีหนาท

๖. พระมหาสัตว์ พอพระโอรสสมภพ ก็ทรงเห็นนิมิต ๔ แล้วออก
มหาภิเนษกรรมณ์

๗. พระมหาสัตว์ ทรงถือผ้าธงชัยแห่งพระอรหันต์ ทรงผนวช ทรง
บำเพ็ญเพียรกำหนดอย่างต่ำที่สุด ๗ วัน

๘. เสวยข้าวมธุปายาส ในวันที่ทรงบรรลुพระสัมโพธิญาณ

๙. ประทับนั่งเหนือสันถัดหญ้าบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ

๑๐. ทรงบริกรรมอานาปานัสสติกัมมัฏฐาน

๑๑. ทรงกำจัดกองกำลังของมาร

๑๒. ณ โพธิบัลลังก์นั่นเอง ทรงได้คุณมีอสาธารณะญาณ ตั้งแต่
วิชา ๓ เป็นต้นไปเป็นอาทิ

๑๓. ทรงยับยั้งไกล้โพธิพฤษ์ ๗ สัปดาห้

๑๔. ท้าวมหาพรหมทูลอาราธนาเพื่อให้ทรงแสดงธรรม

๑๕. ทรงประกาศพระธรรมจักร ณ ป่าอิสิปตนะ มิคทายวัน

๑๖. ในวันมาฆบูชาณมี ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในที่ประชุมสาวก
ประกอบด้วยองค์ ๔

๑๗. ประทับอยู่ประจำ ณ ที่พระวิหารเชตวัน

๑๘. ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ไกล่ประตูกองสาวตถิ

๑๙. ทรงแสดงพระอภิธรรม ภพดาวดึงส์

๒๐. เสด็จลงจากเทวโลก ไกล่ประตูกองสสนคร

๒๑. ทรงเข้าผลสมาบัติต่อเนื่องกัน

๒๒. ทรงตรวจดูเวไนยชน ๒ วาระ

๒๓. เมื่อเรื่องเกิดขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบท

๒๔. เมื่อเหตุต้นเรื่องเกิดขึ้น จึงตรัสชาดก

๒๕. ตรัสพุทธวงศ์ในสมาคมพระประยูรญาติ

๒๖. ทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุอาคันตุกะ

๒๗. พวกภิกษุจำพรรษาแล้วอุกนิมนต์ ไม่ทูลบอกมาก่อน ไปไม่ได้

๒๘. ทรงทำกิจก่อนและหลังเสวย ยามต้น ยามกลางและยามสุดท้าย

ทุก ๆ วัน

๒๙. เสวยรสมังสะ ในวันปรินิพพาน

๓๐. ทรงเข้าสมาบัติยี่สิบสี่แสน โภกีสมาบัติแล้วจึงปรินิพพาน

ธรรมดาของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มี ๓๐ ถ้วนดังกล่าวมาจะนี้.

เรื่องอนันตรายิกธรรม

พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ มีอนันตรายิกธรรม (คือ ไม่มีอันตรายเป็น
ธรรมดา) ๔ คือ

๑. ใครๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่ปัจฉัย๔ ที่มีเฉพาะพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ๒. ใครๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่พระชนมายุของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า ข้อที่บุคคลพึงใช้ความพยายามปลงพระชนม์ชีพพระตถาคต
ไม่เป็นฐานะ ไม่เป็นโอกาส [คือเป็นไปไม่ได้]
 ๑. ใครๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่พระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ
และแก่พระอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ
 ๔. ใครๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่พระพุทธรังสีได้
- เหล่านี้ ชื่อว่า อนันตรายิกธรรม ๔.

นิคมนกถา

คำสั่งทำเรื่อง

การพรรณนาพุททวงศ์ อันงดงามด้วยนัยอันวิจิตร
ซึ่งผู้รับพรรณนาให้ง่าย ถึงความสำเร็จด้วยถา
เพียงเท่านี้.

ข้าพเจ้ายึดทางแห่งอรรถถาเก่า อันประกาศ
ความแห่งบาลี เป็นหลักอย่างเดียว แต่งอรรถถา
พุททวงศ์

เพราะละเว้นความที่เยิ่นเย้อ ประกาศแต่ความ
อันไพเราะทุกประการ ฉะนั้น จึงชื่อว่า มธุรัตถวิลาสินี.

เมื่อสาธุชน ผู้มีวาจาไพเราะ ชื่อกัณหาส สร้าง
วิหาร ที่มีกำแพงและซุ้มประตูอันงามโดยอาการต่างๆ
ถึงพร้อมด้วยร่มเงาและน้ำ น้ำดู น้ำรินรมย์ เป็นที่
คับแค้นแห่งทุรชนที่ถูกกำจัด เป็นที่สงัดสบาย นำ
เจริญใจ ณ ทำเรือกาวีระ เป็นพื้นแผ่นดินที่เต็มไปด้วย
ชুমทางน้ำแห่งแม่น้ำกาวีระ น้ำรินรมย์ เคลื่อนกล่น
ด้วยหญิงชายต่าง ๆ.

ข้าพเจ้าอยู่ ณ พื้นปราสาทด้านทิศตะวันออกใน
วิหารนั้น ที่เย็นอย่างยิ่ง แต่งอรรถถาพรรณนาพุทท-
วงศ์.

อรรถกถาพรรณนาพุทธวงศ์นี้ เว้นอันตราย

ข้าพเจ้าแต่งสำเร็จดีแล้ว ฉันทิด ขอความตรึกของชน
ทั้งหลาย ที่ชอบด้วยธรรม จงถึงความสำเร็จ โดยเว้น
อันตราย ฉันทัน.

ข้าพเจ้าผู้แต่งอรรถกถาพุทธวงศ์นี้ ประรณนา
บุญอันใด ด้วยเทวานุภาพแห่งบุญนั้น ขอโลกจง
ประสบประโยชน์อย่างดี ที่สงบยั่งยืนทุกเมื่อ.

ขอโรคทั้งปวงในมนุษย์ทั้งหลาย จงพินาศไป
แม้ฝนก็จงตกต้องตามฤดูกาล แม้สัตว์นรกก็จงมีสุข
อย่างดีเป็นนิตย์ เหล่าปีศาจทั้งหลาย ก็จงปราศจาก
ความหิวกระหาย.

ขอเทวดาทั้งหลาย กับหม้ออัปสรเป็นต้น จงเสวย
สุขในเทวโลกนาน ๆ. ขอธรรมของพระจอมมุนี จง
ดำรงอยู่ในโลก ยั่งยืนนาน. ขอท่านผู้มีหน้าที่คุ้มครอง
โลก จงปกครองแผ่นดินให้เป็นสุขเถิด.

พระเถระโดยนามที่ท่านครูทั้งหลาย ขนานให้
ปรากฏว่า พุทธทัตตะ แต่งคัมภีร์อรรถกถา ชื่อมธุรัต-
วิลาสินี.

ตั้งคัมภีร์นี้ที่นำประโยชน์สืบ ๆ กันมา โดยความ
ที่สังขารตั้งอยู่ได้ไม่นาน ก็ต้องตกไปสู่อำนาจมฤตยู
หนอ.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ 753

คัมภีร์มธุรัตติยานี กล่าวโดยภาณวารมี ๒๖ ภาณวาร โดยคันถะ
มี ๖,๕๐๐ คันถะ โดยอักษร มี ๒๐,๓๐๐๐ อักษร.

มธุรัตติยานีนี้ เข้าถึงความสำเร็จ ปราศจาก
อันตราย นันใด ขอความดีริของสัตว์ทั้งหลาย ที่อาศัย
ธรรม จงสำเร็จกันนั้น เทอญ.

จบบรรดถกพุทธวงศ์ ชื่อว่ามธุรัตติยานี
ด้วยประการฉะนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ เล่ม ๕ ภาค ๒ - หน้าที่ ๖๖๖

สมัยนั้น Hพาณิขสองคน ชื่อตปฺสสะ และ ภัลลิกะ อันเทวดาผู้เป็น
ญาติสาโลหิต ให้ขมกเขม่นในอันถวยาอาหารแด่พระศาสดา ถือข้าวสัตตผง
และสัตตুক้อน เข้าไปเฝ้าพระศาสดายืนกราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงอาศัยความกรุณาโปรดทรงรับอาหารนี้ด้วย เพราะเหตุที่บาตรที่เทวดาถวาย
ครั้งทรงรับข้าวมธุปายาส อันตรธานไป พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า
พระตถาคตทั้งหลาย ย่อมไม่รับอาหารด้วยมือเปล่า เราจะพึงรับอาหารนี้ได้
อย่างไรหนอ.

ครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ จาก ๔ ทิศ รู้อัชฌาศัยของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้านั้น ก็น้อมบาตร ๔ บาตรสำเร็จด้วยแก้วมณีและแก้วมรกตถวาย.
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามบาตรเหล่านั้น. ท้าวจาคุมหาราชจึงน้อมบาตร ๔
บาตร สำเร็จด้วยศิลา สีเหมือนถั่วเขียว. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยความ
กรุณาเทวดาทั้ง ๔ องค์นั้น จึงทรงรับไว้ยุบรวมเป็นบาตรเดียวทรงรับอาหาร
ไว้ในบาตรสำเร็จด้วยศิลามีค่ามากนั้น เสรยแล้วทรงทำอนุโมทนา. พาณิขสอง
พี่น้องนั้น ถึงพระพุทธรเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ เป็น ทเววาจิกอุบาสก.

ลำดับนั้น พระศาสดาเสด็จไปต้นอชปาลนิโครธอีกประทับนั่ง ณ โคน
ต้นนิโครธ. พอประทับนั่ง ณ ที่นั้นเท่านั้นทรงพิจารณาว่า ธรรมที่ทรงบรรลุ
นั้น ลุ่มลึก ก็เกิดพระปริวิตกที่พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติมา ถึงอาการ
คือ ความมีพระพุทธรประสงค์จะไม่ทรงแสดงธรรมโปรดผู้อื่น โดยนัยว่า ธรรม
นี้เราบรรลุแล้ว. ครั้งนั้น ท้าวสัทธัมมดิพรหม ทรงดำริว่า โลกย่อยยับกันละท่าน
เอย โลกย่อยยับกันละท่านเอย ก็พา ท้าวสักกะ ท้าวสุยาม ท้าวสันคฺสูติ ท้าว
นิมมานรดี ท้าวปรนิมมิตวสวัตดีและมหาพรหม ในหมื่นจักรวาล มายังสำนัก
พระศาสดา ทูลอ้อนวอนให้ทรงแสดงธรรม โดยนัยเป็นต้นว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรม.